
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00579871 5

VESTERLANDENES INDFLYDELSE

PAA

NORDBOERNES

OG

SÆRLIG NORDMÆNDENES YDRE KULTUR, LEVESÆT OG SAMFUNDSFORHOLD

I

VIKINGETIDEN

AF

ALEXANDER BUGGE

(BELØNNET MED FRIDTJOF NANSENS PRIS FOR 1903)

(Videnskabs-Selskabets Skrifter. II. Historisk-filosofisk Klasse. 1904. No. 1)

UDGIVET FOR FRIDTJOF NANSENS FOND

CHRISTIANIA
I KOMMISSION HOS JACOB DYBWAD
A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI
1905

Fremlagt i mødet d. 18de septbr. 1903.

Forord.

Det her foreliggende arbeide er en besvarelse af en af Nansenfondet paa Kristiania Videnskabsselskabs aarsmøde 3 mai 1900 for aarene 1900—1903 givet opgave: »Hvorvidt er Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt cg samfundsforhold i Vikingetiden blevet paavirket fra Vesterlandene?« Den til bedømmelse nedsatte komite bestod af professorerne M. Moe, G. Storm og A. Torp. Ved Gustav Storms død indtraadte professor J. E. Sars. Paa grundlag af deres bedømmelse blev min besvarelse paa Videnskabsselskabets aarsmøde 3 mai 1903 tilkjendt Fridtjof Nansens pris.

Forskjellige omstændigheder har medført, at mit arbeide først nu foreligger i trykken. Især har min udnævnelse til professor gjort, at jeg i de sidste to aar kun har havt liden tid til at omarbeide dette. Min besvarelse er langtfra udtømmende. Paa mange punkter staar jeg ogsaa selv tvilende. Især har mine anskuelser, siden jeg skrev dette arbeide, i én retning forandret sig: Jeg tror ikke, at Vikingetiden i den grad, som man før antog, indleder et nyt afsnit af de nordiske folks liv. Paavirkningen fra det civiliserede Europa begyndte sterkt og varigt alt i det første aarhundred af vor tidsregning, da Romerrigets magt strakte sig helt op til Elbens og Rhinens mundinger og romerske kjøbmænd sendte sine varer helt op til Norge. Men især betegner Folkevandringstiden et gjennembrud ogsaa for de nordiske folk. Mænd baade fra Norge, Sverige og Danmark kommer under Folkevandringens tog for første gang personlig i berøring med Roms og Grækenlands kultur og med kristendommen. Folkevandringstiden har ikke bare omdannet stammeforhold og geografiske forhold i de nordiske lande, den har ogsaa bidraget til at omforme vore forfædres tænkesæt, religiøse forestillinger og livsvilkaar. Under omarbeidelsen af mit arbeide er jeg kun leilighedsvis kommet til at berøre dette. Her vil jeg paany betone det og pege paa at endel af den vesterlandske paavirkning, som jeg sætter til Vikingetiden, ogsaa kan ha fundet sted endnu tidligere. Dette forminsker ikke Vikingetidens betydning, men gjør at vi bedre kan se denne tid i dens historiske sammenhæng. Jeg vil ogsaa gjøre opmerksom paa at jeg under mit arbeide er kommet ind paa omraader, hvor jeg ikke egentlig er hjemme, særlig sproglige og arkæologiske. Jeg vil derfor bede sprogforskere og arkæologer bære over med min manglende viden paa disse omraader.

Jeg har under mit arbeide modtaget hjælp og belæring fra mange videnskabsmænd. Min far, professor Sophus Bugge, har gjennemsét hele mit arbeide og givet mig en mængde værdifulde oplysninger. Hypothekbankdirektør Ebbe Hertzberg har víst mig den store velvilje at gjennemse afsnittet om statsforfatning og ud fra sit rige kundskabsforraad at give mig en række vigtige oplysninger. Medlem af det franske Institut, dr. Whitley Stokes, London, har med sin sædvanlige velvilje gjennemgaat og forklaret en række irske ord. Professor ved universitetet i Liverpool, dr. Kuno Meyer, har ligeledes givet mig flere vigtige oplysninger. Dr. phil. Jakob Jakobsen i Kjøbenhavn har givet mig en række oplysninger om stedsnavne paa Færøerne, oplysninger uden hvilket afsnittet om Island og Færøerne vilde ha været ufuldstændigt. Jeg bringer herved alle disse herrer min bedste tak for deres værdifulde hjælp.

Jeg staar ogsaa i stor taknemmelighedsgjæld til bibliothekar ved Universitetsbibliotheket A. Kjær, som har læst korrektur paa mit arbeide og forfattet det medfølgende register, som i væsentlig grad vil lette benyttelsen af mit arbeide. Bibliothekar Kjær har ogsaa stadig med stor redebonhed og velvilje hjulpet mig med oplysninger og boghenvisninger.

En særlig tak vil jeg rette til professorerne M. Moe, J. E. Sars og A. Torp, som paatog sig det møisommelige hverv at gjennemgaa min opgave og hvis altfor velvillige bedømmelse skaffede mig Fridtjof Nansens pris. Jeg mindes med taknemmelighed min for tidlig afdøde lærer, professor Gustav Storm, som fra begyndelsen af var med i bedømmelsen af mit arbeide og hvis undervisning har havt saa stor betydning for min videnskabelige udvikling.

Til slutning vil jeg rette en ærbødig tak til Nansenfondets bestyrelse, som har tilkjendt mig Fridtjof Nansens pris, og til Videnskabsselskabets bestyrelse, som har indvilget i at trykke mit arbeide blant Videnskabsselskabets skrifter.

Kristiania 10 marts 1905.

Alexander Bugge.

Indholdsfortegnelse.

*) Ved en feiltagelse har dette afsnit i teksten faat romertallet IX.

I. Indledning.

Den opgave, som har fremkaldt det her foreliggende arbeide, spørger: »Hvorvidt er Nordboernes og særlig Nordmændenes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i vikingetiden blevet paavirket fra Vesterlandene?« Opgaven spørger saaledes ikke om gudetro og religiøse forestillinger, om livsanskuelse, digtning og sagafortælling, i det hele ikke om Nordboernes aandsliv i vikingetiden eller om dettes forhold til Vesteuropa. Det blir derfor intet samlet billede af Vesterlandenes indflydelse paa Nordboerne i vikingetiden, som jeg i det følgende kommer til at gi. Og dog er et folks aandelige og materielle kultur knyttet uløselig sammen, ligesom det indre og det ydre menneske er det.

Jeg kommer i det følgende til at søge at vise, hvordan Nordboerne i vikingetiden lidt efter lidt skifter ham og fremtræder næsten som nye mennesker. De seiler ud fra hjemmet i sit hjemmevævede vadmel og i sine svære ulve- og bjørneskindskofter, som ulvhedner og berserker, men de vender tilbage i kjortler og mantler af skarlagen og mangefarvet klæde og med høviske lader som en Angelsakser eller Franker. Men sammen med det ydre hamskifte gaar en indre udvikling. Synet blir videre, livsanskuelsen dybere.

Yggdrasils ask vokser fra at være den krøgede ask hjemme i tempellunden op til at bli det mægtige verdenstræ, hvis grene skygger over guder og mennesker og som har sine rødder i fortid, nutid og fremtid, i skjæbnens urdyb. Guderne er ikke længer bare de vældige naturmagter, som fylder sindene med gru og rædsel. Menneskene rykker guderne nærmere ned mod sin egen verden, digter dem om i sit eget billede, med menneskelige feil og menneskelige lidenskaber. Det er en lignende udvikling som den, vi kan følge i græsk digtning og aandsliv. Tor er ikke længer den vældige tordner alene, hvis hammerslag spreder

rædsel over menneskenes boliger. Efter hans møde med Skrymer og hans ophold i Utgardelokes hal er det næsten, som om lidt af det vældige og skrækindjagende er gaat af ham. Man vil huske Odins lidet hoviske ord om Tors ophold i Skrymers hanske i Haarbardsljóđ (str. 26.) Tor slaar nok med storslæggen og kjæmper drabelig mod trold og jætter. Men det er ikke frit for, at der er andre, som er klogere end han og som undertiden har sin glæde ved at narre ham. Og jætter og uvætter er ikke det mest dannede og slebne selskab. Det er næsten, som om Tor selv lidt efter lidt faar en smule lighed med disse sine stadige fiender. Det kan ikke nægtes, at han er lidt klodset og bondsk. Han er ikke den europæiske verdensmand, som Odin mer og mer udvikler sig til at bli. Odin færdes i Vesterlede, ægger kongerne til kamp, men forliger dem aldrig. Han har talrige elskovseventyr, — ligesom sin fælle paa Olympen, Zeus, om hvem han minder ikke saa lidet. Han kjender kraftige runer og magisk virkende tryllemidler. Han er den kloge og vise, den ensomme gamle, som smiler over menneskenes daarskaber og lidenskaber og selv er høit hævet over godt og ondt. Han er snedig og underfundig som en gammel vikingehøvding og hans venskab er ikke altid at stole paa. Han vækker splid og strid og volder sorg blant menneskene. Som Dag siger til sin søster Sigrun, da han har dræbt hendes elskede, Helge[1]:

Ene Odin al
ulykken volder;
thi mellem frænder han
feideruner bar.

Men dette er bare én side af Odin. Han er først og fremst tænkeren og grubleren, vismanden. Hans klogskab og visdom gjør ham ensom blant guder og mennesker og gjør, at hans sind sjelden er glad, fordi han véd formeget og kjender dagenes ende. Og dog har Odin bragt menneskene den gave, som er den herligste og som volder den største og dybeste glæde, nemlig digtningen, gudedrikken. Som han selv siger i Haavamaal (str. 106):

Vel kjøbt drik
vel har jeg nydt;
faa ting den kloge fattes;
for nu er Óđrere [2]
op kommet
til Alfaders hellige hal.

[1] Helgakv. Hundingsbana II, str. 33.
[2] d. e. skaldemjøden, som Odin bragte op fra underverdenen.

Paa denne maade kunde vi gjennemgaa Æsernes og Vanernes store skare og vi vilde finde, at vikingetidens mænd har omdigtet dem alle i sit eget billede, bare større og vældigere, men lige sære blandinger af godt og ondt, af ophøiet og lavt, som de selv var. Loke, som lidt efter lidt tænkes som en djævel, har dog i tidernes morgen blandet blod med Alfader og ved hans side stilles Sigyn, det skjønneste billede af en kvindes kjærlighed og troskab, som Nordboerne har skabt.

Vikingetidens livsanskuelse kan ikke længer kaldes hedensk, om den end heller ikke er kristen. Det var nok saa, at de, som blev hjemme i bygden, fremdeles trodde paa sine gamle guder, alver og vætter. Men de, som færdedes i Vesterlede, blev mere skeptiske og mistede ofte sin barnetro. De blev kristne eller det gik dem som Helge den magre. Han var meget blandet i troen; »han trodde paa Kristus, men paakaldte Tor til sjøfærder og naar det gjaldt foretagender, som krævede styrke og haardførhed« *(Helgi var blandinn mjǫk i trú: hann trúði á Krist en hét á Þór til sjófara ok harðræða)*[1]. Om mange vikinger gjaldt det dog, at de slet ikke trodde paa noget uden paa sin egen »kraft og styrke«.

Vikingetidens mænd var, som saa mange andre primitive folkeslag, naar de begynder at udvikle en høiere kultur og at gruble over livets gaader, udprægede determinister. Eddadigtenes syn paa livet er en skjæbnetro, pessimistisk farvet, men stolt og mandig. Menneskenes liv, deres sorger og glæder ligger i skjæbnens haand; ingen magter at bryde de traade, som nornerne har spundet.

Ved heltens fødsel kommer nornerne og spinder hans livs skjæbne. Som det heder i det første digt om Helge Hundingsbane (str. 2 f.):

Nat blev i gaarden;
nornerne kom,
de, som ædlingen
alder satte.
Snoed med kraft de
skjæbnens traade,
mens borge brødes
i Braalunde.
Ud de strakte
de gyldne strenge
og fæsted dem midt
under maane-sal.

Saa vokser helten op. Han kjæmper og strider, — og falder, naar nornerne vil det. Men skjæbnetroen knækker ikke mandens livsmod og bøier ikke hans nakke. Tværtimod, den gjør, at hans hoved kneiser

[1] Landnámabók III, k. 12.

des rankere, stolt over at kunne kjæmpe og være mand lige til det sidste paa trods af skjæbnen og de høie guder. Aldrig har denne Nordboernes livsanskuelse faat et mere gribende udtryk end i Hamders ord[1], da han og hans bror Sørle tilslut bukker under for Goternes overmagt, efterat de har hævnet sin søster Svanhild:

Vel har vi kjæmpet;
vi staar paa Goters val,
over eggtrætte mænd[2]
som ørne paa kvist.
Godt navn har vi vundet,
skal vi end dø nu eller imorgen.
En lever ei nat
efter nornernes dom.

Det eneste, som det er værd for menneskene at stræbe efter, er ry, navnkundighed, et godt eftermæle. Som det heder i Haavamaal (str. 75—76):

Fæ dør,
frænder dør;
selv dør du paa samme vis.
Men ærens ry
aldrig dør,
for den som god navnkundighed naar.

Fæ dør,
frænder dør;
selv dør du paa samme vis.
Ett jeg ved,
som aldrig dør,
dommen over hver død.

Haavamaals vers gir os et sandere billede af vore forfædre i vikingetiden, end det billede af dem, som de fleste baade herhjemme og i udlandet har dannet sig og som stammer fra skræmte munkers bøn: »Herre, fri os fra Normannernes raseri!« Vildhed var der, det er sandt nok, og barbari, især i begyndelsen. Fortællingen i »Three Fragments« om Nordmændenes og de Danskes kampe i Irland ved midten af det 9de aarhundred vidner tilstrækkelig tydelig derom. Danskerne hvilede sig ud efter seiren, da kong Maelsechlainn's sendebud traf dem. »Ved deres ankomst holdt Danskerne paa at koge og deres kjedler stod paa hauger af faldne Nordmænd og den ene ende af de spyd, som kjødet hang paa, var stukket ind i Nordmændenes kropper, og ilden brændte deres legemer, saa at det kjød og flesk, som de havde spist natten i forveien, væltede ud af deres maver.«

[1] Hamðismál, str. 29.
[2] d. e. mænd, som er trætte af sverdenes egg, d. e. faldne.

Maelsechlainn's sendebud saa dem, medens de holdt paa med dette, og bebreidede Danskerne denne [vilde opførsel]. Men Danskerne svarede: »De vilde gjerne ha kunnet gjøre det samme med os«. Derpaa gav Danskerne et bæger fyldt med guld og sølv til den hellige Patrik, som de trodde havde hjulpet dem i kampen. Og den fromme irske historiker føier til: »For Danerne var et folk, som havde en slags fromhed; de kunde for en stund opgi mad og kvinder, for fromheds skyld«[1] Men denne vildskab fremtraadte bare i begyndelsen og under indflydelse af blodsudgydelsens rus. Knapt sytti aar senere (i 919) optraadte Nordboerne i Irland paa en anden maade. Ulsterannalerne fortæller: »Armagh's plyndring af Godfred, sønnesøn af Ivar (en Dublin-høvding), med hans mænd, som reddede bønne-husene, med Guds folk og de spedalske, og hele kirkebyen, med undtagelse af nogle huse, som blev brændt ved uagtsomhed.«

Ved vikingetidens slutning er det endog, som om bløde, vege toner begynder at høres; de kommer som et forvarsel om riddertiden og folkevisen. Som naar Sigrun gaar til den faldne Helge Hundingsbanes haug og kysser sin elskede, som møder hende i graven, og Helge saa siger:

Ene du, Sigrun
fra Sevafjeld,
volder, at Helge er
slagen med harmdugg
Hver en, som du graater
af grumme taarer,
solfagre, sydrøne,
før du at sove ganger,
den falder blodig
paa fyrstens bryst,
kold og klam,
af kummer fuld.

Paa baggrund af vikingetidens livsopfatning og aandelige kultur maa dens materielle kultur sés.

Ogsaa i en anden henseende kommer det billede, jeg i det følgende skal søge at gi af vikingetidens kultur, til at bli ufuldstændigt, ja næsten misvisende. Jeg taler bare om indflydelse fra fremmede kulturer, men ikke om alt det, som er ægte nordisk. Vi maa dog ikke glemme — senere skal jeg komme udførligere tilbage til det —, at Nordboerne ved vikingetidens begyndelse langtfra var barbarer eller halvvilde. De havde sin eiendommelige, i mange retninger temmelig høit udviklede kultur, sine ordnede samfundsforhold og sit udmerkede retsvæsen. Heller ikke

[1] Three Fragments, ed. O'Donovan, s. 123—125.

maa vi glemme alt det, som Nordboerne i vikingetiden selv udrettede, og at den indflydelse, de dengang øvede baade i Østens og Vestens lande, var næsten ligesaa stor som Vesterlandenes indflydelse paa Nordboerne. Jeg kommer saaledes i det følgende ikke til mere udførlig at nævne opdagelsen af Grønland og af Vinland. Jeg nævner ikke, at store riger som det Russiske er grundlagt af Nordboer eller at vi den dag idag rundt om paa de Britiske Øer og i Normandie kan finde minder om vore forfædre. Ikke bare i stedsnavne og jordfund, men i forfatning og retsvæsen. Øen Man's forfatning, som nedstammer i lige linje fra Nordmændenes gamle tingordning. Jeg udvikler ikke, at de senere angelsaksiske og de anglo-normanniske love er fulde af nordiske retsudtryk. Ei heller, at det var af Nordboerne, at Angelsakserne lærte sin dygtighed i sjøfart og handel, at det var Nordboer, som først grundede stæder i Irland, og at flere af Englands vigtigste handels- og sjøfartsstæder, som Bristol, skylder Nordboerne sin blomstring, eller som Grimsby er grundlagt af dem. Jeg taler heller ikke nærmere om Normandie, hvor vikingetidens kultur — omdannet i kristen aand — fik sit skjønneste udtryk, og hvorfra de udgik, Siciliens og Syditaliens erobrere og korstogenes førere, riddertidens mest straalende skikkelser.

Jeg regner Johannes Steenstrups »Normannerne« for det værdifuldeste bidrag, som er git til vikingetidens historie. Høiest sætter jeg kanske fjerde bind »Danelag«, hvor Steenstrup paaviser de mangfoldige og dybe spor, som Nordboerne har sat efter sig i det engelske samfund. Det her foreliggende arbeide vil paa mangfoldige punkter vise, hvor meget jeg er Steenstrup skyldig. Men Steenstrup gaar i sit arbeide ud fra en opfatning, som jeg ikke kan dele. Han siger i slutningen af sit store værk: »Mit foreliggende arbeide har formentlig opstillet et fuldkomment modbillede til det, prof. Sophus Bugge i sit lærde og skarpsindige værk »Studier over de nordiske gude- og heltesagns oprindelse« har givet af Nordboernes forhold til nationerne paa de Britiske Øer.« Professor Steenstrup synes at se disse to ting som modsætninger. Han mener, at hvis det viser sig, at den nordiske vikingetids kultur paa ett punkt har været selvstændig, saa maa den ogsaa ha været det paa alle andre punkter. Jeg maa tilstaa, at jeg ser spørgsmaalet paa en anden maade. Jeg ser det ikke som et »enten — eller«, men som et »baade — og«. Jeg tror, at baade professor Steenstrup og professor Sophus Bugge i hovedsagen har ret, og at vi først ved at sammenholde begges anskuelser faar det rigtige billede af vikingetiden.

Der er dem, som synes at regne det for lidt af en vanære, at vore forfædre i vikingetiden er blit paavirket af Vesterlandenes kultur. Intet er feilagtigere. Ser vi paa det enkelte menneske, viser det ikke netop en mands udviklingsdygtighed, at han formaar at modtage indtryk udenfra? Jo større en aand er, des sterkere og varigere vil ogsaa paavirkningen være. En almindelig døgnets træl vandrer sin opstukne bane uden særlig at paavirkes fra et enkelt hold; men gjælder det aander som Goethe eller Ibsen, da kan vi nævne deres aandelige fædre og følge de forskjellige strømme og indflydelser, som har virket paa dem. Men ved siden deraf har naturligvis hvert enkelt menneske noget, som er hans eget og som, naar alt kommer til alt, vel er det vigtigste til at bestemme udviklingen af hans personlighed.

Det er med hele folket som med det enkelte menneske. I enhver kultur vil der altid være noget individuelt og selvstændigt, som gir den enkelte kultur dens farve og særpræg. Men skal en kultur være leve- og udviklingsdygtig, maa den ogsaa staa i forbindelse med udenverdenen og stadig modtage nye impulser og indtryk. Selv Kinas fire hundrede millioner kan ikke leve paa sig selv alene uden at staa stille og saaledes — gaa tilbage.

Enhver kultur opstaar paa den maade, at det hjemlige befrugtes af det fremmede. Der er spirer, udviklingsmuligheder i hjemmet selv, men de formaar ikke at udvikle sig og blomstre uden befrugtning udenfra. Saaledes er den hellenske kultur opstaat, ved paavirkning fra Fønikere, Ægyptere og lilleasiatiske folk; men hvad skaar gjør det i dens skjønhed og selvstændighed! Og den romerske kultur ved Kristi tider. Kunsten er græsk; filosofien er græsk; digtningen er præget af græske forbilleder. Uden »Iliaden« og »Odysseen« vilde »Æneiden« aldrig være blit til. I den romerske gudeverden er Olympens beboere flyttet ind og har fyldt den med nye billeder og ny, leende, livsglad skjønhed. Men hvem vilde af denne grund falde paa at nægte Romeraandens storhed og selvstændighed! Har græsk kunst og græsk tænkning erobret Romerriget, saa har til gjengjæld romerretten erobret næsten hele den civiliserede verden. Og paa de veie, som Romerne byggede mellem landene, færdes menneskene mangesteds endnu den dag idag. Det er — i det smaa — med vore forfædre i vikingetiden paa samme maade som med Romerne i oldtiden; deres kunst og digtning saavelsom deres daglige liv paavirkes sterkt og varig fra Vesterlandene; men til gjengjæld præger de Vesterlandene med sin nordiske retsopfatning, vækker handel og skibsfart til live.

Ser vi historien i dens lovmæssige sammenhæng og tror vi, at i folkenes udvikling det ord **tilfældig** ikke eksisterer, men at enhver ting sker som et udslag af evige love og som en følge af forudgaaende aarsager, som kun vor egen begrænsning hindrer os i at opfatte, da vil det ogsaa staa klart for os, at kultur ikke lettelig kan opstaa paa én maade i det ene land og paa en anden maade i det andet. Paa samme maade som den græske og den romerske maa ogsaa vikingetidens kultur ha udviklet sig.

Den opgave, jeg skal søge at besvare, spørger om vikingetidens kultur. Jeg maa derfor først søge at gjøre det klart, hvad vi skal forstaa ved **Vikingetiden**. Herved forstaar man ialmindelighed det tidsrum af nær halvtredje hundrede aar, da de nordiske folk, Nordmænd, Svensker og Dansker, drager paa tog til fremmede lande, først for at plyndre og røve, og videre for at vinde land og grunde nybygder. Som vikingetidens begyndelse sætter man ialmindelighed aaret 793, da »hedenske mænd grulig ødelagde Guds kirke paa Lindisfarne (i Northumberland) ved rov og manddrab.«[1] Allerede ved 787 omtaler dog angelsaksiske krøniker indfald af vikinger, men uden at sige, at disse indfald begyndte netop i aar 787. Krønikens ord lyder saaledes: »Aar 787. I dette aar tog kong Brihtnod Eadburh, kong Offas datter, til ægte. Og i hans dage kom for første gang tre skibe af Normanner fra Hærethaland (*III scipu Norðmanna of Hæreðalande*) . . . . . . Disse var de første skibe med danske mænd, som søgte til den angliske stammes land« (*þæt wæron þa ærestan scipu Deniscra manna þe Angelcynnes land gesohton*). Vi tør saaledes gaa ud fra, at vikingernes indfald i England er begyndt ved aar 790 eller deromkring. I 795 plyndrer de ved kysterne af Wales og Irland og fra disse aar begynder vi ogsaa at høre om indfald paa Frislands og Nederlandenes kyster.

Omtrent samtidig med vikingetidens begyndelse sætter flere arkæologer begyndelsen af et nyt tidsafsnit, den saakaldte **yngre jernalder**, som efter deres mening strækker sig fra omkr. aar 800 til henimod midten af det 11te aarhundred. Ogsaa sprogforskerne ser i det 8de aarhundred — om end lidt før arkæologerne — en ny tid oprinde. Den saakaldte længere rækkes runer, som var fælles for alle germanske stammer, afløses af den kortere rækkes runer, som er særegne for de nordiske folk. Samtidig foregaar der ogsaa i sproget en gjennemgribende forandring; det blir fra nu af mere afgjort nordisk, for siden — ved aar 1000 — tydelig at spalte sig i norsk, svensk og dansk. Sprog-

[1] Anglo-Saxon Chronicle, ed. Thorpe, A. D. 793. Jfr. Steenstrup, Normannerne II. s. 9 f. og G. Storm i Salmonsens Konversationsleksikon, art. **Norge** (Historie), XIII, s. 616.

forskere mener, at denne forandring begynder ved aar 750 og fortsættes udigjennem det 8de aarhundred. Saaledes viser baade sprogvidenskaben, arkæologien og historien, at der i anden halvdel af det 8de Aarh. begynder en ny tid i Norden. Man maa dog ikke forestille sig det, som om vikingetiden pludselig og med ett begynder, eller som om Nordboerne før den tid ikke havde staaet i nogen forbindelse med Vesteuropa eller nogensinde tidligere seilet over Nordsjøen.

Vikingetogene er i mine oine bare det sidste udslag af den store bevægelse, vi kalder **folkevandringen**; dermed forstaar vi i almindelighed de germanske folks fremrykning mod de af romersk og græsk kultur prægede lande. Folkevandringen foregik dog ikke bare tillands, men ogsaa tilsjøs. Goter og Vandaler gjorde vikingetog nede i Sortehavet og Middelhavet. Angler, Sakser og Jyder kom i baade over til Britannien. Deres erobring kan i førstningen ikke i nogen væsentlig grad ha skilt sig ud fra de senere vikingetog. Og selve folkevandringen, hvori ogsaa nordiske folk tog en vigtig del, er ikke en alenestaaende hændelse i de germanske folks historie. Paa Cæsars tid foregik der, som vi ved, en lignende fremrykning af Germanerne mod Gallien, og endnu tidligere har vi Kimbrernes og Teutonernes store tog. Alle disse folkevandringer og fremrykninger er udslag af de samme aarsager. Primitive folkeslag føler sig altid dragne mod sol og varme og mod rigere lande med høiere kultur; desuden var Germanerne endnu ikke saa fast bosiddende som de senere blev, og i hungersaar maatte naturlig de unge, handlekraftige mandskaber føle sig draget til at søge ud paa tog og æventyr. Ogsaa andre ariske folkestammer, f. eks. Kelterne, har havt sine folkevandringer baade tillands og tilsjøs.

Nordboerne har, tror jeg, fra umindelige tider seilet over sjøen og staat i forbindelse med Vesteuropa[1]. Længe før den egentlige vikingetid havde de foretaget sjøtog, som vi uden tvivl maa kalde vikingefærder. Allerede paa Kristi tider drev Nordboerne skibsfart. Tacitus taler i sin Germania (kap. 44) om Svearnes mægtige flaader. Dog brugte Svearne paa hans tid endnu ikke seil, men bare aarer. Der er grund til at tro, at Nordboernes skibsfart først er opstaat hos de svenske og gotiske stammer i indhavet ved Østersjøens bredder og at færdigheden derfra bredte sig til Nordmænd og Dansker. Blant de forste Nordboer, som drog paa vikingefærd til fremmede lande, var **Herulerne**. Herulerne hørte sandsynligvis hjemme i den sydlige del af den Skandi-

---

[1] Den fremragende svenske arkæolog professor Montelius formoder, at der allerede ved stenalderens slutning har fundet en direkte forbindelse sted mellem Sveriges vestkyst og Englands østkyst (Sveriges Historia I s. 35).

naviske halvø, mulig ogsaa paa de danske øer, hvorfra Danerne fordrev dem (Jordanes, Getica kap. 3). Efter dette drog Herulerne paa folkevandringstiden sydover og fik bolig i det nuværende Ungarn, men blev tilslut undertvunget af Romerne. Endel af Herulerne vilde dog ikke underkaste sig Romernes herredømme, men drog tilbage til sit hjemland. De kom til Danernes land og satte derfra over til den Skandinaviske halvø, hvor de fik boliger ved siden af Gauterne[1]. Herulerne har altsaa uden tvivl været Nordboer. Ingen anden af de germanske stammer, som tog del i folkevandringen, sværmede saa viden om som Herulerne. Vi finder dem ikke bare i Østeuropa, men ogsaa i Vesteuropa. Fra det 3die og ned til det 5te aarhundred optraadte de i de vestlige have som sjørovere, dels alene og dels i forbindelse med Saksere. De plyndrer paa kysterne af Gallien og Spanien, og kom endog i 455 ned gjennem Middelhavet helt til Lucca i Italien[2].

I Britanniens erobring, som begyndte ved aar 449, deltog Angler, Sakser og **Jyder**. De to første var sandsynligvis nær beslægtede nedertyske stammer. Men navnet synes snarest at vise, at Jyderne er kommet fra Jylland og var af dansk nationalitet. — De bosatte sig, som bekjendt, paa øen Wight og i Kent. — En fortsættelse af disse tog, som vi med fuld ret kan kalde vikingefærder, var det tog, som den danske konge *Chochilaicus* (Hugleik) omkr. 515 eller 516 foretog til det Frankiske rige, hvor han plyndrede i Atuariernes land, egnen omkring det nuværende Nijmwegen i Nederlandene, men tilslut faldt i kamp mod den austrasiske kongesøn Theodebert[3]. Dette dristige vikingetog prægede sig dybt i Nordboernes sind og mindedes i sang og digtning. Det skildres i det angelsaksiske, paa nordiske kilder grundede heltedigt »Beowulf«, hvor *Hygelâc* (d. e. Hugleik) kaldes Geaternes konge[4]. Endnu ophørte dog ikke dette det første store afsnit af vikingetogene. Danerne maa ogsaa efter Hugleiks tid ha gjort mindre sjøtog nedover mod Frankerriget. I et digt, som Venantius Fortunatus omkr. 580 skrev til kong Chilperic, nævnes saaledes **Daner** blant Frankernes fiender[5]. Jeg kan nævne, at selve ordet »viking« ogsaa var kjendt af Angelsakserne længe før den egentlige vikingetid. Det forekommer saaledes i det gamle digt »Widsið«, hvor *Wîcingas* nævnes som betegnelse for Headhobarderne, som førte

---

[1] Prokop, De bello Gothorum 2, 15; jfr. Zeuss, Die Deutschen und ihre Nachbarstamme, s. 481.
[2] Zeuss, s. 477—479; Müllenhoff, Beowulf s. 19.
[3] Gregor af Tours 3, 3 og Gesta Francorum, k. 19; jfr. Müllenhoff, Beowulf s. 18 f.
[4] Müllenhoff, Beowulf, s. 17 ff.
[5] *Zeuss*, s. 501.

krig med Hrodwulf og Hroðgar (v. 45—49)[1]. Og i den ags. Exodus (v. 333) kaldes Jøderne, som drager gjennem det Røde Hav, *sæwîcingas*. Det er saaledes ikke rigtigt, naar enkelte forskere har ment, at *víkingr* i nordisk er et laanord fra ags., eller omvendt at det i ags. er laanord fra Nordboerne i vikingetiden. Alt dette viser, som ogsaa tyskeren Müllenhoff har fremhævet (»Beowulf«, s. 95 ff.), at Nordboerne alt paa folkevandringens tider har draget paa vikingefærder til Vestens lande. Men saa blir det stille og fra slutningen af det 6te aarhundred hører vi ikke længer om at Nordboerne herjer langs Frankerrigets og Englands kyster. Men endnu senere gjorde, saa synes det, Nordmænd tog til de Skotske øer, ja helt ned til Irland.

Den bekjendte tyske sprog- og oldforsker, professor H. Zimmer, har af irske beretninger sluttet, at Nordgermaner fra Norges vestkyst alt mellem aar 590 og 644 var kommen til Shetlandsøerne[2]. Zimmers formodning har ikke vundet almindelig tilslutning, men bør, paa grund af nyere undersøgelser, kanske sés i et nyt lys. Zimmer henleder opmerksomheden paa to vanskelig forklarlige optegnelser i de irske aarbøger. De Fire Mesteres Annaler melder for aar 612: »Torach (d. e. Tory Island's) fuldstændige ødelæggelse ved en fra havet kommende sjøflaade« (*Fasughadh Toraighe la murchoblach muridhe*). Tory Island ligger udenfor kysten af Donegal i det nordvestlige Irland. Øens hærjing omtales ogsaa af Ulster-annalerne (for aar 616) og af Chronicum Scotorum (aar 617). Ingen begivenhed fra det 7de aarhundred i Irlands og Skotlands historie er, ifølge Zimmer (s. 33) bekræftet af flere vidner end den kjendsgjerning, at Iona's datterkloster paa øen Eigg den 17de april 617 blev opbrændt og at alle klosterets indvaanere, abbeden Donnan og hans 52 fæller, blev myrdet. *Eigg* er navnet paa en af de sydlige Hebrider, en liden ø, som ligger syd for Skye mellem øerne Rum og Muke. Zimmer mener, at Tory Island's og Eigg's plyndring ikke kan skyldes de paa den tid kristne Pikter; den maa skyldes Nordboer, som fra Shetlandsøerne har vovet sig længere mod syd.

Disse beretninger viser i sig selv ikke saa meget; men de stilles i et nyt lys ved dr. Jakob Jakobsens undersøgelser. Dr. Jakobsen, som i længere tid har opholdt sig paa Shetlandsøerne for at studere nordiske stedsnavne og andre minder om nordisk sprog paa disse øer, er paa grund af stedsnavnene kommet til den slutning, at Nordmænd alt ved aar 700 maa ha sat sig fast paa Shetlandsøerne, hvor de forefandt en

[1] Vidsid, s. 47: *wîcinga cynn* »vikingernes æt«.
[2] Ueber die frühesten Berührungen der Iren mit den Nordgermanen, s. 21.

kristen, keltisk befolkning[1]. Denne bestod dels af piktiske, med Kymrerne nær beslægtede bønder og dels af irske munke og geistlige.

Jeg selv søger i afsnittet om billedstener at vise, at gutniske mænd sammen med Nordmænd alt i 7de og 8de aarhundred har seilet til Shetlandsøerne og Orknøerne og der modtaget paavirkning fra keltiske stenkors prydet med billeder og ornamenter. Arkæologerne, fremforalt Sophus Müller, men ogsaa Oscar Montelius[2], antager indflydelse fra irsk paa nordisk prydkunst. Men denne paavirkning maa være begyndt forud for den yngre jernalder — i mellemjernalderen —, og den kan kun forklares ved en sjøforbindelse mellem nordiske og keltiske lande.

Vi har saaledes paa folkevandringstiden, med et rundt tal fra aar 300 til aar 600, det første afsnit af vikingetogene, Nordboernes store møde med Vesterlandene og deres høiere fra Rom prægede kultur. Nordiske mænd plyndrede langs Galliens og Britanniens kyster. Og Nordboer var med paa de store tog nedover mod Romerriget. Den norske stammekonge Rodulf gjæstede saaledes Østgoternes konge Theodorik den store i Italien[3]. Men det vigtigste bindeled mellem Norden og romersk kultur var kanske de Heruler, som vendte tilbage og fik bolig ved siden af Gauterne. Der kan ikke være tvivl om at folkevandringstiden har havt den allerstørste betydning for Norden og at en rigt befrugtende kulturstrøm fra Sydens og Vestens lande paa den tid har naaet Norden. Men i enkelthederne nærmere at godtgjøre dette er vanskeligt, for ikke at sige umuligt. Et tydeligt vidnesbyrd om denne indflydelse er de rundt om i Norden fundne hængesmykker af guld, de saakaldte **brakteater**, som er selvstændige efterligninger af romerske mynter og medaljer. Der findes ogsaa en del kulturord, yderst ude stammende fra græsk og latin, som alt før vikingetiden maa være kommet til Norden.

Jeg skal nævne oldn. *sekkr* »sæk«, af lat. *saccus*, græsk *σάκκος*, fønikisk-hebraisk *sak*. Dette ord findes i gamle norske fjord- og ønavne, som viser, at ordet alt før vikingetiden har fundet hjemstavnsret i sproget. Det samme er muligens tilfældet med *taska*, f. »taske, pose«, og *skutill*, m. »lidet Bord, Fad«, som forekommer i gamle gaardnavne. Et andet fremmedord, som ogsaa før vikingetiden synes at være kommet til Norden, er oldn. *tafl* »brætspil« og *tafla* »brikke«, af lat. *tabula*; brætspil var nemlig alt i den ældre jernalder kjendt i Norden[4]. Fremdeles kan nævnes **spidul**, d. e. *spindul* »naal, fibula«, som forekommer i indskriften

[1] Shetlandsøernes stedsnavne, i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1901.
[2] Les temps préhistoriques en Suède, trad. par S. Reinach, s. 217 o. fl.
[3] Jordanes, Getica.
[4] Sophus Müller, Vor Oldtid, s. 527.

paa Fonnaasspænden, der synes at være fra 7de aarhundred. Ordet stammer middelbart fra lat. *spinula*[1]. Paa en brakteat fra Tjurko ved Karlskrona forekommer dativen *walhakurne*, hvilket flere sprogforskere har forklaret som »den vælske krone« og forstaaet som en betegnelse for diadem eller krans paa det brystbillede, som de romerske mynter fremstillede og som blev efterlignet paa brakteaten. Ordet viser da, at brakteatkunstneren har kjendt det latinske *corona*.

Men det vigtigste vidnesbyrd om kulturforbindelse mellem Norden og Sydeuropa er runerne selv, som er en omdannelse af sydeuropæisk skrift og sandsynligvis fra Goterne er kommet til Nordboerne.

Dog følger jeg i dette arbeide, af praktiske grunde, den almindelige tidsinddeling, som sætter vikingetidens begyndelse ved aar 793. Thi ved denne tid begynder de store sjøtog, som snart skulde bli til virkelige erobringstog og ha tilfølge Nordboernes faste bosættelse paa de Britiske Øer og i Normandie.

Skal man sætte vikingetidens grænse nedover i tiden, møder man de samme vanskeligheder. Ingen kan sige, naar vikingetiden egentlig ender. Den ender nemlig til forskjellig tid i de forskjellige lande. De svenske runeindskrifter viser, at der udgik vikingetog fra Sverige ned gjennem hele det 11te aarhundred. For Norge og Danmark ender vikingetiden praktisk talt med Olav Haraldssøns tronbestigelse og Knut den mægtiges erobring af England. Og dog er Magnus Barfod en ligesaa fuldblods viking som Lodbrokssønnerne eller Ganger-Rolv. I Irland synes vikingetiden afgjort at ende med Clontarfslaget i 1014. Og dog omtaler de walisiske Annales Cambriæ vikingetog fra Dublin til Wales ved midten af det 11te aarhundred; Nordboerne kaldes endog efter gammel skik »hedningerne«[2]. Det blir derfor i mange stykker en skjønssag, hvad jeg i denne opgave tager med og hvad jeg ikke tager med. Jeg skal dog her i korthed redegjøre for, hvordan jeg ser sagen. Kulturindflydelse, som bevislig er kommet til Norden i forbindelse med kristendommens indførelse som statsreligion, undlader jeg at tale om. Vikingetiden ender nemlig i virkeligheden med Nordboernes overgang til kristendommen. Jeg regner derfor vikingetiden som endt i Norge ved Olav Haraldssøns tronbestigelse. Dog kan det nok i enkelte tilfælde hænde, at jeg drager forhold fra Olav den helliges tid ind i undersøgelsen. For Danmarks vedkommende stiller forholdene sig noget anderledes. Vistnok indføres kristendommen som statsreligion alt under

[1] S. Bugge, Norges indskrifter med de ældre runer, s. 58.

[2] Annales Cambriæ, udg. i Roll's Series. A. D. 1041 og 1050. Jfr. A. Bugge, Contributions to the History of the Norsemen in Ireland III, s. 5.

Harald Blaatand. Men dennes søn Svein er i ett og alt en typisk vikingekonge, og Knuts erobring af England tilhører ogsaa vikingetiden. Men efter erobringen hersker Knut som en middelalderlig, vesteuropæisk konge, ikke som en vikingehøvding. Vikingetiden er endt. Jeg tror derfor, at Knut den mægtiges styre ligger udenfor min opgaves ramme; kun i et par enkelte tilfælde tager jeg forhold under hans regjering med i undersøgelsen. Om Sveriges indre forhold ved vi saa lidet, at jeg tager med hvad jeg kan finde ogsaa fra midten af 11te aarhundred. Forholdene i de nordiske nybygder i England, Skotland og Irland hører, saavidt jeg kan skjønne, ind under opgaven. Jeg regner, som før nævnt, vikingetiden i Irland for afsluttet ved Clontarfslaget. Efter den tid blir de nordiske konger i Irland i første række kristne og irske fyrster; forbindelsen med de nordiske lande taber sin betydning. Derimod kommer jeg, i afsnittet om bildende kunst, til at tale om forhold paa Man saa sent som ved midten af 11te aarh. Med hensyn til Frankerriget har jeg taget opgaven paa en noget anden maade. Vikingetogene til Frankrig og Nederlandene i det 9de aarhundred ligger utvivlsomt indenfor denne opgaves ramme. Derimod ligger Nordboernes historie i det Karolingiske Rige, i tiden efterat Rollo i 912 blev Normandiets hertug, udenfor opgaven. Rollo selv blev kristen og den franske konges vasal. Hans mænd blev ogsaa temmelig snart kristne og Franskmænd. Normandiets historie tilhører, ligefra begyndelsen af, den kristne middelalder og Frankrig, ikke vikingetiden og Norden, i modsætning til nybygderne paa de Britiske Øer. Hvordan Nordboerne i Normandie paavirkedes af fransk kultur og lidt efter lidt omdannedes til Franskmænd, kommer jeg derfor ikke til at undersøge. Vikingetog til Østersjølandene, Rusland og Konstantinopel kommer jeg heller ikke til at tale om, da opgaven kun spørger om kulturpaavirkning fra Vesteuropa, og herunder indbefatter jeg de Britiske Øer, Frankrig og de nuværende kongeriger Nederlandene og Belgien.

For at kunne afgjøre spørgsmaalet om Vesterlandenes indflydelse paa Nordboernes ydre kultur, levesæt og samfundsforhold i vikingetiden er det nødvendigt, at vi først søger at danne os et billede af forholdene i Norden ved vikingetidens begyndelse. Et saadant billede kan dog vanskelig komme til fuldt at svare til virkeligheden eller til at gaa ind paa de mindre enkeltheder; dertil er mangelen paa kilder for stor. Jeg vil ogsaa paa forhaand gjøre opmærksom paa, at meget af hvad jeg her kommer til at sige siden vil bli gjentaget under de enkelte afsnit.

Det ligger da nær at tage vort udgangspunkt i samfundsforholdene og forfatningen, som saa at sige — udgjør rygraden i folkets liv.

En af vore vigtigste kilder til kundskab om den tid, som ligger forud for vikingetiden, er det paa danske sagn byggede angelsaksiske digt »Beowulf«. Dog gjælder det ved dette digt at skjelne mellem, hvad der er oprindelig dansk og hvad der skyldes den angelsaksiske digter. De oplysninger, som indskrifter med den ældre rækkes runer gir om samfundsforholdene, er vigtige og sikre nok; men de er desværre yderst sparsomme. Eddadigtene, skaldekvad, sagaerne, Sakso, Sven Aageson og lovene kan ogsaa bruges til sammenligning. Hertil kommer de faa spredte oplysninger, som f. eks. Tacitus, Prokop og Jordanes gir om nordiske forhold. Man bør dog være meget varsom ved at slutte fra det, som Tacitus meddeler om Germanerne i Tyskland. Disse havde, især efter at de først var kommet i berøring med Romerne, gjennemgaat en fra Nordboerne forskjellig udvikling. Derimod kan man, tror jeg, med større ret drage slutninger fra forhold hos de med Nordboerne nær beslægtede Goter, ialfald forud for den tid, da Østgoterne nedsatte sig i Italien og Vestgoterne i Spanien.

Nordboerne eller Nordgermanerne var oprindelig ikke samlet til tre forskjellige folk, Nordmænd, Svensker og Dansker, saaledes som vi i historisk tid finder dem. De var, som alle germanske folk, delt i indbyrdes uafhængige stammer, hvis navne vi endnu gjenfinder i mange landskabsnavne. Mange af de svenske og norske stammer nævnes bl. a. af Goternes historieskriver Jordanes i hans *Getica* (III 21—24). Landets ældste inddeling synes at ha været i **herreder** (oldn. *herað*), et ord som brugtes baade i Norge, Sverige og Danmark. Ordets etymologiske forklaring er vanskelig; men sædvanlig sætter man det i forbindelse med oldn. *herr* »hær«. Falk og Torp siger i sin etymologiske ordbog over det norske og danske sprog: Ordet er sammensat og svækket for **her-rāð*, egentl. »raadighed over en hær«. Den tilsvarende inddeling hos andre germanske stammer er **hundredet**, *centena* hos Frankerne, *huntari* hos Svaberne og *hundred* hos Angelsakserne[1]. I Sverige brugtes *hundari* (ældre **hund*) i Uppland og paa Gotland, men *hæraþ* i de øvrige svenske landskaber. Sakso synes ogsaa at ha kjendt og sammenblandet de to ord *hærad* og *hundari*, idet han oversætter »herred« med *centurionatum*[2]. Det er sandsynligt, at »hundredet« oprindeligt var et rent talbegreb, som kan føres tilbage til hærens inddeling i »hundreder (= 120).

Flere herreder udgjorde tilsammen i Norge et **fylke** (oldn. *fylki*), eller **folkland**, som det hed i Sverige, af *folk*, »folk, krigerskare, stammen

[1] Jfr. H. Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte I, s. 116 f.
[2] Saxo, ed. Müller I, s. 216.

som krigerskare« (jfr. Falk og Torp Etym. ordbog). Landskabsinddelingen er ældgammel i Norden. Man har overhovedet ingen historiske efterretninger om en tid i Norden, som ligger saa langt tilbage, at de forskjellige herreder dannede indbyrdes uafhængige enheder. Plinius taler i sin naturhistorie om **Hillevionernes** stamme, som bebor en del af Skandinavien og bor i fem hundrede landsbyer[1], vistnok i det nuværende Sverige. Plinius's udtryk synes at hvile paa en misforstaaelse. Rimeligvis har han hørt, at Hillevionerne bodde i fem »hundreder«, og misforstaaet dette som »fem hundrede landsbyer«. I saa fald skulde vi hos Plinius ha den ældste omtale af hundred- eller herredsinddelingen i Norden.

Stammehovdinger var i Norge **herserne**, oldn. *hersir*, et ord som man har sat i forbindelse med »hær« og «herred«. Ogsaa i Sverige har man kjendt herser og rimeligvis ogsaa i Danmark. Det er dog ikke sikkert, at hver herse netop styrede over et herred. Over større omraader styrede **jarler**. Oldn. *jarl* (ældre *erilaʀ*) betegnede i gammel tid »krigerhøvding«. Jarlerne var vistnok oprindelig uafhængige stammehovdinger[2]. Men allerede før vikingetidens begyndelse havde kongerne under sig jarler som en slags tjenestemænd med fyrstelig værdighed (*tign*). I Norge stod for rigets samling de fleste landsdele — med undtagelse af Haralds fædrenerige samt Trøndelagen — under »fylkeskonger« (*fylkiskonungr*), som var herskere over de større stammer, som Egder, Ryger, Horder osv. Slige stammekonger fandtes alt ved aar 500 i Norge, f. eks. Rodulf (*Roduulf*), som ifølge Jordanes synes at ha været konge over Raumerne (*Ranni* feil for *Raumi*?) og som blev Theodorik den stores mand[3].

Snorre fortæller, at paa Ingjald Illraades tid fandtes mange »herredskonger« (*heraðskonungar*) i Svitjod[4]. Fra Danmark hører vi om mindre konger i Skaane, paa Fyn og i Jylland; ja selv paa Sjælland hører vi om konger ved siden af Leirekongen[5]. Alle disse har vistnok været »mediatiserede«, oprindelig uafhængige stammehøvdinger.

De ældste forhold i Norden, som historien viser os, synes saaledes at tale for, at de forskjellige stammer har staaet under hver sin høvding. Disse høvdinger har vistnok baaret forskjellige værdighedsnavne, ligesom romerske forfattere hos Germanerne skjelner mellem *reges* (konger) og

[1] Plinius, Historia naturalis IV 96: *Hillevionum gente quingentis incolente pagis*

[2] Brunner I, s. 128. I afsnittet om Harald Haarfagres statsstyrelse taler jeg mere baade om herser og jarler.

[3] Getica III 24.

[4] Ynglinga saga, k. 40.

[5] J. Steenstrup i Danmarks Riges Historie I, s. 168.

principes (fyrster), uden at der dog synes at ha været nogen væsensforskjel mellem disse[1].

Det næste skridt i udviklingen er stammernes samling til »folkeslag«, oldn. *þjóð* f., et ord, som bl. a. findes i *Svíþjóð*, de gamles navn for Sverige. I Norge var det for Harald Haarfagres tid bare i Viken og paa Oplandene, at der havde begyndt at danne sig større folkeenheder. Danmark og Sverige synes derimod længe før vikingetiden at være vokset sammen til nationale enheder. Vistnok udgjorde Svear og Goter endnu ved middelalderens begyndelse to skarpt adskilte stammer; men Alfred den stores gjengivelse af Dansken Wulfstans reise (i hans oversættelse af Orosius) viser os dog Sverige som ett rige; det omfattede ikke Halland og Skaane, som hørte til Danmark, men derimod Bleking, som senere kom til Danmark. Af det nuværende Danmark var Bornholm endnu uafhængig og havde sin egen konge. Ogsaa Danerne samlede sig, sandsynligvis paa folkevandringstiden, til ett folk, men hvor vidt deres rige dengang strakte sig, kan vi nu ikke afgjøre.

I forbindelse hermed staar det ogsaa, at kongedømmet i Danmark og Sverige langt tidligere end i Norge havde udviklet sig til stor magt og anseelse. Germanerne havde nok alt i den ældste tid »konger« eller stammmekonger. Men disse var noget helt forskjelligt fra hvad en gammel Nordbo vilde ha kaldt *þjóðkonungr*, d. e. »konge over et helt folk«. I Norden fandtes der ved vikingetidens begyndelse bare »tjodkonger« i Sverige og Danmark samt i Harald Haarfagres fædrenerige. Disse konger svarede til hvad moderne retshistorikere hos de øvrige germanske stammer har kaldt »storkonger«[2]. Dog er der, som jeg før har nævnt, ogsaa i Danmark og Sverige spor af, at de forskjellige stammer har været uafhængige og staat under hver sin høvding.

Jeg skal i det følgende søge at skildre kongen eller rettere »storkongen« og hans stilling i Norden ved vikingetidens begyndelse. Kongen kaldtes *þjóðann* (af *þjóð*), et ældgammelt ord, som ogsaa kjendtes af Goter, Franker, Sakser og Angelsakser. Ordet *konungr* er i betydningen »konge« yngre i Norden.

Kongeværdigheden var arvelig hos Nordboerne. Derom vidner de alt før vikingetiden navnkundige kongeætter, **Ynglingerne** i Uppsala, eller *Scilfingas*, som »Beowulf« kalder dem, og **Skjoldungerne** i Leire paa Sjælland (»Beowulf« kalder deres hal *Heorot* ell. »Hjort«). Begge ætter troede vistnok, at de nedstammede fra guderne.

---

[1] Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte I, s. 119 f.
[2] Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte I, s. 51.

I Norge fremtræder sterkere end i Sverige og Danmark den ogsaa hos andre Germaner, bl. a. hos Goterne, men især hos Frankerne herskende forestilling, at kongedømmet er en odel, som alle **kongesønner** har lige ret til. — Det stred mod nordisk retsskik, at **dronninger** herskede over folket. — Denne opfatning af kongedømmet som en odel førte i Frankerriget til stadige delinger og i Norge til et for rigets enhed faretruende samkongedømme[1]. I Danmark og Sverige synes derimod enekongedømmet[2] at ha været gjennemgaaende regel, om vi end ogsaa dér kan finde flere spor til samkongedømme.

Blev man saaledes end konge paa grund af sin fødsel, kunde man dog ikke tiltræde styret uden at faa sin ret anerkjendt af **folket**[3]. Dette havde endog, kan man sige, en indskrænket valgret. Det valgte kongen indenfor den herskende slægt. Dette er en ældgammel germansk retsskik. Tacitus siger om Germanerne i Tyskland (Germania k. 7): *reges ex nobilitate sumunt.* I Sverige og Danmark synes folkets valgret at ha været mere udviklet end i Norge. Men ogsaa i Norge maatte kongen ialfald hyldes og anerkjendes af folket. Hyldningen foregik altid paa tinge. Efter gammel germansk retsskik blev kongen løftet op paa et skjold (jfr. Grimm, Rechtsalterthümer, s. 234). I Sverige hyldedes kongen ved at løftes op paa en sten (**Mora sten** ved Uppsala), en skik som ogsaa gjenfindes i Danmark og i andre lande, bl. a. hos Kelterne. Ligesom folket havde ret til at vælge kongen, om end indenfor en snæver kreds, saaledes kunde det ogsaa i visse tilfælde afsætte ham. »Sveær egho konung at taka ok sva vrekæ«, siger Vestgötalagen. Samtidig øvede det gjerne, hvad man med et moderne udtryk kunde kalde lynchjustits, og tog kongen af dage. Gamle svenske sagn fortæller, at Svenskerne i hungersnød ofrede sine konger til guderne, saaledes som de gjorde med Olav Tretelgja[4]. Snorres gjengivelse af Torgny lagmands tale paa Uppsalatinget viser ogsaa, at Svenskerne tidlig forstod at tage sig selv til rette ligeoverfor sine konger[5]. I det hele synes det mig, som om baade kongens og folkets rettigheder ved vikingetidens begyndelse maa ha været tydeligere udpræget i Sverige end baade i Danmark og Norge.

---

[1] Samkongedømmet kjendes ogsaa fra begyndelsen af Nordboernes historie i Irland. Jfr. *Zain* ell. Svein og *Jargna* ell. »Jernknæ«, Dublinmændenes to halvkonger (*leithri*), Three Fragments, ed. O'Donovan, s. 119 og 123. Senere synes dog enekongedømmet at være indført, ialfald i Dublin og Waterford. Ogsaa i Northumberland maa der under de norsk-dublinske kongers styre ha været samkonger.

[2] Det er: at kun én konge hersker ad gangen.

[3] Jfr. J. Steenstrup i Danmarks Riges hist. I, s. 170 f. Brunner I, s. 122.

[4] Ynglingasaga, k. 47.

[5] Heimskringla, Ólafss. helga, k. 81.

Adam af Bremen, som skrev i anden halvdel af det 11te aarhundred, siger om Svenskerne (IV 22): *reges habent, quorum tamen vis pendet in populi sententia.* Dog skulde jeg tro, at den svenske kongemagt paa Adams tid ikke var fuldt saa sterk som den tidligere havde været. Jeg tror, at det af flere grunde er sandsynligt, at den nordiske kongemagt — d. e. kongen som *þjóðkonungr* — tidligst har udviklet sig i Sverige, i bygderne rundt Mälaren. Snorre lader en af Olav Skötkonungs raadgivere sige om den uppsvenske kongeæt, at den er »den fornemste (*tignust*) i Norderlandene; thi den æt er kommet fra selve guderne«[1]. Kongemagten synes først at ha udviklet sig hos Østgermanerne og senere, i tiden mellem Cæsar og Tacitus, at ha trængt frem til de i Tyskland boende Germaner[2]. Men mellem Goterne, den vigtigste østgermanske stamme, som i det første aarhundred efter Kristus endnu boede ved Østersjøens kyster, og Svenskerne var der nært slægtskab og vistnok ogsaa livlig forbindelse. Det ligger da nær at slutte, at kongemagten fra Goterne har udbredt sig til Svearne. Ogsaa Tacitus nævner, at kongemagten var sterk hos Svearne[3]. — Dog nægter jeg ikke, at Leirekongerne kanske var de navnkundigste i Norden.

Kongerne havde — ligesom enhver anden husherre — i hallen sit »høisæde« (*ǫndvegi*), hvor de sad. Høisædet kan saaledes ikke kaldes noget symbol paa kongemagten. Et saadant var derimod Leirekongernes *stóll* (senere kaldtes keiseren i Konstantinopel *stólkonungr*). *Stóll*, m. betyder i oldn. »en stol, et løst, fritstaaende sæde«. I Grottesangen (str. 20) synger jættemøerne til kong Frode:

Munat þu halda
Hleiðrar stóli.

Leirekongens *stóll* synes at ha været tænkt som en slags trone. Svarende hertil er »Beowulf's« udtryk *brego-stôl* »herskerstol«, et ord, som ogsaa billedlig bruges om herskermagten. Sindbillede paa kongemagten var hos Merovingerne det kongelige høisæde, *cathedra, solium regni*[4]. I følge Amira har det ophøiede kongesæde som sindbillede paa kongemagten udviklet sig under indflydelse fra senromersk symbolik[5]. Paa den anden side kan overensstemmelsen mellem *Hleiðrar stóll* og *solium regni* hos Merovingerne næppe være tilfældig. — Ellers i Norden hører vi ikke om det ophøiede kongesæde (*stóll*) som sindbillede paa kongemagten. — Tør vi da slutte, at Leirekongernes »stol« er en

---

[1] Sammesteds k. 96.
[2] Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte I, s. 127.
[3] Germania, k. 44.
[4] Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte II, s. 16.
[5] Amira, i Paul's Grundriss der Germanischen Philologie II_2, s. 127.

efterligning af Merovingiske forbilleder? Med andre ord, at forhold i Frankerriget alt for vikingetiden har paavirket Nordboerne? Man kunde i det tilfælde tænke paa fredelige handelsforbindelser over Nederlandene og Frisland til Danmark, eller paa krigstog som kong Hugleiks.

Et symbol paa kongens værdighed som hærens fører var hos Nordboerne »merket« eller »kampfanen«, som blev baaret foran kongen i kampen[1]. Det synes dels at ha været af udskaaret træ eller at ha været af metal (oldn. *merki* = *segn* i Beowulf af lat. *signum*). Dels var det et virkeligt banner af tøi eller klæde (oldn. *gunnfani* = ags. *guðfana*, oht. *gunþfano*).

Kongen er først og fremst folkets anfører i krig; dette synes at ha været hans oprindelige stilling. I Norge havde før Harald Haarfagres tid bønderne ingen pligt til at følge kongen i krig udenfor fylket. Noget lignende har vel ogsaa oprindelig været tilfældet baade i Danmark og i Sverige. Det paahvilede ogsaa kongen at vaage over landets indre ro og at straffe ildgjerningsmænd, som krænkede landets fred. Derfor skulde der ogsaa for forbrydelser betales bøder til kongen, foruden hvad der udrededes til den fornærmede eller dennes Slægt. Dog er det at merke, at freden var folkets og ikke kongens.

Kongen havde ret til at omgi sig med et følge af væbnede mænd (*drótt* ell. *verðung* = *comitatus* hos Tacitus). Det angelsaksiske heltedigt Beowulf viser, at følget er ældgammelt i Norden. Dets medlemmer blev under høitidelige ceremonier optaget i følget og aflagde ed paa at forsvare og beskytte sin herre. Følget levede i kongens hal og fik af ham mad, klæder og vaaben, samt mange slags gaver, som heste og armringe. Derfor er ogsaa »ringbryderen« og »klenodieuddeleren« ældgamle poetiske betegnelser for »konge« og »høvding« hos Germanerne[2]. Det ældste navn paa følgets medlemmer var muligens *þegnar* (oldn. *þegn* = oht. *degan*, glsaks. *thegan*, ags. *þegen*) eller *sinnar* (jfr. oht. *gasindi*, ags. *gesið*). Den af et følge af væbnede mænd omgivne høvding kaldtes *dróttinn*, af *drótt*, en fællesgermansk betegnelse for følget.

Kongen synes hos Nordboerne før vikingetiden ikke at ha havt nogen del i den lovgivende og dømmende myndighed. Retten var vokset frem ved folkets egne beslutninger paa tinge, hvor ogsaa retssagerne afgjordes af tingalmuen. Naar sagnene udhæver visse konger som lovgivere, saa vil dette enten sige, at de nye love er blit til paa vedkommende konges tid, eller at kongen paa grund af sin visdom og

---

[1] Paul, Grundriss II_2, s. 126. Angelsakserne tog i 878 en *guðfana* (»kampfane«) kaldet *Hræfen* (»Ravn«) fra vikingerne (Ags. Chron.).

[2] Jfr. Brunner, Deutsche Rechtsgesch. I, s. 137 ff.

anseelse af folket har faaet i opdrag at gi nye love[1]. Det sidste har vistnok sjelden været tilfældet. Derimod er det bevisligt forekommet i Norge, og vel ogsaa i de andre nordiske riger, at kongerne har forenet mindre landsdele til en større retsenhed[2].

Kongen synes hos de nordgermanske folk med sin stilling ogsaa at ha forenet værdigheden som gode eller præst. Beretninger baade fra Danmark, Sverige og Norge synes afgjort at tyde paa dette. — Ogsaa de underordnede stammehovdinger eller herserne synes tillige at ha været præster. De islandske høvdinger fik, som vi ved, sit værdighedsnavn »goder«, fordi de tillige var tempelpræster.

Hvad angaar kongens indtægter, saa havde han foruden den før nævnte andel i retsbøderne (sakøre, sakareyrir) ingen faste indtægter af det offentlige. Han havde kun, hvad hans mange gaarde indbragte ham, og det bytte han kunde gjøre i krigen. Derimod synes det at ha været en gammel forrettighed for kongen, at han og hans følge forsynedes med levnetsmidler og skydsedes af bønderne, naar de drog gjennem bygden. Ligesaa havde kongen ret til herreløst gods (*dánarfé*) eller til arv, som fremmede eller mænd, der døde uden arvinger, efterlod sig (*dánararfr*). Baade gl.svensk og gl.dansk ret har nemlig det samme udtryk (gl.sv. *dana arver*, gl.d. *danearv* og *danefæ*). — Ordene er ældgamle og staar i forbindelse med *dáinn* »afdød«. — Muligens havde ogsaa kongen ligesom de islandske goder forkjøbsret til varer.

Under kongen stod i Norge ved vikingetidens begyndelse herser samt, i alle de nordiske lande, enkelte jarler. I det hele fandtes der overalt i Norden **ædle slægter**, som ved sin fødsel udmerkede sig fremfor de øvrige bønder og derved fik øget indflydelse.

De nordiske samfund kan endnu med fuld ret kaldes **bondesamfund**. Der fandtes ved vikingetidens begyndelse ingen borgerstand, handelsstand eller haandværkerstand, ligesaalidt som der i den hedenske tid var nogen egen præstestand. Samfundets kjerne var de jordeiende bønder. Særlig i Norge var det eiendommelige retsinstitut udviklet, som kaldes **odel, odelsret**. Det har dog havt nærbeslægtede paralleler i andre germanske lande, oldn. *óðal* = gl.svensk og gl.d. *oþal*, oht. *uodal*, oldsaks. *odil*, ags. *eðel*. Ordet betegner oprindelig ikke andet end fuld eiendomsret. Men eiendomsret var i den germanske verden fra først af en familieret, som samlet tilkom de i formuesfællesskab levende nærmeste slægtninge. I Norge, hvor familiefællesskabet blot

[1] Jfr. Danmarks Riges hist. I, s. 173. Kong Frodes love er, som Steenstrup (Normannerne I) har vist, vikingelove.
[2] Jfr. Brunner I, s. 126.

forekom i forhistorisk tid, gik »odel« videre over til at betegne dels de til deltagelse i arveskiftet berettigede ættemedlemmers enearveret til jorden, og dels en forkjøbsret i tilfælde af gaardens salg[1]. I Sverige synes man ogsaa i gammel tid at ha havt noget tilsvarende til den norske odel«. Det kaldtes senere »bördsret«. I Danmark var forholdene i gammel tid anderledes. Dér var befolkningen delt i slægter, som bodde sammen i byer og dyrkede markerne i fællesskab; der var i den ældste tid i Danmark ikke bare landsby-, men ogsaa familiefællesskab.

Det er merkeligt, at de islandske nybyggere ikke førte begrebet *óðal* med sig fra Norge; de talte aldrig om sin »odelsjord« paa Island eller kaldte en islandsk bonde *óðalborinn*. Paa Shetlandsøerne bruges derimod endnu den dag idag ordet *udal* »odel«, og fra Orknøerne er der en fortælling om at Torv-Einar tog odelen fra bønderne. Dette viser, synes det mig, at bønderne paa Orknøerne og Shetlandsøerne alt paa den tid, da Island blev bebygget, havde eiet sin jord dér i saa mange slægtled, at de kunde kalde den sin »odel«, med andre ord, at Orknøerne og Shetlandsøerne er blit bebygget af Nordmænd lange tider før Island blev det, et resultat, som dr. Jakob Jakobsen i sin afhandling om stedsnavne paa Shetlandsøerne tidligere ad andre veie er kommet til.

Under de fri mænd (oldn. *frjáls*, egt. »frihals«, fri) stod trællenes retsløse mængde. De fleste træller var kanske krigsfanger af fremmed herkomst, men ved gjæld eller forbrydelser kunde ogsaa den fribaarne synke ned til at bli træl. Desuden fandtes der ogsaa frigivne træller, som indtog en halvfri stilling (*leysingi*).

De nordiske folk har fra umindelige tider været **frie**. De betalte før vikingetidens begyndelse ingen skatter. De skyldte ingen konge ubetinget lydighed; de var ikke tvunget til at følge ham i krig udenfor landet eller landskabet. Paa **tinge** gav de sig selv sine love og dømte lov og ret. Tingordningen er ældgammel i Norden som overhovedet hos Germanerne. Allerede Tacitus nævner Germanernes tingforsamlinger (Germania k. 11). Guden Ty havde hos vestgermanske stammer af tingene navnet *Things*, som er bevaret i navne paa tirsdagen, f. eks. tysk *Dienstag*. Oprindelig synes hvert herred at ha havt sit ting (*heraðsþing*). — Senere sluttede ogsaa de større landskaber sig sammen til tingforbund, hvor ens lov og ret var gjældende. Høvdingerne havde ingen selvstændig del i den lovgivende og dømmende myndighed; derimod var det i Norge herserne, som afgjorde hvem der

[1] Efter E. Hertzberg i »Salmonsens Konversationsleksikon« (odel).

skulde sidde i lagretten, den i virkeligheden afgjørende myndighed. Det store folk, som vedtog dommene eller lovene ved at række sine vaaben i veiret eller slaa paa dem (*vápnatak*)[1], havde kun i navnet afgjørelsen. Lovene var ved vikingetidens begyndelse og endnu længe efter ikke nedskrevne, men huskedes og overleveredes mundtlig fra mand til mand. — Ved vers og allitteration, navnlig i formler, lettede man hukommelsen. — Derfor kaldes ogsaa paa øen Man i middelalderen medlemmerne af **House of Keys**, den gamle norske lagret, i latinske aktstykker for *claves legis* »lovens nogler«, som de der skulde gjemme loven i sit bryst. Af dette udtryk er ordet *Keys* en oversættelse. — Nordboernes retsorden var dog fast og logisk udviklet, især for straffe-rettens, men ogsaa for arverettens og formuerettens vedkommende; navnlig var odelsretten udviklet. Romerretten kom derfor efter Nordboernes forbindelse med Vesteuropa ikke til at faa nogen nævneværdig indflydelse paa nordisk retsudvikling, hvad heller ikke angelsaksisk eller irsk ret synes at ha havt. Tværtimod kom nordisk ret til paa mange maader at præge retsudviklingen baade i England og Normandie. — Jeg henviser for dette æmne til Johannes Steenstrups »Normannerne«, 4de bind, »Danelag«.

Mange udenlandske forskere og lærde, baade før og nu, har kaldt vikingerne barbarer. Men dette syn er i høi grad ensidigt. Nordboerne havde, længe før de mødtes med Vesterlandenes høiere kulturer, sit ved lov og vedtægt ordnede samfund, sin kjærlighed til ret og frihed, sit selvstyre, hvor hele folket tog del i styrelsen. Og det i høiere grad end de fleste germanske folk. Kvindens stilling var fri og agtet. En skikkelse som den islandske landnaamskvinde Aud kan intet uciviliseret eller halvbarbarisk samfund fostre. Nordboerne stod i sin frihedsfølelse og ved sin kjærlighed til lov og ret høiere end de fleste af Europas folk paa vikingetiden. Men i meget af det, som hjælper til at forskjønne livet, i luksus og ydre kultur, dér stod de tilbage og kunde lære af de fremmede.

Nordboerne var fra gammel tid tapre og krigslystne. Vi hører om kampe og slag længe før vikingetiden, og det er vel kjendt, at flere af de stammer, som deltog i folkevandringen, kom fra de nordiske lande[2]. Intet under derfor, at hær- og krigsvæsenet oprindelig udgjorde brændpunktet i deres som i alle germanske stammers liv. Folkets øvrighed er dets hærførere. Tinget er egentlig en forsamling af stammens vaabenføre mænd. Tvekamp er et lovlig anerkjendt institut i rettergangen;

---

[1] Brunner, Deutsche Rechtsg. I, s. 155.
[2] Jfr. Jordanes, Getica I 9.

den foregaar paa tinge under vedtagne former; paa samme maade er feide eller privatkrig mellem de enkelte slægter, paa grund af drab eller fornærmelser, lovlig anerkjendt, ja opfattedes endog som en pligt for de fornærmede[1].

Ældgammel er hærens inddeling i hundreder og tusender. Dette var oprindelig en inddeling, hvorved stammens og hærens mindre og større enheder gjensidig svarede til hverandre. Endnu i historisk tid dannede hos Nordboerne de forskjellige stammer taktiske enheder i kampen, om man tør slutte fra skildringen af Braavallaslaget[2]. — Hærens inddeling i hundreder, den mindste taktiske enhed, synes at ha været kjendt af alle germanske stammer. Brunner, i sin retshistorie, kjender inddelingen i tusender, den høiere taktiske enhed, bare fra de østgermanske stammer, som tog del i folkevandringen. Ogsaa Nordboerne maa dog, tror jeg, ha kjendt den samme inddeling. Den høieste taktiske enhed er hele stammen eller folket (oldn. *folk*, *fylki* = *fylking*?). Denne hærens ældste inddeling skildres i Hervarar saga (k. 14), som fortæller om Goternes kampe med Hunnerne. Den gamle Goterhøvding Gissur Grytingalide melder kong Angantyr om Hunnernes hær og siger:

Mikit er
mengi þeira.
Sex ein
eru seggja fylki,
í fylki hverju
fimm þúsundir,
í þúsund hverri
þréttán hundruð,
í hundraði hverju
halir fjórtaldir.

Vi ser af dette vers, at ordene *hundrað* og *þúsund* ikke staar i sin oprindelige talbetydning (120 og 10 store hundreder), men at de bare betegner den mindre og den større taktiske enhed[3].

Den samme taktiske inddeling gjenfindes i det første digt om Helge Hundingsbane, hvor det heder:

Ganga fimtán
folk upp á land,
þó er í Sogn út
siau þúsundir.

---

[1] Jfr. Brunners fremstilling, Deutsche Rechtsgesch. I, s. 133.

[2] Fortællingen om Braavallaslaget er visselig en digtning; men selve kampen maa dog være skildret saaledes som virkelige slag foregik, paa den tid da digtningen opstod (sandsynligvis i 11te aarh.).

[3] Jfr. Hervarar saga, udg. af S. Bugge, anm. til s. 286.

Man kunde af Hervarar saga tro, at Nordboerne bare kjendte inddelingen i tusender fra Goterne; men digtet om Helge Hundingsbane viser, at de ogsaa selv har brugt den.

Nordboerne kjæmpede næsten udelukkende tilfods; kun høvdingerne fulgte tilhest i krigen. Om selve slagordenen skal jeg tale nærmere i afsnittet om krigsvæsen. De vaaben, som brugtes, var de samme som i vikingetiden, om end formen delvis var en anden, nemlig sverd, spyd, øks, bue og pil. For at beskytte sig bar krigerne hjelm paa hovedet — ofte i galteskikkelse —; over sig havde de en tyk vams (ofte en bjørne- eller ulveskindspels) eller en brynje; i haanden bar de et skjold.

Nordboerne kjæmpede før vikingetiden ikke bare tillands, men ogsaa tilsjøs. De brugte baade seil og aarer og forstod at bygge fuldt sjøgaaende skibe. I det hele var deres skibsfart og skibsbygningskunst allerede ved vikingetidens begyndelse saa udviklet, at de i dette stykke kun havde lidet at lære af fremmede folkeslag, men tværtimod lærte de andre. Alle de vesterlandske folk, med hvem Nordboerne i vikingetiden kom i forbindelse, optog fra dem en mængde ord, hentet fra sjølivet.

Hjemme paa gaarden gik livet enkelt og tarveligt efter den fra fædrene nedarvede skik. Dragten var oftest gjort af grovt, hjemmevævet vadmel. Kostbare tøier fra fremmede lande brugtes sjelden. Dog var husfliden ikke saa lidet udviklet. Man forstod at væve fine, mønstrede stoffe, dels af uld og dels af lin, saaledes som flere danske fund fra folkevandringstiden viser. Og kostelige tøier er vistnok ogsaa før vikingetiden kommet til Norden.

Huset havde alt før vikingetidens begyndelse faat sin faste form. Det var — for Norges vedkommende — af træ og rektangelformet, med aabning i taget, hvorigjennem lys og luft slap ind og røgen trængte ud. Ildstedet var midt paa gulvet. Langs væggene stod bænker med høisædet i midten. Til stas hængtes paa væggen vævnader i enkle mønstre. Glasvarer og prydsager var alt længe før vikingetiden kommet til Norden, først fra Romerriget og siden fra Vest-Europa, og smykkede den nordiske høvdings hal. Men dette hændte ikke ofte og sjelden naadde strømmen helt op til Norge. Og de fremmede ting kaldtes for størstedelen endnu ikke med sine fremmede navne.

Nordboerne var fra gammel tid dygtige **smede** og **haandværkere**. Ogsaa **kunsthaandværket** var drevet op til en ikke liden høide. Man har kaldt den for mellemjernalderen eiendommelige ornamentik folkevandringens. De benyttede motiver er som regel fugle og firføddede dyr, hvis lemmer ofte er opløst og sammenleddet paa den mest fantastiske maade. Meget vakkert arbeide blev dog udført; især ud-

merker de gotlandske sager sig. Man forstod allerede at fremstille den enkelte menneskeskikkelse ganske levende, som f. eks. en svensk bronceplade fra Vendel viser[1]; denne stammer fra tiden nærmest forud for vikingetiden. Paavirkningen i kunst og prydsager var tidligere kommet sondenfra. Men allerede før vikingetidens begyndelse viser den nordiske, især den gotlandske ornamentik tydelige spor af paavirkning fra keltisk eller irsk kunst[2]. Herom skal jeg dog tale nærmere i afsnittet om prydkunst.

Allerede i den yngre stenalder blev der drevet agerbrug i Norden, ialfald i Danmark og i det sydlige Sverige. Hvede er den ældste kornsort i Norden; men dens dyrkning trængte dog først i historisk tid op til Norge. Senere kom bygg og lin, som dyrkedes i broncealderen. Bygg blev den almindelige kornsort i de nordiske lande. »Hverken rug eller havre er truffet mellem de mange aftryk af korn paa lerkar fra alle enkelte tidsafsnit lige indtil oldtidens slutning,« siger Sophus Müller i »Vor Oldtid« (s. 411). At havre ikke er fundet i aftryk af korn paa lerkar, beviser dog ikke, at denne kornsort før vikingetiden ikke blev dyrket i Norden. Dette er tværtimod sandsynligt, idet ordet i meget gammel tid synes at være gaat over i finsk (oldn. *hafri*, finsk *kakra*). Men havren blev i Europa først dyrket som fodervækst og det er derfor naturligt, at man ikke finder aftryk af havrekorn paa lerkar. Om der før vikingetiden ogsaa har været dyrket nytteplanter i Norden, mangler vi nu midler til at afgjøre.

Fra ældgammel tid af har Nordboerne pløiet sine marker. Paa en helleristning fra broncealderen findes en plog fremstillet. Det ældste ord for »plog« er *arðr*, som er urbeslægtet med latinsk *aratrum*. Ordet »plog« (oldn. *plógr*), som ogsaa findes i de fleste germanske sprog, betegner oprindelig et fra *arðr* forskjelligt redskab. Dog skulde jeg tro, at Nordboerne alt ved vikingetidens begyndelse kjendte baade *plógr* og *arðr*. Begge ord bruges nemlig i *Rígsþula* (str. 22), hvis digter synes at ha opfattet *arðr* og *plógr* som to forskjellige ting.

Arðr har vel betegnet det enklere redskab (oprindelig var plogen af træ). Nordboerne synes i gammel tid mest at ha pløiet med okser. Derpaa tyder snarest Rígsþulas ord. Den før nævnte helleristning (fra Tegneby i Bohuslen) synes ogsaa at fremstille en mand, som pløier med okser. Dog fortæller Haalogalændingen Ottar, i sin reiseskildring

---

[1] Broncepladen fra Öland, hvor en kriger med galtehjelm er fremstillet, synes at være fra vikingetidens begyndelse.

[2] Jfr. Montelius, Les temps préhistoriques, s. 217 og f. 302—303.

i kong Alfreds Orosius, at han pløiede med hester. Paa sine steder i Norge bruger bønderne endnu okser til pløining.

Ved siden af agerbrug har Nordboerne fra de aller ældste tider drevet kvægavl, som vistnok i gamle dage var en vigtigere næringsvei end agerbruget. Længe forud for vikingetiden kjendte man her i Norden næsten alle den senere tids husdyr, okse, faar, gjed, hest, svin og høns. — Knogler af en høne er fundet i et jydsk fund fra den ældre jernalder. — Om ænder og gjæs har været kjendt, ved jeg ikke. Gjæs omtales dog i Eddadigtene; de synes fordum at ha været regnet for gildere dyr end nuomstunder. De kaldes nemlig *mærir fuglar* »de herlige fugle« (Guðrúnarkviða I str. 16). Ogsaa biavl blev en sjelden gang drevet, ialfald i den yngre jernalder, saaledes som fund fra Gotland viser[1]. I Norge havde man endog i landets nordligste egne ved vikingetidens begyndelse et husdyr, som Nordmændene senere ikke har opdrættet, nemlig renen. Ottar fortæller, at han i sit hjem i Haalogaland havde store renhjorder.

Jagt var i forhistorisk tid, da skogen dækkede store dele af de nu opdyrkede strækninger, en meget vigtigere næringsvei end i vore dage. Egilssaga nævner endog (k. 4) »fangstmænd« (*veiðimenn*) næsten som en egen klasse i samfundet sammen med saltkogere.

Ved siden af jagt spillede fiskeri en stor rolle. Nordmændene har vistnok lige fra de ældste tider forstaaet at udnytte Lofotfisket og at lade skreiden tørre i vinden for derved at gjøre den skikket til at gjemmes og udføres. Dette viser selve ordet **torsk** (oldn. *þorskr*, tysk *Dorsch*), som er urbeslægtet med russisk *treskà* »stokfisk«, der igjen hænger sammen med roden *ters-* »at tørre« [2]. Ordet »torsk« synes saaledes alt i den fællesariske tid at ha betegnet »tørret fisk«.

Ligefra de ældste tider har Nordboerne gjennem **handel** staat i forbindelse med andre europæiske lande. Allerede i broncealderen, i sidste halvdel af det 2det aartusen før Kristus, maa fremmede kjøbmænd fra Grækenland eller Lille-Asien være kommet til Norden for fra Østersjøens kyster at hente det dyrebare rav, som fordum skattedes høiere end guld og ædle stene; samtidig bragte de ogsaa kulturens første spirer til de nordiske lande. Senere knyttedes forbindelser med Romerriget og — allerede forud for folkevandringen — med Vesteuropa, især med egnene ved Rhinens munding, som hører til de ældste handels- og industricentrer i Mellem-Europa. Kjøbmanden fulgte i den tid altid selv

---

[1] Montelius. Les temps préhistoriques, s. 261.

[2] Holger Pedersen, i »Indogermanische Forschungen«, udg. af Brugmann og Streitberg V, s. 72.

med sine varer. Handelen var som oftest en byttehandel; man tilbyttede sig andre varer for sine egne. Ved siden deraf brugtes dog ogsaa guld og sølv som betalingsmidler. Man havde det i barrer, i stænger, som blev rullet sammen, eller i spiralringe og veiede det. Alt før vikingetiden var der dog kommet ikke faa myntede penge til Norden. Men disse gik ikke i kurs paa samme maade som nutidens penge; ogsaa dem veiede man.

Handel og i det hele al samfærsel mellem menneskene var i de ældste tider forbundet med farer og vanskeligheder, som vi nu knapt kan gjøre os nogen forestilling om. Veiene var heroppe i Norden bare til at ride paa. Skogene strakte sig milevidt og var fulde af vilde dyr, fredløse og stimænd. Tilsjøs vovede folk sig nødig ud, uden om vaaren og sommeren. De seilede helst bare om dagen og laa om natten i havn, saaledes som vi ser at Ottar reiste fra Haalogaland til det sydlige Norge. Det var derfor naturligt, at folk mødtes til fastsatte tider af aaret for at drive handel og bytte sine varer. Saaledes opstod de aarlige markeder, som spillede en saa stor rolle i middelalderens handelshistorie. I Norden var markedspladsene byernes forløbere. Slige markedspladse voksede i hedendommens tider gjerne op rundt de store gudehov, hvor folk strømmede sammen ved de religiøse høitider. Paa samme maade er baade i Tyskland, Frankrig og England byer vokset op rundt klostre og kirker, hvor navnkundige helgeners ben gjemtes.

En saadan handels- eller markedsplads var i Norge ved vikingetidens begyndelse Skiringssal ved Viksfjordens munding, en halv mils vei nordøst for Larvik. Selve navnet *Skíringssalr* tyder paa, at her har staat et tempel. Stedet er vistnok kommet op sammen med Ynglingekongerne i Vestfold. Det voksede aldrig til at bli en virkelig by, men var bare en markedsplads, hvorhen dog folk fra landets nordlige egne søgte[1].

Paa lignende maade er Visby paa Gotland opstaat (ordet kommer af *ví* = oldn. *vé*, »helligdom, tempel«). Visby var ved vikingetidens begyndelse ikke andet end en markedsplads og blev først i middelalderen en kjøbstad.

Andre markedspladse opstod ved indløbet til store elve eller befærdede sund og fjorde, saaledes som markedet paa Brennøerne ved Gøtaelvens munding, eller Haløre marked (nær det nuværende Helsingør eller efter andre i Skaane). — Et gammelt norsk handelssted, som

[1] Haalogalændingen Ottar, som ikke nævner Harald Haarfagres samling af Norge, drager fra Haalogaland til Skiringssal og derfra til Danmark og videre til Alfred den store i England.

vistnok fandtes alt ved vikingetidens begyndelse, var paa øen Torget (*Torgar*) i Helgeland. Øens navn er det samme som vort »torv«, svensk *torg*, som er et laanord fra russisk *torg* (et gl. laanord fra latin?): »marked, markedsplads; handel«. Ordet er sandsynligvis over Sverige vandret til vort land.

I Norge fandtes der før vikingetidens begyndelse ingen virkelige stæder. Dette var derimod tilfældet baade i Danmark og Sverige. Ved bunden af Slienfjorden laa der alt paa Karl den stores tid en navnkundig kjøbstad, Slesvig[1]. Byen kaldes i Rimberts levnetsskildring af den hellige Ansgar et sted hvor kjøbmænd fra alle kanter strømmede sammen (. . . . *Sliaswich* . . . . *ubi ex omni parte conventus fiebat mercatorum*)[2]. Byen stod, kan vi se, i handelsforbindelse baade med Frankerriget, med Dorestad bl. a., med Østersjølandene og med Norge og Sverige. Hertil kom, fra vikingetiden af, en livlig handelsforbindelse med England. — Fra slutningen af det 9de aarhundred og indtil vikingetidens sidste tid blev det nærliggende Hedeby den vigtigste handelsstad i disse egne og forminskede vistok i høi grad Slesvigs betydning.

Ikke mindre ry stod der ved vikingetidens begyndelse af byen Birka, paa den lille Björkö i Mälaren. Did var det, Ansgar kom paa sin missionsfærd ved aar 830. Birka skildres af Rimbert i hans levnetsskildring som en stad hvor der var mange rige kjøbmænd, en overflod paa alle goder og store skatte og rigdomme[3]. Endog med Dorestad havde byen forbindelse. Adam af Bremen, som dog først skrev i en senere tid, fortæller at Dansker, Nordmænd, Slaver og andre skytiske folk kom did paa sine skibe. Jordfund har vist, at Birka ved vikingetidens begyndelse stod i livlig forbindelse med det frankiske rige[4].

Man har i senere tid gjort udgravninger baade paa Björkö og ved det gamle Hedeby. Ingen af byerne kan ved vikingetidens begyndelse ha været meget store. Vi vilde vel knapt ha kaldt dem mere end flækker eller strandsteder.

Forholdene i Norden var i det store og hele ved vikingetidens begyndelse omtrent ens i alle de nordiske lande, kunde de end i et enkelt stykke ha udviklet sig lidt anderledes i det ene land end i det andet. Paa enkelte punkter havde fremmed indflydelse alt begyndt at gjøre sig gjældende. Der stod ingen uigjennemtrængelig mur, som skilte mellem

---

[1] Det nuværende Slesvig har ikke havt ganske den samme beliggenhed som fortidens Hedeby.

[2] Pertz, Scriptores II, s. 709.

[3] Pertz II, s. 703.

[4] Montelius, Les temps préhistoriques, s. 232 (fig. 318 f.).

Norden og Vesteuropa. Sagte og umerkelig ofte, men stadig og uafbrudt randt kulturens strøm fra Syd- og Vesteuropa til Nordens Riger.

Lad os endnu, før vi gaar over til i enkelthederne at undersøge forholdene i Norden, som de blev i løbet af vikingetiden, kaste et blik paa de vesteuropæiske samfund, som vikingetogene skulde bringe Nordboerne i en saa nær og langvarig forbindelse med. Lad os tænke os, at vi følger vore forfædre paa deres færder til Vesteuropas lande, lad os søge at se med deres øine, at høre med deres øren og lære, hvad de lærte. Vi seiler ud en sommerdag, fra Hordeland eller Rogaland, og stevner mod vest. Saa kommer vi, efter faa dages seilads, først til de havombruste nøgne øer nord for Skotlands kyster, til Shetlandsøerne og Orknøerne, hvor Atlanterhavets bølger brede og vældige slaar mod klipperne. Her oppe kunde nok Norske bo, og føle sig vel ogsaa; der var jo saa meget som mindede om Skjærgaarden og øerne derhjemme. Men den, som har forladt fædrenebygden, higer altid mod større og rigere forhold end dem, han havde i hjemmet. Naar saa en stund er leden, gaar færden videre mod syd, forbi Hebriderne med de nøgne klipper og vindkrøgede furuer, hvor havet bruser og stormen tuder og regn og mørkskodde hænger over dalene med de usle hytter. Vi lander ved Cumberlands kyster, det vakreste landskab i England, »sjøernes land«, med dale og trækl ædte aaser, med brusende elve og sølvglinsende fossefald, med dybe skoge og speilblanke, som et perlebaand sig bugtende sjøer. Men skuden sætter fra land paany. Snart øiner vi en liden ø, som stiger op af havet i vest. Det er Man, midt ude i den Irske Sjø, med frugtbare sletter i nord, med vilde, forrevne klipper i vest og i syd, og i øst med halvmaaneformige bugter og viker og med trygge havne for skibe i storm og i uveir. Op imod midten af øen hæver landet sig til aaser og fjelde med trange dale, med skummende bække r og skyggende træer og vedben, som slynger sig fra træ til træ. Ude fra den lille by Peel eller *Holm-Peel*, hvor de norske konger fik sit sæde, ser vi, naar solen synker i vest og kaster sit sidste gyldenskjær over de røde sandstensklipper, Antrims blaanende fjelde i Ulster.

Saa stiger vi i skuden paany og styrer over mod Irland, »Smaragdøen«, som den kaldes med et af sine mange navne. Her findes vilde, forrevne klipper, især i vest og i nord, som styrter lodret ned i havet og hvorhen bare den kredsende maage og den snøftende sæl finder sin vei. Undertiden er det, som om selve klippen faar liv og tager skikkelse, vild og fantastisk, som kun den særeste fantasi kan skabe den. Saaledes er *The Giant's Causeway*, ikke langt fra Irlands nordøstlige hjørne, hvor sagnet lyder, at fortidens jætter har tømret sten til sten

og bygget bro og vei. Men her er ogsaa plastisk modellerede forbjerge og aabne bugter, hvor landet hæver sig amfitheatralsk op fra kysten og i sin bygning minder om Italien, rent og harmonisk som det er i linierne. Her er vide, frugtbare marker, hvor plogjernet sætter dybe furer; men her er ogsaa øde strækninger, hvor vandreren mil efter mil bare møder myr eller øde heier og hvor intet menneske holder til. Her er trange dale, *glens* som de kaldes, hvor elven flyder sort og dyb og hvor knapt en eneste solstraale naar ned gjennem de skyggende grene til den tætte underskog af kristtorn og barlind og slyngende vedben. Men saa aabner dalen sig og gir plads for en stille skogsjø, hvor egen og bøgen speiler sig i det sortbrune vand, og vi ser i det fjærne aaserne, hvis sider lyngblomsten har klædt i sit rosenrøde skrud, oplyst af solens straaler. Et land med sterke modsætninger, vildskab og mørk uhygge side om side med smilende ynde og harmonisk skjønhed. Og over det hele himmelen med de drivende skyer, som kommer tunge og i tætte lag ind fra Atlanterhavet. Snart kaster de dybe skygger og klæder landskabet i mørke og tungsind; men saa bryder solens straaler igjennem og det er, som om himlene aabner sig og øiet skuer syner af overjordisk skjønhed[1]. Som landet saaledes var ogsaa folket selv.

I alle disse lande, helt fra Shetlandsøerne i nord, byggede keltiske folk. I det østlige Skotland, fra Firth of Forth indtil Shetlandsøerne i nord bodde **Pikter**, et vildt og dengang neppe endnu helt civiliseret folk. De skal ha faat sit navn (*Picti*), fordi de havde for skik at male og tatovere sin krop, en skik, som de bevarede længer end de andre folk, som stod under Romernes herredømme. Pikterne var sandsynligvis beslægtet med Kymrerne i Wales[2]. Dog var der i Pikternes samfundsforhold mange underlige træk, som man ellers neppe gjenfinder i Europa. Saaledes finder vi helt ind i den historiske tid hos Pikterne spor af matriarkatet, »das Mutterrecht«, som Tyskerne kalder denne mærkelige skik, som vi kjender fra de forskjelligste lande og tider, nemlig at barnet ved navnetagning og arv følger moderens og ikke faderens slægt[3]. Dette gjaldt hos Pikterne særlig høvdingeværdighedens arvegang[4]. Paa Hebriderne og langs Skotlands vestkyst bodde Dalriader, som var kommet

---

[1] Det er en kjendt sag, at hos intet folk er fantasien saa udviklet som hos Irerne, og hos intet andet folk har bønderne saa meget at fortælle om syner af straalende borge og væsener af overjordisk skjønhed

[2] Dette synes bl. a. at fremgaa af keltiske (kymriske) stedsnavne, som dr. Jakobsen har fundet paa Hebriderne. Andre forskere, som prof. Rhys i Oxford, anser som bekjendt Pikterne for et ikke-arisk folk.

[3] Jfr. Ratzel, Völkerkunde I, indledn., s. 81.

[4] Jfr. J. Rhys, Celtic Britain, s. 167 f.

over fra Irland. I Cumberland og de tilgrænsende egne af Skotland, som ved vikingetidens begyndelse sammen udgjorde kongeriget Strathclyde, bodde rester af Englands urindvaanere Briterne, af samme stamme som Kymrerne i Wales. Til en anden stamme af de keltiske folk hørte **Irerne**. Men alle disse lande var i det 8de aarhundred præget af irsk kultur.

Et underligt folk det irske, en kultur med sterkt lys og dybe skygger, med blidhed og ynde side om side med vildskab og barbari. Irerne var tidlig, vistnok alt i det 4de aarhundred, blit kristne. Men alligevel var der i folket og samfundet mange spor af det fordums barbari. Krigsførelsen var vild og grusom. Naar en læser om Irernes kampe med vikingerne, ved en ikke rigtig, paa hvilken side raaheden var størst. Deres krigsførelse minder i det hele om Dajakernes eller »hovedjægernes« paa Borneo. Aarbogsbrudstykkerne »The Three Fragments« fortæller baade om irske og om norske høvdinger, som hugger hovedet af sine afdøde fiender. Flann, søn af Conang, dræbes ved aar 868, og hans hoved hugges af og sendes til hans modstander, Erins konge[1]. Ved denne tid dræber ogsaa Nordboerne en Leinsterhøvding; de hugger hans krop i smaa stykker og stiller hans hoved paa en stage, skyder paa det og kaster det siden i sjøen[2]. I fortællingen om kong Cellachan af Cashel og dennes kampe med Nordboerne i første halvdel af 10de aarhundred faar vildheden frie tøiler. Cellachan kommer paa veien til Dublin fulgt af 80 kongesønner. Efter en haard kamp blir han selv fanget; men de fleste af hans mænd falder. Udenfor Dublins porte mødes han af mænd, som kommer én efter én og fører hovederne af hans faldne fæller i triumf. De holder efter tur de afhugne hoveder op og spørger Cellachan: »Hvis hoved er dette? — Hvis er dette?« osv. — Ganske det samme gjorde Mahdiens folk i Chartum efter general Gordons fald. — Men snart kom regnskabets dag for Nordmændene i Dublin. Der blir et sjøslag oppe ved Dundalk, hvor Irerne seirer. De irske og de norske høvdinger mødes i enkeltkamp ombord paa skibene; Irerne hugger hovedet af sine fiender, svinger dem i triumf i luften og stiller dem op paa skibenes forstavn.

Var saaledes selve krigsførelsen vild, saa var ogsaa paa anden vis barbari forbundet med Irernes kampe. Allerede Tacitus fortæller os om dronninger, som fører krig og selv tager del i kampen. Det irske heltesagn ved ogsaa at fortælle om skjoldmøer. Underligere er det dog, at ifølge gamle irske fortællinger paalaa det kvinder at tage del i Irernes

[1] Three Fragments, s. 183.
[2] Sammesteds s. 185.

hyppige kampe. De blev under hug og piskeslag drevet frem til slaget af sine mænd. Denne skik skal først ved midten af det 7de aarhundred[1] være blevet afskaffet af den hellige Adamnan. Om vilde sæder og megen moralsk fordærvelse vidner det irske heltesagn, som vistnok handler om forhistoriske tider, men dog, om end med forsigtighed, tør bruges for senere tiders vedkommende. Ulsters helte kommer for at gjæste kong Ailill og hans dronning Medb i Cruachan, Connaught's kongebolig. Medb ser heltene komme og beder skjønne unge piger, ganske nøgne, gaa dem imøde[2]. Saa kommer heltene til kongeborgen og hver mand tildeles der en kvinde, som følger ham til hans kammer. Den navnkundige Cúchulainn faar selve kongedatteren Findabair. Cæsar omtaler fra Gallien (De bello Gallico l. VII, c. 47, § 5) et sidestykke til disse nøgne kvinder, som modtager krigerne[3].

Heltene, som udmærkede sig i kampen, hædredes ogsaa paa anden maade. De fik ved maaltidet det bedste stykke af kjødet, sandsynligvis marvbenet, som kaldtes »heltens stykke« (*curath-mír*). Denne ældgamle skik omtales ofte i heltesagnet; om den er det saaledes, at den navnkundige fortælling af Cúchulainn-sagnkredsen, som kaldes »Bricrius fest« (*Fled Bricrend*), dreier sig[4]. Det ser endog ud, som om skikken holdt sig ned i den historiske tid. I det irske lovværk *Senchus mor*, som stammer fra det 9de eller 10de aarhundred[5], nævnes det nemlig som en forbrydelse at tage »heltestykket« fra den, hvem det tilhører[6].

Kvindens dyd synes — at dømme efter de gamle heltesagn — ikke at ha været høit agtet i Irland. Høvdingerne havde — ligesom middelalderens lensherrer — *jus primæ noctis*[7]. Egteskabet var heller ikke nogen meget bindende institution. Ved siden af det varige ægteskab kjender det irske heltesagn et andet, lidet hædrende, paa aaremaal[8]. Og det er paafaldende, hvor let i den historiske tid ægteskaber løses. Dronning Gormflaith, den rænkesyge kvinde, hvis had var en af drivfjærene til Clontarf-slaget, var saaledes gift med tre konger, Maelsechlainn, Olav Kvaaran og Brian, og blev skilt fra dem alle.

---

[1] D'Arbois de Jubainville, Cours de littérature celtique V, s. 49.
[2] Sammesteds, s. 117.
[3] D'Arbois de Jubainville V, s. 147.
[4] Sammesteds V, s. 81—146.
[5] Zimmer, Keltische Kirche in Britannien und Irland (i Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche. 3. Aufl. X) s. 204 f.
[6] Ancient Laws of Ireland, I s. 180—181.
[7] Jfr. D'Arbois de Jubainville V, s. 366 o. fl.
[8] Sammesteds, s. XXVII.

De irske love synes at vise, at manden i ti dage havde sin hustru »paa prøve«; først efter udløbet af disse var ægteskabet retslig bindende[1].

Det irske heltesagn kjender som form for ægteskabets indgaaelse **exogami** eller kvinderov[2]. Det er dog tvivlsomt, om dette holdt sig ind i den historiske tid. Det almindelige keltiske ægteskab var en kjøbekontrakt. Faderen solgte sin datter for en viss nærmere fastsat sum. Paa denne maade kjøbte Dunlinkongen Olav Hvite sin skotske hustru, kong Cinaedh's datter[3].

Selve det irske samfund var underlig ufuldkomment og primitivt. Der var i Irland fire konger, i Ulster, Leinster, Munster og Connaught. Over dem alle skulde kongen af Tara, i provinsen Meath, staa. Han bar titelen »Erins konge«. Hele denne ordning kunde tage sig godt nok ud i theorien; men i virkeligheden var det anderledes. Hver konge havde under sig andre konger, som nok betalte en slags tribut til sin overkonge, men praktisk talt var uafhængige. Særlig var den magt, som Taras konge havde, bare i navnet. Fra den historiske tid kjender jeg kun en eneste konge, Brian Borumha, som formaadde at gjøre sin indflydelse gjældende over hele Irland. Arvegangen i de fem store kongeriger, hvor kongen snarest kunde kaldes overkonge, var ogsaa meget indviklet. I Munster var der saaledes to slægter, efterkommerne af Eoghan Mór, de saakaldte Eoghanachts, og efterkommerne af Cormac Cas, de saakaldte Dalcassier, som vekslede om at være konger af Cashel; saa kaldtes Munsters Overkonger[4]. Noget lignende var ogsaa oprindelig tilfældet med Taras kongestol. Arvefølgen gik heller ikke fra far til ældste søn, men til den ældste og dygtigste inden hele slægten. Det eneste bindende i Irernes samfund var stammen eller **klanen** (gl.ir. *cland*). I den havde hver mand sin faste plads lige fra svinehyrden og op til høvdingen. Men udover den var der ingen enhed eller samfølelse. Derfor var der ogsaa stadige krige og kampe mellem de forskjellige stammer og riger. Som forfatteren af »Three Fragments« siger (s. 195): »For Irerne lider ikke bare forurettelser af Nordboerne; men de lider ogsaa mange forurettelser af hverandre indbyrdes.« Fædrelandskjærlighed saaledes som vi forstaar det, var næsten ukjendt for de gamle Irlændere. Første gang, vi hører nærmere om Irland, er i Tacitus's »Agri-

[1] Ancient Laws of Ireland II, s. 296—297.

[2] D'Arbois de Jubainville V, p XXVII n. 1; jfr. Ratzel, Völkerkunde I, s. 81 (indledn.).

[3] Three Fragments, s. 172—173; jfr. D'Arbois de Jubainville V. p. XXVII.

[4] Jfr. War of the Gaedhill with the Gaill (Cogadh Gaedhel re Gallaibh), ed. Todd. p. CVII.

cola« (c. 27), hvor han fortæller om en irsk høvding, som indbød Agricola til at komme over til Irland og erobre landet for Romerne. En irsk høvding, Diarmid, konge af Leinster, var det ogsaa, som kaldte Englænderne over til Irland. Og under kampene mellem Irerne og Nordboerne hænder det stadig, at irske høvdinger kalder vikingerne til hjælp mod sine egne landsmænd. — Paa sin vis var dog Irerne dengang, ligesom de er den dag idag, glødende fædrelandsvenner og betragtede Irland og alt irsk med den samme hellige følelse, hvormed en gammel Hellener saa paa Grækenland i modsætning til hele den øvrige verden. —

Ligesom hos Nordboerne i gamle dage blev forbrydelser betragtet som private forgaaelser, som staten som saadan eller kongen og samfundet ingen ret eller pligt havde til at straffe. Nordboerne havde dog som alle Germaner et vigtigt retsinstitut, den offentlig forkyndte fredløshed, som Kelterne ikke kjendte[1]. — Derimod havde Irerne et til norsk-isl. *manngjǫld*, gutnisk *vereldi*, og Tyskernes »Wehrgeld« svarende begreb, *eric*. — Den forurettede maa selv søge at hævne sig, enten efter skriftens ord »øie for øie, tand for tand«, eller ogsaa kan en pengebod gjøre forurettelsen god igjen. For at bestemme bødernes størrelse havde hver klan sine arvelige dommere (gl.ir. *brithem*, paa engelsk skrevet *brehon*). Men dommeren havde ingen magt til at tiltvinge sig domsafsigelsens gjennemførelse. Enhver underkastelse under dommerne er frivillig.

Den gamle irske ret var i mange henseender meget udviklet. — I fem tykke bind har den irske kildeskriftkommission udgit »Ancient Laws of Ireland«. — Men i andre henseender var den merkelig uudviklet og fjærnede sig fra al anden europæisk retsopfatning. Man har talt om »poesi« i den gamle nordiske ret. Hos Irerne kan man med end større grund tale om fantasi i retten. Lovene er fulde af historiske henvisninger og unødige ordforklaringer. For de irske lovgivere synes det at ha været mere magtpaaliggende at føre de enkelte bestemmelser tilbage til mænd og hændelser i en fjærn fortid end klart og logisk at forme lovens sætninger.

Mange af de eiendommelige institutioner i den irske ret kunde fortjene en nærmere omtale. Jeg skal nævne **opfostringen**, hvorom et helt afsnit i den gamle irske lovbog Senchus mór handler; det kaldes *Cain iarraith* eller »lov om opfostring«. Et af de vigtigste træk i det irske samfund var den skik, at forældrene, især høvdinger og ledende mænd, lod sine børn i deres spæde aar opfostres af andre medlemmer af stam-

---

[1] Naar sagnet fortæller om at Diarmid og Usnechs sønner flygter til Skotland, saa var dog dette faktisk en slags fredløshed.

men[1]. — Jeg kommer ikke til senere at tale om denne skik. Men jeg anser det ikke for usandsynligt, at opfostringen, som vistnok er en ældgammel nordisk institution, paa Island fik sin sterke udvikling under indflydelse fra Irland. —

Det eiendommeligste træk i den irske proces er **fasten.** Naar en kreditor eller forurettet ikke fik sin ret ligeoverfor en høvding, gik han til dennes bolig og blev udenfor denne i et vist antal dage uden at tage føde til sig. Denne underlige fremgangsmaade har sit sidestykke hos Hinduerne, hvor det at sidde „*dharna*" er et, alt i Manus lov hjemlet led i rettergangen. Kreditor faster udenfor skyldnerens dør, indtil denne af frygt for at manden skal dø opfylder sine forpligtelser[2].

Ogsaa i andre henseender var det irske samfund forunderlig uudviklet.

Der fandtes før Nordboernes tid ingen virkelige byer i Irland. Handelen laa nede. Irerne prægede ingen mynter og brugte i det hele ikke, før vikingerne kom til Irland, myntede penge. Ingen handels- eller kjøbmandsskibe gik i fart mellem Irland og fremmede lande. Det er overhovedet tvivlsomt, om Irerne før vikingetiden har forstaat at bygge seildygtige skibe. Derimod havde de baader af skind og huder, og i disse skrøbelige farkoster vovede irske geistlige sig ud paa det vilde hav til Oceanets fjerneste øer.

Den, som læser den foregaaende skildring, kunde let tro, at Irerne var et barbarisk og uciviliseret folkeslag. Og dog var Irerne i den tidligere middelalder paa flere omraader naadd høiere i kultur end noget andet folk i Europa. Irerne, som alt i det 4de aarhundrede, ialfald for Syd-Irlands vedkommende, var blit kristne, sluttede sig med den varmblodige keltiske naturs hele begeistring og glød til den nye lære. Klostere reiste sig rundt om i Irland, ikke pragtfulde borglignende bygninger som Monte Casino i Syd-Italien, men smaa, usle hytter, som voksede op rundt den lille kirke, lidt i lighed med det ældste munkevæsen i Ægypten og Syrien. Den irske kirke blev, kan vi sige, i sin organisation en klosterkirke[3].

Der var i den irske kristendom en dyb trang til betragtning og eneboerliv. Derfor drog irske munke ud til havets yderste øer, f. eks. til Færøerne og Island, hvorhen de kom, før Nordmændene havde opdaget Island. Ja endog til Grønland synes irske munke at ha fundet

[1] Ancient Laws of Ireland II p. XLIII.
[2] Sammesteds I, p. XIVI ff. Jfr. Sir H. Maine, Early Institutions, s. 39 f.
[3] I Glendalough og ogsaa andre steder i Irland kan man endnu danne sig et billede af Irernes ældste kirkebygninger og klostere.

vei sammen med de norske og islandske nybyggere. Med denne trang var der hos fortidens som hos nutidens Irer forbundet en higen efter rastløst, omflakkende liv, som førte de irske munke sydover til Europas fastland, hvor de paa mangfoldige steder ude i vildmarken grundede klostere, som gjennem aarhundreder var midtpunkter for aandelig og materiel kultur. Jeg skal som de navnkundigste blandt disse nævne St. Gallen i Schweiz og Bobbio i Nord-Italien. Undertiden drev forholdene i de fremmede lande munkene ud af deres eneboerliv og forvandlede dem til missionærer og folkets lærere. Det var saaledes de opløste forhold i Frankerriget under Klodevigs sønnesønner, som førte til Columban af Luxeuil's betydningsfulde og velsignelsesrige virksomhed[1].

Irske geistlige er det, hvem Pikternes omvendelse til kristendommen skyldes. I 563 forlod den hellige Columba Irland *pro Christo peregrinari volens*. Han satte med sine tolv fæller bo paa den lille ø Hi eller Iona i de sydlige Hebrider. Her voksede der op et kloster, som blev et af de navnkundigste paa de Britiske Øer og i aarhundreder var den skotske kirkes, ja endog for en tid den northumbriske kirkes midtpunkt og overhoved.

Den irske kirke var ikke bare i sin organisation, men ogsaa i sin aand forskjellig fra Romerkirken. Paasken beregnedes paa en anden maade og der var ogsaa andre mindre uoverensstemmelser. Vigtigere er det dog, at den irske kristendom synes at ha været gjennemtrængt af en menneskelig og overbærende, en i sandhed »katholsk« aand, som Romerkirken tidlig blev fremmed for.

De irske klostere blev snart midtpunktet for aandelig kultur og for videnskabelige sysler. Der opstod navnkundige høiskoler, som søgtes ikke bare fra Irland og Skotland, men ogsaa af Angelsakser, ja selv af Franker. Mellem disse kloster-høiskoler udmærkede sig særlig Bangor, Clonard og Clonmacnois. Her fandt, kan vi sige, klassisk kultur og aandsdannelse i de mørke aarhundreder efter folkevandringen sit første tilflugtssted. Her dyrkedes latin, ja endog lidt græsk og hebraisk. Man har flere eksempler paa at græsk blev studeret; ja irske videnskabsmænd oversatte endog græske skrifter.

Ogsaa naturvidenskaber og astronomi blev dyrket, for ikke at tale om filosofi og theologi. Et værk som munken Dicuil's i Frankrig skrevne værk *Liber de Mensura orbis terræ* fortæller om Island og Færøerne og vidner om nøie kjendskab til Palæstina, Ægypten og Syrien. Alle disse

[1] Jfr. Zimmer, Keltische Kirche, s. 220 ogsaa for det følgende.

videnskaber dyrkedes ved de irske høiskoler. Desuden var der professorer i lovkyndighed, digtning og historie[1].

Hvor høit irsk videnskab og tænkning kunde naa, viser **Johannes Scotus Erigena**, en af middelalderens dybeste og originaleste aander, som levede ved Karolingernes hof i det 9de aarhundred. Han læste Aristoteles i originalen og fattede nyplatonismens lærdomme og danner selv det store bindeled mellem den græske filosofi og middelalderens skolastiske tænkning[2]. Irske lærde var agtede og ærede hele Europa over. Derom vidner brevvekslingen mellem den navnkundige Angelsakser Alcuin, en af de mest straalende stjerner ved Karl den stores hof, og **Colcu**, som var professor i Clonmacis (÷ 794). Brevene vidner om Alcuins dybe ærbødighed for Colcu, en ærbødighed, som ogsaa faar sit praktiske udslag i en pengesum, som Alcuin sender den gamle lærer[3]. Et af Alcuin's breve ender med de vakre ord: »Nescio quid peccavi quia tuæ paternitatis dulcissimas litteras multo tempore non merui videre: tamen pernecessarias orationes sanctitatis tuæ me quotidie sentire credo«[4].

Mere end nogen anden videnskabsgren blomstrede historieskrivningen i Irland. I de irske klostere begyndte man tidlig at skrive aarbøger. De ældste er nu tabt; men vi eier dog aarbøger, som er forfattet i det 11te aarhundred. Irerne havde ogsaa sagaer, svarende til de islandske ættesagaer, hvor fortællingen dreier sig om en enkelt mand eller en enkelt tid. En saadan saga er f. eks. det skrift, som kaldes »Irernes kampe med de fremmede« (*Cogadh Gaedhel re Gallaibh*) og som er en af de vigtigste kilder til vikingernes historie i Irland. Man kunde kalde dette skrift en Munsterkongernes eller en Brian Borumhas saga. Ligesom i den islandske saga afbrydes prosaen af vers, som citeres ikke bare for sin egen skyld, men som en slags historiske bevissteder. Digtene indledes gjerne med et: »Og for at bevidne sandheden af dette gjorde digteren verset« (*Ocus do rinne an file an laidh aga foirgell sin*). Som kunstværker staar dog de irske sagaer langt tilbage for de islandske ættesagaer. Karakterskildringen er ofte malende og levende og der findes i Cogadh Gaedhel samtaler og skildringer, som præger sig dybt i læserens erindring. Men ofte er det, som om Irernes tøilesløse fantasi løber af med dem. Adjektiv dynges paa adjektiv, hvoraf det ene slaar det andet ihjel, og der opstaar sætninger og perioder, som er rene

[1] Jfr. herfor og i det hele for spørgsmaalet om Irernes videnskabelighed G. Stokes, Ireland and the Celtic Church, Lecture XI.

[2] G. Stokes, s. 228.

[3] Sammesteds, s. 209.

[4] K. Meyer, i Otia Merseiana II, s. 93 f.

uhyrligheder af bombastisk stil. Trods dette er dog Irernes historiske sans merkelig, ja næsten enestaaende. Hele folket omfattede historieskrivningen og historiefortællingen med varm kjærlighed. — Samfundets inddeling i ætter og klaner, som gjorde det nodvendigt at holde greie paa slægtrækkerne, bidrog ikke mindst hertil. — Hos hver konge, ja hos hver stammehovding var der en arvelig historiker eller rettere sagamand (*sencha*), hvis opgave det var at holde den historiske tradition i live[1].

Fra sagaen føres vi naturlig over til heltesagnet. Hos næppe noget andet europæisk folk var heltesagnet saa frodig udviklet som hos Irerne. Men Irerne naadde aldrig til nogen stor, harmonisk afrundet episk digtning som Rolandssangen eller som Odysséen og Iliaden. Det irske heltesagn havde hos Irerne lige fra begyndelsen af prosaens form, om end med indstrødde vers. Det svarede saaledes i sin ydre form ganske til den historiske saga. Det irske heltesagn samler sig i flere grupper: Ulsterkredsen, Leinsterkredsen osv. Ulsterkredsens midtpunkt er Conchobar, Ulsters konge, og **Cúchulainn**, Irlands navnkundigste sagnhelt. Den irske sagnkreds, som vor tid kjender bedst, har faat navn efter **Ossian** (*Oisín*); sagnkredsen om Finn Mac Cumhail og hans søn, sangeren Oisin, har dog først faat sin faste form under og efter vikingetiden.

Der er over det irske heltesagn den samme fantasiens glød, som endnu præger den irske folkekarakter. Der er sterke lidenskaber og tragisk elskov. — Endog den moderne læser blir grebet af fortællingen om Usnech's sønner. — Men ofte er det, som om fantasien sprænger alle baand og tøiler, blir taaget og uformelig som selve de drivende skyer, der kommer fra Atlanterhavet og kaster skygge over Erins grønne ø. Der er ufrivillig burleske overdrivelser, som naar det fortælles om Conall »seierherren« ved maaltidet efter kampen: »Han tog grisens hale og førte den til sin mund. Der maatte ni mand til for at bære den. Dog fortærede Conall den fuldstændig«[2]. Kraftig, men vildt er dét, som i den irske omdigtning af Trojanersagnet fortælles om Herkules: »Da kom vreden og kraften og det store raseri over krigeren Herkules, og hans heltemods fugl hævede sig over hans aande og kredsede rundt hans hoved, og han gjorde et vildt udfald mod Trojanerne, som naar en flods dæmning brister eller naar lynet slaar, og han uddelte saar, saa at den ene krop faldt mod den anden, overalt hvor han gik frem i kampen«[3].

---

[1] O'Curry, Manners and Customs of the ancient Irish III, s. 204.

[2] D'Arbois de Jubainville V, s. 78.

[3] Togal Troi, ed. Whitley Stokes, s. 75.

Men undertiden lyder der ogsaa milde, vemodige toner af øm og trofast kjærlighed. Derdriu[1], som efter sin elskedes død aldrig har et smil paa sine læber; hun sover ikke og spiser ikke og løfter ikke sit hoved fra knæerne, og tilsidst styrter hun sig af sorg og harm udfor den bratte klippe. Der er strengeleg og lokkende fuglesang og langt ude i havet, hvor solen rødmende synker i vest, ligger »Ungdommens land« (*Tír na n-óg*) med evig skjønhed og ungdom.

Vidunderlig er det i det hele, hvor tidlig naturfølelsen vaagnede i Irland. De irske munke, som drog ud i ensomheden for at tjene Gud med bøn og faste, søgte med forkjærlighed til de stille skogsjøer med det dybe vand og de skyggende træer, fra hvis toppe nattergalen og svarttrosten jublede sine sange. Et vakrere sted finder man ikke let i hele Irland end Glandalough (de to sjøers dal), hvor den hellige Kevin havde sin hule i fjeldet over den lille sjø. Og slig kunde jeg nævne mange andre eksempler. Talende er ogsaa den sang, som den irske munk i St. Gallen skrev. Han sad bøiet over bogen, i hvilken han med flid og møie skrev sine store snørklede bogstaver. Døren til hans celle stod aaben, og svarttrosten sang i trætoppen udenfor. Dens toner gik til hans hjerte og han stansede i sit arbeide og skrev paa margen af sin bog den følgende fordringsløse sang[2]:

Mig omgiver et gjærde af tjørnekrat.
Til mig klinger svarttrostens[3] muntre sang, som jeg
ikke vil skjule.
Medens jeg sidder over min bog og skriver,
lyder til mig fuglenes melodi.
Til mig lyder gjøgens klare, vakre tale
i dens blaagraa kappe fra buskenes top;
visselig, paa min brødherres bud,
skriver jeg vel til fuglenes sang.

Ved siden af videnskab og sagafortælling blomstrede ogsaa digtekunsten i Irland. Hver høvding havde ved sit hof en skald, som sang lovkvæder til hans pris, digtede »genealogiske digte« om hans navnkundige forfædre, skrev om hans kongebolig o. s. v. I det hele var kunstdigtningen eller skaldedigtningen, som vi gjerne kunde kalde den, mere udviklet i det gamle Irland end den lyriske digtning. Lyriske digte finder vi mest indstrøet i heltesagaerne, som f. eks. i sagaen om Lir's børn.

[1] D'Arbois de Jubainville V, s. 231.

[2] Beiträge zur vergleichenden Sprachforschung VIII, s. 320; efter Nigra, Reliquie Celtiche I, s. 23.

[3] Jeg oversætter med svarttrost, hvilket dog ikke er fuldt korrekt. Ir. *lon* oversættes med *Amsel*, *blackbird*.

Ogsaa bildende kunst fik i Irland en rig og eiendommelig udvikling. De irske klostere blev sæder for en illustrationskunst, som regnes blandt det vakreste af hvad der i den retning overhovedet er frembragt. Den irske fantasi har i ormenes slyngninger og i spiralernes cirkelløb faat et vidt spillerum og frembragt de mest vekslende og forunderlige mønstre; men samtidig har linjernes strenge love holdt fantasien i tømme, saa den ikke er blit uformelig og grotesk. De med billeder prydede haandskrifter, som *Book of Kells*, *Book of Durrow* o. s. v. med deres endnu lige straalende, vidunderlige farver, er derfor det skjønneste vidnesbyrd om den irske aands frodige fantasi. Fra pergamentet blev den irske prydkunst og ornamentik overført paa smykker, helgenskrin, bispestave o. s. v. saavelsom paa høie stenkors med billeder fra Bibelen og hellige mænds liv, billeder, som paa samme tid skulde fylde sindet med skjønhedsindtryk og undervise folket i Bibelens lærdomme[1].

Saaledes var da Irernes samfund for tusen aar siden. Et folk, som paa mange maader var ufærdigt og uudviklet, lidet skikket til at møde det praktiske livs krav, men hvor al aandelig kultur paa den anden side stod høiere end hos noget andet folk i Vest-Europa, saa at de irske munke, som fra sine lave lerhytter i sine skindbaader drog bort fra hjemmet til fjærne egne, alligevel paa mange maader blev Europas læremestere. Et forunderligt folk det irske, et folk, hvor aandens høieste og reneste higen fandtes side om side med vildhed og barbari, et folk fuldt af modsætninger, som vi den dag idag finder igjen i den irske folkekarakter.

Jeg har i det foregaaende talt saa udførlig om den irske kultur, mest fordi den er saa lidet kjendt og skrevet om. Man vil kanske ogsaa finde, at en skildring af Irernes aandelige kultur ikke hører med i denne opgave. Hertil skal jeg svare, at det er umuligt at gi et nogenlunde klart og forstaaligt billede af forholdene og livet i Irland paa den tid, da Nordboerne først kom til øen, uden at man taler baade om Irernes aandelige og om deres materielle kultur.

Af andre keltiske folk, som Nordboerne under vikingetogene kom i forbindelse med, havde særlig Kymrerne i Wales udviklet en selvstændig kultur. Denne lignede dog meget den irske, om den end ikke kan ha været saa eiendommelig og i enkelte henseender saa høit udviklet. Jeg kan heller ikke finde noget omraade, hvor kymrisk kultur har paavirket Nordboernes samfundsforhold eller levesæt i Vikingetiden. Jeg ofrer derfor ikke det kymriske folk nogen nærmere omtale.

---

[1] Se nærmere under afsnittet om prydkunst.

Nutidens Englændere har baade fysisk og aandelig sit særpræg, sit racemerke, som gjør dem til det i mange henseender kanske mest karakteristiske og eiendommelige blant alle Europas folkeslag. Men jeg tvivler om, at et nutidsmenneske vilde ha dømt paa samme maade om fortidens Angelsaksere i modsætning til Europas andre folkeslag paa den tid. Det er netop Englændernes historie i løbet af de sidste tusen aar, som har gjort dem til hvad de nu er. Den stadige folkeblanding, det stadige indsig af keltisk, af nordisk, af normannisk og fransk blod er det, som har git baade Englændernes udseende og ydre fremtræden og deres kultur sit racemerke. Den angelsaksiske kultur havde, da William Erobreren kom til England, endnu ikke rigtig formaaet at udvikle sig til nogen helstøbt personlighed. Der var spirer og muligheder; men alt det fremmede, først og fremst den sterke indflydelse fra Romerkirken og dens kultur, og i anden række fra keltisk og fransk kultur samt paavirkningen fra Nordboerne, alt dette laa endnu ligesom bare halvt fordøiet og havde endnu ikke smeltet sammen med det oprindelig angelsaksiske til en fast enhed. Særlig under Alfred den store og hans nærmeste efterfølgere viser den angelsaksiske folkekarakter og den angelsaksiske kultur verden sine smukkeste sider. Men vi tør dog med tryghed sige, at Englænderne aldrig var blevet den store og særprægede nation, som de nu er, var ikke William Erobreren og hans Normanner kommet til England. Vi Nordboer bør heller ikke glemme vor egen store betydning for den engelske nation, først og fremst for udviklingen af Englands handel og sjøfart.

De tre stammer, Angler, Sakser og Jyder, skilte sig, før de landede i Britannien, visselig ikke i levesæt og øvrige livsvilkaar synderlig ud fra de andre germanske stammer, som bodde paa den Jydske Halvø og i egnene syd og sydvest for denne. Angelsakserne fremtræder i historien, hvad sprog og raceeiendommelighed angaar, som et vestgermansk folk, hvad mening man saa end har om Jydernes nationalitet, enten de var Vestgermaner eller Nordboer. Forskjellen mellem oldnordisk og angelsaksisk kan dog, da Nordboerne først kom over til England, ikke ha været større end at det maatte være forholdsvis let for Nordboerne at lære Angelsaksernes sprog. En følge af dette var naturligvis, at Vikingerne havde lettere for at lære og paavirkes af Angelsakserne end af Irerne og de halvt romaniserede Franker.

Angelsakserne var i begyndelsen delt i slægter og stammer, som først lidt efter lidt samlede sig til større enheder. De bodde, som de havde gjort i sit hjemland, i landsbyer (lat. *villata, vicus*, ags. *tûn*). Større inddelinger var »hundredet« (ags. *hundred*) og »shiret« (ags. *scîr*,

engl. *shire*). Ligesom de tilsvarende inddelinger i Norden havde hundredet og shiret sine dømmende forsamlinger, som og i begyndelsen vel ogsaa var lovgivende[1] og hvor repræsentanter for de frie bønder mødte (ags. *gemôt*).

Grundvolden og midtpunktet i det angelsaksiske samfund var ligesom i Nordboernes den frie bonde, som dyrkede sin egen jord. Han kaldtes *ceorl*, væsentlig det samme ord som oldn. *karl* »karl«. — Jeg skal til sammenligning nævne, at i det gamle Eddakvad *Rígsþula*, som skildrer de forskjellige klasser i samfundet, kaldes ogsaa bonden *Karl*. — Den jord, som bonden selv dyrkede, som var saa at sige hans fædrenejord, kaldtes *bócland*[2]. Stammen eiede ogsaa land i fællesskab, ligesom man i Norden havde almenninger; dette kaldtes *folcland*. Ved siden af den frie, selveiende bonde var der ogsaa i det angelsaksiske samfund leilændinger, som ikke selv eiede jord, men mod en aarlig afgift dyrkede andres jord; sligt land kaldtes *lǽnland*.

Under den frie mand stod trællen *þēow*, som var retløs og endog kunde dræbes af sin herre. Alt i sit germanske urhjem havde Angelsakserne træller. Men i England øgedes trællenes antal paa grund af de stadige kampe med Briterne. Et talende vidnesbyrd herom er det, at ordet *wealh* (pl. *wealas*, det samme som oldn. *Valir*), der opr. betyder »en fremmed, Briter, Waliser«, i angelsaksisk kom til at betyde »slave, træl«.

Angelsakserne havde, alt da de kom over til England, ædle slægter, som stod i spidsen for folket og var dets førere. De kaldtes paa ags. *æþeling* »ædling«. — Senere fik dette ord en mere indskrænket betydning og gik over til at betegne »kongesøn, tronarving«[3].

Sakserne havde, før de udvandrede, ingen konger. De var i den første tid efter erobringen styret dels af »hærførere« (*heretogan*), saa kaldes bl. a. Hengist og Horsa, og dels af *ealdormen*[4]. — Ag. *ealdorman* svarer i sin betydning til lat. *senior* »ældre, ældste«. — Først paa engelsk jordbund fik Angelsakserne konger.

Kongen havde fra gammel tid ret til at omgive sig med et følge af væbnede mænd (ags. *gesīþ*). Heraf udviklede der sig i tidens løb en tjenesteadel, som kom til at optage i sig baade det gamle følge og den

---

[1] Stubbs I, s. 115.

[2] Ordet bet. egt. jord som man besidder i kraft af et retsligt dokument.

[3] Jfr. betydningsudviklingen af oldn. *konungr*.

[4] Jfr. Stubbs, English Constitutional History I, 66, hvis fremstilling jeg her i det hele har fulgt.

gamle fødselsadel; (ags. *þegn* = 1) fri mand i en andens tjeneste, 2) adelsmand).

De angelsaksiske stammer samlede sig efterhaanden til fem store kongeriger (heptarkiet), nemlig Wessex, Kent, Øst-Anglia, Mercia og Northumberland. Lidt efter lidt begyndte ogsaa enheds- og samlingstanken at spire. I 825 blev kong Ecgberht af Wessex anerkjendt som overherre over hele England syd for Themsen, og Vest-Saksernes konger var det, som tilslut forenede alle Angelsakser under sit herredømme.

Efterhvert som de angelsaksiske riger samledes til større enheder, øgedes ogsaa kongens magt. Han fik høiere værdighed og nye høihedsrettigheder. Han begynder at salves (under indflydelse fra den kristne kirke og efter gammel-jødiske forbilleder)[1]. — Han blev rettens kilde; han blev hele folkets herre og beskytter. Efterhvert som tjeneste-adelen vandt indflydelse og kongerne gav sine mænd land, begyndte der ogsaa at udvikle sig et vasalvæsen i England, ikke saa udviklet, men paa mange maader svarende til hvad der fandt sted i Frankerriget. Kongens thegn blev paa grund af sin eiendomsbesiddelse forpligtet til paa egen bekostning at gjøre krigstjeneste. I denne organisation, som først under Alfred den store fremtræder fuldt udviklet, tør vi visselig se indflydelse fra det Karolingiske Rige[2].

Folkets pligter øgedes ogsaa; fra begyndelsen af det 8de aarh. af kjender vi den »tredobbelte pligt« (*trinoda necessitas*), som paalaa alle eiere af jord i England, nemlig til at gjøre krigstjeneste og holde broer og fæstningsværker vedlige. Det er rimeligt, at denne forpligtelse over Frankerriget stammer fra Romerne[3].

Ved kongens side stod hans raad *witenagemōt*. Dets medlemmer var »de vise mænd«, *witan*: kongen, ofte med sin dronning og sine sønner, rigets biskopper og dets ealdormen, samt kongens thegner eller *ministri*, som de almindelig kalder sig. Witenagemot, som svarede til høst-rigsmødet hos Frankerne, spillede en meget stor rolle hos Angelsakserne. Dets samtykke krævedes, naar kongen udstedte nye love, naar han skjænkede land bort, paalagde skatter o. s. v. Det var i det hele rigets høieste lovgivende og dømmende forsamling[4]. Man har kaldt witenagemot et parlament; men dette leder tanken hen paa en repræsentativ forsamling. Da skulde jeg snarere, skjønt ogsaa denne sammen-

[1] Jfr. Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte II, s. 19. Fra Angelsakserne vandt den skik at salve kongen indpas i Frankerriget (under Karolingerne).

[2] Jfr. Stubbs I, s. 191.

[3] Jfr. Stubbs I, s. 76 og anm.

[4] Efter Stubbs I, S. 124 ff.

ligning halter, sammenligne det med det romerske senat overflyttet i en middelalderlig stat og ikke folkevalgt, men kongevalgt.

Der var i det angelsaksiske rige endnu ikke noget fuldt ordnet embedsværk. Over de større landsdele styrede en *ealdorman*, hvis stilling noget nær kan sammenlignes med den frankiske *comes*. Den angelsaksiske ealdorman's stilling var dog forsaavidt høiere, som han oprindelig havde været en uafhængig hovding og hans værdighed fremdeles synes at ha gaat i arv. — Over shiret styrede en »sheriff« (ags. *scīr-gerefa*). Han var, for at bruge Stubbs' ord (I, s. 113) »*judicial president of the shire, the administrator of the royal demesne and administrator of the law*«. I de mindre landsenheder, hundredet og landsbyen, var der folkevalgte ombudsmænd, hvis embedspligter var dels dømmende, dels fiskale.

Ligesom de fleste andre germanske stammer havde Angelsakserne en udviklet retsfølelse. De angelsaksiske love, som endnu er bevarede, minder i sine grunddrag om de nordiske. Staten som saadan straffer endnu ikke de fleste forbrydelser. Derimod kunde samfundet lyse en mand fredløs. Ligesom i Norden havde ogsaa hver mand sin personlige ret (*wergield*) og forbrydelsen kunde sones med bøder.

Som den foregaaende kortfattede skildring har søgt at vise, var benbygningen i det angelsaksiske samfund ægte germansk. Men fremmed indflydelse skulde snart begynde at gjøre sig gjældende. Da Angelsakserne kom over til Britannien, manglede de endnu, hvad vi kalder høiere kultur. De stod omtrent paa samme trin som de Germaner, Tacitus skildrer. Man troede tidligere, at da Romerne trak sine tropper bort fra Britannien, ophørte latinsk sprog at tales og at romersk kultur uddøde paa de Britiske Øer. Til Angelsakserne talte kun, saa mente man, døde minder om Roms storhed. Angelsakserne saa nok. og blev grebet af, Romernes mægtige fæstningsanlæg, af deres veie og byer, omgivne af volde og grave. Men de mødte ingen latinsktalende eller af romersk kultur gjennemsyrede mænd. Vel er det saa, at provinsen Britannien dannede en udkant af Romerriget. Men nyere undersøgelser, f. eks. af Wright: »The Celt, the Roman, and the Saxon« og af E. Winkelmann i hans »Geschichte der Angelsachsen«, har dog vist, at den gamle opfatning er urigtig. Hiibner's udgave af Britanniens latinske indskrifter har vist, hvor dybt latinen var trængt ned. Særlig banebrydende er A. Pogatscher's »Zur Lautlehre der griechischen, lateinischen und romanischen Lehnworte im Altenglischen« (Strassburg 1888). Pogatscher redegjør for den mængde latinske laanord, som findes i angelsaksisk, og viser, at et

stort antal[1] af disse er optaget af Angelsakserne i Britannien i de første aarhundreder efter erobringen. De nyere undersøgelser gaar da i korthed ud paa, at romersk sprog og romersk kultur i Britannien ikke pludselig har ophørt, men at de langsomt, i aarhundredernes løb er udslukket. Særlig i byerne — som i London — vedblev romersk kultur at leve og at øve sin indflydelse paa Angelsakserne. Vistnok var den indfødte befolkning i Britannien ikke blevet fuldstændig romaniseret, saaledes som tilfældet var i Gallien. De, som mener dette, gjør sig vel skyldig i en overdrivelse. Kymrerne i Wales og Cornwall kom ikke under latinsk paavirkning til at tale et romansk sprog, men vedblev at tale sit keltiske sprog og bevarede sin eiendommelige keltiske kultur og samfundsordning. Men tiltrods for dette kom den romerske kulturs dannende og udviklende indflydelse til tidlig at vise sig paa de fleste af livets omraader. Jeg skal, efter Pogatscher, nævne en række latinske laanord, som tilfulde viser dette.

Sterkest virkede kanske de romerske by- og fæstningsanlæg i begyndelsen paa Angelsakserne, som fra sit hjemland ikke kjendte noget lignende. Til de ældste latinske laanord i angelsaksisk hører derfor *stræt*, brolagt vei (af lat. [*via*] *strata*), *ceaster* »by« (af lat. *castra*), *-coln*, endelse i bynavne som *Lincoln* (af lat. *colonia*), *port* 1) »portaabning« (af lat. *porta*), 2) »havn« (af lat. *portus*) og *mûr* »vold, mur« (af lat. *murus*).

Men ogsaa paa mange andre omraader viser indflydelsen sig. Fra Romerne stammer dyrkningen af de fleste kjøkken- og nytteplanter i England, som »pære« (ags. *peru* = lat. *pirus*), »næpe« (ags. *nâp* = lat. *napus*), »kaal« (ags. *cawel, cāl* = lat. *caulis*) og »kirsebær[træ] (ags. *cires-béam* af lat. *cerasus*). Til husets udstyr føiedes »skrin« (ags. *scrîn* = lat. *scrinium*) og »bægre«, ofte af glas (ags. *calic* = lat. *calix*). Man smykkede sig med ædle stene som Romernes gemmer (ags. *gimm* = lat. *gemma*). Paa væggene hængte man vævede tapeter (ags. *teped* = lat. *tapetum*). Dragten blev paavirket og man fik nye klædningsstykker og tøier, f. eks. ags. *cæppe* »kappe« (af lat. *cappa*), *mentel* »mantel« (af lat. *mantellum*), *cemes* »skjorte« (af lat. *camisia*), *pæll* »en kostbar kappe, purpur« (af lat. *pallium*), og *sîde* »silke« (af lat. *seta*). Agerbruget blev udviklet og forbedret under paavirkning af romersk kultur. Derom vidner slige ord som *cyl(e)n* »ovn, tørreovn«, vel især til at tørre korn i (af lat. *culina*), *mylen* »mølle« (af lat. *molina*) og *sigle*, en slags »rug« (af lat. *secale*).

[1] Herfra undtages, som jeg siden skal tale mere om, de kristelige ord.

Det fremmede virkede, skulde jeg tro, paa Angelsakserne, efterat de havde bosat sig paa de Britiske Øer, paa samme maade som Vesterlandene virkede paa Nordboerne i vikingetiden. Virkelig vesteuropæisk kultur fik dog Angelsakserne først efter sin omvendelse til kristendommen. Kristendommen var kommet til Britannien alt under Romernes herredomme og blev siden aldrig fuldstændig udryddet. Kristendommen blev dog først henimod slutningen af det 6te aarhundred almindelig antaget af Angelsakserne, efterat Augustinus i 597 havde omvendt Kent til kristendommen.

Medens det sydlige England sluttede sig til Romerkirken, var i nord kristendommen kommet ind ad andre veie, nemlig gjennem irske Missionærer. Kongeriget Northumberland, som dengang strakte sig helt op til Firth of Forth, anerkjendte abbeden over klosteret paa Iona som sit aandelige overhoved. Det saa endog en tid næsten ud som om hele England skulde slutte sig til den irske kirke. Men efter synoden i Whitby 664 sluttede ogsaa Northumberland sig til Romerkirken. Den irske indflydelse havde dog allerede faat tid til at vokse sig sterk og til at bidrage til at gi angelsaksisk kultur dens særpræg.

Da Nordboerne først kom til England, stod Angelsakserne, skulde jeg tro, i materiel kultur ikke saa høit som befolkningen i det gamle Gallien. Der var lidet handel og industri. Og det, som fandtes af industri, var nærmest beregnet paa at dække de lokale behov. De vigtigste handelsstæder var fra Romernes tid af London og York, og hid kom ikke faa fremmede kjøbmænd; saaledes nævnes alt i 8de aarhundred Frisere. Vi hører ogsaa en sjelden gang tale om Angelsaksere som drev handel paa udlandet[1]. Men dette var en undtagelse. Angelsakserne var ikke, som vore tiders Englændere, noget handelsfolk; — dog begyndte de i modsætning til Irerne tidlig at præge mynter. Angelsakserne var fra hjemlandet af et agerdyrkende folk. Derfor levede de ogsaa helst i aabne landsbyer. De fleste byer, som London, Lincoln, York og Chester, stammede fra Romernes tid. Lidt efter lidt begyndte dog byerne at faa en ikke saa liden betydning som handelscentrer og samtidig at faa den første primitive form for selvstyre. Saaledes havde Lincoln alt i det 7de aarhundred en *gerefa*. Paa grund af vikingetogene blev ogsaa Angelsakserne, der hadede mur- og voldomgivne byer som frihedens grave, nødt til at befæste sine byer og at søge at gjenopbygge de gamle romerske fæstningsanlæg. Denne bevægelse begynder dog først under Alfred den store og skyldes visselig frankisk paavirkning.

---

[1] Lappenberg, Geschichte von England I, s. 623 ff. Stubbs I, s. 93.

Den tid var endnu ikke kommet, da engelske skibe pløiede alle have og engelske sjømænd saaes i hver havn. Angelsakserne var ikke i nogen udpræget grad en sjøfarende nation. Skibsfarten spillede hos dem en liden rolle. Derfor stod ogsaa landet forsvarsløst ligeoverfor vikingernes angreb, og det var først under Alfred den store, at Angelsakserne fik en virkelig flaade.

Ude blant folkets store mængde, ja selv blant de fornemme var der vel — ialfald før Alfred den stores tid — lidet af aandelige interesser og i det hele af høiere dannelse. Dog synes det angelsaksiske heltedigt »Beowulf« at vise os Angelsakserne som et folk med mildere sæder end Nordboerne i vikingetiden. Der er i dette digt, der dog, som vi maa huske paa, er omdigtet i kristen aand, mindre vildhed og grusomhed end i Eddadigtene. Den grundige kjender af Angelsaksernes litteratur Ten Brink siger om »Beowulf«: »Den ethiske kjerne i denne digtning ligger særlig i opfatningen af mandlig dyd, som bestaar i utæmmeligt mod, i stoisk at møde døden, i taus at bøie sig for skjæbnen, i villig at hjælpe andre, i fyrstens mildhed og gavmildhed mod sine thegner og i den selvopofrende lydighed, hvormed de gjengjælder ham«[1]. — Som vi ser, vikingetidens dyder og karakteristiske egenskaber, men blødgjort og mildnet. —

Aandeligt liv trivedes hos Angelsakserne som ellers i Europa paa den tid bedst i klostrene. Og skal vi dømme Angelsakserne efter hvad de har frembragt i aandens verden, kan de ikke ha staat lavt. Der er digtere som Cædmon og Cynewulf. En mand som Beda med tilnavnet „*venerabilis*" (den ærværdige) mestrede hele samtidens videnskab og hører til middelalderens navnkundigste lærde. Han har skrevet baade theologiske, astronomiske, sproglige og historiske verker. Hans vigtigste arbeide er hans »Kirkehistorie«, som er et af de betydningsfuldeste historiske arbeider, som overhovedet er skrevet i England.

Under vikingetogene gik det for en tid tilbage med det aandelige liv i England. Men Alfred den store, som fremfor nogen anden var sit folks lærer, arbeidede baade gjennem sine egne skrifter og oversættelser og ogsaa paa anden maade for at bringe det op igjen.

Angelsakserne udmerkede sig fremfor de fleste germanske stammer paa fastlandet og i særdeleshed fremfor Frankerne ved sin kjærlighed til modersmaalet. Meget af Angelsaksernes bogavl er visselig skrevet paa latin, men meget er ogsaa forfattet i angelsaksisk sprog. Ikke bare heltedigte som »Beowulf«, men ogsaa religiøse digte som Cædmons theologiske

[1] Early English Litterature, overs. af Furnivall, s. 29.

arbeider, love, aktstykker, brevskaber og fremfor alt historiske arbeider. Jeg ser i denne udstrakte brug af angelsaksisk ogsaa udenfor heltedigtningen en paavirkning fra irsk kultur.

Der er forholdsvis faa keltiske laanord i angelsaksisk, mest kanske fordi der i de egne af Britannien, hvor Angelsakserne først bosatte sig, ikke blev talt keltisk, men et slags fordærvet latin. Tiltrods for dette maa dog keltisk og særlig irsk kultur ha havt en overmaade stor betydning for udviklingen af angelsaksisk kultur og aandsliv. Jeg har alt nævnt, at Nord-England en tid lang sluttede sig til den keltiske kirke. Irerne stod, som vi har hørt, tidlig meget høit som videnskabsmænd og havde en rig og blomstrende litteratur paa modersmaalet, bl. a baade kunstdigtning og historieskrivning. Det synes derfor at være mere end et tilfælde, naar angelsaksisk videnskabelighed, kunstdigtning og historieskrivning altsammen er begyndt i Northumbrien. Cædmon, Angelsaksernes første religiøse digter, var munk i Whitby kloster i Northumberland. Beda var født i Jarrow i Northumberland og levede det meste af sit liv i det kloster, som blev grundet paa hans fødested. Klosterets første abbed havde været i udlandet og bragt hjem en bogsamling fra Rom og Vienne. Intet sted kunde man som her sætte sig ind i romersk, gallisk, irsk og angelsaksisk videnskabelighed[1]. Bedas forfatterskab maa sés i lys af denne paavirkning fra fastlandets og fra irsk aandsliv.

Det er almindelig anerkjendt, at den angelsaksiske annalskrivning, som gjør, at vi kjender saa godt til Angelsaksernes historie, er opstaaet i Northumberland. Mange mener ogsaa, at det var angelsaksiske missionærer, som indførte den skik at skrive aarbøger i Frankrig og Tyskland. Men er der nogen forbindelse mellem angelsaksisk og irsk annalskrivning? Den eneste, som — mig bekjendt — har opkastet dette spørgsmaal, er dr. Whitley Stokes i sin afhandling »On the linguistic value of the Irish Annals«. Han siger her: »Naar vi betænker den nære aandelige forbindelse mellem Irland og Lindisfarne, som længe var Nord-Englands geistlige hovedstad, kunde det være værd at undersøge, om Northumbrerne lærte annalskrivningen af sine irske læremestere, eller om det omvendte var tilfældet.« Whitley Stokes besvarer ikke selv spørgsmaalet. Men man merker alligevel, at han helder til den mening, at det var Northumbrerne, som lærte annalskrivningen af Irerne. Baade synes irske munke at ha skrevet aarbøger, før de northumbriske begyndte dermed, og desuden var jo Irerne i det hele Northumbrernes aandelige læremestere.

[1] Jfr. Alfred J. Church, Early Britain, s. 157.

Ogsaa i angelsaksisk digtning tør man vistnok spore indflydelse fra irsk. Professor S. Bugge har pegt paa den elegiske tone, som ofte klinger gjennem den angelsaksiske digtning. Eddakvadene — med undtagelse af de yngste — og i det hele den gammel-germanske heltedigtning var fri for ethvert spor af elegi og sentimentalitet. Men allerede i heltedigtet »Beowulf« og endnu mere i digte som »Sjøfareren« og »Vandreren« er der et sterkt elegisk drag. I dette ser S. Bugge ikke bare almindelig kristelig paavirkning, men ogsaa indflydelse fra irsk digtning[1]. Særlig karakteristiske er i mine øine de elegisk farvede og lyriske naturskildringer, som vi ofte finder i angelsaksisk poesi. Læg f. eks. merke til »Beowulf's« skildring af aarstidernes vekslen og det indtryk, vaarens komme gjør paa menneskene (v. 1133—1138):

»— — — — — — — Vinteren bølgerne fængsled
i lænker af is, indtil der atter kom
et aar til gaarde, som det end altid gjør,
— — — — — — — — — — — — —[2]
det straalende veir. Da var vinteren leden;
fager var jordens barm. Den land-flygtige[3] stunded,
gjæsten fra gaarde.«

Endnu eiendommeligere er en naturskildring i digtet »Sjøfareren«, som igrunden er en eneste poetisk-religiøs betragtning over menneskets forhold til naturen. Det heder her (v. 48—55):

»Træ og busk nu blomstrer; borgene blir fagre;
vang og eng sig smykker; verden bliver glad.
Alt dette lokker den, som længes ud,
til at drage paa færd, maner den, som saa tænker,
til fjærnt at vandre paa bølgernes veie.
Saa maner og gjøgen med klagende røst;
sommerens vægter synger; sorg den bebuder
bitter i brystet«[4].

Slige naturskildringer med fuglesang og vemodig lokkende toner er fuldstændig fremmede for al nordisk digtning forud for folkevisen. I den lyder kun ravnens og ørnens hæse skrig og hanen, som vækker mændene til kamp. Naturskildringer som de i »Sjøfareren« har sine rødder ikke i germansk, men i keltisk digtning. »Sjøfarerens« digter har aandeligt slægtskab ikke med Eddakvadenes eller »Hildebrandlieds« digtere, men med den irske munk, som sad i sin celle nede i St. Gallen og digtede om gjøgen og svarttrosten, som sang til ham fra træernes

[1] S. Bugge, Über Beowulf, Paul u. Braune, Beiträge XII, p. 77—79.

[2] V. 1136 *þâ þe syngales sêle bewitiað* synes her ikke at staa paa sin rette plads; se S. Bugge i Paul u. Braune's Beiträge XII, s. 30 f.

[3] d. e. den landflygtige Hengest.

[4] Grein, Bibliothek der angelsächsichen Poesie, I, s. 243.

kroner. **Den elegisk-lyriske naturskildring i angelsaksisk digtning stammer fra irsk digtning**, hvor den især gir sig udtryk i sagnkredsen og digtene om Finn og Oisin.

Endnu sterkere end paa videnskab og digtning var den irske kulturs indflydelse paa Angelsaksernes kunst og ornamentik. Det er paavirkning fra Irland, som præger den angelsaksiske kunst i de første aarhundreder efter kristendommens indførelse[1]. Rundt om i Northumberland, hvor der i gammel tid stod kirker og klostere, findes der den dag idag levninger af stenkors, som er prydet med ganske den samme slags baandslyngninger og ornamenter, som vi finder paa stenkors fra Irland og Skotland[2]. Vi gjenfinder det snoede baand, som i løkker slynger sig nedover stenens flade; vi ser dyr, hvis lemmer og krop er blit til slyngende baand, og vi ser det karakteristiske keltiske kors og de keltiske linjemotiver. Enhver, som ser de gamle stenkors, som er fundet i Durham og andre steder i Northumberland, vil straks se, at de tilhører det samme kulturomraade, som de af irske mænd reiste eller af irsk kultur paavirkede stenkors i Cumberland og Skotland. Blant de steder i Northumberland, hvor man har fundet slige kors, er ogsaa **Jarrow**[3], hvor som vi har hørt Beda levede, — et vidnesbyrd mere om, at Beda og hans kreds var paavirket af irsk kultur og aandsliv.

Jeg har talt saavidt udførlig om den irske kulturs indflydelse paa den angelsaksiske, dels fordi dette æmne er lidet kjendt og undersøgt, men endnu mere fordi det ogsaa har betydning for spørgsmaalet om Irernes paavirkning paa Nordboerne. Vi har hørt, at der kun er faa irske og i det hele keltiske laanord i angelsaksisk[4]. Paa den materielle kulturs udvikling, paa samfunds- og retsforhold, statsforfatning osv. hos Angelsakserne fik Irerne liden eller ingen indflydelse. Men alligevel var de i aandens verden Angelsaksernes læremestere, i videnskab, i historieskrivning, i digtning og kunst. Netop paa disse omraader var det ogsaa, Irerne og irsk kultur i vikingetiden fik indflydelse paa Nordboerne, medens det, som vore forfædre i det praktiske liv lærte af Irerne, ikke var stort.

Senere end den irske gjorde indflydelse fra Frankerrigets kultur sig gjældende paa Angelsakserne. Denne indflydelse begynder først i det 9de aarhundred og blev særlig sterk i det 10de. Paa de northumbriske

[1] Sophus Müller, Dyreornamentiken i Norden, i Aarb. f. nordisk Oldkyndighed 1880, s. 336.
[2] Stuart, Sculptured Stones of Scotland II, pl. CVII—CXVIII.
[3] Sammesteds II, pl. CXVI.
[4] Jfr. Grundriss der germanischen Philologie I, s. 783.

stenkors finder vi ved siden af de irske baandslyngninger og linjemotiver undertiden ogsaa bladværk og plantemotiver. Undertiden ser vi ogsaa bladværk alene eller bladværk og fugle osv.[1] Disse motiver tilhorer ikke den oprindelige irske kunst, men stammer fra det Karolingiske Rige, saaledes som Sophus Müller har paavist. Han siger: »Det var først ved Karl den stores tid, at det frie antike lovværk blev gjenindført i kunsten i den særlig nuancerede form, som forekommer paa de northumberske stenkors«[2]. Forbindelsen med det Karolingiske Rige fik ogsaa en ikke liden betydning for kongemagtens udvikling. Hoffet blev — fra midten af det 9de aarhundred af — omdannet efter karolingsk mønster; der blev indført nye hofembeder osv. Den begyndende vassalitet, som udviklede sig hos Angelsakserne fra Alfred den stores tid af, tor vel ogsaa for en del ha sin grund i forbindelsen med Frankerriget. Under Alfred den store og især under dennes datter lady Æthelfled af Mercia og under kong Eadward bygges der rundt om i England som værn mod vikingerne en række nye fæstninger, og de gamle, som stod igjen fra Romernes tid, istandsættes. Ogsaa i dette viser indflydelsen fra Frankrig sig. Thi dér begyndte borgerne fra midten af det 9de aarh. af — som værn mod Normannerhærens angreb — at befæste sine byer og at omgi dem med volde og mure. Paa myntvæsenet og paa handelens og næringslivets udvikling hos Angelsakserne øvede Frankerriget ligeledes sin indflydelse, særlig fra Karl den stores tid af.

Da vikingerne først kom til Frankrig, traf de ikke, saaledes som vi nu gjør i disse egne, en i det væsentlige ensartet romansk-talende befolkning. Det gamle Gallien havde ophort at eksistere og det moderne Frankrig havde endnu ikke dannet sig. Der boede — ligesom nu — Basker i Pyrenæerne og keltisktalende Bretoner i Bretagne; de sidste var i det 5te og 6te aarh. kommet over fra Britannien. Hovedmængden af befolkningen talte ogsaa dengang — ligesom nu — et fra latin stammende, romansk sprog. Men i nord og øst især havde der slaat sig ned germanske stammer, hvem folkevandringens strømme havde ført over til Gallien. Syd-Frankrig tilhørte en tid Vestgoterne og Burgunder var bosat i øst, hvor landskabet Bourgogne ved sit navn endnu minder om dem. Intet af disse folk satte spor efter sig. Ulige vigtigere var **Frankernes** bosættelse i det nordøstlige Frankrig. Frankerne erobrede lidt efter lidt hele det moderne Frankrig, som jo ogsaa har faaet navn efter dem. Deres rige gik i nord til Rhinens munding, men strakte sig

[1] Sculpt. Stones of Scotland II, pl. LXXXVIII, XCIII og XCIV.
[2] Dyreornamentiken, s. 338.

ogsaa over helt germanske egne øst for Rhinen[1]. Under Karl den store blev, som vi ved, Frankerriget en verdensmagt, som foruden de før nævnte lande bl. a. omfattede alle tidligere helt eller halvt uafhængige tyske stammer, som Friser, Sakser og Bairer, flere slaviske folk, Corsica, Nord- og Mellem-Italien samt det nordligste af det nuværende Spanien.

Karl den stores rige blev snart delt paany; men i theorien og i folkenes øine vedblev det endnu længe at danne en enhed og at være og ansees for Europas mægtigste rige.

Af Frankerrigets befolkning var saaledes ved aar 800 omtrent halvdelen romansk og halvdelen germansk. Men naturligvis var forholdet mellem disse forskjelligt i de forskjellige dele af riget. I Austrasien boede der kun Germaner, medens Frankerne i Neustrien bare var den herskende race, og i Akvitanien spillede det germanske element en rent forsvindende rolle. Hele Frankerrigets kultur er ogsaa en blanding af romansk og germansk. Statsforfatningen er i sine grunddrag germansk, fremforalt selve kongemagten og kongens følge af væbnede mænd. Men kongens stilling omdannes lidt efter lidt efter romerske og byzantinske forbilleder, indtil Karl den store søger at gjenoprette det romerske keiserdømme. Hirden omdannes til et hof i romersk stil; embedsværket udvikler sig efter romerske forbilleder; — dette gjælder ikke saa meget rigets administration i det store, der var mere germansk, som det gjælder de embedsmænd, som stod ved kongens side. En mængde høitstaaende mænd bærer alt under Merovingerne romerske navne, som Segundinus og Paternus, der var Klodwigs sendebud, Celsus, Amatus og Mummolus, som var patriciere i kongeriget Burgund, og Desiderius, som førte Chilperiks hær[2]. Retten er i sine grunddrag germansk, ikke romersk. Men alt det, som fandtes af skatter og andre offentlige indtægter, told o. l., var en arv fra Romerne. I det hele var Frankerriget, særlig da det nuværende Frankrig, gjennemsyret af romersk kultur. Ligeledes er det moderne franske sprog, tiltrods for de mange germanske ord det har optaget i sig, et romansk sprog, latinens datter og søster til italiensk og spansk osv.

De germanske ord i moderne fransk omfatter særlig krigsvæsenet. Ord som *guerre* »krig«, *herberge* »leir«, *epieu* »spyd«, *gonfanon* »krigsfane«, *bannière* »banner«. Mange retsudtryk er ogsaa germanske, som *maller* »kalde for retten«, *garantir* »gaa i borgen for«, *saisir* »lægge beslag paa«, *fief* »len«, *alleu* »allod«. Fra administrationen kan nævnes

---

[1] Ogsaa vest for Rhinen, i det ripuariske Franken og i det Alemannerne tilhørende Elsass var der en helt germansk befolkning.

[2] Jfr. Rambaud, Hist. de la civilisation française (2 éd.) I, s. 78.

maréchal, sénéchal, échevin »dommer«. Fra bebyggelsen kan nævnes *bourg* »flække« (optaget i latin alt i keisertidens slutning), *hameau* »liden landsby«. Flere ord for klædedragt, bohave og husets udstyr er ogsaa germanske, som *malle* »sæk, pose«, *hanap* »bæger«, *canif* »kniv«[1]. En mængde andre ord, som viser Germanernes indflydelse paa de forskjellige omraader, kunde ogsaa nævnes. Hertil kom siden indflydelsen fra Nordboerne, som gjorde, at en række skibsudtryk i moderne fransk er af nordisk oprindelse, ord som *hune* »mers paa masten« (jfr. oldn. *húnn*), *esnèque* »snekke« (oldn. *snekkja*), *matelot* »matros« (af oldn. *mǫtunautr* »mand, som er i kosthold hos en anden«), *esturman* »lods« (af oldn. *stýrimaðr*). Det germanske element i fransk er vigtigere end det keltiske; men i forhold til det latinske har det kun en underordnet betydning.

Særlig var kirken romersk. Dens sprog var latin; dens medlemmer havde sit midtpunkt i Rom og fik derfra sin uddannelse og det meste af det, som fyldte deres aand og tanker. I klostrene levede, saa godt det lod sig gjøre, romersk kultur videre. Det aandelige liv var i langt høiere grad endog end hos Angelsakserne paavirket af romersk kultur. Klodwigs sønnesøn Chilperik gjorde latinske vers og vilde udvikle det latinske alfabet. En anden af hans sønnesønner, Charibert, talte flydende latin og syslede med literatur. Den italienske digter Fortunatus, som kom til disse »barbarers« hof for at gjøre sin lykke, sagde til Charibert: »Hvor stor maa ikke din veltalenhed i dit modersmaal være, siden du overgaar os Romere i brugen af vort eget sprog!«[2] I de følgende aarhundreder voksede stadig — gjennem kirken og geistligheden — den romerske indflydelse. Interessen for videnskab og literatur og i det hele det aandelige liv i Frankerriget stod dog for renaissancen under Karl den store temmelig lavt. De fleste forfattere, som Fredegar f. eks., skriver et barbarisk og forvirret latin. Der er ingen videnskabsmænd som Angelsakseren Beda eller Irlænderne Cormac og Johannes Scotus Erigena. Merovingernes historie viser os billedet af et dybt fordærvet og forraaet samfund, hvor barbarerne har lært mere af den høiere civilisations daarlige end af dens gode sider. Et samfund, hvor alle baand sprænges, hvor barbarerne holder bakkanal paa Romerrigets rygende ruiner. Men lidt efter lidt blir dannelsen almindeligere og samfundet faar fra det 8de aarhundred af og især efter Karl den stores tid sin faste bygning.

[1] Jfr. G. Paris, La littérature française au Moyen Age, s. 22 ff., og Diez, Romanisches Wörterbuch.

[2] Gaston Paris, La littérature française au Moyen Age, s. 18 f.

Derimod stod den materielle kultur betydelig høiere i Frankerriget end hos Angelsakserne, for ikke at tale om Irerne. Fra Romernes tid af var egnene ved Rhinens, Maas's og Scheldes udløb vigtige industricentrer. Her fabrikeredes sverdklinger og andre jernvarer, samt glas og tøier. Især var Arras (*Atrebates*) bekjendt for sine tøier, medens Køln og Luttich var midtpunkter for vaabenfabrikationen. Egnene ved Loire's og Garonne's mundinger var ogsaa gamle handels- og industricentrer. Inde i landet kan nævnes Limoges og Lyon. Handelen vedblev at blomstre, især i de sydlige dele af Frankrig, hvor Marseille og andre byer fremdeles — ligesom i oldtiden — stod i handelsforbindelse med Orienten og sendte sine skibe til Konstantinopel, Syrien og Ægypten. Østerlandske varer, som f. eks. kryderier, nævnes ofte under Merovingerne. Og naar Karl den store søgte kalifen Harun Arraschid's venskab, saa var det ikke bare for at beskytte de kristne pilegrime, som drog til Jødeland, men ogsaa for handelens skyld; selv paa arabiske markeder var frisiske tøier kjendt. Østerlandske varer blev ogsaa bragt til Frankrig af italienske kjøbmænd, som personlig gjennemstreifede landet. Ved de store markeder, især i St. Denis lige ved Paris, mødtes franske og fremmede kjøbmænd og byttede sine varer. Hid kom »langobardiske« kjøbmænd (fra Lombardiet), Venetianere, Spaniere (fra Barcelona, som fra gammel tid var en vigtig handelsstad), Jøder, Angelsakser og Friser, hvilke sidste i den tidligere middelalder var store handelsmænd og sjøfarere[1].

Det indtryk, vi faar af Frankerrigets kultur, er, at det aandelige liv — ialfald før Karl den stores tid — kanske ikke stod saa høit som hos Angelsakserne og Irerne. Men landet var i langt høiere grad end England og Irland gjennemsyret af romersk kultur. Der var byer, som lige fra Cæsars tid eller endog langt tidligere — saaledes som det af Grækerne grundede Marseille — havde været midtpunkter for aandsliv, handel og industri. Derfor stod ogsaa den materielle kultur langt høiere end i noget andet land nord for Alperne. Medens i England haandværk og industri før William Erobrerens tid næsten udelukkende var tilhuse i klostrene, var i Frankerriget byerne de vigtigste industricentrer. I byerne i Frankerriget smededes der sverdklinger, lavedes glas og vævedes tøier, som ingen Angelsakser kunde gjøre magen til. Vel kan ikke den frankiske ornamentik, som vi ser den i bøger og paa smykker, i skjønhed og vekslende mangfoldighed maale sig med den irske, — ogsaa paa dette omraade kom der dog under Karl den store en gjenfødelse; man

[1] Jfr. Steenstrup, Normannerne II, s. 28.

optog klassiske motiver, bl. a. akanthusbladet[1]. Men alligevel vil jeg sige, at kunsten stod høiere i Frankrig end i England og Irland. I Frankrig levede dog, om end usselt og tilbagevist til kirken og klostrene, den klassiske tradition videre. Menneskefremstillingen er baade hos Irerne og Angelsakserne klosset og ubehjælpelig. Der er ingen bevægelse i skikkelserne. Ser vi derimod paa karolingiske miniaturmalerier fra slutningen af det 8de og fra det 9de aarhundred, vil vi finde liv og bevægelse baade i menneske- og dyrefremstillingerne[2]. Men især stod bygningskunsten langt høiere end i England og Irland. Der findes mangesteds i Irland bevaret kirkebygninger fra det 9de og 10de aarhundred. Ingen bygninger kan være mere enkle og primitive. Tag og vægge gaar oprindelig i ett. Der er ingen søiler, som bærer en hvælving; — buede hvælv findes ikke[3]. Heller ikke de navnkundige irske rundtaarne kan det ha været nogen stor kunst at bygge. Angelsakserne stod neppe saa meget høiere end Irerne i bygningskunst. Den angelsaksiske stil synes i sin begyndelse at ha været mest at regne som et første forsøg af bygmestere, som var mere vant til at arbeide i træ end til at efterligne de levninger af romersk bygværk, som havde overlevet erobringskrigene og Angelsaksernes bosættelse. Paa fastlandet, hvor barbarerne havde flere og bedre forbilleder at efterligne, udviklede de snart en eiendommelig bygningsstil. Angelsakserne, som havde daarligere forbilleder og ingen udlærte haandværkere, naaede før det 10de aarh. ikke længer end til at frembringe den angelsaksiske stil, den plumpeste datter af den romerske kunst; desuden byggede, som det synes, Angelsakserne i begyndelsen mere i træ end i sten[4]. I Frankerriget udviklede der sig derimod tidlig en virkelig bygningskunst. Jeg kan nævne kirken i St. Denis, som blev bygget i 613, og kapellet Jonarre, som blev bygget i slutningen af det 7de aarhundred[5]. Fra Karl den stores tid, da som vi har hørt kunst og videnskab gjenfødtes, findes der et virkelig imponerende bygværk bevaret, nemlig domkirken i Aachen. Den viser paavirkning fra byzantinsk kunst og er vel bygget nærmest efter forbillede af kirkerne i Ravenna[6].

[1] Jfr. Sophus Müller, Dyreornamentiken i Norden.

[2] Jfr. afbildningerne, s. 971 og 1017 i F. Dahn's »Urgeschichte der germanischen u. romanischen Völker« (i Oncken's Allgemeine Geschichte).

[3] Jfr. Anderson, Scotland in Early Christian Times (first Series), kap. »Early structural remains«.

[4] Efter Companion to English History, ed. by F. P. Barnard, s. 6.

[5] Jfr. Dahn, Urgesch., afbildn. til s. 584 og 644.

[6] Sammesteds, afbildn., s. 1057.

Efterat Karl den store havde sat keiserkronen paa sit hoved, stod der om hans og hans riges navn en glans, som verden ikke havde sét magen til siden Roms storhedstid. Keiser Karl, en sagnfigur alt i levende live, blev det store og uopnaalige forbillede for alle middelalderens herskere. De statsretslige idéer og de eiendommelige samfundsforhold i hans rige, fremforalt lensvæsenet, vinder indpas rundt om i Europa. Ligesom Karls keiserdømme forbandt hans egen tid med den romerske oldtid, saaledes var ogsaa den materielle kultur i hans dage en datter af oldtidens kultur og Frankerriget var selv det store bindeled hvorigjennem varer fra Sydeuropa og Orienten førtes til Vesteuropa.

For vikingetiden havde de nordiske folk kun svagt været udsat for paavirkning fra kristendom og romersk kultur. I Vesteuropa formaadde folkevandringens strømme og de indflyttende germanske stammer ikke at udrydde kristendommen og romersk kultur. Germanerne blev snart selv Romerkirkens troende sønner og omdannet — baade med hensyn til sit ydre og indre menneske — under romersk indflydelse. Gallien vedblir ogsaa under sit nye navn Frankrig at være et romansk land. Tyskland er gjennem keiserdømmet og hele sin historie i middelalderen knyttet til Italien. Angelsakserne er, fra den stund de satte foden paa Britanniens jord, sterkt og varig paavirket af romersk kultur. Den gamle irske kultur er mere selvstændig; men ogsaa den har sine rødder i kristendommen og i Rom. Vikingetidens store betydning er, at den bragte Nordens folk under varig indflydelse fra den romerske kultur. Denne indflydelse kom sent og middelbart, det er sandt nok, men den er det dog, vi Nordboer i første række skylder, at vi er et led af de store europæiske kultursamfund.

II. Landets styrelse, kongemagten.

Indledende ord.

Den, som vil undersøge et moderne lands forfatning og styrelse, maa følge en ganske anden fremgangsmaade end den, der vil undersøge rigsstyrelsen i ældre tider i et politisk uudviklet land. I det politisk udviklede land har hver af statsmagterne sit afgrænsede virksomhedsomraade, sine rettigheder og pligter, ordnet ved lov eller vedtaget hævd. Staten har sin grundlov eller sine grundlove, optegnet og nedskrevet. Deres ordlyd kan læses af enhver; vi kan følge de almene forudsætninger, hvorfra lovgiverne er gaat ud; vi kan drage sammenligninger med andre lande og se fra hvilke hold indflydelse har virket og efterligning har fundet sted. Anderledes med den, som vil søge at sætte sig ind i Norges, Sveriges og Danmarks forfatning og styrelse i vikingetiden. Han gaar som paa gyngende grund uden nogen tryg sten at sætte foden paa. Der er ingen forfatning, ikke engang noget, som vi vilde kalde et embedsværk. Og dog har folket ogsaa her sine rettigheder opstukket efter grænser, som enhver kjendte, og kongen er ikke enevældig; tværtimod, hans magt strækker sig ikke udover visse omraader. Men vanskeligheden er, at alt dette er grundet paa aarhundreder gammel hævd; og sker der forandringer, saa kommer de for det meste lidt efter lidt, umærkeligt næsten.

Skal vi derfor undersøge det spørgsmaal, om statsstyrelsen i Norge, Sverige og Danmark i vikingetiden er blit paavirket under indflydelse fra Vesteuropa, da har vi ingen sikkert opstukne veie at følge. Der findes fra den tid ingen skrevne love, som kan danne udgangspunktet for vor undersøgelse. Vi maa følge sagaernes sparsomme og ofte utydelige eller misforstaaede beretninger, en sjelden gang kan vi ogsaa slutte tilbage fra de i senere tid optegnede love. Men noget helhedsbillede er det vanskeligt at faa. Ja om Danmarks og endmere om Sveriges forfatning i vikingetiden ved vi knapt nok til at komme med almindelige antydninger.

Derfor vil svaret, naar der spørges om indflydelse udenfra paa dette omraade, altid bli svævende og usikkert. Bedst støtte har vi i fremmedordene. Finder vi, at navnet paa en institution er et laanord fra angel-

saksisk, irsk eller romansk, saa har vi ogsaa ret til at slutte, at selve institutionen er fremmed og at den er indført til Norden i vikingetiden, da forbindelsen med Vesteuropa aabnede sig. Forresten kan vi kun slutte tilbage fra en mere almindelig overensstemmelse mellem institutioner i Norden og i England og særlig i det Karolingiske Rige. Er der overensstemmelse mellem nordiske og f. eks. karolingiske institutioner, og viser det sig, at disse sidste ikke er gamle og fællesgermanske, saa kan vi med noksaa stor tryghed slutte, at overensstemmelsen har sin grund i laan i de nordiske lande fra Karolingerriget Dette er saaledes tilfældet med Harald Haarfagres statsstyrelse, som jeg siden skal komme nærmere tilbage til. Harald Haarfagre indfører en række i Norge, ja i hele Norden før ukjendte forandringer i statsstyrelsen. Han tilegner sig høihedsrettigheder, som ingen norsk konge før ham havde nydt. Men lignende høihedsrettigheder havde herskeren i Frankerriget alt længe været i besiddelse af. Maa vi ikke ha lov til at slutte, at Harald Haarfagre har faat impulser og hentet sine forbilleder fra Karl den stores stat, som i middelalderen var alle herskeres store forbillede?

Jeg kommer til at dele denne undersøgelse i flere afsnit. Først taler jeg om hirden, som en, der skulde skrive om nutidens historie vel neppe vilde tage med i et afsnit om statsstyrelse og kongemagt. Men hirden i gamle dage var noget andet end et hof i nutiden. Det var paa den, kongens magt først og fremst hvilede. Hirden var kongens krigerfølge; men den udførte ogsaa det lille, som her i Norden krævedes af embedsforretninger. Jeg har desuden gode gamle forbilleder for min inddeling. Hincmar af Reims, der i slutningen af det 9de aarhundred i sit lille arbeide »*De ordine palatii*«[1] skrev om statsforfatningen i Karolingerriget, skjelner saaledes ikke mellem hofholdningen og statsstyrelsen, mellem hoffets og statens embedsmænd. Jeg vil dog indrømme, at jeg under omtalen af Harald Haarfagres hirdstyrelse ogsaa kommer til at tale lidt udførligere om livet ved hirden. En saadan skildring hører ikke strengt logisk med i dette afsnit; men den føier sig naturlig ind og gir billedet dets rette farve, naar vi mindes, at opgaven ikke er at gi en skildring af hirdstyrelsen saa meget som at vise, i hvilken udstrækning fremmed indflydelse har gjort sig gjældende.

Efter hirden gaar jeg over til at tale om kongemagtens symboler. Tilslut taler jeg om selve statsstyrelsen, først i Norge, hvor jeg, som naturligt er, lader undersøgelsen knytte sig om Harald Haarfagres stat. Harald Haarfagre grunder fra nyt af og bryder med hævd, som havde

[1] Udg. af M. Prou, Paris 1884.

hersket aarhundreder for ham. Efter ham kommer reaktionen, og først ved kristendommens indførelse begynder ogsaa i statsstyrelsen nye strømninger at gjøre sig gjældende. Til slutning gjør jeg nogle spredte bemærkninger om Sveriges og Danmarks statsforfatning i vikingetiden.

Hirden.

Hirden er i sin oprindelse ældgammel og en fællesgermansk institution. Allerede de germanske fyrster paa Tacitus's tid var omgit af et følge af haandgangne mænd (*comitatus*). De unge mænd tragtede efter at tilhøre fyrstens krigerfølge. Det medførte hæder i fredstid og i krigstid indflydelse baade for dem og for fyrsten (*in pace decus, in bello præsidium*). De haandgangne mænd (*comites*) sendes i fyrstens ærender og hædres med gaver (*expetuntur enim legationibus et muneribus ornantur et ipsa plerumque fama bella profligant*)[1].

Men krigerfølgets stilling var endnu ganske privat; det havde endnu ikke faat nogen offentlig karakter og udgjorde intet offentlig anerkjendt led i statens styrelse. Der var ingen væsensforskjel mellem fyrstens krigerfølge og andre frie mænd, der arbeidede paa en bondes gaard.

Saadan, som Tacitus's skildrer det, var i det væsentlige krigerfølgets stilling ogsaa i Norden ved vikingetidens begyndelse. Hver konge eller jarl havde sit følge af haandgangne mænd.

De haandgangne mænd var ikke bare et krigerfølge. De drog som sendebud til fremmede fyrster og gik kongens ærende rundt i landet selv; de var med andre ord et slags embedsværk i kimen. Vel var det saa, at det var stammehøvdingerne, herserne, der havde den største magt i Norge. Men i ethvert samfund vil der dog, hvor liden og omgjærdet fyrstens magt end er, altid være brug for en del mænd, som gaar hans ærender og udfører hans bud, med andre ord for et slags primitive embedsmænd.

De mænd, som traadte i kongens tjeneste, rørte ved hans sverd eller lagde sine hænder i kongens og blev derved hans sverdtagere eller haandgangne mænd (*sverðtakari* eller *handgenginn maðr*). Der var oprindelig ingen rangsforskjel mellem følgets medlemmer; de kaldtes under ett huskarler (*húskarlar*)[2]. Heller ikke havde følget oprindelig nogen embedsmænd, uden kanske merkesmanden (*merkismaðr*), som bar merket

[1] Tacitus, Germania, k. 13.
[2] Jfr. Hirdskraa, § 27.

eller banneret foran kongen i kampen. En anden sag er det, at kongen naturlig hædrede én eller flere fremfor de andre og lyttede til enkeltes raad mere end til andres.

Hos Frankerne og Angelsakserne havde i tidens løb forholdene forandret sig overmaade meget fra oprindelig germansk skik. De frankiske konger og karolingiske keisere havde faat en hofholdning, ordnet efter romersk mønster, med høie geistlige og verdslige værdighedsbærere; ved siden af dem traadte det gamle krigerfølge i skygge og sank ned til bare at bli en livvagt. De angelsaksiske kongers hird blev i det 9de og 10de aarhundred under indflydelse fra Karolingerriget omdannet ganske i den samme aand. En mængde høie og lave, mer og mindre unyttige embedsmænd fyldte hoffet og bidrog til at øge kongens anseelse.

Under Harald Haarfagre begynder, synes det, allerede fremmed indflydelse at gjøre sig gjældende og forandre det norske krigerfølges karakter. De nordiske ord *drótt* og *verðung* begynder at afløses af det fremmede »hird« (*hirð*), som i middelalderen blev det almindelige, medens *drótt* og *verðung* sank ned til at bruges bare af skaldene. Ordet *hirð*, som efter de flestes mening er af angelsaksisk oprindelse og stammer fra ags. *hireþ*, *hird*, »1) familie, 2) hird«, findes alt i Eddadigtene og i de ældste skaldekvad[1].

Ordene »hird« og »hirdmand« brugtes ogsaa i Danmark og Sverige, men mest om stormænds huskarler. De synes dog ikke at ha været saa almindelig brugte i disse lande som i Norge og har vel derfor tidligst faat hjemstavnsret i Norge.

Ordet »hird« viser, at angelsaksiske hirdskikke alt ved slutningen af det 9de aarhundred havde vundet indpas i Norge. Intet er naturligere; for »alt, hvad der angaar hofvæsen og hofskik, har en stor lethed ved at forplante sig fra land til land«, som Johannes Steenstrup siger[2]. Og vi ved, at der gik stadige sendefærder mellem Harald Haarfagre og kong Æthelstan i England.

Baade sagaerne og samtidige skaldekvad gir os tydelig det indtryk, at Harald Haarfagre søgte at indrette sin hird efter fremmed mønster, efter hvad han havde hørt om de angelsaksiske kongers og de karolingiske keiseres hofholdning. Det laa i forholdene selv, at Haralds hofholdning maatte bli langt prægtigere end nogen norsk konges før ham havde været. Han havde nok af guld og af gods, som rundt om i landet var tilfaldt ham efter hans fiender. Selv var ogsaa Harald gavmild

[1] Hyndluljóð str. 27, Bjarkemaal str. 3. Jfr. S. Bugge, De nordiske gudesagns opr., s. 5; Maurer, De nordgerm. retskilders hist., s. 9.

[2] Normannerne IV s. 123.

og glad i pragt. Han vilde ikke bare ha magten; han vilde ogsaa i sin ydre optræden vise folket, at han var en hersker, ikke bare en bygdekonge, der stellede som Sigurd Syr hjemme paa gaarden, men en virkelig hersker som Karl den store eller som hans egen samtidige Alfred den store. Mellem disse tre mænds liv og virksomhed er der en lighed, som ikke kan være tilfældig. — Derfor kappedes ogsaa de tapreste mænd af de bedste ætter om at søge til Haralds hird. De gamle kunde nok raade fra; men de unge, som havde lyst til fremgang og daad, flokkedes om ham. — Samtalen mellem den gamle Kveldulv og hans søn Torolv i Egils saga (k. 6) gir os et tydeligt indblik i stemningen hos de gamle, som hadede og frygtede den nye voldshersker, og hos de unge, som lokkedes af glansen, som stod om hans navn og hans mænd[1].

Før Haralds tid var vist livet ved de norske kongers hird enkelt og lidet hoitideligt. — I Danmark, ved Leirekongernes hof, synes det derimod alt tidlig at ha gaat mere stivt og hoitidelig for sig. — Men Harald har visselig efter udenlandske forbilleder indført et mere indviklet hofceremoniel. Saaledes fortæller Nornagest, at Harald Haarfagre var den mest noieregnende med hensyn til hirdskikke af alle de konger og sagnhelte, som han i sit trehundred aar lange liv havde tjent[2]. Fortællingen om Nornagest tilhører visselig sagnet og ikke virkeligheden; men dette hindrer ikke, at der ligger noget historisk til grund for Nornagests karakteristik af Harald Haarfagre.

Allerede professor Ernst Sars har i sin afhandling »Om Harald Haarfagres samling af de norske fylker« talt om Haralds hird og ment, at livet ved denne var paavirket af fremmede hofskikke[3]. Dette synes ogsaa at fremgaa af Torbjørn Hornkloves »Haraldskvæde«, som er vor hovedkilde til kundskab om livet ved Haralds hird[4]. Digtet har formen af en samtale mellem en valkyrje og en ravn, som tænkes at ha fulgt Harald og hans tog. Valkyrjen spørger først, hvordan Harald lønner sit krigerfølge (*inndrótt*). Ravnen svarer:

Rigelig lønnes
de raske krigere,
som i Haralds gaard
leger med brikker.
Guld faar de i mængde,
hunlandsk malm
og træller fra østen.

---

[1] Jfr. Heimskr., Haralds s. hárfagra, k. 9.
[2] Nornagests þáttr (ed. S. Bugge) k. 9.
[3] Norsk hist. tidsskr. I R., II B., s. 183 ff.
[4] Wisén Carmina Norrœna I, s. 11—14; en del af digtet er oversat i Sars's før nævnte afhandl., s. 184.

Da er de glade,
naar kamp de venter.
Raskt op de springer
aarer at svinge[1],
hamler at slite,
haaer[2] at bryte,
og ro, saa havet skummer,
paa hovdingens bud.

Valkyrjen: Om skaldenes udstyr
du synes at vide besked,
du, som nøie kjender
digternes færder,
deres som med Harald lever.

Ravnen: Paa deres rustning en ser
og deres gyldne ringe,
at de er kongens kjendte venner;
de bærer røde kapper
med fagre render,
sølvvundne sverd,
ringvævede serke,
gyldne remmer
og gravne hjelme[3],
ringe paa haanden,
som Harald dem skjænked[4].

Valkyrjen: Om spillemænd og gjøglere
har jeg ei spurgt dig.
Hvormed underholder
Andad og hans flok
i Haralds huse?

Ravnen: Andad stiller sig tosset
og steller med hunden sin,
den øreløse,
og vækker kongens latter.
Andre der er,
som gjennem ilden
brændende spaaner bærer.
Luende huer
har de under beltet stukket,
de trippende mænd.

Vi ser af dette digt at Harald ved sin hird havde haandgangne mænd, det egentlige krigerfølge, og berserker, samt skalde, spillemænd og gjøglere. For at begynde med de sidste, saa synes spillemændene og gjøglerne at være indført til Norge fra Vesteuropa. Selve **Andad**,

---

[1] Der staar egentlig »bøie« (*sveigja*).
[2] d. e. aaretoller.
[3] *grǫfnum hjǫlmum*, gravne hjelme; d. e. hjelme med indgravne prydelser.
[4] To vers, som handler om berserkerne, tager jeg ikke med.

den første hofnar, som nævnes i Norden, har visselig et norsk navn[1]; men han har dog sine forfædre i England eller Irland, og ikke i Norge. Spillemænd, gjøglere og hofnarre hørte fra gammel tid hjemme ved de frankiske og angelsaksiske kongers hof. I angelsaksiske haandskrifter findes der en mængde tegninger af de forskjellige slags spillemænd og gjøglere, som underholdt folk i høvdingens hal. Vi ser saaledes paa et billede mænd, som spiller paa harpe og cither og som blæser i horn; i forgrunden er der en mand og en kvinde, som danser. Paa et andet ser vi en mand, som kaster med kniver og kugler ligesom en moderne jonglør[2].

At hele den skik at ha spillemænd, gjøglere og hofnarre som underholdning ved kongens hird er kommet til Norge fra de Britiske Øer, det viser sig af selve de ord, som Haraldskvædet bruger. Valkyrjen siger til ravnen: *at leikurum ok trúðum hef'k þik lítt fregit* (»Om spillemænd og gjøglere har jeg ei spurgt dig«). Sprogforskerne mener almindelig, at ord paa *-ari* (eller i ældre form *-ere*) er af fremmed oprindelse og at denne endelse gjennem angelsaksiske ord paa *-ere* stammer fra den latinske endelse *-arius*. Saaledes vidner allerede ordet *leikari* om vesterlandsk indflydelse. Ordet *trúðr* »gjøgler« er ogsaa et laanord. Det stammer fra ags. *truþ*, som igjen synes at være et laanord fra irsk *druth* »klovn, gjøgler« (trods lydflytningen). De irske konger havde ogsaa i sit følge alleslags spillemænd, gjøglere og hofnarre, som der i gamle irske sagaer ofte findes udførlige skildringer af[3].

Om Haralds mænd og særlig om hans skalde fremhæves det, at de gaar klædt i røde kapper med fagre rænder (*á feldum rauðum ok vel fagrrenduðum*). Ogsaa dette viser vesterlandsk indflydelse. Sligt dyrebart rødt tøi, som trængtes til disse kapper, blev paa Haralds tid ikke vævet hjemme i Norge; folk indførte det fra Vesteuropa[4].

Særlig mærkelig er Haraldskvædets omtale af **skaldene**. De er, kan vi se, stadig i kongens følge, lønnes med rige gaver og kaldes hans fortrolige venner (*þeir eru i kunnleik við konung*). Sagaernes skildring stemmer overens med digtets. I Egils saga heder det saaledes (k. 8): »Af alle sine hirdmænd agtede Harald sine skalde mest. De sad i det andet høisæde. Inderst inde sad Audun Illskællda; han var den ældste og havde været skald hos Halvdan Svarte, kong Haralds far. Dernæst sad Torbjørn Hornklove og efter ham Ølve Hnuva«.

---

[1] *Andaðr* ell. *Ǫnduðr* er egentlig et jættenavn, men brugtes ogsaa som navn paa den ene af kongerne i schakspillet. Se Hervarar saga, udg. af S. Bugge, anm. til s. 360.

[2] Th. Wright, A Hist. of English Culture, 2. ed., fig. 25.

[3] O'Curry, Manners and Customs of the Ancient Irish III, s. 219.

[4] Se afsnittet om klædedragt.

Nordboerne har som andre germanske folk vistnok fra ældgammel tid havt digtere. Men lovkvædernes kunstskalde hører bare hjemme i Norge og paa Island og som fast institution ved kongehoffet synes de næppe at være ældre end Harald Haarfagres tid. — Dette er ogsaa P. A. Munchs mening[1]. Det ligger da nær at sporge, om ikke Harald Haarfagre, da han omgav sig med skalde og tog dem til sine raadgivere, delvis ialfald har havt udenlandske forbilleder for øie.

Flere forskere har ment at finde overensstemmelse mellem den norsk-islandske skaldedigtning og den irske kunstdigtning, som blomstrede alt for vikingetiden, en lighed, som viser sig baade i versemaal, udtryk og valg af emner[2]. Skaldenes stilling ved Harald Haarfagres hird minder ogsaa, som professor S. Bugge har fremhævet (Skaldedigtningens historie, s. 56 f.), meget om forholdene i Irland. Som alle keltiske folk elskede Irerne sang og digtning. Enhver irsk fyrste havde ved sit hof én eller flere digtere (*fili*). Disse var høit agtede mænd og fyrsternes fortrolige raadgivere. I gamle irske skrifter fortælles det, at en *ollamh* eller doktor i litteratur var ved hoffet hos hver konge, hos hver provinskonge og hos hver stammehovding i Erin[3]. — Enhver *ollamh* fik frit land af sin herre; hans person var ukrænkelig og hans land fredet. At være hoveddigter (*ard ollamh*) for hele Erin var en høit ansét stilling. Den, som indehavde den, regnedes blant Erins første mænd.

En irsk hofdigter skulde først og fremst forfatte lovkvæder om sin fyrste. Han digtede om livet i kongens hal, priste hans bedrifter, skrev digte om hans æt og beromte forfædre og naar kongen var død priste han hans heltegjerninger[4]. En irsk skald (*fili*) forfattede i det hele al slags improviserede vers, saasom nidviser o. l. Derimod var en *fili* ikke bærer af det nationale heltesagn eller den historiske tradition. Denne bestilling havde historikerne (*senchaid*), hvis hverv skarpt maa adskilles fra digterens; de kan nærmest kaldes sagamænd.

Der er saaledes stor lighed mellem digternes stilling i Irland og ved Harald Haarfagres hird. Begge steder finder vi flere skalde i kongens umiddelbare nærhed som hans fortrolige venner og raadgivere. Skaldene er ikke først og fremst episke digtere, og deres yrke er ikke at foredrage gamle kvad. De er mere at regne for *„poetae laureati"*. De forfatter lovkvæder og digter til høvdingens pris ved alle vigtige leiligheder.

[1] Det norske folks hist. I, s. 471.

[2] Se S. Bugge, Bidrag til den ældste skaldedigtnings historie. Digtningen' ligger udenfor denne opgaves ramme.

[3] O'Curry, Manners and Customs of the Ancient Irish II, s. 78.

[4] Der findes mangfoldige eksempler paa dette. Jeg henviser her til O'Curry, Manuscript Materials of Irish Litterature, og Manners and Customs of the ancient Irish.

Det var noget nyt dette, at Harald Haarfagre saaledes omgav sig med skalde; derom er de fleste enige. Men man kan indvende, at der endnu var for liden forbindelse mellem Nordboerne og Irerne til at irske forhold saaledes skulde kunne paavirke de norske.

Denne indvending gjælder dog ikke. Alt ved aar 700 maa Nordmænd paa Shetlandsøerne og vel ogsaa paa Orknøerne ha mødt irsktalende mænd. Da Harald Haarfagre kom til magten, havde Nordboerne i næsten trefjerdedels aarhundred været i Irland. Fra omkring 840 havde der været et norsk rige med Dublin til hovedstad. Irske konger som Cearbhall havde giftet sine døtre med norske høvdinger. Paa Hebriderne maa alt i første halvdel af 9de aarhundred Nordmænd ha ægtet irske kvinder. Mellem de islandske landnaamsmænd var der mange, som kom fra Suderøerne og var kristne. Harald Haarfagre selv var jo ogsaa paa sit Vesterhavstog kommet helt til Hebriderne og til Man, hvor keltisk kultur herskede. Fra senere tid har vi ialfald mange vidnesbyrd om at Nordboerne hørte og var paavirket af irsk digtekunst. Da Grønland omtrent 980 blev bebygget fra Island, var der saaledes ombord paa et af skibene en kristen Suderøing, som digtede *Hafgerðingadrápa* om det frygtelige søskjælv, de mødte paa veien [1]. I dette digt bruger han for »Gud« kjenningen *munka reynir* og viser saaledes forbindelse med irsk munkeliv, snarest paa øen Iona. — Ved aar 1000 var Irlands to navnkundigste digtere **Erard Mac Coise**, kong Maelsechlainn's hofskald, og **Mac Liag**, Brian Borumha's hofpoet, samtidig i Dublin, visselig paa besøg hos Dublinkongen. I et digt, som endnu findes, tiltaler Mac Liag sin bror i digtekunsten [2]:

»Langt være dit liv, o, ædle Erard!
O, Mac Coise med den straalende forstand!
Det er paa tide for os at vende hjem;
vi har været her et helt aar.
Om kort for dig og mig
vort ophold i Dublin tykkes,
Brian af Banba [3] synes det er langt,
naar han ikke lytter til min veltalenhed.«

Jeg kan ogsaa nævne, at efter slaget ved Clontarf i 1014 ilede Mac Liag til Dublin og bad Dublins konge om ikke at jorde Tadg O'Kelly, for Mac Liag havde kastet et sidste blik paa ham. Digtet findes endnu og er tydeligvis rettet til Dublinkongen selv [4].

[1] Landnámabók II, k. 14.
[2] O'Curry, Manners and Customs II, s. 127. O'Curry henfører ved en feiltagelse digtet til Mac Coise istedetfor til Mac Liag.
[3] *Banba* er et poetisk navn paa Irland.
[4] O'Curry, Manners and Customs II s. 125.

Ogsaa i Limerick beskyttede de nordiske konger irske skalde. En af høvdingerne i Limerick ved midten af det 10de aarhundred var *Dubhcenn* (d. e. Svarthoved), søn af kong Ivar af Limerick. Han var ven af en irsk digter fra Munster, som kaldes »den blinde barde«, og som, maa vi slutte, har foredraget sine kvad ved Dubhcenn's hird. Ved forræderi af en del misfornøiede irske høvdinger blev Brians bror Mathgamhain i 976 udleveret til kong Ivar af Limerick og dræbt. Ved denne leilighed digtede »den blinde barde« en klagesang, hvori han bl. a. siger[1]:

»Jeg vil ikke bebreide de fremmede (d. e. Nordboerne)
paa grund af mit venskab med Dubhcenn.«

De foregaaende oplysninger har vist os, at Nordboerne i Irland i det 10de aarhundred kom i forbindelse med irsk skaldskab og irske skalde. Og denne forbindelse maa vistnok være begyndt endnu tidligere. Vi ved ogsaa, at de nordiske konger i Irland havde nordiske skalde ved sin hird. Ikke bare mænd som Gunnlaug Ormstunge, der i forbigaaende kom til Dublinkongens hof; men ogsaa faste skalde. Om en islandsk skald Torgils Orraskald heder det saaledes, at »han var med Olav Kvaaran i Dublin«[2]; det vil sige før 981, i hvilket aar Olav Kvaaran døde. Torgils Orraskald nævnes ikke i Skáldatal og hans digte kjendes overhovedet ikke. Vi maa af dette i forbindelse med Landnaamaboks oplysning slutte, at Torgils Orraskald har været Olav Kvaarans hirdskald og øvet sin digtervirksomhed i Irland, ikke i Norden. — Der er saaledes intet til hinder for at allerede Harald Haarfagre kan ha hørt om skaldenes stilling og store anseelse i Irland og at han ved sit eget hof har søgt at efterligne irske forhold, idet han samtidig knyttede det nye til det gamle forhold, at kongen gjerne havde én eller et par digtere ved sin hird.

Harald Haarfagre omgav sig ikke bare med skalde, men i det hele med »gamle vismænd«. Han søgte, som Sars siger, at gjøre sit hof til »et slags aandeligt centrum for det hele folk«[3]. Det heder herom i et digt, som tillægges Tjodolv den hvinverske, der ogsaa var en af Haralds hirdskalde:[4]

Mange var det
af kjække mænd,
som søgte hjem
til den tapre høvding.

---

[1] Cogadh Gaedhel, s. 98—99: *Ni aingnem tüinciumh na n-gall*
ar mo dille d. Duibhgenn.

[2] Landnámabók I k. 19: *Þorgils orraskáld, er var með Ólafi kváran í Dyflinni*

[3] Harald Haarfagres samling af Norges fylker, s. 185.

[4] Flateyjarbók I 567.

Ikke mindre
ædlingen fulgte
gamle mænd
og blev hans venner.

Lærenem lærte han
mangen vis lærdom
af gamle mænd,
han, som guld skjænked[1].

Disse gamle mænd, som fulgte kongen og gav ham »mange vise raad« (*marga speki*), nævnes ogsaa under de senere norske konger. Det er de samme mænd, som Fagrskinna taler om, hvor den skildrer gamle hirdskikke i Norge før Olav Kyrres tid: »Den gjæveste mand, som tillige var gammel og forstandig, blev kaldt kongens raadgiver (*ráðgjafi*); — det var nemlig dengang kongernes skik at ha gamle vismænd (*gamla spekinga*) til at oplyse dem om, hvordan folk i fordums tid havde baaret sig ad, og om forfædrenes skik og sæder. — Denne mand sad paa den ringere pall lige overfor kongen og paa det ringere høisæde»[2].

Er disse »gamle vismænd« (*gamlir spekingar*) en institution, om vi kan kalde det saa, som selvstændig har udviklet sig i Norge, eller tør vi ogsaa her se en efterklang af fremmede forhold, omændret og tillempet efter de norske? Jeg skal nævne, at i Karolingerriget begynder under Ludvig den fromme kongens »raadgivere« (*consiliarii*) at bli en fast institution[1]. Kanske kunde man ogsaa tænke paa de angelsaksiske *witan*, som udgjorde *witena-gemôt*. Vistnok er der ikke stor lighed mellem selve institutionerne; men ags. *wita* betyder: 1) forstandig, vis mand, 2) raadgiver. Harald Haarfagre kan ha hørt, at de angelsaksiske konger havde et raad af »vise mænd« (*witan*). Dette er dog bare løse formodninger.

Sars siger, at Harald Haarfagre med sit følge af skalder og gamle vismænd minder om Karl den store og hans navnkundige hofakademi, i hvis forhandlinger han tog ivrig del[3]. Ligheden er vistnok ikke tilfældig. Sit nærmeste forbillede havde dog, skulde jeg tro, Harald i sin egen samtidige Alfred den store, for hvis hele virke Karl den store igjen paa mange maader var forbilledet[4].

Ogsaa kong Alfred søgte at gjøre hoffet til det aandelige midtpunkt for sit folk. Han knyttede de bedste mænd i tiden til sig og omgav sig gjerne ligesom Karl den store med boglig interesserede mænd. En

[1] d. e. kongen.
[2] Fagrskinna, s. 149 f.; jfr. Morkinskinna, s. 126.
Hincmar, De ordine palatii, c. 31: jfr. Dahn, Könige der Germanen 8 Abth. 3, s. 47 f
Harald Haarfagres samling, s. 185 f.

mand som Asser, der har skildret Alfreds liv, var jo en af hans fortrolige venner og raadgivere. Særlig nærede kong Alfred en varm kjærlighed til sit eget folks sprog og digtning. Han oversatte selv latinske værker paa angelsaksisk, og en af hans kjæreste sysler var at lære udenad angelsaksiske digte, ligesom han ogsaa paalagde andre at lære dem[1]. Et virkeligt hof begyndte at danne sig om ham; den før uafhængige adel, som i rang bare stod under kongen, begyndte at gjøre tjeneste hos ham og at opgive meget af sin tidligere magt[2]. Og i kongsgaarden havde han sin livvagt og en række høiere og lavere tjenestemænd, lige ned til guldsmede og falkejægere. I det hele stod der om Alfred og hans hof en ganske anden glans end om de tidligere angelsaksiske kongers[3].

Forbindelsen med England var paa Harald Haarfagres tid saa livlig, at det er utænkeligt andet end at Harald Haarfagre maa ha hørt om kong Alfred og hans hofholdning. Asser fortæller (s. 44), at selv nordiske vikinger blev Alfreds mænd. Vi kjender to Nordboer af navn, Haalogalændingen Ottar og Dansken Ulvsten. I Øst-Angel og i Northumberland sad nordiske vikingekonger. Og ialfald med Alfreds efterfølger underholdt Harald venskabelige forbindelser — efter sit Vesterhavstog stod han jo ogsaa selv i fiendtligt forhold til vikingerne. — Alle maa indrømme, at Harald Haarfagre fremtræder med en ganske anden ydre glans end nogen norsk konge før ham. Han søger at omgi sig med et virkeligt hof, hvor der hersker et fast ceremoniel, god tone og dannede sæder. Og ved dette hof tænkes der ikke alene paa ydre pragt; der drives ogsaa aandelige sysler. Jeg kan ikke skjønne andet end at indflydelse fra Vesteuropas høiere kultur, fra Karl den store og fra Alfred den store her maa ha gjort sig gjældende.

Den foregaaende skildring har søgt at vise, at Harald Haarfagres maal var at lade livet ved sin hird forme sig paa samme maade som ved de karolingiske keiseres og ved de angelsaksiske kongers hof. Ordet »hird« viser ogsaa med sikkerhed, at angelsaksiske hofskikke ved slutningen af det 9de aarhundred begyndte at vinde indflydelse i Norge. Derimod fortæller de samtidige skaldekvad og sagaerne intet om hvorvidt Harald har foretaget ændringer i selve hirdens ordning, om han har inddelt den i klasser, indført nye hirdembeder o. l.

---

[1] Asser, De rebus gestis Ælfredi, ed. Oxford 1722, s. 41 f.: *et Saxonicos libros recitare; et maxime carmina Saxonica memoriter discere aliis imperare, et solus assidue pro viribus studiosissime non desinebat.*

[2] Se R. Pauli, The life of Alfred the Great, overs. af B. Thorpe, s. 233.

[3] Jfr. Asser, s. 43.

De norske kongers hird var ved vikingetidens slutning inddelt i tre klasser, hirdmænd (*hirðmenn*), gjæster (*gestir*) og huskarler (*húskarlar*)[1].

Hirdmændene var det, som udgjorde kongens egentlige følge og dannede hans livvagt. De skulde stadig være om kongen, *hirða*[2] og *gæta* ham **Gjæsterne** var et slags konstabelkorps, som gjorde polititjeneste for kongen[3]. De forrettede i fredstid det ydre vagthold ved hirden; i krigstid udførte de speidertjeneste; desuden drog de i kongens ærende i alle slags vanskelige og farlige sendefærder, for at overraske forbrydere og kongens uvenner, o. l.[4]. Som det siges i »Kongespeilet« (k. 27): *heita þeir gestir, ok fá þeir þat nafn af fjǫlskyldri sýslu, því at þeir gista margra manna híbýli, ok þó eigi allra með vináttu*[5].

Huskarler var ved vikingetidens slutning navn paa den laveste klasse af dem, som opholdt sig rundt kongen[6]. Deres forretning var at udføre alt slags arbeide, som kunde forefalde paa kongsgaarden, og at skaffe tilveie varer og andet, som kongen og hans aarmænd trængte, o. l.

Man mener i almindelighed, at det var Olav den hellige, som inddelte hirden i tre klasser[7]. Sagaerne fortæller nemlig om Olav Haraldssøn, at »han fordelte mænd i tjenester, saaledes som kongernes sæd var. Han havde hos sig 60 hirdmænd og 30 gjæster og gav dem sold og love; han havde ogsaa 30 huskarler, som skulde ha arbeide paa gaarden, sligt som trængtes, og føre varer did. Han havde ogsaa mange træller«[8]. Denne oplysning siger dog i grunden ikke andet, end at kong Olav fastsatte hirdmændenes, gjæsternes og huskarlenes antal og gav dem nye love. Selve hirdens tredeling kan godt være ældre. Fællesnordisk er den dog ikke: for den kjendes hverken fra Sverige eller fra Danmark[9]. Men der er intet til hinder for at den stammer fra Harald Haarfagres tid.

Haraldskvædet skildrer kongens krigerfølge (*inndrótt*), de egentlige hirdmænd. At det ikke nævner de lavbyrdige huskarler (i snævrere forstand), er ganske naturligt. Men gjæsterne? De omtales vistnok ikke

---

[1] Keyser, Norges stats- og retsforfatning, s. 78.
[2] Folkeetymologien har vel sat *hirðmaðr* i forbindelse med verbet *hirða*.
[3] Hertzberg, Glossar til Norges gamle love (V), under *gestr*.
[4] Kongespeilet, k. 27.
[5] Jfr. Hirdskraa, § 43: *Þui hæita þæir gestir at þæir hafa þar morgum stoðum gisting sem þeim varðr engi þok firir kunnað.*
[6] Om huskarlene se Heimskr. Ólafs s. helga k. 55; Morkinskinna, s. 126.
[7] Munch I_2, s. 640.
[8] Hskr. Ólafs s. helga, k. 55; jfr. Morkinskinna, s. 126 og Fagrskinna, k. 220.
[9] Naar Sven Aagesøn i Vederlagsretten, k. 5 taler om *milites, armigeri* og *famuli*, tænker han paa de tider, da riddervæsenet med dets riddere, væbnere og svende begyndte at vinde indpas i Danmark.

i Haraldskvædet. Men der er alligevel meget, som tyder paa at gjæsterne som institution allerede fandtes paa Harald Haarfagres tid, om end deres samfund kanske endnu ikke havde faat sin faste ordning. Den, som først har udkastet denne tanke, er professor Finnur Jonsson i fortalen til sin udgave af Egils saga (s. LXVII). Han peger paa sagaens skildring af brødrene Sigtryg snarfare og Hallvard hardfære (k. 18). Om dem heder det: »Sigtryg og Hallvard havde alle kongens sendefærder baade indenlands og udenlands, og de havde faret mange færder, som var farefulde, baade for at tage folk afdage og for at lægge beslag paa de mænds gods, som kongen lod hjemsøge. De havde en stor skare om sig. Ikke var de vel likt af den menige mand; men kongen agtede dem høit«. Sagaens skildring, som støttes af Landnámabók (V, k. 3), svarer nøie til Kongespeilets og Hirdskraaens skildring af gjæsterne og deres virksomhed. Sigtryg og Hallvard havde en stor skare om sig, de egentlige gjæster. Selv har de været en slags »gjæstehøvdinger« (*gestahøfðingi*) eller anførere for gjæsterne. Denne forklaring er visselig ikke sikker; men jeg tror dog snarest, at gjæsterne allerede fandtes paa Harald Haarfagres tid og at hirdens tredeling skriver sig fra ham.

Som jeg alt har nævnt, er hirdens inddeling i tre klasser ikke fællesnordisk, men særegen for Norge. Det ligger da nær at sporge, om vi ikke i dette tør se indflydelse udenfra, nærmest fra det Karolingiske Rige, hvis statsforfatning og hofholdning blev forbilledet for saa mange af Europas stater og herskere. Jeg vover ikke med sikkerhed at afgjøre dette Men jeg skal nævne, at der virkelig er en ikke liden lighed med Hincmar af Reims's skildring af det karolingiske hof og dettes ordning. Hincmar taler i sit skrift »*De ordine palatii*« først om de høiere hofembedsmænd ved det karolingiske keiserhof. Derpaa nævner han den øvrige mængde af hoffolk, som stadig skulde være ved hoffet, og inddeler dem i **tre klasser** (*Et ut illa multitudo, quae in palatio semper esse debet, indeficienter persistere posset,* ***his tribus ordinibus*** *foveba-tur*)[1]. Den første af disse klasser udgjøres af mænd, som vi nærmest maa kalde keiserens livvagt eller haandgangne mænd (*expediti milites*). De er de samme, som af andre samtidige historikere kaldes keiserens *militares viri* eller *milites*[2]. En Nordmand i vikingetiden vilde kalde dem kongens *drótt, inndrótt* eller *verðung*. Den anden klasse, som Hincmar nævner (k. 28), har intet at gjøre med de norske »gjæster«, men var nærmest en slags pager (*Alter ordo per singula ministeria*

[1] Hincmar, k. 27, udg. af M. Prou i Bibliothèque des Hautes Études (58 fascicule); Paris 1885.

[2] Se nærmere afsnittet »thingamannalið«.

discipulis congruebat qui, magistro suo singuli adhærentes, et honorificabant et honorificabantur, locisque singuli suis, prout opportunitas occurrebat, ut a domino videndo vel alloquendo consolarentur).

Den tredje klasse svarer derimod paa mange maader til de norske kongers huskarler (*Tertius ordo item erat tam majorum quam minorum in pueris vel vasallis*)[1].

Der er, synes jeg, en ikke saa liden overensstemmelse mellem Hincmars skildring af det karolingiske hof og sagaernes skildring af hirden i Norge ved vikingetidens slutning. At hoffet paa begge steder inddeltes i tre klasser, kan være en tilfældighed. Men naar vi ved, hvor let særlig hofskikker har for at forplante sig fra land til land, og naar vi samtidig husker paa den store indflydelse, som Frankerriget forøvrigt øvede paa Norden i vikingetiden og særlig ved det 9de aarhundredes slutning, saa maa det vel være tilladt at tænke paa en paavirkning ogsaa i dette stykke.

Af hirdens tre klasser er ialfald de to nordiske i sin oprindelse. Krigerfølget eller **hirdmændene** nedstammer direkte fra det følge af haandgangne mænd, som de germanske fyrster allerede i oldtiden omgav sig med. **Huskarlenes** institution har vel udviklet sig lidt efter lidt. Oprindelig betegner *húskarl* enhver fri mand, som er i en anden mands hus som hans tjenestekarl. Ikke bare kongens, men enhver bondes eller høvdings husfæller kaldtes »huskarler«. Denne betydning holdt sig langt ned i tiden[2]. I svenske runeindskrifter fra det 11te aarh. kaldes høvdingens krigerfølge uden forskjel hans »huskarler«[3]. Det samme var tilfældet med Knut den stores thingemanlid, hvis medlemmer under ett kaldtes »huskarler«. Det samme maa ogsaa oprindelig ha været tilfældet i Norge. Men saavidt jeg kan finde, er det bare i Norge, at huskarlene kom til at udgjøre en egen klasse af hirden, som mere var en slags frie arbeidere og gaardsfuldmægtiger end kongens haandgangne mænd[4]. Denne betydning af ordet *húskarl* har dog udviklet sig lidt efter lidt ud fra ordets oprindelige betydning. Efterhvert som kongens magt og dermed ogsaa hans hofholdning voksede, trængtes der naturlig mange folk til at udføre alskens ærender og lavere sysler, som hirdmændene ikke vilde udføre, men som dog ikke kunde overlades til trællene.

---

[1] *In pueris vel vasallis*. De to ord oversættes med det ene ord »tjenere«.

[2] Se Fritzner, Ordbog.

[3] Brate og S. Bugge, Runverser, no. 56 og 60.

[4] Jfr. Morkinskinna, s. 126 og Fagrskinna k. 220, hvor det siges, at huskarlene paa Olav Kyrres tid ikke regnedes mellem kongens haandgangne mænd.

Om gjæsternes oprindelse har der derimod været delte meninger. Da »gjæster« i historisk tid ikke kiendes fra Sverige og Danmark, tror jeg ikke, at institutionen er fællesnordisk. Det, som skulde lede en paa denne tanke, er en indskrift fra Stentofta i Blekinge, hvor det siges, at en mand viede et nyt mindesmærke til sønner og til gjæster[1]. Man kan kanske heraf slutte, at de i indskriften nævnte gjæster (dat. pl. gestumR) har staat i et nærmere forhold til den mand, som reiste mindesmærket. Men mere kan man ikke slutte.

P. A. Munch og Johannes Steenstrup har gjættet paa sammenhæng mellem de norske kongers *gestir* og de *gosti*, som nævnes i den traktat, som Russernes storfyrste Igor omkring aar 904 sluttede med keiser Romanos[2]. Det ægte russiske ord *gostj* er urbeslægtet med oldn. *gestr* og betyder ligeledes »gjæst«. Men de i traktaten nævnte »gjæster« var ikke hofembedsmænd, men en slags kjøbmænd. *Gostj* har dér samme bet., som *gestr* ofte har i oldnorsk, nemlig »indkommen udlænding, særlig om tilreisende handelsmænd«. Denne betydning har ordet *gostj* ogsaa i moderne russisk.

Steenstrup nævner ogsaa, at de kymriske konger i Wales havde nogle hoffolk, som kaldtes »gjæster« (kymr. *gwestai*, lat. *hospites*). De havde 24 overhofbetjente og 12 *gwestai*[3]. Vi kan dog ellers ikke nævne et eneste tilfælde, hvor forholdene hos Kymrerne har paavirket Nordmændene. Jeg tror derfor, at lydligheden mellem *gwestai* og oldn. *gestir* er tilfældig og at den norske hirdinstitution ikke er paavirket af den kymriske. Paa den anden side er de fleste enige om, at det vanskelig ud fra norske forhold alene lader sig forklare, hvordan *gestr* »gjæst« er kommet til at betegne en hirdmand af en underordnet klasse. — At Kongespeilets og Hirdskraaens forklaring af ordet ikke er rigtig, turde være sikkert. Det ligger derfor nær at undersøge, om ikke indflydelse udenfra, snarest fra Frankrig eller fra England har virket med til at danne gjæsteinstitutionen. Jeg skal fremsætte en formodning, om hvis rigtighed jeg dog selv har mine tvivl.

Vi maa huske paa, at gjæsterne indtog en slags mellemstilling: de blev ikke regnet blant de egentlige hirdmænd, men stod dog høiere end huskarlene. I Frankerriget og særlig i Normandie og Flandern fandtes der fra den tidlige middelalder af en egen klasse bønder, som kaldtes

---

[1] S. Bugge, Norges indskr. med ældre runer I, s. 23. Jfr. Hertzberg, Glossar til Norges gamle Love, under *gestr*.

[2] Munch I_2, s. 80 f., Steenstrup IV, s. 124 f.; jfr. Smiths oversættelse af Nestors krønike, s. 45, hvor ordet gjengives med »kjøbmænd«.

[3] Steenstrup IV, s. 124 f.

hospites »gjæster«, (gl.fr. *hoste* = fr. *hôte*). De havde oprindelig en stilling, som svarede til de romerske *coloni*. De var frie mænd, men bundet til den jord, de dyrkede, og kunde endog bortskjænkes sammen med denne[1]. Undertiden maa dog deres stilling ha været meget god. I flanderske aktstykker fra det 11te aarhundred er der saaledes tale om *hospites*, som kaldes borgere (*burgenses*) og ikke vilkaarlig kan dømmes af herremanden, men har sine egne dømmere[2]. Enkelte af disse *hospites* kom i et nærmere forhold til husherren og havde undertiden det hverv at vogte dennes hus og person. Som Godefroy siger i sin gammelfranske ordbog under ordet *hoste*: *„Ils étaient taillables et devaient parfois garder la maison et la personne du seigneur; mais entre eux et lui il y avait du contrat: ils n'étaient pas irrévocablement attachés à la terre et donnaient ou recevaient congé de leur tenure.“* Af et aktstykke vedrørende kannikerne i Reims fremgaar det ogsaa tydelig, at disse *hostes* (gl.fr.) eller *hospites* (lat.) kunde høre til herrens husstand og regnes blant hans *familiares*[3]. Ofte var der ogsaa rundt i landsbyerne en eller flere *hospites*, som var herremandens kommissionærer eller korrespondenter og skaffede ham logi, naar han var paa gjennemreise[4].

Af det foregaaende fremgaar det, at der i Normandie og Flandern, de to dele af Frankerriget, som Nordboerne kjendte bedst, paa vikingetogenes tid fandtes en klasse bønder, som kaldtes *hospites* eller *hostes*, hvilket Nordboerne naturlig maatte oversætte med »gjæster«. De dannede et mellemled mellem vasallerne og de livegne bønder. Undertiden bodde de paa sin egen gaard, undertiden paa herremandens; de regnedes blant herrens husstand og vogtede hans person, eller naar han var fraværende, hans hus.

---

[1] Lappenberg, Gesch. von England II, s. 20; jfr. Dugdale, Monasticon Anglicanum VII, 1108 o. fl.

[2] Auberti Miræi Opera diplomatica et historica (Bruxelles 1723 fol.) III, 513.

[3] Archives administratives de la ville de Reims III, 367 f. Compositio inter Archiepiscopum Remensem et ejus capitulum (14 aarh.). I dette aktstykke siges det, at kannikernes *familiares*, *consanguinei* osv. skal staa under kannikernes jurisdiktion. *„Item de* **hospitibus** *dictorum canonicorum qui non essent domestici, dicimus et declaramus, quod de jurisdictione dictorum canonicorum non sensentur* (!)« Heraf fremgaar, at *hospites* ogsaa kunde være *domestici*. Det samme viser sig ogsaa af den derpaa følgende paragraf: *„Et si revocatur in dubium, an tales sint familiares, domestici vel hospites, canonicus vel persona familiaris . . relative de veritate præstabunt juramentum.“* At de opholdt sig i kannikernes bolig for at beskytte denne i disses fravær, fremgaar af den følgende paragraf i aktstykket. At hospites alt tidlig havde en saadan stilling, fremgaar af Archives de Reims I, 446; jfr. Ducange under *hospites dominici*.

[4] Léopold Delisle, Études sur la classe agricole en Normandie, s. 12. I dette tilfælde synes *hospes* (*hôte*) nærmest at ha betydningen »vært«. Delisle regner dog disse *hôtes* sammen med de før omtalte *hospites*.

Andre forhold kan ha virket med til gjæsteinstitutionens dannelse; men det synes mig ikke umuligt, at indflydelse fra Nord-Frankrig ogsaa har gjort sig gjældende.

Ved hirden fandtes der oprindelig ingen embeder. Den eneste undtagelse dannede **merkesmanden**, som vistnok eksisterede allerede før vikingetiden[1]. Han bar i kampen høvdingens merke eller fane og var alt paa Harald Haarfagres tid en af hirdens formænd[2]. Merkesmandens stilling fandtes vistnok fra ældgammel tid i alle de tre nordiske lande[3]. I krigstid var der vel ogsaa andre anførere for kongens haandgangne mænd; men de kan ikke egentlig kaldes hirdembedsmænd.

En virkelig hirdembedsmand er derimod **stallaren** (*stallari*), som i ældre tid var en af de høieste funktionærer ved de norske kongers hird. Han talte efter kongens bud paa tinge og ved hirdstævner; han holdt orden i hirden og fremførte dennes sager for kongen. Stallaren skulde ogsaa ha opsyn med skydsen paa kongens reiser. Stallaren havde i den ældste tid sin plads paa det ringere høisæde ligeoverfor kongen, og fra Olav Kyrres tid paa den saakaldte stallarestol (*stallarastóll*) sammen med de øvrige høvdinger[4].

Stallaren nævnes alt paa Olav Trygvessøns tid. — En Kolbjørn stallare kjæmpede saaledes i forstavnen paa Ormen lange i slaget ved Svolder[5]. — Under Olav Haraldssøn omtales stallarerne ofte og havde alt dengang, kan vi se, ganske de samme embedsforretninger som senere[6]. I senere tid var der oftest to eller flere stallarer ad gangen. Det samme maa ogsaa ha været tilfældet i den ældste tid; ti Sighvat skald taler i sine digte altid om »kongens stallarer«.

Ogsaa i Danmark var det at være stallare et høit hirdembede, som endnu fandtes paa kong Nils's tid (1104—1134). Det fortælles i vederlagsretten, at under kong Nils's regiering krænkede en mand ved navn Aage Tver vederlaget ved at nedhugge en anden mand i Vide stallares hus (*heima at Withe stallir*). Kongen og hans mænd vilde gribe Aage. Men Vide tilstedede det ikke og satte igjennem, at der blev git boder for den dræbte[7]. Man kan af dette se, at stallaren ogsaa i Danmark var en af hirdens høvdinger. Stallarens embede synes at ha bestaat i

---

[1] Keyser, s. 80.

[2] Egils saga, k. 16.

[3] Af Sakso kaldes han *primipilus*; se Steenstrup I 284.

[4] Keyser, s. 81.

[5] Fornmannasögur II, s. 331.

[6] Jfr. Munch I_2, s. 541, 547, 551 o. fl., om Bjørn stallare.

[7] Kolderup-Rosenvinge, Gl. danske love V, s. 6; Sven Aagesøn (Script. III, s. 156): *in æde Guidonis Stabularii*.

Danmark indtil Valdemar Seiers tid, da »marsk« og »marskalk« under tysk indflydelse kom i brug[1].

I Sverige var ligeledes stallarens stilling kjendt. Baade konger og andre høvdinger havde en saadan i sin tjeneste. I det 13de aarhundrede var stallarens stilling blit mindre anselig. *Stallare ok stekare* nævnes i Östgötalagen sammen som herremænds tjenere[2]. Ogsaa kongens stallare nævnes, men synes nu at være en underordnet embedsmand[3]. Dog maa ogsaa i Sverige stallaren oprindelig ha indtaget den samme høie stilling ved hirden som i Norge. Ordet forekommer første gang i Sverige paa en runeindskrift fra det 11te aarhundred fra Komstad i Smaaland: »Tufa reiste denne sten efter Ure, sin fader, Haakon jarls stallare« (*Tufa risti stin þina eftiʀ Ura faþur sin stalara Hakunar Jarls*)[4]. Den samme Haakon jarls søn Assur var, ved vi, paa vikingetog vesterpaa, vel til England[5]. Det er da sandsynligt, at Haakon jarl ogsaa har været i England, og da er det kanske ogsaa en efterligning af engelske forhold, naar han har havt en stallare i sin tjeneste.

Enkelte, som Keyser, mener, at stallarens embede og navn er af angelsaksisk oprindelse og at det stammer fra ags. *steallere*[6]. Omvendt mener professor Steenstrup, at ordet i angelsaksisk er et nordisk laan[7].

Titelen «stallare« forekommer ogsaa ved de angelsaksiske kongers hof. Men Steenstrup mener, at den ikke findes der før i det 11te aarhundred, efter Olav Trygvessøns tid. De første stallarer, Steenstrup citerer, nævnes ved aar 1044[8]. Dog nævner Kemble en *Đored steallere* alt fra aar 1020[9]. Ligesom i Norge var der ogsaa i England flere stallarer paa én gang. Titelen *steallere* synes i England at ha afløst det ældre *cyninges horsþegn*, som nævnes første gang i 897.

Stallarerne var, kan man se, i England anførere for huskarlene eller thinglidet, som Knut den store havde oprettet. I et aktstykke fra 1053 optræder blant vidnerne: »Esger stallare, Raulph stallare, Lifing stallare og alle kongens huskarler« (*on Esgeres stealres. 7 on Raulphes stealres. 7 on Lifinges stealres. 7 on eallra þæs kynges hûscarlan . . . . . . gewitnesse*)[10].

---

[1] Se Molbech, Dansk Glossarium.
[2] Östgötal., Drapa B. XIV § 3 og Uaþa B. XII, § 3.
[3] Sammesteds, Eghna Sal. I § 2.
[4] Liljegren, Run-Urkunder, n. 1241.
[5] Liljegren, Run-Lära, s. 110.
[6] Keyser, s. 80 og anm. 2.
[7] Steenstrup, IV s. 125 f.
[8] Thorpe, Diplomatarium, s. 361 og 372.
[9] Kemble, Saxons in England II, s. 108; jfr. Codex dipl., no. 1328.
[10] Thorpe, Dipl., s. 372; jfr. Kemble II s. 122. Keyser nævner (s. 80 anm. 2) at stallare-

De tre stallarer vilde visselig ikke ha været nævnt sammen med kongens huskarler, havde de ikke været disses anførere. Det ligger da nær at slutte, at titelen er indført ved de angelsaksiske kongers hof samtidig med thinglidets oprettelse. Men at ordet i angelsaksisk er et laanord fra nordisk, kan man af dette ikke slutte. Vi ved intet om, naar stallare-embedet først indførtes i Danmark, og i Norge fandtes det ikke før Olav Trygvessøns tid.

Jeg tror, at ordet stallare først er dannet paa de Britiske Øer; om blant Nordboer eller blant Angelsakser, kan man af ordets form ikke se. Nordboerne har vel i alle tilfælde sat det i forbindelse med *stallr*, en stald. Derimod er, som jeg før har nævnt, endelsen *-ari* (*-ere*) ikke oprindelig nordisk.

Selve stallare-embedet er derimod opstaat under indflydelse fra det karolingiske hof. Allerede hos Romerne i den senere keisertid var staldmesteren en høi hofembedsmand, hvis titel var *tribunus stabuli*[1]. Dette embede fandtes ogsaa hos de merovingiske konger, hvor dets indehaver sædvanlig kaldtes med den germanske benævnelse *mariskalk* (d. e. hestetjener) eller ogsaa med den romerske titel *comes stabuli*, »staldgreve«, hvilken titel ogsaa brugtes hos Vestgoterne[2]. Hos Karolingerne blev *comes stabuli* den almindelige betegnelse, medens *mariscalcus* blev brugt om de lavere staldtjenere. »Staldgreven« var hos dem en af de høieste hofembedsmænd, medens de forskjellige *mariscalci* nu var hans undergivne. — Dette forhold ændredes dog igjen i det 10de aarhundred[3]. — Staldmesteren havde hos Frankerne at sørge for hestenes forpleining og i det hele for herskerens reiser og underhold, — det sidste i forbindelse med *mansionarius* (*maître des logis*)[4]. Han sendes ogsaa som hærfører i overordentlige ærender.

I middelalderens latin kaldes denne embedsmand ofte *constabularius*, *constabulus* og *stabularius*[5]. Heraf er igjen det franske *connétable* opstaat. Der kan ikke være tvivl om at stallarens navn og stilling er en

embedet ogsaa fandtes hos de gamle Friser. Dette forholder sig saaledes, at en høi dommer hos Eider-Friserne i 15de aarh. kaldtes *staller* (jfr. Diefenbach, Glossarium Latino-Germ.). Men dette Embede er vistnok opstaat under dansk indflydelse.

[1] Ammian, lib. 14, 18, 20.

[2] Waitz, Deutsche Verf.gesch., 3. udg., II_2 s. 72; Fustel de Coulange, Hist. des institutions politiques, la monarchie franque, 148 f.

[3] Dahn, Könige der Germ., 8 abth. 3, s. 138 f. H. Brunner, Deutsche Rechtsgesch. II, s. 101.

[4] Hincmar, De ordine palatii, k. 23.

[5] Se Ducange, under *stabulum* og Diefenbach, Glossarium Latino-Germanicum. Sven Aagesøn overs. »stallare« med *stabularius*. Jfr. Regino, A. D. 808 (Pertz I) *quod corrupte constabulum vocamus*. Om stallaren se ogsaa Munch IV_1, s. 601 f. Allerede Gregor af Tours bruger formen *stabularius*, Mirac. S. Martini I, 29.

efterligning af den karolingiske *comes stabuli*. Nordboerne har sat det latinske *stabularius* i forbindelse med sit eget *stallr*. At netop »staldgreven« kom til at bli den høieste hirdembedsmand i Norge og Danmark, er ganske naturligt. Thi kongerne havde ved vikingetidens slutning endnu ingen fast residens. Sagaerne viser os de norske konger stadig paa reise fra kongsgaard til kongsgaard eller paa veitsle hos høvdingerne. Under slige omstændigheder maatte den, som havde at gjøre med hestene og deres forpleining og i det hele med kongens og hans følges underhold paa reisen, naturlig bli hirdens vigtigste embedsmand.

Skal jeg i faa ord gjentage hovedindholdet af den foregaaende undersøgelse, saa maa det være: Hirden er i sin oprindelse nordisk, ja fællesgermansk. Men i løbet af vikingetiden blir dens organisation delvis forandret, under indflydelse fra Vesteuropa. Hirden deler sig i forskjellige klasser; der opstaar virkelige hirdembeder[1]. Samtidig faar ogsaa livet ved hirden sit præg af forbindelsen med England og Frankrig, og ordet »hird«, som selv er et laanord fra angelsaksisk, vidner om, hvor sterk den fremmede indflydelse har været. Denne vesterlandske indflydelse viser sig alt under Harald Haarfagre; men vi kan ogsaa spore den under Olav Trygvessøn og Olav Haraldssøn, da hirden faar sine egne embedsmænd og sine love (under indflydelse fra Knuts Vederlagsret?).

Kongemagtens ydre værdighedstegn.

Den nordiske kongemagt havde fra gammel tid ingen ydre tegn paa sin værdighed, hvis man ikke dertil vil regne merket eller fanen, som blev baaret foran ham i kampen. Krone, sverd og scepter blir først i løbet af middelalderen kongemagtens ydre symboler.

I hallen havde kongen sit høisæde, der skildres som høiere end fodpallen, hvor jarlerne pleiede at sidde[2]. Men enhver bonde havde ogsaa et høisæde i stuen paa sin gaard. Kongerne brugte ogsaa, fortælles det, i gamle dage at sidde paa en haug[3].

I Haakon den godes saga fortælles det (k. 31), at Haakon i slaget ved Fitjar havde en gylden hjelm paa hovedet. Men om dette var et tegn paa hans kongeværdighed, er vel lidet sandsynligt.

[1] Fra tiden efter kristendommens indførelse, sandsynlig fra Olav Kyrres tid, stammer skutilsvendene og kjertesvendene. Heller ikke drotseten (*dróttseti*) og skjenkeren (*skenkjari*) synes at ha eksisteret paa vikingetiden.

[2] Jfr. fortællingen om kong Hrollaug i Namdalen (Heimskr., Haralds s. hárf., k. 8).

[3] Jfr. fortællingen om hunden Saur (Hskr., s. Hákonar góða, k. 13): *hann sat á haugi sem konungar*. Se ogsaa Fridtjovs saga.

I sine nybygder paa de Britiske Øer kom Nordboerne i nærmere forbindelse ogsaa med den vesteuropæiske kongemagt, og de nordiske konger i Irland og Northumberland søgte naturlig i sin ydre fremtræden at efterligne de angelsaksiske, frankiske og irske herskere. Et vidnesbyrd herom er det, at de fik ydre tegn paa sin værdighed.

Til Dublinkongens klenodier i det 10de aarhundred hørte Tomar's (d. e. guden Tors) ring og Carlus's sverd (*claideb Carlusa*). De irske aarbøger fortæller for aaret 994, at »Tomar's ring og Carlus's sverd med vold blev ført bort fra de fremmede i Ath-cliath (d. e. Dublin) af Maelsechlainn (**Fail Tomhair 7 claideabh Charlusa** *do tabhairt do Maoilsechlainn mac Domhnaill ar éicin ó Ghallaibh Atha Cliath*)[1]. Tors ring hører vi intet mere om; den har vistnok, ligesom Tors Lund udenfor Dublin, været et sindbillede paa Nordboernes hedenskab. — Vi ved ogsaa fra andre steder, saaledes fra Island, at de hedenske Nordboer havde hellige ringe, som laa paa alteret i gudehovet[2]. Og den angelsaksiske krønike fortæller, at vikingerne svor ved sin hellige ring[3]. — Irerne har vel ødelagt Tors ring, eller Nordboerne, som i begyndelsen af det 11te aarhundred for størstedelen blev kristne, har ikke brydd sig om at faa den igjen. Carlus's sverd hører vi derimod oftere om. Dublinmændene maa paa en eller anden vis ha vundet det tilbage. I aaret 1027 blev saaledes Amlaib (ell. Olav), søn af kong Sitric (ell. Sigtryg) af Dublin, fanget af en irsk konge og ikke git fri, «før han udleverede 200 kjør, 120 britiske hester, 60 unser guld og Carlus's sverd samt en marc til den mand, som havde fanget ham«[4]. Endnu en gang, i aaret 1056, blev Carlus's sverd tat fra Dublinkongen af en irsk høvding[5].

Jeg har andetsteds paavist, at navnet *Carlus* stammer fra det frankiske kongenavn *Carolus* eller *Carlus*[6]. Men om Carlus's sverd virkelig har tilhørt Karl den store eller en af hans efterfølgere af navnet Karl, eller om saa har været troet, er vel tvivlsomt. Endnu usandsynligere er det, at sverdet har tilhørt Dublinkongen Olav Hvites ellers ukjendte søn Carlus, som faldt i 866[7].

Carlus's sverd kan ikke ha været noget hedensk symbol. Det viser navnet og desuden vilde ikke Nordboerne da ha regnet det blant sine klenodier ogsaa efter kristendommens indførelse. Det maa ha været et

---

[1] Four Masters, A. D. 994.
[2] Keyser, Norges stats- og retsforf., s. 388.
[3] Ags. Chronicle, A. D. 876.
[4] Chronicon Scotorum, s. 267.
[5] Chron. Scot., s. 285.
[6] Contributions to the History of the Norsemen in Ireland I, s. 16.
[7] Four Masters, A. D. 866.

sindbillede paa kongemagten, ligesom Tors ring var det paa hedenskabet. Det er vel kjendt, at navnene *Carlus* og *Magnus* (*Maccus* eller *Manus*) brugtes blant nordiske hovdinger paa de Britiske Øer og at begge navne er opkaldelser efter Karl den store (*Carŏlus magnus*). Vi ved ogsaa, at det udtrykkelig nævnes, at Magnus den gode blev opkaldt efter Karl den store. Sighvat skald svarer jo, da kong Olav spørger, hvorfor han har kaldt gutten Magnus: „*Ek hét hann eptir Karlamagnúsi konungi. þann vissa ek mann beztan i heimi*"[1]. Det kan endvidere merkes, at Karl den stores navn hos alle slaviske nationer har faat betydningen »konge«. Ordet findes alt i kirkeslavisk, dog ikke i de ældste haandskrifter, men først i skrifter fra den senere middelalder; det heder der *kralĭ*. Paa tsjekkisk heder »konge« *král*, paa polsk *król* og paa russisk *korolĭ*. Ordet er ogsaa gaat over i lithauisk. Alle disse ord er afledede af *Carolus* ell. *Carlus*, paa samme maade som vort »keiser« kommer af *Cæsar*. — Man tør da kanske slutte, at »Carlus's sverd« i Dublin netop ved sit navn betegner sig som navn paa kongemagten.

Det var dog ikke i Dublin alene, at sverdet var et ydre tegn paa kongemagten. Ogsaa de norske høvdinger paa Hebriderne og kongerne paa øen Man havde et sverd som sindbillede paa sin værdighed. De Fire Mesteres Annaler fortæller saaledes for aaret 1165 om en konge i Ulster, Mac Duinnsleibhe, som til en anden Ulsterkonge foruden gidsler og mange smykker gav »jarlens søns sverd« (*cloidhemh mheic an Iarla*). Den lærde udgiver O'Donovan siger om dette sverd: »This was evidently a sword which Mac Duinnsleibhe had won from the Danes (sic) of the Hebrides.« Efter irsk sprogbrug kan »jarlens søn« i denne slags mere ubestemte udtryk betegne »jarlen« eller kanske snarere jarlens ældste søn. Det er derfor vel muligt, at det her nævnte sverd har været et slags værdighedssverd for en norsk hovding paa Suderøerne. Sikkert er det ialfald, at kongerne paa øen Man havde et sverd som tegn paa sin magt. Man har endnu det gamle manske rigssverd, »som de bedste authoriteter mener skriver sig fra det 12te, eller i det seneste fra begyndelsen af det 13de aarhundred«. — Paa dette sverd er der en fremstilling af øen Mans vaaben, de tre ben med panserplader og sporer[2]. Endnu den dag idag bruges sverdet, naar øens storting, »tingvoldretten« (*Tynwald Court*) hvert aar den 5te juli høitidelig aabnes paa tingvoldhaugen (*Tynwald Hill*) i nærheden af byen Peel. Ledsaget af militær eskorte drager tingvoldrettens medlemmer op til haugen. Paa toppen af denne sætter kongemagtens repræsentant guvernøren sig paa en stol dækket med rødt

[1] Hskr., Óláfs s. helga, k. 131.
[2] A. W. Moore, History of the Isle of Man, I 137.

klæde. Han har blikket vendt mod øst og holder et draget sverd foran sig. Dette sverd ligesom de øvrige skikke ved tingvoldrettens aabning stammer vistnok fra den tid, da Nordmændene herskede paa Man[1].

Ogsaa hos Nordboerne i Northumberland synes sverdet at ha været et symbol paa kongemagten. Som jeg andetsteds søger at vise[2], forekommer et sverd (af samme type som de kjendte vikingesverd) paa flere mynter, som er præget af de nordiske konger i Northumberland. Disse mynter er i det hele merkelige ved sine billeder. Vi finder paa dem fremstillet bl. a. Odins ravn, Tors hammer, og fanen, som blev baaret foran kongen i kampen. Alt tyder paa, at sverdet paa disse mynter ogsaa maa ha en mening, og har det en slig symbolsk betydning, kan det kun være som sindbillede paa kongemagten. — Hvis sverdet har været kongemagtens ydre værdighedstegn hos Nordboerne i Dublin, maa det ogsaa efter al sandsynlighed ha været det i Northumberland. Det er vel kjendt, at medlemmer af kongeætten i Dublin gjennem den første halvdel af 10de aarhundred ogsaa herskede i Northumberland. Vel kan man ikke lige til sige, at begge riger dannede en enhed; men ialfald maa der ha været en meget nær forbindelse mellem dem. Det ligger da nær, at de to riger ogsaa har havt tilsvarende institutioner, og især at kongemagten paa begge steder har optraadt paa den samme maade.

Sverdet havde fra gammel tid af hos Germanerne en sindbilledlig betydning. Man aflagde ed ved at gribe om sverdets hjalte. Ogsaa ved bryllupper og ved mange andre leiligheder spillede sverdet en rolle hos Germanerne[3].

Derimod var sverdet ingenlunde fra gammel tid et symbol paa kongemagten[4]. Naar sverdet har denne betydning hos Nordboerne paa de Britiske Øer, saa viser dette en indflydelse fra det Karolingiske Rige. Sverdet hørte sammen med kronen hos Karl den stores efterfølgere til *apparatus regius*. Karl den store bar selv ved høitidelige leiligheder et med edelstene smykket sverd. Rigssverdet kaldtes hos de senere karolingiske keisere »St. Peters sverd«. Saaledes, da keiserinde Richildis i 877 overdrog Ludvig den stamme riget, gjorde hun dette ved at over-

[1] Jfr. min afhandl.: Vore forfædre paa øen Man, Samtiden 1900, s. 250 f.

[2] Se under mynter, s. 40.

[3] Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, s. 165 ff.

[4] Senere i middelalderen nævnes ogsaa de norske kongers sverd som et symbol paa deres værdighed; men dette er først i Hirdskraaen (§ 31), og da denne er fra Magnus Lagabøters tid, kan vi ikke fra den slutte tilbage til Vikingetiden. Naar Ermoldus Nigellus (I. IV v. 373 ff.) fortæller, at den danske kong Harald efter sin daab af Ludvig den fromme blant andre gaver fik et prægtigt sverd, da beviser dette heller ikke noget.

rakke ham en krone og »et sverd, som kaldtes St. Peter's« (*spatam, quæ vocatur Sancti Petri*)[1]. Hvorfra dette sverd stammer, ved man ikke. Dahn gjætter paa, at det er en gave fra en pave[2]. — Der er en vis lighed mellem disse to navne, »St. Peters sverd« og »Carlus's sverd«. Det første var et symbol paa den fra Gud stammende keisermagt; det andet var et symbol paa kongemagten, hvis navnkundigste repræsentant i Vesteuropa Karl den store var. —

Dette er vistnok ikke det eneste vidnesbyrd, vi har om indflydelse fra Frankerriget paa udviklingen af Nordboernes herskermagt paa de Britiske Øer. En northumbrisk mynt fra omkr. aar 900 er udstedt af *Sitric Comes* (d. e. Sigtryg jarl). De nordiske jarler svarede paa mange maader til de angelsaksiske ealdormen; — begge værdigheder blev jo ogsaa senere blandet sammen. — Nu findes der, som bekjendt, bevaret en mængde angelsaksiske aktstykker, hvor bl. a. ealdormen optræder som vidner. Men disse kalder sig næsten altid *dux*, eller en sjelden gang *princeps* og ikke *comes*[3]. Det samme er tilfældet med de nordiske jarler, som ofte undertegner angelsaksiske dokumenter, medens historikere fra Normannertiden, som Florence af Worcester, gjerne oversætter *ealdorman* med *comes*. I Frankerriget derimod var jo fra Karl den stores tid *comes* det sædvanlige værdighedsnavn for mænd, hvis stilling svarede til de norske og danske jarlers. Det viser derfor, skulde jeg tro, sandsynligvis indflydelse fra det Karolingiske Rige, naar den norsk-irske jarl Sigtryg af Northumberland kalder sig *comes* og ikke *dux*.

Som jeg før har nævnt, synes sverdet som symbol paa kongemagten først senere i middelalderen at ha været brugt i Norden. Derimod havde det alt paa vikingetiden paa mange andre maader symbolsk betydning for kongemagten. At de haandgangne mænd gik i kongens tjeneste og svor ham troskab ved samtidig at gribe med sin hoire haand om haandtaget paa kongens sverd, har jeg alt før nævnt[4]. Denne skik at bli kongens »sverdtager« (*sverðtakari*) er vistnok ældgammel i Norden. Thi den nævnes, som det synes, alt i det gamle angelsaksiske digt »Beowulf«[5]. Hengest var vinteren over hos Finn og pønsede paa hævn.

Swâ hê ne forwyrnde worod-rædenne,
þonne him Hûn Lâfing hilde-leóman,
billa sêlest, on bearm dyde[6].

[1] Annales Bertiniani, A. D. 877 (Pertz, Script. I); jfr. sammesteds A. D. 879 (. . . . *coronam et spatam ac reliquum regium apparatum*).
[2] Könige der Germanen, 8 Abth. 6, s. 99.
[3] Se Bosworth-Toller, Anglo-Saxon Dictionary, under *ealdorman*
[4] Jfr. Hirdskraa, § 31.
[5] Min far, professor S. Bugge, har gjort mig opmerksom paa dette sted i Beowulf.
[6] Beowulf, v. 1142 ff.

Dette oversætter professor S. Bugge saaledes[1]: »So (d. h. da sich Hengest somit nach einem ausweg umsah, wodurch er seine rache vollziehen konnte, und da jeder anderer ausweg ihm gesperrt schien) verweigerte er es nicht, sich für einen dienstmann (Finns) zu erklaren, als ihm Hun[2] den Lafing, die strahlende waffe, der schwerter bestes in den schooss legte.«

Paa Olav Haraldssons tid brugtes, ved vi, den samme skik ved de norske kongers hird. Sighvat skald siger nemlig i et digt til kong Olav, da han blir dennes hirdmand: *Ek tók við sverði þínu*[3].

Det er et minde om denne samme sædvane, naar det fortælles at kong Æthelstan sendte et sverd til Harald Haarfagre og lod ham gribe i dette; — *ok nú skaltu vera þegn hans, er þú tókt við sverði hans*[4]. Ligesaa, naar det fortælles i Rolv Krakes saga (k. 23): *Hrólfr konungr brá brókabelti sínu, ok fekk Hjorvarði konungi á meðan sverð sitt; ok sem Hrólfr konungr hafði brugðit um sik aptr brókabeltinu, tók hann aptr við sverðinu, ok mælti til Hjorvarðs konungs: þat vitu vit báðir, sagði hann, at þat hefir lengi verit mælt, at sá skal vera undirmaðr annars jafnan síðan, er tekr við sverði annars, á meðan hann bregðr brókabelti.*

Ogsaa naar kongen udnævnte jarler, spillede sverdet en rolle og havde sin symbolske betydning. Her har vi dog, saavidt jeg kan skjønne, ikke en ældgammel, fællesgermansk retssædvane, men derimod efterligning af fremmede skikke. Det fortælles i Harald Haarfagres saga (k. 8), at da Harald kom til Namdalen, var der to konger der, Herlaug og Rollaug. Herlaug gik i haug; men Rollaug nedlagde sin kongelige værdighed, gik imod Harald og tilbød sig at bli hans mand. »Da tog kong Harald et sverd og fæstede i hans belte; saa hængte han et skjold ved hans hals, gjorde ham til sin jarl og ledede ham op i høisædet. Derpaa gav han ham Naumdolafylke og satte ham til jarl derover.« — Den samme ceremoni gjentages under Magnus den gode, da han gjør Svein Estridssøn til jarl. »Da stod kongen op, tog et sverd og fæstede det i Sveins belte; saa tog han et skjold og hængte det ved hans aksel; derpaa satte han en hjelm paa hans hoved og gav ham slige veitsler i Danmark, som hans far Ulv jarl før havde havt«[5].

---

[1] S. Bugge, Studien über das Beowulfepos, Paul u. Braune, Beiträge XII, s. 32.
[2] Hun var hersker over de med Finn og Friserne forbundne Jutuner og Franker.
[3] Hskr., Ólafs s. helga, k. 41.
[4] Hskr., Haralds s. hárf, k. 41.
[5] Hskr., saga Magnús góða, k. 24.

Endnu langt senere i middelalderen brugtes den samme skik, naar kongen udnævnte hertuger og jarler. Ceremonien skildres udførlig i Hirdskraaen (§ 12 og 16). *„Siðan er honum værðr gefet hertogha nafn þa skal konongr taka i hond honum oc setia han i hasæti hia ser. konongr skal gefa honum sværð oc fa honum i hond. skal han i þui við kennazt at han helldr þan hertoghadom af konongdominum oc er hans sværðtakare rettom til styrks. rongum til refsingar. kononge til lettes oc hans hollu raðe oc riki oc sæmd til værndar oc uirðingar huar sem han ma sinu liði uið koma."*

Den her skildrede høitidelighed, som fulgte med udnævnelsen af jarl, er som man vil se, ganske forskjellig fra den meget enklere ceremoni, som hørte med, naar en mand gik i kongens tjeneste og blev hans »sverdtager«. Skikken er næppe ældgammel i Norden. Den hele ceremoni hænger nøie sammen med sædvaner i det Frankiske Rige. Naar unge fyrstesønner fik egne landstrækninger at styre, pleiede kongen samtidig at fæste et sverd ved deres belte og gi dem andre *arma virilia* som tegn paa deres mandlige, krigerske værdighed. Saaledes fortælles det om keiser Ludvig den fromme: *domnus imperator filium suum Karolum* ***armis virilibus, id est ense, cinxit, corona regali caput insignivit,*** *partemque regni quam homonimus eius Karolus habuit, id est Neustriam, attribuit*[1]. Denne ceremoni er ganske den samme som den, som skildres i Heimskringla, naar undtages at vi der istedenfor krone har en hjelm.

Greven (*comes*) i Karolingerriget bar ogsaa sverd, naar han optraadte i embeds medfør. «Der alte comes erschien nicht ohne schwert vor gericht, und der freigraf wurde noch später per **gladium** et funis traditionem investiert«[2]. I England blev senere, under indflydelse fra lensvæsenet og normannisk retsskik, jarlerne eller greverne omgjordet med sverd. Saaledes fortæller Mattheus Parisiensis om Hugo de Puiset, biskop af Durham, som i 1188 blev jarl af Northumberland: *Qui a rege* ***gladio comitatus accinctus,*** *nomen sibi comitis usurpavit. Quo gladio accincto, rex cum cachinno astantibus ait: Juvenem feci comitem de episcopo veterano*[3]. Denne »Schwertleite«, som Tyskerne kalder det, var en af riddervæsenets vigtigste ceremonier. «Das bei erreichter Waffentüchtigkeit feierlich angehängte Wehrgehänge (*cingulum militare*)« var

[1] Vita Hludowici, k. 59 (Pertz, Script. II, s. 643; a° 838. Jfr. Deutsche Verfassungsgesch., 3 s. 216 f. (1. udg.); Dahn, Könige der Germ., 8 Abth. 6, 99 f.

[2] Grimm, Rechtsalterthümer, s. 167.

[3] Matth. Paris., Chronica majora. Ed. Luard. II s. 352.

det ogsaa, som særlig udmerkede ridderen fremfor den almindelige frie mand[1].

I forbindelse med det foregaaende skal jeg ogsaa henlede opmerksomheden paa det første digt om Helge Hundingsbane, hvor det fortælles (str. 8), at kong Sigmund, da han gir sin unge søn navnet Helge, ogsaa gir ham en del landstrækninger og samtidig overrækker ham et sverd.

Gaf hann Helga nafn
ok Hringstaði,
Sólfioll, Snæfioll
ok Sigarsvollu,
Hringstoð, Hátún
ok Himinvanga,
blóðorm búinn
brœðr Sinfiotla.

Sverdet overrækkes her samtidig med at kongen gir sin søn de i digtet nævnte landstrækninger. Overrækkelsen af sverdet synes at være tænkt som en del af den hele ceremoni. Desuden er Helge jo netop en ung kongesøn, som faar dele af landet at herske over. Men dette minder ikke lidet om de før nævnte skikke i det karolingiske rige, saaledes da Ludvig den fromme spænder et sverd ved sin søn Karl II's belte[2].

Professor S. Bugge mener, at Helgedigtenes forfatter selv har været paa de Britiske Øer og at digtene ogsaa middelbart viser indflydelse fra Frankrig[3]. Det passer godt til denne opfatning, at sverdet nævnes, hvor det fortælles, at kong Sigmund overdrager sin unge søn dele af sit rige.

[1] Grundriss der germanischen Philologie. 2. udg., 3, s. 133.

[2] Jfr. *per* **spatham** *regna investire*, Ann. Bertiniani, aº 877 (Pertz, Script. I). Senere heder det: *Est enim consuetudo curiæ, ut regna* **per gladium**, *provinciæ per vexillum tradantur vel recipiantur* (Grimm, Rechtsalterth., s. 167).

[3] S. Bugge, Helge-digtene i den ældre Edda, s. 260 ff., 275 fl., o. fl. steder.

Harald Haarfagres stat.

Indledning.

Før Harald Haarfagres tid var, som vi alle véd, Norge delt i en mængde smaariger. Der var ingen enhed eller samfølelse. En undtagelse herfra dannede Trøndelagen, som tidlig synes at ha udgjort en enhed og at ha været en aristokratisk bonderepublik, som havde sit fælles ting paa Øren hvor senere Øretinget holdtes[1]. En samling af landet til en større enhed, men af en anden slags, havde begyndt at udvikle sig i det sydøstlige Norge, i Viken og paa Ringerike, hvor Harald Haarfagres forfædre og især hans far Halvdan Svarte alt havde forberedt Norges samling.

I Danmark og i Svealand synes kongeværdigheden og flere landskabers samling under én konge til et »storkongedømme« at ha eksisteret længe forud for vikingetiden. I Norge var det, saavidt jeg kan skjønne, først paa grund af de forhold, som laa nærmest forud for vikingetidens begyndelse, at folkets øverste styrer fik kongsnavnet. Selve navnet konge (*konungr*) er visselig ældgammelt; det er saaledes gaat over i finsk-estnisk (*kuningas*). Men oprindelig betegner ordet »en mand af slægt«, d. e. af fornem slægt, og hænger sammen med oldn. *kyn*. *Konungr* kom derved til at betyde »en høiættet mand, en kongesøn«, især »den til efterfølger udpegede kongesøn«. Først senere blev det navn paa folkets øverste styrer[2]. Denne forandring i værdighedsnavn, hvormed vel ogsaa en magtforøgelse var forbundet, maa først være indført hos et enkelt af de germanske folk og derfra ha udbredt sig til de øvrige. I Norge er, tror jeg, forandringen først foregaat ved eller lidt før aar 800.

Da Nordmændene først kom til Irland, synes de ikke at ha havt nogen overkonge. Deres første konge var Turgeis, som i 839 »tilegnede

[1] Se E. Hertzberg, i Heggtveits »Trøndelagen før og nu«.

[2] Det er vel kjendt, at Angelsaksernes førere, da de kom over til England, ikke kaldte sig *cyning*, men *heretoga* eller *ealdorman*. De første, som antog kongsnavnet, var Cerdic og Cynric, som i 599 blev Vest-Saksernes konger. Stubbs, Constitutional Hist. of England I, s. 66 f.

sig kongedommet over de fremmede i Erin« (*ro gab rigi Gall Erend*)[1]. Navnene paa de norske Dublinkonger i anden halvdel af 9de aarhundred og paa disses forfædre synes at vise, at kongedommet ikke har været gammelt i ætten. Olav Hvite, som ved aar 852 kom til Irland, vandt magten fra de Danske og selv blev konge i Dublin, og senere hans bror Ivar bærer saaledes i annalerne begge tilnavnet *Conung* (d. e. *konungr*)[2]. I en slægtrække over Olav Hvites og hans bror Ivars forfædre, som findes i de paalidelige aarbogsbrudstykker »Three Fragments«, bærer disses farfars far det samme tilnavn (*Gothfraidh Conung*).

Baade Gudrods og Olavs tilnavn *Conung* synes at betegne dem som »den til kongeværdigheden udséte kongeson«. Den samme overgang fra den oprindelige betydning af ordet *konungr* til den senere finder vi i Rígsþula, hvor Jarls søn Kon den unge (*Konr ungr*) tydelig er opfattet som en repræsentant for kongeværdigheden; dog heder han fra fødselen af *Konr ungr* (= *konungr*). *Konungr* som tilnavn har vi endvidere i *Guðrøðr Veiðikonungr*, Harald Haarfagres stamfar.

Saaledes var alt grundvolden for et norsk kongedømme lagt for Harald Haarfagres tid. Nordmændene var begyndt at føle sig som ett folk. — Alt ved aar 850 kjæmpede Nordmænd og Dansker paa liv og død om herredømmet i Irland. — Og Haralds egen æt havde mer end nogen anden banet veien for ham.

Dog var det ikke bare ud fra særlig norske forhold, Harald Haarfagre handlede, da han samlede Norge. Han var, bevidst eller ubevidst, et led i en stor europæisk bevægelse. I Frankerriget havde Karl den store virket; han havde knyttet Frankrig, Tyskland og Italien sammen, knækket de tyske stammehøvdinger og forenet rigets adskilte dele. Vel blev enheden snart atter brudt; men keiserdømmet forbandt dog endnu længe, særlig udadtil og i folkenes øine, de adskilte dele. I England virker de samme samlingstanker. Heptarkiet brydes; Angler, Sakser og Jyder forenes under konger af det vestsaksiske hus. Allerede Alfred den store hersker over alle de dele af England, som ikke staar under Nordboernes herredømme. Hans søn og efterfølger, Eadward den ældre, som ogsaa var Harald Haarfagres samtidige, kalder sig alt „*rex Angul-Saxonum*". Og Æthelstan antager titelen „*rex Anglorum et curagulus totius Britanniæ*"[3]. Med det øgede magtomraade og den øgede værdighed fulgte ogsaa en større virkelig magt, ikke bare i Frankerriget, men ogsaa i England. Som Stubbs siger: »So as the kingdom became

---

[1] Cogadh Gaidhel re Gallaib, ed. Todd, s. 8.

[2] Three Fragments, ed. O'Donovan, s. 126.

[3] Stubbs, Constitutional Hist. of England I, s. 173 anm. 2 og 177 anm. 1.

united the royal power increased, and this power extending with the extension of the territory, royalty became territorial also. The consolidated realm enters into continental politics and borrows somewhat of the imperial form and spirit; and this brings on important changes.»[1] Ingen kan nægte, at Haralds samling af Norge er et sidestykke til Karl den stores og de vestsaksiske kongers virksomhed.

Havde saaledes Harald Haarfagres samling af Norge baade sine ydre og indre forudsætninger, saa maatte dog hans kongedømme paa mange maader forekomme folket en fuldstændig nydannelse, et brud med aarhundreders udvikling. Vi kan om ham mere end om nogen anden af vore konger, mere endog end om de to Olaver og om Sverre, med sandhed sige, at han har grundet en ny statsskik i Norge[2]. Man maa da naturlig spørge, om Harald Haarfagre, da han udførte dette nybygningsarbeide, bare handlede ud fra sit eget hoved eller om han efterlignede forhold i andre lande. Vi ser i nyere tid, hvordan statsretslige forhold i det ene land paavirker forholdene i andre stater, saaledes at næsten alle europæiske og amerikanske frie forfatninger kan føres tilbage til den engelske statsforfatning og til de fra den franske revolution udgaaede idéer som sine forbilleder. Det ligger da nær at slutte, at man i gamle dage, om end mere ubevidst, gik frem paa samme maade, at forholdene i det ene land ved forandringer i statens styrelse paavirkedes af forholdene i andre lande.

Naar vi nu skal søge at opgjøre os en mening om dette spørgsmaal, kommer vor undersøgelse naturlig til at falde i to afdelinger. Den første afdeling omfatter Harald Haarfagres tilegnelse af odelen og de nye skatter, han samtidig paalagde folket, og de nye høihedsrettigheder som han tilegnede sig, med andre ord: Harald Haarfagres finansstyrelse. Den anden afdeling omfatter hans egentlige statsstyrelse med jarler og lendermænd, hele det nye embedsværk, som han paa en vis maade søgte at indføre i Norge. Af begge disse sider af Harald Haarfagres styre har Ernst Sars git en grundlæggende skildring i sin afhandling »Om Harald Haarfagres samling af de norske fylker«[3]. Hvad jeg selv kan tilføie, blir ikke meget. Jeg maa for det meste nøie mig med en gjenfremstilling af kjendte forhold.

[1] Stubbs, l. c., s. 174 f.

[2] Jeg glemmer ikke, at stammearistokratiet efter Haralds død paany for en tid fik magten og at det nye, samlede Norge egentlig først kan siges at stamme fra Olav Haraldssøn.

[3] Norsk hist. Tidsskrift I R. II B. (1872).

A. **Harald Haarfagres ordning af kongedømmets indtægter.**

I indledningen til mit arbeide (s. 21) har jeg talt om kongedømmets indtægter ved vikingetidens begyndelse og søgt at vise, at kongen ikke havde forholdsvis stort flere indtægter og økonomiske forrettigheder end den fri bonde. Der krævedes ingen skatter, told eller andre afgifter af varer, skibe og ladning, eller af næringsveiene. Sagaerne skildrer Harald som en voldsom mand, hvis styre er et fuldstændigt brud med gammel, hævdvunden sæd og skik. Men dette sagaernes syn paa sagen er næppe uhildet. Det stammer visst fra de misfornøide islandske landnaamsmænd, som ikke vilde finde sig i Haralds *ofríki,* men heller forlod sin fædrenebygd og satte bo i fremmed land. Jeg tror, at de nyordninger, som gaar under Haralds navn, for en stor del alt var gjennemført i Haralds fædrenerige og af hans nærmeste forfædre. Herfor taler bl. a. hele den norske Ynglingeæts udprægede erobringspolitik. Halvdan Hvitbein, ættens stamfar, skildres i »Ynglinga saga« ganske paa samme vis som Harald Haarfagre. Det fortælles bl. a. om ham (k. 48): »Siden for han med hæren til Romerike og herjede dér og fik det fylke ved hernad.« Og efter sin bror Ingjalds død »lagde kong Halvdan Vermland under sig, tog skatter af det og satte jarler derover, saalænge han levede« (k. 50). Karl den stores modstander kong Godfred (*Godefridus* ell. *Gotricus*), som jeg tror er den samme som sagaens Gudrød Veidekonge, optræder ikke bare som hærkonge, men lægger ogsaa efter Saksos fremstilling skatter paa de undertvungne folk. Haralds egen far Halvdan Svarte blev konge i Sogn. Derpaa satte han »Atle jarl over Sygnafylke for at dømme landslov og indkræve skatter«, ganske som hans søn siden gjorde da han havde samlet Norge. — Det som fortælles om Halvdan Hvitbein er visst ikke meget paalideligt eller fuldt til at stole paa. Men med Gudrød Veidekonge og hans søn Halvdan Svarte begynder den mere sikre historie, og det som fortælles om dem kan vi, tror jeg, saa nogenlunde lide paa. Dette forringer dog ikke Haralds egen storhed. Han maa ha været en virkelig herskerskikkelse, som personlig har grebet ind, ændret og grundet fra nyt af.

Det som fremfor noget andet vakte bøndernes harme og det som skildres som kjernen i hans *ofríki* er, at han **tog odelen fra bønderne**[1]. Snorre fortæller om dette i Harald Haarfagres saga: »Kong Harald satte den ret overalt hvor han vandt landet under sig, at han tilegnede sig al odel og lod bønderne yde ham landskylder, baade mægtige og

[1] Om *odel* se indledn., s 21.

ringe«[1]. I Haakon den godes saga skildres det, at Haakon paa tinget i Trondhjem bad bønderne tage imod ham og gi ham kongsnavn. »Men til gjengjæld tilbød han dem at gjøre alle bønder odelsbaarne og gi dem den odel, som de bodde paa«[2]. I Egils saga heder det lidt udførligere: »Kong Harald tilegnede sig i hvert fylke al odel og alt land, dyrket og udyrket, ja endog sjøen og vandene, og alle bønder skulde være hans leilændinger. Ligesaa de, som ryddede i skogerne, saltkallerne og alle veidemænd, baade paa sjø og land, de skulde alle være ham tjenstbundne«[3].

Hermed har man sammenstillet, hvad der paa Haralds egen tid skede paa Orknøerne. Jarlen Torv-Einar havde dræbt en af Haralds egne sønner og Harald drog nu selv over til Orknøerne for at kræve bod for sin søns drab. Tilslut kom det til forlig mellem kongen og jarlen, og Harald dømte, at Einar og alle bønderne skulde bøde 60 mark guld. »Dette tyktes bønderne altfor meget. Da tilbød jarlen dem, at han skulde betale alene; men til gjengjæld skulde han tilegne sig al odel paa øerne. Dette gik de ind paa, mest fordi de fattige havde smaa jorder. Men de rige mente, de skulde gjenløse sin jord, saasnart de vilde. Længe efter denne tid eiede jarlerne al odel paa Orknøerne, indtil Sigurd Lodvesson gav odelen tilbage«[5]. Det var for at faa hjælp af bønderne mod den skotske Finnleik jarl, at Sigurd jarl gav Orknøingerne odelen tilbage (ved aar 986)[6].

Allerede Konrad Maurer har pegt paa dette sted og sammenlignet det med fortællingen om Haralds tilegnelse af odelen[7]. Sars har vistnok ret i at fremhæve, at Orknøingerne ved en fuldt frivillig overenskomst overdrager sin odel til Torv-Einar, medens Haralds foranstaltninger er skét med tvang[7]. Men baade Maurer og Sars synes at gaa ud fra, at Orknøingernes overenskomst er midlertidig, at bønderne paa Orknøerne bare havde pantsat sine eiendomme, indtil de fik raad til at indløse dem.

[1] S. Haralds hárf., k. 6.: Haraldr konungr setti þann rétt alt þar er hann vann ríki undir sik, at hann eignaðist óðul ǫll, ok lét alla bœndr gjalda sér landskyldir, bæði ríka ok úríka.

[2] S. Hák. góða, k. 1: En þar í mót bauð hann þeim at gera alla bœndr óðalborna, ok gefa þeim óðul sín er á bjoggu.

[3] Egils s., k. 4. Haralldr konungr eignaðiz í hverju fylki óðul oll, ok allt land bygt ok úbygt, ok jamuel sjóinn ok votnin, ok skylldu aller búendr vera hans leiglendingar. Suá þeir er á morkina ortu ok saltkarlarner ok aller veiðimenn, bæði á sjó ok landi, þá voro aller þeir honum lýðskyllder.

[4] Hskr., Haralds s. hárf., k. 32.

[5] Flateyjarbók, I s. 227. Det norske jarl gjengir det gæliske »maormor«, som var Finnleiks ell. Finnlaich's egentlige titel.

[6] Germania XIV, s. 27–40.

[7] Sars, Hist. Tidsskr. II, s. 198.

Saavidt jeg kan skjønne, viser sagaens ord ikke andet end at bønderne haabede siden at kunne indløse sin odel (*hugðust mundu leysa sín óðul þegar er þeir vildu*). Men eftertiden viste, at bønderne slet ikke fik odelen tilbage, saasnart de ytrede ønske om det. Det var først en frivillig viljesakt af Sigurd Lodvessøn, som gav bønderne odelen tilbage, paa samme maade som Haakon den gode havde gjort i Norge. Dog har kanske Sars ret, naar han mener, at de omstændigheder, hvorunder Torv-Einar tilegnede sig Orknøingernes odel, var forskjellige fra de omstændigheder, hvorunder Harald Haarfagre tilegnede sig de norske bønders odel. Det første var vistnok en slags pantsættelse, hvor forholdene siden hindrede bønderne fra at indløse sit pant, d. e. sine eiendomme, for Sigurd Lodvessøn, i navnet frivillig, men i virkeligheden tvunget af omstændighederne gav bønderne deres pant tilbage.

Større tilsyneladende lighed er der kanske med Gudrød Crovans fremgangsmaade, efterat han ved aar 1075 havde vundet øen Man. Det fortælles i den Manske Krønike, at kong Gudrød efter seiren gav sine mænd valget mellem at bli paa Man og dele landet mellem sig eller at plyndre øen og vende hjem. De fleste valgte det sidste. »Men de faa af øboerne[1], som var blit tilbage med ham, indrømmede han den sydlige del af øen og de, som levede igjen af Manksmændene gav han den nordlige del paa slige vilkaar, at ingen af dem nogensinde skulde vove at tilegne sig nogen del af jorden **ved arveret**. Deraf blev følgen, at hele øen indtil den dag idag er kongens eiendom alene og at alle dens indkomster tilhører ham.[2]« At vi her har at gjøre med lignende forhold som de, der i Norge fulgte af Harald Haarfagres tilegnelse af odelen, blir klart, naar vi ser paa udtrykket *jus hæreditarium*. Dette kan ikke være andet end en oversættelse af det norske »odel«. Denne odel er det, som Gudrød Crovan fratager bønderne paa øen Man. De skal ikke længer besidde sine eiendomme med odelsret, men som kongens leilændinger; saa vilde vel en gammel Nordbo ha udtrykt det.

Dog kan Gudrød Crovans tilegnelse af odelen i virkeligheden slet ikke sammenstilles med Harald Haarfagres. Naar Gudrød Crovan gjorde sig til den øverste herre af al jord paa Man, saa gjorde han dette under paavirkning af lensvæsenet og dettes opfattelse af eiendomsretten. Som sit nærmeste forbillede havde han William Erobreren, som i hans egen

---

[1] d. e. Gudrøds hjælpetropper fra Hebriderne, hvorfra Man stammede.

[2] Chronica regum Manniæ et Insularum, ed. P. A. Munch, s. 4: Godredus autem paucis qui secum remanserant de insulanis australem partem insulæ, et reliquiis Mannensium aquilonarem tali pacto concessit, ut nemo eorum aliquando auderet jure hæreditario sibi aliquam partem terræ usurpare. Unde accidit ut usque in hodiernum diem tota insula solius regis sit, et omnes redditus ejus ad ipsum pertineant.

tid havde erklæret sig for den øverste herre af al Englands jord[1]. Harald Haarfagre derimod indførte ikke, det staar fast, noget lensvæsen i Norge. Jeg tror derfor, at vi gjør rettest i at holde os til sagaernes egne ord og slutte ud fra de norske forhold alene.

Den klareste af de to skildringer af Haralds tilegnelse af odelen er Heimskringlas. Man kan sporge, om dette skyldes Snorres vel kjendte lyst til at gi en knap og prægnant fremstilling. Snarest tror jeg dog, at det er fordi han med sin skarpe forstand klarest har opfattet forholdet. Udførligere, men alligevel mere uklar er skildringen i Egils saga. Gaar vi nu uden forudfattede meninger til Snorres skildring, vil dens mening gi sig for os paa følgende maade. Snorre siger først: *Haraldr konungr setti þann rétt alt þar, er hann vann ríki undir sik, at* (»Kong Harald satte den ret overalt hvor han vandt landet under sig, at . .«); det vil sige: Kong Harald indførte den ret i de nye lande, han erobrede, at han tilegnede sig al odel. **Inddragelsen af bøndernes odel gjaldt altsaa bare de nyerobrede landstrækninger, ikke Haralds egne arvelande**[2]. Beretningen i Haakon den godes saga taler ikke imod denne udlægning. Haakon gir sit løfte om at gi odelen tilbage til bønderne i Trondelagen, en landsdel, som hans far havde underlagt sig. Sagaen fortæller, at budet om dette vækker glæde paa Oplandene. Men Oplandene var den første landsdel, som Harald Haarfagre underlagde sig[3]. Og endnu under Olav den hellige og Harald Haardraade var høvdingerne paa Oplandene rigsenhedens værste fiender. Heller ikke ordene i Egils saga taler imod min formodning. Derimod taler én omstændighed for, at Harald ikke tog odelen fra bonderne i sine arvelande, Viken og Ringerike. Vi hører knapt nok om en eneste høvding fra disse egne, som sluttede sig til Haralds fiender eller som udvandrede til Island. — Den eneste mand fra disse kanter, som Landnámabók nævner, er Ketill veðr, som var herse paa Ringerike. Hans datter var gift med Ketill flatnef; men vi hører intet om at han selv var blant Haralds fiender. —

Allerede P. A. Munch har opkastet dette spørgsmaal, om inddragelsen af odelen bare gjaldt de nyerobrede landsdele, og har besvaret dette benægtende[4]. Som sin hovedindvending nævner han, at Sogn var Harald Haarfagres arveland, men at det samtidig hørte til de landsdele, hvorfra udvandringen til Island var størst. Men det var, har vi hørt,

[1] Jeg skylder professor E. Hertzberg tak, fordi han har fremhævet dette for mig.
[2] Det er professor A. Taranger, som har sat mig paa denne forklaring.
[3] Haralds s. hárf., k. 2.
[4] Det norske folks historie I_1, s. 485 f.

Haralds egen far, Halvdan Svarte, som blev konge i Sogn. Og han gik der frem ganske paa samme vis som hans søn efter sin samling af Norge, han satte en jarl over Sygnafylke for at dømme lov og ret og indkræve skatter. Dette har visselig alt under Halvdan vakt misnøie, om vi end i den kortfattede saga ikke hører noget derom, og misnøiet har holdt sig under Harald Haarfagre. Anderledes derimod paa Vestfold, hvor det samme skattesystem, om det overhoved var indført, var blit det alt ved aar 800.

Lad os nu gaa over til den næste sætning i Snorres fremstilling: *Haraldr konungr setti þann rétt . . ., **at hann eignaðisk óðul ǫll ok lét alla bœndr gjalda sér landskyldir**, bæði ríka ok óríka.* Det er, sér vi ordene i sammenhæng, klart at de to udtryk: *eignaðisk óðul ǫll* og *lét alla bœndr gjalda sér landskyldir* er ensbetydende. Det vil sige: tilegnelsen af odelen fik sit synlige udtryk deri, at bønderne skulde betale kongen *landskyldir*, d. e. »landskyld, den aarlige leieafgift af jord«[1]. De, som betalte landskyld, var leilændingerne, og nu siges det netop om tilegnelsen af odelen i Egilssaga: *ok skyldu aller búendr vera hans leiglendingar* (»og alle bønder skulde være hans leilændinger«).

Vi finder saaledes, at tilegnelsen af odelen havde til følge, at bønderne betalte kongen en afgift af sine eiendomme. Men tilegnede Harald sig samtidig den øverste eiendomsret til bøndernes jord? Dette spørgsmaal har igrunden ikke saa stor betydning, som man skulde være tilbøilig til at tro. Vi maa huske paa, at Harald Haarfagre ikke var en theoretisk retslærd, som i sit studerkammer søgte ut udpønske og afgjøre, hvad der er eller har været gjældende ret: han var det, som er uendelig meget mere, en af dem, som grunder ny ret for sin egen tid og for kommende slægter. Han stod midt oppe i livet, i erobringernes morgenrødme og i samlingens og nydannelsens gjærende tid. Og da spørges der ikke efter spidsfindige udlægninger og lovfortolkninger, men efter en snar haand og dristigt tiltag. For Harald Haarfagre var det det vigtigste at faa bøndernes skatter og deres følge i krigen; — denne pligt gjaldt nu, som jeg siden skal søge at vise, for hele Norge, og ikke som før for det enkelte fylke.

Sagaerne fremstiller det nok, som om kongen gjorde bønderne til sine leilændinger. Men dette viser bare sagaernes, og vel ogsaa bøndernes eget syn paa sagen; det viser ikke det virkelige retslige forhold. Den germanske storkonge kunde nok i nyvundne landsdele udrydde befolkningen eller gjøre den til sine livegne, saaledes som Karl den store

---

[1] Hertzberg, Glossar til Norges gamle Love.

undertiden gjorde ligeoverfor halvvilde, ikke germanske stammer, men han krævede ingen hoihedsret over al rigets jord; han havde intet Bodenregale«, som Tyskerne kalder det. P. A. Munch trodde, at Harald Haarfagre havde gjort sig til den overste herre over al rigets jord og derved indført et slags lensvæsen i Norge. Men hans opfatning hvilede paa den falske forudsætning, at lensvæsenet er en ældgammel, fællesgermansk institution.

Naar sagaerne fortæller, at Harald Haarfagre tilegnede sig bondernes odel, saa vil dette kun sige, at han paalagde bonderne en eiendomsskat. Men de frie odelsbonder, som tidligere havde besiddet sin jord med fuld eiendomsret, maatte naturlig se dette, som om de mistede sin odel og blev kongens leilændinger. Det var jo — i deres øine — den samme aarlige afgift, som leilændingerne betalte til dem selv som jordens herrer. — Denne opfatning af Haralds tilegnelse af odelen synes nu at være blit den almindelige. Den er i senere tid bl. a. fremholdt af E. Hertzberg i hans afhandling »Lén og veizla i Norges sagatid« i »Germanistische Abhandlungen zum LXX Geburtstage Konrad v. Maurer's«) og af Halvdan Koht (»Det norske kongedømes utvikling«, Samtiden 1900, s. 307 f.).

Det er muligt, at Haralds tilegnelse af odelen grundede sig paa fællesgermansk retsskik med hensyn til nyvundne lande. Dette kan dog vanskelig godtgjøres. Sikkert er det imidlertid, at der til Haralds optræden fandtes et sidestykke i en nær fortid, som kan ha tjent ham til forbillede. Det er en beretning i Ludvig den frommes levnetsbeskrivelse, som Halvdan Koht og andre har gjort opmærksom paa[1]. Det fortælles nemlig i *Vita Hludovici*, at Karl den store paa grund af Frisernes og Saksernes troløshed fratog dem deres odel (*jus paternæ hereditatis*). Men Ludvig den fromme gav dem paa grund af sin mildhed kort efter sin tronbestigelse odelen tilbage (*Quo etiam tempore* [ca. 815] *Saxonibus atque Frisonibus ius paternæ hereditatis, quod sub patre* [d. e. Karl den store] *legaliter perdiderant, imperatoria restituit clementia*). *Jus paternæ hereditatis* er tydeligvis det samme som vort »odel«, som i den latinske skildring af Gudrød Crovans tilegnelse af odelen paa Man er oversat paa lignende vis (*jure hæreditario sibi aliquam partem terræ usurpare*). Desuden bør vi lægge merke til, at Sakserne og Friserne siges at ha tabt sin odelsret »paa lovlig vis« (*legaliter*). Ogsaa Harald Haarfagre indførte ny retsskik.

[1] Pertz, Scriptores II, s. 619.

Man kan indvende, at forholdene heller ikke her kan jevnføres med Haralds tilegnelse af odelen. Sakserne og Friserne mistede sin *jus paternæ hereditatis*, ikke da Karl den store første gang havde undertvunget dem, men efter den store opstand i 783 og paa grund af denne. Jeg tror dog ikke, at denne indvending er rigtig. Sakserne var efter sin første undertvingelse udtrykkelig fritaget for at betale tribut til kongen. Derimod maatte de gi tiende til kirken og geistligheden. Men ogsaa dette betragtede de som en forminskelse af sin personlige frihed. Efter den store opstand tilegnede nok Karl den store sig, ligesom Harald Haarfagre i Norge, store dele af Saksernes land, hvorved kronen fik betydelige grundeiendomme i Sachsen. Men det kan ikke bevises, at Karl den store tilegnede sig al Frisernes og Saksernes jord og heller ikke, at han gjorde dem til livegne[1]. Det er al sandsynlighed for, at han tvang dem til at betale skat af sine eiendomme, paa samme maade som Harald Haarfagre gjorde det i Norge. Samtidig søgte Karl den store ogsaa ved andre foranstaltninger at knytte de nyvundne landsdele nærmere til riget. En fortælling hos Sakso tyder endog paa, at Karl den stores modstander Godfred, Haralds egen stamfar, har fulgt Karls eksempel og lagt Friserne i skat[2].

Hvad enten Harald Haarfagre, da han tilegnede sig bøndernes odel, har efterlignet fremmede forbilleder eller ikke, ett er dog sikkert, nemlig at dette bare er et enkelt led i hans nyordning af rigets styrelse. Inddragelsen af odelen maa ses som led i et helt nyt system.

Foruden de nye indtægtskilder, som Harald skaffede sig ved at tilegne sig odelen i de nyerobrede lande, hvorefter bønderne maatte betale ham en eiendomsskat, forøgede han ogsaa paa anden vis kongedømmets indtægter. Han indførte bl. a. **en personskat** eller **kopskat**. Det heder i Fagrskinna (k. 32) om Haakon den godes indførelse af ledingsvæsenet: »Kong Haakon tog det raad, at de **nevgildesskatter,** som hans far kong Harald havde lagt paa hele landet, dem lod han tage i kystlandet og i Trøndelagen og lægge til skibsudrustning«. (*Við þessari ætlan gerir Hákon konungr þat ráð, at* ***nefgildis skatta, þá er Haraldr konungr faðir hans hafði lagt á alt landit,*** *lét hann taka hit ytra með sjó ok um Þrændalag ok leggja til skipa gerðar*). Denne skat maa være forskjellig fra de nye afgifter, som Harald fik ved

---

[1] Jfr. Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte (2. Aufl.) 3, s. 153 ff., hvor ogsaa ligheden med Haralds inddragelse af odelen nævnes. Jfr. Sybel, Königthum, s. 86.

[2] Sakso II, s. 437 f.

sin tilegnelse af odelen. *Nefgildisskattr* betyder »udredsel pr. hoved, kopskat« (af *nef* »næse«). Det var heller ikke, da Haakon fik kongsnavnet, at han i kystlandskaberne og i Trøndelagen forandrede kopskatten til ledingsudredsel; det var først senere, da Erikssønnernes angreb truede landet og nødte ham til at gjøre hærvæsenet mere effektivt. Kopskatten eller nevgildesskatten havde Harald Haarfagre lagt »paa hele landet« (*á allt landit*), ikke bare paa de nyerobrede landstrækninger. Vi kan dog ogsaa tænke paa, at denne skat alt før Haralds tid ydedes i hans fædrenerige. Inde i landet vedblev den vel derfor at ydes, efter at den i kystegnene og i Trøndelagen var forandret til en ledingsudredsel[1].

Ved siden af at paalægge skatter tilegnede ogsaa Harald Haarfagre sig nye høihedsrettigheder. Det heder i Egilssaga, at han tilegnede sig »alt land, baade dyrket og udyrket, og ligeledes sjøen og vandene«. Vi maa af dette slutte, at Harald tilegnede sig eiendomsretten til alle udyrkede strækninger i landet (*land úbygt*), almenningerne, som før havde været fælleseiendom for bønderne inden hvert fylke[2], og ligesaa, at han har hævdet sin overhøihed over havet langs kysterne og over alt rindende vand. Dette forhold synes ikke at være blit forandret senere i middelalderen; for baade Frostatings- og Gulatingsloven siger, at eiendomsretten til almenningerne tilhører kongen, d. e. kronen, staten, som i middelalderen var ensbetydende begreber. I strid hermed staar dog kongerne Sigurd Jorsalfarers, Øisteins og Olavs retterbod til Haaløigerne, hvorefter de gir tilbage til disse alle de almenninger, som de havde havt i hellig Olavs dage. „*Hafa þeir oc gefit almenninga alla slíca sem þeir höfðu um hins helga Ólafs daga. bæði hit ytra oc hit öfra. sunnarla oc norðarla*[3]. Hvordan denne modsætning skal forklares, ved jeg ikke[4]. Paa grund af sin eiendomsret til almenningerne har kongen sandsynligvis krævet en naturalafgift af dem, som ryddede og satte bo i almenningerne.

Høihedsretten over havet langs kysterne tilkom i den senere middelalder kongerne baade i Danmark og ellers i Europa; men om de norske konger ogsaa efter Harald Haarfagres tid har udøvet dette regale, kan man ikke tydelig se; dog skulde jeg tro, at saa har været tilfældet.

---

[1] Jfr. Keyser, Norges stats- og retsforf., s. 97.

[2] Jfr. Sars, Hist. Tidsskr., s. 214.

[3] Frostatingsl. XVI § 2.

[4] Se Hertzberg, Glossar, under *almenningr*.

I nær forbindelse med kongens høihedsret over almenningerne og sjøen langs kysterne staar den afgift, han krævede af jagten, fiskerierne og saltkogningen. Ordene i Egils saga: *Svá þeir er á morkina ortu ok saltkarlarner ok aller veiðimenn, bæði á sjó ok á landi, þá roro aller þeir honum lýðskyllder*, tyder bestemt hen paa en saadan afgift. Om jagtretten i gamle dage ved vi meget lidet. Af Gulatingsloven fremgaar det, at hver mand frit havde lov til at drive jagt paa sin egen grund og i sin egen udmark. Det heder dér (§ 95): *Vapnom scal dyr veiða, hvar sem ma, hverr sem more a.* Dette sted indeholder vistnok en tilsigtet allitteration og stammer derfor, skulde jeg tro, fra en tid, da Gulatingsloven endnu ikke var nedskrevet. I senere tid havde kongen forkjøbsret til alle falke og til at drive falkejagt i hver mands skog og udmark[1].

Om at salttilvirkningen senere i middelalderen var et regale, derom siger de gamle love intet. Dog er det at merke, at leilændingen ikke havde lov til at tilvirke mere salt, end hvad han trængte til sit kvæg og til at kjøbe bark og næver for[2].

Den afgift af fiskerierne, som Harald opkrævede, synes at ha været kaldt *fiskigjafir* (»fiskegaver«) og — ialfald for Lofotfiskets vedkommende — at ha været fastsat til fem fisk (d. e. fem stykker skreid) for hver mand, som deltog i fisket. Svein Alfivasøn paalagde, som vi ved, landet nye skatter, i form af forskjellige naturalydelser, et skattesystem, hvis forbillede vi vistnok maa søge hos Nordboerne paa de Britiske Øer, især i Irland[3]. Disse Svein Alfivasøns skatter skildres, foruden i Heimskringla, ogsaa i Frostatingsloven (XVI § 1—3). De blev siden afskaffet af kongerne Sigurd Jorsalfarer, Øistein og Olav, som bare beholdt de skatter, som havde været indkrævet før Svein Alfivasøns tid[4]. De afskaffer saaledes »*fiscigiafir allar bæði af nesium öllum oc af öllum fiskistöðum, fyrir utan þat er menn hafa gefit konungi. V. fisca, þat scal hverr maðr fá er í fisci er í Vágum*«. Vi kan heraf slutte, at de fem fisk var en afgift, som blev betalt til kongen alt før Svein Alfivasøns tid. Det er vistnok den samme afgift, som i den bekjendte overenskomst mellem Magnus

---

1 Landsloven VII § 52 (NGL. II, side 57).

2 Gulatingsl. § 75, Frost. XIX § 4.

3 Jfr. A. Bugge, Contributions to the Hist. of the Norsemen in Ireland II p. 15 f., irske skildringer af Nordboernes og Fomoriernes voldsherredømme i Erin.

4 Jeg kommer i dette arbeide ikke til nærmere at tale om Svein Alfivasøns skattepaalæg, da de ikke tilhører den egentlige vikingetid. Jeg skal kun nævne, at Svein eller rettere hans far Knut den store søgte at gjennemføre erobringsmonarkiets grundsætninger i sit styre af Norge. En lignende afgift af alle gaardens produkter osv. som den, Svein Alfivasøn indførte i Norge, maatte bl. a. Irerne betale til Nordboerne.

Lagaboter og erkebiskop Jon af Nidaros kaldes *konungs skreið* og betaltes til kongen[1].

I nær sammenhæng med kongens ret over havet langs kysterne og over almenningerne staar ogsaa hans ret til herreløst gods, vrag og andet, som drev iland paa kysten, en ret, som kongerne vistnok fra ældgammel tid udøvede i Norge. Saaledes heder det i Gulatingsloven (§ 145): *Rec þau oll er reca i almenninga. þa a konongr. Nu sigla menn firi land fram. æða af have oc briota skip sin. sitt fe a hverr er kenner með vattom. hverr sem iorð a.. er a recr. hafrec oll onnur þa a konongr.* Og om hval, som driver paa land, heder det i Gulatingsloven (§ 149): *Recr hval a iorð mannz. innan garðz. þann hval a sa er iorð a. Recr hval a iorð mannz utangarðz oc er meiri en einfyndr. þa a konongr halvan. en sa halvan er iorð a.*

At de norske konger fra gammel tid har opkrævet en slags toldafgift og at denne netop stammer fra Harald Haarfagres tid, gir foruden Egils saga ogsaa andre kilder os grund til at slutte. Saaledes fortæller Are frode om forholdene paa Island, efterat øen var blit opdaget: »Der begyndte da en meget stor udvandring fra Norge hid ud til Island, indtil kong Harald nedlagde forbud mod det, fordi han frygtede for at det skulde lægge landet øde. De forligtes da paa de vilkaar, at enhver som drog didhen skulde betale kongen 5 ører, ifald han ikke blev fritaget for det. Paa den maade er den afgift opstaaet, som nu kaldes »landøre« (*landaurar*). Den blev dengang ydet, snart større, snart mindre, indtil Olav digre traf den bestemmelse, at alle, som fór mellem Norge og Island, med undtagelse af kvinder og dem, han selv fritog for det, skulde betale kongen en halv mark«[2]. At Islandsfarere paa Olav den helliges tid betalte »landøre« kan man ogsaa slutte af et vers af Sighvat skald, hvor han bruger udtrykket *„gjalda landaura af knerri“*[3].

Landaurar var dog ikke bare en afgift, som Islændinger havde at betale, naar de kom til Norge. Det var i det hele en slags told- eller skibsafgift[4]. Oprindelig skulde vistnok denne afgift ydes baade af indgaaende og udgaaende skibe og sandsynligvis baade af Nordmænd og udlændinger. Sagaerne fortæller saaledes om en Islænding paa Magnus den godes tid, som reiste i kjøbfærd til Dublin og ikke havde betalt *„landaura, er gjaldkeri konungs hafði heimt“*[5]. Vigfusson har visselig

---

[1] NGL. II, s. 475.
[2] Íslendingabók, k. 1. Jfr. Olav den helliges forordn. om Nordmænd og Islændinger, NGL. I, s. 437.
[3] Ólafs s. helga (Kristiania 1853), k. 38.
[4] Hertzberg, Glossar, overs. *landaurar* med »told, skibsafgift«.
[5] Fornmannasǫgur, VI 98.

ret, naar han siger om *land-aurar*: »this tax was probably the beginning of the custom dues of after times«[1]. Naturligvis var der ikke paa Harald Haarfagres tid et ordnet toldvæsen med bestemte afgifter for de forskjellige varer. Men de skibe, som kom til eller seilede fra landet, synes at ha betalt en vis afgift.

Under kongerne Sigurd Jorsalfarer, Øistein og Olav blev, som det synes, disse toldafgifter (de kaldes *landaurar*) ophævet for alle norske undersaatter. Det heder herom i Frostatingsloven (XVI § 1): *Her hefr upp réttarbœtr þær er konungar gáfu. Sigurðr konungr. Eysteinn oc Ólafr gáfu öllum lögunautum. þat er fyrst giafir allar nýjar oc fornar. regemala oc afráð oc* **landaura alla**. *öllum þéim mönnum er her eru i útgerðum*[2] *með oss oc scipleigur allar*[3]. Den skibsafgift, som kaldes *skipleiga*, var indført af Svein Alfivason. Det heder i Olav den helliges saga om Svein Alfivasons skattepaalæg bl. a.: *Scip hvert er fori af landi a brott scylldi giallda konungi rum ifir þvert scip.* Sagaen siger ogsaa, at »hver mand, som drog til Island, baade indenlandske og udenlandske, skulde betale kongen landøre«. Dog tror jeg, at den toldafgift, som kaldtes *landaurar*, har været i kraft helt siden Harald Haarfagres dage; muligens har dog bare udlændinger og Islændinger maattet betale den. Ogsaa senere i middelalderen opkrævede, som vi ved, kongerne told af udenlandske handelsmænd.

Ved middelalderens slutning og i den nyere tid ansaa de danske konger handelen paa Norges skatlande som et monopol, der tilkom dem og som de kunde overdrage til kompanier af inden- eller udenlandske kjøbmænd. De danske konger handlede her i overensstemmelse med almindelig europæisk handelsret. Dog har kongens eneret til at drive handel paa de norske skatlande sine rødder meget langt tilbage i tiden. Allerede omkr. aar 1300 synes Islands- og Grønlandshandelen at ha været i hænderne paa priviligerede handelskompanier[4]. Oprindelsen til dette kongelige handelsmonopol kan dog føres tilbage helt til Harald Haarfagre. Harald indførte nemlig den saakaldte *finnferð* eller »Finnefærd«, det vil sige at han gav en af sine lendermænd i Haalogaland eneret til at drive handel med de Lapper, som streifede om paa fjeldvidderne i Finmarken, og til at inddrive skat af dem. At »Finnefærden« ikke eksisterede før Harald Haarfagres tid, kan vi se af kong Alfreds »Orosius«. Haalogalændingen Ottar fortæller her om forholdene i det

---

[1] Vigfusson & Cleasby, Icelandic Dictionary, p. 371.

[2] Hdskr. har ved en skrivfeil *út garðum*.

[3] Jfr. Gulatingsl. § 148.

[4] Jfr. min afhandl. »De norske byers handel og selvstyre«, s. 131 ff.

nordligste af Norge og siger bl. a.: »Han var en af de første mænd i landet; dog havde han ikke mere end tyve stykker hornet kvæg, tyve faar og tyve svin, og det lille, han pløiede, pløiede han med hester. **Men deres rigdom bestaar for størstedelen i den skat, som Finnerne betalte dem** (*Ac hyra ár is mæst on þæm gafole þe ða Finnas him gyldað*[1]). Det fremgaar heraf, som alt Gustav Storm har fremhævet, at for Harald Haarfagres tid var det de forskjellige nordlandske høvdinger selv, som krævede skat af Finnerne. Dette forhold forandrede Harald Haarfagre. Han lod Finnernes skat gaa til kongen. Samtidig hermed synes Harald ogsaa at ha tilegnet sig eneret til at drive handel med Finnerne (*finnkaup*). Ifølge Egilssaga (k. 9) gav Harald »Finnefærden« til Baard Brynjulvsson og efter dennes død til Torolv Kveldulvsson. Allerede under Harald Haarfagre fik de, som havde faat »kongens syssel« i Haalogaland, ogsaa eneret til at drive handel med Finnerne. Efterat Torolv Kveldulvsson havde mistet sin lendermandsværdighed og Hilderidessonnerne isteden havde faat kongens syssel, drager nok Torolv endnu en gang op i Finmarken. Men han driver ikke lovlig handel; han bare plyndrer og herjer blant Finnerne[2]. »Finnefærden« holdt sig uforandret ogsaa efter Harald Haarfagres død. Saaledes heder det om en af kong Sverres sysselmænd: »*hann hafði sýslu norðr á Hálogalandi í nyrðstu þinghá; **hann hafði ok finnferð ok fór um vetrinn á fjall at finnkaupum ok at skatti***«[3].

Vi ser saaledes, at Harald Haarfagre i væsentlig grad har forøget kongedømmets indtægter. Disse kom nu til at bestaa af: 1) eiendomsskat, som betaltes af bonderne i de nyerobrede landsdele og rimeligvis fra før af ogsaa i Haralds arvelande, 2) nevgildesskatten, som alle rigets indbyggere pligtede at yde, 3) afgift, som de der ryddede i almenningerne maatte betale, 4) afgift af fiskerierne, jagten og saltkogningen, 5) afgifter af handelen og skibsfarten (*landaurar*), 6) indtægter af inddraget og af herreløst gods, 7) sagøre eller retsbøder, 8) indtægter af kongens arvede gaarde. Af disse indtægtskilder er de fem første — delvis ialfald nye for Harald Haarfagre og hans styre. Indtægter af inddraget og af herreløst gods havde alt kongerne før Haralds tid, om end denne indtægtskilde under ham blev væsentlig forøget. Indtægt af sagøren havde ogsaa kongerne tidligere havt; dog synes Harald Haarfagre at ha tilegnet sig halvdelen istedetfor tredjedelen af denne.

---

1 King Alfred's Orosius, ed. Sweet, s. 18.
2 Egils s., k. 17.
3 Fornm. VIII, s. 183.

Professor Gustav Storm har gjort gjældende en anden opfattelse af Harald Haarfagres tilegnelse af odelen og de dermed sammenhængende forøgelser af kongedommets indtægter. Efter at ha omtalt sagaernes skildring siger han: »I denne udstrakte form er sagnet ikke historisk, idet kongens tilegnelse af odelen kun betyder en fiktion om, at al arv tilfalder kongen, og den virkelige arving nu maa løse odelen, altsaa ved en slags arveafgift; paa samme maade maa man betale en personlig afgift for at drive jagt og fiskeri, benytte almenningerne osv.[1]« Jeg har i det foregaaende gjort min egen opfatning gjældende. Saavidt jeg skjønner, siger kilderne tydelig: 1) at tilegnelsen af odelen ikke gjaldt Haralds arvelande, men bare de nyerobrede landstrækninger, 2) at denne tilegnelse af odelen fik sit synlige udtryk i en »landskyld«, som svarede til den aarlige leieafgift af jorden, som leilændingerne havde at betale. Det er muligt, ja kanske endog sandsynligt, at arvingerne maatte betale en slags arveafgift for at løse odelen, men dette siges intetsteds udtrykkelig. Harald tilegnede sig odelen først og fremst for at faa sikre aarlige indtægter og ikke for i ny og næ — ved odelsbøndernes død — at tjene noget. De andre nye indtægtskilder opfatter jeg omtrent paa samme maade som professor Storm. Dog vilde jeg kanske ikke kalde afgiften af fiskerierne for personlig. Folk betalte ikke én gang for alle for at faa lov til at tage del i Lofotfisket; men de betalte en — éngang for alle fastsat afgift, hver gang de tog del i dette fiske. Vi véd dog for lidet til med sikkerhed at kunne udtale os om enkelthederne i Harald Haarfagres finansstyre. Selv med hensyn til tilegnelsen af odelen vil vel altid forskjellige opfattelser kunne gjøre sig gjældende. Saa meget er ialfald sikkert, at Harald Haarfagre berigede kongedømmet med en række nye indtægtskilder, som dette før ikke havde havt.

At Harald Haarfagre har taget sin nye finansforvaltning helt ud af sit eget hoved, er lidet troligt. Sandsynligere er det, som Sars fremhæver, at han har været paavirket af tidens almindelige politiske idéer og at han har søgt at omdanne kongedømmet efter vesteuropæisk mønster. Sandsynligvis har ogsaa, som jeg før har nævnt, spirer til denne udvikling alt været at finde hos Haralds nærmeste forfædre, som ligefra begyndelsen af det 9de aarhundred havde staat i nær forbindelse med Karl den store og det Frankiske Rige. — Det er ialfald en kjendsgjerning, at Vestfold og Jylland i de første tiaar af det 9de aarhundred udgjorde ett rige og at mænd fra Vestfold tog en nævneværdig del i

[1] I Salmonsen's Conversationsleksikon, art. Norges historie.

Vikingetogene til Frankerriget. — I det svenske eller rettere uppsvenske kongedømme fandtes der ingen forbilleder for Harald Haarfagres skatteordning. I Danmark heller ikke. Der er intet, som tyder paa at de danske bønder i det 9de eller 10de aarhundred betalte nogen eiendomseller kopskat. Tværtimod, som jeg siden nærmere skal søge at udvikle, var det først Harald Blaatand, som i Danmark søgte at gi kongedømmet den samme magtfylde som det norske havde under Harald Haarfagre.

Om kopskattens ældste historie hos Nordboerne ved vi lidt mere end om eiendomsskattens. Irerne i Munster maatte hvert aar til Nordboerne betale »**en unse sølv eller hvid bronce for hver næse**« (*ungi d'argut no d'fionndruine cacha srona*)[1]. Dette har tydeligvis været en *nefgildisskattr*. Karl den stores modstander kong Godfred skal endog ha paalagt Svenskerne en lignende skat, fordi de havde dræbt en af hans udsendinger. Hver af udaadens udøvere maatte som bod herfor betale 12 talenter guld; enhver anden af folket maatte betale en unse guld[2]. Saksos fortælling lyder dog ikke meget sandsynlig. Heller ikke er det godt at sige, hvor meget historisk der er i Snorres fortælling om at folk i hele Svitjod betalte Odin skat, en penning for hvert hoved (*fyrir nef hvert*); men Odin skulde til gjengjæld værge landet for dem og blote for dem til gode aaringer[3]. Saa meget tør vi dog kanske slutte, at Nordboerne alt før Harald Haarfagres tid i erobrede lande har paalagt indbyggerne en kopskat. Men der er intet, som taler imod, at de begyndte at gjøre dette under indflydelse fra Vesteuropa.

Det er nemlig en fællesgermansk retsregel, som oprindelig gjaldt hos alle germanske stammer, at **den frie mand skulde ingen afgift betale hverken af sin eiendom eller sin person**[4]. Alle skatter og offentlige afgifter, som vi finder i de germanske lande, er derfor ikke germanske i sin oprindelse, men stammer middelbart eller umiddelbart fra det Romerske Rige og dettes skatteordning. Naar Harald Haarfagre forandrer Norges styre og indfører nye skatter, saa gjør ogsaa dér yderst ude Romerrigets indflydelse sig gjældende, men med det Karolingiske Rige som mellemled. Fra Karolingerriget er det nemlig, at Harald Haarfagre i det store og hele har hentet forbillederne for sine forandringer i rigsstyrelsen. Ikke saa at forstaa, at Harald Haarfagre i alle enkeltheder har efterlignet det fremmede. Han har i store drag taget

[1] Cogadh Gaedhel re Gallaibh, ed. Todd, s. 50—51.
[2] Sakso I, s. 435.
[3] Ynglingasaga, k. 8.
[4] Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, 2 udg., 4, s. 112.

hvad der passede for ham og har i det hele været paavirket af tidens politiske idéer. En sammenligning med forholdene i Frankerriget turde nærmere vise dette.

Da Frankerne bosatte sig i Gallien, forefandt de dér et udviklet beskatningssystem, der hvilede som en tung byrde paa folket og gjorde at mange ikke var uvillige til at gi sig under de indvandrede Tyskeres herredømme. Det fra Romerne nedarvede skattesystem vedblev dog i hovedsagen at gjælde ogsaa i det Frankiske Rige. Det var væsentlig en eiendomsskat, som blev opkrævet i forhold til gaardens størrelse og jordens afkastning. Paa Romernes tid fandtes der nøiagtige skattelister. Men senere fornyedes disse sjeldnere og sjeldnere. Dog vedblev grundskatten at bestaa. Men ved siden deraf var der ogsaa en kopskat, som endog blev betalt af træller; derimod var rent fattige og hjælpeløse samt enker og forældreløse barn fritat. Saaledes synes i de store drag skatteordningen hos Frankerne at ha været[1].

Skattesystemet var i det Karolingiske Rige i det store og hele det samme som under Merovingerne. Endnu saa sent som i 864 opkrævedes baade kopskat og eiendomsskat (*de suo capite vel de suis rebus*). Ligesom før skjelner man fremdeles mellem disse to slags skatteydelser[2]. Dog var det fremspirende lensvæsen paa mange maader begyndt at gjøre brud paa den gamle skatteorden. Men i hovedsagen bestod den endnu i det 9de aarhundred. Jeg skal ogsaa minde om at hele denne skatteordning i det store og hele bare synes at ha gjældt de tidligere Romerske provinser[3]. De frie Germaner i Tyskland paalagde man vistnok ingen skatter uden paa den maade, som Karl den store gik frem paa ligeoverfor Sakser og Friser, at han fratog dem odelen. Det er en undtagelse, naar der øst for Rhinen, blant Alemannerne, fandtes skattepligtige mænd[4]. De frie Germaner saa i disse skattepaalæg en forminskelse af sin personlige frihed. Gregor af Tours taler saaledes (l. VII c. 15) om en dommer, som »tvang mange af Frankerne, som paa kong Childebert den ældres tid havde været fri, ind under den offentlige skattepligt« (*multos de Francis, qui tempore Childeberti regis senioris ingenui fuerant, publico tributo subegit*). Sakserne ansaa det endog for en forminskelse af deres personlige frihed, at de maatte betale tiende

[1] Se Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, 3 udg., II_2 s. 258 ff. Fustel de Coulange, La monarchie franque, s. 264 ff.

[2] Dahn, Die Könige der Germanen, 8 Abth. 5, s. 30 ff.

[3] Jfr. Waitz, 2 udg. 4, s. 112 ff. Waitz staar iøvrigt ene med sin mening, at det merovingiske skattevæsen var traadt ud af kraft under Karl den store og hans nærmeste efterfølgere.

[4] Dahn, 8 Abth. 5, s. 32; Waitz, 2 udg. 4, s. 116—118.

til kirken. Alcuin siger i et brev: »*Decimæ, ut dicitur, Saxonum subverterunt fidem*« (Jfr. Waitz, Deutsche Verfassungsgeschichte, 2 udg., 3, s. 135).

Denne overensstemmelse mellem Harald Haarfagres nye skatter og skattevæsenet i det Frankiske Rige kan næppe være helt tilfældig. Paavirkning fra Frankerriget maa ha gjort sig gjældende baade paa Harald selv og paa hans nærmeste forfædre. Men endnu tydeligere viser indflydelsen sig, naar vi ser paa de andre nyordninger, som Harald Haarfagre indførte for at øge kongedommets indtægter, hans tilegnelse af alt ubebygget og uopdyrket land, hans indførelse af skibsafgifter og af afgifter paa saltkogerier, jagt og fiskeri, hans handelsmonopol i Finmarken osv.

Ogsaa i det Karolingiske Rige synes monarken at ha havt ret til uopdyrket land, som ikke var i enkeltmands eller landsbyernes besiddelse. Især gjaldt dette landstrækninger i nyerobrede lande. De, som nedsatte sig der, maatte indhente kongens samtykke[1]. Gammelnorsk ret har lignende bestemmelser[2].

Herreløst gods blev, i overensstemmelse med romersk ret, regnet for at tilhøre kongen. Det samme var, ligesom i norsk ret, ogsaa tilfældet med vraggods, hvalfisk og andet, som drev iland paa stranden[3].

Fra gammel tid krævede hos Frankerne kongen høihedsret over havet, vandene og de seilbare elve. Endog over vande, hvis bredder tilhørte privatfolk, udøvede han sine rettigheder[4]. Keiser Ludvig siger saaledes: »Hvem end kysterne tilhører, vort er dog det kongelige vand.«[5] Dels som følge af denne høihedsret, *aquaticum* som den kaldes[6], og dels som en arv fra Romerne havde kongen ret til at opkræve told og skibsafgifter. Fra Gallien blev toldsystemet indført ogsaa til landene øst for Rhinen og gjaldt i hele Karl den stores rige[7].

Det var i det hele kongen eller keiseren, som havde eneretten til at træffe alle slags afgjørelser om handel og skibsfart. Han tog fremmede kjøbmænd i sin beskyttelse, gav særlig forrettigheder til enkelte, osv. Told- og skibsafgifter og i det hele en fast ordning af handelen var oprindelig en ukjendt ting for Germanerne. Frankerne optog det

---

[1] Waitz, 2 udg. 4, s. 136.
[2] Frostatingsl. XIV § 7, Gulatingsl. § 145.
[3] Waitz, 1 udg. 4, s. 415.
[4] Dahn, 8 Abth. 5, s. 118 ff.
[5] *siquidem cuiuscumque potestatis sint littora, nostra tamen est regalis aqua*, Waitz 4, s. 114.
[6] Se Ducange.
[7] Dahn, l. c., s. 39.

hele system fra Romerne, men udstrakte det til ogsaa at gjælde de dele af sit rige, som ikke havde staat under Rom[1]. Naar derfor Harald Haarfagre indførte skibsafgifter i Norge og krævede Finnehandelen som et kongeligt monopol, saa er det klart, at han ved dette havde fremmede, særlig frankiske forbilleder for øie. Handelsmonopoler har ogsaa sin oprindelse fra Romerriget.

Noget egentligt fiskeri-regale synes kongen hos Frankerne ikke at ha havt. Derimod ved man, at der har været opkrævet en afgift af fiskerierne (*census piscinus* og *piscaticum*)[2]. Det kan ogsaa nævnes, at kongen havde retten til at fiske i de offentlige floder, f. eks. i Seinen, og at han kunde gi bort denne rettighed[3]. Ellers tilhørte retten til at fiske i almindelighed grundeieren[4]. Det samme var tilfældet med jagten. Dog kunde større skogstrækninger stilles under kongens »bann«, saaledes at det blev forbudt for den almindelige mand at jage i dem[5]. I det hele kunde han øve overeiendomsret ogsaa over offentlige skoge, som ikke var krongods.

Salt var i det Karolingiske Rige en almindelig handelsartikel, som der blev opkrævet told af. Man kjender ogsaa tilfælde, hvor der blev opkrævet afgift af saltkogerierne[6]. Dog havde vistnok kystbefolkningen lov til at udvinde det salt, den trængte til eget brug.

Ogsaa hos Angelsakserne havde kongen ret til at indkræve told og skibsafgifter; han havde ligeledes ret til vraggods og andet herreløst gods, kunde lægge »bann« paa skoge osv. Men skattevæsenet var, som jeg før har nævnt, ikke fast ordnet som hos Frankerne.

Naar vi nu finder, at i det Karolingiske Rige havde kongen fra gammel tid ganske de samme indtægter og høihedsrettigheder som de, Harald Haarfagre indførte i Norge, saa maa vi vel slutte, at det er fra Frankerriget, han har hentet forbillederne for sin nyordning. Der kan ikke være tale om urgermansk fællesskab; thi Frankerne havde arvet de fleste led af sit finansstyre fra Romerne.

Ogsaa fra senere tider finder vi tilfælde, som tyder paa, at de norske konger i sin finanspolitik fulgte udenlandske forbilleder. Snorres fortælling om Asbjørn Selsbane er vel kjendt. Den grunder sig paa gammel tradition og er vistnok i hovedsagen historisk. En sommer var der uaar

---

[1] Waitz, 2 udg. 4, s. 55.
[2] Dahn, l. c., s. 52; Waitz, 1 udg. 4, s. 115 og anm. 1.
[3] Dahn, l. c., s. 118 f.
[4] Man maa huske paa, at i det Karolingiske Rige er der næsten bare tale om ferskvandsfiskerier.
[5] Dahn, l. c., s. 110 ff.; Waitz 4, s. 108 f.
[6] Waitz 4, s. 54 og anm. 4.

i landet og Asbjørn havde vanskeligt ved at skaffe, hvad han trængte til husholdningen. Han søgte da at faa kjøbt korn sydpaa i landet; — selv boede han jo i Nordland —. Men dette faldt ikke let. For »kong Olav [d. e. Olav den hellige] forbød at udføre korn, malt og mel sydfra til nord i landet«[1]. Den slags udførselsforbud kjendes vel fra middelalderen. Men dette er sikkerlig første gang de bragtes i anvendelse i Norge. I Vesteuropa brugte man derimod, naar det var uaar, at forbyde udførsel af korn. Saaledes siger Karl den store i et af sine capitularier: *Et in præsenti anno de famis inopia, ut suos quisque adjuvet prout potest et suam annonam non nimis care vendat. Et ne foris imperium nostrum vendatur aliquid alimoniæ*[2].

De samme principer, som ligger til grund for Harald Haarfagres finanspolitik, trængte ogsaa senere igjennem i Sverige og Danmark. Dog ved vi for lidet om disse landes beskatningsforhold og i det hele om kongedommets indtægter paa vikingetiden, til at jeg kan søge at gi en fremstilling deraf. — I Norge blev, som jeg før har nævnt, Harald Haarfagres paalæg og skatter for en væsentlig del afskaffet af Haakon den gode, og bonderne i kystlandskaberne paatog sig istedenfor at betale kopskat den gamle nordiske ledingspligt. Derimod vedblev kongens høihedsrettigheder til almenninger, vraggods, ilanddrevne hvaler osv. at bestaa.

C. Harald Haarfagres administration.

Efter at ha talt om Harald Haarfagres skattevæsen og hans ordning af kongedommets indtægter skal jeg i det følgende søge at skildre grunddragene i hans statsstyrelse. Men før jeg gaar over til dette, blir jeg nødt til at søge nærmere at gi grundene for min opfatning af forholdene i Norge før Harald Haarfagres tid. Om kongens stilling har jeg alt talt i indledningen og nævnt, at hans magtfylde forholdsvis ikke var meget større end de mindre stammehøvdingers. Jeg har ogsaa nævnt, at der ved siden af kongen fandtes andre høvdinger, nemlig **jarler** og **herser**.

»Jarl« (oldn. *jarl*) fandtes som værdighedsnavn længe før Harald Haarfagres tid. Det er det samme ord som den ældre runerækkes *erilaʀ*, der egentlig betyder »krigerhøvding«. Denne sin ældre betydning synes ordet endnu ved den historiske tids begyndelse undertiden at ha

[1] Hskr., Ólaf s. helga, k. 123.
[2] Waitz, 2 udg. 4, s. 54 og anm. 3.

havt. Det heder saaledes i Ynglingasaga (k. 31) om kong Ottar, som blev dræbt af den danske kong Frodes mænd[1].

Det verk, ved jeg,
af Vott og Faste
hos svenske folk
i sagn nævnes:
at Frodes jarler (*jarlar Fróða*)
i ølandet
den drabelige
dræbt havde.

Om disse jarler hører vi i prosaen kun, at de var landeværnsmænd, som kongen havde sat til at værge landet, medens han var borte. Der synes ogsaa i senere tid (endnu i det 11te aarh.) i Danmark at ha været slige landeværnsmænd med jarletitel.

Ordet *jarl* synes i dette vers af Ynglingatal at ha samme betydning som i By-indskriftens **eirilaʀ hroraʀ** d. e. »krigerhovdingen Hror« eller i Veblungsnes-indskriftens **eirilaʀ wiwila** d. e. »krigerhovdingen Wiwila«[2]. Flere af de jarler, der i de irske kroniker nævnes som vikingernes anførere i det 9de aarhundred, synes ogsaa bare at ha været krigerhovdinger, f. eks. *Barthbarr iarla* (= *Bǫðvarr jarl*) og *Tomar* ell. *Tomrair iarla* (= *Þórir jarl*), som begge synes at ha været i Irland ved 850-aarene[3]. Det samme var vel tilfældet med de fleste af de jarler for den store Normannerhær, som i anden halvdel af 9de aarh. optraadte i Frankerriget og England[4]. I digtet Vellekla fortælles det, at Haakon jarl i sin kamp mod kong Ragnfred var fulgt af *sjau landreka*. Dette gjengir Snorre i prosaen (Heimskringla, Saga Ólafs Tryggvasonar, k. 18) med: *honum fylgðu 7 jarlar, ok hǫfðu þeir allir ágrynni hers*. Snorres oversættelse er vistnok, som E. Hertzberg har fremhævet, ganske rigtig[5]. Men paa den anden side er jeg uenig med Hertzberg, naar han mener, at der her er tale om skattejarler af samme slags som de, Harald Haarfagre indsatte rundt om i Norge. Jeg tror, at *landreki* i Vellekla kun er et poetisk udtryk for fyrste, uden at deres stilling nærmere betegnes.

Ligesom hersen, som jeg nedenfor skal søge at vise, fra at være anfører for hæren gik over til at bli stammehovding, saaledes kunde ogsaa jarlen bli stammehovding. En norsk vikingehovding, som i aaret 845 faldt i Irland, kaldes *Onphile iarla*[6]. Dette betyder efter professor

[1] G. Storms oversættelse af Heimskringla; Ynglingasaga, k. 27.
[2] S. Bugge, Norges indskrifter med de ældre runer I, s. 100 ff.
[3] Cogadh Gaedhel, s. 231 og 25.
[4] Kun om en krigerhøvdings stilling er der vel tale, naar Three Fragments a⁰ 913 (s. 246) siger: »Men da Ottar *(Oittir)*, som var den mest indflydelsesrige jarl i slaget, saa . .«
[5] Lén og veizla, s. 200 anm. 1.
[6] Cogadh Gaedhel, s. 227 og 15.

S. Bugges mening *Án Fila jarl* d. e. »Aan (ell. Aun) Fjaler-mændenes jarl«. — Den sydlige del af Firdafylke kaldtes i midten af det 9de aarhundred *Fjalafylki*; det nævnes endog et par gange i sagaerne som eget jarledømme. Senere blev det dog en varig del af Firdafylke[1]. — Den her nævnte Aan (ell. Aun) har saaledes været en norsk stamme- eller fylkesjarl. **Ladejarlerne** synes før Harald Haarfagres tid at ha været en uafhængig herskeræt og fra ældgammel tid at ha ført jarletitelen som sit værdighedsnavn[2]. Ser vi paa digtet *Rígsþula*, vil vi finde, at jarlen ogsaa dér optræder som uafhængig hersker. Rig Jarl staar ikke under nogen konge; tværtimod fremstilles kongedømmet som et senere udviklingstrin. Jarls egen søn er *Konr ungr*, kongemagtens repræsentant.

Men jarleværdigheden skulde i tidens løb endnu engang komme til at forandre sin betydning. Alt ved vikingetidens begyndelse synes man i Danmark at ha havt grænsejarler. De var vel krigerhøvdinger, som af kongen blev sat til at forsvare grænselandskaberne mod fremmede fiender. Saadanne nævnes under kong Godfreds kampe mod Karl den store. Senere nævnes grænsejarler i Halland. Saaledes blev Finn Arnessøn i 1051 dansk jarl i Halland for at forsvare landet mod Nordmændene[3]. Disse danske grænsejarler havde vel samme stilling som Haralds morbror Guttorm hertug (*Guthormr hertogi*), som var en slags landeværnsmand i grænselandskaberne mod Sverige og samtidig synes at ha været anfører for Haralds hær[4]. Ingen af disse jarler, som jeg i det foregaaende har nævnt, var dog »skattejarler«. Eller for at udtrykke mig tydeligere: jeg tror nok, at de nordiske konger alt før vikingetidens begyndelse kunde ha jarler under sig. Men disse var enten landeværnsmænd, hvis væsentligste opgave det var at beskytte rigets grænser. — Ved siden deraf faldt det vel naturligt, at de ogsaa styrede den landsdel, de skulde beskytte. — Eller ogsaa var disse underjarler tidligere uafhængige stammejarler, som havde mistet sin selvstændighed. Men jeg tror ikke, at de nordiske konger før vikingetidens begyndelse havde et embedsværk, hvori jarlerne dannede et led, eller med andre ord, at jarlerne i Norden alt i forhistorisk tid havde en lignende stilling som de frankiske *comites*. Denne slags jarler er en senere udvikling; den første af dem, som nævnes i historien, er, saavidt jeg kan skjønne, Atle jarl,

[1] Munch, Beskrivelse over Norge, 6. 97.

[2] Munch, Det norske folks hist. I, s. 327; jfr. Mørejarlerne, Ragnvald jarl, som lige fra begyndelsen af kaldes *Mœrajarl*.

[3] Munch II, s. 257.

[4] Heimskr., Haralds s. hárf., k. 1, k. 18 og k. 21.

som Halvdan Svarte satte over Sogn for at han dér skulde domme landslov og indkræve skatter[1]. Men ogsaa han har muligens været en gammel stammejarl. Han kaldes jarl alt før Halvdan Svarte indsatte ham. Endnu en slags jarler fremtræder ved den historiske tids begyndelse i Norge, nemlig yngre medlemmer af kongeætten, der bærer jarletitelen som værdighedsnavn. Denne eiendommelige udvikling af jarleværdigheden horte ikke hjemme i Harald Haarfagres fædrenerige. Den første, som i Norges samlede rige gav et arveberettiget medlem af kongeætten ringere navn end konge, var Sverre. Det er i det sydvestlige Norge, vi finder denne skik udviklet. Blant Harald Haarfagres modstandere i slaget ved Hafrsfjord var »kong Sulke af Rogaland og hans bror Sote jarl«[2]. I det norske kongerige i Dublin synes ved slutningen af det 9de aarhundred ogsaa de yngre medlemmer af kongeætten at ha baaret jarlsnavn[3]. I det med Dublinriget nær forbundne Northumberland var det samme tilfældet. Ved begyndelsen af det 10de aarh. optræder dér en *Sitric Comes*, som synes at ha været tronarving og hvis navn forekommer paa mynter[4]; — det latinske *comes* er en oversættelse af »jarl«.

En anden opfatning af jarleværdighedens udvikling hævder E. Hertzberg i sin lærerige og vækkende afhandling »Lén og veizla i Norges sagatid« (s. 288 ff.). Hertzberg mener, at skattejarlerne er en ældgammel institution. Han henviser til Frodes jarler Vott og Faste, som dog synes at ha været krigerhøvdinger eller i hoiden landeværnsmænd, og til de svenske jarler i Vestergötland. Om disse ved vi visselig ikke stort men for mig staar det, som om de ikke var kongelige ombudsmænd, men tværtimod gamle stammejarler, »mediatiserede«, fordum uafhængige stammefyrster, som Brunner udtrykker det[5]. Hertzberg anfører videre Ynglingasaga (k. 50), hvor det fortælles, at Halvdan Hvitbein lagde Vermeland under sig og satte jarler derover. Denne fortælling støttes ikke af Ynglingatal og viser derfor bare traditionen eller rettere opfatningen paa den tid, da sagaen blev til. End mindre vægt kan man lægge paa den sagnhistoriske Halvs saga (k. 1), som fortæller om kong Alrek af Hordaland: „*Konungr launaði Koll vel trúleik sinn ok gaf honum jarls-*

[1] Heimskr., S. Halfdanar Svarta, k. 3.

[2] Hskr., Haralds s. hárf., k. 19.

[3] Jfr. Steenstrup, Normannerne II, s. 143.

[4] Se afsnittet om mynter.

[5] Deutsche Rechtsgeschichte I, s. 128. E. Hildebrand (Svenska statsförfattningens hist. utveckling, s. 24) siger om jarlerne: »Jarlanamnet betecknade i Sverige ett ämbete, men det var en efter hand försvinnande institution, som synes ha varit fäst vid vissa högborna ätter och dermed förråder sitt eget urspring.«

dom ok atsetu í Kollsey fyrir sunnan Harðsæ". Versene i denne saga er nok gamle, men prosaen er ganske uhistorisk i sit syn paa fortiden. Den taler om tog til Bjarmeland før vikingetidens begyndelse og om kjertesvende (k. 7) og har en række lignende anakronismer, som gjør sagaen ubrugelig som historisk bevismateriale.

I forbindelse med skattejarlerne taler ogsaa Hertzberg om skattekongedømmet. Han mener, »at ogsaa de i Norges og Nordens ældste historie saa hyppig omtalte **skatte-** eller **underkonger** ligeledes havde sine »riger« til len af overkongen«[1]. Jeg har i indledningen søgt at udvikle min opfatning af de gamle nordiske underkonger. Jeg forklarer dem ligefrem som efterkommere af tidligere uafhængige fyrster, som i tidens løb, efterat en enkelt kongeæt havde begyndt at udvide sit magtomraade, var blevet nødt til at gi sig under denne. Efterkommere af slige mediatiserede kongeslægter fandtes endnu omkr. 1200 i Sverige[2]. Ganske paa samme maade gik det hos Angelsakserne. Uagtet de forskjellige smaariger lidt efter lidt begyndte at samle sig til en større enhed og gi sig ind under de større riger, saa ophørte dog ikke derfor smaakongerne med det samme at eksistere. De bestod tværtimod i flere smaariger temmelig længe, om end deres magt blev mere og mere titulær[3]. Saavidt jeg skjønner, kan man ikke kalde disse nordiske underkonger en organisationstype i det forhistoriske erobringsmonarki. Efter min opfatning var det ikke storkongen, som indsatte underkonger, men tidligere uafhængige konger, som gav sig ind under en overkonge. En anden sag er det, at sagaerne og Sakso under indflydelse af middelalderens politiske anskuelser opfatter det, som om underkongerne havde sit rige i »len« af overkongen.

Kunde saaledes jarlen optræde som uafhængig fyrste eller endog som stammehøvding, saa var dog **herserne** de egentlige stammehøvdinger. De var de selvskrevne anførere for stammens eller fylkets mænd. De ledede tingforhandlingerne, var forstandere for gudehovet og bøndernes førere i krigen. De var dog i alt dette mere de ledende og førende end de, som havde magten til at byde og befale. Man mente tidligere, at ordet *hersir* var afledet af *herað* »herred«, og at der følgelig var en herse i hvert herred. Professor G. Storm har paavist, at disse to ord ikke har noget med hinanden at gjøre og at hersen oftest styrede et større omraade, vanligvis et fylke[4]. Ordet *hersir* hænger vistnok sammen med oldn. *herr*,

[1] »Lén og veizla«, s. 291 f.

[2] E. Hildebrand, Svenska statsförfattningens hist. utveckling, s. 24 f.

[3] Jfr. Stubbs, English Constitutional History I.

[4] Norsk hist. Tidsskr., 2 R., B. 4, s. 135 ff.

»hær«, og betyder egentlig en »hærfører«. Professor Storm er »tilbøielig til at tro, at hersetitelen er opfunden eller ialfald første gang teknisk anvendt af Harald Haarfagre og ikke tilhører tiden før ham«. Deri kan jeg dog ikke være enig. Jeg tror, at »herse« netop var det gamle navn paa stammehøvdingerne og at det har været brugt, ikke bare i Norge, men ogsaa ellers i Norden. I Sverige forekommer saaledes *Hersir* som mandsnavn; det findes paa runestene[1]. Ogsaa *Hersefni* findes som navn paa svenske runestene[2]. Men disse mandsnavne vilde ikke ha været brugt, havde ikke »herse« iforveien været kjendt som værdighedsnavn. Det kan nævnes, at en af Haaløigeætten, Ladejarlernes forfædre, ligeledes bærer navnet Herse (*Hersir*)[3]. I det gamle, sandsynligvis i Skotland eller paa Orknøerne forfattede kvad Rigsþula forekommer ogsaa ordet »herse«. Digtet synes at opfatte hersen som en af de oprindelige klasser i samfundet i modsætning til kongen, ja vel endog til jarlen[4]. Ogsaa i Atlamál (str. 96) og i Guðrúnarkviða I (str. 8) nævnes herser. Hertil kommer sagaernes og særlig Landnamabóks vidnesbyrd, som fortæller, at mange af de islandske landnaamsmænds forfædre var herser. Desuden er selve ordet *hersir* gammelt i sin dannelse og maa ha været hrugt før Harald Haarfagres tid. Alt dette tyder, synes jeg, paa at hersetitelen er ældgammel i Norden, og at den ikke først er blit indført af Harald Haarfagre. Var dette tilfældet, vilde det neppe være blit et mandsnavn i Sverige eller ha været brugt i Eddadigtene, selv om disse kanske er lidt yngre end Harald Haarfagres tid. En lignende opfatning af herserne, som den jeg her har fremholdt, har allerede været fremhævet af Ebbe Hertzberg i hans bog »Det norske aristokratis historie« (s. 3—7).

Under herserne stod i sluttet kreds de frie odelsbønder, **haulderne**, der ikke som enkelte har ment dannede et demokrati, men tværtimod var et temmelig faatalligt aristokrati. Paa anden maade kan man, saavidt jeg skjønner, ikke forklare den omstændighed, at vikingehøvdinger (vistnok norske) i England kaldes haulder (ags. *hold*)[5].

Slig var forholdene i Norge, da Harald Haarfagre begyndte at samle landet. Stammeforfatningen, *the Tribal System*, som Englænderne

---

[1] Liljegren, Run-urkunder, no. 870 og 1078; jfr. E. Brate og S. Bugge, Runverser s. 170 f.

[2] Efter meddelelse af professor S. Bugge. Ordet »herse« har muligens endog været kjendt af Germaner udenfor Norden. Som navn paa en Heruler forekommer nemlig *Hariso*, sproglig det samme ord som *hersir*. (Indskr. fra Concordia i Nord-Italien. Bullettino dell'Inst. 1876 p. 87; efter meddelelse af prof. S. Bugge).

[3] Munch, Det norske folks hist. I, 326.

[4] Rígsþula, str. 40: *kómu at hollu, þar er Hersir bjó.*

[5] Anglo-Saxon Chronicle, A. D. 905, 911, 918; jfr. Steenstrup IV, s. 111 f.

kalder det, satte endnu sit præg paa samfundet. Men dette havde samtidig et sterkt aristokratisk præg, styret som det var af gamle ætter.

Harald Haarfagre gjorde ved sin samling af Norges fylker kongemagten til den virkelig herskende myndighed i landet. Ikke bare ved sine skattepaalæg og krav paa nye høihedsrettigheder, men ved sit hele styre. Alle rigets indbyggere skulde være ham undersaatlig forpligtede (*honum lyðskyldder*), siger Egilssaga. Dette udtryk synes at tyde paa, at alle fribaarne mænd paa en eller anden vis har aflagt ham troskabsed og forpligtet sig til at vise ham den samme troskabspligt, som hans haandgangne mænd skulde. Dette maatte visselig synes de odelsbaarne bønder et stort skaar i deres frihed og selvstyre. Medens de før ikke havde behovet at følge kongen udenfor fylket, naar de selv ikke vilde, saa blev nu deres ledingspligt større, mere ubetinget. Vi hører saaledes, at Harald før sit Vesterhavstog havde leding ude hver sommer og ransagede øer og udskjær[1]. Og til selve dette tog maa han visselig ogsaa ha udbudt leding fra store dele af landet.

Harald Haarfagre tiltog sig ogsaa, synes det, andel i den dømmende og lovgivende myndighed. Vistnok vedblev de gamle ting og stammelovene at bestaa. Men kongen indsatte ved siden deraf i hvert fylke en jarl, »som skulde dømme lov og landsret« (*þann er dœma skyldi lǫg ok landsrétt*), det vil sige, at de skulde lede tingforhandlingerne. Fra Haralds tid begynder vistnok ogsaa kongemagtens deltagelse i lovgivningen gjennem *nýmæli* eller nye lovbud. Sligt et nyt lovbud, som blev git af kongen og gjaldt for hele landet eller store dele deraf, er f. eks. Haralds nye skattepaalæg og hans bestemmelse om, at de, som udvandrede til Island, skulde betale 5 øre[2].

Kongen tiltog sig ligeledes retten til at berøve dem deres eiendom, som ikke vilde lystre hans bud eller som brød sin undersaatlige troskabspligt. Landnaamabok og sagaerne nævner mange eksempler paa dette. Saaledes fortælles det, at da Ketil Flatnev, hvem Harald havde sendt til Suderøerne, holdt op med at betale ham skat, »lagde kongen hans eiendomme under sig og drev hans søn Bjørn bort«[3]. I enkelte tilfælde har vistnok ogsaa kongen af egen magtfuldkommenhed lyst mænd i utlægd. Saaledes minder i Egilssaga (k. 56) Arinbjørn herse Egil om, at denne har været i landet, efterat kong Erik har gjort ham fredløs

[1] Hkr., Haralds s. hárf., k. 22.

[2] Íslendingabók, k. 5.

[3] Landnámabók, 2 P., 11 K. Jfr. Ulv gyldir, en mægtig herse i Telemarken, og dennes søn Asgrim, som blev dræbt, da han ikke vilde betale skat (Landn. V, k. 6).

(*siðan er Eiríkr konungr gerði þik útlagan*). Dog maatte vel fredløsheden bekjendtgjøres paa tinge.

I mange tilfælde er det næsten umuligt at afgjøre hvad der er en følge af kongens forfatnings- eller lovmæssig ogede magt og hvad der er et udslag af hans voldsherredømme, *ofriki*[1]. Det maa ogsaa huskes, at Haralds lovgivende og dømmende myndighed vistnok var større end hans nærmeste efterfølgeres.

Allerede i disse almindelige principer, som synes at ha ligget til grund for Harald Haarfagres styre, gjenfinder vi lighedspunkter med udlandet, særlig med det Frankiske Rige. Undersaatterne skylder ogsaa dér kongen troskab. De kaldes i den merovingiske tid kongens *leudes* eller *homines* og maa »love og sværge troskab og undersaatlig lydighed« [*fidelitatem et leudesamio (homagium) promittere et coniurare*]. Den undersaatlige troskabsed er en efterligning af den ed, hvormed følget forpligtede sig til at tjene kongen[2]. Der er her en overensstemmelse med Harald Haarfagres styre og sagaens ord om at alle undersaatter skulde være hans tjenstbundne mænd (*lyðskylldir*), en overensstemmelse, som næppe kan være tilfældig. Harald Haarfagre kan dog ikke direkte ha efterlignet forholdene hos Merovingerne. Kongemagten hos Frankerne sank nemlig i det 7de aarhundred ned til en ren skygge og blev først under Pippin paany en virkelig herskermagt. Men de gamle, fra Romerne arvede, principer for rigsstyrelsen gjorde sig nu atter med styrke gjældende. Kongen er ikke længer den første blant ligemænd. Hans magt er af guddommelig oprindelse og alle skylder ham lydighed. Den undersaatlige troskabsed, som var gaat af brug i begyndelsen af det 7de aarhundred, indføres paany af Karl den store, som i 789 bød alle sine undersaatter, at de skulde aflægge ham troskabsed. Efterat Karl var blit keiser, krævede han en ny ed, som skulde sværges til ham som keiser. Denne ed lyder saaledes: »Jeg lover, at jeg fra denne dag skal være tro mod min herre Karl, den meget fromme keiser, kong Pippins og dronning Berthas søn, med rent sind og uden svig og onde tanker fra min side mod ham og hans riges hæder, saaledes som en mand (d. e. en vassal) med rette bør være ligeoverfor sin herre (*sicut per drictum debet esse homo domino suo*)«[3].

Eden til Karl den store er vel en efterligning af den undersaatlige troskabsed, som blev aflagt under Merovingerne. Naar Egils saga, som ovenfor nævnt, siger at rigets undersaatter skulde være Harald *lyðskylldir*,

[1] Egilssaga k. 18.

[2] H. Brunner, Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte, s. 52.

[3] Capitularia I, s. 101. Jfr. Dahn 8, Abth. 6, s. 21 ff. og 28.

saa minder dette om keisereden til Karl den store, og særlig om den sætning, at undersaatterne lover at tjene keiseren som en mand (eller vassal) sin herre. Jeg mener ikke med dette, at der er en direkte forbindelse mellem keisereden til Karl den store og det nye undersaatlige forhold, Nordmændene kom i til Harald Haarfagre. Jeg mener bare, at aanden er den samme. Desuden maa vi huske paa, at det var noget ganske nyt i Norge, naar Harald krævede særlig lydighed og et saa at sige personligt tjenesteforhold af alle sit riges frie mænd. Jeg skal ogsaa nævne, at troskabseden under Karls efterfølgere flere gange paany blev svoret. At unddrage sig sin undersaatlige troskabspligt var en svær forbrydelse, der ligesom i Norge straffedes med inddragelse af de skyldiges eiendomme, ikke bare deres forleninger, men ogsaa deres odelsjord[1].

Paa troskabseden hvilede folkets pligt til at følge kongens »heerbann«, det vil sige at gjore tjeneste med hæren og følge kongens krigsopbud. Denne pligt hvilede paa alle frie mænd og gjaldt baade i og udenfor riget. Saaledes heder det i Karl den stores rigslov af 802, som blev git i anledning af den nye ed, som rigets undersaatter skulde aflægge: *Ut ostile bannum domni imperatori nemo pretermittere presumat*[2]. — Ogsaa i Norge synes folkets pligt til at følge kongen i krigen baade i og udenfor fylket at være blit knyttet til og udtrykkelig indbefattet i det nye troskabsforhold, hvori folket kom til Harald Haarfagre. — Kongen havde hos Frankerne ogsaa »gerichtsbann«. Han var al rets kilde og ophav, fra hvem alle dommere udledede sin myndighed. Sin øverste dommermyndighed udøvede kongen især gjennem sine grever[3], paa samme maade som Harald Haarfagre gjorde det gjennem sine jarler og de øvrige fylkesstyrere, som han indsatte. Kongen greb ogsaa direkte ind i lovgivningen gjennem sine love og forordninger (*capitularium, decretum, edictum* osv.), som han udstedte dels alene, dels i forbindelse med rigsdagen[4]. Dette hindrede dog ikke, at baade sædvaneret og de gamle stammelove fremdeles vedblev at gjælde; men ved siden deraf kom der til et nyt element, som man ligesom i Norge kunde kalde *landsréttr*[5]. Dette spillede dog i Frankerriget en mangfoldige gange større rolle end i Norge.

I selve enkelthederne ved Harald Haarfagres administration træder overensstemmelserne med det Karolingiske Rige endnu tydeligere frem.

[1] Dahn, 8 Abth. 6, s. 35.
[2] Capitularia I, s. 93 (c. 7).
[3] Dahn, 8 Abht. 4, s. 6 ff.
[4] Dahn, 8 Abth. 3, s. 2 ff.
[5] Jfr. Keyser, Norges stats- og retsforf., s. 231 f.

De norske konger før Haralds tid trængte intet embedsverk. Deres rige og magt var vel ikke større, end at de selv kunde greie det meste af landsstyrelsen, især da stammehøvdingerne styrede hver sin bygd, ledede tingforhandlingerne og i krigstid stod i spidsen for opbudet. Desuden fik jo kongerne heller ingen regelmæssige skatter, hvis indkrævning nødvendiggjorde et fast embedsverk. Alt dette forandredes ved Harald Haarfagres samling af Norge.

Vor vigtigste kilde til kundskab om Harald Haarfagres administration er Snorre Sturlassøn i Heimskringla, som siger[1]: »Han satte i hvert fylke en jarl, som skulde dømme lov og landsret og modtage skatter og landskylder, og jarlen skulde ha tredjedelen af skatter og skylder til bordhold og omkostninger. Hver jarl skulde under sig ha fire herser eller flere og hver af dem skulde ha 20 marks veitsle[2]. Enhver jarl skulde skaffe kongen 60 hærmænd til krig paa sin egen bekostning, men hver herse 20. Men saa meget havde kong Harald øget paalæg og landskylder, at hans jarler havde større magt end kongerne havde fordum«. (*Hann setti jarl í hverju fylki, þann er dœma skyldi lǫg ok landsrétt ok heimta sakeyri ok landskyldir, ok skyldi jarl hafa þriðjung skatta ok skylda til borðs sér ok kostnaðar. Jarl hverr skyldi hafa undir sér 4 hersa eða fleiri, ok skyldi hverr þeira hafa 20 marka veizlu. Jarl hverr skyldi fá konungi í her 60 hermanna af sínum einum kostnaði, en hersir hverr 20. En svá mikit hafði Haraldr konungr aukit álǫg ok landskyldir, at jarlar hans hǫfðu meira ríki en konungar hǫfðu fyrrum*).

Professor G. Storm har — og med fuld ret — gjort opmerksom paa, at denne Snorres fremstilling lider af mange usandsynligheder og næppe i sin helhed er til at stole paa[3]. Sandsynligvis har der aldrig under Harald Haarfagre virkelig været én jarl i hvert af de 30 fylker, som der med et rundt tal fandtes i det gamle Norge. »Ved Haralds død findes ikke mere end to jarleslægter i riget, Ladejarlerne og Mørejarlerne, og selv disse reduceres til én, idet Sigurd Ladejarl ægter Thore Mørejarls datter.« Heller ikke kan det være rigtigt, at hver jarl havde fire eller flere herser under sig, altsaa mindst fire herser i hvert fylke. Det ser tværtimod, som Storm ogsaa viser, ud som om hersen i regelen havde et helt fylke at styre. Saaledes optræder under Erik Blodøkse Arin-

[1] Haralds s. hárf., k. 6.

[2] »Veitsle« (*veizla*) kaldes »det retsforhold, som opstod ved, at kongen paa visse sædvansmæssige vilkaar overdrog nogen kongeligt jordegods til afkastning eller brug«; Hertzberg i Glossar til Norges gamle love, under *veizla*.

[3] Lendermandsklassens talrighed, i Norsk hist. tidsskr., 2 R., B. 4, s. 131 ff.

bjørn herse som repræsentant for Firdafylke, og Sogn har ligeledes bare én herse, Tord paa Aurland[1].

Men selv om Snorres fremstilling saaledes ikke er helt paalidelig, saa kan dog Snorre ikke selv ha fundet paa sin fortælling om, at Harald Haarfagre satte én jarl i hvert fylke og at hver jarl skulde ha mindst fire herser under sig. Jeg skulde tro, at Harald Haarfagre i begyndelsen af sin regjering virkelig har havt til hensigt at inddele Norge i jarledommer og at han ligeledes for en del har udført denne sin plan. I de første aar efter Haralds samling af Norge finder vi som jarler nævnt: Haakon Grjotgardsson i Trøndelagen. — et andet medlem af Haaløigeætten, den tidligere kong Rollaug, har muligens været jarl i Naumdølafylke[2]. — Desuden har vi Ragnvald jarl paa Møre, Roald jarl i Firdafylke[3], Atle jarl i Sogn[4], Audun jarl i Egdafylke[5], Oistein jarl paa Hedemarken, Haarek jarl paa Oplandene, Halvdan, som efter Munchs mening var jarl i Namdalen eller paa Helgeland, samt Kvig jarl[6]. Vi kjender saaledes fra begyndelsen af Haralds regjering mindst 9 jarler. Desuden havde Haralds morbror Guttorm »hertug« (*hertogi*) styrelsen over Norges sydostligste del fra Gøtaelven til Svinesund, samt Ranrike. Et par af disse jarler havde vistnok jarletitelen som arveligt værdighedsnavn; men de fleste synes at være indsat af Harald Haarfagre istedenfor de gamle konger, som Harald tog magten fra. Saaledes fortæller Egils saga (k. 3 og 4), at kongen over Firdafylke hed Audbjørn. Men han og hans bror Vemund faldt begge i kampene mod Harald og hans mænd, og Harald »satte Roald til jarl over Firdafylke«. — E. Hertzberg tænker sig ogsaa, at Harald Haarfagre virkelig indsatte jarler rundt om i landet (Lén og veizla, s. 289).

Naar Snorre siger, at hver jarl havde fire herser eller flere under sig, saa kan dette, som jeg før har nævnt, ikke være rigtigt. Landnámabók nævner vistnok en Grim herse paa Agder, som synes at ha staat under Haralds jarl Audun[7]. Men dette kan ikke ha været det regelmæssige. Tværtimod synes det, som om de som var mest misfornøiet med Haralds nye styresæt, netop var herserne. De var jo de gamle stammehøvdinger og syntes, som naturligt var, at deres magt

[1] Egils s., k. 57 og 81.
[2] Fortællingen om Rollaug og Herlaug er dog tvivlsom; jfr. Munch I, s. 469.
[3] Egils s., k. 4.
[4] Íslendingasǫgur I, s. 31 (Landnámabók); jfr. for denne og de følgende navne Munch I, s. 575.
[5] Ísl. I, s. 215 f.
[6] Der nævnes ogsaa et par af Haralds jarler, som faldt alt i begyndelsen af hans kampe; se Egils s., k. 4 (Asgaut og Asbjørn, som faldt i kampen ved Solskel).
[7] Ísl. I, s. 2 3 f.; jfr. Storm, s. 132.

minskedes, naar de kom i et personligt afhængighedsforhold til Harald og blev dennes mænd. Derfor finder vi ogsaa, at en stor del af de islandske landnaamsmænd er herser eller hersesønner. Et typisk eksempel er Kveldulv[1], som vægrer sig ved at bli Harald Haarfagres mand og ugjerne finder sig i, at sønnen Torolv gaar i kongens tjeneste. Et andet eksempel blant mange er Asgrim, søn af Ulv gyldir, herse i Telemarken. Han nægter at betale Harald skat og blir dræbt; men hans sønner udvandrer til Island[2].

Jeg forklarer disse tilsyneladende modsigelser slig, at de herser, som bøiede sig for Harald, fik lov at beholde sin stilling som bygdens eller stammens førere; de andre blev dræbt eller maatte udvandre. Paa den vis kunde der i de første aar efter Haralds samling af Norge nok være jarler, som havde herser under sig. Men de nye jarler, som Harald havde skabt, var i sit væsen forskjellige fra de gamle jarler, der som Ladejarlerne var uafhængige høvdinger med arvelig og fyrstelig værdighed. Jarlerne var af Harald bestemt til først og fremst at være kongelige embedsmænd, som udledede sin magt fra kongen. Paa den anden side maatte, synes det, jarlenavnet i folkets øine vistnok indebære en høiere værdighed end den, Harald egentlig havde tiltænkt høvdinger, der som Roald og Audun bare havde et fylke at styre. Desuden voksede mod slutningen af Haralds regjering hans egne sønner op, og de skulde ogsaa ha land at styre. Dette er, tror jeg, grunden til, at Harald Haarfagre igjen afskaffede jarlerne. At Ladejarlerne og Mørejarlerne vedblev at bære jarletitelen, er naturligt; for de skyldte jo ikke Harald Haarfagre sit værdighedsnavn. Men de fleste andre jarler har vistnok været af gammel herseæt, og deres sønner og efterfølgere blev derfor ikke udnævnt til jarler, men beholdt sin æts gamle hersenavn. Roald jarl efterfulgtes saaledes som styrer af Firdafylke af sin søn Tore; men baade denne og hans søn Arinbjørn bærer hersetitelen[3]. Snorres fortælling er vistnok en sammenblanding af disse to ting, at de kongelige tjenestemænd, som Harald i begyndelsen af sin regjering satte over ett eller flere fylker, almindelig kaldtes jarler, medens mod slutningen af Haralds tid jarlenavnet for det meste var opgit og afløst af det gamle hersenavn.

Naar mænd som Arinbjørn eller Tord paa Aurland kaldes herser, saa maa dog ikke dette, saavidt jeg kan skjønne, opfattes saaledes, som

[1] At Kveldulv var herse fremgaar af digtet i Egils s., k. 27: *Nús herses hefnd við hilmi efnd.*

[2] Ísl. I, s. 292.

[3] Egils s., k. 57 og 81.

om de har faat hersetitelen af Harald Haarfagre. Deres æt var tværtimod fra gammel tid herser, og de beholdt denne titel, selv om de gik i kongens tjeneste, ifald de ikke fik en høiere værdighed som jarler. Der findes endog fra Harald Haarfagres tid tilfælder, hvor disse kongelige tjenestemænd ikke kan ha baaret hersetitelen. De paa morssiden lavættede Hilderidessønner, som foragtedes af alle de nordlandske høvdinger og ikke hørte med til aristokratiets kreds, kan ikke ha været herser. Og dog var de kongemagtens repræsentanter i Nordland. De havde, som det heder, *konungs sýslu á Hálogalandi*, d. e. »kongens ombud i Haalogaland«[1].

Ved siden af »herse« begynder nemlig et nyt navn at komme op paa disse kongelige ombudsmænd, og det er *lendr maðr*. De fleste forfattere mener, at **lendermandsinstitutionen** stammer fra Harald Haarfagres tid og at lendermand bare er et andet nyere navn for herse. Dette synes ogsaa Snorre at mene; for den ældre tid taler han nemlig stadig om herse; men i anden halvdel af 10de aarhundred bruger han afvekslende ordene herse og lendermand, og fra Olav den helliges tid af bruger han stadig at kalde landets høvdinger lendermænd[2]. I sin »Edda« sammenstiller ogsaa Snorre herser og lendermænd (*heita þeir hersar eða lendir menn í danskri tungu*)[3]. Man har ogsaa eksempler paa at den samme mand snart kaldes herse og snart lendermand[4].

Professor Storm har dog ret, naar han mener, det ikke bare er en navneforandring, naar hersenavnet fortrænges af lendermandsnavnet. *Lendr maðr* vil sige en mand, som kongen har overladt jord til brug og med tilhørende indtægter (*í veizlu*), mod at han overtog visse forpligtelser[5]. Ordet »lendermand« viser saaledes hen til et nærmere forhold til kongemagten og betegner en mand som kongens tjenestemand. Herse var derimod stammehøvdingernes arvelige værdighedsnavn. Kongen kunde gjøre en mand til lendermand. Som det heder i Egils saga (k. 9): *Gerer konungr* (ɔ: Harald Haarfagre) *Þórólf lendan mann ok veiter honum þá allar veizlur þær, sem áðr hafði Bárðr haft.* Men kongen kunde ikke gjøre en mand til herse. Sagaerne og de gamle love indeholder heller ikke et eneste vidnesbyrd om at saa er skét. En mand kunde saaledes være lendermand uden samtidig at være herse. Men naar begge værdighedsnavne snart kom til at falde sammen, saa

1 Egils s., k. 16.
2 Efter Storm, Lendermandsklassen, s. 131.
3 Snorres Edda I, s. 456.
4 F. eks. Erling Skjalgssøn, som i et vers af Tord Kolbeinssøn kaldes herse (Olav Trygvessøns saga, k. 260), og i et af Sighvat skald kaldes lendermand (k. 261).
5 Se Fritzner, Ordbog, under *lendr*.

er grunden den, at kongen naturlig valgte sine tjenestemænd blant herserne. Thi først ved at vinde stammehovdingerne for sig kunde kongen haabe at vinde indflydelse over hovdingeklassen, hvis magt i folkets bevidsthed endnu var dybt rodfæstet. Vi ser ogsaa, at lendermænd, der som Hilderidessønnerne bare havde sin magt fra kongen og var uden rod i fylkesaristokratiet, kun en stakket stund formaaede at holde sig oppe. Lendermandstitelen er saaledes kommet op som følge af det nye system, som Harald Haarfagre indførte i Norge. Den var, skulde jeg tro, oprindelig intet egentligt værdighedsnavn. Naar saaledes sagaen siger: *gerir konungr hann lendan mann*, saa betød dette oprindelig vistnok ikke andet, end at kongen overdrog en mand en del af kronens land til brug og paa visse vilkaar. Først lidt efter lidt er »lendermand« blit et værdighedsnavn, og fuldt udviklet fremtræder lendermandsinstitutionen tidligst under de to Olaver.

Saaledes ser vi, at Harald Haarfagre har søgt at skabe et nyt, vi kunde næsten kalde det embedsværk i Norge. Rundt om i landet satte han jarler, som skulde være kongemagtens repræsentanter i de forskjellige landsdele. Paa hans vegne skulde disse, som Snorre siger, »dømme lov og landsret«, det vil vel sige, at de skulde føre overopsyn med tingforhandlingerne og sørge for at lovene blev overholdt og fred og orden opretholdt. Endvidere skulde de sørge for at skatter og sakøre blev indkrævet[1] og selv modtage dem og aflægge kongen regnskab for dem. Endvidere var de i kampen anførere for krigsopbudet og skulde selv stille 60 væbnede mænd til kongens tjeneste. Jarlen var kongens haandgangne mand, om han end havde fyrstelig værdighed (*tign*). — Naar Harald Haarfagre binder et sverd ved Rollaugs belte og hænger et skjold ved hans skulder, idet han gjør ham til jarl, saa er dette et symbolsk udtryk for, at Rollaug blir Haralds haandgangne mand.

Til sit underhold fik jarlerne anvist en tredjedel af alle skatter og skylder. Men foruden dette fik de ogsaa store dele af kronens gods i veitsle (*veizla*) af kongen, det vil sige, at de fik lov til at bruge og tage indtægterne af kongens eiendomme mod visse forpligtelser, nemlig i krigstid at stille 60 væbnede mænd til kongens tjeneste.

Under sig havde, som jeg før har nævnt, jarlen undertiden én eller flere herser Undertiden stod ogsaa hersen eller lendermanden, som han hyppigere og hyppigere blev kaldt, direkte under kongen uden at ha

[1] Selve indkrævningen forestodes af kongens »aarmænd«, som var lavtstaaende mænd, i almindelighed trælle eller frigivne. Først i en langt senere tid forandredes dette forhold.

nogen jarl over sig, og dette blir mod slutningen af Haralds regjering det sædvanlige.

Herserne eller rettere lendermændene var næst jarlen i værdighed, men havde ikke fyrstelig rang. De hørte ogsaa til kongens haandgangne mænd og regnedes, naar de var tilstede i hirden, blant hirdstyrerne. Lendermændene var kongens repræsentanter indenfor det distrikt, hvor de havde kongens ombud (*konungs sýsla*). De havde politimyndighed, anklagemyndighed, ret til at foretage husundersøgelser og eksekutioner; de opnævnte mænd til lagtinget, men havde selv ikke lov til at sidde i nogen ret. Desuden havde de overtilsyn med ledingsudredselen fra sit distrikt og skulde i krigstid være anførere for krigsopbudet. Ialfald i ældre tider har lendermændene vistnok ogsaa havt at aflægge regnskab for de offentlige indtægter fra sit distrikt[1]. Ligesom jarlen, saaledes fik ogsaa lendermanden jord overdraget af kongen. — Ifølge Snorre skulde hersen ha 20 marks veitsle (d. e. jord, som i landskyld indbragte 20 mark); til gjengjæld skulde han holde 20 væbnede mænd til kongens tjeneste. Ifølge Hirdskraaen (§ 19) tilkom der lendermanden mindst 15 marks veitsle, og han havde lov til at holde indtil 40 huskarle. Det meste af hvad jeg her har nævnt som lendermandens pligter, kjender vi vistnok bare fra lovene. Men vi maa fra dem ha lov til at slutte tilbage til ældre tider.

Jarleværdigheden, slig som Harald oprindelig tænkte sig den, skulde vistnok ikke være arvelig, uden for skatlandenes og kanske ogsaa for Lade- og Mørejarlernes vedkommende. Lendermandsværdigheden var heller ikke arvelig. Vi har fra Harald Haarfagres tid eksempler paa, at kongen gjør en mand til lendermand, men siden fratager ham hans syssel, som tilfældet var med Torolv Kveldulvsson. Dette var dog meget sjeldent. I almindelighed gik lendermandsværdigheden i arv fra far til søn, saa at man kunde sige, at en mand var *lendborinn*. Men dette var bare det sædvanlige, ikke det lovmæssige. Dog kan man heller ikke sige, at lændermændene var embedsmænd i vor forstand. Det vigtigste for kongerne var, at de regelmæssig opkrævede og indbetalte skatter og sakøre, som tilkom kronen, og at de stillede det fastsatte tal af væbnede mænd til kongens tjeneste. Ellers hvilede deres myndighed mest paa gammel vedtægt og sædvane[2].

Vi har altsaa her en række tjenestemænd, som paa kongens vegne og i egenskab af hans haandgangne og tjenstbundne mænd styrer lan-

[1] Jfr. fortællingen i Egilssaga om Torolv Kveldulvssøn, hvor der dog bare er tale om Finneskatten.

[2] Jfr. Keyser, Norges rets- og statsforf., s. 110 ff.

dets forskjellige dele og holder væbnede mænd til kongens tjeneste; til gjengjæld faar de krongods til brug, ikke som gave, samt — for jarlernes vedkommende — en tredjedel af de offentlige indtægter. Noget tilsvarende til dette fandtes paa Harald Haarfagres tid hverken i Danmark eller Sverige. Vi maa søge til udlandet for at finde et sidestykke.

Embedsværket blev under Karl den store ordnet paa en fast og ensartet maade over hele det Frankiske Rige, baade den romanske og den germanske del. Kun hos Briterne i Bretagne, hos Baskerne og i Italien fik hertugerne lov til at bestaa. De tyske stammehertuger, som saa længe havde været samlingstankens farligste modstandere, blev derimod afskaffet. I de nyerobrede grænselandskaber indsattes der markgrever. Forøvrigt var **greven** (*comes, grafio*) den vigtigste embedsmand[1]. Greven var fra gammel tid af hos Frankerne kongemagtens repræsentant i de forskjellige landsdele. Riget var inddelt i grevskaber, og det var regelen, at greven kun havde ett grevskab at styre. Greven indsættes og udnævnes af kongen, i regelen paa livstid; men han kan ogsaa afsættes, straffes og forflyttes. Hans stilling er ikke arvelig. Under Merovingerne var greveværdigheden begyndt at gaa i arv. Men Karl den store søgte at bryde med dette. Han skal ha overdraget vigtige grevskaber endog til lavættede mænd. Dette var dog ikke det vanlige. Oftest overdrog ogsaa Karl den store grevskaberne til mænd af de gamle greve- eller hertugslægter eller til andre høiættede mænd. Og under Karls efterfølgere udviklede greveværdigheden sig paany til at bli arvelig. Det kan ogsaa merkes, at under Ludvig den fromme begynder greveværdigheden at forlenes efter lensretslige grundsætninger[2].

Greven skulde inden sit omraade (*ministerium*) være kongemagtens repræsentant. — Det kan merkes, at ordet *ministerium* bruges paa samme maade som oldn. *sýsla*. Opr. betyder det »det at gjøre tjeneste«, men det bruges ogsaa om embedsomraade (*districtus*), bl. a. om grevskabet (*comitatus*). Paa samme maade betyder *sýsla*: a) »arbeide, syssel; b) administrativt embedsomraade saavelsom embedet selv«[3]. — Som kongens repræsentant forlenes greven med dennes høihedsrettigheder, bl. a. med hans »Heerbann« og »Gerichtsbann«. Hans titel er *illustrissimus* (»meget berømt«) og *serenissimus* (= tysk *erlaucht*). Allerede paa Karl den stores tid kalder greverne sig undertiden »af Guds naade« (*Dei gratia*,

---

[1] Om greven se Waitz (3. udg.) II_2, s. 21—41 og (2. udg.) III, s. 376 ff. Dahn, S Abth. 3, s. 72—94.
[2] H. Brunner, Grundzüge der deutschen Rechtsgesch., s. 57.
[3] Hertzberg, Glossar til NGL.

divina favente gratia). Grevens værdighed nærmer sig saaledes den fyrstelige, uden dog endnu helt at være det. Som særlig udmerkelse havde greven alt under Merovingerne ret til tredobbelt mandebod, og i det hele hvad en Nordmand i middelalderen vilde ha kaldt »tredobbelt ret«.

I kraft af det ham af kongen overdragne »Heerbann« havde greven i krigstid at opbyde og føre grevskabets mænd. I kraft af sit »Gerichtsbann« er han dommer og leder retsforhandlingerne. I det hele er det hans pligt at sørge for fred og ro, for rettens fuldbyrdelse og lovenes overholdelse. Desuden har han at opkræve de kongelige indtægter inden grevskabet, at overlevere dem til kongen og aflægge regnskab for dem[1].

Grevens indtægter bestaar i en tredjedel af de fleste offentlige indtægter[2]. Desuden faar greverne sig overdraget land af krongodser, ikke som gave, men som *beneficium*, d. e. til brug paa visse vilkaar. Land, som var tillagt grevestillingen, kaldtes *pertinentia comitatus*. Efter at beneficialvæsenet og vassaliteten havde begyndt at udvikle sig, blev det land, som hørte til grevskabet, overdraget i overensstemmelse hermed, og bevirkede derved grevskabernes overgang til kongelige len[3]. Dog var grevens indtægter i de forskjellige grevskaber vistnok vekslende. Til gjengjæld for de indtægter, som kongerne overdrog greverne, var disse forpligtede til at gjøre vaabentjeneste ud over det almindelige d. e. stille et bestemt antal væbnede mænd til kongens tjeneste i krigstilfælde[4].

Naar greven i det Karolingiske Rige faar overdraget land som *beneficium*, saa er dette ikke bare en følge af hans embedsstilling, men staar i forbindelse med en stor nydannelse, som i det 8de og 9de aarhundred begynder at gi samfundet et andet præg, jeg mener **lensvæsenet**. Alt under Merovingerne, men især fra Karl Martels tid begynder de to former af afhængighed, hvoraf siden lensvæsenet skulde udvikle sig, at vinde indflydelse i samfundet, nemlig **beneficium** og **vassalitet**[5]. Vassalitet kaldes det personlige afhængighedsforhold, hvori en mand for at faa beskyttelse af eller brød hos en mægtigere stiller sig til en anden

[1] Jfr. Waitz (3 udg.) II_2, s. 28.

[2] H. Brunner, Deutsche Rechtsg. II, s. 168: »Ein festes Amtsgehalt war den Grafen nicht ausgesetzt. Dafür bezogen sie einen Teil der fiskalischen Grafschaftseinkünfte, jedenfalls **ein Drittel der Friedensgelder und der Bannbussen**, die sie für den königlichen Fiskus erhoben hatten«.

[3] Om beneficium og vassalitet se nedenfor.

[4] Jfr. Dahn, 8 Abth. 2, s. 145.

[5] Dahn, 8 Abth. 2, s. 87 ff.

mand. Vassalitet gaar oprindelig paa personen, ikke paa jorden. *Beneficium* kaldes det, naar en grundeier overdrager en del af sin jord til en anden, ikke som eiendom, men til brug paa visse vilkaar (ganske paa samme maade som det gammelnorske *veizla*). Regelen var, at den, som forlenedes med *beneficium*, fik bruge dette til sin død, men at det saa ikke gik over til arvingerne og at det faldt tilbage til forlenerens arvinger ved dennes død.

Begge disse former af afhængighed spillede en stor rolle i det Karolingiske Rige og gik ofte over i hinanden. Dog var Frankerriget under Karl den store endnu ingen lensstat. Lensvæsenets grundsætning var endnu ikke eneraadende: »Ingen tjeneste uden len; intet len uden tjeneste«. — Ordet »len« bruges i det hele ikke i dets tekniske betydning under Karl den store og hans nærmeste efterfølgere. — Lensvæsenets trappetrinmæssige ordning af samfundet og eiendomsbesiddelsen var endnu langtfra gjennemført i sin fulde udstrækning. De frie odelsbønder (alodialbesidderne) fandtes endnu, om end deres tal var minsket, og kongen var endnu ikke jordens øverste herre, fra hvem alle de andre i direkte eller indirekte afhængighedsforhold afledede sin besiddelse. Ligesaa lidet kan beneficiernes arvelighed siges at være gjennemført.

Med andre ord, det var i det Karolingiske Rige under Karl den store og hans nærmeste efterfølgere skik at overdrage dele af kronens godser til kongens tjenestemænd, ikke som gave, men til brug, enten paa livstid eller saalænge deres embedstid varede, og paa visse vilkaar[1]. Vanligvis var vilkaaret, at den som modtog beneficiet til gjengjæld skulde følge kongen med et nærmere fastsat antal af væbnede mænd, udover hvad han som enhver anden fri mand var pligtig til. At noget lignende fra ældgammel tid fandtes i Norden, ved vi intet om. Man har i høiden havt spiren til en slig udvikling. Naar vi derfor hører, at Harald Haarfagre bortgav kronens jord paa samme maade, som beneficierne i Karolingerriget bortgaves, saa er det naturligt at slutte, at han har hentet sit forbillede fra Karl den stores statsskik. Endnu sandsynligere blir dette, naar vi husker paa, at Harald fremfor alt bortgav kronens jord paa denne maade til de kongelige tjenestemænd, som skulde repræsentere ham og hans myndighed rundt om i landet, ligesom det i Frankerriget særlig var grever og andre kongelige embedsmænd, som fik beneficier af kronen. Desuden kan der, tror jeg, næppe være tvivl om, at Harald Haarfagres administration, slig som han oprindelig planlagde den, med jarler rundt om i landets fylker, er en efterligning af Karl den stores statsskik.

[1] Ogsaa andre, kirken og enhver grundbesidder kunde gi jord som *beneficium*.

Ligesom greverne, saaledes indsættes ogsaa jarlerne af kongen. De er tænkt i regelen ikke at skulle være arvelige, men er det for enkeltes vedkommende. Jarlen har ligesom greven faat sig overdraget kongens »Heerbann« og »Gerichtsbann«. Han udbyder og er fører for krigsopbudet i sit jarledømme. Han skal, som Snorre siger, »dømme lov og landsret« og sørge for fredens opretholdelse og lovenes overholdelse, og han lader opkræve og modtager alle skatter og offentlige indtægter. Til gjengjæld faar han — ligesom greven — jord i veitsle mod at holde væbnede mænd til kongens tjeneste, og han oppebærer selv — ligesom greven — en tredjedel af de offentlige indtægter. — Denne sidste overensstemmelse kan, som Sars har fremhævet, næppe være tilfældig. — Greven havde i Frankerriget ret til tredobbelt mandebod (»Wehrgeld«). Beregningen af hver mands personlige ret i de gammelnorske love synes at gaa ud fra haulden (i Frostatingsloven V § 53), der er den samme som *óðalborinn maðr* i Gulatingsloven (§ 185)[1]. Lendermanden, som har afløst hersen, har dobbelt saa stor ret som haulden. Og jarlen dobbelt saa stor ret som lendermanden. I sin oprindelse er vistnok beregningen af hver mands personlige ret (*réttarfar*) ældgammel i Norge. Men den stilling, som jarlen indtager, synes ikke at passe til forholdene før Harald Haarfagre. Er det muligt, at den frankiske greves tredobbelte »Wehrgeld« har virket med til fastsættelsen af jarlens ret i Gulatings- og Frostatingsloven?

Foruden de ovenfor nævnte overensstemmelser kan det ogsaa merkes, at greve (*comes*) paa oldnorsk almindelig oversættes med *jarl* og at en norsk jarl i Northumberland alt i begyndelsen af det 10de aarhundred bevislig kalder sig *comes*. Skulde Harald Haarfagre indføre Frankerrigets embedsverk med dets grever i Norge, maatte det ligge nær for ham at kalde de tilsvarende embedsmænd »jarler«. Sproget havde intet andet ord, som i betydning laa saa nær op til *comes* eller *grafio*. — Jeg kan til sammenligning minde om at da lensvæsenet med William Erobreren blev indført i England, vandt den mellemeuropæiske grevetitel heller ikke rigtig indpas hos Englænderne, men blev snart fortrængt af det gamle ord *earl*, som i sin senere betydning er laant fra nordisk *jarl*.

Som en klog, vidtskuende og selvstændig statsmand efterlignede dog ikke Harald Haarfagre slavisk det fremmede. Han byggede videre paa hvad han fandt af æmner at tømre af hjemme i sit eget samfund. Han omdannede, men han skabte ikke fra grunden af. Han afskaffede ikke stammehøvdingerne, men søgte at knytte dem til sig og gjøre dem

[1] Jfr. F. Seebohm, Tribal Custom in Anglo-Saxon Law, p. 238 ff.

til kongelige tjenestemænd efter fremmed mønster. Det var heller ikke Harald, som skabte jarleinstitutionen. Men det var han, som inddelte hele landet i jarledømmer og gjorde jarlerne til en slags tjenestemænd efter frankisk mønster. Man kan sige, at de gamle stammehøvdinger vedblev at eksistere; men de var tillige blit kongelige embedsmænd, som holdt land af kronen, og havde som saadanne faat nye pligter og nye rettigheder, laant fra det karolingiske embedsværk.

Overensstemmelsen mellem Harald Haarfagre og den Karolingiske stat kan ikke føres tilbage til fællesgermanske forudsætninger. Embedsværket i Frankerriget havde udviklet sig dels ud fra germanske og dels fra romerske forhold. Og lensvæsenet er ikke, som P. A. Munch trodde, oldgermansk i sin oprindelse[1]. Nyere undersøgelser af Waitz, Brunner og andre har tilfulde godtgjort dette. De første spirer til lensvæsenet saa vel som til riddervæsenet kan forfølges tilbage til Karl Martels kampe med Maurerne i Spanien. Den forløber for lensvæsenet, som vi finder i form af *beneficium*, eller jordafstaaelse med indskrænket eiendomsret, er heller ikke oldgermansk, men har sin oprindelse i Frankerriget og fik først i det 8de aarhundred sin fulde udvikling. Men naar saa er tilfældet, maa vi følgerigtig slutte, at Harald Haarfagre ved sin nyordning af Norges styrelse har været paavirket af forholdene i det Frankiske Rige.

Mod denne opfatning af Harald Haarfagres statsstyre tager professor Ebbe Hertzberg tilorde i sin afhandling om lén og veizla (s. 325 f.). Han indrømmer visselig, at »lighedspunkterne med den gamle norske ordning er saa mange, at man kunde fristes til baade at anse ordet *veizla* for en direkte oversættelse af *beneficium*, og jarl, der jo overhovedet i middelalderens latin gjengives med *comes*, for at være en ligefrem substitution for greve. Men en nøiere overveielse turde dog erkjendes at umuliggjøre en saadan konstruktion.«

Som sin første indvending anfører Hertzberg: »Medens der inden den ældste norske statsret kan paavises flere sproglige træk, der peger hen paa angelsaksiske forbilleder, mangler enhver saadan antydning fra frankisk side. Heller ikke kan der nævnes veie, ad hvilke kjendskab til og forstaaelse af de frankiske rigsinstitutioner i løbet af det 9de aarhundred med nogen sandsynlighed kunde være naaet op til Norges magthavere. De rovlystne og tøilesløse vikingeskarer var vistnok de sidste til at bekymre sig om principerne for haandhævdelsen af myndighed og ret i de af dem erobrede lande.«

---

[1] Det norske folks hist. I, s. 466.

Jeg kan ikke dele denne opfatning. Mit indtryk af vikingetiden er netop, at Nordboerne i det 9de aarhundred stod i livligere forbindelse med det Frankiske Rige end med England. I første halvdel af det 9de aarhundred var vikingetogene og handelsfærderne til Frisland og de nuværende kongeriger Holland og Belgien særlig hyppige. I anden halvdel af det 9de aarhundred danner den store Normannerhær sig, denne hær, der som Steenstrup har vist, var organiseret næsten som en stat. Og Normannerhæren havde, synes det, sit faste tilhold i Frankerriget, ikke i England. Paa en række punkter viser indflydelsen fra Frankerriget sig, bl. a. i krigsvæsen og i mynter. — De ældste i England prægede nordiske mynter er efterligninger efter de karolingiske. — Ogsaa i statsforfatningen viser indflydelsen sig. Jeg har i indledningen nævnt det ophøiede herskersæde, der var symbol paa kongemagten i Leire. Jeg skal videre minde om sverdet som kongemagtens symbol og om livgardens ordning hos Nordboerne i Irland, endvidere stallareembedet osv. Endelig skal jeg minde om kong *Hlǫðver* i Eddadigtene.

Vigtigere er Hertzbergs anden indvending, at »selve det kronologiske grundlag for antagelsen af en frankisk indflydelse paa det norske lensvæsen svigter«. Hertzberg siger: »Det er i den første del af Harald Haarfagres enevoldsregjering (ca. 870 900), at Norges lensordning fremtræder klarest og kraftigst, medens den senere stadig afsvækkes. Men paa frankisk-tysk jordbund er det netop i løbet af denne samme anden halvdel af det 9de aarh., at statsembedernes omdannelse til len (i feudalistisk forstand) for alvor begynder og delvis udføres.« Han citerer derpaa Brunner (»Deutsche Rechtsgeschichte« II, s. 255): »In Westfrancien, das bekanntlich in der Feudalisierung des Ämterwesens den übrigen Reichsteilen voranging, sind seit der zweiten Hälfte des neunten Jahrhunderts die Grafschaften bereits in Lehen verwandelt«.

Saaledes som jeg ser det, er ordningen med jarler rundt om i riget bare et led i Harald Haarfagres hele styre. De øvrige lighedspunkter, som jeg har troet at finde mellem Harald Haarfagres og Karl den stores stat, grunder sig paa forhold i det Frankiske Rige, som alt fandtes i det 8de aarhundred. Jeg tror heller ikke, at Harald Haarfagre indførte nogen fuldstændig lensstat i Norge. Den efter min mening til Harald Haarfagres jarl svarende *comes* var alt paa Merovingernes tid en kongelig embedsmand. Til greveembedet hørte ligeledes fra gammel tid land, som greven fik lov til at bruge, medens han stod i sin stilling. Beneficialvæsenet begyndte alt paa Karl Martels tid at udvikle sig; det gjaldt i første linje kirkens eiendomme, men siden ogsaa den verdslige magts eiendomme. Det blev regel, at kongen besatte de høiere embeder med

mænd, som alt i forveien var vasaller. Tilslut blev ogsaa embeder, især greveværdigheden, et beneficium. Men denne udvikling, som alt ved midten af det 9de aarhundred — altsaa dog før Haralds tronbestigelse — i det væsentlige var fuldendt i Vest-Franken, behøver vi slet ikke at forudsætte i dens sidste trin, for at kunne tale om paavirkning fra Frankerriget paa Harald Haarfagres stat. Ligheden mellem denne og forholdene i Frankerriget mellem aar 800 og 850 er stor nok til at vi kan sammenligne og tænke paa en paavirkning.

Allerede mod slutningen af Harald Haarfagres regjering indtraadte der et tilbageslag. Enhedstanken havde endnu ikke rigtig fæstet rødder i folkets sind. Harald havde ægtet døtre af de mægtigste høvdinger rundt om i landet og med disse faat sønner. Men efter hvert som sønnerne voksede op, blev de selvskrevne talsmænd for stammefølelsen, for adskillelsestanken, og deres krav var det ikke saa let at vise tilbage. For efter gammel nordisk retssædvane havde ikke den ene kongesøn større ret til kongedømmet end den anden. Harald bestemte sig da til paany at dele riget, men paa en saadan maade, at enheden alligevel blev opretholdt.

Sagaen fortæller, at Harald dengang var femti aar gammel, men af hans sønner var mange voksne og somme døde. Harald stevnede da et ting sammen syd i landet og indbød Oplendingerne til det. — Tinget har vel, som Munch mener, været holdt paa Eidsvold[1]. — Paa dette ting gav han sine sønner kongsnavn og skiftede landet mellem dem. De skulde i hvert fylke ha halvdelen af indtægterne og fik ret til at sidde i høisæde, et trin høiere end jarlerne og et trin lavere end han selv. Men dette sæde tiltænkte efter hans død hver af hans sønner sig; men han selv tiltænkte Erik det«[2]. Harald mente med andre ord at gjøre sin søn Erik til overkonge efter sig og har tydeligvis allerede i levende live udpeget ham til denne stilling.

Alt et par aar før sin død overgav, fortæller sagaen, Harald hele magten i Eriks hænder. »Han ledede sin søn Erik op til sit høisæde og gav ham magt over hele landet«[3].

Der er ved denne fortælling tre ting at lægge merke til; for det første, at Harald Haarfagre i levende live deler sit rige mellem sine sønner; dernæst at han bestemmer, at én af sønnerne skal være overkonge, og endelig at denne overkonge ikke er den ældste søn.

---

[1] Munch I, 585.
[2] Hkr., Haralds s. hárf., k. 35.
[3] Sammesteds, k. 44.

At Erik Blodøkse ikke var Haralds ældste søn, er sikkert; men han var den fornemste, født af den danske kongedatter, for hvis skyld Harald opgav sine mange andre hustruer[1]. I det hedenske Norden, hvor det var tilladt for høvdingerne at ha flere koner, maatte der naturligvis bli liden eller ingen forskjel mellem ægte og uægte sønner. Endmindre kunde der gjøres nogen forskjel mellem de barn, som kongens virkelige hustruer fødte. Vi ved jo ogsaa, at langt ned i tiden regnedes i Norge alle kongesønner for lige odelsbaarne eller arveberettigede til kongedømmet, hvad enten de var ægte eller uægte fødte.

Naar derfor Harald gjorde den ene af sine sønner, og dét ikke engang den ældste til overkonge over de andre, saa maa dette ha været noget nyt og før ukjendt i norsk statsskik. — Vi ved jo ogsaa, at styresættet med én overkonge og de øvrige underkonger bare blev opretholdt under Harald Graafeld og hans brødre og at det senere aldrig blev forsøgt i Norge. — Det ligger da nær at tro, at Harald Haarfagre her har havt fremmede forbilleder for øie[2].

Arvefølgen til kongedømmet var hos Frankerne — ligesom i Norge — den samme som ved den private arvegang. Kongedømmet var en odel, som alle sønner havde lige ret til at arve, hvad enten de var født i eller udenfor ægteskabet. Man har fra Merovingernes tid mange eksempler paa, at de uægte sønners arveret blev anerkjendt. Men efterhvert som kirkens indflydelse steg, gjorde ogsaa kravet paa ægte fødsel sig mere og mere gjældende. Karl Martel delte saaledes majordomusstillingen bare mellem sine to ægtefødte sønner; hans to uægte sønner fik slet intet og en tredje søn, hvis mor var den agilolfingske hertugdatter Svanhild, maatte nøie sig med et lidet landomraade. Karl den store tog heller intet hensyn til sine uægte sønner, ja ikke engang til en søn, som var født før hans ægteskab med den langobardiske kongedatter og af en forbindelse, som vistnok dengang blev regnet for legitim[3]. — Hermed kan sammenlignes, hvad der fortælles, at Harald Haarfagre

[1] Jfr. verset (Wisén I, s. 13):

Hafnaði Holmrygja
ok Hǫrða meyjum,
hverri Heinversku
ok Hǫlga ættar
konungr kynstóri,
es tók konu Dǫnsku.

[2] Professor G. Storm har velvillig fortalt mig, at han ogsaa paa sine forelæsninger har udtalt denne opfatning.

[3] Dahn 8 Abth. 6, s. 70; Waitz 3, s. 240. Se især H. Brunner, Deutsche Rechtsgesch. II, s. 25 ff. i System. Handbuch der deutschen Rechtswissenschaft, 2 Abth.).

opgav sine andre hustruer, da han ægtede den danske kongedatter, og bare regnede hendes søn Erik for fuldt arveberettiget.

Ved de tidligere delinger af Frankerriget hændte det aldrig, at den ene del blev underordnet under den anden. Dette skéde først, efterat Karl den store var blit keiser. Saaledes bestemte han i 813 sin søn Ludvig til sin efterfølger i keiserværdigheden og kronede ham som medkeiser; Italiens konge, Bernhard, maatte aflægge hyldningsed (*homagium*) til Ludvig. Ludvig efterlignede i 817 sin fars forbillede, idet han gjorde sin søn Lothar til medkeiser og sikrede ham arvefølgen som keiser. Hans andre sønner skulde bare være konger og deres underordning under sin ældste bror blev indskjærpet. De skal hvert aar indfinde sig hos keiseren og forhandle med ham om rigets styrelse; keiserens bifald trænges ved afgjørelsen af krig og fred og naar ægteskab skal sluttes[1]. Tilsidst kan merkes, at disse rigsdelinger blev foretaget paa rigsdagen og med dennes samtykke.

Vi ser saaledes, at det styresæt, hvorved den ene af brødrene blev gjort til de andres overhoved, ikke er oldgermansk. Det blev først prøvet af Karl den store og hans søn Ludvig. Det var dels kirken, men især var det keiserdommets idé, som krævede, at riget ikke skulde deles. Naar Karl den store i 813 kronede sin søn Ludvig som medkeiser, saa efterlignede han, saglig og formelt, byzantinske forbilleder[2]. Ludvigs deling af 817 med ulige rettigheder og ulige dele var et forsøg paa at forene de to stridende anskuelser[3]. Sit forbillede havde Ludvig den fromme muligens i keiser Diocletians ordning af Romerriget med én keiser og flere underkeisere. Det var ogsaa efter romersk forbillede, at keiseren alt i levende live udpegede sin efterfølger (*designatio imperii*).

Naar Harald Haarfagre imod al tidligere norsk retsskik alt i levende live udpegede sin søn Erik, som tilmed ikke var den ældste af sønnerne, til sin efterfølger og gjør ham til overkonge, medens de andre sønner kun blev underkonger, saa er det klart, at han har gjort dette under paavirkning fra Frankerriget. — Om Frankerriget minder det ogsaa, naar han foretager denne sin rigsdeling paa et særskilt ting, som i denne anledning blev sammenkaldt.

Vi har af det foregaaende sét, at Harald Haarfagre ligefra begyndelsen af sin regjering har været paavirket af de idéer for statsstyrelsen, som var de herskende i Vesteuropa og som stammede fra Karl den store og hans stat. Harald Haarfagre fremtræder i Norge som en ny-

---

[1] Dahn, l. c., s. 81.
[2] Brunner, Grundzüge der deutschen Rechtsgesch., s. 54.
[3] Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte II, s. 28.

danner, der bryder med gammel retsskik og grunder ny ret. Hvad vi ved om Haralds forfædre, er knapt mere end navnet. Umuligt er det dog ikke, som jeg for har nævnt, at de store grundprinciper for hans statsstyre ikke stammer fra Harald selv, men at alt tidligere planen var udkastet i hans æt. Vigtigere er det, at Harald Haarfagre i hele sin virksomhed — først og fremst ved selve sin samling af riget — har havt Karl den store og Alfred den store som sine forbilleder. Dette forringer ikke Haralds fortjenester. Det viser tværtimod hans vide syn og hans selvstændige aand.

Efter Harald Haarfagres død kom der, som jeg før har nævnt, et tilbageslag. Bønderne fik odelen tilbage og samfundet fik paa mange maader sit gamle udseende igjen. Haralds værk var dog ikke forgjæves. Seirede end søndringstanken for en tid, saa skulde dog samlingstanken tilslut alligevel bli den seirende. Og heller ikke de store principer, som laa til grund for Haralds styre, skulde dø. De fleste af kongemagtens høihedsrettigheder vedblir at gjælde. Hersernes overgang til lendermænd fuldendes i løbet af det 10de aarhundred. Og vesterlandske statsidéer siver fremdeles ind, om end umærkelig og halvt ubevidst ofte.

Med Olav Trygvessøn og Olav Haraldssøn blir, som vi ved, kristendommen Norges statsreligion. Kongedømmet faar derved nye rettigheder og nye pligter. Det taber lidt efter lidt sit oldgermanske præg og former sig i overensstemmelse med almindelig europæisk retsskik. Denne omdannelse, som alt begynder med de to Olaver, strækker sig gjennem flere aarhundreder. At undersøge spørgsmaalet om dette tilhører dog ikke denne opgave. Det er en undersøgelse, som tilhører middelalderens og ikke vikingetidens historie.

Kongemagt og statsstyrelse i Sverige og Danmark.

A. Sverige.

Jeg skal, før jeg forlader undersøgelsen af, hvorvidt statsstyrelsen i de nordiske lande i vikingetiden er paavirket fra Vesteuropa, ogsaa tale nogle faa ord om forholdene i Sverige og Danmark. — Islands forfatning forbigaar jeg af gode grunde. De mænd, som grundede den islandske fristat, var jo for størstedelen mænd, som udvandrede fra Norge, fordi de var misfornøiet med Harald Haarfagres styre og hans brud med gammel hævd. De, som ikke kom til Island fra Norge, kom næsten alle fra de dele af de Britiske Øer, hvor Keltiske folk bodde. Af Kelterne kunde Nordboerne nok lære sans for digtning og for kunst og i det hele for alt høiere aandsliv. Men Nordboernes samfundsorden var for forskjellig fra Kelternes og tillige for meget udviklet, til at de skulde kunne lære noget af Kelterne i dét stykke. Der er vistnok intet i den islandske statsforfatning i dennes oprindelige skikkelse, som tyder paa indflydelse fra vesteuropæisk statsskik. Islands statsforfatning staar som det smukkeste mindesmærke over nordisk aand og nordisk ret i vikingetiden. Dog tror jeg, uden at jeg her skal gaa nærmere ind paa det, at der er adskillig overensstemmelse mellem den islandske fristats forfatning og forholdene i de nordiske nybygder paa Hebriderne, Man og især i England, i de saakaldte Femborge.

Hvad jeg har at sige om forholdene i Sverige og Danmark i vikingetiden, er ikke meget, knapt nok til at jeg kan komme med enkelte spredte antydninger.

Sveriges historie i vikingetiden er, kan vi næsten sige, et ubeskrevet blad. Vi maa oftest nøie os med de spredte og usammenhængende oplysninger, som de islandske sagaer og de svenske runestene gir. Derfor er ogsaa vikingetidens følger i de fleste tilfælde langt vanskeligere at spore i Sverige end i Norge, ja endog vanskeligere end i Danmark. Vi kan dog ikke tvivle paa, at forbindelse med Vest-Europa ogsaa i Sverige har bidraget til at omforme samfundsforholdene, om det end tør hænde, at det svenske samfund ved vikingetidens slutning havde et noget mere

gammeldags præg end det norske. Den svenske konge synes saaledes i begyndelsen af det 11te aarhundred ikke at ha havt fuldt saa mange høihedsrettigheder som den danske eller norske konge. Ligesom i Norge og Danmark havde kongen ret til herreløst gods (*dana-arver*) og ilanddrevet vrag; ligeledes forføiede han umiddelbart over de vidstrakte og fordetmeste ubeboede marker og skogstrækninger, som laa ved Sveriges nordgrænse og ikke hørte ind under noget af de svenske landskabsomraader. Derimod havde kongen ikke — som i Norge — høihedsret over almenningerne, uden i Götalandene, hvor han eiede en tredjedel af disse. — Denne ret maa, som Hildebrand mener, føres tilbage til et bestemt kongeligt magtbud; den er vel en følge af Sveakongens erobring af Gotalandskaberne. — Heller ikke nogen høihedsret over vandet fandtes fra gammel tid i Sverige[1].

Sine indtægter havde kongen væsentlig af krongodset, Uppsala aud (*auðr* = rigdom), og af sit slægtgods. Desuden havde han ret til bøderne for dølgsmaalsdrab (d. e. drab, hvis ophavsmand ikke var kjendt) samt tredjedelen af al sakøren eller de øvrige bøder[2].

I Sverige som i Norge og Danmark havde folket fra gammel tid ledingspligt. — Muligens har endog ledingsvæsenet, som Gustav Storm har fremhævet, først udviklet sig i det østlige Sverige ved Svealands kyster. I ældre tider betegnedes med ordene *Roþer*, *Roþin* de dele af Uppland og Östergötland, som grænsede til havet og i krigstid var forpligtet til at udruste de i leding gaaende roere[3]. Herfra stammer vel ogsaa folkenavnet Rus (Russer). Ledingsvæsenet maa saaledes ha eksisteret, før svenske mænd grundlagde det Russiske Rige. Fra Øst-Sverige har ledingsvæsenet udbredt sig til Danmark og til Norge; derfra synes det videre at ha udbredt sig til de norske nybygder paa de Britiske Øer, især paa Man og Hebriderne. Muligens var ledingsvæsenet endog en fast institution hos Nordboerne i Irland, fra hvem Irerne igjen optog det. I fortællingen om Cellachan af Cashel og dennes kampe med Nordboerne skildres nemlig et sjøtog, som Irerne fra Munster gjør op til kysten af Ulster for at befri den af Nordboerne fangne Cellachan. Skildringen af Irernes flaade og af maaden, hvorpaa denne blev bemandet, viser en umiskjendelig lighed med de nordiske ledingsflaader[4].

Foruden ledingspligten havde de svenske bønder ogsaa pligt til at forsyne kongen og hans følge med levnetsmidler, naar de drog gjennem

[1] Denne fremstilling er nærmest hentet fra Hildebrand, Sveriges medeltid II, s. 45.

[2] Hildebrand I, s. 233 f.

[3] V. Thomsen, Rysska rikets grundläggning (overs. af V. Söderberg), s. 84 f.

[4] Jeg skal i min udg. af *Caithreim Cellachain Caisil* nærmere komme ind paa dette spørgsmaal.

bygden. Denne pligt kaldtes i Sverige almindelig *gengärþ*, eller i det nordlige Sverige *vetsla*[1]. I Danmark kaldtes det *natthold* og i Norge ***veizla***.

Enkelte forskere har antaget, at der i forhistorisk tid ogsaa betaltes skat til Sveakongen. Man har sluttet dette af Ynglingasagas fortælling: »**Over hele Svitjod betalte folk skat til Odin, en penning for hvert** hoved; men han skulde (til gjengjæld) værge deres land for ufred og blote for dem for at faa gode aaringer«. (*Um alla Svíþjóð guldu menn Óðni skatt, penning fyrir nef hvert, en hann skyldi verja land þeira* ***ok blóta þeim til árs***).

Jeg tror ikke, at denne fortælling gir os nogen direkte oplysning om svenske samfundsforhold i hedenskabets tid. Fortællingen om den næse- eller kopskat, som blev betalt til Odin, er opstaaet i egne, hvor Nordboerne levede side om side med irsk- eller gælisktalende mænd. Der er flere ting, som bringer mig til at tvivle paa fortællingens ægthed og til at henføre dens oprindelse til de Britiske Øer. I. Hver mand skulde betale en **penning** til Odin; men myntede penge brugtes i vikingetiden ikke i Sverige; næseskatten kan saaledes ikke ha været udredet i penge. **II. Kopskat hørte, som jeg før har søgt at vise, ikke hjemme i de nordiske lande, men brugtes bare — fra omkr. aar 800 — i lande, som** Nordboerne erobrede; den kjendes saaledes fra Munster; fra andre steder **i Irland omtales det, at** Nordboerne **selv betalte en** ***pinginn*** (= oldn. *penningr*) for hver mand[2]. III. Snorre fremstiller Odin som hovedguden i Sverige. Men efter den ældre og langt paalideligere Adam af Bremen **var det Frøi, som i det 11te aarhundred var hovedguden i templet i Uppsala. IV. Snorres øvrige fortællinger om Odin[3] vidner om at disse er blit til i lande, hvor irsk- eller gælisktalende mænd bodde.** Naar Odin sendte sine mænd i kamp eller paa farlige færder, pleiede **han, siger Snorre, at lægge sine hænder paa deres hoved og gi dem** *bjannak*. Som professor S. Bugge har fremhævet, stammer dette ord fra irsk *beannact* »velsignelse«, der igjen kommer af lat. *benedictio*[4]. Selve handlingen minder om den kristne haandspaalæggelse og velsignelse. Odin havde ogsaa, ifølge Snorre, ved siden af sig **tolv „hovgoder"** (*hofgoðar*), som skulde raade for blot og dømme mand imellem. De **kaldtes ogsaa, siger Snorre,** ***díar***. **Dette ord er heller ikke nordisk,**

---

[1] Hildebrand, Sveriges medeltid II, s. 100.

[2] Se fortællingen om Rumann, som kvad for Nordboerne i Dublin, udg. af Kuno Meyer i Otia Merseiana I.

[3] Ynglinga saga k. 2 og 6.

[4] S. Bugge, Studier, s. 308.

men stammer fra irsk *dia* »Gud«. De gamle tænkte sig gjerne æserne som tolv i tal (se Hyndluljóð, str. 29). Dog hænger fortællingen om de tolv hovgoder vistnok ogsaa sammen med lagrettens inddeling i tylvter. Det kan ligeledes merkes, at i et digt om Magnus Barfod tilhørende Ossian-sagnkredsen kaldes Nordmændene *clan an da chomhairleach dheac*, d. e. »de tolv dommeres stamme«[1]. Jeg tror, at oprindelsen til Snorres fortælling om Odin og næseskatten er den, at man i Norden fra gammel tid betalte en tempelafgift, *hoftollr*. Denne blev hos Nordboerne paa de Britiske Øer, som tidlig fik myntede penge, betalt i rede penge. Da Odinsagnet blev stedfæstet til Sverige, og Odin — i overensstemmelse med middelalderlige lærde kombinationer — blev gjort til en historisk konge, var det naturligt, at fortællingen om en i penge betalt hovtold, der blev misforstaaet som en almindelig skat, ogsaa blev henlagt til Sverige.

Den svenske stat maa saaledes ved vikingetidens begyndelse ha været styret omtrent som Danmark og Norge. Men forholdene vedblev i Sverige, saa mener man, meget længere at bevare sit oprindelige præg end i Norge. Det svenske samfund i vikingetiden havde ogsaa, efter de flestes mening, et meget mindre aristokratisk præg end det norske. Der fandtes ganske vist store bondeætter, hvis døtre regnedes for høibyrdige nok til at endog konger og jarler kunde ægte dem. Men nogen afsondret høvdingeklasse — saaledes som i Norge — fandtes der, mener man, ikke, og overhovedet var der intet, som svarede til de norske lendermænd. At dette er saa, er jeg dog ikke sikker paa. Jeg tror tværtimod, at der ogsaa i Sverige før middelalderens begyndelse fandtes mange høibaarne ætter, efterkommere af oprindelig uafhængige høvdingeslægter. Jeg tror desuden, at enkelte dele af Sverige — og dels under indflydelse fra Norge, dels fra udlandet — har begyndt en lignende udvikling som den norske. Men Sveriges indre historie under vikingetiden og den første del af middelalderen er saa lidet kjendt, at jeg kun vover at udtale mig med den største forsigtighed.

Det hændte én og anden gang ogsaa i Sverige, at kongen gav bort land som et slags *beneficium*, men paa hvilke vilkaar, kan vi ikke se. Da Svein jarl efter slaget ved Nesjar flygtede til sin maag Olav i Sverige, tilbød denne ham «dér at faa sligt rige at raade over, som maatte tykkes ham sommeligt»[2]. Og senere i det 11te aarhundred fik, hører vi, Haakon Ivarsson af kong Steinkell Vermland at styre over (*veitti*

[1] Jfr. A. Bugge, Contributions to the Hist. of the Norsemen in Ireland II, s. 9 f.
[2] Hskr., Ólafs s. helga, k. 52.

Steinkell konungr jarli þar yfirsókn)[1]. Af dette kan man dog ikke slutte, at der alt ved vikingetidens slutning i Sverige har været høiættede mænd, som har holdt land af kongen paa samme maade som lendermændene i Norge. Saa har dog muligens været tilfældet. En sten i Södermanland — fra første halvdel af 11te aarhundred — er reist over tre mænd, som kaldes »Vikings sønner« og *lathurnir man*. De to sidste ord vil i fonetisk omsætning lyde *landburnir mann* eller *landbornir mann*[2]. Professor S. Bugge har formodet at *landburnir* er den rette læsemaade, og at det er det samme som oldn. *Dalbúar*. Men denne forklaring tvivler han nu selv paa. Der findes i oldnorsk intet ord *landborinn*. Derimod findes, som bekjendt, ogsaa ellers ordet *lendborinn*, d. e. »af lendermandsæt«; det svarer i sin dannelse ganske til *hauldborinn*, *hersborinn* osv. Er denne forklaring rigtig, har man ogsaa i Sverige ved vikingetidens slutning havt mænd, som paa en eller anden vis har holdt land som et slags beneficium. En mand kan ikke ha kaldt sig *lendborinn*, fordi hans slægt har faat land i gave og til eiendom. Dette kunde ikke gi en mand ret til at bære en titel forskjellig fra den almindelige bondes. Der maa snarere tænkes paa landoverdragelse i lighed med det oldnorske *veizla*. At saa er tilfældet, blir sandsynligere, naar vi tænker paa, at der i det 13de aarhundred virkelig fandtes »lendermænd« i Sverige.

I Vestgötalagen, som er forfattet i begyndelsen af det 13de aarhundred, forekommer ordet *lændær maþær*[3], som formelt er det samme som oldn. *lendrmaðr*. Schlyter oversætter ordet med *vasallus*; ellers har, saavidt jeg ved, ingen drøftet disse svenske »lendermænd«. Man kan af lovens ord se, at den svenske »lendermand« i rang har staat over bonden, men under biskopen (*Biskupær a vitu* [d. e. bevisbyrden] *firi konunge, ok lændær maþær firi biscupi, ok bonde firi allum þem*). Lendermanden er ligesom bonden gaardeier (*Egho bondær by, ok annan lændir man*). Dog er han forskjellig fra bonden. Hvis en lendermand kalder sig bonde, men bonden kalder ham lendermand, skal han bevise med tolvmandsed, at han er bonde. Og ikke er han lendermand efter vore love, medmindre hans far er lendermand (*æn lænder maþer kallar sik bonde, oc bonde callar han lænden vara, vitæ meþ tylftar eþ, at han ær bonde, oc eig ær han lænder at laghum varum, num faþer hans ær lænder*). Man ser af dette, at lendermandsværdigheden er arvelig. Men alligevel medførte det kanske visse fordele at være bonde (d. e. odels-

[1] Hskr., Haralds s. harðráða, k. 72.
[2] E. Brate og S, Bugge, Runverser, s. 319 f.
[3] I Iorþær B., k. 5; II Iorþæ B., k. 13.

bonde), siden det kunde hænde, at en lendermand kaldte sig bonde. Dette synes igjen at vise, at lendermandens og bondens ret til sin jord maa være opstaaet paa forskjellig vis. Lendermanden har ikke som bonden havt en fra ældgammel tid hævdvunden odelsret til sin jord. Alt dette leder mig til den slutning, at Vestgötalagens lendermænd virkelig har været noget lignende af den norske lendermand, at han har holdt land af kongen og derved faat en høiere rang end odelsbonden. Naar vi senere ikke hører noget om disse svenske lendermænd, er det vel, fordi frælset og lensvæsenet i dettes mere europæiske form begyndte at vinde indpas i Sverige. — I det hele bør man, saa vidt jeg kan skjønne, ikke forestille sig det svenske samfund ved middelalderens begyndelse fuldt saa oprindeligt i sit præg, som man i almindelighed er tilboilig til at gjøre. Kongen havde alt høie forestillinger om sin egen magt og værdighed, saaledes som Olav Skotkonungs historie viser. Han omgav sig med en hird, havde hirdembedsmænd som stallaren og lyttede gjerne til de islandske skalder. Samfundet havde ogsaa begyndt at faa forskjellige, temmelig skarpt skilte lag. De mangfoldige, men endnu altfor lidet undersøgte svenske runestene, mest fra det 11te aarhundred, synes at gi os et fra det almindelig vedtagne forskjelligt billed af det svenske samfund ved vikingetidens slutning og middelalderens begyndelse. Høvdinger, som hverken er konger eller jarler, omgir sig med huskarler (**huskarlaʀ**) og kaldes »de bedste mænd (hjemme) i landet og ude i leding«[1]. Andre høvdinger kaldes, paa grund af sin deltagelse i vikingefærder, *liðsforungi* (krigerhovding)[2] og *vikinga vǫrðr* (vikingers vogter)[3]. Jarler og endog en jarls »stallare« nævnes, osv.[4]. Dette svenske aristokrati, som runestenene viser os, havde vistnok delvis faat sin anseelse og magt paa grund af vikingetog; men andre havde vel ogsaa faat det paa grund af sit forhold til kongemagten.

Det svenske samfund i det 11te aarhundred var langtfra stillestaaende og oldgermansk i præg. Det var et samfund i udvikling, hvor gammelt forsvandt og nyt kom isteden. Det var vikingetiden, der kom som et friskt pust til Nordens lande og blæste ikke bare over Norge og Danmark, men ikke mindre over Sverige.

[1] E. Brate og S. Bugge, Runverser, s. 148 f.
[2] Sammesteds, s. 84 f.
[3] Sammesteds, s. 54.
[4] Liljegren, Run-lära, s. 100 f.

B. **Danmark**.

Om Danmarks indre forhold i vikingetiden ved vi igrunden ikke stort mere end om Sveriges. Sakso kan, sine store og fortræffelige egenskaber ufortalt, ikke ha været nogen strengt logisk eller juridisk anlagt aand; og særlig de indre forhold fæster han sig lidet ved. Sven Aagesøn, som maa ha været en mere nøgtern, men kanske ogsaa en klarere aand, er for knap til at man af hans skildring kan danne sig noget helhedsbillede. Det er derfor umuligt at give nogen indgaaende eller sammenhængende skildring af statsstyrelsen og forfatningen i Danmark i vikingetiden. Saameget kan vi dog se, at den samme vesteuropæiske indflydelse, som virkede i Norge, ogsaa i Danmark har gjort sig gjældende. Kongen har øget sit magtomraade og tillagt sig før ukjendte høihedsrettigheder.

De danske kongers øgede magt viser sig tidligst og tydeligst ved nybygningen af **Danevirke**[1]. Ifølge Sven Aagesons fortælling lod dronning Tyre udgaa bud til alle rigets indbyggere om at reise dette værn mod Danmarks fiender i syd. Hver landsdel fik sit stykke af volden at bygge. Jyderne skulde skaffe fødemidler til det arbeidende mandskab. Som allerede Johannes Steenstrup har fremhævet, vidner Danevirkes bygning om engelske fæstningsanlæg ved begyndelsen af det 10de aarh.[2] Ogsaa i England udbød kongerne folket, naar nye borge og fæstninger skulde bygges. Og det var ikke bare bønderne fra den nærmeste omegn, som blev opbudt; men Vest-Sakserne deltog i borgarbeide i Mercia og Øst-Angel og omvendt. — En saadan pligt for hele folket til at deltage i borganlæg og fæstningsarbeide eksisterede før vikingetiden ikke i Norden, men vel i England. Vi kan da slutte, at de danske konger ved at paabyde alle sit riges indbyggere at deltage i bygningen af Danevirke har øget sit magtomraade efter engelsk mønster.

Senere i middelalderen havde de danske bønder pligt til — foruden ledingsudredsel — at gjøre tre slags arbeide, nemlig I) til at skydse kongen og hans følge og til at forsyne dem med levnetsmidler, naar de drog gjennem bygden, II) til at arbeide til landets forsvar, hjælpe til ved fæstningsanlæg o. l., og III) til at arbeide paa kongens gaarde. Denne tredobbelte pligt kaldtes *innæ*[3]. Den omtales ofte i det 12te og 13de aarh., men fandtes vel alt i det 10de aarhundred. Det er kanske til denne pligt til at arbeide paa kongens gaarde og deltage i fæstnings-

[1] Jeg taler mere herom i afsnittet om krigsvæsen.
[2] Danmarks riges historie I, s. 293 f.
[3] Johannes Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog, s. 177 ff.

anlæg. Sven Aageson sigter ved en bemærkning, han gjør i anledning af Danevirkes bygning: »Thi i den grad hvilede forpligtelsen til at adlyde paa alle, at alle — baade rige og fattige — som fæstere hjalp til ved dyrkningen af hans (ɔ: kongens) agre og marker. Thi ligesom kongerne erhvervede rigets styrelse, saaledes besad de dengang hele rigets jord med eiendomsret«[1]. Johannes Steenstrup har gjort opmerksom paa, at Sven Aagesons fortælling ikke er fuldt at stole paa[2]. De danske love viser, at kongen ikke havde eiendomsretten til al rigets jord. Sven Aagesøns ord er da, skulde jeg tro, dels et minde om at de danske konger paa Gorm den gamles og Harald Blaatands tid søgte at øge sin magt, og dels et forsøg paa at forklare grunden til de danske bønders pligt til at arbeide paa kongens gaarde. Baade pligten til at deltage i fæstningsanlæg og til at arbeide paa kongens gaarde synes saaledes alt ved midten af det 10de aarh. at ha paahvilet de danske bønder. Pligten til at skydse kongen og hans følge og til at forsyne dem med levnetsmidler synes at ha været fælles nordisk. Den tredobbelte pligt minder i det store hele om den tredobbelte forpligtelse — *trinoda necessitas* —, som hvilede paa enhver mand, som eiede jord i England, nemlig pligten til at gjøre krigstjeneste, til at deltage i brobygning og veianlæg samt i fæstningsarbeide og borganlæg[3].

Det ser saaledes ud, som om de danske konger i sin statsstyrelse har efterlignet forholdene hos Angelsakserne. Harald Blaatand opholdt sig, som vi ved, i længere tid i Normandie og synes i det hele at ha været paavirket af vesterlandsk kultur og af de i Frankrig og England herskende politiske forbilleder. Ligesom sin samtidige Haakon den gode optraadte han som lovgiver. Han skal ha git love for Jomsvikingerne og for Abodriterne i Holsten, ligesom han lod Rollos love paany træde i kraft i Normandie. Johannes Steenstrup siger om Harald Blaatands styre: »Meget i den ordning af riget, som vi senere ser gjennemført og hvorved styrelsen fik en fastere centralisation og der opnaaedes større ensartethed i undersaatternes pligter, synes at maatte føres tilbage til hans tid.« Det er sandsynligt, at Harald Blaatand mistede livet, netop fordi han gjorde sin kongemagt for sterkt gjældende og af ledingsbønderne krævede arbeide, som disse før ikke havde været vant til at yde[4].

[1] Script. Rer. Danic. I, s. 49: *Quippe adeo necessitas obsequendi universos urgebat, ut omnes divites et pauperes ejus agris et prædiis, culturam, tanquam coloni, impenderent. Nam prout regni regimen obtinuit, ita tunc temporis universam regni tellurem juri dominii reges possidebant.*

[2] Kong Valdemars Jordebog, s. 325 f.

[3] Kemble, The Saxons in England I, s. 293 f.

[4] Danmarks Riges historie I, s. 361.

Blant de høihedsrettigheder, som Harald Blaatand tilegnede sig, har muligens vragretten været. Dette er vistnok ikke sikkert, da vragretten ogsaa tilkom de norske og svenske konger. Følgende fortælling i Knytlingasaga (k. 3) tyder dog muligens derpaa: En af Harald Gormssons fogeder bemægtigede sig paa kongens vegne et islandsk skib, som var strandet i Danmark; i den anledning digtede Islændingerne en nidvise, om Harald, som til hævn tænkte paa at gjøre et tog til Island[1]. Da det syntes Islændingerne en slig forurettelse, at Harald Blaatand benyttede sig af sin vragret, maa vi vel tro, at de danske konger ikke saa længe i forveien havde tilegnet sig denne høihedsret. Havde det fra ældgammel tid været kjendt, at der tilkom kongerne ret til vraggods, vilde Islændingerne næppe være blit saa forarget.

En anden dansk høihedsret i vikingetiden var kongens ret til al uopdyrket og ubeboet jord. I Knytlingasaga heder det (k. 28): Kongen eier alt øde her i landet« (*konungr á hér auðn alla í landi*)[2]. Dette fremstilles alt paa Knut den helliges tid (÷ 1086) som en rettighed, der fra gammel tid tilkom kongen; den stammer vel derfor fra vikingetiden — Kongen havde ogsaa, ligesom i Norge, høihedsret over rindende vand, sjøer og hav. Denne ret blev dog først senere i middelalderen fuldt udviklet i Danmark; paa grund af den var det saaledes, at Øresundstolden blev opkrævet. Ellers skal Knut Lavard efter Knytlingasagas sigende (k. 85) ha været den første, som opkrævede told i Danmark; han gjorde det efter tysk forbillede. — Dette sagaens udsagn er dog, som Johannes Steenstrup gjør opmerksom paa, ikke ganske rigtigt. For allerede Knut den store opkrævede en afgift af skibe eller varer, det saakaldte *forban*. Steenstrup mener, at dette oprindelig har været en afgift, som kjøbmændene betalte for at undgaa, at kongen skulde nedlægge forbud mod at de drog bort efter endt handel[3]. Han minder om fortællingen om Trond i Gata paa Halore marked i Færeyingasaga k. 3. En af Harald Blaatands hirdmænd er blit frastjaalet en pung med penge. Da tyven ikke kan opdages, nedlægger kongen forbud mod at noget skib seiler bort. „*Nu leggr konungr* **farbann**, *svá at engi skip skulu sigla burt*.“ Ordet *forban* kan dog ikke godt være det samme som oldn. *farbann*; det betyder ligefrem oversat »forbud« (jfr. oldn. *fyrirbanna*). Alligevel er vistnok Steenstrups forklaring af skattens oprindelse i det væsentlige rigtig. De fremmede kjøbmænd stod oprindelig udenfor kongens fred. I Slesvigs ældste stadsret § 31 nævnes blant

[1] Knytlingasaga, k. 3; jfr. Steenstrup, Studier, s. 200.
[2] Se Steenstrup, Studier, s. 334 ff.
[3] Studier, s. 258 ff.

de rettigheder, som kong Sven havde tilstaat byens borgere, ogsaa den, at de en gang fik lov at modtage og føre med sig til Slesvig fremmede kjøbmænd. Derpaa skulde kongen raadsporges. Hvis han ikke vilde indrømme dem fred, skulde de vende tilbage i den fred, hvori de var komne, men for fremtiden ikke komme uden kongens tilladelse og fred. Da fremmede kjøbmænd saaledes oprindelig stod udenfor loven og var fred- og retløse, maatte kongen ha lov at lægge beslag paa deres varer. For at sikre sig mod dette, har da kjøbmændene betalt en afgift. Dette forklarer ogsaa, at ordet *forban* har faat den underlige betydning af en slags told eller en handelsafgift. Ordet *forbannus* bruges i aktstykker fra det Karolingiske Rige om mange slags retslige forbud og lignende, bl. a. om beslaglæggelse af gods, konfiskation[1]. Nu var, som jeg tidligere har sogt at vise, toldpaalæg ikke oprindelig kjendt i Norden, men blev først i vikingetiden indført under indflydelse fra det Karolingiske Rige. Er det da ikke muligt, at den eiendommelige tekniske brug af ordet *forbannus* hos Frankerne kan ha bidraget til at det tilsvarende nordiske ord *forban* fik betydningen handels- eller skibsafgift?

Vi ser af det foregaaende, at de danske konger i det 10de aarhundred, mest kanske under Harald Blaatand, som personlig kjendte vesteuropæiske forhold, har tilegnet sig nye høihedsrettigheder og paalagt indbyggerne nye pligter: bønderne maa deltage i fæstningsanlæg og arbeide paa kongens gaarde; kongerne tilegner sig vragret, kræver afgift af skibe osv. I alt dette kan vi, som jeg før har nævnt, spore fremmed, dels frankisk og dels angelsaksisk indflydelse.

Ogsaa ved hirdens ordning gjorde, som jeg før har nævnt, fremmed paavirkning sig gjældende. Stallare-embedet indføres. Knut den store stifter i England sit thingemanlid, efter hjemlige og fremmede forbilleder. Denne institution blev af Knut selv overført til Danmark, hvor den ligesom i England optog hirden eller hoffet i sig, og den for thingemanlidet forfattede lov, Vederlaget, vedblev at gjælde som hirdskraa i Danmark[2]. Ellers er vort kjendskab til Danmarks indre forhold i vikingetiden for lidet til at vi kan gaa nærmere ind paa enkelthederne.

Jeg skal til slutning i faa ord søge at gjentage det vigtigste af den foregaaende undersøgelse. Fra slutningen af det 9de aarhundred begynder i Norge saavel som i Danmark og Sverige samfundsforholdene

[1] Capitularia I, s. 70, l. 10: *Si quis homo fideiussorem invenire non potuerit, res illius* ***in forbanno mittantur*** *usque dum fideiussorem præsentet.* Jfr. Brunner, Deutsche Rechtsg. II, s. 457 f.

[2] Jfr. Kinch, Den danske adels udspring fra thinglid, i Aarb. for nord. Oldk. 1875, s. 250 f.

lidt efter lidt at faa et andet præg. Kongerne søger under indflydelse fra England og Frankrig at udvide sit magtomraade og forøge sine indtægter. De paalægger nye skatter, gjør krav paa nye høihedsrettigheder og lægger nye pligter paa undersaatterne. Det gammelgermanske følge af væbnede mænd omdannes, saa det mere faar karakteren af et hof, med embedsmænd og haandgangne mænd af forskjellig rang. Det endnu uudviklede lensvæsen, eller rettere dettes forgjænger beneficialvæsenet, paavirker Harald Haarfagre og forholdene i Norge i det 10de aarhundred, og forandrer derved høvdingeklassens forhold til kongemagten.

Indflydelsen udenfra gjør sig først gjældende i Norge; saa kommer turen til Danmark, og endelig til Sverige. Mangelen paa kilder gjør dog, at vi baade for Danmarks og Sveriges vedkommende har vanskeligere ved at efterspore de forandringer, som i løbet af vikingetiden er foretaget i statsforfatningen.

At paavise fremmed indflydelse, naar det gjælder samfundsforhold og styresæt, er ikke let. Vi har ikke som paa mange andre omraader fremmedord, som afgjørende beviser laan og kulturforbindelse. Vi maa slutte fra en mere almindelig lighed i forhold og institutioner. Derfor maa der ogsaa bli mange gisninger og løse formodninger; men jo flere lighedspunkter, man finder, des større blir sandsynligheden for en efterligning af fremmede forhold. Jeg tror i det foregaaende at ha vist, at der mellem forfatningen og samfundsforholdene i de Nordiske lande og i England og Frankerriget i vikingetiden er mange lighedspunkter, som ikke kan ha sin grund i urslægtskab eller ligeartet udvikling. Vi maa da slutte, at laan og overføring har fundet sted. At saa har været tilfældet, er i sig selv naturligt. I Norden fandtes der, kan vi gjerne sige, før vikingetiden ingen virkelig ordnet statsforfatning med fast bestemte og ved lov ordnede grænser for hver enkelt statsmagt. Folket styrede sig selv, som det bedst kunde, efter hævdvunden skik. Kongens magt var liden og paa alle kanter omgjærdet. Hans indtægter var ingenlunde faste og sikre. I England og især i Frankerriget fandtes alt dette, som man i Norden manglede, en ordnet statsstyrelse og en sterk kongemagt med faste indtægter og tydelig udtalte høihedsrettigheder. Er det da underligt, at kraftige og ærgjerrige konger som Harald Haarfagre eller Harald Blaatand søgte at efterligne forhold, som de vel kjendte dels gjennem sine mænds fortællinger og dels ved eget øiesyn?

III. Klædedragt, smykker, bohave og husets indredning.

I oldtiden og hele middelalderen igjennem, ja for det meste endnu den dag idag har almuen i Norden selv vævet toiet til sine klæder af uld, som blev spundet paa gaarden. Sligt toi kaldtes *váð* eller *vaðmál*, vort vadmel. Andre ord var *hafnarvá(ð)*, *hafnarva(ð)mál*, eller naar toiet var bestemt til udforsel, *vǫruvá(ð)*, *vara*[1]. Til yderplag, især om vinteren og paa krigstog, brugtes skind og huder. Almindelig ogsaa paa Island var lintoi eller lærred (*lín*, *lerept*). Paa Island maatte det ialfald indfores. I Norge blev lin eller hor (*hǫrr*) fra gammel tid delvis dyrket[2]. Men det sædvanlige var vist, at det blev indført, som det synes at fremgaa af retterbøder fra Haakon V Magnussøns tid[3].

Ved siden af dette hjemmevævede toi bragte vikingetiden en mængde fine stoffer til Norden til brug for hovdinger og stormænd. Det toi, som blev vævet hjemme paa gaarden, var grovt og simpelt og man forstod ikke at gi det prægtige og straalende farver. Men paa sine vikingetog havde Nordboerne ude i Europa set pragten og de straalende dragter ved kongehofferne. Og da de selv af naturen var glad i alt, som var gildt og staseligt, var noget af det, de forst og fremst sogte at faa fra udlandet, prægtige klæder.

Det kostbareste af disse tøier og et stof, som i middelalderen bare blev brugt af stormænd og til kirkeprydelser, var silken (oldn. *silki*). Det kan være tvivlsomt og kan med sproglige grunde ikke afgjøres, om dette ord først er kommet til Norden fra Øst- eller fra Vesteuropa. Silke heder paa angelsaksisk *seolc* eller *seoloc*, et ord, som er nær beslægtet med *silki*. Men paa den anden side har vi i kirkeslavisk formen *šelku*, som igjen synes at hænge sammen med mongolsk *sirgek*, silke[4]. Derfor er kanske ordet kommet ostenfra til Norden og er i angels.

[1] Se herom og overhovedet om klædedragten: Grundriss der germ. Philologie II_2, s. 235 ff.; Hildebrand I, s. 160 ff.; Weinhold, Altnordisches Leben og Keyser, Nordmændenes private Liv i Oldtiden. Jeg har især under fremstillingen af hvad der var opr. nordisk holdt mig til fremstillingen i Grundriss.

[2] Frostatingsl. IX § 9.

[3] NGL. III, s, 123, 126, 131: jfr. ogsaa Rygh, Nordiske Gaardnavne, Indledn. under *lín*.

[4] Kluge, Etym. Wörterbuch der deutschen Sprache, under *Seide*.

et laanord fra nordisk. — Silkens hjem er, som bekjendt, Kina. Men ved vikingetidens begyndelse var silkeavlen udbredt over hele Orienten og var gjennem Maurerne bl. a. indført i Spanien, hvor den udgjorde en blomstrende industri. Saaledes var der i en by som Almeria alene 800 vævstole, hvor silketøier tilvirkedes[1]. Herfra og ikke bare fra Østeuropa over de russiske handelsveie fik Nordboerne i vikingetiden den silke, som ikke saa ganske sjelden brugtes af høvdingerne.

Nordboerne i Irland, som stod i livlig handelsforbindelse med udlandet, var særlig glade i prægtige klæder og havde meget mere pynt og stas end Irerne selv. Da Irerne i 968 plyndrede Limerick, fortælles det saaledes, at de førte bort med sig Nordboernes »smykker og bedste eiendom, deres skjønne fremmede sadler, deres guld og sølv, deres skjønne vævede klæder af alle farver og af alle slags, deres satin og og silkeklæder, smukke og brogede, baade skarlagen og grønne, og ligeledes alle slags klæder«[2]. Det er lidet sandsynligt, at Nordboerne i Irland stod i handelsforbindelse med Østeuropa; desuden ved vi ogsaa andetstedsfra, at de havde samfærdsel med Syd-Frankrig og Spanien[3]; endelig er det vel kjendt, at Maurerne i Spanien var særlig dygtige i at forarbeide alskens skind- og lædervarer[4]. De fremmede sadler (*a sadlaici allmarda*), som nævnes, maa vel derfor være spanske. Og det samme er, tør vi slutte, tilfældet med silketøierne.

Nordboerne i Irlands silketøier nævnes ogsaa flere gange ellers. Da Irerne i aar 1000 havde indtaget og plyndret Dublin, heder det saaledes i et digt til minde herom: »Vi bragte silke ud fra deres fæstning« (*Tugsam siccir as a dún*)[5].

I Rígsþula nævnes silke for første gang i gammelnorsk digtning. Det heder (str. 34) om høvdingens søn den unge Jarls fødsel: *Svein ól Móðir, **silki vafði***. Da de fleste mener, at Rígsþula er digtet paa de Britiske Øer blant keltiske mænd, maa vi slutte, at den silke, som det nyfødte barn svøbes i, er kommet fra Spanien over Irland. Ogsaa andetsteds omtales under vikingetiden silketøi, som vistnok er kommet til Norge over Vest-Europa. Saaledes gav Arinbjørn herse engang Egil i julegave en »silkekappe besat med guldknapper«[6]. Det heder herom i det vers, som Egil digtede:

[1] Om silkeavl og silketøier, se Heyd, Gesch. des Levantehandels im Mittelalter II, 649 ff. og 682 ff.

[2] Cogadh Gaedhel, s. 78—79.

[3] Se afsnittet om handel.

[4] Korduanskind har sit navn fra byen Cordova i Spanien.

[5] Cogadh Gaedhel, s. 112 f.

[6] Egils s., k. 67; oversættelsen er Finnur Jonssons.

Sjalfráðe lét slæðor
silke drengr of fenget
gullknappaðar greppe.

Arinbjørn herse var dengang nylig kommet hjem fra England; desuden gav han ved samme leilighed Egil en klædning af nyt engelsk klæde. Vi maa da slutte, at ogsaa silkekappen er kommet fra England.

Det meste af hvad Nordboerne, og især Nordmændene og Islændingerne, ellers i vikingetiden brugte af fremmede tøier fik de fra Frankrig og England. I Flandern, Brabant og de tilstodende dele af det nuværende Frankrig var der fra gammel tid navnkundige væverier saaledes i Arras, hvis væverier alt var kjendt paa Romernes tid. — Der og i Mellem-Italien blev i middelalderen det bedste klæde tilvirket. — Fra de i vikingetiden blomstrende handelsstæder Dorestad og Quentovic er der vist ikke kommet saa lidet klæde til Norden. Selve sproget vidner ogsaa om dette. I Sigurðarkviða in skamma (str. 66) beder Brynhild om at faa sit lig svøbt ind i et tøi, som kaldes *vala-ript* og er *vel fáð*, d. e. »vakkert farvet«. Dette kan ikke, som enkelte har ment, betyde »ligklæde« og komme af *valr*, slagmarken hvor de faldne ligger. Ordet skulde da hede *valript* og ikke *valaript*. Og selv et *valript* vilde vistnok betyde »vælsk klæde«, ligesom *valskikkja* er det samme som *valsk skikkja*, »en kappe fra Valland« (det alm. navn paa Frankrig)[1]. Desuden synes det, som om *vala* i *valaript* svarer til *Vala* i den efterfølgende verslinje, hvor det er genitiv af *Valir*[1]:

valaript vel fáð
ok Vala mengi.

Ofte nævnes ogsaa i sagaerne **engelsk klæde.** Saaledes fortælles det i Egils saga (k. 17), at Torolv Kveldulvssøn sendte et skib »vest til England for at kjøbe sig klæde og andre varer, som han trængte«. Og som jeg før har nævnt, gav Arinbjørn herse Egil i julegave en ny fuldstændig klædning. »Den var klippet af engelsk klæde med mange farver«[2]. Det ser saaledes ud, som om norske høvdinger i vikingetiden jevnlig fik klæde fra England. Dog stod hverken klædesvæverierne eller andet haandverk særlig hoit hos Angelsakserne. Doomesday Book nævner bare klædesvævere i Stamford, og ellers ved man blot, at rød farve, som brugtes ved klædesfabrikationen, blev hentet til England fra St. Denys. Derimod stod de nederlandske og franske væverier langt høiere, baade naar det gjaldt toiets finhed og dets farvning. Det er derfor ikke sikkert, at det, som sagaerne kalder engelsk klæde, virkelig

---

[1] Dette hindrer ikke, at *Vala mengi* her bet. »mange træller«.
[2] Egils s., k. 67.

er vævet i England. Det kan være indført til England fra Frankrig. Men Nordmænd og Islændinger, som stod i livligst handelsforbindelse med England, fik naturligvis klæde og andre finere tøier fra dette land eller overhovedet fra de Britiske Øer. Derpaa tyder ogsaa andre oplysninger i sagaerne. Saaledes fortælles det f. eks. i Eyrbyggjasaga (k. 50), at der i aar 1000 kom et skib til Island fra Dublin med suderøiske og irske mænd ombord. Paa skibet var ogsaa en suderøisk kvinde ved navn Torgunna. Hun havde med sig en stor kiste med sengklæder; blant disse var »engelske lagener« (*enskar blæjur*).

Især var Nordboerne glade i fra udlandet at faa broget farvede tøier, som de selv ikke kunde forfærdige. Fra oldtiden af stod især purpurfarvede og skarlagenrøde tøier i stor anseelse. Ordet *skarlat*, *skallat*, skarlagen, nævnes vistnok ikke i den ældste skaldedigtning. Men baade ordet og skarlagenrøde tøier synes at ha været kjendt af Nordboerne alt i vikingetiden. I sagaerne omtales det nemlig ofte, at høvdinger og stormænd var klædt i skarlagens dragter. Saaledes fortælles det, at Kjartan, da han kom til Olav Trygvessøn, var klædt i en rød skarlagenskjortel (*í skarlatskyrtli rauðum*)[1]. Ligeledes heder det, at Olav Trygvesson ved afskeden gav Kjartan en fuldstændig, ny dragt af skarlagen (*ǫll klæði nýskárin af skarlati*)«[2]. Desuden har jeg før nævnt, at Nordboerne i Irland havde skarlagensklæder. Selve ordet er af romansk oprindelse. Det heder paa middelaldersk latin *scarlatum*, paa middelengelsk *scarlat* og paa gl. fransk *escarlate*. Om ordet er kommet ind i nordisk fra Frankrig eller fra England, kan vi nu ikke afgjøre. — I det hele var Nordboerne i vikingetiden, naar de vilde ha prægtig farvet, især rødt klæde, nødt til at indføre det. Saaledes, naar det i Haraldskvæde (str. 19) fortælles, at Harald Haarfagres skalder er klædt i »røde kapper med fagre rænder« (*í feldum rauðum vel fagrrenduðum*), saa kan vi deraf slutte, at tøiet i disse kapper vistnok ikke er vævet i Norden, men at det ligesom de vaaben, Haralds modstandere bar i Hafrsfjord, og ligesom skikkene ved Haralds hird er kommet fra Vesteuropa.

Der nævnes ogsaa fra vikingetiden andre tøier, som vel maa være indført fra Vesteuropa. Flere steder i Eddadigtene og i skaldedigtningen nævnes saaledes et kostbart tøi, som høvdinger bruger og som kaldes *guðvefr*[3]. Dette ord er vistnok det samme som angels. *godwebb*, som betyder et slags »fint klæde, purpur«.

---

[1] Laxdœlasaga, k. 40 (s. 145, Kålunds udg.).
[2] Sammesteds, k. 41 (s. 153).
[3] Jfr Egilsson, Corpus Poeticum, og Hamðismál, 17; Guðrúnarhvǫt, 16.

I Egils saga fortælles det, at Egil, da han fik bud om at hans søn Bodvar var druknet, var klædt i en rød bomuldskjortel (*hafði fustans kyrtil rauðan*)[1]. — Vi har ikke grund til at tvivle paa denne fortælling; for mindet om Bodvars død og om Egil, da han digtede Sonartorrek, maa ha holdt sig særlig godt. — Vi kan da af dette slutte, at man alt i det 10de aarhundred paa Island og vel ogsaa ellers i Norden har kjendt bomuldstøier. Bomuldstøier blev i middelalderen indført fra Orienten. Selve ordet *fustan* er vistnok kommet ind i nordisk fra romansk; det heder paa italiensk *fustagno*, paa fransk *fustaine* og paa spansk *fustan*. Tøiet er opkaldt efter den by, hvor det blev tilvirket, nemlig *Fostat* eller *Fossat* (Cairo) i Ægypten[2]; til Norden maa det, som navnet viser, være indført fra Vesteuropa.

Jeg har ved denne opregning væsentlig holdt mig til Norge og Island. Men i Danmark og vel ogsaa i Sverige har, kan vi se, den samme indflydelse gjort sig gjældende. I danske gravhauger fra vikingetiden har man flere gange fundet rester af fremmede tøier, især silke. I kongehaugene ved Jellinge er der saaledes fundet rester af silke, som ved plantefarve har været farvet rød. I Slotsbjergby i Sorø amt har man fundet et stykke guldindvirket silketøi, og i Mammen i Viborg amt har man fundet et polstret armbaand af silke. Dette viser, hvor kostbar silken i vikingetiden har været[3]. — Paa samme vís bruger den dag idag de indfødte paa enkelte af Sydhavsøerne silkestrimler som smykker, der for dem har samme værd som guld og edelstene hos os.

Vi ser af det foregaaende, at under vikingetiden begyndte Nordboerne, som før mest havde nøiet sig med hjemmevævet vadmel, at indføre tøi til stasklæder fra udlandet, især fra Vesteuropa, silke, purpurfarvet og skarlagens klæde og almindeligt klæde; de indførte ogsaa bomuldstøi til underklæder eller hjemmedragt, ja selv lagener og vistnok ogsaa lintøi[4]. Det var naturligvis bare høvdinger og storfolk, som havde raad til slig luksus. Bønderne havde bare sit vadmel og de bar — til hverdags som til høitidsbrug — den samme slags dragt, som deres forfædre i aarhundreder havde brugt. Men med høvdingerne blev det anderledes. De begyndte til stas at bære udenlandske kapper og kaaber og at efterligne fremmede moder. Vi ved ogsaa fra senere tider, hvor

[1] Egils s., k. 78.

[2] Diez, Romanisches Wörterbuch, 3 udg., I, s. 192 f.

[3] Th. Thomsen, i Aarb. f. nordisk Oldk. 1900, s. 269 ff.

[4] Naar det i Rígsþula, str. 30, fortælles, at høvdingens hustru tog frem en »mønstret dug, hvid af hør« (*merktan dúk, hvítan af hǫrfi*), saa kan denne ialfald næppe ha været gjort i Norden.

let Nordmændene efterlignede udlandets klædedragt og fremmede moder. Saaledes fortæller Snorre om Olav Kyrre[1], at i hans dage tog mænd op afvigende klædeskikker; de havde pragthoser sammensnoret til benet, nogle spændte guldringer om sine legger, og da bar mænd slæbkjortler, med baand paa siden, og ærmer, fem alen lange, som var saa trange, at man maatte drage dem paa med »haandtoile«[2] og snore dem til helt op ved akselen, høie sko og alle silkesømmede, men nogle guldlagte«. At der her er tale om fremmede moder, kan ingen være i tvivl om. I middelalderen som i vore dage var Frankrig modernes hjem, og derfra bredte de sig til Tyskland og England som til Norden. Vi vil da ogsaa, baade naar det gjælder vikingetiden og den senere middelalder, finde, at navnene paa de fleste af de fremmede klædningsstykker, som nævnes i Norden, er af romansk oprindelse. Særlig karakteristiske for middelalderen var de lange ærmer, som Snorre nævner og som var fem alen lange, ganske trange det stykke, som dækkede armen, og snoret fast til dragten oppe ved akselen Viollet-Le-Duc i sit Dictionnaire raisonné du mobilier français gir en nøiagtig og til Snorres beskrivelse ganske svarende skildring af disse ærmer[3]. De kom i Frankrige paa moden i det 11te aarhundred. Det kan altsaa ikke ha været længe før man i Norge begyndte at efterligne denne skik. Ogsaa om sko ved vi, at de i den tidlige middelalder var særlig pragtfulde, syet i forskjellige farver og forsynet med guld og silkebroderier[4]. Et andet eksempel paa at Nordmændene i det 11te aarhundreds slutning efterlignede fremmede klædesskikker, er Magnus Barfod. »Det fortæller folk, at da kong Magnus kom hjem fra Vesterviking, havde han mestendels de skikker og den klædedragt, som var brugelig i Vesterlandene, og ligesaa mange af hans mænd. De gik barlegget paa gaden, med stutte kjortler og kapper; derfor kaldte folk ham Magnus Barfod eller Barben«[5]. Den dragt, som her skildres er den samme som den, der endnu bruges i de skotske høilande, hvor mændene som bekjendt bærer en jakke med et sjal over og nedenfor dette et slags kort skjørt (*kilt*); knæerne er altid bare; tidligere var nok leggene det ogsaa. Naar saaledes fremmede klædesskikker i slutningen af det 11te aarh. kunde vinde indpas i Norden, maatte de ogsaa tidligere kunne gjøre det. Thi forbindelsen med Vesteuropa var under vikinge-

---

[1] Olav kyrres saga, k. 2.
[2] En ved haanden anbragt snor.
[3] 4, s. 80 ff.
[4] Viollet-Le-Duc, 3, s. 160.
[5] Hskr., Magnús s. berfætts, k. 18.

tiden endnu livligere end den senere blev. — Jeg skal ikke her opholde mig ved alle de kaaber og andre prægtige klædningsstykker, som nordiske høvdinger og krigere i vikingetiden siges at ha gjort til bytte i fremmede lande eller at ha faat som gave af udenlandske konger og fyrster. Sagaerne nævner mange eksempler herpaa, af hvilke jeg skal fremhæve nogle faa. I Gunnlaug Ormstunges saga (k. 7) fortælles det, at kong Æthelred i England i digterløn gav Gunnlaug en »skarlagenskappe, som var foret med de bedste skind og besat med bræmmer, som gik helt ned paa skjødet«[1]. — Denne kappe spiller, som bekjendt, en stor rolle i Gunnlaugs saga. Gunnlaug gir den til Helga den fagre, og hun lader den brede ud fremfor sig og ser paa den, før hun dør. — Ogsaa i Dublin faar Gunnlaug i digterløn en prægtig dragt. Kong Sigtrygg gir ham sin egen klædning af nyt skarlagen. Kjortelen var besat med bræmmer og kappen foret med kosteligt skind[2]. — Da Egil i England havde fremsagt sin draapa om kong Æthelstan, gir denne ham ogsaa en »dyrebar kappe«[3]. — Da Kjartan skulde seile hjem igjen til Island, gav, fortælles det, kong Olavs søster Ingebjørg ham med til Gudrun Osvivsdatter »et hvidt, guldindvirket hovedklæde« (*motr hvítan, gullofinn*); udenom var der en pose af gudvæv (*þar var guðvefjarpoki um utan*)[4]. Her er det ikke bare ordene, men ogsaa selve det guldindvirkede tøi, som viser, at dette hovedklæde maa være indført fra udlandet; muligens dog fra Østeuropa.

Vigtigere end disse fortællinger om gaver er det, som selve sprogets ord viser os. Der er nemlig i vikingetiden kommet ind i nordisk ikke faa fremmedord, som er navne paa klædningsstykker. Dette viser, dels at udenlandske klædesplag har faaet indpas i Norden og dels at Nordboerne har efterlignet udenlandske moder. Thi disse ord maa først være blit kjendt i Norden sammen med klædningsstykkerne selv; saa er disse blit efterlignet herhjemme, er blit moderne og de ord, som de i udlandet betegnedes med har faat hjemstavnsret i sproget. — Klædedragt og moder er i det hele et af de sikreste midler til at vise kulturpaavirkning og indflydelse fra udlandet. Thi her, næsten mere end i andre tilfælder, pleier de fremmede ord at vinde indpas sammen med de nye ting, som indføres og efterlignes.

Før jeg gaar videre, skal jeg først gi en ganske kortfattet skildring af almuens dragt under vikingetiden. — Den var ens over hele Norden,

---

[1] Overs. er efter glossaret og anmerkn. i Wimmer, Oldnordisk Læsebog.
[2] Gunnlaug Ormstunges saga, k. 8.
[3] Egils s., k. 55.
[4] Laxdøla, k. 43 (s. 161).

saa det, som omtales fra Island, gjælder ogsaa for Norge som for Sverige og Danmark. Manden bar i almindelighed nærmest kroppen en skjorte samt derover en kjortel (*kyrtill*) og bukser; disse kaldtes dels *brækr*, gik lidt nedenfor knæet og blev fæstet om livet med et baand eller belte; undertiden gik de i ett med fodbeklædningen og kaldtes da *leistabrœkr*; i modsat fald dækkedes foden af en sok (*sokkr, leistr*). Undertiden brugtes ogsaa *hosur*, lange stromper, som dækkede foden og leggen op til knæet. Ovenpaa dette havde de i almindelighed en sid og vid kappe. Mændene bar ogsaa ofte en hat (*hottr*). Kvinderne havde nærmest kroppen en særk (*serkr*). Deres kjortel var fodsid og holdtes om livet sammen med et belte. De bar ingen hat; men havde ofte andre slags hovedbeklædninger. Paa fodderne bar mænd som kvinder i almindelighed sko af læder eller skind. I denne enkle dragt maa der under vikingetiden være kommet ikke saa faa forandringer. Nye klædningsstykker og nyt snit paa de gamle er kommet i brug. Den følgende liste over fremmedord vil vise dette. Jeg gir dem her i alfabetisk orden.

hjúpa. En islandsk kvinde paa landnaamstiden kaldes *Þórunn grœningjar-hjúpa*[1]. Den sidste del af hendes tilnavn, *hjúpa*, maa være det samme ord som *hjúpa*, eller som det i prosa almindelig heder *hjúpr*. Saa kaldtes et kort klædningsstykke, som dækkede overkroppen. Det havde en vid aabning i halsen; ærmerne var korte og gik bare til midt paa armen. Det brugtes fra den tidlige middelalder i Frankrig[2]. Ordet *hjúpr* selv er ogsaa af romansk oprindelse. Det heder paa m. lat. *jupa*, paa gl. fransk *jupe*, paa moderne fransk *jube*, paa ital. *giubba*. Da ordet alt var kjendt i Norden paa landnaamstiden, maa det være kommet direkte fra Vesteuropa og ikke over nedertysk, hvor det ogsaa forekommer i formen *jope, joppe, juppe*[3]. At en kvinde paa landnaamstiden bærer et saadant tilnavn af fremmed oprindelse, er ikke saa underligt. Som jeg andetsteds skal søge at vise, bærer en hel række af landnaamsmændene fremmedord som tilnavne. Ordet *hjúpr* har dog neppe før efter vikingetiden faat hjemstavnsret i Norden. Foruden paa oldnorsk og islandsk forekommer det ogsaa paa gl dansk i formen *juppe*, men er der vistnok laant fra nedertysk.

---

[1] Islendingsǫgur I, s. 40 og 299; jfr. K. Rygh, Tilnavne, s. 22.

[2] Viollet-Le-Duc, 4, s. 61 ff.

[3] Jfr. Diez, Roman. Wörterb., 3die udg., I s. 214, og Fritzner, Ordbog. Ordet stammer muligens opr. fra arabisk. Den spanske form *al-juba* fører nemlig tilbage til arabisk *al-gubbah* (*al-gobbah*); Diez.

kápa, f. »overklædning, kappe, som gjerne var forsynet med hætte eller hovedbedækning«[1]. Ordet forekommer første gang i Krákumál (str. 18), som vistnok blev digtet i det 12te aarhundred, samt i et vers i Orvarodds saga[2]. Men det er vistnok ældre og alt kommet ind i sproget, baade i Norge og Island, ved vikingetidens slutning. Det forekommer nemlig i norske gaardnavne fra middelalderen, saaledes i Kaabegot (*Kápukot*) i Raade i Smaalenene, som alt nævnes i Røde Bog fra omkring 1400[3]. I Ramnes i Jarlsberg og Larviks amt findes lige ved hinanden to gaarder, som heder Kaape og Hette. Ordet *kápa* er af romansk oprindelse; det brugtes muligens alt i det romerske folkesprog og heder paa middelalderlig latin *capa*, paa gl. fransk *cape, chape* (it. *cappa*, sp. *capa*)[4]. Ordet er rimeligvis kommet til Norden paa første haand fra de romanske sprog; det kjendes nemlig ikke i angelsaksisk, men forekommer først i middelengelsk. Ordet forekommer ogsaa paa gl. svensk (i lovene) i formen *kápa* og betyder der »mössa, capuchon«[5]. Paa gl. dansk heder det *kaabe*. Naar ordet er kommet ind i disse sprog, vover jeg ikke at afgjøre. Ordet »kappe«, som i sin oprindelse er det samme ord, er meget senere end *kápa* kommet ind i sproget.

Dette klædningsstykke brugtes meget almindelig i middelalderen, baade af mænd og kvinder, lægfolk og geistlige. Kaaben, som alt findes afbildet i katakomberne ved Rom, brugtes i begyndelsen uden hætte. Denne nævnes dog alt tidlig i middelalderen. »Kaaben« med hætte paa brugtes især af geistlige og ogsaa paa reiser[6]. Jeg vover ikke at afgjøre, om dette klædningsstykke først er blit kjendt i Norden gjennem Nordboernes egen forbindelse med udlandet eller gjennem de første fremmede geistlige, som kom hidop. I sidste tilfælde skulde ordet egentlig ligge udenfor denne opgaves ramme.

kellir. I et vers af den navnkundige islandske skald Kormak, som levede ved midten af det 10de aarhundred, heder det: *fiǫll eru fiarþar kelle falden*, d. e. »fjeldene er dækket med is«. *kelle* er efter professor S. Bugges mening dativ af en nominativform **kellir*, som igjen er afledet af irsk *caille* f., slør[7]. Dette ord stammer videre fra det latinske *pallium*. — Latinsk *p* blir paa irsk regelmæssig til *c*; f. eks. lat. *purpur* = irsk *corcur*. — Ordet forekommer ogsaa i middelengelsk, *kelle, calle*, haarnet.

---

[1] Se Fritzner, Ordbog.
[2] Fornaldarsogur II, s. 255.
[3] Rygh, Norske Gaardnavne, I, s. 330.
[4] Diez I, s. 110.
[5] Se Schlyter, Glossar.
[6] Se Viollet-Le-Duc, 3, s. 90 ff.
[7] Aarb. f. nord. Oldk. 1889, s. 9 f.

Det bruges endnu i skotsk, *koll*, og i engelsk (dial.) *cowl*. Det er saaledes ikke let at afgjøre om ordet er optat fra angelsaksisk eller paa første haand fra irsk. Ordet findes foruden hos Kormak bare i en versificeret ramse i Snorres Edda (I. 573) som en kjenning for »hjelm« (egt. »Odins hat«). Det har vistnok paa Island efter Kormaks tid kun været et digterisk ord, men har rimeligvis været brugt af Nordboerne i Vesterleden.

klæði, n. »stykke tøi, klædningsstykke, klædesvarer«. Ordet maa alt ha været brugt i Norden i vikingetiden. Det forekommer i et vers i Gunnlaug Ormstunges saga (k. 11), hvor det bruges i betydningen »sengklæder«, samt i et vers i Olav Trygvessøns saga (k. 21), hvor *Hamðis klæði* bruges som kjenning for rustning. Ordet *klæði*, klæde, som nu findes baade i norsk, islandsk, dansk, er sandsynligvis et laanord i nordisk. Det hænger sammen med middelhøitysk *kleit* n., middelnedertysk *kleet*, middelnederlandsk *cleet*, gl. frisisk *clêth*, *clâth* og angelsaksisk *cláð*, sjelden *clæð*, men er sandsynligvis ikke urbeslægtet med disse ord. Derimod taler vokalen, som i tysk *kleit* er en diftong, medens *æ* i *klæði* er afledet af en grundform med lang *ā*. Professor S. Bugge og andre har formodet, at ordet i nordisk er laant fra angelsaksisk. Derimod taler ikke den omstændighed, at *klæði* er en afledet form med *-i*. »Thi efter ags. dat. **clǽðe*, gen. *clǽðes* kan man i oldn. ha sagt i dat. *klæðe*, i gen. *klæðes* og derefter ha dannet en nom. *klǽði*. Paa samme maade er, som Zimmer først har sét, oldn. dat. *strǽte* laant fra ags. dat. *stræte*, og derefter er den oldn. nom. *strǽte*, n. dannet«[1].

laz, baand, snorer. I Egils saga (k. 78) heder det: *Egill . . . . . hafði fustans kyrtil rauðan, prǫngvan upphlutinn, ok laz á síðu* (»Egil havde en rød bomulds kjortel, med trang overdel og baand paa siden«). Ordet *laz*, som ikke forekommer i den gamle skaldedigtning, men ofte i prosa, er af romansk oprindelse og stammer fra gl. fransk *laz* (*las*, *laqs*, af lat. *laqueus*), hvorfra ogsaa det engelske *lace* er afledet[2]. Selve ordet *laz* er kanske først kommet til Norge efter vikingetiden; men der er et andet ord, som ogsaa synes at staa i forbindelse med gl. fransk *laz* og som ofte forekommer i den gamle skaldedigtning, nemlig *hlað*, pyntebaand[3]. — Ordet forekommer ogsaa paa gl. svensk, *ladh*, og paa gl. dansk, *lad*. — Dette ord kan paa grund af sin betydning vanskelig komme af *hlaða*, at opstable. Jeg skulde tro, at det er afledet af gl. fransk *laz*, men at det herhjemme er blit sat i forbindelse med verbet

---

1 S. Bugge, i Sievers, Beiträge XXIV s. 458.
2 Se Fritzner, under *laz*, og Diez I, s. 240.
3 Jfr. citaterne hos Egilsson; ordet forek. bl. a. i Hallfreds saga.

hlaða og substantivet *hlað*, 1) noget som er opstablet, 2) et opbevaringssted, hvor noget henlægges.

mǫttull, »kappe, mantel». Dette ord forekommer alt i et vers af skalden Kormak (*mǫttul-skaut*, kappeflig). At ordet alt i vikingetiden er kommet til Norden, maa man vel ogsaa slutte af at det i 12te aarh. var navn paa en sagnfigur, Finnekongen *Mattull*, som findes omtalt hos Sakso[1]. Som bekjendt skrev Sakso omkr. 1190—1200. Der maa da være hengaat en tid, siden sagnet blev dannet, og endnu længere tid maa være hengaat, fra ordet blev indført i sproget og til det gik over til at bli et appellativ. Ogsaa derved kommer vi vel tilbage til det 10de aarhundred. At ordet er gammelt i Norge, kan man tillige se deraf at det tidlig forekommer i stedsnavne, f. eks. *Motleberg* i Smaalenene, som nævnes alt i det 14de aarh.[2]. Ordet forekommer ogsaa paa gl. svensk, i formen *mantul*, *mattul*, og paa gl. dansk i formen *mantel*. Til dansk er ordet vistnok kommet fra tysk, ialfald i den almindelige danske form (= middelhoitysk *mantel*). Til Island, Norge og vel ogsaa til Sverige er, skulde jeg tro, ordet kommet ad andre veie. Skalden Kormak bruger, som bekjendt, i sine digte mange fremmedord af engelsk og irsk oprindelse. Da nu ordet *mǫttull* først forekommer hos Kormak, ligger det allerede af den grund nær at slutte, at det er et laanord fra angelsaksisk. At dette er saa, blir ogsaa sandsynligt derigjennem at man paa ags. har ordet *mentel*, kappe (middelengelsk *mantel*). At Nordboerne i Vesten meget tidlig har optat ordet *mǫttull*, kan vi ogsaa slutte deraf, at det fra nordisk er gaat over i gammelirsk, *matal*[3] (acc. pl. *matlu*, Annals of Innisfallen a° 1180). Dette ord forekommer særlig hyppig i »Book of Rights«, som skildrer forhold i Irland i begyndelsen af det 11te aarhundred. Vi kan da slutte, at Nordboerne i Irland senest i det 10de aarhundred havde indført brugen af mantler, og at denne fremmede mode fra Nordboerne videre vandt indpas hos Irerne, som et klædesplag, som det sømmede sig for konger at bære. Som de fleste moder er ogsaa denne opstaat i de romanske lande og har derfra udbredt sig over Europa. Baade oldhøitysk *mantel* og ags. *mentel* stammer nemlig begge fra romansk (mlat. *mantum*, *mantellum*, *mantellus*; gl. fransk *mantel*)[4]. Den vesteuropæiske mantel var i det 9de og 10de aarh.

---

[1] Saxo, ed. Müller I, 453, *Matullus, Finmarchiæ dux.*

[2] O. Rygh, Norske Gaardnavne I, s. 272.

[3] At *n* mangler foran *t* i *matal*, gjør det sandsynligt at ordet er laant fra *mǫttull* og ikke direkte fra lat. *mantellum*. Var ordet laant lige fra latin, skulde man ogsaa ha ventet at vokalen var blit forlænget i første stavelse.

[4] Jfr. Kluge, Etym. Wörterb.

firkantet eller halvrund af snit og holdtes sammen ved en spænde, som var fæstet over den ene skulder. Man bar endnu ikke, som i Orienten, rigt broderede og udsmykkede mantler, uden kanske til høitidsbrug.

ölpu, en slags kaabe eller kappe. Ordet forekommer alt i et vers i Hallfreds saga[1] og maa altsaa ha været i brug allerede ved vikingetidens slutning; senere forekommer det ofte i prosa. Det nævnte vers lyder saaledes:

En í ölpu grænni
ek fékk dreng til strengja.

Professor S. Bugge meddeler mig, at han holder det for muligt, at ordet *ölpu* er af romansk oprindelse. Det staar snarest i forbindelse med gl. fransk *voleper* (= fransk *envelopper*), indvikle, indhylle. Godefroy anfører ogsaa i sin gammelfranske ordbog ordet *envelope*, »sorte de vêtement«. Man kunde ogsaa tænke paa lat. *vulpes*, gl. fransk *volpe* f., ræv. Dette ord kan ogsaa bruges om ræveskind, men har aldrig betydningen »ræveskindspels«[2]. Naar det i verset i Hallfredssaga siges, at den kappe, som kaldes *ölpu*, var grøn, saa viser dette kanske ogsaa, at denne slags kapper eller kaaber oprindelig ikke hørte hjemme i Norge og paa Island. Det var vist i vikingetiden sjeldent, at man farvede det tøi, som vævedes hjemme paa gaarden, grønt.

Jeg skal endnu nævne et par ord, om hvilke man ikke med sikkerhed kan se, enten de er kommet til Norden fra England eller fra Tyskland. Da forbindelsen med England under vikingetiden var meget livligere end med Tyskland, formoder jeg dog at disse ord er kommet vestenfra. Et ord, som alt blev brugt i vikingetiden og som den dag idag er meget almindeligt i alle de nordiske sprog, er *kyrtill*, m. »kjortel«. Ordet forekommer første gang i Rígsþula (str. 23) i sammensætningen *geitakyrtla*, d. e. »med gjeteskinds kjortel«. Det heder om Karls (den frie bondes) hustru:

Heim óku þá
hanginlukla,
geitakyrtlu,
giptu Karli.

Ordet *kyrtill* hænger sammen med adjektivet »kort«, som dog ikke er paavist i oldnorsk; dette hænger igjen sammen med tysk *kurz*, oldhøitysk *kurz* og er kommet til Norden senere i middelalderen over Danmark fra nedertysk. Selve adjektivet *kurz* er igjen et laanord fra latinsk *curtus*. Ordet *kyrtill* er dog næppe kommet til Norden fra

[1] Flateyjarbók I, s. 307.
[2] Jfr. Godefroy under *volpe* og Diez I, s. 443 (under *[illegible]*).

Tyskland. Det er snarere laant fra angelsaksisk, hvor man har ordet *cyrtel*, m. »coat, cloak«, medens et tilsvarende ord ikke findes i oldhøitysk[1]. Den eneste betænkelighed er, at man i angelsaksisk ikke har noget til *kurz* svarende adjektiv. I engelsk bruges isteden adjektivet *short*, ags. *sceort*, som er et urgermansk ord, men merkelig nok ikke findes i tysk. Deraf er afledet ags. *scyrte*, »skirt, tunic«. Hertil svarer tysk *Schurz*, *Schürze*, middelhøitysk *schurz* og middelnedertysk *schorte*. I forbindelse med disse ord staar oldn. *skyrta*, »skjorte«, som i ældre tid ligesom kjortelen blev baaret udenpaa benklæderne. Da noget til ags. *sceort* svarende adjektiv ikke kan paavises i nordisk, maa dette i alle Nordens lande lige fra middelalderen saa almindelige ord snarest være laant fra udlandet. Om det er laant fra nedertysk eller fra angelsaksisk, kan vi ikke med sikkerhed afgjøre. Men sandsynligheden taler for, at det er kommet til Norden fra England. Ordet forekommer alt i Eddadigtene. I Rígsþula (str. 15) fortælles det, at bonden er klædt i en trang skjorte (*skyrtu þrongva*) og i Hyndluliód (str. 46) bruges *fyrirskyrta* i betydningen »forklæde«. Modsat *fyrirskyrta* er *bakskyrta*, der oftere forekommer som stedsnavn i gamle jordebøger[2].

Endnu kan nævnes *sokkr*, m. »sok, strømpe«. Ordet forekommer ikke i den gamle digtning; men ved 1115 nævnes en Orknøing ved navn *Sighvatr sokki*[3]. Dette tilnavn er afledet af *sokkr*[4]. Naar ordet *sokkr* i en noget ændret form alt omkr. 1100 er gaat over til at bruges som tilnavn, maa man vel ha lov til at slutte, at det alt nogen tid har havt hjemstavnsret i sproget og at det snarest ved vikingetidens slutning er kommet ind i nordisk. Selve ordet er af fremmed oprindelse og stammer fra lat. *soccus*. Til Norden er det snarest kommet fra England. Det svarer i formen ganske til ags. *socc*, m. »sock«. Den danske form »sokke« stammer derimod sandsynligvis fra tysk (oht. *soccho* m., mht. *soc*, *socke*, nht. *Socke*, f.).

Til slutning skal jeg nævne et ord, som dog er vanskeligt at forklare, nemlig *taska*, f. »taske, pose«. Dette ord findes ikke i den gamle skaldedigtning, men det bruges ofte i sagaerne. — Man kan se, at mændene ofte bar tasker eller poser ved beltet, for i dem at gjemme kniver og andet. — Ogsaa i gl. svensk og gl. dansk forekommer ordet. Det maa dog ha været kjendt i Norden før den tid, da sagaerne blev nedskrevet. I Norge findes der nemlig gamle gaardnavne, dannet af *taska*.

[1] Sweet, Student's Dict. of Anglo-Saxon; og Kluge, Etym. Wörterb.
[2] Rygh, Gaardnavne I, s. 160.
[3] Flateyjarbók I, s. 431.
[4] K. Rygh, Tilnavne, s. 61.

I Smaalenene har vi saaledes Tasken i Raade, som nævnes alt i 1351 (*i Taskon*)[1] og Toskenes i Tune, som nævnes i Røde Bog (*Taskunes*)[2]. Ordet maa saaledes efter al sandsynlighed ha faat hjemstavnsret i sproget alt ved vikingetidens slutning. Det forekommer ligeledes i sammensætningen *toskubak* (d. e. »med pose paa ryggen«) som tilnavn paa flere Islændinger fra Landnaamstiden[3]. Hvorfra dette ord stammer, og ad hvilke veie det har udbredt sig, er vanskeligt med sikkerhed at afgjøre. Dog synes det kanske snarest at være af romansk oprindelse (ital. *tasca*, franske bygdemaal *tache*, *tasque*, *tasse*, wal. *tasçe*). Det findes ogsaa i oldhøitysk i formen *tasca* og i middelhøitysk (*tasche*)[4]. Det er saaledes muligt eller sandsynligt, at ordet er kommet til Norden over Tyskland, gjennem nedertysk (mnt. *taske*, *tasche*). Det burde kanske derfor ha været udeladt i denne sammenstilling. Men jeg har taget det med, fordi det synes mig at være et interessant kulturord.

Jeg skal ved siden af disse ord nævne endnu et, som ikke egentlig hører hjemme her, men som jeg vanskelig kan finde plads for i nogen anden forbindelse, nemlig det i alle de nordiske sprog saa almindelige ord »sæk«, oldn. *sekkr*. Ordet forekommer først sent i digtningen, men findes ofte i sagalitteraturen. Det maa dog, skulde jeg tro, alt forud for vikingetiden være kommet til Norden. Det er nemlig fra gammel tid blit brugt som stedsnavn i flere egne af landet. Saaledes kaldes løbet mellem Hvaler og Bohuslens fastland **Sækken**, sandsynligvis fordi sundet er blit sammenlignet med en sæk. **Sækken** findes endvidere som navn paa en fjord i Bremsnes sogn i Søndhordland[5]. Samme ord er muligens ogsaa øen **Sekken** i Veø sogn i Romsdalen; dog er dette ord i oldn. fem. (*Sekk*), vel i analogi med andre ønavne. At *sekkr* er laant fra angelsaksisk, kan man se af vokalen, som svarer til ags. *sæcc*. — I oldhøitysk heder ordet *sac*. — I angelsaksisk er ordet laant fra det latinske *saccus*; dette stammer videre gjennem gr. *σάκκος* fra fønikisk-hebraisk *sak*[6]. Det er saaledes en lang reise dette ord har gjort, før det i Norden blev kjendt og fik hjemstavnsret i sproget. Men ordet *sekkr* viser os tillige, at en gjenstand, som synes os saa oprindelig og selvsagt som sækken, alligevel skylder en enkeltmand sin oprindelse. Der har været en tid, om end mere end 1000 aar tilbage, hvor man ikke havde sækker her hjemme i Norge. — At ordet *sekkr* før vikinge-

[1] Rygh, Gaardnavne I, s. 326.
[2] Sammesteds, s. 291.
[3] Se K. Rygh, Tilnavne.
[4] Se Diez I, s. 411 og Kluge, Etym. Wörterb.
[5] Rygh, Norske Fjordnavne, i »Studier tilegnede C. R. Unger«, s. 43.
[6] Kluge, Etym. Wörterb., under *Sack*.

tiden er kommet til Norden, er sikkert, hvis øen **Sekken** virkelig er det samme ord. Og der er al grund til at tro, at saa er tilfældet.

Tilsidst endnu et ord, hvis oprindelse dog langtfra er sikker, nemlig *úrsalr*, *úrsali* eller *assali*. Ordet forekommer første gang i Guðrúnarkv. II 25, hvor Grimhild siger til Gudrun, hvem hun tilbyder mandebod efter den faldne Sigurd:

Gef ek þér, Guðrún,
gull at þiggja,
fiọlð alls fiár
at fọður dauðan,
hringa rauða,
Hlọðvés sali,
úrsal allan
at jọfur fallinn.

Af dette sted kan man ikke se ordets betydning. Men af andre steder synes det at fremgaa, at det betegner et slags vævet klæde eller tøi, som brugtes til sengeomhæng. Saaledes heder det i Frostatingsloven (IX § 9) om arv efter en moder: *en vefiar sciccior oc assala alla oc typt clæðar* (sic) *oc ruvginn oc lesinn þat á dóttir. oc fiaðrclæði oc dúnclæði«*. Allerede afdøde professor C. Unger havde opmerksomheden henvendt paa dette ord og formodede, at det hang sammen med byen *Arras* i Nordfrankrig, hvor der som vi har hørt, i middelalderen var navnkundige væverier. Professor S. Bugge har ogsaa været tilboilig til at tro paa dette. Men han har ikke kunnet overvinde én vanskelighed. Byen Arras hed nemlig paa Romernes tid *Atrebates*. I det 10de aarh. var dette endnu ikke blit til *Arras*, men til en form omtr. som **Adrevats*. Man kunde dog tænke sig, at *úrsalr* er opstaat af **adrevats-sagulum* (*sagulum* = en kort kappe, soldaterkappe, senere ogsaa brugt om vævede tøier). — Der er spor af ordet *sagulum* i romansk[1]. Verset i Guðrúnarkviða, hvor vi først har *Hlọðvés sali* og saa i næste linje *úrsal allan*, synes at vise, at de gamle har opfattet *úrsalr* som en sammensætning med *salr*; men ordet *salr*, her nærmest tænkt om et hvælvet rum, gir i denne forbindelse ingen passende mening. Udtrykket *Hlọðvés sali* »Ludvigs saler« viser ogsaa hen paa Frankrig og paa de karolingiske keisere af dette navn. Afgjørende for mig er det dog, at i ældre engelsk bruges ordet *arras* ganske i samme betydning som *úrsalr* i oldnorsk, nemlig om vævede tæpper og særlig om sengeomhæng. I Shakespeares Cymbeline (Akt II, sc. 2) har Iachimo i en kuffert sneget sig ind i Imogens sovekammer og kommer ud, efterat hun er sovnet ind. Han ser sig rundt i værelset og siger:

[1] Se Diez, Etym. Wörterb. I, under *saja*.

To note the chamber I will write all down:
Such and such pictures; — there the window; — such
The adornment of her bed; the **arras**, *figures.*

Der kan ikke være tvivl om, at *arras* her betegner de vævede tæpper, som hang ned omkring sengen. I Hamlet (akt IV, sc. 1) betegner *arras* et forhæng i sin almindelighed (*Behind the arras hearing something stir*). At *arras* har sit navn efter byen Arras i Nord-Frankrig, derom er alle enige. Men er dette saa, da synes ligheden mellem *arras* og *ársalr* mig for stor til at kunne være ganske tilfældig. Det oldnorske *ársalr* maa da ogsaa paa en eller anden vis staa i forbindelse med navnet paa byen *Arras* eller *Atrebates*. Nordboerne kunde, mener professor S. Bugge, ha optat ordet i formen **aðr-salr*. Dette kunde bli til *ársalr*, ligesom **hvaðrir* er blit til *hvárir*.

Det var ikke bare tøier og nye klædningsstykker, som Nordboerne i vikingetiden fik fra udlandet. De lærte ogsaa nye maader at farve sin uld og sit tøi paa. Purpurfarvningen er, fortæller sagnet, opfundet hos Fønikerne. Fra Orienten vandrede kunsten videre til alle Europas lande. Grækerne lærte den først; hos dem er *πορφύρα* navn baade paa purpurmuslingen og paa purpurfarven og de med den farvede tøier. Det samme er tilfældet med *purpura* hos Romerne, som lærte kunsten af Grækerne. Gjennem Romerne blev purpurfarven kjendt rundt i Europa, og fra latin stammer ogsaa gjennem mellemled vort eget ord »purpur«, som er kommet til Norge over Tyskland og Danmark. Gjennem Romernes herredømme i Britannien blev purpurfarven kjendt i Irland. Ordet *purpura* blev paa irsk til *corcur* f.; for som jeg før har nævnt, blir *p* i latin i begyndelsen af ord paa irsk i regelen til *c*.

Røde tøier nævnes tidlig hos Irerne, f. eks. af digteren Mac Liag (omkr. aar 1000)[1]. Slige røde tøier har vel Irerne, saaledes som vi endnu kan gjøre det, kaldt purpurfarvede, selv om de ikke var farvet med den røde farve fra den ægte purpurmusling. Isteden for denne brugte, skulde jeg tro, Irerne en slags lav, som farver rødt eller rødbrunt. I gælisk betyder nemlig *corcur*: 1) purpur, skarlagen, 2) farvelav. — Til Skotland er baade ordet og kunsten at farve rødt kommet fra Irland. — Fra Skotland bredte kunsten sig til Shetlandsøerne, hvor *korkie* betegner »en slags lav, som vokser paa stener og bruges til farve« (*lichen tartareus*). Derfra igjen lærte Nordmændene at bruge stenlav til farve. Paa Færøerne er *korkji* navn paa en lav eller mos, som farver rødt eller rødbrunt. Det samme ord findes ogsaa i vore

[1] O'Curry, Manners and Customs of the ancient Irish, III s. 153.

bygdemaal i formen *korke, korkje* og betegner en slags stenlav, som bruges til farve. — Alle disse ord stammer fra irsk og gælisk *corcur*.

En kunde tro at ordet først i nyere tid er optaget i nordisk. Men saa kan ikke være tilfældet. I Aslak Bolts Jordebog (s. 43) nævnes nemlig oppe i det Trondhjemske et sted, som kaldes *Korkabúðir*. Dette kan vel ikke betyde andet end en bod, hvor korke eller farvelav gjemtes[1]. Og paa Island nævnes i Droplaugarsona saga (s. 11) et *Korkalækjarvárþing*. Navnet *Korkalækr* er muligens ogsaa sammensat med ordet *korki*, som dog nu ikke kjendes paa islandsk. Stedet kaldes dog ellers *Krakalækr*, og Kaalund mener, at *Korkalækr* kun er en urigtig skrivemaade[2]. Retterboder fra Haakon V Magnussons tid omtaler ligeledes denne farvelav eller farvemose under navnet *litmosi*; den var kan vi se paa Haakon V's tid en udførselsartikel.

Hvor tidlig Nordboerne af keltiske folk har lært at bruge stenlav til at farve sine tøier røde, kan vi nu ikke med fuld sikkerhed afgjøre. Men de oplysninger vi har om ordet *korki*, bringer os til at slutte, at det snarest alt har været i vikingetiden. Siden har ordet *korki* levet sit stille liv i bygderne herhjemme, hvor nu vel ingen tænker paa, at det har gjort en aartusener lang vandring fra Grækenland over Italien, England, Irland, Skotland, Shetlandsøerne og Færøerne til vore Vestlandsbygder[3].

Den foregaaende undersøgelse har vist, at Nordboerne under vikingetiden har faat silke og finere klædesstoffer fra udlandet til brug for høvdinger og stormænd. Samtidig har ogsaa fremmede moder vundet indpas og bidraget til at omforme høvdingernes dragt i overensstemmelse med skik og brug i udlandet. De fleste af disse nye klædningsstykker og nye moder er, kan vi se, kommet fra de romanske lande, delvis med England som mellemled. Fra England selv er ogsaa nogle faa kommet. Denne fremmede strømning er lettest at paavise i Norge og paa Island. I Danmark ser det ud, som om der senere i middelalderen er kommet en ny og overmægtig strømning fra Tyskland, saa de fremmedord, som kanske tidligere fandtes i sproget og som stammede fra Vesteuropa, for en stor del er afløst af tyske former. Og fra Danmark er denne strøm trængt videre til Norge og delvis til Sverige.

I nær forbindelse med dragten staar alt, som angaar smykker og prydelser. Nordboerne brugte fra gammel tid mange slags smykker,

[1] Det andet ord *korki*, som jeg skal nævne under agerbrug, har aldrig været brugt i Norge selv.

[2] Beskrivelse af Island II, s. 206.

[3] Jeg har nævnt ordet *korki* sammen med klædedragten, fordi jeg ikke kan tænke mig at den røde farvemose har været brugt til stort andet end til at farve uld og tøier.

især spænder, soljer, ringer og halsbaand. Ogsaa før vikingetiden fik de guldsmykker, glasperler og andre prydelser fra fremmede lande. Vikingetogene bragte dog en før ukjendt mængde af guld og sølv i form af alle slags smykker til Norden. Samlingerne i Kristiania, Bergen, Stockholm, Kjøbenhavn osv. eier en mængde slige smykker, som under vikingetiden er kommet til Norden fra Vesteuropa, baade ting, som fra først af har været tænkt til smykker, og andet, som Nordboerne har gjort om til prydelser, saaledes som bogbeslag, mynter, som de har boret hul gjennem, osv. Derom kommer jeg dog til at tale nærmere under afsnittet om prydkunsten. Her skal jeg bare nævne, at sammen med smykkerne har flere fremmedord vundet indpas i Norden. De fleste af disse findes i Eddadigtene og blev vist især brugt af Nordboerne i Vesterlede; i sagalitteraturen eller i senere nordiske sprogmindesmerker findes kun faa af dem. Disse ord vidner saaledes ikke saa meget om nogen varig kulturpaavirkning paa hele Norden, men vel om indflydelse paa de Nordboer, som i vikingetiden færdedes i Vesteuropa, især paa de Britiske Øer.

Jeg skal i alfabetisk orden opregne de fremmedord, som betegner smykker.

dálkr, m. »naal, hvormed kappefligerne fæstedes sammen over skuldrene« (= lat. *spina*). Ordet forekommer første gang hos skalden Kormak, som i et vers siger: *„Drengr ungr stal mik dalke“*[1]. Senere findes ordet i betydningen »klædesnaal, spænde« enkelte gange i sagalitteraturen. I Sverige og Danmark synes det ikke at ha været kjendt, og om det blev brugt i Norge, kan man heller ikke se. Derimod brugtes ordet af Nordboerne paa de Britiske Øer. I nærheden af Largs, hvor Haakon Haakonssøn, som vi ved, tabte slaget mod Skotterne, er der fundet en vakker, sølvforgyldt spænde, som med runer bærer indskriften: *„Malbriþa a dalk þana“*, d. e. »Maelbrigde eier denne spænde«[2]. Eierens gæliske navn viser, at det ikke kan ha været en af de ved Largs kjæmpende Nordmænd, hvem denne spænde har tilhørt. Det har snarere været en Nordmand fra Hebriderne, hvor ogsaa den norsktalende befolkning ofte bar keltiske navne.

Professor S. Bugge formoder, at ordet *dálkr* er laant fra angelsaksisk *dalc*, m. »brooch, bracelet«, og at dette igjen hører sammen med gl.irsk *delg, dealg,* som ogsaa betyder »tøinaal, brystnaal, spænde«.

gim. I Vølundarkviða (str. 6) heder det om smeden Vølund:

---

[1] Kormaks saga, k. 25 (str. 2).
[2] Worsaae, Minder om Danske og Nordmænd, s. 364.

Han slô gull rautt
við gim fastan,

hvilket vel rigtigst oversættes:

»Han slog det røde guld
om den haarde edelsten«.

Ordet *gim* er efter professor S. Bugges mening det samme som ags. *gimm*, engelsk *gem*, edelsten[1]. Dette ord stammer videre fra latin og er det samme som lat. *gemma*. Ordet findes bare denne ene gang i Vølundarkviða og har vist aldrig været brugt i det daglige liv, hverken i Norge eller paa Island. Det hører hjemme paa de Britiske Øer, hvor de Nordboer, som var bosat i Northumberland, Mercia og Østangel, naturligvis har optaget en mængde kulturord fra Angelsakserne.

Et med *gim* sammensat ord, som ogsaa betyder edelsten, nemlig *gimsteinn*, findes derimod oftere baade i skaldedigtningen og i sagalitteraturen; det er desuden i formen *gimsten*, *gemsten* gaat over i gl.svensk og gl.dansk. Dette ord er snarest en nordisk omformning af ags. *gimstān*, edelsten.

Et ord, som ofte forekommer i Eddadigtene, er *iarknasteinn*, edelsten. Ordet forklares i digtene selv som en straalende sten (*biartr steinn*).

Svá var minn Sigurðr
hiá sonum Giúka,
sem væri geirlaukr
ór grasi vaxinn
eða biartr steinn
á band dreginn,
iarknasteinn,
yfir eðlingum[2].

Det synes, som om Nordboerne har kaldt alle slags straalende, halvedle og edle stene for *iarknasteinn*. Saaledes kaldes en »hellig, hvid sten«, som er i Atles eie, *iarknasteinn*[3]. Udenfor Eddadigtene forekommer ordet ikke. Det har rimeligvis i det daglige liv bare været brugt af Nordboerne paa de Britiske Øer. For *iarknasteinn* er, mener man, samme ord som ags. *eorcanstān*, *eorcnanstān*, m. »a precious stone«.

sigli, n. et slags smykke. Dette ord forekommer et par gange i Eddadigtene. I Lokasenna (str. 20) heder det:

Sveinn inn hvíti,
er þér sigli gaf.

Og i Sigurðarkv. in skamma (str. 49) heder det:

[1] The Norse Lay of Wayland, i Saga Book of the Viking Club 1901, s. 287.
[2] Guðrúnarkviða I, str. 18.
[3] Guðrúnarkv. III, str. 3 og 8; jfr. Volundarkv., str. 25 og 28

ek get hværri
um hroðit sigli,
[illegible] ok [illegible],
biartar váðir.

Ordet *sigli* er ikke et ægte nordisk ord, men er laant fra ags. *sigle*, n. »halssmykke«[1]. Efter nogles mening er det angelsaksiske ord afledet af ags. *sigel*, »sol«. Efter andres mening er *sigle* saavel som det i betydning nærliggende ags. *sig(e)l*, n. »brooch, bracelet«, laanord fra latin; muligens staar disse to ord i forbindelse med lat. *sigillum*.

En skulde, siden ordet *sigli* bare findes i Eddadigtene, tro at det kun er et digterisk ord, som aldrig har været brugt i Norden i det daglige liv. Men saa er neppe tilfældet. Paa en spænde fra Strand i Aafjord (af den for den yngre jernalder almindelige form) er der nemlig fundet en indskrift med runer, som ser saaledes ud: ᚺᛁᚴᛚᛁᛋᛅᚼᛅᛁᛚᛁ, d. e. SIKLISAHAILI.

Afdøde prof. O. Rygh har læst denne indskrift saaledes: *sigli sá hailli* ɔ: *heilli*, »gid han maa seile lykkelig«[2]. Professor S. Bugge indvender, at *sá* i denne forbindelse er meget stødende; desuden bruges *heilli* (dat. af *heill*, n.) aldrig paa denne vis alene, men altid i forbindelse med et adjektiv, som *góðu heilli*, *illu heilli* osv. Han forklarer indskriften saaledes: »*siklis*, udtalt *siglis*, af *sigli*, n. smykke«, og det relative pronomen *es*; *a* d. e. *á* »eier«. *Hail*, udtalt *heill*, subst. »lykke«. Enten: *sigli's á, heill í*, d. e. (*þeim*) *er sigli á*, (*er*) *heill í*, »for den, som eier smykket, er der lykke deri«. Eller ogsaa kan man læse det første *a* to gange. Da faar man: *sigli's á, á heill í*, »den, som eier smykket, har lykke deri«. Allerede G. Stephens har ment, at vi i denne indskrift har ordet *sigli*. Han læser: SIKLI S.E HAILI, d. e. »May this brooch be for luck«. Denne læsning lader sig dog grammatisk ikke saa godt forsvare[3].

I alle tilfælde har vi i denne indskrift, som er fra det 9de eller 10de aarhundred, et vidnesbyrd om at et vigtigt kulturord alt tidlig i vikingetiden har vundet hjemstavnsret i Norge.

I forbindelse med ordet *sigli* staar i Sigurðarkv. in skamma participiet *hroðinn* (*um hroðit sigli*). Dette ord er laant fra angelsaksisk *hroden*, »prydet, *ornatus*«. Ligesaa er *gullroðinn*, som ofte forekommer i skaldedigtene, optat fra ags. *goldhroden* »guldprydet«. Begge ord forekommer bare i digtersproget og har aldrig været brugt i det daglige liv her i Norden. Da *hroðinn* ikke forekommer uden paa dette ene

[1] S. Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Opr., s. 4.
[2] Foreningen for norske fortidsmindesmerkers bevaring 1872, s. 58.
[3] Stephens, Runic Monuments III, s. 114 og tegning, s. 113.

sted, i forbindelse med *sigli*, saa er vel dette ord ialfald optat direkte fra angelsaksisk digtning. Men alligevel vilde det vel næppe være kommet ind i Eddasproget, havde ikke Nordboerne i England kjendt ordets betydning og selv brugt det. Dette maa ialfald ha været tilfældet med *gullroðinn*.

Allerede denne korte fortegnelse viser, at Nordboerne i England har faat nye smykker, prydgjenstande og edelstene fra udlandet. Og Nordboerne har selv forstaat, at de her fik noget nyt, som de før ikke kjendte eller havde noget tilsvarende til. Dét viser de fremmede ord, som sammen med smykkerne trængte ind og blev optaget i nordisk. Eddadigtene, som vi i dette stykke henter vor meste kundskab fra, viser i disse laanord bare forbindelse med England. Men ogsaa ellers fra Vesterlandene, fra Valland, kom der i vikingetiden meget guld og smykker til Norden. Det kan vi se, ikke bare af de arkæologiske fund, men ogsaa af udtryk i digtene, f. eks. i Hyndlulióð, hvor det om den unge Ottar og om Angantyr heder, at »de har lagt i pant **Valernes malm**«[1]:

þeir hafa veðiat
Vala málmi
Óttarr ungi
ok Angantýr.

Paa samme maade bruges i Atlakv. 28 *valbaugar* d. e. »vælske ringe« som omskrivning for »gyldne ringe«. — Dette antar ogsaa Detter og Heinzel i sin nye kommentar til Eddadigtene.

í veltanda vatni
lýsask ***valbaugar,***
heldr en á hǫndum gull
skíni Húna bǫrnum.

Andre har ment, at *val-* i *valbaugar* kommer af *valr*, kamppladsen, hvor de døde ligger, og at det altsaa skulde betyde »dødsringe, dødbringende ringe«. Men naar ringene er kastet i vandet, kan de jo ikke volde nogen ulykke længer. De bare ligger og lyser som det røde guld. Jeg tror derfor, at *val-* her staar i samme betydning som f. eks. i *valbygg* d. e. »bygg fra Valland«.

Saaledes ser vi da, at høvdingerne og stormændene i Norden ikke bare til sine klæder brugte vadmel, som var vævet hjemme paa gaarden. Naar de skulde optræde til hoitids og i al sin pragt, var de klædt i silke, skarlagen eller kostbart og straalende farvet klæde fra England og Frankrig. Ofte var dragten udsømmet med guldtraade eller guldbaand[2],

---

[1] Hyndl., str. 9. *Valir* er, som bekjendt, i almindelighed navn paa indbyggerne i Frankrig.

[2] Egils s., k. 67; den dragt Egil fik af Arinbjørn havde »*slæður gervar af silki ok gullsaumaðar mjǫk*«.

som man ogsaa fik fra udlandet. — Den kunst at gjøre guldtraad kjendtes i den tidlige middelalder bare i Orienten; hovedsædet for denne industri var Cypern[1]. — Dragtens snit var ogsaa i mange stykker en efterligning efter fremmede moder. Paa fodderne bar man efter engelsk mønster sokker (oldn. *sokkr* = ags. *socc*). Nærmest kroppen bar man skjorte (oldn. *skyrta* = ags. *scyrte*). Over den havde man en kjortel (*kyrtill* = ags. *cyrtel*). Over det hele bar man en mantel (*mǫttull* = mlat. *mantellum*) eller en kaabe (*kápa* = mlat. *capa*). Paa overkroppen bar man ogsaa undertiden en »joppe« (*hjúpa* = mlat. *jupa*) og ved beltet hang en taske. Sin uld og sine tøier lærte man af Irerne at farve røde med en farve som fik sit navn efter purpuret. Rundt halsen og paa brystet bar kvinder og vel ogsaa mænd smykker fra England og andre fremmede lande prydet med straalende stene, »gimstene«. En nordisk høvding, som optraadte i en slig dragt ved de angelsaksiske eller frankiske kongers hof, kunde ikke bli taget for en barbar. Der var intet i dragten, som víste, at han hørte til et mere uciviliseret folk, som stod udenfor den almindelige europæiske kultur. »Klæder skaber folk«, siger et gammelt ordsprog. Og sandt nok; for der er ikke noget, som saa tydelig viser et folks kulturtrin og dets forbindelse med udlandet som netop klædedragten.

Lad os nu efter at ha sét paa stormændenes dragt kaste et blik ind i høvdingens hal. Lad os tænke os, at vi vandrer med Guden Rig »over grønne stier«, indtil vi kommer til høvdingens sal. Vistnok er Rigsþula, som er vor vigtigste kilde til kundskab om hovdingeboligernes udstyr i vikingetiden, efter de flestes mening digtet paa de Britiske Øer for en norsk høvding dér. Men forskjellen mellem en norsk hovdingebolig paa Orknøerne eller i Nordskotland og en i Norge eller paa Island kan vel ikke ha været saa stor. Desuden havde de fleste stormænd herhjemme i vikingetiden slægt og forbindelser vesterpaa, og vi har ogsaa — dels fra andre Eddadigte og dels fra Island — andre skildringer af stormændenes haller.

Bygningsskikken var den gamle. Langs væggene stod bænkerader, som endog i kongens hal til høitids blev dækket med straa[2]. Midt paa gulvet var den aabne arne, hvorfra røgen gjennem ljoren strømmede ud i luften. Foruden ljoren havde man alt i gammel tid andre aabninger eller glugger, hvorigjennem lys og frisk luft trængte ind (*vindauga*). Et

[1] Heyd, Gesch. d. Levantehandels II, s. 69 f.

[2] Jfr. det i England digtede Eiriksmál, hvor Odin, da han venter Erik Blodøks, byder einherjerne »*bekki at strá*«; Egilsson mener, at *strá* her virkelig bet. »dække med straa«.

ord, som alt i vikingetiden maa være optaget i irsk fra nordisk er *fuindeog* = oldn. *vindauga*. Det oversættes i gamle irske glosser med »*haec fenistra*«[1]. — Var saaledes end bygningsskikken den gamle, saa var der dog i udstyret af høvdingens hal meget nyt, som vikingetogenes forbindelse med Vesteuropa havde bragt ind.

Det var Vesterlandenes kongeborger, som stod for vikingetidens høvdinger som det herligste, de havde sét, og hvis pragt de selv søgte at efterligne. Først og fremst Karolingernes keiserborg. For keiseren var vistnok, selv efterat Karl den stores rige var delt og keiserens virkelige magt var svundet ind, i Nordboernes øine verdens største og mægtigste fyrste. Hans navn *Carolus* blev jo for Nordboerne i Vesterlede et sindbillede paa kongemagten. Intet under derfor, at Grimhild, da hun vil lokke Gudrun ved at tilbyde hende alt det prægtigste, som kan tænkes, ogsaa nævner *Hlǫðvés sali* (Guðrúnarkv. II, 26). *Hlǫðvér* er jo den nordiske gjengivelse af det frankiske Ludvig, navnet paa Ludvig den fromme og paa mange andre af Karolingerne. Med *Hlǫðvés salir* menes da Karolingernes keiserborg, som Nordboerne tænkte sig som en hal fuld af uopnaalig pragt.

Et dybt indtryk paa Nordboerne gjorde især de prægtige tæpper med guldbroderier og billeder af slag og kampe, som de saa i Vesterlandene.

Det fortælles i det andet kvæde om Gudrun, at hun efter Sigurds død drog til Danmark, hvor Thora Haakonsdatter paa forskjellig vis søgte at trøste hende, bl. a. ved at sysselsætte hende med broderi og haandarbeide. Gudrun fortæller om dette[2]:

---

[1] Whitley Stokes, Irish Glosses, n. 134.

[2] Guðrúnarkviða II, str. 14—15:

Hón mér at gamni
gullbókaði
sali suðrœna
ok svani danska;
hofðu vit á skriptum
þat er skatar léku,
ok á hannyrðum
hilmis þegna,
randir rauðar,
rekka Húna,
hiǫrdrótt, hiálmdrótt,
hilmis fylgju.

Skip Sigmundar
skriðu frá landi,
gyltar grímur,
grafnir stafnar;
byrðu vit á borða
þat er þeir bǫrðusk
Sigarr ok Siggeirr
suðr á Fívi.

»Hun mig til gammen
guldindvirked
sydlandske saler
og danske svaner.

Vi satte i billed
svendenes idræt,
fremstilled med haanden
fyrstens mænd,
røde skjolde,
hunske (ell. rustede) drenge,
sverdflok, hjelmflok,
hovdings følge.

Sigmunds skibe
skred fra lande,
med gyldne hoveder,
ind-gravne stavne;
vi brodered paa tæppet,
at de brødes
Sigar og Siggeir
syd ved Fife.«

At der her i Gudrunkvædet er tale om fremmed kunstflid eller i det mindste om udenlandsk indflydelse, er sikkert. Allerede ordet *skript* (*hofðu rit á skriptum*) viser fremmed indflydelse. *Skript*, f., betyder paa oldnorsk oprindelig »billede, maleri« (*pictura*) og *skrifa* »at bemale med billeder, afbilde«. Begge ord staar vistnok i forbindelse med lat. *scribo* og er, skulde jeg tro, kommet til nordisk fra angelsaksisk. Man kan indvende, at ags. *scrīfan* betyder »to decree, allot, assign« og *scrift*, m. »legal penalty, penance«. Dog synes ags. *scrifen* ligesom oldn. *skrifaðr* at kunne betyde »bemalet, udmalet«. — Denne betydning har kanske især tilhørt folkesproget og kommer derfor sjelden frem i litteraturen. I et gammelt ags. rimvers, hvis mening dog ikke er fuldt klar, heder det: *scrifen scrâd glâd þurh gescâd in brâd*[1]. Nu betyder *scrâd*, som det synes, her »skib«; hele linjen maa da vel oversættes: »Det udmalede skib gled gjennem en strækning ud i det aabne hav«. *scrifen* som nærmere bestemmelse til »skib« kan vanskelig ha anden betydning end »udmalet, udsmykket«.

Vi kommer derpaa til udtrykket *gullbôka*, som efter hele sammenhængen maa betyde at indvirke med guld, sandsynlig som et slags broderi[2]. At forarbeide guldtraade var, som jeg før har nævnt, i den tidlige middelalder udelukkende en orientalsk kunst. En af de første kjendere af Orientens handels- og kulturhistorie W. Heyd siger derom i sin »Geschichte des Levantehandels im Mittelalter« (II s. 679 f.): »Man

[1] Se Grein, Bibliothek der angelsächsischen Poesie 4, under *scrifen* (s. 412).

[2] Gering i sit Glossar til Eddadigtene oversætter *gullbóka* med »mit Gold sticken«.

verstand sich im Mittelalter wohl darauf, Gold oder Silber durch Schlagen und Ziehen in dünne Scheiben zu verwandeln. Schmale Streifen von so zubereitetem Metall pflegte man satt anzulegen an Fäden, welche aus zerschnittener Darmhaut von Schlachtvieh bestanden. Da man die Haut selbst nicht sah, sondern blos das dieselbe rund umschliessende Edelmetall, so glaubte man reines Gold oder Silber zu Fäden gesponnen vor sich zu haben. So war denn auch dieses Fabricat unter dem Namen »*or, argent filé*« bekannt. Man brauchte es, um Arabesken oder Bordüren auf Gewänder oder Teppiche aufzusticken, auch wob man daraus Brokate. Der bekannteste Herd dieser Manufactur war die Insel Cypern, wesshalb *or de Chypre* ganz gleichbedeutend mit *or filé* gebraucht wurde«. Vi ser saaledes, at guldbrokade og broderier med guldtraad oprindelig hørte hjemme i Orienten og at man brugte guldtraad til at fremstille border og arabesker. Saavidt jeg ved, broderede man derimod aldrig hele scener med mennesker og dyr med guldtraad. Dette passer ogsaa godt til Gudrunkvædets ord: *Hón mér at gamni gullbókaði sali suðræna ok svani danska*. Det er bare de sydlandske saler og de danske svaner, som er broderet med guldtraad. De rustede krigere, Sigmunds skibe, Sigars og Siggeirs kampe osv. har derimod været vævet eller broderet med almindelig traad; om dem bruges heller ikke udtrykket *gullbóka*, men det heder: *hǫfðu vit á skriptum . . ok á hannyrðum* og *byrðu vit á borða*. Dyr, særlig fugle, vævede eller broderede man i middelalderen ofte med guldtraad paa aaklæder. Viollet-Le-Duc har saaledes et billede af en messehagel fra kirken St. Sernin's skat i Toulouse; paa denne ser man med guldtraad fremstillet falker og pelikaner[1]; paa andre tæpper ser man forgyldte løver og leoparder[2].

Det var især Venetianerne, som bragte de kostbare silketøier med indvævede figurer og arabesker i guld- og sølvtraad til Vesteuropa, hvor de fornemmelig blev brugt i kirkens tjeneste. Lige ned til det 11te aarh. havde Venetianerne i Limoges og Périgueux kontorer, hvorfra de solgte orientalske tøier over hele Frankrig, ja endog til England[3]. — Man lærte dog snart ogsaa i Vesteuropa at brodere med Guldtraad. Angelsakserne var fra gammel tid mestere heri, saaat deres arbeider endog vakte beundring i udlandet. — Fra Alfred den stores tid findes endnu ganske vakkert arbeide af denne slags bevaret. — Slige guldbroderede tæpper havde, i England som andetsteds, særlig sin plads ved

[1] Dictionnaire du mobilier français, III, 7 pl. 3.
[2] Sammesteds III, pl. 9 og 12.
[3] Sammesteds III, s. 356 ff.; jfr. Heyd II, s. 682 ff.

gudstjenesten og i kongeborgen. Til brug for kongen og dronningen var der endog en egen anstalt, hvor man gjorde guldbroderier [1].

Baade i Frankrig og England forstod folk i det 10de og 11te aarh. at væve og brodere tæpper med fremstillinger af mennesker og dyr. — Man havde vistnok lært kunsten fra Grækenland og Orienten. — De fleste har hørt om det navnkundige »Bayeuxtapet«, som fremstiller Wilham Erobrerens tog til England, slaget ved Hastings osv. Her fremstilles ligesom paa broderiet i Gudrunkvædet skibe, som skrider fra land, kamp og slag og høvdingens krigerfølge. Bayeuxtapetet er dog vævet efter den tid, da Gundrunkvædet sandsynligvis blev digtet. Men alt i anden halvdel af det 10de aarh. kjendte man i England lignende tæpper. Efter kampen ved Maldon (i 991), hvor den heltemodige Brihtnod faldt, syede eller vævede dennes enke et aaklæde, som hun skjænkede til domkirken i Ely. Paa dette havde hun fremstillet sin mands bedrifter [2].

Saaledes vidner skildringen af Tora Haakonsdatters broderier tydelig om paavirkning fra udlandet. At man i Norden i vikingetiden har vævet eller broderet slige billedlige fremstillinger af kampe og slag, skibe osv. er dog meget tvivlsomt [3]. Har en eller anden nordisk konge havt et saadant tæppe, har han faaet det fra England eller Frankrig. Snarest skulde jeg dog tro, at det er paa de Britiske Øer eller i Frankrig den nordiske digter har sét slige aaklæder med billedfremstillinger og gyldne svaner, som han skildrer i kvædet om Gudrun.

Arkæologerne kommer ogsaa, som jeg i afsnittet om prydkunst nærmere skal gaa ind paa, til de samme resultater. Sophus Müller fremhæver saaledes (Vor Oldtid, s. 677 f.), at vikingetidens kunst meget sjelden har faaet udslag i fortællende fremstilling. Og selv om man havde en saadan fremstilling vilde den, mener han, for nutidens øine tage sig ud som et stykke ornamentik. Man kjender fra vikingetiden i Norden ingen broderede eller vævede tæpper som de Tora Haakonsdatter skal ha gjort. Derimod har man fra Mammengraven i Danmark bevaret et broderet tøistykke, som vel vidner om færdighed i ornamentik, men ikke taler noget om menneskefremstillingskunst. Og om dette stykke er broderet i Danmark, ved man desuden ikke. Desuden har man i danske grave fundet guld- og sølvindvirket silkestof; men det er sikkert af fremmed oprindelse og beviser derfor heller intet om Gudrunkvædets broderier.

---

[1] Lappenberg, Gesch. von England I, s. 623.

[2] Historia Eliensis II, 7. Cortinam gestis viri sui intextam atque depositam depictam in memoriam probitatis ejus huic ecclesiæ donavit; jfr. Freeman I, s. 303.

[3] Jeg nævner ikke her fortællingen i Vǫlsungasaga (k. 24 f.) om at Brynhild broderede Sigurd Favnesbanes storværker, da dette er en senere fortælling.

Undertiden var hallen istedenfor med aaklæder smykket med billeder i træ. Det navnkundigste eksempel, vi har herpaa, er Olav Paas hal paa Hjardarholt paa Island. Det fortælles i Laxdœlasaga (k. 29), at Olav Paas datter Turid blev gift med Geirmund Solmundssøn. — Bryllupet stod ved aar 985. — Ved denne leilighed var Olav Paas gjæstebudssal fuldstændig færdig, »ildhuset« som den kaldtes, fordi den var den eneste bygning paa gaarden, som blev opvarmet. Sagaen fortæller om bryllupet: »Dette gjæstebud var talrig besøgt; for da var ildhuset fuldt færdigt. I gjæstebudet var Ulv Uggessøn, som havde gjort et kvæde om Olav Hoskuldsson og om de begivenheder, som var fremstillet paa ildhuset; (dette kvæde) fremsagde han der ved gjæstebudet«. (*Þat boð var allfjǫlment, því at þá var algort eldhúsit. Þar var at boði Ulfr Uggason ok hafði ort kvæði um Ólaf Hǫskuldsson ok um sǫgur þær er skrifaðar váru á eldhusinu, ok færði hann þar at boðinu*). Af dette Ulv Uggessons kvæde, »Husdraapa« som det kaldtes, er endnu en del bevaret. Vi kan deraf se, at der i Olav Paas hal har været billeder, som har fremstillet de navnkundigste scener fra gude- og heltesagnet, saaledes som Lokes og Heimdals kamp paa Singastein, Tors fiskefangst, Balders ligfærd osv. Billederne har vistnok været udskaaret. Dog skulde jeg snarest tro, at de tillige har været malet, paa samme maade som vi ved, at træforsiringerne i kongshaugerne ved Jellinge var baade udskaaret og paamalet[1]. Vi hører ogsaa fra Island om andre huse, som var smykket med lignende billeder. En mand, som leved ved aar 1000, var Torkell Haak. Han havde længe været udenlands, dræbt ildgjerningsmænd øst i Jemtelandsskogen, fældet et uhyre (*finngalkn*) i Østerlandene og dræbt en flyvende drage i Adalsysla. Disse storverker lod han, da han kom hjem, afbilde over sit sengested, fortæller Njaalssaga (k. 119). — Af denne æventyrlige fortælling kan man dog ikke slutte mere, end at der paa den tid, da Njaals saga blev skrevet, i Torkell Haak's hus fandtes udskaarne billeder, som gav anledning til sagnet om ham. — Ved denne tid skal ogsaa den navnkundige Tord Hreda ha levet. »Han havde saa stor indsigt i skulpturen, at man fik ham til at pryde bjelkerne i flere gaarder«[2]. Selve sagaen om ham er dog opdigtet; alligevel er det kanske muligt, at en Tord Hreda virkelig har levet og udmerket sig som billedskjærer. Men sikkert er det slet ikke. Endelig kan nævnes, at der i Kormaks saga er tale om et udskaaret Hagbardshoved ved siden af en glugge i væggen[3]. Dette synes dog,

[1] Sophus Müller, Vor Oldtid, s. 652.
[2] Munch II, s. 1026; jfr. Weinhold, Altnordisches Leben, s, 422 f.
[3] Kormaks s., k. 3.

efter sammenhængen at dømme, bare at ha været en udskaaret stolpe. Vi hører intet om, at hele stuen, hvor Steingerd opholdt sig, var smykket med billeder.

Det første sikre eksempel, vi har paa at en hel hal paa Island blev udsmykket med billeder, er saaledes Olav Paas paa Hjardarholt. Og havde det paa den tid været skik at pryde sine stuer med slige billeder fra gude- og heltesagnet, vilde vel heller ikke Ulv Uggesson ha fundet paa at digte sin »Husdraapa«. Vi kommer saaledes til den slutning, at man paa Island i anden halvdel af 10de aarhundred efter Olav Paas forbillede har begyndt at pryde sine haller med udskaarne billeder. Men dette leder uvilkaarlig tankerne hen paa en paavirkning fra fremmede lande. Vi ved, at Olav Paa havde forbindelser med de Britiske Øer. Hans mor var datter af en irsk konge Myrkjartan eller Muirchertach. Selv var han som ung paa besøg hos sin morfar, og hans tilnavn *Pái* er ogsaa af fremmed oprindelse. — Ordet, som betyder »paafugl«, stammer fra lat. *pavo* og er kommet ind i sproget gjennem ags. *pāwa*,, *pēa* (engl. *peacock*). —

Allerede K. G. Brøndsted har i en ellers ikke meget overbevisende afhandling[1] søgt at vise, at billederne i Olav Paas hal vidner om indflydelse fra Irland. Senere har professor S. Bugge fremholdt lignende anskuelser[2]. Han mener, at vi her har paavirkning fra England, hvor man alt før vikingetiden afbildede hjemlige heltesagn, bl. a. paa udskaarne skrin. I England lærte da Nordboerne at afbilde scener fra sine hjemlige gude- og heltesagn paa sten og i træ, og bevægelsen bredte sig til Island, Norge og Sverige, især til Gotland. Professor Bugge udelukker dog heller ikke irsk indflydelse, især da man i Irland har flere kunstdigte, som skildrer huse og husebygninger. Jeg kan nævne et af Flann Mac Lonain og et af Mac Liag, begge om paladset i Cenn Corad, hvor Brian Borumha og hans forfædre boede, samt et af Ruman om hvor mange planker der var i kapellet i Rathan[3].

Min egen opfatning er snarest, at Nordboerne, som fra gammel tid var flinke i al slags sløid, kanske alt før vikingetiden havde bjelkevæggene i sine huse smykket med udskjæringer. I enkelte templer har der vel ogsaa været raat udskaarne gudebilleder, ligesom man paa høisædesstolpen eller andetsteds inde i huset kunde ha en enkelt figur udskaaret paa stolperne. Men fra den simple ornamentik og evnen til at udskjære en enkelt figur er det et langt skridt til den virkelige billedfremstilling,

---

[1] Norsk Hist. Tidsskr., 2 R. 3 B., s. 21—43.
[2] S. Bugge, Skaldedigtning, s. 67 ff.
[3] Se O'Curry, Manners and Customs, II s. 68 og Zimmer, Keltische Beiträge, III s. 100 f.

som gjengir hele scener af menneskelivet, og dette skridt har, tror jeg, Nordboerne først taget, efterat de i Vesteuropa havde sét slige scener afbildet paa stenkors, skrin o. l. Især gjælder dette værelsernes udsmykning med udskaarne billeder, der som nævnt i Norden ikke kan føres længere tilbage end til 2den halvdel af 10de aarhundred. Og jeg tror, at Olav Paa, da han prydede sit ildhus paa Hjardarholt med udskaarne billeder fra gude- og heltesagnet, især har været paavirket fra Irland. I Irland fandtes der fra gammel tid høie stenkors, om hvilke en Nordmand paa vikingetiden uvilkaarlig vilde sige, at de var *skrifaðir fornsogum*. Flere af dem staar endnu og fremstiller scener fra Bibelen og hellige mænds liv, men ogsaa jagtscener, væbnede mænd osv. Paa lignende vis smykkede Irerne ogsaa sine bøger og haandskrifter, som vi endnu kan se, f. eks. i den navnkundige »Book of Kells«. Og vi har irske smykker, bogbeslag, spænder o. l., som er smykket med samme slags slyngninger og arabesker som bøgerne og korsene. Derimod er fra gammel tid intet udskaaret træværk bevaret i Irland. Tara's og Cenn Corad's kongeborge er for aarhundreder siden sunket i grus. Men i gamle irske sagaer skildres flere gange kongernes boliger. Vi kan se, at hallen ofte var smykket med udskjæringer i træ, især rød barlind (ibar, »yew tree«). Saaledes skildres i den gamle irske heltesaga, som kaldes *Fled Bricrend* eller »Bricriu's fest« kongeboligen i Cruachan (Connaught's hovedstad). Det siges om værelserne i den, at de bl. a. havde »forside af bronce og udskjæringer af rød barlind« (*Airinich créduma ocus aurscartud dergibair*)[1]. Om kongeborgen i Rudraigé, Bricriu's bolig, heder det i den samme saga: »Den nye bolig udmerkede sig fremfor alle andre paa denne tid saavel ved det materiale, hvoraf den var bygget, som ved sin kunstfærdige bygning, ved skjønheden og udsmykningen baade af søilerne og husets forside, ved sin pragt og kostbarhed, **ved sin kunstneriske skjønhed og ved det ry, som stod baade af udskjæringerne og af dørenes udsmykning**« (*acht nammá ro derscaigestar a tech so eter adbur ocus elathain, eter cháimi ocus chumtachta, eter úatni ocus airinigi, eter lígrad ocus lógmaire, eter sochraide ocus súachnide, eter irscartad ocus imdorus do thigib inna haimsiri sin uli*)[2]. Om et andet gammelt irsk hus heder det: »Vidunderligt er dette hus med sine udskjæringer og sine senge« (*amra in tegh hi sin itir irscartad ocus dergudha*)[3]. Disse træudskjæringer har, synes det, dels

[1] Windisch, Irische Texte, I, s. 281; jfr. D'Arbois de Jubainville, Cours de littérature celtique, V_1, s. 118.

[2] Windisch I, s. 254, D'Arbois de Jubainville, V_1, s. 83.

[3] Windisch, Glossar til Ir. Texte under *irscartad*.

smykket dørene og sengene, dels ogsaa væggene selv. Hvordan de ellers har været, kan vi nu ikke se. Men naar Irerne forstod at fremstille scener fra menneskelivet paa sine stenkors og i sine skindbøger, hvorfor skulde de da ikke ogsaa kunne gjøre det paa væggene i sine haller? Jeg tror derfor snarest, det er fra Irland Olav Paa har hentet forbillederne for sin hal paa Hjardarholt. Dog har kanske ogsaa indflydelse fra England og muligens fra Frankrig virket med. I franske middelaldersromaner, som dog er skrevet efter Olav Paas tid, fortælles det ofte, at salen var smykket med billedfremstillinger af navnkundige heltesagn, dels malet, dels udskaaret. I et haandskrift i Bibliothèque Nationale i Paris ser vi saaledes et billede af feen Morgan, som viser kong Arthur malerier af Lancelot's hændelser. Ogsaa i England smykkede stormændene sit hus paa lignende vis[1]. — Grækerne og Romerne prydede jo fra gammel tid af sine vægger med malerier og relieffer, som hentede sine æmner fra hjemlige myther og sagn. Den kristne kirke optog, til en modsætning fra jødedommen, billedkunsten i sin tjeneste, og gjennem den bredte lysten og evnen til at fremstille scener fra menneskelivet sig til Vesteuropa, til Frankrig, England og Irland, hvor Nordboerne igjen lærte billedfremstillingens kunst[2]. Det foregaaende er skrevet før fundet af Slagenskibet, hvor baade udskjæringerne og det dér fundne stykke vævet tøi viser, at Nordmænd alt ved aar 800 fra Vesterlandene maa ha lært billedfremstillingens kunst. —

Gaar vi efter at ha kastet et blik paa væggene i hallen over til at se paa dennes øvrige udstyr, vil vi ogsaa dér finde meget, som er af fremmed oprindelse. Paa gulvet staar en stor »kiste« (oldn. *kista*, f.), hvori verktøi, smykker og andet gjemmes. Ordet *kista* forekommer første gang i Vǫlundarkviða (str. 21 og 23), hvor det fortælles, at Vølund smed gjemte sine smykker i en kiste. Det heder om Nidads sønner, da de kom for at faa se alle Vølunds vakre sager: »*Kómu til kistu, krǫfðu lukla*«. I Sigrdrífumal (str. 34) bruges *kista* om en ligkiste. Dette ord, som den dag idag saa almindelig bruges baade i Danmark, Sverige og Norge, har altsaa alt i vikingetiden faat hjemstavnsret i Norden. Det stammer, som saa mange andre kulturord yderst ude fra græsk (*κίστη*). Derfra blev det optaget i latin (*cista*). Romerne bragte ordet til de germanske folk. Det findes baade i oldhøitysk (*chista*) og i angelsaksisk (*ciest, ciste*). Til Norden er, skulde jeg tro, ordet kommet fra England. Baade stod Nordboerne i vikingetiden i meget livligere for-

[1] Th. Wright, A History of English Culture (1874), s. 382.

[2] Jeg taler ikke her om skjolde med billedfremstillinger, som undertiden nævnes. Dette spørgsmaal er mere litterært end sagligt.

bindelse med England end med Tyskland, og desuden findes der i Volundarkviða, hvor ordet første gang forekommer i nordisk sprog, adskillige andre ord af angelsaksisk oprindelse[1].

Et ord, der har næsten samme betydning som *kista*, er oldn. *ǫrk* f., (gl. svensk og gl. dansk *ark*). Det forekommer først sent i digtningen, men er vistnok alligevel kommet til Norden omtrent samtidig med »kiste«. Derpaa tyder bl. a., at ordet hyppig bruges i de gamle svenske love, hvor »kiste« derimod sjelden forekommer; til svensk er ordet vel kommet gjennem norsk eller dansk. — Ordet stammer fra lat. *arca*. Det er meget tidlig, sammen med sagen selv, kommet til Germanerne paa samme tid som *cista*. Til Norden er ordet vistnok ialfald tildels kommet fra angelsaksisk (*earc* f., *arc* m.)[2].

I et hjørne af salen, vel paa en hylde, stod der i høvdingens hal dyrebare bægre. Det heder saaledes om Gudruns sorg efter Sigurds død:

svá sló hón sváran
sinni hendi,
at kváðu við
kalkar í vrá[3].

Ordet *kalkr* m., (gl. sv. *kalker*, gl. d. *kalk*) bæger, er et laanord fra angelsaksisk (*calic*, *cal(i)c*), hvilket ord videre stammer fra lat. *calix*. Det maa ha været meget almindeligt, at Nordboerne i vikingetiden havde slige bægre, som de kaldte »kalker«. For ordet forekommer i en række af Eddadigtene. I Atlakviða (str. 34) fortælles det, at Gudrun gaar Atle imode »med en gylden kalk« (*með gyltum kalki*). I Rigsþula (str. 31) sætter høvdingens hustru frem for gjæsten bægre overdragne med kostbart metal (*varðir kalkar*). Undertiden var ogsaa disse bægre af glas eller krystal og maa da i ethvert tilfælde være indført fra udlandet; for i Norden selv forstod man endnu ikke at gjøre glas. En saadan »kalk« var i jætten Hymes eie; bægret var saa haardt, at intet dødeligt menneske kunde slaa det istykker. Men guden Tor formaadde det tilslut. Som det heder i Hymiskviða (str. 29):

»Men Hlorride, da han
i haand det fik,
straks med glaret
støtten sprængte«.
(*En Hlórriði,*
er at hǫndum kom,
brátt lét bresta
brattsteinn gleri).

[1] Se S. Bugges afhandling om Vølundsagnet i Saga Book of the Viking Club, London.

[2] Ordet *skrin* (lat. *scrinium*) synes først med kristendommen at være kommet til Norden, fra ags. *scrīn*.

[3] Dette er den sandsynligste læsemaade.

Vi ser deraf, at bægret var af krystal eller glas (*gler*). Slige krystalbægre kaldtes ogsaa *hrímkalkr*. I Lokasenna (str. 53) fortælles det, at gudinden Siv for at formilde den vrede Loke og stanse hans tunge skjænker ham et bæger mjød og siger:

Heill ver þu nu, Loki!
ok tak við ***hrímkalki***
fullum forns miaðar!

Ganske de samme ord bruger ogsaa Gerd i Skírnismál (str. 37). Professor S. Bugge har paavist, at *hrímkalkr* er en oversættelse af det latinske *calix crystallinus*[1]. Skulde det ikke være muligt, at dette alt paa ags. var blit oversat med *hrīmcalic*? I alle tilfælde kan vi af ordet *kalkr* slutte, at det var under vikingetogene vesterpaa, at Nordboerne lærte at bruge saadanne drikkebægre, som det blev mode at ha i høvdingens hal ved siden af de hjemlige drikkehorn. Derpaa tyder det ogsaa, at jætten Hymes bæger kaldes »den runde vinvei« (*vínferill valr*)[2]. For vin lærte Nordboerne især at drikke i vikingetiden, om end selve ordet *vín* kanske endnu tidligere er kommet til Norden. Steenstrup i sin bog om Normannerne (I, s. 184 ff.) nævner mange eksempler paa hvor glade Nordboerne var i vin og hvordan man ved vinhøstens tid kunde være sikker paa at træffe vikingerne ved Loires munding og andetsteds i Frankrig, hvor vin dyrkedes. Typisk er vikingekongen Godfred, som i 865 forlangte af keiser Karl, at han skulde afstaa til ham Koblenz og andre rige vinegne ved Rhinen; for Friesland, som han før havde faat i forlening, frembragte ikke den vin, han trængte. Vi ved ogsaa, at Nordboerne i Irland alt omkr. aar 900 indførte vin fra Frankrig. Kong Cormac af Munster, som levede i begyndelsen af det 10de aarhundred, taler nemlig i sit navnkundige glossar om et hulmaal for vin, som de nordiske og frankiske kjøbmænd brugte[3]. Og hundre aar senere fortæller skalden Mac Liag i et digt om kong Brian, at Nordboerne i Limerick hver dag skulde betale en tønde rød vin til Brian. Nordboerne i Dublin skulde derimod, vel én gang om aaret, betale 150 fader vin som tribut.

Det er efterligning af skikke i Vesteuropas kongeborge, naar det i Rígsþula (str. 31) fortælles, at der i høvdingens sal sættes vin frem for guden Rig, eller naar det i et andet digt om Odin heder, at han ikke drikker andet end vin[4]:

---

[1] S. Bugge, Studier, s. 4.
[2] Hýmiskv., str. 31.
[3] Cormac's Glossary, transl. by J. O'Donovan, ed. by Whitley Stokes, s. 67 (under *Epscop fína*).
[4] Grímnismál, str. 19.

en við vín eitt
vápngofugr
Óðinn æ lifir.

I det, som andetsteds nævnt, vistnok i England forfattede Eiriksmál skildres det ogsaa, at Odin da han venter Erik Blodoks til Valhal byder valkyrjerne at sætte vin frem. Vi ser saaledes, at det var paa sine vikingetog vesterpaa og under indflydelse af fremmed skik at Nordboerne lærte at skjønne sig paa vin, saaledes at vin fra den tid af begyndte at skjænkes i kongens hal og drikkes af bægre.

Men lad os se lidt nærmere paa bordet og dettes udstyr. Man brugte ikke her i Norden, synes det, at ha faste borde, som dagen rundt stod inde i hallen. Naar folk skulde spise, blev der sat smaaborde frem og efter endt maaltid blev disse igjen taget bort. I Rigsþula (str. 31 f.) skildres bordet og opdækningen saaledes:

Þa tók Móðir
merktan dúk,
hvítan af horfi,
hulði bióð;
hón tók at þat
hleifa þunna,
hvíta af hveiti,
ok hulði dúk.

Fram setti hón
fulla skutla,
silfri varða,
. . . . . á bióð,
fán fleski
ok fugla steikta;
vín var í konnu,
varðir kalkar,
drukku ok dœmdu,
dagr var á sinnum.

Først sættes da bordet (*bióð*) frem. Dette dækkes med en hvid, linlærreds dug med paasyet broderi, sandsynligvis i farver[1]. Ovenpaa dugen lægges der hvide hvedelefser. Saa sættes de sølvbeslagne fader (*skutlar silfri varðir*) fulde af mad paa bordet, samt vin i en kande (*vín var í konnu*) og metalbeslagne bægre (*varðir kalkar*). — Vi har i dette et utvetydigt vidnesbyrd om fremmed paavirkning. Ogsaa hos Angelsakserne blev spisebordet flyttet. I en gaade af en angelsaksisk skribent fra det 8de aarhundred fremføres et bord talende. Bordet fortæller, at det er dets skik at føde folk med al slags mad. Medens det gjør dette, har det fire fødder og dækkes af en vakker dug. Men efterpaa røves

[1] Saaledes forklarer Fritzner *merktr dúkr*.

det for sin udsmykning og mister sine ben, flyttes med andre ord tilside:

De Mensa.

Multiferis omnes dapibus saturare solesco,
Quadrupedem hinc felix ditem me sanxerit ætas,
Esse tamen pulcris fatim dum vestibus orner,
Certatim me prædones spoliare solescunt;
Raptis nudata exuviis mox membra relinquunt[1].

Paa billeder af spiseborde og maaltider hos Angelsakserne ser vi ogsaa bordet dækket af en dug. Maden bringes frem i fader, som synes at være af metal og prydet med forsiringer. Heller ikke lefser manglede. — Det angelsaksiske brod (*hlaf* = oldn. *hleifr*) havde ligesom hos Nordboerne form af runde, flade kager eller lefser[2]. — Man drak af bægre, ikke af horn. Billeder af angelsaksiske maaltider i gamle haandskrifter viser, synes det mig, at borddækningen hos Angelsakserne var ganske den samme som den som skildres i Rigsþula. Vi ser dugen, som er forsynet med en broderet bord, fader med fisk og andre madvarer. Det stegte kjod rækkes af tjenere frem paa spid og spises, synes det, paa lefser, som man kan se af en række tegninger i angelsaksiske haandskrifter. Andre tegninger i disse viser os, at drikkevarerne skjænkedes fra kander[3].

Det er dog ikke bare denne ydre lighed, som bringer mig til at slutte, at Rigsþulas hovding har været paavirket af bordskikke paa de Britiske Øer. Ser vi lidt nærmere paa Rigsþulas skildring, vil vor formodning bli bestyrket. Om dugen skal jeg bare sige, at den ligesom hos Angelsakserne synes at ha været udsyet med broderi i farver. Hvede dyrkedes i den tidlige middelalder ikke i Norge, men indfortes, bl. a. fra England. Did sendte saaledes Torolv Kveldulvsson engang et skib for at hente hvede, honning og andre varer[4]. Hvede blev dog i England paa denne tid bare spist af stormændene. Det samme var vistnok tilfældet i Irland, hvor det synes, som om det især var Nordboerne, som brugte hvede. Vinteren 942—943 gjorde kong Muirchertach sin navngjetne rundgang gjennem Irland, som det er sunget om i et samtidigt digt. Han kom ogsaa med sine mænd til Dublin og leirede sig udenfor murene. Medens de laa der, var Nordmændene i Dublin nodt til at forsyne dem med alskens madvarer, saasom skinke, kjod og fin ost. Men særlig nævnes en forsyning »af god og fuldkommen hvede« (*do chruitnecht chain, chóir*)[5]. Ogsaa vinen vidner om forbindelse med de Britiske Øer.

---

[1] Th. Wright, Hist. of English Culture, s. 33.
[2] Sammesteds, s. 40.
[3] Se Wright, fig. 19, 20, 22 og 67.
[4] Egils saga, k. 17.
[5] Digtet om Muirchertachs rundgang, udg. af E. Hogan, S. J., vers 12—13.

Maden sættes frem paa en slags flade fader af sølv, eller kanske snarere sølvbeslagne (*fulla skutla, silfri varða*). Ordet *skutill*, m. er laant fra ags. *scutel*, m. »a dish«. Dette stammer videre fra latin og er laant fra latinsk *scutella* eller *scutula*[1], som har samme betydning som *skutill*. I prosa bruges *skutill* om en slags smaaborde, som blev sat frem ved maaltiderne. Ordet *kanna*, f. »kande« er ogsaa et fremmedord og stammer snarest fra ags. *canne*. — Ordet forekommer ogsaa i oldhøitysk (*channa*). Efter nogles mening er det et laanord fra lat. *canna*, »rør«. Bægrene (*kalkar*), som jeg før har nævnt, vidner ogsaa om fremmed paavirkning.

Vi ser saaledes, at høvdingen i Rígsþula paa sit bord har vin og hvedebrød fra Vesteuropa. Maden bringes frem paa fader; vinen skjænkes af kander og drikkes af bægre, som alle er af fremmed oprindelse eller ialfald vidner om forbindelse med og paavirkning fra de Britiske Øer. I denne forbindelse kan nævnes endnu et kulturord, som vistnok ikke findes i Eddadigtene eller skaldedigtningen, men dog maa ha været kjendt i Norden paa vikingetiden, nemlig *flaska*, f. »flaske«. En islandsk landnaamsmand kaldes saaledes *Þorgeirr flǫskubak*, d. e. »med ryg som en flaske, rundrygget«. — Jeg skulde dog tro, at det først var efter vikingetiden, at ordet »flaske« fik almindelig hjemstavnsret i de nordiske sprog. — Ordet findes baade i oldhøitysk (*flasca*) og i angelsaksisk (*flasce*). Til Norden er det vel snarest kommet fra England. For de islandske landnaamsmænd, som først optog ordet, stod ikke i stor forbindelse med Tyskland. I de germanske sprog er ordet, mener man, laant fra de romanske sprog (= mlat. *flasco*, ital. *fiasco*, nyfr. *flacon*)[2].

Vi faar i det hele tydelig det indtryk, at høvdinger og stormænd, ialfald blandt Nordboerne i Vesterlede, ved sine bordskikker og drikkelag har efterlignet Angelsakserne. Flere steder i Eddadigtene bruges saaledes ordet *sumbl* i betydningen »drikkelag«. Naar Æserne er i gilde hos Ægir, kaldes dette *sumbl*, og selv er de *sumblsamir* eller »forenet ved gildet«. Ordet *sumbl* er, som S. Bugge mener, laant fra ags. *symbl*, der igjen stammer fra lat. *symbolum*, som i middelalderen kan betyde drikkelag. I Lokasenna (str. 8) forekommer ogsaa *gambansumbl* »stort drikkelag«, et ord hvis første halvdel ogsaa er af angelsaksisk oprindelse (af *gomba*, cas. obl. *gomban* = »skat«)[3]. Ordet *sumbl* forekommer saa

[1] Pogatscher, Zur Lautlehre der griechischen, lateinischen u. romanischen Lehnwörter im Altenglischen, § 11.

[2] Se Kluge, Etym. Wörterb., under *Flasche*.

[3] S. Bugge, The Home of the Eddic Poems, transl. by Schofield, p. XIX.

ofte i Eddadigtene, at det ikke kan ha været bare literært. Nordboerne i England maa selv ha kaldt sine drikkelag for *sumbl*.

Ser vi saaledes i husets udstyr og udsmykning tydelige spor af fremmed paavirkning, saa synes derimod husebygningen i det væsentlige at ha været den gamle. Dog er det muligt, at man paa enkelte gaarder har faat lidt nye rum eller smaabygninger under indflydelse af udenlandsk skik. Et ord, som endnu findes baade i norske og danske bygdemaal er *klere* (oldn. *klefi* m.), »et kammer, lidet værelse«. I jydsk folkemaal er *klere* »fællesnavn for de to kamre bagved piselen, hvor i gamle dage deigtrug, haandkværn og bagerovn fandtes«[1]. Paa grund af denne betydning i jydsk formoder professor Hj. Falk, som han velvillig har meddelt mig, at ordet yderst ude stammer fra gr. *κλίβανος*, lat. *clibanus*, »pande til at stege brod i, bagerovn«. Til Norden er ordet kommet gjennem ags. *cleofa*, »chamber, cell«. At dette ord alt i vikingetiden er kommet til Norden, tor man vel slutte af at det i gammel tid er gaat over til at bruges som gaardnavn. I Røde Bog opføres saaledes under Aremark kirke et nu forsvundet gaardnavn *i Klæfuanom*, som Rygh forklarer af *klefi*[2].

Et andet ord, som har omtrent samme betydning som *klefi* og som ogsaa forekommer i gamle gaardnavne, er *kofi* m.; men dette ord er snarere oldgermansk.

Et ord af fremmed oprindelse er derimod *kamarr*, som i oldn. bruges i betydningen »privet«. Yderst ude stammer dette ord fra gr. *καμάρα*, »et rum med hvælvet dække«. Derfra har det gjennem lat. *camera* udbredt sig til de romanske sprog og er saa, sandsynligvis fra Vesteuropa, kommet til Norden. Jeg kan dog ikke fuldt godtgjøre, at ordet *kamarr* alt er blevet optaget i nordisk sprog i vikingetiden. Det findes nemlig hverken i gamle stedsnavne eller i skaldedigtningen, men forekommer derimod oftere i sagaerne. I Eyrbyggjasaga, som er en af de paalideligste sagaer, heder det saaledes: „*I þenna tíma* (d. e. paa Snorre godes tid) *vóru útikamrar á bœjum*“. Sagaens ord synes at vise, at man paa Snorre godes tid paa Island havde priveter, som stod ude paa gaarden. — Senere blev de flyttet ind i huset og lagt ved enden af svalgangen ell. lign. — Da *kamarr* i oldn. er et almindeligt navn for disse steder, maa vi næsten slutte, at der for vikingetiden ikke fandtes særskilte priveter i Norden.

Den foregaaende undersøgelse om dragt, smykker, bohave osv. viser, som rimeligt er, at Nordboerne i alt, som vi kan sammenfatte

[1] Feilberg, Ordbog over jydsk almuesmaal.
[2] Gaardnavne I, s. 197.

under ordet luksus, i vikingetiden blev sterkt paavirket fra udlandet. Hjemme i Norden havde før vikingetiden livet, baade hos bonden og hos hovdingen, gjennem aarhundreder gaat i samme enkle spor. Vaner og fornødenheder var faa og let at tilfredsstille. Der var liden pragt og end mindre af forfinet smag. Før vikingetiden kunde nok ogsaa smykker og pragtstykker fra fremmede lande naa hid op og bidrage til at udvikle og forandre smagen. Men i det store og hele levede sønnen paa samme maade som far og farfar og som ætten før dem i aarhundreder havde levet. Men saa kom vikingetiden; en ny verden aabnedes for Nordboernes undrende øine. De fik i Vesteuropa, i Frankrig og paa de Britiske Øer, se en kultur, som nu i mange maader synes os raa og halvt barbarisk, men som vel paa en Nordbo maatte virke næsten, som naar en asiatisk fyrste kommer til London. Og det, som først faldt i øinene, var naturligvis den ydre pragt; kirkerne med deres hellige kar i guld og sølv og smykket med edelstene, præsterne i deres silkekapper med brogede figurer og guld- og sølvbroderier, kongeborgen med dens vævede tæpper paa væggene og dens rige udstyr, kander, kar og krystalbægre, og ikke mindst staar mændene og deres kvinder i kjortler og kaaber af silke og skarlagen udsyet med baand og guldbroderier. Og saa efterhvert som Nordboerne selv fik fast fod i de fremmede lande, søgte de selv at indrette sig paa udenlandsk vis og at efterligne eller paa anden vis skaffe sig alt, som de saa af gilt og straalende derude i det fremmede, i Frankrig, England og Irland.

Handel.

At skildre den betydning, vikingetiden har havt for udviklingen af Nordboernes handel, er ikke let. Arkæologerne har søgt at vise, at der alt i mellem-jernalderen, og kanske endnu tidligere har været forbindelse mellem Norge og Danmark paa den ene side og landene syd og vest for Nordsjoen. At Svensker alt for aar 800 har drevet handel og skibsfart baade paa Frankerriget og paa de Britiske Øer, kan ikke være tvivlsomt. Som jeg i afsnittet om prydkunst nærmere søger at gjøre rede for, viser billedstenene paa Gotland, at gutniske mænd i anden halvdel af 8de aarh. har seilet til Shetlandsoerne og Orknøerne og at de sandsynligvis ogsaa er kommet længere mod syd paa de Britiske Øer. Mellem Birka og det Frankiske Rige, vel især Dorestad, maa der ogsaa ha været handelsforbindelse. Derom vidner ikke bare de historiske kilder; man har ogsaa paa det gamle Birkas grund og i de nærliggende graver fundet karolingiske mynter og kristelige gjenstande af tydelig frankisk oprindelse, som kun kan være kommet til Birka gjennem handelsforbindelse med det Karolingiske Rige[1].

I Danmark var der, som jeg alt i indledningen har nævnt, en stor og anseiig kjøbstad i Slesvig (ligesom senere i Hedeby). Ogsaa mellem Slesvig og Dorestad var der ifolge Rimberts levnetsskildring handelsforbindelse. I Norge var det vist især Viken og bygderne deromkring, som stod i forbindelse med Dorestad og de andre egne ved Rhinens, Maas's og Scheldes udlob. Vestfold dannede, som vi ved, i begyndelsen af det 9de aarh. et rige sammen med Jylland og nævnes i Einhards annaler for aar 813 (*ad Westerfoldam*)[2]. Det var vistnok ogsaa paa grund af gamle handelsforbindelser med Frankerriget, at mænd fra Vestfold tidlig tog del i tog til Frankrig; saaledes kom i 843 *Westfaldingi* til egnene ved Loires munding[3]. Vi kan saaledes ikke sige, at vikingetogene aabnede Nordens handelsforbindelse med Vesterlandene, hverken tillands eller tilsjøs. Denne handel var tidligere — uden kanske for Gotlands vedkommende — nærmest at ligne med

[1] Jfr. Hildebrand, Sveriges medeltid, I, 776 og Montelius, Les temps préhistoriques en Suède, s. 232, hvor to kristelige, frankiske gjenstande fra Birka er afbildet.
[2] Pertz I, s. 200.
[3] Se Steenstrup II, s. 243.

Europæernes handel paa det indre af Afrika; men nu aabnede Nordens lande sig for Europa og Europa sig for Nordboerne. Nordiske varer begyndte at faa afsætning i udlandet, og Nordboerne forsynes fra nu af regelmæssig med alle de frembringelser, som Vesterlandenes høiere kultur formaaede at skaffe. Ogsaa med Rusland og med Østen blev forbindelsen fra nu af langt rigere og frugtbarere end før. Nordboerne begyndte at formidle Østens og Ruslands frembringelser, især pelsværk, til Vesteuropa.

Det er ikke min opgave her at skildre den betydning, som Nordboerne har havt for udviklingen af Vesteuropas handel og skibsfart. Englænderne, som i vore dage er jordens største handels- og industridrivende og sjøfarende nation, vilde ikke være blit, hvad de nu er, uden de Dansker og Nordmænd, som grundede nybygder i det angelsaksiske rige. Flere af de vigtigste handels- og industricentrer i England er grundet af Nordboerne eller skylder dem sin blomstring. Jeg skal nævne »Femborgene« Stamford, Derby, Leicester, Nottingham og Lincoln, særlig Derby, hvis navn ogsaa er nordisk (*Dýrabýr*). Fisker- og sjøfartsbyen Grimsby er, som navnet viser, ligeledes grundet af Nordboerne. Det samme er tilfældet med byen Swansea i Wales. York blev, medens Northumberland var et nordisk rige, en af Englands største og mest blomstrende stæder, som næsten kunde maale sig med London. Og Bristol skylder forbindelsen med de norske riger i Irland sin blomstring. Om denne Nordboernes betydning for England er nu de fleste enige, ikke bare nordiske, men ogsaa engelske forskere. Jeg skal særlig nævne W. Cunningham's udmerkede arbeide »Growth of English Industry and Commerce«. Men Cunningham, som dog er en saa fremragende forsker, har en mangel, som han desværre deler med de fleste Engelskmænd. Hans kjendskab til Nordens historie og særlig til vikingetiden er overmaade lidet. Han taler om opdagelsen af Grønland og Vinland og kjender ikke Gustav Storms grundlæggende undersøgelser om Vinlandsreiserne. Som de fleste engelske forskere, kalder han Nordboerne i England under ett for *Danes* uden at skjelne mellem Dansker og Nordmænd. De til St. Olaf og til orknøjarlen St. Magnus viede kirker i England er efter ham „*a sign of Danish influence*“ (s. 89). Det er, synes jeg, en skam, at f. eks. Johannes Steenstrup's »Normannerne« ikke er oversat paa engelsk.

I Irland har Nordboernes betydning for handelens og skibsfartens opkomst været endnu større end i England. Før de kom til Irland, fandtes der ingen virkelige byer og ingen kjøbmandsskibe seilede med varer til udlandet. Dublin, Waterford, Limerick og Cork, næsten alle

de vigtigste byer i Irland er grundet af vikingerne og skylder dem sin blomstring. Ogsaa i Normandie skylder de vigtigste stæder, som Rouen f. eks., Normannerne sin blomstring som handelsstæder. Men som jeg alt har sagt, det ligger udenfor min opgaves ramme at tale mere om dette interessante æmne. Derimod kan jeg ikke skjønne andet, end at det maa høre med til opgaven at fortælle om, hvordan Nordboerne indrettede sig i sine nybygder vesterpaa, hvordan deres kjøbmænd aabnede handelsveie til nye lande og derfra fik alskens nye varer, hvordan kjøbmændene organiserede sig slig som de saa kjøbmænd i mere udviklede lande gjøre det osv.

Jeg skal da først søge at skildre forholdene i Irland saa godt, som de faa og magre kilder tillader det. Det er en gammel overtro, som endnu lever, mest i udlandet, at vikingerne bare var vilde røvere, som kom for at herje og plyndre. Men intet kan være feilagtigere. Vikingerne var fuldt saa meget handelsmænd. Naar de kom til et fremmed land, sluttede de først kjøbefred med befolkningen paa en viss tid, dage eller uger. Saalænge den varede, var det ikke tilladt at røve eller plyndre.

Folk kom med sine varer; der blev holdt marked, kjøbt og solgt. Men efterat fredstiden var endt, stod det enhver frit for at røve og plyndre og gjøre strandhug. Sagaerne fortæller mangfoldige gange herom, saa vi kan ikke tvivle paa, at det virkelig pleiede at gaa til slig. Overalt, hvor Nordboerne i vikingetiden satte bo, bragte de med sig sin kjærlighed til sjøen og til at drage som kjøbmænd til fremmede lande. Vi maa huske paa, at i vore dage er det at være kjøbmand et fredeligt yrke. Men i gamle dage var det anderledes. Kjøbmanden pleiede selv at følge med sine varer, naar han skulde sælge dem. Tilsjøs var reisen fuld af møie og farer og tillands var det ikke stort bedre; retløs og uden værn og beskyttelse, som kjøbmandens stilling var paa de fleste steder. Den, som i gamle dage vilde være kjøbmand, maatte være en modig mand, som ikke bare forstod at bruge griffelen og at regne paa sin vokstavle; han maatte ogsaa ha sverdet rede ved sin side og forstaa at bruge det. Jeg tænker, det er derfor mest, at vore forfædre i gamle dage var slige dugelige kjøbmænd. De var ikke rædde for at seile over vilde sjøen baade ved nat og dag eller for i fremmed land at vove liv og lemmer. Hver Nordbo i de dage havde lidt i sig af Lodbrokssønnernes natur, om hvem det heder i den vidunderlige irske fortælling, at »deres forfængelighed og ungdommelige ærgjerrighed« drev dem til at drage over den Biskayiske Bugt til Spanien og videre til

Afrika, fra land til land, bare for at søge lykke og æventyr[1]. Derfor kom Nordboerne til at aabne nye veie for handel og samfærsel; de bragte Ostens varer fra Rusland til Vesteuropa og Sydens og Vestens varer til Norden. Men kjobmænd i moderne forstand var de ikke; de manglede ævnen til at beregne og spekulere. Derfor blev de som handelsmænd snart aflost af andre nationer; forst i fremmede lande og tilsidst ogsaa i Norden selv. Men dette hindrer ikke, at deres virksomhed paa handelens og sjofartens omraade har været banebrydende for de Britiske Øer, ja for hele Vesteuropa.

De Nordboer, som bosatte sig i Irland, begyndte fra første færd af at drive handel paa fremmede lande. De indførte ordnet maal- og vægtsystem, ialfald i sine egne nybygder, og var de første, som i Irland prægede mynter[2]. — Det fortjener at merkes, at de nordiske ord »mark« (oldn. *mork*) og »penning« (oldn. *penningr*) begge er gaat over i irsk (*marc* og *pinginn*). Ordet *marc* nævnes første gang i Chronicum Scotorum for aar 1027, hvor det fortælles, at Dublinkongen Sigtrygs søn Amlaib (d. e. Olav) fanges af en irsk høvding. For at løskjøbe sig maa han udlevere Carlus's sverd og gi en mark til den mand, som fangede ham (*cloidheom Carlusa 7 marc ind ir rodnergaibh*). Ordet bruges endnu i irsk i formen *marg* og betyder »mark in money« (O'Reilly). Ordet *pinginn* forekommer ogsaa første gang i en fortælling om Nordboerne i Dublin[3]. — Tidligst begyndte vel Nordboerne i Irland at drive handel over den Irske Sjø og St. Georg's Kanalen til Bristol og Chester[4]. Giraldus Cambrensis, som skrev i det 12te aarh., nævner flere gange handelen mellem Bristol og Irland. Han skildrer saaledes, hvordan Bristol endnu paa William Erobrerens tid var et marked for slavehandelen i al dens rædsel; dér solgtes trællene, bundet sammen med reb, og førtes over til Irland[5]. William af Malmesbury i sin bog „*De gestis pontificum*", fra omkr. 1140, siger om Bristol, at den er en havn for skibe, som kommer fra Island, Norge og andre oversjøiske havne. Selv har jeg søgt at vise, at der paa begge sider af Bristolkanalen i gamle dage laa en række nordiske kolonier, som synes grundlagt ikke mindst for handelens skyld og hvorfra der blev drevet livlig handel, bl. a. paa Waterford og Dublin[6]. Men Nordboerne i Irland begyndte

---

[1] Three Fragments, s. 150 ff.

[2] Se afsnittet om myntvæsen.

[3] Fortællingen om skalden Ruman, udg. af Kuno Meyer i Otia Merseiana II.

[4] Jfr. Cunningham, Growth of Engl. Industry & Commerce, s. 89 og 82.

[5] De Vita S. Wlstani II, 20.

[6] A. Bugge, Contributions to the History of the Norsemen in Ireland III (Norse Settlements round the Bristol Channel).

snart at udstrække sine handelsfærder videre end til England. En notis i Cormac's Glossar, som jeg snart skal tale nærmere om, viser, at de før aar 900 drev handel paa Frankrig, hvorfra de hentede vin. Vinhandelen, som endnu i slutningen af det 13de aarh. blev drevet af »Østmændene« i Waterford, maa vel især ha gaat paa Bordeaux og i det hele egnene ved Garonne's munding. Der har saaledes alt i det 9de og 10de aarhundred været en regelmæssig handelsforbindelse mellem det sydvestlige Frankrig og vikingebygderne i Irland. Hvor betydelig denne vinhandel var, kan vi skjønne af et digt, som den irske digter Mac Liag skrev til kong Brian Borumha, som faldt i Clontarfslaget 1014. Digtet skildrer Brians kongebolig i Kincora og de skatter og afgifter, som han faar fra alle stater og stammer i hele Irland. En del af hans tribut var saaledes 150 fader vin (*trí chaogad dabhach fióna*) fra Nordboerne i Dublin. Fra Nordboerne i Limerick skulde han faa en tønde rød vin hver eneste dag (*tonna gach aonlá d'fión derg*)[1]. Fra Syd-Frankrig var veien ikke lang til Spanien, hvor Maurerne havde grundlagt en civilisation, som ialfald i materiel henseende længe stod høiere end nogen anden i Europa. Til Spaniens kyster kom skibe fulde af Østens varer, edelstene, silke og kryderier. Maurerne selv indførte i Spanien dyrkningen af bomuldsplanten, sukkerrøret, daddelpalmen og vel ogsaa af morbærtræet. I Spanien som paa Sicilien udviklede der sig under det arabiske herredømme en blomstrende silkeindustri. Alle de kostbare, med guld indvævede tøier, som Orienten frembragte, vævedes ogsaa i Spanien. Læderindustrien blomstrede; det fine korduanskind har saaledes faat navn efter byen Cordoba i Spanien[2]. Til Spanien maa Nordboerne i Irland alt i det 10de aarh. være kommet som handelsmænd. Jeg skulde tro, at det især var Limerick paa Irlands vestkyst, som paa grund af sin geografiske beliggenhed stod i forbindelse med Spanien. I 968 indtog og plyndrede Munsterkongen Methgamhain og hans mænd

[1] Digtet, som er bevaret i to papirhdsk. i Royal Irish Academy, Dublin, $\frac{23}{G. 8}$ og $\frac{23}{Q. 2}$, begynder: *Boraimhe baile na riogh.* Stykket om Nordboernes afgifter lyder saaledes:

Ar g-cáin ó lucht Atha Cliath
ó Dhanaruibh na doinnscíath
trí chaogad dabhach fióna
do geibh mis go gnaith mhíolla.
Ar g-cáin ó lucht Luimnigh luirc
ó clanna Amlaoi iarnuigh
tonna gach aonlá d'fión derg
ó na Gallaibh fa gnaith mhedhg.

[2] Se Heid, Geschichte des Levantehandels im Mittelalter I, s. 57 ff. o. fl. steder.

Limerick. »De tog«, saa fortæller den irske saga, »bort med sig deres (d. e. Nordboernes) klenodier og bedste eiendele, deres skjønne, udenlandske sadler, deres guld og sølv, deres skjønt vævede klæder af alle farver og alle slags, deres satin- og silkeklæder prægtige og straalende, baade skarlagenfarvede og grønne, og alslags klæde paa samme vis«[1]. Purpur og silke forstod paa denne tid ingen nord for Alperne at forfærdige. Nogen egentlig læderindustri var der, saavidt jeg ved, heller ikke hverken i Frankrig eller Nederlandene, men vel, som jeg alt har nævnt, i Spanien. Jeg tror derfor, at Nordboernes »skjønne udenlandske sadler« (*a sadlaici alli allmarda*) var indført fra det nuværende Spanien eller Portugal, og ligeledes at det var derfra, de fik sine pragtfuldt farvede silketøier. Jeg har alt talt om Lodbrokssønnernes tog til Spanien og Nord-Afrika i anden halvdel af 9de aarh.; dette tog udgik fra de Britiske Øer og vendte tilbage til Irland, hvor der længe efter den tid var »blaamænd« i Erin[2]. Jeg tænker mig da, at det var dette tog, som aabnede forbindelsen mellem Irland og Spanien.

Hvor rige og blomstrende de nordiske byer i Irland var, gir de irske sagaer os mange vidnesbyrd om. Vinteren 941—942 gjorde kong Muirchertach »med læderkappen«, som han kaldtes, sin navngjetne rundgang rundt Irland, hvor han tog gisler af alle høvdinger. Paa sin vei kom han ogsaa til Dublin. Det heder herom i et digt, som er forfattet af en samtidig digter:

»A supply of his full store was given
to Muirchertach son of Niall
of bacon, of good and perfect wheat;
also was got a blood-debt of red gold.

Joints (of meat), and fine cheese (were given)
by the very good and very pure Queen,
and then was given, (a thing) to hear,
a coloured mantle for each chieftain[3].

[1] Cogadh Gaedhel, s. 78 f.

[2] Det heder i Three Fragments, s. 162—163, om Lodbrokssønnerne: »De førte med sig en stor mængde af dem (ɔ: Maurerne) som fanger til Erin; disse er nemlig de blaa mænd; for Mauri er det samme som sorte mænd, og Mauritania det samme som sorthed« [*tugsad dna sluagh mór diobh a m-brait leo go hEirinn .i. siad sin na fir gorma, uair is ionann Mauri ⁊ nigri: Mauritania is ionann is nigritudo*]. Udtrykket »de blaa mænd« [*na fir gorma*] om Maurerne hører ikke hjemme i irsk sprogbrug, men maa være en oversættelse af oldn. *blámaðr*. Dette viser, at fortællingen i Three Fragments stammer fra en nordisk kilde og følgelig, at dens grundlag er historisk paalideligt.

[3] Móirthimchell Éirinn uile dorigne Muirchertach Mac Neill, (d. e. »Den store rundgang rundt hele Erin, som M. søn af Niall gjorde«), ed. F. E. Hogan, S. J., Dublin 1901, s. 20 f..

Muirchertach fik intet sted slige gaver som i Dublin. Men disse ting, baade skinken, hvedemelet og den fine ost, og først og fremst de farvede kapper, stammede vist ikke fra Irland, hvor den dag idag ligesom i Wales folk aldrig spiser ost. Dublinmændene havde faat dem paa sine handelsfærder til England og Frankrig.

Næsten seksti aar senere, efter slaget ved Glen-Mama i aar 1000, indtog og plyndrede kong Brian Dublin. Det fortælles derom i Cogadh Gaedhel bl. a.: »Paa dette ene sted blev der fundet de største rigdomme paa guld, sølv og findrún (en slags hvid bronze), paa kostbare stene og karfunkel-edelstene, drikkehorn og skjønne bægre«[1]. Edelstene og drikkebægre kom ogsaa fra udlandet, fra Frankrig og fra Syd-Europa. — Om betydningen af Nordboernes handel for Irland vidner ogsaa ordet *matal* »kappe, mantel«. Dette ord synes nemlig i Irsk at være laant fra oldn. *mǫttull*, som igjen stammer fra romansk (= lat. *mantellum*). Ordet forekommer ofte i middelirsk og bruges om kapper, som de irske høvdinger gav i tribut til sine konger. Handelen med disse kapper maa derfor ha havt stor betydning.

Fra Irland kom Sydens varer, silke og kostbart vævede tøier, og det meget andet, som folk i hjemlandet ikke formaadde at frembringe, op til Norden. Man har baade i Norge, Sverige og Danmark fundet irske mynter med Dublinkongen Sigtryg Silkeskjægs billede paa. — Dette tyder jo paa en handelsforbindelse mellem Irland og de nordiske lande. — Særlig synes der i det 10de aarhundrede at ha været en livlig forbindelse mellem Island og Irland og i det hele de keltiske dele af de Britiske Øer paa den anden side. Mest var det vel Islændinger, som for paa Irland, som Torodd, om hvem Eyrbyggjasaga (k. 29) fortæller, at han var en stor farmand, som eiede skibe, som gik paa kjøbmandsfærd, bl. a. til Dublin. Eller Gudleiv, søn af Gudlaug den rige, som ogsaa drog paa kjøbfærd til Dublin (Eyrbyggja, k. 64). Eller Ravn Limericksfarer (*Hrafn Hlýmreksfari*), om hvem det i Landnaamabok (II, k. 22) fortælles, at han længe havde været i Limerick i Irland (*er lengi hafði verit í Hlýmreki á Írlandi*). Undertiden hændte det ogsaa, at folk fra Irland og Suderøerne seilede paa Island. Saaledes fortælles det i Eyrbyggjasaga (k. 50): »Den sommer, da kristendommen ved lov blev vedtat paa Island (d. e. i aar 1000), kom der et skib fra havet tilland ved Snæfellsnes; det var en Dublinfarer; der var irske og suderøiske, men faa norrøne mænd ombord«. Sagaen fortæller ogsaa lidt om de varer, som de havde med sig. Det var bl. a. engelske lagener og

[1] Cogadh Gaedhel, s. 114 f.

silketøi og i det hele pynt og stas, som de høiættede islandske høvdinger var svært glade i. Hvor livlig forbindelsen mellem Norge og Island paa den ene side og Irland var i vikingetiden, ser vi ogsaa af en bemerkning i Egilssaga (k. 22). Brynjolv herse i Sogn vil ikke føie sin søn og gi ham et langskib for at drage i viking, men siger: »Et kjøbmandsskib skal jeg nok gi dig i hænde og dermed handelsvarer. Far du saa syd til Dublin. Den færd gaar der nu størst ord af« (*Sú ferð er nú frægst*).

Det samme fremgaar af en fortælling i Olav Trygvessøns saga (k. 175). Da Haakon jarl havde faat nys om, at Olav Trygvessøn opholdt sig i Irland, kaldte han til sig sin ven Tore Klakk og sagde til ham: »Du skal i sommer drage paa en kjøbmandsfærd, som folk nu ofte bruger at foreta, nemlig vest til Dublin i Irland, og i hemmelighed spørge, om der dér vesterpaa er en mand, som kalder sig Ole den gerdske (d. e. den russiske)«[1]. Forbindelsen med Irland havde størst betydning i selve vikingetiden. Dog synes der, saalænge Dublin bestod som norsk kongerige, hele tiden at ha været lidt forbindelse mellem Irland og Norge, mest vel over Suderøerne og Orknøerne.

Vi har af det foregaaende sét, at de nordiske kjøbmænd, som bodde i Irlands byer, fra hjemlandet havde medbragt Nordboernes kjærlighed til sjøfart og handel. De seilede i syd helt ned til Spanien, og det hændte at de kom op til Island i nord. Men hvordan indrettede disse kjøbmænd sig ellers? Havde de f. eks. nogen slags organisation? Eller var de, som saa mange norske og islandske kjøbmænd paa den tid, stormænd og kjøbmænd paa samme tid, folk, som seilede mellem landene ligesaa meget for at se sig om som for at drive handel? Fandtes der alt i det 9de og 10de aarhundred faste love, som bandt kjøbmændene der vesterpaa sammen, bestemmelser, som var almindelig vedtat og som gjaldt for alle, f. eks. om maal, vægt o. l.? I Syd-Europa, særlig i Syd-Frankrig og Italien havde jo kjøbmændene forlængst organiseret sig. Handelen var jo endnu forbundet med saa mange farer og besværligheder, at det gjaldt at slutte sig sammen og derved være sterkere end naar man optraadte alene. Derfor sluttede kjøbmændene fra de forskjellige byer sig sammen og dannede foreninger og handelsselskaber (*societates*). I Mellem- og Vest-Europa sluttede de sig, dog først i det 11te aarh., sammen i gilder[2], som havde sine faste love og bestemmelser. Allerede i oldtiden havde man kjendt sjølove eller farmands-

[1] Flateyjarbók I, s. 217.

[2] Jfr. A. Bugge, Studier over de norske byers selvstyre og handel, s. 188 f., og Liber Custumarum I, indl. s. XLVIII (udg. i Master of Rolls' Series).

love, som havde almindelig gyldighed, nemlig den Rhodiske Lov. Tidlig i middelalderen fik den dengang meget betydelige handelsstad Amalfi i Syd-Italien skrevne sjølove, den saakaldte *Tabula de Amalfi*. Alt i det 10de aarh. var der kanske i Amalfi en egen domstol, som dømte i sjøretssager. Den ældste skrevne sjøret, som nu eksisterer, er de saakaldte „*Ordinamenta et consuetudo maris*" fra den lille by Trani i Syd-Italien ved Adriaterhavet; disse love stammer, ifølge deres eget udsagn, fra 1063[1]. Men længe forud for den tid har der visselig været love og bestemmelser, som gjaldt for kjøbmænd fra Middelhavslandene. Tidlig i middelalderen fik ogsaa Barcelona i Catalonien sin skrevne sjøret. Den sjøret, som i middelalderen var gjældende lov baade i det sydvestlige Frankrig og i England, har faat navn efter øen **Oléron**, lige nord for Garonne's munding. Denne lov stammer dog fra en tid, som ligger efter vikingetiden, og vedkommer os derfor ikke her.

Paa sine handelsfærder til Frankrig og længere sydover mødte da de nordiske kjøbmænd fra Irland kjøbmænd, som havde sin faste organisation og som rettede sig efter love og bestemmelser, som havde almindelig gyldighed i handelen mand og mand i mellem og for skibsfarten; — sjøfarts- og handelslovgivningen hænger jo den dag idag nøie sammen. — Selv havde disse Nordboer en medfødt retssans. I sit hjem dømte de jo paa thinge og vedtog dér nye love. Hvad under da, at de af samværet med de fremmede kjøbmænd lærte selv at slutte sig sammen og at de fik love og bestemmelser (endnu uskrevne naturligvis), som gjaldt for skibsfarten og handelen? Jeg slutter dette af et udtryk i Cormac's glossar. — Cormac var biskop og konge i Munster og skrev ved aar 900. — Det heder der. »**Epscop fína** in the Sea-Laws, i. e. a vessel for measuring wine among (*apud*) the merchants of the Norsemen (gen. pl. *gall*) and Franks«[2]. Irerne drev jo ingen handel og skibsfart paa udlandet. Desuden taler Cormac heller ikke om irske, men bare om nordiske og frankiske kjøbmænd. Cormac har da vidst, at de nordiske kjøbmænd i Irland havde en slags farmandslov, og at der var visse bestemmelser om vægt, maal, mynt osv., som gjaldt i handelen mellem dem og Frankerne. Og dette alt før aar 900! — Selv ordet *epscop* (eller rettere *escop*) synes, som Whitley Stokes mener, at være et laanord fra lat. *scyphus*, bæger. Nordboerne i Irland har vel optat det paa grund af sin vinhandel paa Frankrig[3].

---

[1] Se »The Black Book of the Admiralty« (udg. af Sir Travers Twiss i Rolls' Series), indledn. til b. IV og IV, s. 522.

[2] Cormac's Glossary, transl. by O'Donovan, ed. by Whitley Stokes, s. 67.

[3] Jeg kan ogsaa nævne, at ifølge retslærdes mening minder bestemmelserne i den islandske Grágás om havari grosse om bestemmelserne herom i den Rhodiske Lov.

De Nordboer, som grundede nybygder i England, udviklede ogsaa tidlig en betydelig handel. Jeg nævner andetsteds, at de nordiske konger i Øst-Angel og Northumberland alt i slutningen af det 9de aarhundred begyndte at præge mynter. Men særlig fra første halvdel af det 10de aarh. findes der fra Northumberland en række forskjellige mynter, som tyder paa en forholdsvis meget stor udmyntning. Heraf kan vi igjen slutte, at handel og næringsliv blomstrede. Det er ogsaa værd at lægge merke til, at de nordiske vægt- og værdienheder *mark* og *øre* har vundet indpas i England, langt ud over Danelagens grænser, og er optaget i landets almindelige myntsystem[1]. Der er endog meget som taler for, at de nordiske kjøbmænd i England tidlig begyndte at organisere sig som et sluttet hele. Jeg kan dog ikke komme længere tilbage end til Knut den stores tid, saa spørgsmaalet skulde strengt tat ligge udenfor min opgave.

Den, som er kjendt, vil sikkerlig midt i det travleste London, der hvor Strand gaar over i Fleet Street, ha lagt merke til en liden kirke. Dens ydre kalder os ikke tilbage til middelalderen. Den er nemlig ombygget af St. Paulskirkens navnkundige arkitekt, Wren. Men ved sit navn minder den om Nordboerne; den heder nemlig *St. Clemens Danes*, i latinske brevskaber kaldes den *Ecclesia Sancti Clementis Danorum* eller »De Danskes St. Clemenskirke«. Worsaae har først henledet opmerksomheden paa denne kirke og søgt at vise, at den har faat navn af de Danskes, fordi saamange Danske blev begravet dér. Men disse Danske har vistnok særlig været kjøbmænd og sjøfarere, som her havde et sted, hvor de paa landsmandsskabets vegne sluttede sig sammen. St. Clemens var nemlig de sjøfarendes skytshelgen og havde især kirker i handels- og sjøfartsstæder. Denne kirke maa ha eksisteret alt paa Knut den mægtiges tid; dér fandt nemlig Knuts søn Harald (i 1040) tilslut sin hvile[2].

Disse danske, og i det hele vel de nordiske kjøbmænd i London, som samledes til gudstjeneste i St. Clemenskirken og dér begrov sine døde, synes at ha dannet et slags kjøbmandsgilde. Jeg skal ikke her komme nærmere ind paa spørgsmaalet om gildevæsenets oprindelse. Dette spørgsmaal har betydning for middelalderens, men ikke for vikingetidens historie. Saa meget er dog sikkert, at *kjøbmandsgilder (gilda mercatoria)* forekommer først sent i Norden. De udviklede sig tidligst i Vest-Europa, i England og Frankrig. Kølnerne, som alt før

[1] Steenstrup, Normannerne IV, s. 171 f.

[2] Se nærmere Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene, s. 38 f.

William Erobrerens tid handlede paa England og nød store forrettigheder dér, havde i London en sal, som i et aktstykke fra det 13de aarh. kaldes *la saille des Deneis*, d. e. de Danskes sal ell. gildehus[1]. Dette kan ikke forstaaes anderledes, end at kjøbmændene fra Køln samledes i et gildehus, som tidligere havde tilhørt de Danske. Disse maa ha solgt det i begyndelsen af det 12te aarh., da deres handel paa England næsten var ophørt. I aaret 1157 tog nemlig Henrik II kjøbmændene fra Køln og deres gildehal (*gildhalla*) i sin beskyttelse[2]. Jeg tvivler ikke paa, at disse to ting staar i forbindelse med hinanden, de danske kjøbmænds til den hellige Clemens indviede kirke og Danskernes gildehal. Begge dele stammer visselig fra Knut den store, som naturligvis paa mange maader søgte at begunstige sine egne landsmænd.

En kan spørge, hvad »Danske« i udtrykkene *Ecclesia Sti. Clementis Danorum* og i *la saille des Deneis* betyder. Naar kong Harald Harefod blev jordet paa St. Clemens kirkegaard, saa viser dette, at det ikke bare var tilreisende Dansker, som udgjorde Clemens-kirkens menighed. Jeg skulde tværtimod tro, at den var en kirke for de i London bosatte Dansker, og Nordboer i det hele. Det samme var vel ogsaa tilfældet med de »Danske«, som havde et eget gildehus i London. De har været danske, i London bosatte kjøbmænd.

Man kan ogsaa spørge: Hvor laa de Danskes gildehus? Herpaa kan jeg ikke gi noget sikkert svar. Enten har det ligget i nærheden af St. Clemenskirken, i det daværende Londons yderste Westend, eller ogsaa i nordøst, i nærheden af porten ved Bishopsgate, den vigtige port, som i gamle dage ledede samfærselen fra nord ind i London. Denne port skulde nemlig oprindelig holdes vedlige af Danskerne, sagtens som gjengjæld for de forrettigheder, disse nød i London. Men da kjøbmændene i Køln kjøbte Danskernes gildehus, gik forpligtelsen til at holde Bishopsgate port vedlige og til at holde vagt ved den fra Danskerne over til Kølnerne. Og da disse siden sluttede sig sammen med Hanseaterne og der i London blev en fælles tysk gildehal, gik forpligtelsen over paa Hanseaterne[3].

---

[1] Liber Albus (i Rolls' Series) I, 229. Jfr. A. Bugge, Studier over de norske byers handel og selvstyre, s. 188 f.

[2] Hansisches Urkundenbuch I, n. 14.

[3] Jfr. et vidneprov fra 1275 (Hansisches Urkundenb. I, 747) samt et utrykt aktstykke i Londons Guildhall, hvor Danskernes pligt til at holde Bishopsgate port vedlige og til at holde vagt der omtales. Dette aktstykke har jeg set, men ikke faat lov til at afskrive.

Danskerne nød ogsaa ellers, vel fra Knut den stores tid, store privilegier i London. De havde lov til hele aaret igjennem at opholde sig i London, stod under byen Londons love og havde tilladelse til at drage rundt til alle byer og markeder i England. De stod med andre ord paa lige fod med de indfødte. De norske kjøbmænd havde lov til at bo aaret rundt i London, men fik ikke forlade byen for at drage til andre markeder [1].

At de nordiske kjøbmænd i London saaledes alt paa Knut den stores tid dannede en særskilt organisation og havde sit eget gildehus og sin menighedskirke, vidner ikke bare om, hvor betydelig deres handel var. Det viser ogsaa, at de i kultur og dannelse stod fuldt paa høide med Vesteuropas kjøbmænd og at de af franske, flamske og tyske kjøbmænd havde lært organisationens og sammenslutningens kunst. Et andet spørgsmaal, som jeg ikke vover at gi svar paa, er det: Har de nordiske kjøbmænd i hjemlandet lært at organisere sig paa lignende vis? Jeg tænker især paa Gotland. Er det et tilfælde, at Visby er Hanseforbundets vugge, og at det var de Tyskere, som handlede paa Visby, som først sluttede sig sammen til den forening, hvoraf det store Hanseforbund skulde udvikle sig? Man kunde tænke paa, at de gutniske kjøbmænd fra gammel tid af havde sluttet sig sammen.

For de nordiske lande, og særlig for Norge og Danmark, kom handelsforbindelsen med England til at faa overmaade stor betydning. Før Hanseaterne kom og satte sig fast i de nordiske stæder og forandrede handelens retning, var seiladsen og handelen paa England ubetinget det vigtigste baade for Norge og Danmark. Englænderne var jo endnu ikke den store handelsdrivende og sjøfarende nation, som de siden er blit. De drev selv liden handel paa udlandet og var væsentlig afhængig af fremmed tilførsel. Fra gammel tid af, tildels endog forud for vikingetiden, kom frisiske, nederlandske, kølniske og franske kjøbmænd til de engelske markeder med tøier, metalvarer, vin, luksusartikler og alskens varer fra Mellem- og Syd-Europa; det, som de især kjøbte i England, var uld, som blev brugt ved de store væverier i det nuværende Belgien og de tilgrænsende egne af Frankrig. Nordboerne kunde saaledes i England faa alle de udenlandske varer, som de trængte. Særlig var det fint klæde — engang imellem kanske ogsaa silke til brug for høvdinger — samt hvede, honning og vin, som de indførte. Til England bragte de til gjengjæld fisk, som sikkerlig i tørret tilstand alt i vikingetiden har spillet en rolle som handelsvare; størst betydning havde dog

[1] Liber Albus I, s. 63 f.

endnu det pelsværk, som Vesteuropa fik gjennem Nordboerne. Før Hanseaternes tid var Nordboerne omtrent de eneste, som forsynede Vesteuropa med pelsværk. Det kom dels fra det nordlige Norge og dels fra Rusland, hvorfra gutniske kjøbmænd udførte det. De gutniske kjøbmænd, som i vikingetiden og den ældre middelalder var af overmaade stor betydning for handelen og samfærselen mellem Vest- og Øst-Europa, bragte vel ogsaa andre af Østens varer til Vesterlandene, som voks f. eks., eller varer, som kom fra Sortehavs- og Kaukasuslandene.

Arkæologerne har víst, at der allerede forud for den yngre jernalder maa ha været nogen forbindelse mellem de Nordiske lande og England. Men denne forbindelse kan næppe ha været regelmæssig eller havt stor betydning. Skal vi dømme efter den mængde angelsaksiske mynter, som er fundet i Norden, var det først i det 10de aarhundred, og især fra dettes anden halvdel af, at forbindelsen med England fik sin store økonomiske betydning. Jeg taler andetsteds mere om disse myntfund[1]. Her skal jeg bare minde om, at der i det svenske Nationalmuseum i Stockholm findes næsten ligesaa mange angelsaksiske mynter som i British Museum i London. De allerfleste af disse er fundet paa Gotland. Nu deltog nok Svensker ikke saa sjælden i vikingetogene dér vesterpaa. Men dét er dog forskerne forlængst enige om, at disse store pengesummer ikke kan skyldes vikingetog og udredsler fra de angelsaksiske konger; — disse gik jo mest til Danskerne, og undertiden til Nordmændene; — de maa skyldes handelen. Jeg skulde tro, at de angelsaksiske mynter er kommet til Gotland dels ved gutniske kjøbmænds direkte handel paa England og dels over Danmark, paa grund af handelsforbindelser mellem Gutland og Danmark. I Danmark har man ikke fundet saa mange angelsaksiske mynter som i Sverige og i Norge endnu færre. Men nu er det saa, at ingen af de angelsaksiske mynter, som er fundet i Norden, er ældre end fra henved aar 900. B. E. Hildebrand i sit bekjendte verk »Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinettet« (2 udg.) anfører saaledes ingen mynter, som er ældre end fra Eadward I (901—924). Man har f. eks. i Norden ikke fundet nogen af de mynter, som blev præget af de nordiske konger i Øst-Angel eller Northumberland før aar 900. De ældste engelske mynter, som er fundet i Sverige, stammer merkelig nok ikke fra Gotland, men er fundet i kristne grave fra Björkö[2]. Blant disse er de fleste præget under de nordiske konger i Northumberland i første halvdel af det 10de

---

[1] Se afsnittet om myntvæsen, indledn.
[2] Jfr. Hildebrand, Ags. mynt, s. 3 f. og s. 473 f.

aarh. Fra kong Eadgar (959—975) og Eadward II (975—978) findes der alt temmelig mange mynter. Men de fleste stammer dog fra Æthelred II (978—1014 og 1016) og Knut den store (1016—1035).

Man bør kanske vogte sig for at slutte alt for meget af myntfundene. Der er jo i det hele i Norden fundet meget faa mynter fra tiden før det 10de aarh. Saa meget maa man dog ha lov til at slutte, at i det 9de aarh. gik handelen og skibsfarten fra Norden endnu for det meste paa landene syd for Nordsjøen. — Desuden seilede Nordmænd og Gotlændinger paa Skotland, de skotske øer og Irland. Først i det 10de aarh. fik forbindelsen med England sin store økonomiske betydning for Norden. De rundt om i Norden fundne northumbriske mynter synes ogsaa at vidne om, at det især var paa York og andre byer i det blomstrende nordiske kongerige i Northumberland at der blev drevet handel i den første halvdel af det 10de aarhundred. Omkring aar 1000 voksede stadig den engelske handels betydning. Baade Dansker og Nordmænd deltog og gutniske mænd bragte Øst-Europas frembringelser til England.

Myntfundenes vidnesbyrd støttes af de sparsomme historiske oplysninger. Vi kan følge flere forskjellige handelsveie. Den ene gik fra Norge og Island ned forbi Skotlands vestkyst, sydover gjennem den Irske Sjø og ind til Bristol. Som jeg før har nævnt, siger William af Malmesbury, at Bristol er en »havn for skibe, som kommer fra Island, Norge og andre oversjøiske lande«. Forbindelsen med Bristol maa sikkerlig være begyndt alt i vikingetiden. Den vedblev ud gjennem middelalderen at ha sin betydning, især for Island. Graagaas nævner i sin *Erfða-þáttr* (61) det tilfælde, at engelske mænd dør paa Island; man kan se, at de ikke saa ganske sjelden kom til øen (*Nv andaz enskir menn her. eða þeir er hingat ero ex okuxare*). Disse Englændere har, skulde jeg tro, mest været fra Bristol. Vi ved jo, at de Engelskmænd, som i begyndelsen af det 15de aarh. begyndte at drive torskefiske udenfor Islands kyster, var fra Bristol[1].

Til byerne paa Englands østkyst gik der andre handelsveie. Først og fremst til London, men hid var det vist Dansker, mere end Nordmænd, som kom. Hvad jeg før har meddelt, synes at vise dette, og fra senere tider finder vi heller ikke mange norske kjøbmænd i London. Længere nord i England var det især til York, at de nordiske kjøbmænd i vikingetiden søgte. Byen skal før William Erobrerens tid ha havt over 30 000 indbyggere; den var utrolig rig paa alle slags varer, som bragtes did af kjøbmænd, som strømmede til allevegne fra, mest

[1] Jfr. A. Bugge, Norse settlements round the Bristol Channel, s. 10 f.

dog Daner[1]. Byen York er vistnok grundlagt af Romerne eller kanske endnu tidligere. Men efter Angelsaksernes erobring gik det tilbage med den; de gamle mure faldt i ruiner og blev ikke gjenopbygget. Først efterat Nordboerne havde grundet et rige i Northumberland, begyndte York paany at blomstre og under de senere angelsaksiske konger er byen fremdeles et af de vigtigste myntsteder i England. Og denne sin blomstring skylder den først og fremst Nordboernes handel.

En anden by, som vistnok alt i vikingetiden blev søgt af Nordboerne, kanske mest af norske kjøbmænd, er Grimsby lige udenfor Humber's munding. Sagnet om »Havelok Danske« (d. e. Olav Kvaaran, den senere Dublinkonge) har gjemt mindet om, at Grimsby er grundlagt af Nordboer[2]. I begyndelsen af det 12te aarh. var denne by særlig søgt af folk fra Norge, Orknøerne, Skotland og Suderøerne. Og et endnu bevaret aktstykke i rigsarkivet (Public Record Office) i London viser, at Nordmændene alt paa Henrik I's tid (1100—1135) nød toldbegunstigelser i Grimsby[3]. Men handelen paa Grimsby maa, saavidt jeg kan skjønne, være begyndt alt i vikingetiden. Der er slet intet, som tyder paa, at Nordmændene i slutningen af det 11te aarh. begyndte at søge ind paa nye handelsveie.

Desværre ved vi, foruden hvad jeg før har nævnt, lidet om handelen mellem Danmark og England i vikingetiden. Vi ved nok, hvilke engelske byer det var Danskerne fortrinsvis besøgte. Men vi ved ikke, hvor i Danmark disse kjøbmænd hørte hjemme. Især har det vel været i Hedeby, det senere Slesvig, som engang var Nordens første handelsstad, men med hvis betydning det dog mod slutningen af det 10de aarh. synes at være gaat tilbage[4]. Ved siden deraf vil jeg nævne Ribe, som alt paa Knut den stores tid maa ha været en by; dens navn forekommer paa Knuts mynter. Danmarks handel, som paa Knuts tid havde været saa blomstrende, gik det nemlig udover i middelalderen mer og mer tilbage med, og ved aar 1300 var Danskernes selvstændige handel paa England næsten fuldstændig ophørt. Hanseaterne havde for-

[1] Vita S. Oswaldi, 454 (jfr. Steenstrup, Normannerne, III, 184): Est civitas Eboraca metropolis totius gentis Northanhimbrorum . . . . quæ tamen gaudet de multitudine populorum, non minus virorum ac mulierum, exceptis parvulis et pubetinis, quam 30 millia eadem civitate numerati sunt; quæ incredibiliter est repleta, et mercatorum gazis locupletata, qui undique adveniunt, maxime ex Danorum gente.

[2] G. Storm, Havelok the Dane and the Norse king Olaf Kuaran, Kristiania Vidensk.-Selsk. Forhandl., 1879.

[3] Flateyjarbók II, 440 (Orkneyinga þáttr) og Gross, The Gild Merchant II, 377; jfr. A. Bugge, Handelen mell. England og Norge, Norsk hist. tidsskr., 3 R. B. II, s. 7.

[4] Sophus Müller, Vor Oldtid. s. 640 f.

trængt dem. Den eneste by, i hvis handel og skibsfart der endnu var lidt liv, var Ribe. Derfra seilede der fra aar til andet ikke saa ganske faa skibe til England, som man kan se af de i rigsarkivet i London opbevarede toldruller. Jeg tænker mig, at denne Ribes handel paa østengelske byer ved aar 1300 er en levning fra gamle dages mere straalende tider.

Hvor livlig handelen og skibsfarten mellem Norge og England i det 10de aarh. og især fra Olav Trygvessons tid af var, gir sagaerne os mange vidnesbyrd om. Allerede ved aar 900 maa det ha været skik, at norske stormænd lod de livsfornødenheder, de trængte, indføre fra England; til gjengjæld solgte de derover skreid, huder og skindvarer. Saaledes fortælles det i Egils saga (k. 17), at Torolv Kveldulvssøn byggede et nyt skib. »Der ombord lod han bære skreid, huder og lys vare (d. e. hermelinskind?). Han lod ogsaa følge meget graaverk og anden skindvare, som han havde faat fra fjeldet, og det var overmaade meget gods. Dette skib lod han Torgils Gjallande seile med vest til England for at kjøbe sig klæde og andet forraad, som han trængte. De styrede skibet sydover langs landet og siden tilhavs og kom frem til England. De fik dér godt kjøbstævne, ladede skibet med hvede og honning, vin og klæde og styrede tilbage om høsten.« Torolv Kveldulvssøn bodde, som vi véd, i Haalogaland, og denne landsdels økonomiske ydeevne maa, det kan vi af mange grunde slutte, i vikingetiden ha været forholdsvis større end nogensinde senere, indtil vore dage. — Dette har vist dels havt sin grund deri, at bønderne i Nordland endnu selv udnyttede Lofotfisket og udførte den tørrede skreid til fremmede lande. Men især indbragte Finnefærden og idethele handelen med Finnerne, fremforalt pelsverkhandelen, store rigdomme; men denne rigdomskilde synes udover i middelalderen at være blit stadig mindre og mindre, idet først Gotlændingerne og siden Hanseaterne overtog Europas forsyning med pelsverk. Dog hører vi endnu fra Olav Trygvessons tid om Haaløiginger, som for i kjøbfærd og drev handel paa England. Saaledes heder det i en liden fortælling, som er føiet ind i Olav Trygvessons saga: »Sigurd hed en mand og en anden Hauk; de var haaløigske mænd af æt og unge af aar, store og sterke og var ofte paa kjøbfærd. Den samme sommer, som kong Olav drog vestover fra Viken, seilede Sigurd og Hauk vest til England[1].«

Men ikke bare Haalogaland, saa godt som alle dele af Norge stod i slutningen af det 10de aarh. i forbindelse med England. De merke-

[1] Flateyjarb. I, s. 378 (Þáttr Þorvalds tasalda).

lige billedstener fra Ringerike, Hadeland og Toten vidner om, at de mænd, som huggede billederne paa dem, havde færdedes i fredens yrke over i England og været i London eller Northumberland[1]. Fra Viken hører vi om kjøbmænd, som seilede til England, som f. eks. de kjøbmænd, med hvilke Ragnvald Lodinssons hustru Sigrid drog ud og fandt Olav Trygvesson[2]. I Nidaros finder den uvorne Gunnlaug Ormstunge, da han har fornærmet Erik jarl og skjønner, det er bedst at forlade Norge, straks en »Englandsfarer« (d. e. et til England bestemt skib), som han blir med[3]. Fra Nidaros maa der i det hele ha været livlig forbindelse med England. En vinter opholder saaledes Islændingerne Kjartan og Bolle sig der ved Olav Trygvessons hird. Om vaaren spørger Kalv Aasgeirsson Kjartan, hvor han agtede sig hen til sommeren. Kjartan svarer: »Jeg tænkte, vi helst skulde seile med vort skib til England; for dér er der nu godt kjøbstævne for kristne mænd«. Kongen vil imidlertid ikke lade Kjartan fare, saa Kalv drager alene med sit og Kjartans skib og varer til England og kommer tilbage om høsten[4].

Jeg har her ikke nævnt alle de eksempler, som kunde nævnes. Men det fremgaar dog af hvad jeg har fremdraget, at Vikingetogene fra slutningen af det 9de aarh. — eller kanske endnu tidligere — aabnede en regelmæssig handelsforbindelse mellem Norden og England. Gotlændingerne bragte til England Ruslands og hele Østeuropas frembringelser; Nordmændene fik et marked for sin tørfisk og sit pelsverk. Og fra England fik Nordboerne med sig hjem alle de varer, som deres eget land med det kolde veirlig og industrien, som næppe nok var i sin første vorden, ikke formaaede at frembringe.

Hvor vigtig forbindelsen med England har været for handelen, kan vi ogsaa skjønne af sproget selv. Der findes i oldnorsk en mængde ord, som er af engelsk oprindelse og som angaar handelen og vareomsætningen. Mange af disse maa være optat alt i vikingetiden. Jeg har andetsteds nævnt »klæde« (oldn. *klæði*, »vin«, »næpe« (oldn. *næpa*) og »kaal« (oldn. *kál*). Ordet *flúr* »hvedemel« (= gl. engelsk *flour*, af lat. *flos*) er kanske ogsaa kommet ind i sproget alt i vikingetiden. Vigtigere er dog ordet *mangari* »smaahandler, høker«. Ordet forekommer hyppig tilligemed verbet *manga* »kjøbe« i retterbøderne, og »Kongespeilets« høibyrdige forfatter ser (k. 3) med foragt ned paa dem, som

[1] Se afsnittet om prydkunst.
[2] Flateyjarb. I, s. 292. Jfr. Olav den helliges saga (Kristiania 1853), k. 48.
[3] Gunnlaugs s. Ormstungu, k. 6.
[4] Laxdølasaga, k. 41 og 43.

gir sig kjøbmands navn, men bare er *mangarar eða falsarar*, kjøber og sælger falskt. Men smaahandleren, som gaar med sine varer i sækken og vandrer fra gaard til gaard, gjør alligevel sin nytte og kan vanskelig undværes i bygden. Kramhandlere har der vel været i Norden til alle tider, endog i de aller ældste, saaledes som stenaldersfund synes at vise. Men vikingetiden maa alligevel ogsaa paa dette omraade ha havt sin betydning. Ordet *mangari* er nemlig laant fra ags. *mangere* (nyeng. *monger*); det maa være kommet ind i sproget alt i det 10de aarhundrede; det findes nemlig i et vers i Kormaks saga (str. 6), og verset synes at være ægte.

Fra ældgammel tid af førte der handelsveie fra de nordiske lande til Frankerriget, dels tillands over Danmark, Nord-Tyskland og Frisland og dels tilsjøs. Jeg har nævnt, at Dorestad alt ved aar 800 stod i handelsforbindelse med Norden. Dels var det frisiske og nederlandske kjøbmænd, som drog til Hedeby og Birka, en enkelt gang kanske ogsaa til Norge. Men ikke sjelden hændte det, at norske, svenske og danske kjøbmænd drog paa kjøbfærd til Nederlandene, Saksland og Frankrig. Denne forbindelse blev nu ogsaa, efterat vikingetogene var begyndt, mere regelmæssig. Fra egnene ved Rhinens, Maas's og Scheldes udløb fik, som jeg før har nævnt, Nordboerne især finere tøier og vaaben. Ordet *flæmingi* «Flamlænder« forekommer, som jeg andetsteds omtaler[1], i Ynglingatal i betydningen »sverd« og vidner, sammen med de mange udenlandske sverd, som er fundet i Norges jord, tydelig om den store indførsel af sverdklinger, som fra disse egne foregik til vort land. — Og disse sverd stammede i regelen ikke fra rov, som vikingerne havde gjort i udlandet. De fleste maa være indført ved handel og fredelig samfærsel mellem landene. — De karolingiske mynter, som er fundet i Norden, og fremforalt de nordiske efterlignere af Dorestadmynterne vidner ogsaa tilstrækkelig om denne handels betydning.

Efterat Rollo var blit Normandiets hertug og Nordboerne havde faat fast fod i dette frugtbare land, begyndte handel og skibsfart, som længe havde ligget nede, paany at blomstre. Normannerne havde git Frankrig fred; men de var ogsaa de første, som selv forstod at høste frugterne af denne fred. Rouen, hertugdømmets hovedstad, blev snart midtpunktet for en vidtstrakt handel og en af Frankrigs og Vesteuropas første handelsstæder[2]. Til Rouen var det da ogsaa, at de Nordboer, som i det 10de aarh. drog til landene ved Nordsjøens sydlige kyster, helst

[1] Jfr. afsnittet om krigskunst.
[2] Jfr. Normannerne I, s. 190.

søgte. Den danske konge Harald Blaatand opholdt sig, ved vi, selv i længere tid i Normandie, og dette har visselig bidraget til at fremme handelen mellem Rouen og Danmark. I Norge fulgte Vikværingerne fra gammel tid, baade paa vikingetog og i handelsfærd, gjerne den samme vei som Danskerne.

Medens folk fra det øvrige Norge helst drog til de Britiske Øer, seilede derfor Vikværingerne ligesaa meget til Frisland, Nederlandene og Frankrig. Kjøbmænd fra disse egne gjæstede ogsaa hyppig Viken. I Olav den helliges saga (Kristianiaudg., k. 48) fortælles det, at Vikværingerne kjendte meget bedre til kristne sæder end folk nord i landet. »For baade sommer og vinter var det fuldt af kjøbmænd, baade danske og saksiske« (*þvi at þar var beði vetr oc sumar fiolment af caupmonnum beði daunscom oc saxnescom*). Udtrykket »saksisk« er vel brugt om kjøbmænd baade fra Hamburg og Køln og fra Nederlandene. Sagaen fortsætter: »Vikværingerne drog ogsaa meget i kjøbfærd baade til England og Saksland og til Flandern og Danmark« (*Vicveriar haufðuz oc mioc i kaupferðum til Englanz eða Saxlanz eða Flæmingialanz eða i Danmorc*).

Midtpunktet for denne handel var Skiringssal ved Viksfjorden, en halv mils vei fra det nuværende Larvik. Fra Skiringssal udgik ialfald, i vikingetiden, den regelmæssige forbindelse med Hedeby, og de udenlandske varer førtes saa derfra videre, helt op til det nordligste Norge. Vi faar oplysning herom i kong Alfreds Orosius. Haalogalændingen Ottar fortæller i sin reiseskildring, at han seilede fra Haalogaland til Skiringssal, eller som det heder med kong Alfreds ord: »Ottar fortalte, at det fylke, hvor han boede, hed Haalogaland (*Halgoland*). Han sagde, at ingen mand boede nordenfor ham. Og saa er der en havn syd i landet, som man kalder Skiringssal« (*þonne is ân port on suðeweardum þæm lande, þone man hæt Sciringes heal*). Derfra seilede Ottar sydover til Danmark. »Fra Skiringssal fortalte han, at han seilede i fem dage til den havn, som kaldes Hedeby (7 *of Sciringes heale he cwæð þæt he seglode on fif dagan to þæm porte þe mon hæt æt Hæþum*«)[1]. Ottar vilde næppe være reist den lange omvei op til Skiringssal, naar han skulde til Danmark, hvis dette ikke havde været den almindelige rute, som farmænd brugte.

Ellers er det ikke ofte, at sagaerne nævner handelsforbindelser mellem Norge og landene syd for Nordsjøen. Sighvat skald drog dog engang i følge med en mand, som hed Berg, paa kjøbfærd til Rouen[2].

[1] King Alfred's Orosius, ed. Sweet, s. 19.

[2] Fornmannasøgur IV, s. 352.

Selv islandske kjøbmænd har vist undertiden alt i vikingetiden gjæstet Normandiet, ifald vi har lov til at slutte tilbage derfra, at et islandsk skib, lastet med uld, i 1198 kom til Rouen[1].

Om Svenskernes handel paa Frankerriget — og omvendt — er det næsten bare myntfundene, som gir os oplysninger. — Det eneste er Rimberts levnetsskildring af Ansgar, som vidner om forbindelse mellem Birka, Hedeby og Dorestad. — I det 9de aarhundred synes Gotland endnu ikke at ha tat stor del i denne handel. Dette forhold forandredes i det følgende aarhundred. Dog synes Gotland, efter myntfundene at dømme, at ha staat i livligere forbindelse med Tyskland end med Frankrig[2]. Øens naturlige beliggenhed gjør jo ogsaa dette naturligt.

Kaster vi saa til slutning et blik tilbage paa dette afsnit, vil vi finde, at vikingetiden har havt en overmaade stor betydning for udviklingen af Nordboernes handel. Vikingefærderne til Vesteuropa fulgtes af fredlige handelstog, som aabnede en regelmæssig forbindelse mellem Nordens lande og Vesteuropa. Nordboerne finder nye markeder for sine egne varer og indfører desuden Østeuropas frembringelser til Vesterlandene. Med til hjemmet bringer de i tilstrækkelig mængde nye og før næsten ukjendte varer, fint klæde, silke og guldindvirkede tøier, ædelstene og smykker, glasvarer, damascerede sverdklinger, honning, vin og hvedemel. Velstanden stiger. Nye næringskilder begynder at faa landsvigtig betydning, saaledes i Norge pelsverkshandelen i Finmarken og fremforalt Lofotfisket. Byernes og kjøbmandsstandens betydning vokser. I Danmark kan man fra nu af begynde saa smaat at tale om en borgerstand. Gotland blir som bindeled mellem Øst- og Vest-Europa et af de vigtigste handelscentrer i det nordlige Europa, et sted, hvor kunst og haandverk blomstrer. Vikingetogene førte ogsaa til, at der i Vesterlandene blev grundet nybygder. Her udviklede Nordboernes medfødte handelsaand og deres kjærlighed til sjøen handels- og næringsliv til ny blomstring. De brød nye baner for handelen, seilede selv til fjærne lande. Og de var ikke alene modige kjøbmænd; de lærte ogsaa snart i samkvem med franske og vesterlandske kjøbmænd at slutte sig sammen for derved at vinde ny styrke, erobre nye markeder. Og Nordboerne der ude i Vesterlandene glemte ikke saa snart sine landsmænd i hjemlandet. De tilførte ogsaa dem nye rigdomme, ny kultur.

[1] Diplomatarium Islandicum I, s. 718.

[2] Jfr. Hildebrand, Sveriges medeltid I, s. 592 f. og 776 f.

Skibsfart og skibsbygningskunst.

Skibsbygningskunsten naaede hos Nordboerne i vikingetiden en høi grad af fuldkommenhed, høiere kanske end i de kristne lande. Skibene brugte snart aarer, snart seil. Hvert skib havde bare én mast og ett, firkantet raaseil. Hvor dygtige vore forfædre var i at bygge skibe, derom vidner især det nyfundne Osebergskib og det i nærheden af Sandefjord fundne Gokstadskib, som nu er en af de største skatte i oldsagssamlingen i Kristiania. Begge disse skibe maa dog ha været fjordbaade og ikke havgaaende skibe. Medens folk ellers i Europa nødig vovede sig ud paa den aabne sjø, naar de ikke ved kveldstid kunde være i havn igjen, seilede Nordboerne i vikingetiden frygtløst over havet til Island og videre til Grønland og Nord-Amerika. Det er derfor i sig selv lidet rimeligt, at de med hensyn til skibsbygningskunst har lært noget af forbindelsen med Vesteuropa.

Vi kan dog se, at de ogsaa paa dette omraade har havt øie og sind opladt, at de paa et enkelt og meget vigtigt punkt har indført forbedringer. Vi kan ogsaa se, at de har lært at kjende eller ialfald hørt om de store og fra Nordboernes fartøier helt forskjellige skibe, som byggedes i Middelhavslandene. Den type for handelsskibe, som blev den almindelige i middelalderen, var kort og fortil afrundet. Den vandt først sent indpas i Norden; men alt i vikingetiden maa ogsaa Nordboerne ha lært at kjende, ja muligens ha bidraget til at udvikle den.

Fra ældgammel tid har naturligvis Nordboerne ligesom andre sjøfarende folk forstaat ved en til et taug fæstet sten eller metalklump at holde skibet fast i havnen, saa det ikke drev bort. Derimod har der været en tid, da de ikke kjendte **ankere** med kroger og modhager, som greb fast i bunden. Det maa være Grækerne, som har opfundet ankeret. — Det græske *ἄγκυρα* »anker« betyder egentlig »den krogede«. — Af Grækerne lærte Romerne ankeret at kjende; de optog det græske *ἄγκυρα* i sit sprog og omgjorde det til *ancora*. Gjennem Romerne blev Mellemeuropas folk kjendt med brugen af ankeret. Vi Nordboer har snarest lært det at kjende af Angelsakserne. Oldn. *akkeri*, n. »anker« synes nemlig at være laant fra ags. *ancor*. Ordet *akkeri* forekommer første gang i et vers af Hallfred Vandrædaskald (k. 5), hvor Hallfred

kalder en fremmed mand, som drager ankerkjettingen op, for *Akkeris-frakki* »Anker-Franker«.

Et andet skibsudtryk af fremmed oprindelse er *forkr*, m., som i almindelighed betyder »baadshage«, men ogsaa kan bruges om en »kjæp, jernbeslaat stang«. Dette ord er laant fra ags. *forca* »gaffel, fork«, som igjen stammer fra lat. *furca* »fork, høgaffel«. Ordet er vistnok alt i vikingetiden kommet til Norden. Det findes nemlig i Landnaama i et vers, som skal være digtet af en søn af en landnaamsmand (III, k. 14):

Fork lætr æ sem orkar.

Forkr kaldes i den foregaaende prosa *járngaddr* og i samme vers *járnstafr*.

Om Nordboerne alt i vikingetiden har begyndt at efterligne fremmede skibstyper, et et spørgsmaal, som det er meget vanskeligt at besvare. Dog skulde jeg snarest tro, at Nordboerne i Vesterlandene maa ha gjort det. I den angelsaksiske krønike for aar 1066 og hos Florentius Wigorniensis for aar 1052 bruges udtrykket *butsecarlas* et par gange om sjømænd, som bodde langs med kysten, i Hastings og Yorkshire. De var urolige kroppe og stadig rede til at gjøre opstand. J. Steenstrup har først gjort opmerksom paa dette ord og pegt paa, at den fuldkommen nordiske bestanddel af ordets sidste »halvdel« viser, at det er dannet af Nordboerne (Normannerne IV, 165). Ordet *buza* forekommer fra midten af det 13de aarh. af hyppig i oldnorsk og i gammelsvensk. Det betegner en slags brede, sterktbyggede fartøier, som bl. a. ofte brugtes til sildefangst. De fleste skibe, som i det 14de aarh. seilede mellem Norge og Island, kaldes saaledes »busser«. Ordet er dog ikke af nordisk, men af romansk oprindelse. Det svarer til gl. fransk *buse, buce,* f. »et større fartøi« (omkr. 1080) og m. lat. *bucia* f. (omkr. 1100). Provençalsk *bus* og gl. spansk *buzo*, m. betyder et »rofartøi«[1]. Den i middelalderen almindelig brugte skibstype, som gaar under navnet »busse«, synes saaledes at stamme fra omkr. aar 1000 eller fra begyndelsen af det 11te aarh. Ordet »busse« er af romansk oprindelse, men forekommer første gang brugt om de i England bosatte Nordboers skibe. Dette leder mig til den slutning, at »bussen« stammer fra Normandie og at det er Normannerne, som har opfundet denne eiendommelige skibstype. Vikingeskibene var ypperlige sjøgaaende fartøier, som trodsede storm og uveir. Men for fredelige handelsmænd passede de ikke saa godt. For kjøbmanden gjaldt det først og fremst at ha godt og meget

[1] Diez, Roman. Wörterb., II c., s. 241 f. Ordet staar i forbindelse med græsk *βούτις*, *βύτις* »flaske«, fr. *botte*, osv., og bet. egt. »fad« o. l.

rum for sine varer. Sjødygtigheden kom, skulde jeg næsten sige, i anden række. Middelalderens kjøbmænd gjorde jo sjelden lange reiser over det aabne hav, men fulgte kysterne fra havn til havn. For dem passede de brede skibe med høit dæk bedre end vikingetidens hurtigseilende ranke fartøier, af hvilke knapt et eneste havde fuldstændigt dæk. Denne nye skibstype er tidligst, mener man almindelig, kommet i brug i Middelhavet og er derfra vandret til Vest- og Nordeuropa. Dette hindrer dog ikke, at Normannerne kan ha havt sin betydning for udviklingen af en enkelt type. Efter min mening er overhovedet de eiendommelige brede og høie middelalderlige skibe tidligst udviklet i Nord-Frankrig og Flandern.

En anden midderalderlig skibstype, som fra det 13de aarh. af fik en stedse voksende betydning for Mellem- og Vest-Europa er **koggen** (oldn *kuggr*). Koggen fik især sin eiendommelige udvikling hos Hanseaterne og i Nederlandene; den var meget bred i forhold til længden, tillod vanskelig entring og egnede sig ypperlig til krigsfartøi. Koggen er dog ikke først kommet i brug hos Hanseaterne. Den omtales i Tyskland for første gang i 1211, da keiser Otto IV tillod borgerne i Wismar at holde to kogger (*cogken*) og saamange mindre skibe, som de ønskede[1]. Typen stammer fra de romanske lande. Ordet »kogge« er nemlig af romansk oprindelse; det heder paa ital. *cocca*, sp. *coca* og gl. fr. *coche*. Hvor og naar koggen først er kommet i brug, er meget vanskeligt at afgjøre. Enkelte ting synes at tyde paa, at den først har faat sin eiendommelige form i Flandern eller i Nord-Frankrig. Den gamle florentinske historiker Villani skildrer nemlig sjøslaget ved Zieriksee i 1302, hvor Flamlænderne kjæmpede mod Franskmænd, Hollændere og Genuesere. Til denne kamp havde greven af Flandern udrustet »otti skibe, eller kogger, efter hint havs sædvane« (*ottanta navi, ovvero coche, al modo di quello mare*)[2]. Efter Villani var dette første gang, Sydeuropas galeier kjæmpede mod koggerne, som fra nu af ogsaa vandt indpas i Middelhavslandene.

Efter alt hvad man ved, er koggen først kommet i almindelig brug i det 13de aarhundred. Den maa dog ha eksisteret langt tidligere og endog ha været kjendt af Nordboerne i vikingetiden. To Islændinger ved landnaamstiden har nemlig tilnavnet *kuggi*[3]. Dette tilnavn maa, som K. Rygh mener, hænge sammen med *kuggr* eller *kuggi* »en kogge«. Der har, skulde jeg tro, blant landnaamsmændene været enkelte, som

---

[1] Hanseatisches Urkundenbuch I, n. 87.
[2] Jal, Archéologie navale II, s. 242 f.
[3] Ldn. II, k. 32; III, k. 8.

har færdedes i Normandie. Dér har de hos sine stammefrænder set kogger. Fra England kan ordet ikke være kommet til Island; det findes nemlig ikke i angelsaksisk, men først i middelengelsk (*cogge*).

En skibstype, som Nordboerne maa ha lært at kjende fra Middelhavslandene alt i vikingetiden, er *drómundr*. Saa kaldes en bror af den islandske sagahelt Gretter ved aar 1015 (*Þorsteinn drómundr*, Grettis saga, s. 21). Han fik dette tilnavn, fordi han var sen i vendingen; *drómundr* betyder et slags stort krigsskib. Denne skibstype er først kommet i brug hos Byzantinerne, hvor den kaldes *δρόμων*. Derfra gik ordet over bl. a. i gammelfransk (*dromon*) og i middelhøitysk trag(e)-*munt*. Til Island og Norge er ordet snarest kommet fra Frankrig.

Mod slutningen af vikingetiden begyndte Nordmændene at kalde sine store langskibe for »drager« (*dreki*). Ordet findes tidligst i betydningen »drageskib« brugt i skaldevers fra Olav den helliges tid; *dreki*, m. »drage« stammer fra lat. *draco*, som igjen er laant fra gr. *δράκων*. Det maa være i Britannien, at Nordboerne først er begyndt at kalde sine store krigsskibe »drager«. — Om *dreki* er laant fra det ensbetydende ags. *draca*, m. eller fra irsk *drāc*, m., gen. *dracon*, kan man af formen ikke se. Derimod er det sandsynligt, at Irerne, før Nordboerne kom til Irland, har kaldt krigsskibe »drager«. Den navnkundige irske konge Niall med de ni gidsler (of the Nine Hostages) regjerede aar 379—405 e. Kr. Om ham er der skrevet en liden saga, som ender med et digt til hans pris. Dette digt er, som udgiveren professor Kuno Meyer har vist, i det seneste fra begyndelsen af det 9de aarhundred (Stories and Songs from Irish Manuscripts, i Otia Merseiana II, s. 85, jfr. s. 88 o g 91). I dette digt heder det om Niall:

amail draic di thuind cen tāir Niall mac Echach Muigmedāin.

d. e. »Lig et drage-skib paa bølgen uden feil var Niall, søn af Echu Mugmedon«.

Hermed kan sammenlignes, at Irerne for krigsskibe har et andet udtryk, *serrcend*. Dette forklarer Dr. Whitley Stokes af lat. *serpens*, gen. *serpentis* »slange«[1]. — Ganske tilsvarende er Olav Trygvessøns navnkundige skibs navn »Ormen lange«, som dog skal ha havt et udskaaret slange- eller dragehoved i forstavnen. — Merkelig nok finder vi hos Romerne hverken *draco* eller *serpens* brugt om skibe. Efter al sandsynlighed maa de dog i Britannien, hvor flaaden spillede en forholdsvis stor rolle, ha brugt disse udtryk om sine skibe og kaldt dem

[1] Linguistic value of the Irish Annals, s. 19.

»drager« eller »orme«, selv om vi ikke finder dette bestyrket af litteraturen. Paa anden maade kan jeg ikke forklare, at Irerne kalder krigsskibe med de latinske laanord *drac* og *serreend*, og at Nordmændene paa de Britiske Øer har optat ordet *dreki* og at de ligesom Irerne kalder sine langskibe »orme«.

I et digt om Olav Trygvesson kalder Hallfred Vandrædaskald Ormen lange *lung it langa*[1]. Ordet *lung*, »skib« bruges ogsaa andetsteds, muligens alt i et vers, som tillægges Brage gamle; dette er dog ikke sikkert. Ordet er ikke nordisk, men laant fra det irske *long*, det almindelige irske udtryk for »skib«.

Vi ser saaledes, at Nordboerne ogsaa paa skibsbygningens omraade i Vesterlandene har modtat mange impulser, som de saa selv har udviklet videre. Ja det er endog muligt, at de skibstyper, som i den senere del af middelalderen blev de almindelige i Mellem- og Vesteuropa, for en væsentlig del skylder de i Vesterlandene, særlig i Normandie bosatte Nordboer sin udvikling.

I England havde i ældre tider flaaden og sjøvæsenet været sørgelig forsomt. Det var først Alfred den store, som søgte at bringe det paa fode. Under de følgende angelsaksiske konger hører vi lidet om flaaden før under Æthelred den raadvilde i 1008. Professor Johannes Steenstrup har underkastet de daværende angelsaksiske skibsudredningsdistrikter og den angelsaksiske flaade en indgaaende undersøgelse (Normannerne IV, 154 ff.). Han fremhæver, at skibene maa ha havt en paafaldende størrelse, at de har talt 86 hamler[2] eller rorskarer, været »hvad vi vilde kalde 43sædede skibe«. Saa store skibe var ikke almindelige i Norden. Nu blev der, som vi ved, i Norge under Olav Trygvesson bygget usædvanlig store skibe, særskilt den navnkundige Ormen lange. Er dette, som professor Gustav Storm trodde, en efterligning af de store i England paa denne tid byggede langskibe eller *scegð*, som de med et nordisk navn kaldes (= oldn. *skeið*)? [3]

Byanlæg.

Jeg nævner i det følgende afsnit, at Nordboerne i vikingetiden i Vesterlandene lærte at bygge borge og befæstede stæder omgit af volde og grave. I Irland grundlagde de saaledes Dublin, Waterford og

---

[1] Ólafsdrápa v. 12 (Corpus poeticum boreale II, s. 92).
[2] *Hamla* bet. egentlig det baand ved aaretollen, hvori aaren laa og holdtes til tollen.
[3] Jeg gaar ikke nærmere ind paa dette æmne, da jeg selv ikke er sagkyndig.

Limerick eller gjorde dem ialfald fra at være landsbyer til virkelige stæder. Der kan vel ikke være tvil om at de i dette efterlignede — om end selvstændig og frit — fremmede forbilleder, byer, som de havde sét i Frankrig og i England. Her i Vesterlandene lærte Nordboerne ogsaa at bygge brolagte veier, først og fremst udenfor kongeborgen. De kaldte disse brolagte veier for *stræti*, vort »stræde«. Ordet er optat fra angelsaksisk *stræt*. Som i næsten al materiel kultur var Romerne ogsaa Angelsaksernes læremestere i veiarbeider; derfor er ogsaa ags. *stræt* laant fra latin (*via strata* »brolagt vei«). Ordet *stræti* maa tidlig være kommet til Norden. Det forekommer i Hamðismál (str. 13), som regnes blant de ældste Eddadigte: *Fundu á stræti stórbrǫgdóttan.*

Senere gik *stræti* over til at betegne »stræde, gade i en kjøbstad«. Da Olav Trygvesson i 997 havde anlagt Nidaros, fik hovedgaden — eller vel den eneste gade — straks navnet *stræti* »strædet«[1]. — Dette blev senere til »kjøbmandsstrædet« (*kaupmannastræti*). — At gaden i Nidaros saaledes lige fra begyndelsen af blev kaldt *stræti*, bestyrker den formodning, som professor Gustav Storm har fremsat, at Olav Trygvessøn grundlagde Nidaros efter engelske forbilleder[2]. Kong Olav havde jo selv sét baade London og Dublin.

Det gamle Dublin var anlagt ved en elvemunding. Skibene kunde lægge til saa langt oppe, at tidvandet og storm og bølger vanskelig kunde gjøre sin indflydelse gjældende. — Her, ved Steinene, blev der anlagt brygger. Hovedgaden, som udgik fra kongsgaarden (nu *The Castle*), synes at ha gaat parallel med elven, som der førte korte tværgader ned til. Lige ved kongsgaarden stod kirken (nu *Christ's Church*, som dog endnu ikke fandtes paa Olav Trygvessøns tid). Omtrent saaledes maa ogsaa det ældste Nidaros ha sét ud. Nede ved Skipakrok, hvor kongsgaarden og kirken byggedes, har der været brygger, og parallelt med disse har »Strædet« gaat. Kirken i Nidaros indviedes til St. Klemens, de sjøfarendes skytshelgen. Til ham var jo ogsaa Nordboernes kirke i London indviet[3]. Dette taler ikke mindst for, at Olav Trygvessøn har grundet Nidaros med London eller Dublin som forbilleder.

Olav Trygvessøn viser ved anlægget af Nidaros, hvor sterkt han var gjennemtrængt af vesterlandsk kultur. Før hans tid fandtes der knapt nogen by i Norge uden Tønsberg, om hvis oprindelse vi intet

[1] Olav Trygvessøns saga, k. 165. Jfr. Munch I_2, s. 302.
[2] Norsk hist. Tidsskr. 3 R. V B., s. 436.
[3] Jfr. P. A. Munch I_2. s. 302 f.

ved. Olavs forbillede blev siden efterlignet af Harald Haardraade og Olav Kyrre, som anlagde Oslo og Bergen efter Nidaros's mønster. Olav den helliges Sarpsborg synes derimod fra først af at ha været et borganlæg, hvad navnet ogsaa viser. — Om oprindelsen til de danske og svenske byer, som fandtes ved vikingetidens slutning, ved vi heller intet. De synes dog at være vokset op lidt efter lidt. Det er saaledes umuligt at tale om vesterlandsk paavirkning, naar det gjælder deres bebyggelse.

V. Krigsvæsen.

A. Vaaben, udrustning.

Er der noget punkt, hvor man skulde tro, at Nordboerne i Vikingetiden har været selvstændige, saa maatte det vel være i deres krigskunst. Det er jo netop ved sin overlegenhed i kampen, at Vikingerne udmerker sig. Gang paa gang slaar de ikke bare halvvilde folk som Vender og andre Slaver. Men de seirer næsten ligesaa hyppig over Europas høieststaaende og mægtigste nationer; de trænger frem lige til Konstantinopels mure, seirer over karolingiske keisere, angelsaksiske konger og mauriske emirer, og rundt om i Europa, paa de Britiske Øer, i Frankrig og i Østeuropa gjør de store og varige erobringer. Og dog kan det ikke være tvivlsomt, at Nordboerne i sin krigsførsel har lært overmaade meget af udlandet, baade med hensyn til vaaben og udrustning og til taktik, og at de netop ved sin lærvillighed opnaaede saa store resultater i fremmede lande.

Ogsaa før vikingetidens begyndelse havde nok Nordens folk og stammer ført krig, baade indbyrdes og i fremmede lande. Men langvarige krige og store slag med fremmede, mere udviklede folkeslag havde der vistnok ikke været saa mange af. Først i løbet af vikingetiden fik Nordboerne leilighed til fuldt at udvikle sin egen eiendommelige krigskunst. I begyndelsen var disse tog mest at ligne med røverfærder. Et par skibe lander ved fremmede kyster, plyndrer et kloster eller en værgeløs ø, og saa forsvinder de igjen som et lyn. Først ved slutningen af 830-aarene indledes der — ved de norske vikingers planmæssige erobring af Irland — et nyt afsnit af vikingetiden. Især er det dog i anden halvdel af det 9de aarhundred, at der begynder at udvikle sig en virkelig vikinge-krigskunst.

Da danner den store Normannerhær sig under kampene i England og Frankrig. En virkelig erobringskrig begynder. Store slag udkjæmpes; byer beleires; skanser og fæstninger bygges. Men imidlertid havde Nordboerne i det trefjerdedels aarhundred, som var forløbet siden vikingetogenes begyndelse, lært overmaade meget baade af Irer, Angelsakser og Franker, ja kanske endog af Maurerne i Spanien. Deres hærvæsen havde udviklet sig; de havde faat en virkelig krigskunst; men fremfor alt havde de forstaat at skaffe sig ypperlige vaaben.

Nordboerne satte fra gammel tid af stor pris paa gode vaaben og maa vistnok ogsaa ha været ganske dygtige vaabensmede. Smedehaandverket var ved siden af handel og agerbrug en af de faa sysler, en fribaaren mand kunde drive. Sagnet fortæller om mange kostelige sverd, f. eks. »Tyrving«, »der aldrig skulde ruste, aldrig lægge sig, men bide jern som klæde og bringe sin eier seier«[1]. — Sigurd Faafnesbanes sverd »Gram«, der var saa skarpt, at Sigurd med det skar i sonder en ulddot, som flød nedover Rhinen[2].

Sagaerne fortæller ogsaa om mange ansete mænd, som drev smedehaandverk. Om Skallagrim heder det saaledes, at han var »en stor jernsmed og havde megen tilvirkning af myrmalm om vinteren. Han lod gjøre en smedje nede ved sjøen langt fra Borg paa et sted, som heder Raufarnes«[3]. Og Vermund Rolvsson staar i smedjen, medens han fortæller om sine bedrifter og kvæder for sin træl:

Én mod elleve Ene jeg var.
Bane jeg gav dem. Blæs bare videre![4]

Folk smedede dog mest til husbrug; naar det gjaldt særlig udmerkede vaaben, sverd eller lignende, foretrak man at faa dem fra udlandet. Thi det jern, man i gamle dage udvandt her i Norden, var bare myrmalm. Hildebrand siger i sin »Sveriges medeltid« (I, s. 713): »Jernet brødes dengang ikke ud af fjeldet: man var udelukkende henvist til den myrmalm, som forekom i indsjøer, bække og tjern, som let tildrog sig opmerksomheden og var let at komme til. Man holdt sig til myrmalmen ned gjennem hele middelalderen.« Myrmalmen kunde være god nok, naar det gjaldt almindelige redskaber til gaardens brug. Ogsaa til at forfærdige vaaben som økser kunde den bruges. Men til at forfærdige skarpe og holdbare sverdklinger var myrmalmen næppe tjenlig, og godt staal fik man vanskelig af den.

Lorange har i det efter hans død udgivne arbeide, »Den yngre Jernalders Sværd«, underkastet spørgsmaalet om Nordboernes vaaben i vikingetiden en omhyggelig drøftelse. Lorange synes at mene, at de navnkundige vikingesverd, som bragte rædsel rundt om i Europa og hvoraf mange er fundne i Norge, alle er forfærdigede i udlandet, og at man i Norden selv knapt har forstaat at smede sverdklinger. Jeg tror dog, at Lorange er gaat noget for vidt. Allerede fra den ældre jern-

[1] Hervararsaga.
[2] Reginsmál, prosa efter 14.
[3] Egils saga, k. 30 (Finnur Jonssons udg., s. 97).
[4] Landnáma. IV, s. 12; cit. af Lorange, Den yngre Jernalders Sværd, s. 38.

alder har man fundet sverd baade i Norge, Sverige og Danmark, og ordene *sverð*, *sax* og *mækir* er ældgamle i sproget. Dog har vistnok Lorange ret i, at mange, kanske de fleste af de lange, tveæggede og ofte damascerede vikingesverd er af udenlandsk fabrikat, om end sverdets udstyr ofte er nordisk. Det er ogsaa at merke, at knapt noget af de navnkundige sverd, som omtales i sagaerne, udtrykkelig siges at være forarbeidet i Norden. Tværtimod. Snorre fortæller saaledes om Haakon den godes sverd »Kvernbit«, at det var det bedste sverd, som var kommet til Norge[1]. Man kan ialfald af dette slutte, at paa Snorres tid fik man paa Island og i Norge sine gode vaaben fra udlandet. Og anderledes kan det heller ikke ha været i vikingetiden. Thi smedehaandværket maa dog ha udviklet sig videre i løbet af det 11te og 12te aarhundred. Nordboerne har i Vikingetiden visselig forstaaet at forarbeide baade spyd, økser og sverd. Men sine bedste vaaben indførte de fra udlandet, ligesom de ogsaa lærte meget af udlandets mere udviklede vaabenteknik og delvis efterlignede denne.

Vaabensmed-kunsten stod i gammel tid ikke saa høit hos Kelterne som hos de andre vesteuropæiske folk. Dog synes ogsaa smedekunsten paa Island og i Norge at være bleven paavirket af forbindelsen med Irer og Skotlændere.

En af de islandske landnaamsmænd hed saaledes *Ketill gufa*. Han kom til Island vesterover havet fra Irland og havde med sig mange irske trælle[2]. Ketil guva har altsaa været en af de mange norske høvdinger paa Hebriderne eller i Irland, der blev fordrevet fra disse egne og udvandrede til Island. Hvad selve tilnavnet *gufa* angaar, saa kan dette næppe komme af det oldnorske *gufa*, som betyder »damp«. Dette ord passer ikke som tilnavn paa en mand. Da Ketil er kommet fra Irland eller Hebriderne, ligger det nær at slutte, at hans tilnavn ogsaa er keltisk. Det er vistnok det gl.irske *goba*[3], »smed« (nyirsk *gobha*). Ketil har faat dette tilnavn, fordi han var en dygtig smed; men naar han kaldes *gufa* og ikke *smiðr* ell. *járnsmiðr*, saa viser det, at han har lært smedehaandverket hos keltiske folk. — Hvad slags smed Ketil har været, kan man desværre ikke se.

Et enkelt vaaben synes ogsaa at være optaget fra keltiske folk, nemlig oldn. *kesja*, der synes at være laant fra irsk *ceis*, spyd — udtalt omtr. som »*kesj*« —; *kesja* betegner »et slags langt spyd til at støde

[1] Heimskringla, Haralds s. hárfagra. k. 43. Haakon skal ha faat sverdet af kong Æthelstan i England.

[2] Egils s. k. LXXVII (s. 280); jfr. Landnáma.

[3] *b* har været udtalt som *v*, ligesom *f* i *gufa*.

eller stikke med«[1]. Ordet forekommer ikke i den ældre skaldedigtning; men da det er laant fra gælisk[2], maa det vistnok være kommet ind i vikingetiden.

En »kesje« skildres paa følgende maade i Egilssaga (k. LIII):

»En kesje havde han (d. e. Torolv i slaget ved Brunanburg) i haanden; bladet var to alen langt, og yderst ude var der hamret en firkantet od; men oventil var bladet bredt. Falen var baade lang og diger og skaftet ikke længere, end at en kunde række med haanden op til falen; dertil var skaftet overmaade digert. Slige spyd kaldes bryntvarer (*brynþvarar*)«.

At netop dette ord er optaget fra irsk, er intet tilfælde. Thi Irerne havde stor færdighed i spydkastning, medens Nordboerne foretrak at bruge økse og sverd i kampen. Det fortælles saaledes om en norsk kongesøn i Dublin ved aar 869, at han overgik alle Irer i spydkastning og Nordboerne ved styrken af sit sverd[3].

Det, som Nordboerne optog fra Irer og Skotter med hensyn til vaaben og krigskunst, var dog ikke meget. Mere lærte de af Angelsakserne, men især af Frankerne. Lige fra Romernes tid var egnene ved Rhinens munding samt det nuværende Flandern og de tilstødende dele af Frankrig blant Europas vigtigste industricentrer. Ogsaa vaaben forarbeidedes her. I Regensburg, Køln og Solingen har klingetilvirkningen og staalfabrikationen gamle aner og allerede tidlig blev flanderske staalarbeider meget efterspurgte. Men især synes vaabentilvirkningen i hele Rhindalen at ha taget et stort opsving under Karl den stores krigerske og kraftfulde regjering, der ivrig tog sig af den indenlandske industris og særlig af smedehaandverkets udvikling[4]. I Frankrig selv var Poitou berømt for sine vaaben, ligesom ogsaa sverdene fra Bordeaux var navnkundige[5].

Vaabenteknik og i det hele krigernes udrustning naaede under Karl den store høidepunktet af sin udvikling i Vesteuropa før Korstogene. Broncen var nu til krigsbrug fuldstændig fortrængt af jernet. Frankernes almindelige vaaben paa den tid var: langsverd, kortsverd (*sax*, hvorefter Sachserne har faat sit navn), og spyd samt bue og pil. Stridsøksen holdt derimod paa at gaa af brug.

---

[1] Fritzner, Ordbog.

[2] Under gælisk sammenfattes i ældre tid baade irsk og det keltiske sprog, som tales i Skotland.

[3] Three Fragments, ed. O'Donovan, s. 170—171.

[4] Lorange, s. 44.

[5] Jfr. Lorange, s. 59.

Krigerne af fodfolket skulde være væbnet med skjold, spyd og bue med tolv pile. Rytteren (*caballarius*) maatte være forsynet med *scutum* (skjold), *lancea* (spyd, lanse), *spata* (sverd) og *semispatum* (kortsverd). De, som eiede 12 mansi land eller mere, skulde møde i brynje, medens de almindelige krigere havde en tyk vams eller et stykke skind eller læder over skuldrene. De rige havde desuden hjelme paa hovedet, medens de ringere krigere maatte nøie sig med en pikkelhue[1].

Munken fra St. Gallen skildrer med glødende farver Karl den stores udrustning[2]. »Man saa den jernklædte Karl, med jernhjelm paa hovedet, med armene dækket af jernskinner og det sterke bryst og de brede skuldre værnet af en rustning af jern. I sin venstre haand svang han jernlansen; thi hans høire haand var altid rede til at gribe det seirrige staal. Læggene, som andre for lettere at kunne stige til hest pleiede at lade være uden harnisk, var hos ham dækket med jernskjæl. Benskinner af jern behøver jeg ikke at nævne; for de brugtes af hele hæren. Paa hans skjold saa man intet andet end jern. Farven som mødet hos hans hest var af jern. Denne rustning efterlignede efter evne alle, som gik foran ham, ved hans side eller efter ham, og overhovedet hele hæren.« — En saa fuldstændig rustning havde vistnok ingen nordisk kriger før vikingetiden eiet. Krigerne paa Vendelhjelmen bærer lange brynjer, men har ubeskyttede ben.

Paa sine tog til Vesteuropa lærte Nordboerne Frankernes overlegne vaaben og rustninger at kjende. Og blant de ting, de først og fremst søgte at vinde paa sine tog, var ikke bare guld og sølv, men ogsaa gode vaaben.

Lorange har søgt at vise, at en hel del af de i Norden fundne vikingesverd er af frankisk oprindelse. Paa et sverd, der er fundet nær ved Upsala, læses saaledes paa klingen navnet **Ingelram** eller **Ingebrant**, skrevet med latinske bogstaver[3]. Dette navn er ikke nordisk, men frankisk og brugtes i middelalderen i Frankrig og Tyskland. At sverdet maa være udenlandsk, viser ogsaa de latinske bogstaver. Thi en Nordbo vilde, naar han skulde merke sit sverd, bruge runer. Det heder saaledes i Sigrdrífumál (str. 4):

Seierruner skal du kunne,
om du vil seier have,
og riste paa sverdets hjalt;
nogle paa klingerne,
andre paa valbasten,
og nævne to gange Ty.

[1] Jfr. Jähns, Handbuch des Kriegswesens I, 528 f.
[2] Monachus Sangall. De gestis Karoli Magni 2. 17 (i Pertz, Monumenta). Jfr. Jähns 527.
[3] Lorange, Den yngre jernalders sverd, s. 15 f.

Ingelram eller Ingebrant har uden tvivl været den mands navn, som har fabrikeret sverdklingen.

Endnu talrigere er de i Norge fundne vikingesverd, der som fabrikmærke bærer navnet *Ulfbern*. Heller ikke dette navn er i den form, hvori det skrives paa sverdklingerne, nordisk, men snarere frankisk. Ulfberns vaabenfabrik har vel ligesom Ingelrams ligget i Rhinegnene eller i Flandern, næppe derimod, som Lorange mener, i Poitou. Den sydlige del af Frankrig var nemlig i det 9de og 10de aarhundred næsten fuldstændig gallisk eller romansk og talte overmaade faa frankiske indbyggere. Disse sverd er vel for største delen kommet til Norden ved fredlig handel, mest kanske over Dorestad, som i vikingetiden var Nord-Europas fornemste handelsstad.

Fremmede og hjemlige oplysninger saa vel som gamle laanord i sproget viser ogsaa i samme retning, nemlig at Nordboerne i stor udstrækning dels brugte og dels efterlignede frankiske vaaben. I *Edictum Pistense* c. 25 bestemmer Karl den skaldede (aar 864), at den der som gave eller til løskjøbelse overlader Normannerne harnisk eller vaaben skal straffes med døden som fædrelandsforræder[1]. Grunden til dette strænge forbud kan ikke ha været nogen anden, end at Vikingerne, som havde lært Frankernes overlegne vaaben at kjende, paa alle maader søgte at skaffe sig dem. I slaget ved Hafrsfjord møder Harald Haarfagres modstandere væbnet med vesterlandske vaaben. Torbjørn Hornklove skildrer i sit »Haraldskvæde«, hvordan Haralds fiender seiler til kampen[2]:

Knerrer kom østenfra,
kamplystne,
med gabende hoveder
og ind-gravne smykker.

Fulde var de af krigere
og hvide skjolde,
af vesterlandske spyd
og valske sverd (*vigra vestrænna ok valskra sverða*)[3].

Ved vikingetidens slutning anvendte Nordboerne fremdeles med forkjærlighed frankiske vaaben. Sighvat skald skildrer saaledes Olav Haraldssons kampe foran London og siger: »**Valske sverd** bed; men vikingerne værgede der diget« (*Sverð bitu vǫlsk, en vǫrðu víkingar þar*

[1] Pertz, Leges I. 494.
[2] Wisén, Carmina Norrœna I, s. 12 (str. 7—8).
[3] *valskr* betyder oftest nord- eller vestfransk, men ogsaa vesteuropæisk overhovedet.

díki)[1]. Og i slaget ved Nesjar havde kong Olav, fortæller Snorre, paa sit skib hundrede mand; »de havde ringbrynjer og **valske hjelme**«[2]. Og Sighvat taler i sit digt om kampen baade om valske hjelme (*und hjálm hinn valska*) og om hjelme fra Poitou (*Peitneskr hjálmr*)[3].

Ogsaa i Eddadigtene nævnes »valske sverd«. Saaledes heder det i Oddrúnargrátr (str. 17):

> *Þá var víg vegit*
> ***vǫlsku sverði,***
> *ok borg brotin*
> *su er Brynhildr átti.*

Endnu mere siger kanske de ord for vaaben, som bruges i det gamle sprog, især i digtersproget. En række af disse hører naturligvis oprindelig hjemme i sproget; men mange er ogsaa af fremmed oprindelse. Et i digtene almindelig forekommende ord for »spyd« er saaledes *frakka* (ell. *frakki*). Det findes alt i Rígsþula (str. 35), hvor det fortælles om den unge høvding:

> *Upp óx þar Jarl á fletjum,*
> *lind nam at skelfa, ...*
> *. . . . .* ***frǫkkur dýja.***

(»Op voksede der Jarl i huset; han begyndte lanser at ryste, ... spyd at slynge«).

Ordet *frakka* maa saaledes, da det findes i Rígsþula, alt omkr. 900 ha faat hjemstavnsret i gammelnorsk. Rígsþula er vistnok, som flere antager, digtet paa Britiske Øer, i Irland eller snarest i Skotland. Man kan derfor ikke af dette digt slutte, at ordet *frakka* har været brugt i Norden. Men ordet forekommer ogsaa i skaldevers, bl. a. i Hákonardrapa, som Hallfred Vandrædaskald digtede for Haakon jarl[4]. Man kan deraf slutte, at ordet alt i det 10de aarh. har været kjendt i Norden. Ordet *frakka* staar i forbindelse med ags. *franca*, spyd, lanse. Begge ord betegner et frankisk spyd[5]. Det er dog al grund til at tro, at *frakka* virkelig i nordisk oprindelig betegner en frankisk lanse. Baade har man i oldnorsk flere lignende ord og desuden er *Frakkar* det sædvanlige navn paa Frankerne.

Medens *frakka* bare findes i digtersproget, er en sammensætning af ordet gaat over i hverdagssproget, nemlig *ryðfrakka* (ell. *ryðfrakki*),

---

[1] Heimskr., Ólafs s. helga. k. 12.
[2] Sammesteds, k. 47.
[3] Heimskringla (ed. Unger), s. 250.
[4] Wisén, Carmina norrœna I, s. 33 (str. 6: *fleygjanda frakkna*).
[5] Egilsson, Lexicon poëticum, overs. *frakka* med *hasta Francica*.

et rustent vaaben ell. redskab. Hvad betydningsudviklingen af *frakka* angaar, saa kan merkes, at Frankerne selv brugte en stridsokse, der baade hos dem selv og af fremmede folkeslag blev kaldt *francisca*, »den frankiske« [1].

Ganske tilsvarende til *frakka* er i sin udvikling ordet *peita*. Det betyder egt. »en lanse fra Poitou« (*hasta Pictaria*; *Peita* = Poitou), men bruges overhovedet om spyd, lanse. Det forekommer tidligst i et vers fra 1024[2], men har vel alt været i brug tidligere.

Dannet paa samme maade som de to foregaaende ord er et ord for »sverd«, som alt forekommer i det gamle digt »Ynglingatal«[3]. Oksens horn kaldes i dette digt (str. 27) *flæmingr farra trjónu*, d. e. »oksetrynets sverd«. *Flæmingr* betyder egentlig en Flamlænder; derpaa er det gaat over til at betegne et flamsk sverd. Men alle er enige om, at ordet i »Ynglingatal« maa betegne et sverd i sin almindelighed[4]. Da »Ynglingatal« almindelig antages at være digtet omkr. aar 900 eller kanske endnu tidligere, maa ordet *flæmingr* i betydningen »sverd« være meget gammelt i nordisk og alt være kommet ind i sproget i det 9de aarhundred eller tidligere.

Blant andre ord af romansk oprindelse kan nævnes *gaflak* n., et let kastespyd (= gl. fransk *javelot*, engl. *javelin*). Muligens er dog dette ord afledet af ags. *gaflúc*, som igjen stammer fra det samme romanske ord. Ordet *gaflak* bruges baade i poesi og prosa, og er sandsynligvis alt i vikingetiden kommet ind i oldnorsk. Derimod synes *buklari* først at være kommet ind senere i middelalderen; det er det samme som fr. *bouclier* og betegner et lidet rundt skjold, mindre end det almindelige *skjoldr*. Ordet findes ikke i det ældre skaldesprog, men først i en af de versificerede ramser i Snorres Edda (I 571, 2).

De her nævnte ord, men især *frakka* og *flæmingr*, viser — som saa meget andet —, at der lige fra vikingetidens begyndelse har gjort sig en sterk indflydelse fra Frankerriget gjældende i de nordiske lande. Thi slige ord kommer ikke ind i sproget ved en tilfældighed. De er kommet ind sammen med de fremmede gjenstande, som de betegner, og har faaet hjemstavnsret i sproget, efter hvert som brugen af disse er blit almindelig. Hvert enkelt af disse ord er i sig selv et lidet

---

[1] *Secures . . . . . quas et Hispani ab usu Francorum* **franciscas** *vocant*. Isidor, Etymol. 18, 6. 9. Cit. hos Jähns, s. 409.

[2] Fornmannasǫgur IV, s. 282.

[3] Wisén, I, s. 3—8.

[4] Jfr. S. Bugge, Bidrag til den ældste Skaldedigtnings Historie, s. 118 f., og G. Storm, Arkiv for nordisk Filologi XV, s. 121 f.

stykke kulturhistorie, som vidner om indflydelse fra og forbindelse med fremmede folk og kulturer. Der, hvor skriftlige vidnesbyrd i aarbøger og breve er tause og hvor fund fra fortiden intet viser, dér maa vi ty til sproget selv. Thi sproget gir gjennem sit ordforraad oplysning om kulturforbindelser og berøringer, som man ad andre veie vanskelig eller slet ikke kan efterspore. Det er dette, som Hehn mesterlig har paavist i sin bog »Kulturpflanzen« og Vilh. Thomsen i sit arbeide, »Den gotiske sprogklasses indflydelse paa den finske«.

Derfor er ogsaa sprogstudiet et uvurderligt hjælpemiddel for alle, som vil undersøge fortidens kulturhistorie.

Blant angelsaksiske laanord i nordisk kan merkes *darraðr* m., som synes at betyde »spyd, lanse«. I Oivind Skaldaspillers »Haakonarmaal« heder det (str. 2)[3]:

drupðu dólgárar,
*en **darraðr** hristisk,*
upp vas pá hildr of hafið.

Her synes *darraðr* tydelig at betegne spyd. Den samme forklaring er det da vel ogsaa, som ligger til grund for *vefr darraðar*, der er en kjending for »kamp«[1]. *Darraðr* synes ikke at være et oprindelig nordisk ord, men at være laant fra ags. *daroþ*, spyd. Herimod kunde man dog indvende, at man paa oldn. ogsaa har *darr* n., spyd; men dette er kanske heller ikke nordisk. Forklaringen er dog usikker.

Et andet ord, som muligens er laant fra angelsaksisk, er *taparǫx*, som betyder en slags stridsøkse. Dette ord findes kun i prosa[2]. Det synes at være laant fra ags. *tapereax*, som bet. en liden øks (*securis parvula, quam Angli vocant **tapereax***)[3]. Engelsk *taper* bet. »at smalne af mod enden, være tilspidset«. — Andre mener dog, at ordet stammer fra Østeuropa. —

Nordboerne brugte fra ældgammel tid af hjelm og brynje. Saaledes siges det i et gammelt digt i Hervararsaga:

var þar borinn
hjálm ok með brynju.

Dog er det vist ikke tvivlsomt, at deres rustninger ogsaa under vikingetiden har udviklet sig og er blit forbedret. Brynjen var en slags panserskjorte, som blev trukket udenpaa dragten for at værne imod

[1] Hǫfuðlausn, str. 5 og Darraðarljóð; jfr. Atlakviða 4 (*dafar darraðar* = kampspyd).
[2] Jfr. Fritzner, Ordbog.
[3] Thorpe, Diplomatarium Anglicum ævi Saxonici, s. 315. I den ags. tekst heder det *taperæx* (s. 317).

hug og skud. Ved siden af overkroppen brugte man undertiden ogsaa at beskytte den øvre del af laarene; men fuldstændig benbeklædning (*brynhosa*) kjendte man først senere i middelalderen[1]. I Frankerriget brugte man derimod alt paa Merovingernes tid benskinner (*beinberga*); disse synes især at ha været alm. brugte under Karl den store og nævnes hyppig af forfattere fra hans tid[2]. Slige benskinner ser det ogsaa ud, som om Nordboerne i Irland har brugt. Et alm. navn i kongeætten i Dublin var alt i det 9de aarhundred *Jarnga* (= oldn. *Járnkné*) eller *Glún-iaran*, som navnet heder i irsk oversættelse[3]. Dette ord, som egt. betyder »jernknæ«, har oprindelig været et tilnavn, men er siden gaat over til at bli et personnavn. »Jernknæ« som navn er da opstaat derved, at den første, som kaldtes saa, var rustet paa en eiendommelig maade. Han kan ikke bare ha havt overkroppen og laarene beskyttet. Selve navnet viser, at han ogsaa har havt knæet beskyttet med jernplader. Men dette maa ha været en slags benskinner. At *Járnkné* eller *Glún-iaran* blev et personnavn og det fortrinsvis i Dublins kongeæt, viser, at denne slags rustning ikke kan ha været almindelig. Folk maa ha pegt paa det som noget særegent og eiendommeligt. Men ogsaa dette viser, at det var efterligning af fremmed skik, naar Nordboerne i Irland dækkede knæet med jernplader.

I det hele havde Nordboerne i Irland, som før nævnt, langt bedre rustninger end Irerne. Med glødende farver skildrer forfatteren af »Irernes krig med de fremmede«[4] vikingernes rustninger i Clontarfslaget (1014): »De havde ogsaa skinnende, bøielige, tredobbelt pladede, svære, sterke rustninger af hærdet jern og af kold aldrig rustende messing, som beskyttede deres krop, hud og skuldre mod skarpe, frygtelige sverd og mod alle slags farlige vaaben.« Man skulde af denne skildring tro, at Nordboerne i Clontarfslaget brugte ikke bare ringbrynjer som i Norden, men ogsaa en slags pladepansere (*lurecha treduadacha*)[5]. Skildringen er dog altfor ubestemt til at man med sikkerhed tør slutte noget.

Ogsaa i fortællingen om kong Ceallachan af Cashels kampe med Nordboerne i Irland (omkr. 950) faar vi en levende, om end lidt farvet skildring af disses rustninger. Nordboerne og Ceallachan af Cashel ordner sig til kamp nær Limerick. Først skildres Irernes bevæbning og det siges ud-

[1] Jfr. Fritzner, Ordbog.
[2] Jähns 526 og 529. Lex Anglior. et Werinor. tit. XXXVI § 11, ed. Walter I 175 og det før nævnte citat efter munken fra St. Gallen.
[3] Jfr. A. Bugge, Nordisk Sprog og Nationalitet i Irland, i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1900 s. 284 f.
[4] Cogadh Gaedhel re Gallaib, ed. Todd i Rolls' Series, s. 158—159; jfr. s. 152—153.
[5] *lúrech* er laanord fra lat. *lorica*.

trykkelig at heltene ikke havde behagelige, straalende rustninger eller skinnende kyrasser, men bare skjold, hjelm og beklædning til at dække halsen. Derpaa skildres Nordboernes rustninger i følgende ordelag: »Saa ordnede Nordboerne sig i et sterkt, haardt befæstet brystværn af sterke brynjer og i en mørk, fast fæstning af sort jern og i et haardt, skinnende blaat fort af skjolde og i en kreds af sterke spyd«[1]. Resultatet af den foregaaende udvikling blir da, at Nordboerne under vikingetiden i stor maalestok har indført, men ogsaa efterlignet fremmede folkeslags vaaben. — Fra Frankerne fik de hjelme og spyd, men især gode sverd. — Derimod maa Nordboernes økser altid ha været fortrinlige. I slaget ved Clontarf var saaledes Irerne selv væbnede med nordiske stridsøkser (*tuaga Lochlannacha*)[2].

Hærens ordning.

Gaar vi fra udrustningen over til at betragte selve vikingehæren, saa vil vi se, at ogsaa den i løbet af det 9de aarhundred undergaar store forandringer. I 865 nævnes for første gang den **store Normannerhær**, der for at bruge Steenstrups ord »skulde udrette nogle af de største gjerninger, som vikingetiden har at udvise«[3]. Normannerhæren var saa at sige en egen stat med sin særegne organisation og sin udviklede taktik. Normannerhæren, som snart laa i Frankrig, snart i England, havde sine faste anførere, sit fodfolk og rytteri, sine krigsmaskiner til beleiringsarbeider, sine speidere, sit forpleiningskorps osv.[4]. Nordboerne havde aldrig før sét en slig hær. Men man kan heller ikke sige, at Normannerhæren har udviklet sig under paavirkning af fremmede forbilleder. Det var forholdene, som skabte den. Da Nordboerne først havde sat foden i England og Frankrig og faat lyst til at bosætte sig der for stedse, maatte de danne en slig staaende hær, om de vilde naa sit maal. De kunde ikke længer operere i indbyrdes uafhængige flokke og bare stole paa tilfældig hjælp fra hjemlandet. Er saaledes Normannerhæren selv skabt af Nordboerne uden fremmede forbilleder, saa hindrer dette dog ikke, at den har lært meget af udlandet, især af Frankerne.

Rytteriet spillede hos Germanerne i oldtiden ikke paa langt nær den rolle, som det gjorde senere i middelalderen. Endnu saa sent som i

[1] Caithreim Ceallachain Caisil, i Book of Lismore, f. 149 a, c. 2.
[2] Cogadh Gaedhel, ed. Todd, s. 162-163.
[3] Normannerne II, s. 56.
[4] Jfr. skildringen hos Steenstrup I 358—373.

720 bestod den frankiske hær for en overveiende del af fodfolk. Det var bare de fornemme som red, for derved lettere at kunne redde sig ved flugt. Men lidt efter lidt begyndte hæren i større mængde at optage ryttere. Denne udvikling begyndte i de sydvestlige dele af Frankrig. Dels hørte disse lande til de rigeste i Frankerriget; men især trængte man her til rytteri for at værge sig mod Maurernes indfald og mod disses lette kavalleri. Alt under Karl Martel skéde den første begyndelse. I forbindelse hermed staar ogsaa, som bekjendt, den første udvikling af lensvæsenet.

Under Karl den store blev brugen af kavalleri mere og mere almindelig, især i Frankrig, hvor de beredne vasaller alt i 840 spiller en afgjørende rolle i kampene. Og i 891 var, hører vi, Frankerne alt kommet ud af vane med at kjæmpe tilfods[1]. — I Tyskland var det først Ungarernes indfald ca. 925, som gjorde indførelsen af rytteri nødvendig. — Allerede under Karl den skaldede er hesten en nødvendig betingelse for den fribaarne mands krigstjeneste. Hermed havde riddervæsenet, som i saa lang tid skulde bestemme middelalderens krigsførsel, i principet seiret[2].

Baade Irer og Angelsakser kjæmpede for det meste tilfods. Irerne synes ikke at ha havt noget egentligt rytteri[3]. De brugte derimod i gammel tid ligesom de østerlandske folk vogne i kampen[4]. Angelsakserne brugte heller ikke meget rytteri. Endnu i slaget ved Hastings kjæmpede de gjennemgaaende tilfods og angreb William Erobreren og hans mænd med kastevaaben, bue og pil og spyd. Det maa altsaa være under paavirkning fra Frankrig, at rytteriet i Normannerhæren mod slutningen af det 9de aarhundred fik en stedse større betydning. Thi Nordboerne selv havde før vikingetiden ikke noget virkeligt rytteri, men foretrak at kjæmpe tilfods.

Fra gammel tid af var Nordboerne vistnok dygtige ryttere. De var glade i kapridt f. eks., og heste spiller en stor rolle i den gamle

[1] Pertz, Scriptores I s. 407; jfr. Brunner, Der Reiterdienst u. die Anfänge des Lehnswesens, i Zeitschr. der Savigny-Stiftung, Germ. Abth. VIII, s. 1 f.

[2] Ang. rytteriet hos Frankerne se Jähns, s. 531—533, Dahn, Die Könige der Germanen 8, 3 Abth., s. 273 ff., Brunner, s. 1—38.

[3] Naar rytteri en enkelt gang nævnes, var det kanske under indflydelse fra Nordboerne, eks. Three Fragments, s. 176—177 (A. D. 870): *Ro comhraic da marcshluagh*, »de to rytterskarer mødtes«.

[4] Jfr. O'Curry, Manners and Customs of the ancient Irish II, 299 f.; skildringen af Cuchulinns kampvogn. Om Irerne brugte kampvogne endnu paa den tid, da Nordboerne kom til Irland, vover jeg ikke at afgjøre; sandsynligt er det ikke.

digtning. Enhver høvding maatte være en øvet rytter. Som det heder i Rígsþula (str. 43):

Op voksed der Jarls sønner,
tæmmed heste, bøied spyd.

Men i krigen kjæmpede, som nævnt, Nordboerne helst tilfods. Et af de ældste krigstog af Nordboer var det, som den danske kong Hugleik (Chochilaicus) omkr. aar 515 foretog til Friesland. Gregor af Tours fortæller derom[1], og det angelsaksiske heltedigt Beowulf har ligeledes bevaret mindet om kampen. Det fortælles der, at kong Hugleik (Hygelac) falder i slaget i fodkjæmpernes skare (*feóll on feðan*). Men Beowulf tilkjæmper sig med ære tilbagetoget. »Ikke turde Hetwarerne rose sig af fodkampen« (*Nealles Hetware hrêmge þorfton fêdewîges*)[2]. Vi ser altsaa, at den første kamp af Nordboer, som historien omtaler, foregik tilfods. Og endnu saa sent som i det 11te aarhundred kjæmpede baade Nordmænd og Dansker tilfods. I slaget ved Lyrskogs Hede gik saaledes — ifølge et samtidigt digt — Magnus den gode selv tilfods væbnet med øks i spidsen for hæren[3]. Kun høvdingerne deltog undertiden tilhest i kampen. Hertil sigter kanske, hvad der siges om Jarl i Rígsþula (str. 38):

hesti hleypti, ok hiorvi brá,
víg nam at vekia, vǫll at rióða.

Første gang ryttere nævnes i Norge, er i vinteren 1064—1065, under Harald Haardraades tog mod jarlen Haakon Ivarssøn og de med ham forbundne Gauter. Harald gik iland ved en elv i nærheden af Konghelle. Han lod det nødvendige mandskab bli igjen for at passe skibene; men med de øvrige gik han Haakon Ivarssøn imøde. Kongen var selv tilhest saa vel som endel af hans folk; men de fleste var tilfods[4]. Men selv paa dette krigstog kan rytteriet ikke ha spillet nogen betydelig rolle. Og hvad tidligere kampe angaar, saa udkjæmpedes baade slaget ved Stiklestad og det mythiske Braavallaslag[5] tilfods. — Jeg nævner Braavallakampen, selv om den aldrig er foregaaet, fordi den ligefuldt viser os, hvordan Nordboerne i vikingetiden kjæmpede. —

Selve sproget synes ogsaa at vise, at rytteri ikke oprindelig har hørt hjemme i Norden. Det gammelnorske sprog har saaledes intet

[1] Hist. Franc. II 27.
[2] Beowulf, ed. Heyne, v. 2365 ff.
[3] Heimskr., Magnús s. góða, k. 29.
[4] Munch, Det norske folks historie, II s. 298.
[5] Naar Harald Hildetand i Braavallaslaget optræder tilvogns, saa skyldes dette muligens irsk paavirkning. Jfr. S. Bugge, Sagaskrivning i Irland.

eget ord for rytter eller rytteri som militær institution. *Hestalið* forekommer først sent[1], og *hestmaðr* findes slet ikke, bare det sene, fra udlandet importerede *riddari*. Isteden derfor bruges omskrivninger som *ríðandi maðr, maðr á hesti*.

Om Nordboerne i Rusland ved vi ogsaa, at de i begyndelsen intet rytteri havde. Leo Diaconus siger (VIII. 4): *neque enim præliandi ex equis consuetudinem habent neque in ea se exercentur*. Men vi ser ogsaa af samme forfatter, at de senere fik rytteri (IX. 1: *Scythæ vergente die coeperunt cum equitatu ex moenibus prodire*, **tuncque primum in equis sedentes apparuerunt**. *Consueverant enim semper pedibus prælium inire, quod nullum habent neque in sellas ascendendi neque ex equo cum hostibus pugnandi usum*[2].

Normannerne i Frankrig havde heller ikke i den første tid noget rytteri; men senere fik de det ligesom Franskmændene selv. Dette fremgaar med klare ord af de i slutningen af 9de aarhundred forfattede Miracula S. Benedicti af Adrevald af Fleury: *primo pedites quidem, eo quod* **equitandi peritia deesset**, *deinde equis erecti more nostrorum, omnia perragantur* (»i begyndelsen var de tilfods, fordi de manglede øvelse i at ride; men siden streifede de paa vor [ɔ: Franskmændenes] vis om overalt tilhest«)[3]. Ogsaa det før nævnte *Edictum Pistense* af 864 forudsætter, at Normannerne i Frankrig kjæmpede tilhest.

I den store Normannerhær fik rytteriet snart stor betydning. Saaledes fortælles det i den angelsaksiske Kronike, at der i 866 kom en stor hedensk hær til Ost-Angel og dér skaffede sig heste (*and þar gehorsade wurdon*). Ved 881 fortæller den samme krønike, at hæren kom til Frankrig, kjæmpede med Franskmændene og efter kampen blev forsyne med heste (*þa warð se here horsad*)[4]. Senere nævnes rytteriet ofte i de frankiske annaler. I aar 881 kom saaledes, fortælles det, Normannerne under anførsel af kongerne Godfred og Sigfred til Aschloh ved Mosel med en utallig mængde af fodfolk og ryttere (*cum inæstimabili multitudine peditum et equitum*)[5]. En anden gang fortælles det, at de (i slutningen af aar 883) kom med ryttere og fodfolk og hele sin udrustning (*cum equitibus et peditibus atque omni supellectili veniunt*)[6]. I det store slag ved Saucourt, som Frankerne 3die august 881 vandt over Nord

[1] Flateyjarbók II s. 380, Barlaams ok Josaphats saga, 103.
[2] Jfr. Steenstrup I 359.
[3] Pertz, Scriptores XV, 1. s. 494. Jfr. Brunner, s. 8.
[4] Steenstrup I, 358 f.
[5] Pertz I, 592.
[6] Pertz II, 200.

boerne, var, efter hvad vi hører, alle Normannerne beredne. Og da Normannerne i vinteren 881—882 tog opholdssted ved Aschloh ved bredderne af Maas, var noget af det første de gjorde at bringe sit rytteri, som i de sidste kampe havde lidt meget, i den gamle stand[1].

Ogsaa i Irland brugte Nordboerne alt i det 9de aarh. rytteri. De saakaldte »Three Fragments«[2] fortæller for aar 869 at Irerne nedsablede »kongen af Lochlanns livgarde, det vil sige kongen af Lochlanns rytteri« (*nosa gradha righ Lochlann .i. marcshluagh righ Lochlann*). Sagaen om Ceallachan af Cashel og hans kampe med Nordboerne i første halvdel af 10de aarhundred fortæller ogsaa, at Nordboerne i Dublin havde rytteri. Da Ceallachan og hans 80 kongesønner nærmer sig Dublin og opdager Nordboernes forræderi, søger de at flygte. Men Dublinmændene sender »baade fodfolk og kavalleri« efter dem (*Ot conncatar na Lochlann sin do fuacradar dá roibhi isin m-baili a leanmhain* ***idir cois ocus each***)[3]. Rytteriet spillede dog aldrig, saavidt man kan se, nogen stor rolle for Nordboerne i Irland. Clontarfslaget synes saaledes helt igjennem at være udkjæmpet tilfods.

Endog over den Britiske kanal forstod Normannerne at bringe sine heste. Saaledes satte i 893 hele Normannerhæren i løbet af én maaned over fra Boulogne til England »med heste og alt«[4]. I Norden var derimod Erik Emune den første, som bragte heste over havet (til Rügen)[5].

Vi ser af det foregaaende, at rytteriet alt i anden halvdel af 9de aarhundred spillede en vigtig rolle i Normannernes kampe. Det udviklede sig under kampene i Frankrig og England og havde til forbillede det frankiske rytteri. Under kampene mellem Angelsakser og Nordboer i det 10de aarhundred omtales derimod næsten aldrig rytteri. — Slaget ved Brunanburg var saaledes en fodkamp. — Nordboerne, som nu havde sat sig fast i England og var paavirket af angelsaksisk kultur, efterlignede vel ogsaa disses krigskunst. Først ved oprettelsen af Knut den stores thingamannalid begyndte rytteriet at faa betydning for England, og selv da kun i ringe udstrækning. I Danmark var det ikke førend ved slutningen af det 11te aarhundred, rytteriet begyndte at spille nogen rolle; i Norge og Sverige var det endnu senere. I Norge havde rytte-

[1] Steenstrup II, 197.

[2] Three Fragments, ed. O'Donovan, s. 166 f. Jeg skal senere omtale denne livgarde nærmere. *Lochlann* var hos Irerne oprindelig et navn paa Norge, men siden paa hele Norden. »Konge af Lochlann« kaldtes de nordiske vikingekonger i Irland.

[3] Caithreim Ceallachain, f. 151 b, c. 1; udtrykket svarer nøiagtig til det engelske »both foot and horse«.

[4] Anglo-Saxon Chronicle, A. D. 893. Jfr. Steenstrup I, 358, IV, 137.

[5] Saxo, ed. Müller, s. 661.

riet overhovedet ikke nogen betydning i middelalderen, ialfald ikke for end mod slutningen af det 14de aarhundred.

Taktik.

Et spørgsmaal, som er meget vanskeligt at afgjøre, er, hvorvidt Normannerne har lært taktik af Frankerne eller Angelsakserne. Intet af disse to folk stod synderlig høit i sin krigskunst. Og Frankernes under Karl den store godt udviklede hærvæsen forfaldt mer og mer under hans efterfølgere. Vikingerne var derimod virkelige militære genier[1]. Men deres styrke laa for en stor del i deres merkværdige evne til at rette sig efter forholdene, hvor de kom hen. Naar de saa noget fremmed, som var bedre end deres eget, optog de dette og tillempede det efter sine egne forhold. Saaledes er det ogsaa sandsynligt, at de i udlandet — og især for sin krigskunst — har faat mange gode idéer og lært meget af ting, som Frankerne og Angelsakserne selv kanske ikke udviklede i sine fulde konsekvenser.

Jeg har alt nævnt, at Normannerne under sine kampe i Frankrig lærte at bruge kavalleri. Ellers er det meget lidet, som vi ved om Nordboernes slagorden og taktik i vikingetiden. Og da jeg ikke selv er krigshistoriker, skal jeg kun nævne en enkelt ting, som jeg kun opstiller som en formodning uden med sikkerhed at vove at besvare den: Har Nordboerne lært **svinefylkingen** i udlandet?

Svinefylking kaldes som bekjendt den kileformede slagorden, der i spidsen havde to mand og stadig blev bredere og bredere. Enkelte forskere synes at mene, at kilen eller svinefylkingen var kjendt allerede i den fælles-ariske tid, og at de forskjellige indogermanske folk medbragte kjendskab til den fra sit urariske hjem[2]. Manu's indiske love omtaler kilen i form af »et vildsvinehoved«. Ogsaa grækerne kjendte i oldtiden denne slagorden; ligesaa Romerne. Den romerske militærskribent Vegetius taler saaledes om den kileformede slagorden (*cuneus*), »som soldaterne kalder svinehoved« (*quam rem milites nominant caput porcinum*)[3]. Ammian siger (17, 13), at det var de »enfoldige soldater«, som brugte udtrykket svine-hoved (*quem habitum caput porci simplicitas militaris appellat*). Benævnelsen var altsaa rent folkelig, og brugtes ikke af taktikerne eller officererne. Den er derfor kanske kommet til Romerne

[1] Steenstrup, Normannerne II, kap. 14.

[2] Jähns, s. 438 f. Peucker, Das deutsche Kriegswesen der Urzeiten, II, 200 ff.

[3] Vegetius, De re militari, lib. 3, cap. 19.

fra Germanerne, som alt i gammel tid brugte kilen. Saa sent som i 892 i en kamp ved Montpensier brugte Frankerne denne slagorden mod Vikingerne[1]. Ja endnu i det 10de aarhundred var den ikke ganske gaat af brug[2]. I Schweiz holdt den sig ned gjennem hele middelalderen, og i slaget ved Sempach kaldte Schweizerne endnu kilen for »svinehoved«[3]. Angelsakserne kjendte ogsaa kilen og brugte den endnu i 1066 i slaget ved Hastings[4].

Vi ser altsaa, at Tyskerne alt meget tidlig maa ha kjendt den kileformede slagorden og vistnok ogsaa kaldt den »svinehoved«. Derimod er det lidet sandsynligt, at kilen er en fælles-arisk krigskunst. Hos folk, som ikke var kommet ud over den primitive stenalder, kan der vel næppe ha været tale om nogen krigskunst. Og selv om saa var, anser jeg det for høist usandsynligt, at navnet »svinehoved« hos de forskjellige indoeuropæiske folk skulde være et minde fra den fællesariske tid. Der er saaledes slet intet, som tyder paa, at svinefylkingen har været kjendt i Norden før vikingetiden. Tværtimod er der meget, som taler for, at den forholdsvis sent blev indført til de nordiske lande.

Svinefylkingen heder paa oldnorsk *svínfylking* eller *rani* (egt. svinetryne), eller ogsaa kaldes det at *fylkja hamalt* (*hamall* = afstumpet, kastreret).

Reginsmál omtaler den kileformede slagorden som en kunst, i hvilken kun faa er indviede og som de har lært af selve Odin. Odin kommer under navn af Hnikar ombord i den unge Sigurds skib og gir ham gode raad, om hvorledes han skal seire i kampen:

»De sverdraske mænd vinder seier, som kan se eller fylke i kile« (*Þeir sigr hafa er siá kunnu hiǫrleiks hvatir eða* ***hamalt fylkja***)[5].

Ogsaa Sakso skildrer paa lignende maade kunsten at fylke i kile som noget, Odin lærer sine yndlinge. Kong Hadding skal ha været den første, som lærte den. Han kom med sin flaade til Norge; dér saa han ligesom Sigurd paa stranden en gammel mand (den forklædte Odin), hvem han tog ombord i sit skib. Odin lærte nu Hadding at ordne hæren i svinefylking: *Quem, nave susceptum centuriandi exercitus auctorem habuit, in ordinanda agminum ratione curiosius attendere solitum, ut prima per dyadem phalanx, ac per tetradem secunda constaret, tertia*

[1] Richeri Hist. I, c. 8; Pertz Script. III 591.
[2] Dahn, Die Könige der Germanen, 8, Abth. 3, s. 270 f.
[3] Jähns, 439.
[4] Peucker, II 341.
[5] Reginsmál, 23.

vero ogdoadis adjectione succresceret, semperque priorem insequens duplicitatis augmento transscenderet [1].

Om Harald Hildetand fortæller baade Sakso [2] og Søgubrot, at Odin havde lært ham svinefylkingen. Men tilsidst blir Odin ham utro og volder hans bane. Da Harald kommer til Braavold og fylker sin hær, ser han, at kong Ring alt havde opstillet sin hær i svinefylking (*þá þótti svá þykk fylkingin yfir at sjá, at hrani var í brjósti*) [3]. Da skjønner Harald, at Odin vil hans død.

Ogsaa de historiske sagaer omtaler svinefylkingen. Sigmund Brestesson skal ha brugt den i en af sine kampe i Østersjøen [4] og Olav Haraldsson anvendte den i slaget ved Nesjar. Einar Tambarskjelver siger før slaget til Svein jarl: »Ikke kommer det mig uventet, om ranen paa fylkingen hans (*raninn á fylking hans*) blir haard at vinde bugt med i kveld, før sol gaar ned« [5].

Dette er de steder i de gamle skrifter, hvor svinefylkingen omtales fra vikingetiden. Vi ser, at den i historisk tid først kan paavises fra vikingetidens slutning, og at den kun omtales som anvendt af to mænd, som paa sine vikingefærder kan ha lært kunsten i Vesteuropa. — Fortællingen om Sigmund Brestessons vikingetog er desuden langt fra at være paalidelig. Den skiller sig ved sit skablonmæssige præg ud fra den øvrige saga, er tydelig en efterligning efter andre sagaer og hviler ikke paa gammel tradition. Den eneste, som i vikingetiden sikkert har brugt svinefylkingen, er saaledes den fra vikingefærd vesterpaa nys hjemkomne Olav Haraldssøn.

Tager vi saa svinefylkingens forekomst i sagnet for os, saa ser vi, at dette enstemmig henfører svinefylkingens opfindelse til Odin, vikingernes kjæreste gud. Og svinefylkingen fremstilles ikke som en almindelig kjendt og brugt krigskunst, men som en hemmelighed, hvori kun faa udvalgte er indviede. At fylke i kile under galtens tegn maa derfor ha været en eiendommelig vikingekrigskunst, som kun sjelden blev brugt i Norden selv. Det ligger da nær at slutte, at Nordboerne har lært svinefylkingen at kjende paa sine tog til Vesteuropa og at de har lært kunsten enten af Angelsakserne eller af Frankerne, hos hvem de mødte den i slaget ved Montpensier og vistnok ogsaa i flere andre slag. Kun ved at antage dette kan man forklare, at kunsten at opstille

[1] Saxo I, s. 52.
[2] Saxo, lib. VII.
[3] Fornaldarsøgur I, s. 381.
[4] Flateyjarbók, I, 140.
[5] Flat., II, 43.

i svinefylking skildres som en hemmelighed, som den almindelige hærfører i Norden ikke er indviet i. Havde den været almindelig kjendt og brugt, vilde dette hovedmotiv i digtningen om Braavallaslaget aldrig være opstaat.

Beleiringer og fæstningsanlæg.

I de nordiske lande saavelsom i Frankrig, Tyskland og England findes der fra ældgammel tid værn, som blev reist mod fiendtlige angreb. »Det var volde, ofte af betydelig udstrækning, men af ringe høide, med eller uden ledsagende grav. I bjergegne benyttedes sten- og klippeblokker; i lavlandene dannedes voldene af jord, ikke sjelden med en kjerne af sten.« Hvor langt tilbage i tiden disse »bygdeborge« kan sættes, har vi nu ingen midler til at afgjøre. De ligger i alle tilfælde langt forud for den historiske tid[1].

Disse værn var dog ganske primitive og der krævedes ingen særlig kunst til at bygge dem; ei heller krævedes der særlige foranstaltninger, naar man skulde angribe og beleire dem. Overhovedet var beleirings- og befæstningskunst for vikingetiden ukjendte begreber for Nordboerne. Først paa sine tog til Vesteuropa mødte de — især i Frankrig — byer omgivet af volde og grave, og borge, som de i begyndelsen forgjæves søgte at indtage. Men merkeligt er det, hvor hurtig de ogsaa i dette stykke lærte at tage efter, saa de snart overgik selve sine læremestre. Før hundrede aar var gaat, havde Normannerne lært at indtage de sterkeste borge og de bedst forsvarede byer. De befæstede sine byer med volde og grave, byggede borge, ja indførte endog forbedringer i disses bygning og befæstning. — Vi kan tydeligst følge denne udvikling i vikingenybygderne i Frankerriget og paa de Britiske Øer; men vi ser ogsaa spor af den i Norden selv, hvor Nordboerne under vikingetiden udførte flere merkelige fæstningsanlæg.

Steenstrup fremhæver udtrykkelig Normannernes dygtighed i beleiringskunsten, hvori de alt ved midten af det 9de aarhundred synes at ha været rene mestre. »Skjult af løbegrave gik de tæt ind paa den beleirede by; ved bevægeligt kurveværk kunde de i en fart opkaste værn tæt ved murene; egne vogne, som bevægedes frem mod murene med skjulte hjul og hvis tag skjulte krigerne, førte beleirerne tæt ind paa byen«[3]. Sin dygtighed i beleiringskunsten udviklede Nordboerne

[1] Sophus Müller, Vor Oldtid, s. 630.
[2] Jähns, s. 603.
[3] Steenstrup I s. 365.

især i Frankrig. De frankiske annaler fortæller mangfoldige gange, at Nordboerne beleirer fæstninger og byer omgivne af mure, opkaster løbegrave, bygger beleiringsmaskiner for at rive murene ned; ja de synes endog at ha havt kastemaskiner, hvorfra de udslyngede stene og lignende. Men ogsaa til andre lande overførte Nordboerne sin dygtighed i krigskunsten. I slaget ved Ashdown (871) anvendte saaledes vikingerne »skjærmtage« eller *testudines* (*Pagani ... aequali lance testudines parant*). Disse »skildpadder« blev merkelig nok ikke brugt ved en beleiring, men i et aabent slag. Angelsakserne efterlignede ogsaa, kan vi se, disse Nordboernes krigsmaskiner[1]. En typisk beleiring var den af Chester i 907, hvoraf vi har en udførlig skildring i de saakaldte »Three Fragments« (s. 232 ff.). Chester var lige fra Romernes tid en befæstet by, og har visselig ikke været let at indtage. Vikingerne blev jo ogsaa tilslut slagne og fordrevne. Udenfor Chester stod der først en kamp, hvori Vikingerne var underlegne. — Der var baade Dansker og Normænd fra Irland blant dem. Men Nordboerne gav alligevel ikke tabt. De tog det raad »at gjøre mange vidjetage (*cliatha*) og at stille vagtposter under dem for i ly af dem at gjennembryde muren«. Dette gjorde de. Men de beleirede begyndte at kaste store stene ned paa vikingerne. For at værge sig maatte Nordboerne stille støtter under skjærmtagene. Men saa greb Angelsakserne til det middel at hælde kogende vand ned paa vidjetagene, saa at de, som stod under disse, fik sin hud skoldet af. »Det middel, som Nordboerne da greb til, var at lægge huder ovenpaa vidjetagene«. Tilslut maatte dog Nordboerne opgi beleiringen, da de beleirede kastede sine bikuber ned paa dem.

Slige skjærmtage kjendtes alt af Romerne, som kaldte dem *vineae*. De var træbygninger 8 fod høie, 7 fod brede og 16 fod lange med fladt tag af bretter eller vidjefletning; ved huder eller vaade puder hindrede man, at der blev tændt ild paa dem[2]. — Fra Romerne arvede Frankerne sin kundskab i beleiringskunsten. De var fuldstændig afhængige af sine klassiske forbilleder, og efterhvertsom traditionen forsvandt, blev ogsaa den tekniske færdighed mindre og mindre[3]. Dog forstod Frankerne at bygge baade skjærmtage og beleiringsmaskiner. Saaledes anvendte kong Ludvig IV ved beleiringen af Laon i 938 en beleiringsmaskine, som førtes frem paa hjul og hvis tag var af fast fletværk[4]. Det kan da ikke være tvivlsomt, at Nordboerne lærte belei-

[1] Asser, De rebus gestis Ælfredi, A. D. 871.
[2] Vegetius l. 4, c. 15; Cæsar de Bello Civili l. 2, c. 2; jfr. Jähns, 296, anm. 9.
[3] Jähns, 627 f.
[4] Se Richer, hos Pertz, Script. III.

ringskunsten af Frankerne. En anden sag er det, at de snart blev sine læremestre fuldstændig overlegne.

En af de navnkundigste beleiringer, som Normannerne udførte, var den af Paris i 885—886. Baade Nordboerne og Franskmændene udmærkede sig under denne ved sin tapperhed og udholdenhed. Desuden var beleiringen usædvanlig langvarig og blev for Frankrig selv af stor politisk betydning, et af merkepunkterne i den nationale gjenreisning. Beleiringen er ogsaa udførligere skildret end de fleste andre af vikingernes kampe og gir os et godt billede af disses krigskunst. Beleiringens historie er gjenfortalt, bl. a. af professor Steenstrup[1]. Jeg skal derfor her nøie mig med at fremhæve et par enkelte punkter.

Efter først forgjæves at ha søgt at storme Paris, begynder vikingerne at fylde gravene: jord, halm, kvister, træværk og røvet kvæg kaster de i dem; ja selv krigsfanger dræbte de og styrtede dem ned. Derpaa førte de væddere frem mod murene, men blev drevet tilbage af Frankernes blider. Dette var i begyndelsen af aaret 886. Tidlig paa høsten samme aar, da beleiringen begyndte paany, gravede vikingerne løbegrave, 1 fod brede og 3 fod dybe og tildækkede dem med kvister og jord. Allerede tidligere havde de forskanset sig paa den høire Seinebred og bygget en fast leir med skanser af sten og jord.

Vi ser, at Normannerne kjendte de ogsaa i Romernes krigskunst almindelige løbegrave og væddere (*aries*). Derimod tilhørte det vistnok især middelalderens mere ufuldkomne krigskunst at bygge modforskansninger.

Det merkeligste ved Normannernes beleiring af Paris er dog de uhyre krigsmaskiner, de førte frem mod byen.

Abbo gir en udførlig skildring af disse i sit digt om Paris's beleiring, hvoraf jeg her efter professor Steenstrups oversættelse gjengir et uddrag[2]:

»Bygged med snildhed og kunst de da et merkeligt under;
tre uhyrer i rad, som otte par hjul frembare;
ryggen var tømret af eg og støtted de dækkende tage;
brystets hvælvede gjem og bugens og lyskens hulhed
rummed af rustede mænd tre snese, som rygtet fortalte.«

---

[1] Steenstrup II, kap. 8, s. 215 ff.

[2] Steenstrup I (s. 111). Originalen lyder (Pertz, II s. 782 f.):

Ergo bis octonis faciunt mirabile visu,
Monstra rotis ignara, modii compacta Triadi,
Roboris ingentis, super argete quodque cubante
Domate sublimi cooperto. Nam capiebant
Claustra sinus archana uteri penetralia ventris
Sexaginta viros, ud adest rumor, galeatos.

Abbo skildrer derpaa, hvordan bygmestrene dræbes ved blidekast, netop som værket skulde fuldendes, saaledes at det hele ødelægges.

Slige beleiringsmaskiner, som førtes frem, forat man under dem kunde anbringe de krigere, som skulde gjenfylde gravene eller ved hjælp af en murbrækker eller paa anden vis nedbryde murene, var vel kjendt baade i oldtiden og middelalderen. Jähns siger om middelalderens beleiringskunst[1]: »Gelang weder Ueberrumpelung noch Leiterersteigung, so ging man zunächst daran die Gräber auszufüllen. Um ungestört von den Schussen der Vertheidiger diesem Geschäft obliegen zu können, konstruierte man die **Katze**, ein auf Rädern zu bewegendes hölzernes Blockhaus, unter dessen Schutze man sicher arbeiten konnte, und welches gegen Stein- und Feuerwürfe von den Mauern gesichert wurde, indem man diese unter dichtem Pfeilhagel hielt.

En saadan »kat« var det f. eks. kong Ludvig IV byggede, da han i 938 indtog Laon. Det var et hus, som rummede 12 mand og blev drevet frem paa hjul. Katten behøvede forresten ikke at være et bevægeligt hus; den kunde ogsaa svare til Romernes »løbegange« (*vineæ*)[2].

De beleiringsmaskiner, Normannerne brugte foran Paris, synes dog at ha adskilt sig noget fra de i middelalderen almindelig brugte. Disse skildres nemlig altid som huse, der føres frem paa hjul. Abbo fremstiller derimod Normannernes som uhyre dyr. Dette kan vist ikke bare skyldes digterens fantasi; for Abbo maa selv ha oplevet beleiringen. Det ser virkelig ud, som om Normannernes krigsmaskiner har tilstræbt en vis lighed med dyr.

Allerede Steenstrup (I s. 110 f.) har fremhævet, at Abbo's skildring ligner en beskrivelse hos Sakso af Ragnar Lodbroks kampe ved Hellesponten. Vistnok har vel Ragnar Lodbrok selv aldrig været ved Hellesponten; men ligheden mellem Saksos og Abbos skildringer gjør, at vi maa tro, der ogsaa ligger noget virkeligt til grund for Saksos fremstilling. Da Ragnar saa sine fienders mængde, fortæller Sakso, mistvivlede han om at vinde seier ved almindelige midler. Han lod derfor bygge kobberheste, som han stillede paa ruller og bevægelige vogne. Disse blev nu med stor kraft ført frem mod fienden, som bukkede under for det voldsomme angreb[3].

---

[1] Handbuch der Geschichte des Kriegswesens; s. 633.

[2] Jfr. Jähns, s. 650.

[3] Saxo I 452: Quorum Regnerus immensum animadvertens exercitum, diffidentia copiarum habitu, *equos æneos* ductilibus rotarum supergestos ac versatilibus curriculis circumductos in confertissimos hostes maxima vi exagitari præcepit. Quæ res tantum ad laxandam adversariorum aciem valuit, ut vincendi spes magis in machinamento quam milite reposita videretur, cuius intolerabilis moles, quicquid impulit, obruit.

Steenstrup siger: »Det forekommer mig, at Abbos beskrivelse, hvor maskinen netop fremstilles som et uhyre dyr, kongruerer fortræffelig med Saksos, og det er jo muligt, at en saadan maskine har været benyttet af Normannerne foran Konstantinopel. Imidlertid kan jo ogsaa sagnet om Trojas erobring ha bevirket, at Sakso lader Normannerne anvende den i Osten, og at han netop sammenligner den med en hest.«

Jeg tror ogsaa, at der er forbindelse med Troja, men paa en noget anden maade. De her nævnte beleiringsmaskiner kaldtes, som før nævnt, i almindelighed »katte« (*gatti, catti*). Men undertiden kaldes de ogsaa »so« (*sus, troja*).

Troja (gl. fransk *truie*) kunde i middelalderen betyde flere slags krigsmaskiner, dels en kastemaskine eller kanske snarere den bygning, hvori kastemaskinen befandt sig, dels ogsaa en løbegang, dels en bevægelig beleiringsmaskine overhovedet. — Du Cange har flere eksempler paa disse forskjellige betydninger[1]. —

Dr. Axel Olrik har senere udtalt sig mod Steenstrups opfatning. Han siger: »Hvorledes skulde denne efterretning i tre—fire hundrede aar have holdt sig paa folkemunde, uden at være omdannet til noget mere bestemt, i al fald til en enkelt kobberhest, eller til en krigslist eller en overnaturlig magt, og uden at være knyttet til en betydeligere handling, end den her er? Efter alt hvad jeg kjender til folkelig overlevering af historiske begivenheder og allermest af vikingetidens, maa jeg anse det for en umulighed. Spørgsmaalet løses, om vi antager, at Sakses kilde slet og ret har udsagt, at Regner ved hjælp af »rulleheste« overvandt Daxon (eller: overvandt det folk, som Sakse med et lærd navn kalder Hellespontiere). Thi »**rullehest**« (*hlunnfákr, hlunngoti, hlunnjór* osv.) er et almindeligt digterudtryk for »skib«; og Sakses kilde har da paa dette punkt været et skaldevers om Regners bedrifter i østerled. At Hellespontierne bliver overvundne i et soslag passer godt nok til, at man hos Sakse altid kommer seilende til deres land«[2].

Dr. Olrik løser ikke vanskelighederne; han bare omgaar dem. Sakso kalder hestene *equos aeneos*, »kobberheste«. Nordboernes skibe var nok undertiden, men efter Ragnar Lodbroks tid, beslaat med jern, men aldrig med kobber. Det er derfor ikke sandsynligt, at dette udtryk er en gjengivelse af *hlunnjór* o. l. Hvorfor kan ikke et skaldevers ha talt om at Ragnar byggede »heste«? Naar de kaldes »kobberheste«, saa sigter kanske dette til, at de var beslaat med metal. — Jeg

[1] Jfr. Jähns, s. 644 anm. 5 og s. 650.
[2] Axel Olrik, Kilderne til Sakses oldhistorie II, s. 117 f.

tror ikke med Steenstrup, at det er tilstedeligt uden videre at forandre *equos æneos* til *equos ligneos*, »træheste«. —

En anden indvending, som man kunde gjøre, er den, at Abbo skildrer en beleiring, medens Sakso skildrer et aabent slag. Denne indvending gjælder dog ikke. For det første er det vel muligt, at Saksos kilde og traditionen havde glemt i hvad slags kamp det var, at Ragnar Lodbrok brugte sine maskiner. Desuden har vi alt set, at Normannerne i aabent slag brugte lignende krigsmaskiner, som de byggede til beleiringer. I alle tilfælde er ligheden mellem Saksos og Abbos fremstilling for stor til at kunne være tilfælde.

De her nævnte beleiringsmaskiner kaldtes, som før nævnt, i almindelighed »katte« (*gatti, catti*). Men undertiden kaldes de »svin, so« (*sus, troja*). En saadan maskine skildres paa følgende maade af William af Malmesbury: *Unum fuit machinamentum, quod nostri suem, veteres vineam vocant, quod machina levibus lignis colligata, tecto, tabulis cratibusque contexto, lateribus crudis coriis communitis, protegit in se subsidentes*[1]. Ogsaa kastemaskiner eller snarere den bygning, hvori kastemaskiner befandt sig, kunde kaldes *troja*[2].

Ordet *troja*, fransk *truie* forekommer i de fleste romanske sprog og betyder oprindelig en »so«. Diez mener, at ordet er afledet af byen Troja's navn. *Porcus Trojanus*, en romersk ret, var et med andre dyr fyldt svin; dette er en hentydning til den trojanske hest, *machina foeta armis* (Æneiden II v. 237)[3]. Muligens er dog *troja* et ægte latinsk ord. Men ialfald maa, synes det mig, folkeetymologien ha sat krigsmaskinen *troja* i forbindelse med den trojanske hest. Nu er det at merke, at de krigsmaskiner som skildres under navnene *gattus*, *sus* og *troja* altid omtales som bevægelige hus. Derimod skildrer baade Abbo og Sakso Normannernes krigsmaskiner som uhyre dyr eller heste. Dette tyder kanske hen paa, at disse sidste har havt en eiendommelig form.

Tør man heraf slutte, at Nordboerne i vikingetiden baade har vidst, at en egen slags krigsmaskiner kaldes *troja*, og at de har kjendt det i middelalderen overalt udbredte sagn om kampene foran Troja? Tør man endvidere slutte, at det er paa grund heraf, at Nordboerne har søgt at gi sine krigsmaskiner form af heste eller uhyre dyr? I saafald har vi her en indflydelse af fremmede sagn ikke

---

[1] Will. Malmesb. Hist. L. IV.

[2] Se Jähns, s. 644 anm. 5 og s. 650; smlgn. Du Cange under *troja*, hvor ordets forskjellige betydninger anføres.

[3] Diez, Romanisches Wörterbuch, 3 udg., I s. 427.

bare paa sagn og mythologi, men ogsaa paa det praktiske liv. Jeg vover dog ikke at fremstille dette som mer end formodning. Men ialfald maa Sakso og Abbo ved sine skildringer ha tænkt baade paa Trojanerhesten og paa krigsmaskinen *troja*.

Endnu mere forbausende end Nordboernes dygtighed i beleiringskunsten, er det mesterskab, de snart erhvervede sig i fæstningskunsten. Grunden ligger vel for største delen i forholdene selv, som tvang vikingerne til at bygge faste borge, vilde de beholde de landstrækninger, de havde vundet.

Medens vikingernes øvrige krigskunst bare har forbigaaende betydning, saa fik deres borge og fæstningsanlæg varige følger ikke bare for Frankrig og Normandie, hvor deres fortifikationskunst først udviklede sig, men ogsaa for de Britiske Øer, især for Irland, hvor Nordboerne var de første, som byggede borge og befæstede byer. Ja op til Norden selv kan vi følge spor af den samme bevægelse. Kong Godfred anlægger og dronning Tyre befæster Danevirke, gjennem aarhundreder Danmarks faste vold mod syd. Byer befæstes; borge bygges, hvorom senere byer vokser frem, saaledes som Sarpsborg i Norge. Alt dette er en følge af den dygtighed i fæstningskunsten, som Nordboerne erhvervede sig under sine kampe vesterpaa, i England og i Frankrig.

I Norden selv fandtes der før vikingetiden ingen virkelige fæstningsanlæg, saaledes som der fra Romernes tid havde været i Vesteuropa. I Irland fandtes der fra gammel tid stensætninger og mindre volde, som brugtes til forsvar. Mest benyttede dog Irerne sig i kampen af naturlige forskansninger. Virkelige borge eller befæstede byer synes de ikke at ha havt. Selve Tara, hvor Erins overkonge boede, synes saaledes at ha ligget aabent og ubeskyttet. Det angelsaksiske England var ogsaa fattigt paa befæstningsverker. Der fandtes fra Romernes tid en del fæstningsverker, som i tidens løb var forfaldt mer og mer. Men det var ogsaa det hele. Angelsakserne selv byggede intet nyt. Saaledes siger Robert Wace i »Roman de Rou« om dem:

Ni aveit gaires fortelesce
Ne tur de pierre ne bretesce
Se n'esteit en vielle cite
Ki close fust d'antiquité.

Vi maa af dette slutte, at det var af Frankerne, Nordmændene lærte befæstningskunsten. Men heller ikke hos dem stod denne kunst meget høit. Det eneste, som i løbet af det 5te, 6te og 7de aarhundred

blev gjort i Frankerriget, var igrunden at istandsætte de forfaldne romerske fæstningsverker. Den første, som begyndte at bygge nye fæstninger, var Karl Martel. I Tyskland byggede han bl. a. Salzburg i Franken, paa et fremspringende punkt, hvor Brend flyder ud i den frankiske Saale. Endnu under Karl den store blev der ikke bygget mange nye fæstninger; og de fleste var af træ, ikke af sten. Karl den store anlagde fæstninger i Aquitanien, Sachsen og ved nordgrænsen. Desuden byggede han, for at værge landet mod Normannernes begyndende angreb, en del vagttaarne.

Det var Normannernes indfald, som først bragte fart i fæstningsarbeidet i Frankrig. Byen Chartres synes her at ha gaat i spidsen; den skildres alt ved midten af det 9de aarhundred som omgit af en stenmur[1]. Og siden blir der i det 9de og 10de aarhundred, især i Nord-Frankrig, anlagt en række nye fæstninger.

Jeg har tidligere nævnt Normannernes dygtighed i at opkaste skansearbeider. Men de lærte ogsaa snart at bygge virkelige fæstninger. I 872 tog saaledes de vikinger, som havde hærget i Loireegnene, bolig i Angers, som var forladt af sine indbyggere. Det første, de gjorde, var yderligere at befæste byen med volde og grave[2]. Ti aar senere (881—882) tog Normannerne vinterleir ved kongsgaarden Aschloh ved bredderne af Maas; ogsaa her befæstede de sig ved volde og mure[3]. Jeg har ligeledes nævnt, at Normannerne under den store beleiring af Paris selv forskansede sig udenfor byen og byggede en fast leir med skanser af sten og mur[4]. Ogsaa flere andre eksempler kunde nævnes; men dette turde være tilstrækkeligt[5].

Normannernes senere historie i Frankrig efter grundlæggelsen af hertugdømmet Normandie ligger, saavidt jeg kan forstaa, væsentlig udenfor denne opgaves ramme. Jeg skal derfor her kun nævne det almindelig kjendte faktum, at riddertidens borgkunst i sin typiske skikkelse stammer fra Normandie. De normanniske erobrere, som maatte holde sig mod en undertvungen befolkning, var ligefra begyndelsen af nødt

[1] Jfr. angaaende fæstningsvæsenet hos Frankerne Jähns s. 595 ff., Steenstrup II, s. 343 ff.
[2] Pertz III 169, Steenstr. II 265.
[3] Jfr. Steenstr. II 198.
[4] Abbo, v. 174—176 (Pertz II, s. 782):

et castra beatum
Germanum circa teretem componere vallis
Commixto lapidum cumulo glebisque laborant.

[5] Se eks. Annales Fuldenses, A. D. 880 (Pertz I, s. 394):
Nordmanni .... Noviomagum vallo firmissimo et muro circumdantes, hiemandi sibi locum in palatio regio paraverunt.

til at befæste sine gaarde De byggede derfor borge og indførte ved disse mange forbedringer. Særlig er den **i mur opførte donjon** typisk normannisk. Donjon'en var et firkantet taarn, som kronede borghallen. En træbro, som førte op til den hoitliggende indgang, kunde let kastes af, og taarnet laa saaledes der sikkert og vanskeligt at indtage. — De ældste bevarede donjon'er synes at stamme fra slutningen af det 10de aarhundred. Men allerede tidligere havde Normannerne i Normandie befæstet de gamle byer og visselig ogsaa bygget nye borge.

I Normandie er det dog vanskeligt at afgjøre, hvad der er fransk og hvad nordisk. Normannerne havde ogsaa her stadig fremmede forbilleder for øie; desuden begyndte de snart at føle sig mere som Franskmænd end som Nordboer. Lærerigere er det derfor at undersøge, hvordan Nordboerne indrettede sig i et land, hvor der tidligere ikke fandtes befæstede borge eller byer, og hvor Nordboerne ikke havde nogen forbilleder at efterligne eller lære af, — jeg mener Irland. I Irland bevarede desuden Nordboerne meget længere end i Normandie sit sprog og sin nationalitet. De kom aldrig til rigtig at føle sig som Irlændere, og mistede først sin nationalitet efter Englændernes erobring, ligesom de ogsaa hurtigere smeltede sammen med Englænderne end med Irerne.

Noget af det første, Nordboerne gjorde efter omkr. 840 at ha faat fast fod i Irland, var at bygge fæstninger og skanser rundt om i landet, ved havnene og ved elvenes udløb, men ogsaa inde i landet ved de store indsjøer. Saaledes omtales ved denne tid et fort ved Lough Neagh, den store indsjø i Ulster, og ligesaa skanser inderst inde i Carlingford Lough, ved Linn-Duachaill og ved Linn Rois, altsammen ved kysten af Ulster.

Det var paa denne tid, at den store vikingehøvding Turgeis (Torgest) var Nordmændenes overkonge i Irland. Turgeis var det ogsaa, som ved mundingen af elven Liffey, der hvor elven kaldes *Dubhlin* (den sorte dam), byggede en borg, som blev oprindelsen til Irlands senere hovedstad. Turgeis maa i det hele ha udmerket sig ved sine fæstningsanlæg. Giraldus Cambrensis, der fulgte med de anglo-normanniske erobrere over til Irland, fortæller saaledes, at der paa hans tid rundt om i Irland fandtes en del ubeboede fæstninger, som stammede fra Turgesius's tid[1]. Dette er vistnok bare sagn, men fortjener dog at lægges merke til.

Ogsaa i det sydlige Irland havde Nordboerne ved midten af det 9de aarhundred bygget skanser og fæstningsverker, ved Limerick, Cork,

[1] Giraldus Cambrensis, Expulsio Hiberniæ, i Rolls' Series.

Waterford og andre steder, f. eks. det saakaldte Dun Medhoin, der synes at ha ligget i grevskabet Waterford.

Det gamle skrift »Irernes kampe med de fremmede« gir os et tydeligt billede af, hvordan Vikingerne ved begyndelsen af det 10de aarhundred havde besat Munster: »Hele Munster blev opfyldt af umaadelige floder og utallige af havet opspyede skibe, ledingsflaader og flaader, saa der fandtes ingen havn eller landingsplads, ingen fæstning, borg eller befæstning i hele Munster uden flaader af Daner og vikinger[1].«

Hvordan disse Nordboernes ældste fæstninger i Irland saa ud, kan vi nu vanskelig danne os et billede af.

Det ser dog ud, som om Nordboerne alt i det 9de aarhundred har havt virkelige borge i Irland. Saaledes skildrer de saakaldte »Three Fragments« (s. 166—169) en del kampe mellem Irerne og Nordboerne i Cork ved aar 866. Vikingernes høvding Gnim Cinnsiolla falder og Irerne indtager hans borg, hvor han, som aarbogen siger, »havde tilbragt sin tid i vellyst«. Denne borg kaldes dels *caisteol* (kastel, af lat. *castellum*), dels *caistail daingen* (d. e. et befæstet kastel). Den lærde udgiver O'Donovan siger: »This is the earliest notice of a Danish castle in Ireland.« Det kan ikke være tvivlsomt, at dette Gnim Cinnsiolla's »kastel« har været en virkelig borg, bygget efter forbillede af de borge, som alt fandtes i Frankerriget.

Fra det 10de aarhundred ved vi ikke saa lidet om Nordboernes fæstningsarbeider i Irland. Deres herredømme var ikke længer som paa Turgeis's tid udstrakt over det indre af øen, men væsentlig indskrænket til kysterne med omliggende distrikter. De lagde derfor hovedvægten paa at befæste sine byer og omgav dem med volde og grave. Dublin var saaledes alt i 941 en sterk fæstning omgit af volde og grave. — Vinteren 941—942 gjorde kong Muirchertach med tilnavnet Læderkappen en siden navnkundig rundgang rundt Irland og krævede skat og gidsler af alle Erins fyrster. Hans rundgang er beskrevet i et samtidigt endnu bevaret digt. I dette skildrer ogsaa digteren, at Muirchertach og hans mænd kommer og leirer sig udenfor Dublins mure:

Dublin gjæsted vi en nat den skjønne,
hvad de fremmede kun ilde tykkes.
I den sterke fæstning var en kvinde,
Niall's søn [d. e. Muirchertach] var hendes sjæl og tanke,
og trods nattens kuld og skarpe vinde
ud af borg og vold hun vilde vanke[2].

[1] Cogadh Gaedhel, p. 40—41.
[2] The Circuit of Muirchertach, ed. by E. Hogan, S. J. Dublin 1901, p. 20—21. Oversættelsen er efter Steenstrup II 122.

Vi ser af dette digt, at Irerne ikke formaaede at komme ind i Dublin. De leirer sig udenfor murene, faar der en del gaver og drager bort medførende en høvding som gidsel. Dublin er allerede en sterk fæstning (*dún trom*), omgit af volde og grave. Rimeligvis har dog Dublin endnu ikke været omgit af en stenmur, men af en vold af jord og træverk, ligesom vel borgen ogsaa har været af træ, paa samme maade som de fleste frankiske fæstninger fra Karl den stores tid.

Det er muligt, at Dublin ned gjennem hele det 10de aarhundred vedblev at være en træfæstning. Efter den store seier ved Glenmama i aar 1000 forfulgte Brian Borumha og hans mænd Nordboerne lige til Dublin og indtog borgen. »De plyndrede og brandskattede fæstningen (*an dún*), og Brian opslog sin leir i byen fra store til lille Jul[1]. Derpaa kom han ind paa markedspladsen, og hele fæstningen blev brændt af dem (*ocus ro loisceadh an dún uile leo*)«.

At Dublin blev brændt er dog ikke ganske sikkert, thi hverken digtet om seiren ved Glenmama[2] eller en anden beretning om Brians ophold i Dublin nævner dette. I hvert fald blev Dublin i tiden mellem slaget ved Glenmama og slaget ved Clontarf i 1014 gjort til en langt sterkere fæstning end før. Den gamle træbefæstning maa være blit afløst af sten. Ellers kan man ikke forklare, at seierherrerne ved Clontarf intet forsøg gjorde paa at indtage Dublin. Isteden sluttede de vaabenstilstand med kong Sigtryg Silkeskjæg og lod ham sidde i Dublin paa samme vilkaar som før.

Murene rundt Dublin var paa Clontarfslagets tid forsynet med bastioner. Det gamle skrift »Irernes kampe med de fremmede«, som efter den almindelige mening er skrevet ikke mange aar efter slaget ved Clontarf, nævner ogsaa, hvad Nordboerne selv fortalte om kampen, og siger bl. a.: »Og det blev bevidnet af Nordboerne og deres kvinder, som fra bastionerne paa Ath Cliath (ɔ: Dublin) vogtede [paa kampen]« (*Ocus ro forglestar na Gaill ocus na Gaillseacha batar uaitibh ac feithium ar scemleadh Atha Cliath*)[3]. Et andet sted i samme skrift heder det: »Og det forekom folket i Ath Cliath, som vogtede dem fra sine bastioner« (*fors na scemlib*)[4]. Dublin maa ogsaa paa denne tid ha havt en virkelig borg, der ligesom de franske var forsynet med en donjon. — Om denne var af træ eller sten, kan man dog ikke se. — Under Clontarf-

[1] D. e. fra Juledag til Hellig Tre Kongers dag.
[2] Cogadh Gaedhel, s. 112—113.
[3] Cogadh, s. 180—181.
[4] Sammesteds, s. 190—191.

slaget deltog ikke Sigtryg Silkeskjæg i kampen, men opholdt sig i Dublin og vogtede sammen med sin hustru paa dens udfald. Cogadh Gaedhel taler i den anledning om Sigtryg, som fra »bastionerne paa sit eget vagttaarn« vogtede paa de kjæmpende (*bai oc* ***scemled a grianan fein*** *oca fegad*). Sammenhængen og udtrykkene viser, at der her ikke er tale om Dublins mure, men om kongens egen borg.

Dublin saa visselig alt dengang ud, saaledes som en anden irsk by, Limerick, skildres i digtet om Irlands erobring af Englænderne[1]:

Enclo e esteit la cit
de ewe, de mur, de foss.,
que tuz iceuz de cest munde
ne passereient san nef u ponde

Dublin var med andre ord alt ved aar 1014 som de fleste middelalderlige byer omgit af mure og grave. Man kunde bare komme op til byen ved skibe — opover Liffey — eller over broer, af hvilke én, Dubhgalls bro (*droicet Dubgaill*), allerede fandtes paa Clontarfslagets tid[2]. Den var vistnok dengang Dublins eneste bro, da den ogsaa kaldes »Ath Cliaths bro« (*droicet Atha Cliath .i. droicet Dubgaill*)[3].

Ogsaa Limerick og Waterford var ved midten af det 10de aarhundred befæstede byer. Munstermændene under Mathgamhain og hans bror Brian vandt i 968 en stor seier ved Sulcoit over Nordboerne i Limerick. Derpaa forfulgte de Nordboerne dag og nat, indtil de kom til Limerick. »De fulgte ogsaa efter dem ind i fæstningen (*dún*) og nedsablede dem paa gaderne og i husene.« De tog med sig alle Nordboernes rigdomme og bortførte som slaver deres kvinder og unge mænd. Derpaa forvandlede de fæstningen og den gode stad til en sky af røg og til rød ild« (*Tucad in dún ocus in deghaili fo dluim diad ocus is dergtened iarsin*).

I et kvad, som blev digtet til minde om Irernes seier, heder det ogsaa:

»Limerick blev fuldstændig hærjet af dig.
Du førte bort deres guld og deres sølv.
Du plyndred deres fæstning paa samme tid,
og omgav den med en mur af ild«[4].

Af dette synes det at fremgaa, at byen Limerick selv var befæstet og at der inde i byen var en borg. Selve borgen saa vel som husene

---

[1] Poem on the Conquest of Ireland, ed. Wright, v. 3418–3421.
[2] Cogadh, s. 185 og 191.
[3] Sammesteds, s. 25[illegible].
[4] Cogadh, s. 78–81.

i byen maa ha været af træ, siden de kunde brændes. De fleste borge i Frankrig og England var jo ogsaa i det 10de aarhundred opført af træ og laa paa toppen af en oftest konisk haug, som hvis der ikke fandtes naturlige høidedrag var kunstig opført. Om voldene rundt Limerick fortælles derimod intet.

Om kong Cellachan af Cashel og hans kampe med Nordboerne i første halvdel af 10de aarhundred findes der en endnu uudgiven saga, som staar i nær forbindelse med skriftet om »Irernes kampe med de fremmede«.

Sandsynligvis er fortællingen om kong Cellachan fra samme tid som dette sidste skrift. Ialfald maa det i sine hovedtræk være historisk. En af Cellachans første seire er over Nordboerne i Limerick. Efter nederlaget flygter Nordboerne til sin by. De faar ikke tid til at lukke byens porte, før Irerne indhenter dem. De trænger ind gjennem dem og kommer ind i byen, hvor de nedsabler Nordboerne i taarnene og i husene (*gur marbad is na tighibh 7 is na toraibha na trein-fhir*)[1]. Siden plyndrer de byen.

Forskjellen mellem skildringen i Cogadh Gaedhel og i fortællingen om Cellachan af Cashel er ikke stor. Paa det sidste sted ser vi tydeligere, at Limerick var omgit af volde, hvori der var porte, som førte ind til byen. Desuden var der i byen taarne, hvori vistnok høvdingerne boede. Efter fortællingen om Cellachan ser det næsten ud, som om der rundt Limerick — delvis ialfald — var stenmure. I et digt i anledning af de før nævnte kampe kaldes nemlig byen: »Limerick med de sammenklinkede stene« (*Luimnech na cloch cengail*)[2]. Jeg vover dog ikke at slutte noget sikkert af et saadant poetisk billede.

Waterford skildres i fortællingen om Cellachan ganske paa samme maade som Limerick. Den var omgit af lave volde, hvorigjennem porte førte ind til byen. Disse mure kan dog ikke ha været meget høie; for Irerne klatrer over dem[3]. Ogsaa i Waterford var der vel fra gammel tid af en borg, som var byens faste punkt og hvor kongen havde sin bolig. Den dag idag findes der i Waterford et taarn, som kaldes »Ragnvalds taarn« (*Reginald's Tower*). Det ligger ved den forbiflydende elv og synes at ha ligget lige indenfor de mure og volde, som i gammel tid omgav Waterford. Dette taarn fandtes alt, da Englænderne i 1170 indtog Waterford; det nævnes baade i de Fire Mesteres Annaler og hos

[1] Caithreim Ceallachain, f. 149 b., col. 2.
[2] Sammesteds, f. 149 a., col. 1.
[3] Sammesteds, f. 150 b., col. 1.

Giraldus Cambrensis (*Turris Raghnaldi*)[1]. Det er vistnok det sandsynligste med afdøde toldinspektør Vogt[2] at antage, at Ragnvaldstaarnet var donjonen i borgen i Waterford. Dette slutter jeg bl. a. deraf, at i de meget paalidelige Tigernachs annaler (fortsættelsen) kaldes en Mac Gilla Muire, som blev fanget i Ragnvaldstaarnet, »fæstningens befalingsmand« (*armand an duin*). I et endnu bevaret aktstykke fra 1311 fortælles der — efter gammel tradition i byen — om Englændernes erobring af Waterford[3]. I dette kaldes taarnet *Renaudescastel* og det siges, at det er gammelt og forladt (*antiqua mota deserta*). Ragnvaldstaarnet har altsaa været en virkelig borg eller rettere donjonen i en saadan. I sin nuværende skikkelse er det vistnok ikke ældre end fra slutningen af det 11te aarhundred. Men det er al rimelighed for, at borgen i Waterford har staat paa samme plads.

I Waterford var der ligesom i Limerick i gammel tid ikke bare étt, men flere taarne eller donjoner, hvor høvdingerne i byen bodde. Ved siden af Ragnvaldstaarnet nævnes nemlig i det før nævnte aktstykke et andet taarn, som dengang (i 1311) var »overmaade gammelt og forfaldent« (*in quadam Turri, que modo est valde antiqua et diruta*). — Tør man af udtrykkene slutte, at dette taarn stammede fra vikingetidens slutning, eller fra første halvdel af 11te aarhundred?

Jeg har medtaget disse oplysninger om Waterford i det 12te aarhundred, da jeg tror, at byerne i Irland i tiden mellem Clontarfslaget og Englændernes erobring ikke væsentlig forandrede sin karakter. Der blev bygget kirker og klostre; men befæstningsverkerne, borgen, murene osv. blev de samme som før.

Den forudgaaende udvikling har vist os, at Nordboerne i Irland, belært af forholdene paa Vesteuropas fastland, søgte at styrke sin magt ved skanser og fæstningsverker, saasnart de havde faat fast fod i Irland. Om disse ældste befæstningers karakter ved vi dog intet. Men alt i 866 omtales i Irland en virkelig borg, bygget ligedan som Frankrigs og Vest-Tysklands borge. I det 10de aarhundred var Nordboernes byer i Irland befæstede, omgivne af volde og grave. Inde i byerne var der en borg, byens faste værn. Undertiden var der endog flere borge. Men borgen var endnu som oftest af træ og voldene var lave, saa byerne var lette at indtage. — Lige efter aar tusen begynder byernes befæstning at bli sterkere, dels fordi Irernes paatryk blir heftigere og

---

[1] Expugnatio Hiberniæ, l. II c. 3.

[2] Dublin som norsk by, s. 198.

[3] Public Record Office, Dublin, Extract from Justiciary Roll II mem. 18, trykt hos A. Bugge i Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist., 1900, s. 327 ff.

dels efter forbillede fra Normandie; — der var ikke liden forbindelse mellem Dublinriget og Normandie; normanniske hovdinger tog saaledes del i Clontarfslaget. — Byerne begynder at faa stenmure, kransede af bastioner. Og bag murene hæver borgen sig med sin donjon.

At danne sig en forestilling om Nordboernes befæstningsarbeider i England er ikke saa let. Dels fortæller aarbogerne lidet herom og dels fandtes der fra Romernes tid ikke faa af mure og volde omgivne byer, hvoraf flere kom i Nordboernes vold. Saa meget kan man dog slutte, at Nordboerne optraadte paa samme maade i England, som de gjorde i Normandie og Irland.

Jeg har tidligere nævnt den dygtighed i at befæste sine stillinger og anlægge skanser og forsvarsverker, som den store Normannerhær udviste i Frankrig. Det samme mesterskab lagde den ogsaa for dagen i England. — Vi maa huske paa, at det var den samme hær, som optraadte snart i Frankrig, snart i England. — Dens krigskunst er derfor den samme i begge lande. — Det ser ud, som om hæren, hvergang den gik i vinterkvarter, befæstede sin leir og omgav den med volde og grave. Et par eksempler vil være nok for at vise dette. — I 868 drog saaledes hæren ind i Mercia og tog vinterkvarter i Nottingham. Her befæstede de byen. En afdeling Angelsaksere under Westsaksernes konge Æthelred og dennes bror Alfred forfulgte dem og kom op til Nottingham, hvor de fandt hæren i dens fæstningsverker (*þone here þær metton on þam geweorce*). Men Angelsakserne beleierede forgjæves byen; de maatte trække sig tilbage og det endte med at indbyggerne i Mercia sluttede fred med Nordboerne[1].

Faa aar efter, i 871, indtraadte den store armés erobringstog i England i et nyt afsnit. En del af hæren gik over Themsen og trængte ind i Wessex. De valgte her en udmerket strategisk position, nemlig byen Reading i Berkshire. Denne by ligger paa en landtunge mellem Themsen's og Kennet's vande og var saaledes beskyttet fra to sider. Kun paa den tredje var den ubeskyttet; men her opførte vikingerne straks en vold (*aliis vallum inter duo flumina Tamesin & Cynetam a dextrali parte ejusdem regiæ villæ facientibus*)[2]. Angelsakserne angreb dem kort efter, men blev slaat tilbage. Ikke mange dage senere stod dog det store slag ved Ashdown, hvor vikingerne blev slagne.

Senere udmerkede hæren sig mange gange ved sine fæstningsanlæg. I 885 kom den saaledes til Rochester i Kent. Vikingerne beleirede

[1] Ags. Chronicle, A. D. 868.

[2] Asser, De rebus gestis Ælfredi, A. D. 871

byen og byggede i den hensigt en ny fæstning lige overfor denne (*worhton oper fæsten ymb hie selfe*). De opgav dog denne, da kong Alfred med sin hær kom mod byen; de drog isteden til sine skibe[1]. I 896 bygger hæren en fæstning ved Lea, ovenfor London. Londonerne blir slaat tilbage; men hæren trækker sig siden bort, da dens skibe ikke kan komme saa langt opover floden[2].

Men Nordboerne nøiede sig ikke bare med i England at bygge skanser og befæstede leire. Efter at de havde faat fast fod i landet og begyndt at sætte bo og bygge det, var det første de gjorde at anlægge borge og at befæste de erobrede byer. Professor Steenstrup siger (IV s. 40): »Ved studium af kilderne vil vi ha leilighed til at bemerke, at Normannerne særlig vidste at beskytte sig og støtte sig indbyrdes ved at ha **fæstninger**, til hvilke de omboende krigere, holder og bønder hørte som til et midtpunkt.« Særlig navnkundige var de saakaldte »Femborge« i Mellem-England i det tidligere kongerige Mercia, nemlig Leicester, Stamford, Derby, Nottingham og Lincoln. Sammen med Northampton, Bedford, Cambridge, Huntingdon og andre byer, som for kortere eller længere tid stod under Nordboernes herredømme, dannede de et forbund af aristokratiske republiker og var et af midtpunkterne for Nordboernes herredømme i England. Alt under Alfred den store kom »Femborgene« i Nordboernes besiddelse. Lige fra Romernes tid havde kanske enkelte af disse byer været befæstede; men selve navnet »Femborgene« (*Burga fíre*), som stammer fra det nordiske herredømmes tid, viser dog[3], at det var Nordboerne, som omdannede dem til virkelige fæstninger. Særlig klart er dette med Derby, som eksisterede alt før Nordboernes tid, men lige fra begyndelsen af det 10de aarhundred stedse kaldes med sit nordiske navn *Deoraby*.

Paa hvilken maade disse byer var befæstede, ved vi ikke. I den Angelsaksiske Krønike, den vigtigste kilde til denne tids historie, kaldes de stadig »borge« (*burh*); men om deres udseende hører vi intet[4]. Men at Femborgene var sterke fæstninger, virkelige borge omgivne af volde og grave, tør vi vel slutte deraf, at det regnedes for en af kong Eadmunds største heltegjerninger, at han i 942 endelig erobrede Femborgene, og at der til minde om seiren blev digtet et kvad[5]. I dette endnu

[1] Ags. Chron., A. D. 885.

[2] Sammesteds, A. D. 896.

[3] Ags. Chron., A. D. 942; jfr. *Seofon burgum* ogsaa i Mercia, sammesteds A. D. 1015; muligens er her York regnet med (jfr. Steenstrup IV, s. 88).

[4] Ags. Chron., A. D. 917, 918, 921.

[5] Sammesteds, A. D. 942. Digtet er i sin helhed oversat af Steenstrup II, s. 80.

bevarede digt fortælles det: »Her Eadmund konge, Anglers herre, daadsterke drot, overvandt Mercia, borge fem.«

Ogsaa York, Northumberlands hovedstad, hvor Nordboerne i tre fjerdedels aarhundrede herskede, var en befæstet by. I Egils saga kaldes den saaledes en »borg«[1]. Dog er det vel sandsynligt, at murene om York delvis stammede fra Romernes tid, og at Nordboerne bare paany havde befæstet byen.

Ogsaa fra den sydlige del af England har vi endel vidnesbyrd om Nordboernes dygtighed i at anlægge fæstninger. Den sydlige del af London, ligeoverfor City, kaldes endnu **Southwark.** Worsaae mener, at dette navn er af nordisk oprindelse, at Nordboerne kaldte stedet »Sydvirke« (*Suðrvirki*) eller det sydlige fæstningsverk[2]. Worsaaes antagelse er vistnok meget tiltalende; men den kan ikke bevises. I et digt af Sighvat skald kaldes stedet *Suðrirki*, ikke *Suðrvirki*[3]. Men denne form af navnet viser hen paa angelsaksisk, ikke paa nordisk. Stedet nævnes ogsaa en enkelt gang i den angelsaksiske krønike (A. D. 1052), hvor det kaldes *Suðgeweorc*. Det er naturligvis muligt, at Nordboerne først kaldte stedet *Suðrvirki* og at Angelsakserne omdannede dette til *Suðweorc* eller *Suðgeweorc*; men dette kan ikke bevises. Derimod er der vist ingen tvivl om, at Danskerne var de første, som befæstede Southwark.

Sagaerne omtaler Southwark i anledning af Olav Haraldssons kampe i England. Efter Svein Tjugeskjægs død vendte kong Æthelred, som bekjendt, tilbage til England, og Olav Haraldssøn sluttede sig til ham, fortæller sagaerne. De leirede sig først ved London. »Paa den anden side af elven er der en stor handelsplads, som heder Sydvirke (*Suðvirki*). Der havde Danskerne gjort store foranstaltninger og gravet store diger. Indenfor reiste de en vold af træverk, sten og torv og havde der mange folk«[4].

Denne maade at bygge volde paa, af sten, træverk, torv, jord og grønsvær, var den almindelige, naar man ikke vilde bygge stenmure. Sit forbillede havde Danskerne vistnok i England selv, hvor man alt længe havde brugt slige volde. Naar de angelsaksiske konger opfører borge eller andre fæstninger, bruger den Angelsaksiske Krønike ofte udtrykket »tømre« (*timbrian*)[5]. Saaledes anfører den for aaret 921:

[1] Egils s., k. LIX: *uppi í borginni Jórvík.*

[2] Worsaae, Minder om de Danske og Nordmændene, s. 39 f.

[3] Víkingarvísur, str. 6 (Wisén I, s. 39).

[4] Heimskr., Ólafs s. helga, k. 11. At Olav kjæmpede ved Southwark, nævnes ogsaa i Sighvat Skald's Víkingarvísur, str. 6 (Wisén I, s. 39).

[5] Jfr. Steenstrup III, s. 53. Ordet *timbrian* vilde man vel neppe bruge om stenbygninger.

»Kong Eadward tomrede borgen i Gladmouth« (*Her Eadward cyning getimbrede þa burh æt Cledemúþan*)[1]. Da det vigtigste ved disse fæstningsanlæg overalt er den mur, som omgir byen eller borgen, maa man vel slutte at *timbrian* betyder at opføre en vold af træverk, jord osv., bygget paa samme maade som volden om Southwark og som Danevirke, som jeg straks nedenfor skal omtale. Professor Steenstrup er af samme mening[2]; han har, synes mig, bevist, at man i England for størstedelen byggede af jord og træ, medens man i Frankrig og Tyskland helst brugte mur eller sten[3]. Begyndelsen gjordes i England af Mercia's fremragende herskerinde Æthelfled, som i 907 gjenopbyggede Chester. Hendes arbeide fortsattes af kong Eadward.

Hvad vi ved om Nordboernes fæstningsarbeider i England, er saaledes ikke meget. Alt tyder dog paa, at Nordboerne i Øst-Angel, Northumberland og Mercia viste den samme dygtighed i at anlægge fæstninger som den, de lagde for dagen i Normandie og Irland. Desuden er det værd at lægge merke til, at Angelsakserne før vikingetiden ikke forstod fæstningers betydning. De befæstede byer, som stod igjen fra Romernes tid, laa for det meste øde. Nordboerne var de første, som paany byggede borge i England, og deres eksempel var det Æthelfled og Eadward efterlignede.

Normannernes indfald og lensvæsenets opkomst bragte rundt om i Nordeuropa ny fart i de gjennem lange tider forsømte fæstningsarbeider. I Frankrig begynder man i anden halvdel af det 9de og særlig i det 10de aarhundred at bygge en hel række nye borge til værn mod Normannerne. Bevægelsen breder sig til England, hvor lady Æthelfled og kong Eadward anlægger en række fæstninger mod Waliser og Nordboer. Faa aar efter begynder i Tyskland Henrik I (918—936) en ganske lignende virksomhed, vistnok tilskyndet af kong Eadward, som han stod i venskabelig forbindelse med. Han bygger nye borge, omgir byerne med volde og søger paa alle vis at værne dem og landet mod Normannernes, Slavernes og især mod Magyarernes indfald[4].

Fra Vesteuropa breder bevægelsen sig ogsaa til Norden, først til Danmark og siden til Sverige og Norge. Vi kommer da først til det mægtige værn **Danevirke**, *Danæwirki* eller *opus Danorum* som det kaldtes[5].

---

[1] Sml. Ags. Chron., A. D. 910: *py ilcan geare Æþelflǽd getimbrede þa burh æt Bremesbyrig;* og mange andre steder: A. D. 913, 918, 920 osv.

[2] Steenstrup III 46 f.

[3] Dette gjælder dog bare for den senere tid; Karl den store byggede ogsaa, som for nævnt, træfæstninger.

[4] Lappenberg, Gesch. v. England, I 356.

[5] Sven Aageson, i Langebek, Scriptores Rerum Danicarum I 50 og Sakso I 713.

Selve Danevirke er, som de af direktor Sophus Müller foretagne undersøgelser har godtgjort, Kong Godfreds, Karl den stores modstanders, verk[1]. Godfred gik i 808 med sin hær til Slistorp og bestemte, at der til værn for rigets grænse mod Sakserne skulde bygges en vold, »som skulde gaa fra den østlige havbugt, som kaldes Østersalt, til Vesterhavet«. Saaledes har Sakso og Sven Aageson ikke ret, naar de gjør Tyre Danebod, Gorm den gamles dronning, til Danevirkes egentlige bygger. At Tyre har bygget værn mod Danmarks naboer i syd, kan dog ikke være tvivlsomt. Paa den ene af de navnkundige Jellingestene læser vi nemlig: »Gorm konge gjorde dette mindesmerke efter Tyre sin kone, *Tanmarkar but* (»Danmarks bod« d. e. »hun, som bøder Danmarks brøst«). Sophus Müller (Fortidsminder I, s. 246) har paavist, hvad Tyre har bygget. Hun har udbedret Vestervolden paa det udsatte stykke mellem Danevirkesjøen og Kurborg. Her har hun foran den gamle vold bygget en vold af kampestene med træverk og trækasteller ovenover.

Det er ikke usandsynligt, at Danevirkes bygning, baade Kong Godfreds store verk og dronning Tyres nybygning, hænger sammen med forsvarsbevægelser i det kristne Europa.

I Tyskland og Frankrig havde Karl den store — vistnok med romerske forbilleder for øie — befæstet rigets grænser. Saaledes opførte han den saakaldte *Limes Saxoniæ*, til værn mod Slaverne i nord. Det var en forsvarslinje, som gik gjennem det østlige Holsten fra Elben indtil Østersjøen. Sophus Müller gjætter paa, at *Limes Saxoniæ* har været et af forbillederne for Danevirke. Dog var *Limes Saxoniæ* en grænselinje, ikke en grænsevold. Skal vi søge forbilleder for Danevirke, bør vi maaske ogsaa gaa til England.

For at sikre provinsen Britannien opførte allerede Agricola kasteller; senere anlagde man sammenhængende befæstningslinjer. Endelig byggede keiser Hadrian den navnkundige Hadrians mur (*vallum Hadriani*), som i lige linje gaar fra øst mod vest, fra Tyne's munding til Firth of Solway. Denne vold, som endnu staar og er bedre kjendt end noget andet af Romernes fæstningsarbeider, er bygget af kvadersten og har havt en høide af mindst 16 fod. Paa murens nordside gaar der en bred og dyb grav. Syd for muren har der gaat en bred militærvei med leirpladse og vagthuse. Paa sydsiden af denne strækker der sig to parallele jordvolde, som endnu er en 6—7 fod høie; mellem de to jordvolde er der en 7 fod dyb grav. — Senere opførte Antoninus Pius

[1] Se undersøgelsen i »Nordiske Fortidsminder« I, 5te hefte.

og Severus længere mod nord en anden vold, en virkelig grænsevold (*vallum Pii*). Denne gik fra Firth of Forth til Firth of Clyde; men var et svagere anlæg end Hadrians mur[1].

Angelsakserne byggede senere enkelte lignende, men meget mindre betydelige volde, saaledes det saakaldte Offa's dige (*Offa's dyke*), en række af jordvolde, som gik fra mundingen af Wye til mundingen af Dee og skulde adskille Wales fra det angelsaksiske England. Dette arbeide skal være udført under kong Offa af Mercia (758—796). Men det egentlige fæstningsarbeide i England begynder, som jeg før har fremhævet, lidt efter aar 910, da Æthelfled af Mercia og kong Eadward i løbet af et halvt snes aar bygger ikke mindre end 27 fæstninger mod Nordboerne (912—921)[2]. Det er vel ikke tvivlsomt, at Tyres udbedring af Danevirke er et udslag af denne samme bevægelse. Ligesom den før omtalte borg, som Danskerne (rigtignok efter Tyres tid) byggede om Southwark, er Tyres vold opført af sten, træverk og jord. Det er al grund til at tro, at Æthelfled og Eadward opførte sine befæstninger af det samme materiale og at de ikke byggede dem af sten. Derpaa tyder bl. a. udtrykket *timbrian*, som jeg før har nævnt, ligesom ogsaa den omstændighed, at de angelsaksiske befæstninger som oftest blev opført i løbet af et par maaneder.

Steenstrup har allerede pegt paa, at hele den angelsaksiske nation deltog i dette fæstningsarbeide[3]. Det er ikke bare saa, at det enkelte steds egne indbyggere reiser borge, men hæren kommanderes dertil, ja ofte hænder det f. eks. at folket i Mercia paa kongens bud gjenreiser borge i Northumberland eller at Vestsakserne gjør dette i Østangel. Den angelsaksiske kronikes ord viser tydelig rigtigheden af dette. I 914 opholdt saaledes kong Eadward sig med en del af hæren i Maldon i Essex; en anden del af hæren byggede Witham (*getimbrede æt Withám*), en tredje afdeling byggede paa kongens bud Hertfords nordre borg (*Her on þys geare het Eadweard cyng atimbran þa norðran burg æt Heorotforda*)[4]. I 918 drog kong Eadward med en hær af Vestsakser (*mid Westsexna fyrde*) til Colchester helt ude i Østangel og gjenreiste borgen, som havde ligget i ruiner[5]. I aaret 920 drog kong Eadward efter høsten til Thetwall og bød at borgen skulde bygges, befolkes og bemandes (*het gewyrcean þa burg, 7 gesettan, 7 gemannian*) og han

[1] Mommsen, Römische Geschichte V. s. 169 f.
[2] Steenstrup, i Danmarks Riges Hist. I 308.
[3] Steenstrup, Normannerne III 47.
[4] Ags. Chron., A. D. 913.
[5] Sammesteds A. D. 921 (orig., s. 105).

bød en anden hærstyrke, ligeledes af Mercias folk, at indtage Manchester i Northumberland og at gjenopbygge og bemande det[1].

Skulde det ikke være paavirkning herfra, naar efter Sven Aagesøns fortælling alle de danske landskaber deltar i bygningen af Danevirke, saaledes at hver landsdel faar sin del af volden at bygge?[2] — Selv om Sven Aagesøn overdriver Tyres betydning, kan det dog være rigtigt, naar han fortæller, at dronningen lod udgaa bud til alle rigets indbyggere om at reise dette værn. —

Baade i Sverige og i Danmark fandtes der allerede før vikingetidens begyndelse virkelige byer, nemlig Birka ved Mälaren og Slesvig. Sophus Müller har, som man almindelig mener, godtgjort, at det gamle Hedeby ikke har havt noiagtig samme beliggenhed som byen Slesvig. Denne ligger paa nordsiden af Slienfjorden, medens det gamle Hedeby har ligget ved dennes sydlige arm Hadeby Nor[3]. Det gamle Birka har ligget paa nordsiden af Björkö i Mälaren[4]. Begge byer har været omgit af en halvkredsformet jordvold. Paa den ene side af bypladsen, sagtens lige ved volden, og omsluttet af et brystværn har der ligget en liden hoide, hvortil indbyggerne i krigstid tog sin tilflugt, med andre ord en borg.

Begge disse anlæg henføres af Sophus Müller til vikingetiden. Dog maa de tilhøre dennes begyndelse; for borgen i Birka nævnes alt i Rimbert's levnetsskildring af Ansgar, og Rimbert døde i 888, medens Ansgar selv kom til Sverige ved aar 830. Det er dog lidet sandsynligt, at disse anlæg har udviklet sig under paavirkning fra udlandet. Muligens turde selve borganlægget, som visselig har været en træbefæstning ovenpaa den lille haug, vidne om indflydelse fra Vesteuropa.

Vi hører ogsaa om andre nu forsvundne fæstningsanlæg fra vikingetiden. Paa et af sine første vikingetog kom Egil Skallagrimssøn til byen Lund i Skaane. Hans saga fortæller, at der var en træborg rundt staden (*var þar tréborg um staðinn*)[5]. Og i et vers, som Egil kvæder til minde om sine kampe i Lund, siger han: »Jeg lod blodige kropper ligge nedhugget i borgporten« (*ek lét blóðga búka í borghliðum sæfask*)[6]. Man ser heraf, at Lund ligesom mange af Vesteuropas byer var omgit af en træbefæstning. Vi maa især tænke paa borgene

---

[1] Sammesteds, A. D. 923.
[2] Steenstrup synes ogsaa at helde til denne anskuelse; Danmarks Riges Hist. I, s. 294.
[3] Sophus Müller i Vor Oldtid, s. 636 ff., og i Aarb. f. nordisk Oldk., 1900 s. 240 ff.
[4] Se Sveriges Historia I s. 307—309 og Hj. Stolpe, Undersökningar paa Björkö i Mälaren.
[5] Egils saga, k. 47.
[6] Sammesteds, k. 48.

i England og Irland, hvor træbefæstning jo var det almindelige og hvor udtrykket »tomrede« brugtes om borganlæggene. Dog var ogsaa i Frankrig, ialfald i det 10de aarhundred, selve borgen ofte af træ, medens volden rundt byerne gjerne var af jord eller sten.

Først fra vikingetidens slutning hører vi om borganlæg i Norge. I aaret 1016 grundede Olav den hellige **Borg** eller **Sarpsborg**, nærmest kanske som en grænsefæstning mod Svearne[1]. Hans saga fortæller derom: »Ud paa sommeren vendte han tilbage til den nordlige del af Viken og drog op over Raumelven (ell. Glommen). Der er en stor fos, som heder Sarpen. Et nes stikker fra nord ud i elven ved fossen. Der lod kong Olav gjøre en vold tværs over næsset af sten, torv og tømmer og udenfor gravede han et dige; han gjorde der en stor jordborg. Men pladsen inde i borgen æslede han til kjøbstad. Han lod der bygge en kongsgaard og opførte Mariakirken«[2].

Denne vold kaldes St. Olavs Vold og sés endnu tydelig. Dens høide kan man nu ikke afgjøre, men bredden har været omtr. 6—8 alen. Man har i det sidst forløbne aarhundred foretaget udgravninger, som viser at Snorres beretning er paalidelig. Hvad selve anlægget angaar, vil man først lægge merke til ordet »borg«. Dette bruges her ikke for at betegne en enkeltborg, men paa samme maade som *burg* i angelsaksisk. Det betegner hele det befæstede af volde omgivne byanlæg, i hvis indre der naturligvis er en befæstet forhøining (Snorres *jarðborg*). Kong Olavs vold er opført af sten, jord og tømmer. Sit nærmeste forbillede for dette havde han kanske i volden rundt Southwark, som han selv havde været med at beleire. Men ogsaa Tyre's Danevirke og Angelsaksernes ældre borganlæg var bygget paa lignende vis. Naar Olav byggede sin borg paa den odde, som stikker ud i elven lige mod det nuværende Hafslund og tæt ved Sarpsfossen, saa havde han for dette forbilleder rundt om i Vesteuropa. Det var typisk for middelalderens borganlæg, at de var bygget paa fremspringende odder, saaledes at »borgen« paa to sider var omgit af vand og bare paa den tredje behøvede at afgrænses ved en vold og en grav. Saaledes var f. eks. den af Karl Martel byggede Salzburg i Franken, som jeg før har nævnt. Alt i 871 byggede, hører vi, Normannerne en lignende forskansning ved byen Reading i Berkshire. Denne by er paa to sider skjærmet af floderne Themsen og Kennet; alene paa den tredje side laa den uden værn. Her opførte da vikingerne en vold tværs over næsset fra den

[1] Se Munch I_2 s. 542.
[2] Ólafs s. helga, k. 47.

ene elv til den anden[1]. Ogsaa senere sørgede Nordboerne i sine nybygder vesterpaa gjerne for at lægge sine borge ved elve, saaledes at de ikke paa alle sider trængte til at omgives af mure eller volde.

Vi ser af det foregaaende, at Olav den hellige da han grundlagde Borg eller Sarpsborg har havt fremmede forbilleder for øie. Han har i udlandet, særlig i England, sét ganske tilsvarende anlæg. Mange af disse kaldtes vistnok i daglig tale *burg* — eller af Nordboerne *borg* —; dette har vel f. eks. været tilfældet med »Femborgene«. Det var naturligt, at Olav den helliges by- og borganlæg ogsaa kom til at kaldes »Borg«; endnu den dag idag minder navnet Sarpsborg om byens oprindelse. Sarpsborgs grundlæggelse fører os fra vikingetiden over i middelalderen. Men jeg har medtaget den her, fordi den er et udslag af den store vesteuropæiske forsvarbevægelse, som vikingetogene gav stødet til eller ialfald fremskyndede, og fordi Olav Haraldsson paa sine egne vikingetog havde sét de forbilleder, han havde for øie, da han grundede sin borg.

Thingamannalid.

En institution, hvis dannelse falder lige efter den egentlige vikingetids ophør, men som dog paa grund af sin oprindelse tilhører vikingetiden, er thingemanlidet (*þingamanna lið*). Dette krigerkorps blev oprettet af Knut den store, efterat han havde vundet magten i England; — man mener omkr. aar 1018. Knut havde ikke længer brug for en erobringshær. Han var overalt i England anerkjendt som konge. Det, han trængte, var en staaende hær, som var stor nok til at holde befolkningen i ave og til at kunne bruges i alle paakommende tilfælde.

Kong Knut havde opløst sin flaade og sendt størstedelen af den hjem til Danmark; selv beholdt han bare 40 skibe[2]. Samtidig oprettede han et krigerkorps, hvis antal ikke skulde overstige 3000 — efter andre 6000 — mand; de skulde alle udmerke sig ved sin tapperhed og sine vaaben[3]. For dette korps forfattede han, som bekjendt, den saakaldte »Vederlov«, som længe var gjældende lov for de danske kongers hofholdning. Den blev noget formildet under kong Nils (1104—34) og fornyet og optegnet paa foranstaltning af kong Knut (1182—1202) og erkebiskop Absalon[4]. I denne sin sidste skikkelse findes Vederloven bevaret baade i en kortere dansk tekst[5] og i en latinsk bearbeidelse af Sven

[1] Asser, A. D. 871; jfr. Steenstrup, Normannerne II, s. 64.
[2] Ags. Chron., A. D. 1018.
[3] Sven Aagesøn, kap. 2. Sakso I, s. 524.
[4] Maurer, De nordgermanske retskilders hist., s. 135.
[5] Udg. af Kolderup-Rosenvinge.

Aageson[1]. Ogsaa Sakso ofrer baade loven og thinglidet en udførlig omtale.

Jeg skal i det følgende ikke gaa nærmere ind paa de strenge love, som bandt korpset sammen og gjorde det til et sluttet lag, saa man endog har kunnet kalde thingemanlidet et militært gilde[2]. Jeg skal her kun tale om korpset selv og om dets organisation.

Thinglidet vedblev at bestaa i England ogsaa efter Knuts og hans sønners død. Det tog en heltemodig del i slaget ved Hastings, hvor størstedelen af den gamle stamme faldt. Senere synes det ikke at være blit fornyet; det opløstes vistnok under William Erobreren.

Medlemmerne af korpset kaldtes thingamenn eller huskarler (*hús-karlar*). De gjorde tjeneste ved hove og stod i nært forhold baade til kongen og til hverandre indbyrdes. De var med andre ord »en hirdtrop, som færdedes ved kongens side«. Som krigere, eller kanske snarere som et slags politikorps, gjorde de især tjeneste tilhest. Dette fremgaar tydelig af lovens ord, hvoraf man kan se, at hvert medlem af thinglidet havde sin hest. Saaledes var der, fortæller Sven Aageson, en bestemmelse om, at »huskarlerne« gjensidig skulde tjene hverandre. »De bestemte derfor, at hvis en mand førte sin kammerats hest sammen med sin egen til vandingsstedet, saa skulde han paa fremveien ride paa den ene hest og paa tilbageveien paa den anden«[3]. Sakso siger ogsaa, at naar nogle af huskarlerne var fraværende, skulde de øvrige passe disses heste. Det kunde naturligvis ogsaa hænde, at Knut undertiden førte huskarlerne med paa krigstog tilsjøs[4]. Men dette modbeviser ikke, at thinglidet var en landhær og først og fremst et rytterkorps[5]. At det var et rytterkorps forklarer ogsaa medlemmernes ringe antal. Thi ryttertjeneste var endnu ikke blit almindelig, hverken i England eller i Norden; den var desuden meget kostbarere end tjenesten tilfods.

Sandsynligvis var thingamannalidet inddelt i flere hold, hvoraf ett eller flere ad gangen gjorde tjeneste. Resten opholdt sig paa sine gaarde eller forleninger rundt om i landet. Saaledes fortæller Sakso, at thinglidet om sommeren pleiede at ligge ude for at værne landet mod fiendt-

---

[1] Langebek, Scriptores Rerum Danicarum III, s. 139–164.

[2] Kemble, The Saxons in England II, s. 118.

[3] Sven Aagesøn, kap. V (s. 147): *Unde constituerunt, ut, si quis socialis sui equum cum proprio adaquaret, alterum eundo, alterum equitaret redeundo.*

[4] Saxo I, s. 527, hvor han siger, at Knut oftere gjorde tog tilsjøs end tillands.

[5] Jfr. Steenstrup IV, s. 137 f.

lige overfald, medens det om vinteren var delt i forskjellige hold[1]. Og af Sven Aageson maa vi slutte, at thinglidet var inddelt i fjerdinger og at dets medlemmer havde besiddelser eller forleninger[2]. Vederlagsrettens danske tekst viser ogsaa, som Steenstrup har paavist, at thingamannalidet var inddelt i sveiter og fjerdinger[3]. Steenstrup har efter Doomsday Book paavist, at huskarlerne ved begyndelsen af William Erobrerens regjering havde forleninger rundt om i det sydlige England, men ikke i de væsentlig af Nordboer befolkede egne[4].

Jeg har i det foregaaende væsentlig fulgt Johannes Steenstrups udtømmende fremstilling i hans »Danelag« (s. 127—154). Steenstrup har godtgjort: I) at thingamannalidet blev stiftet af Knut den mægtige faa aar efterat han var blit Englands konge, II) at det var et rytterkorps, III) at det fik underhold paa gaarde rundt om i landet, naar det ikke gjorde tjeneste ved hove.

Allerede P. A. Munch har pegt paa ligheden mellem thingemanlidets og Jomsvikingesamfundets love[5]. Steenstrup har paavist, at de love, som gjaldt for Normannerhæren, har været forbilledet for dem begge[6]. Den samme slags love gjaldt overhovedet for alle nordiske krigersamfund i vikingetiden; jevnfør f. eks. de saakaldte »kong Frodes love«[7], og de love, som gjaldt for Halv og Halvsrekkerne[8].

Men dette forklarer ikke thingamannalidets oprindelse. Den store Normannerhær kjæmpede baade tillands og tilsjøs. Den bestod saavel af rytteri, som af fodfolk, artilleri, forpleiningskorpser osv.[9]. Jomsvikingerne kjæmpede helst tilsjøs eller ogsaa tilfods; vi hører intet om, at de optraadte som ryttere eller kjæmpede tilhest. — En anden sag er det, at mange af Jomsvikingerne gik over i thingamannalidet. — Der er den store forskjel mellem disse krigersamfund og thingamannalidet, at det sidste var et rytterkorps, som gjorde tjeneste ved hove og til sin

---

[1] Saxo I, s. 524: *Eandem* [ɔ: *clientelam suam* ell. thingemanlidet], *æstate pro tuendo imperio excubantem, hyeme contuberniis discretam alere consuevit.*

[2] Langebek III, s. 150 (Sven Aageson om eiendomsstridigheder): *Tum vero is, cui commilitonum judicium jus venditionis adjudicaverit, cum sex sortitis in suo coetu, id est Fiarthing, territorii sui continuatam possessionem sibi vendicare debet, præscriptionemque lege assignata tuebitur.*

[3] Normannerne IV, s. 141.

[4] Smstds. IV, s. 151 ff.

[5] Det norske folks hist. I, s. 109.

[6] Steenstrup I, s. 291.

[7] Saxo I, 225—230; jfr. Steenstr. I, 311 ff.

[8] Halvs saga, udg. af S. Bugge.

[9] Steenstrup II, s. 235.

forpleining havde gaarde rundt om i landet, hvor de sad, naar de ikke gjorde tjeneste.

Steenstrup mener, at man ikke behøver at søge fremmede forbilleder for »det karakteristiske af den nordiske kampdygtighed og lange krigserfaring udsprungne thingemanlid«[1].

Stubbs siger (Constitutional Hist. of England, I s. 150): The Danish huscarls of Canute are a late reproduction of what the familia of the Northumbrian kings must have been in the eighth century . Samme mening har ogsaa Freeman udtalt (I, 490). Vistnok var Knuts thingemanlid paa en maade en udvidet hird og dets medlemmer kaldtes, ligesom kongens haandgangne mænd i Norden, *húskarlar*. Men hverken i England i det 8de aarhundred eller i Norden paa Knuts egen tid gjorde kongens følge af væbnede mænd ryttertjeneste eller havde den eiendommelige ordning, som udmerkede thingemanlidet. Havde da Knut den store slet ingen forbilleder, da han oprettede sit navnkundige rytterkorps?

Steenstrup har selv víst veien. Han har søgt at vise, at selve korpsets navn (*þingamanna lið* i de islandske sagaer og *Thinglid* hos Sven Aagesøn) er afledet af det angelsaksiske ord *þegnung, þenung, þening* »tjeneste«[2]. Ved de angelsaksiske kongers hof fandtes der et *þeningmanna gemót*[3]. Efter dette skulde da *þingamannalið* være istedenfor *þeningmannalið* og Thinglid istedenfor *þeninglið*. Man kunde som indvending anføre en svensk runeindskrift (E. Brate og S. Bugge, Runverser, s. 411), paa hvilken der læses: *hann andaðis austr at þingum*, d. e. »han døde østerpaa i tjeneste«, nemlig ved væringkorpset i Konstantinopel. Her er altsaa *þing* brugt i samme betydning som *þingamanna lið*. Paa en anden svensk runeindskrift staar det: ***sum uestr sat i þikaliþi***, d. e. »som sad vesterpaa i thingemanlidet«. Man kunde da sige, at *þingamenn* og *þingamannalið* kommer af *þing* i *húsþing*, d. e. den forsamling, hvortil en høvding sammenkalder sine haandgangne mænd. Det er dog, som baade min far professor S. Bugge og professor E. Hertzberg, som har vist mig den velvilje at gjennemgaa dette stykke, mener, rimeligere at tro, at Nordboerne i England har sammendraget *þeninglið* til *þinglið* og forstaat dette som sammensat af oldn. *þing*. Derved er *at þingum* paa den svenske indskrift opstaat. Det at ha sit eget thing var ikke noget særegent for Knuts thingemanlid og kunde derfor neppe gi denne institution dens navn. Desuden er den svenske indskrift yngre end thinglidets stiftelse. Ordet *þingamannalið* blev først

[1] Sammesteds IV, s. 130, anm. 1.

[2] IV, s. 133 f.

[3] Thorpe, Dipl., s. 246.

brugt om Knut den stores krigerkorps og vandrede derfra til Norden, hvor det ogsaa blev brugt om det senere oprettede Væringkorps i Konstantinopel.

Ligesom selve navnet *þingamannalið* stammer fra de Britiske Øer, saaledes har ogsaa selve institutionen, saa vidt jeg kan se, sine forbilleder dér, dels i England og dels i Irland. Jeg tror, at Nordboerne i Irland alt længe før Knut den stores tid havde en staaende hær, som var organiseret paa en lignende maade af dennes thingemanlid. Fra det gamle skrift »Irernes kampe med de fremmede« (*Cogadh Gaedhel re Gallaibh*) kjender vi særlig godt til Nordboernes hærorganisation i Munster. — Den var dog visselig den samme over hele Irland. — Vi ser da, at Nordboerne i Munster, d. e. i kongeriget Limerick, havde sin staaende hær. Kong Mathgamhain, Brian Borumha's bror, hærjede 968 i Munster. »Han dræbte i ethvert distrikt de fremmede [ɔ: Nordboernes] hvervede soldater« fortælles der (*Ro marb suartletu gall an cach tir*)[1]. Lidt efter heder det om Mathgamhain, at Nordboernes »hvervede tropper og soldater blev gjort til træller af ham« (*Ro daerait . . . . a suaitrigh ocus a n-amhsaigh*)[2]. Ordene *suaitrech* og *suartlech* er egt. samme ord og betyder »leiesoldat, *billetted soldier*«; *amsach* betyder »soldat«. I fortællingen om Cellachan af Cashel er der tale om nordiske leietropper (som sammen med Irlændere fra Cork og Cashel kjæmper med kong Cellachan (*buana*, pl. *buanadh* = »billetted soldier«).

Denne staaende hær synes delvis at ha været anbragt paa gaarde rundt om i landet. Der er nemlig en fortælling om Nordboernes voldsherredømme i Munster ved midten af det 10de aarh. Fortællingen findes baade i Cogadh Gaedhel, som antages at være fra 11te aarh., i sagaen om Cellachan af Cashel og i Mac Firbis's genealogiske verk. De tre versioner er noget forskjellige og kan derfor ikke være afskrifter af hverandre, men maa stamme fra én og samme fælles kilde. Vi kommer derved tilbage til en saa gammel tid, at vi tør slutte, at fortællingen i sine grunddrag er historisk. Det heder her: »Saa trykkende var de fremmedes afgifter og skatter over hele Erin, at de satte en konge over hver landsdel, en høvding over hvert distrikt, en abbed i hver kirke, en styrer over hver landsby og **en soldat i hvert hus**« (*suartleach cach tighi*)[3]. Hvordan disse soldater har været indkvarteret, siges ikke udtrykkeligt. Dog er det lidet rimeligt, at de ligefrem har været indkvarteret hos irske bønder. Skal vi slutte fra Nordboernes fremgangsmaade

[1] Gogadh Gaedhel, s. 82 f.
[2] Cogadh Gaedhel, s. 84 f.
[3] Sammesteds, s. 48 f.

i andre lande, maa vi tro, at de har bemægtiget sig de indfødtes eiendomme. Ordene i Cogadh Gaedhel vil da kun sige, at medlemmer af Nordboernes staaende hær har faat anvist eiendomme rundt om i landet til sit brug. At disse »leiesoldater«, som Irerne kalder dem, har været kongens haandgangne mænd, kan vi ikke tvivle om. Nordboerne kjendte regelmæssig ingen andre krigsmænd end folket i opbud og høvdingernes følge af haandgangne mænd. Vi ser altsaa, at Nordboerne i Munster ligesom Knut den store anbragte en del af sin staaende hær paa gaarde rundt om i landet. Ligheden med thingamannalid blir endnu større, naar vi hører, at de norske konger i Irland ogsaa havde sit beredne hirdkorps.

Ved aar 866 var der i Munster heftige kampe mellem Nordboerne og Cennedigh, søn af Gaithin, konge af Leix i Queen's County. Herom fortælles det i Three Fragments bl. a.: »Denne skare, d. e. Gaithin's søn og hans mænd, nedsablede endvidere i en anden del af Munster en mængde af kongen af Lochlann's haandgangne mænd, d. e. kongen af Lochlann's kavalleri« (*Ro mharbsat dno an luchtsa .i. mac Gaithin co mhuinntir dergar aosa gradha righ Lochlann*[1] *i n-áird aile sin Mumhain .i. marcshluagh righ Lochlann*)[2]. Da disse kampe foregik i Munster, er det sandsynligt, at de mænd, Gaithins søn kjæmpede med, var fra Limerick. Det irske ord *aes-gradha* var navn paa de irske høvdingers følge af haandgangne mænd, deres »hird«; ordet oversættes paa engelsk med »servants of trust«. I det ovenfor anførte stykke sidestilles *aes-gradha* og *marcshluagh*, egt. »hesteskare«, d. e. »rytteri, kavalleri« (*aosa gradha righ Lochlann .i. marcsluagh righ Lochlann*)[2]. Vi kan heraf slutte, at de nordiske konger i Irland, ialfald de i Limerick, havde organiseret sin hird som et rytterkorps. Rytteri omtales ogsaa i sagaen om Cellachan af Cashel hos Nordboerne i Dublin.

Ligheden mellem hærordningen i de nordiske riger i Dublin og Knuts thingemanlid blir efter det foregaaende for stor til at kunne være helt tilfældig. Men hvorfra havde Nordboerne i Munster faat forbillederne for sit ridende hirdkorps og sine leiesoldater, som blev anbragt paa gaarde rundt om i landet? Jeg tror fra Frankerriget. Derpaa peger de irske ord for leiesoldat *suaitrech* eller *suartlech*. Whitley Stokes mener, at *suartlech* er et laanord fra nordisk, = *svartleggr*. Professor S. Bugge tror ikke, at denne tydning er rigtig. *Suaitrech* og *suartlech* er i

---

[1] *Lochlann* var Irernes navn paa Norden, især Norge.
[2] Three Fragments, s. 166 f.

virkeligheden bare to former af ett og samme ord. I Cogadh Gaedhel har det ene haandskrift *suartleach cach tighi*, medens det andet haandskrift har *suaitrech cach tighi*[1]. Ordet er ikke ægte irsk, men et laanord fra gl.fransk *soldoier*, *soudoier* »leiesoldat«. At det er kommet ind i irsk gjennem Nordboerne, tør man slutte deraf, at det første gang bruges om Nordboernes soldater. Men naar ordet stammer fra Frankrig, maa vi ogsaa ved sagen selv ha lov til at tænke paa en paavirkning fra hærordningen i Frankerriget.

Denne paavirkning kan være kommet ad mange veie. Jeg har tidligere nævnt, at den store Normannerhær under frankisk paavirkning begyndte at udvikle sit rytteri. Karl den store og hans nærmeste efterfølgere havde sin livvagt, som kaldes *satellites*, *milites* eller *viri militares*. Den bestod for en væsentlig del af vasaller, delvis vel ogsaa af ufrie ministerialer[2]. Nu maa vi huske paa, at vasallitet fra Karl den stores tid mere og mere udviklede sig til ryttertjeneste. Ved midten af det 9de aarh. var, som jeg tidligere har nævnt, i Frankerriget ryttertjeneste regelen og fodtjeneste en undtagelse. Og særlig var naturligvis kongens livvagt et rytterkorps. Desuden vilde en Nordbo efter sin udtryksmaade naturlig kalde en vassal for fyrstens haandgangne mand. — En vassal havde jo bl. a. at gjøre tjeneste ved hove.[3] —

At de nordiske konger i Irland har omdannet sin hird (eller dele af den) til et rytterkorps under frankisk paavirkning, kan der derfor næppe være tvivl om. Man kunde ogsaa tænke paa, at de saakaldte »leiesoldater«, som blev anbragt rundt om paa landet, er en efterligning af Frankerrigets vassal- og beneficialvæsen. Noget virkeligt lensvæsen synes dog Nordboerne i Irland aldrig at ha indført, og denne sidste forklaring er i det hele ikke sikker.

Ogsaa i England selv synes Knut at ha havt forbilleder for sit thingemanlid. Derpaa tyder ikke bare selve ordet *þingamannalið*. Asser fortæller, at Alfred den store inddelte sine hustropper (*satellites*) i tre hold, hvoraf hvert hold i en maaned gjorde tjeneste ved hove og saa i de følgende to maaneder sad hjemme paa sine gaarde[4].

---

[1] Cogadh G., s. 48 f. og anm. 15.

[2] Brunner, Deutsche Rechtsgeschichte II, s. 101.

[3] Brunner II, s. 268 f.

[4] Asser, De rebus gestis Ælfredi, ed. Oxford 1722, s. 65 f.: *In tribus namque cohortibus præfati regis satellites* [ɔ: livvagt] *prudentissime dividebantur; ita ut prima cohors uno mense in curto regio die noctuque administrans commoraretur, menseque finito, & adveniente alia cohorte, prima domum redibat; & ibi duobus, propriis quivis necessitatibus studens, commorabatur mensibus. Secunda itaque cohors mense peracto, adveniente tertia, domum redibat, ut ibi duobus commoraretur mensibus. Sed & illa, finito unius mensis ministerio, & adveniente prima cohorte, domum redibat, ibidem commoratura duobus mensibus: & hoc ordine omnibus vitæ præsentis temporibus talium vicissitudinum in regali curto rotatur administratio.*

Krigsopbudet (*fyrd*) inddelte Alfred paa lignende vis i to hold, saaledes at en del ad gangen skulde være ude og gjøre krigstjeneste, medens den anden del skulde være hjemme og dyrke jorden, foruden de mænd, som skulde holde borgene besat[1]. Der er dog den forskjel mellem Alfreds hustropper og Knuts thingemanlid, at de første bare gjorde tjeneste tilfods. Men i inddelingen i flere hold stemmer de overens.

Steenstrup gjør ogsaa opmerksom paa, »at de danske krigere (i England) tidlig var spredt ud over det hele land og maatte være det for at holde befolkningen i ave. Allerede Wallingford (hos Gale, Scriptores XV, 547) omtaler, hvorledes de danske krigere fra Æthelstans tid fik de bedste gaarde og eiendomme, og hvorledes Wessex's konger stadig benyttede den danske hærstyrke til at holde landet i ave, saa at hver gaard, som var istand dertil, skulde forsyne en dansk kriger med underhold«[2].

Resultatet af den foregaaende undersøgelse er følgende: I) Knut den stores thingamannalid er en eiendommelig udvikling af det følge af haandgangne mænd, som de nordiske konger fra ældgammel tid havde omgit sig med. II) Men naar Knut omdannede sine huskarler til et rytterkorps, saa havde han fremmede forhold, især i de nordiske riger i Irland, til sit forbillede. Hærordningen hos Nordboerne i Irland var igjen paavirket fra Frankerriget. III) Naar Knut inddelte denne sin staaende hær i flere hold, som dels gjorde tjeneste ved hove og dels sad paa sine gaarde og forleninger rundt om i landet, saa efterlignede han dels forholdene i Irland, men især forhold i England, Alfred den stores ordning af sin livvagt og kongerne af Wessex, som havde anbragt danske krigere i gaarde rundt om i landet for at holde folket i ave. — De love, som bandt thingemanlid sammen, er derimod præget af ægte nordisk aand, ligesom ogsaa selve lovens navn er nordisk. Det er de samme slags love som de Normannerhæren, Jomsvikingerne og Halvsrekkerne, kort sagt alle vikingekrigersamfund bøiede sig under.

---

1 Ags. Chron., A. D. 894.
2 Steenstrup IV, s. 150 f.

VI. Agerbrug og fædrift.

Jeg har alt i indledningen til mit arbeide (s. 26 f.) nævnt, at Nordboerne lige fra stenalderens tider maa ha drevet agerbrug og fædrift. Over hele Norden dyrkedes byg og vistnok ogsaa havre. I Danmark og i den sydligste del af den Skandinaviske Halvo havde man hvede. Rug synes derimod, om vi skal domme efter arkæologernes vidnesbyrd, ikke at ha været dyrket. — Spørgsmaalet om hvor tidlig rug er blit avlet i Norden, er dog ikke fuldt oplyst og fortjente nærmere at undersøges. — Nordboerne kjendte ogsaa alt for vikingetidens begyndelse næsten alle de husdyr, som de endnu har. Men alligevel kan ikke agerbruget ha staat meget hoit. Folk dyrkede jorden paa samme vis, som deres forfædre havde gjort i aarhundreder, ja næsten i aartusener. Agerbrugsredskaberne var enkle og primitive, og folk prøvede sig aldrig frem med nye kornsorter eller indforte kvæg fra fremmede lande. Om at dyrke kjøkkenurter eller andre nytteplanter var der vist slet ikke tale.

I alt dette bragte vikingetiden en stor og gjennemgribende forandring. I udlandet lærte vore forfædre at dyrke jorden paa en bedre maade. De saa agerbrugsredskaber, som de aldrig før havde kjendt, og lærte nye midler til bedre at udnytte det korn og ho, som de dyrkede. De saa haver fulde af frugttrær og kjokkenplanter og blomstrende urter, hvis farve og duft frydede oie og sind. Saavidt jeg kan skjonne, har der i historisk tid været fire store tidsafsnit i agerbrugets og fædriftens historie her i Norden: I) Vikingetiden, II) klostrenes oprettelse, som bragte en mængde nye haveplanter, kjøkkenurter og frugtvækster til Norden, III) Amerikas opdagelse, hvorved hele Europa, og langt om længe ogsaa de nordiske lande, lærte at kjende og dyrke potetesplanten, IV) vor egen tid, som har lært bønderne at kjende alle de nye landbrugs- og meierimaskiner.

I Norge, men særlig i de fra Norge befolkede nybygder, blev landbruget sterkt paavirket af Kelterne, som paa sin side — ligesom Angelsakserne — igjen havde lært af Romerne. Til Norge saa vel som til Sverige og Danmark kom der ogsaa paa dette omraade en sterk kulturstrøm fra England og Frankrig.

Den keltiske indflydelse er i flere henseender, synes det mig, den merkeligste. Den viser tydelig, hvilken mægtig kulturstrøm der i

vikingetiden maa være kommet fra Irland og Skotland til Orknøerne og Shetlandsøerne og videre til Færøerne og Island; strømmen naadde endog helt frem til Norges kyster. Det ser ud, som om agerbruget og fædriften hos Nordmændene paa øerne nord for Skotland har staat næsten helt under keltisk indflydelse. Paa Færøerne synes indflydelsen at ha været næsten ligesaa sterk, og selv paa Island maa den ha været meget betydelig. Jeg har under mit arbeide her havt stor hjælp af en fortegnelse over irske laanord i nordisk, som professor S. Bugge har samlet, og som er gjennemset af Dr. *Whitley Stokes*, en af de første authoriteter paa den keltiske filologis omraade.

Paa Orknøerne og Shetlandsøerne, hvor de norske nybyggere mødte en keltisktalende, dels piktisk, dels irsk befolkning, er der, som dr. Jakob Jakobsens undersøgelser har vist, den dag idag flere keltiske stedsnavne. Dette viser, at Nordmændene paa disse øer i længere tid har levet sammen med Kelterne. De maa ogsaa paa mange maader ha indrettet sit gaardsstel efter disses forbillede. Saaledes heder det i Orkneyingasaga[1] (handlingen foregaar straks efter Ragnvald jarls fald i 1158): *Þá skilduz þeir Þorbiorn fra fornnegti jarls ok til* ***auðnaselia*** *nockurra þeirra er heita Asgrims* ***ærgin***. Ordet *ærgin*, som ellers ikke forekommer, sammenstilles her med *auðnasel*, n. »sæterhytte, som staar paa et ubeboet sted«. Ordet er dog ikke nordisk, men gælisk; det er det samme ord som høiskotsk *àiridh*, pl. *àiridhean* ell. *airidhnean* og irsk *airghe*, der begge betyder »et sted, hvor kvæget græsser om sommeren, en sæter«.

I nyislandsk betyder ordet *kró*, f. bl. a. »aflukke, indhegning, hvor faarene drives ind om natten« (Vigfusson). Det er samme ord som vort ***kru*** »fold, omgjærdet plads for kreaturer«, et ord, som bl. a. bruges i Namdalen (I. Aasen). Ordet kjendes ikke fra oldnorsk; men det maa alligevel være gammelt: det er nemlig gaat ind som led af stedsnavne. *Finnkruheia*, et fjeld i Osen sogn i Bjørnør, og *Finnkruelven*, bielv til Sanddøla i Grong. Til Norge er ordet vandret fra Shetlandsøerne, hvor *crū* endnu betyder »a small enclosure«. Dér er ordet igjen optaget fra keltisk. Ordet *cró*, som alt forekommer i gl.irsk, betyder »hytte, indhegning, fold« (jfr. Windisch, og O'Donovan's tillæg til O'Reilly's ordbog). Vore forfædre, som i det 8de aarh. satte bo paa Shetlandsøerne, har da af de keltiske bønder, som iforveien boede der, lært at holde kreaturerne ude dag og nat. — Veirliget er jo meget mildere der vesterpaa end hjemme i Norge. — Men naar natten kom, har de drevet

[1] Flateyjarbók II, s. 511.

dem sammen i en indhegning eller fold. Ordet *kru* viser, ligesom *argin*, at de norske nybyggere paa Shetlandsøerne indrettede sit gaardsbrug efter forbillede af de keltiske indbyggere, som alt i forveien boede paa øerne. Men det vidner ogsaa om den kulturpaavirkning, som over øerne der nord for Skotland udgik til Norge og Island.

Hjemme i Norge brugte folk, som de endnu gjør paa landet, altid bare ved til brænsel. Men paa Orknøerne og Shetlandsøerne voksede der ingen skog. Derfor var folk nødt til dér at søge at greie sig paa anden maade. I Orkneyingasaga fortælles det, at Torv-Einar lærte bønderne at skjære torv og bruge det til brænsel: *hann fann fystr manna at skera torf ór jǫrdu til elldiuidar a Torfnesi a Skotlande þuiat illt var til elldiuidar j eyiunum*[1]. Hjemme i Norge brugte folk ikke torv til brænsel; men paa Orknøerne og Shetlandsøerne har folk sikkerlig gjort det alt før Torv-Einars tid. Og det kan vel neppe være tvivl om, at Torv-Einar efterlignede gammel gælisk skik, da han lærte sine undergivne at skjære torv og bruge det til brænsel. Selve navnet Torv-Einar viser ogsaa, at jarlen paa Orknøerne maa ha indført en skik, som før var ukjendt for Nordmændene. Men ogsaa dette taler imod, at han skulde ha lært denne skik hjemme i Norge.

I Rígsþula (str. 3) nævnes det som en af trællenes sysler, at de graver torv (*grófu torf*). Allerede Vigfusson har pegt paa dette og sammenlignet det med hvad sagaerne fortæller om Torv-Einar. At skjære torv og bruge til brænsel er ogsaa efter hans mening ikke en norsk, men en gælisk skik, der bestyrker Vigfussons antagelse, at Rígsþula er blit til paa Orknøerne[2]. Selv Finnur Jonsson maa indrømme, at den omstændighed, at torveskjæring nævnes i Rígsþula, kunde tale for, at det er digtet paa Orknøerne[3].

Agerbruget spillede hos Kelterne ikke en saa stor rolle som fædriften. Derfor er kun et eneste navn paa kornsorter optat i nordisk fra keltisk, nemlig *korki*[4]. Et haandskrift af Snorres Edda (II, 493) har i en strofe, som indeholder navne paa forskjellige kornsorter, ordet *korki* mellem *ginhafri* og *barlak*. Det maa betegne et slags havre. Ordet er nemlig af keltisk oprindelse og kommer af irsk *coirc*, gælisk *corc*, *coirc* »havre«[5]. I Norge har vist ordet aldrig været kjendt, og paa Island

---

[1] Flateyjarbók I, s. 223.

[2] Sturlungasaga I, Proleg. CLXXXVI.

[3] Litteraturhistorie I, s. 193 f.

[4] Jfr. for dette og de følgende ord, Macleod & Dewar, Gaelic Dictionary; O'Reilly, Irish Dictionary, og Windisch, Irisches Wörterbuch (i hans »Irische Texte«).

[5] Det andet ord *korke*, som bet. farvemos, nævner jeg i afsnittet om tøier, klædedragt osv.

synes det aldrig at ha været andet end et digterisk ord, som ikke blev brugt i det daglige liv. Islændingerne maa ha lært det at kjende hos de norske nybyggere paa Orknøerne og Shetlandsøerne, hvor det endnu var i brug i det 18de aarhundred. *corka coust* oversættes i en gammel reiseskildring fra disse øer med »oat bread«[1], d. e oldn. *korka kost(r)*. — Det ene af de to ord, som i Snorres Edda nævnes sammen med *korki*, nemlig *barlak*, stammer fra middelengelsk. Ogsaa det har paa Island bare været brugt af skaldene. —

Større betydning har det, at Nordmænd og Islænding af Kelterne har lært at kjende enkelte vigtige agerbrugsredskaber, som disse igjen har faat fra Romerne. Først og fremst nævner jeg oldn. *þust*, n. »pleiel, tærskestav«, et ord, som i sagatiden brugtes baade i Norge og paa Island. Ordet *tust* bruges endnu flere steder paa Vestlandet og i Hallingdal (I. Aasen). Det blev baade i Norge og paa Island i middelalderen foruden med *þ* ogsaa skrevet med *s*, *sust*. Og dette er den oprindelige form. Ordet er nemlig laant fra keltisk, gl. irsk *súist*, gen. *susta*, manks *soost* (kymrisk *ffust*) »pleiel, tærskestav«. Det keltiske ord er igjen laant fra latinsk *fustis*, m. »kjep, stok«. — Latinsk *f* blir i irsk til *s*, men bevares i kymrisk. —

Et andet kulturord, som over Skotland og Irland er kommet til Norge fra Romerne, er *sonn*, n. »maltovn, et slags tørreovn bygget af flade stener eller heller« (Aasen). Ordet bruges bl. a. i Værdalen og paa Færøerne (*sodn*). Derimod findes det ikke i oldnorsk. Jeg kan dog ikke tro andet, end at det alt i vikingetiden maa være kommet til Norge. Efter den tid modtog jo Nordboerne ikke megen kulturpaavirkning fra Kelterne. Selve ordet *sonn* er laant fra keltisk, gl.irsk *sornn*, gælisk *sorn* »bagerovn, ovn til at tørre korn i«. Dette ord stammer igjen fra det ensbetydende latinske *furnus*.

Af andre ord af keltisk oprindelse, som vedkommer gaardsbruget, kan jeg nævne *des* f., gen. *desjar* »høstak«. Ordet nævnes ofte i sagaerne, men maa ogsaa ha været kjendt i Norge. Deraf kommer nemlig *desja* »liden stak eller kubedannet dynge af løst stof« og verbet *desja*, som især bruges om at lægge høet i stak; ordene bruges i Sogn (Ross). Ordet *des* stammer fra gl.irsk *dais*, gl. *dais*, manks *dash* »høstak, kornstak«.

En af de islandske landnaamsmænd hed *Eysteinn son Hrana Hildissonar paraks* (Landnámabók IV, k. 11). Tilnavnet *parak* svarer til

[1] Barry, History of the Orkney Islands, 2 ed., London 1808, s. 488.

nyisl. *parrak* »taug, reb til at binde kvæg med«. Jeg skulde tro, at dette ord er det samme som irsk og gælisk *barrach* »taug«[1].

I nyislandsk bruges almindelig ordet *kláfr*, m. »en kurv eller kasse, hvori noget føres paa hest«. Ordet maa dog alt ha været i brug i sagatiden. Det findes nemlig i Ljósvetningasaga (k. 18, var. til s. 58, og s. 59). I Norge synes derimod ordet aldrig at ha været kjendt. Det svarer i betydning ganske til oldirsk *cliab* »kurv« og gæl. *cliabh*, m. »a kind of basket or hamper for carrying burdens in the Highlands, and generally slung, one of each side of a horse« (Macleod & Dewar), og er rimeligvis laant derfra. Dette er dog, som Whitley Stokes bemerker, ikke ganske sikkert, da vokalerne i *kláfr* og *cliab* ikke stemmer overens.

Et ord, hvis oprindelse ogsaa er tvivlsom, er oldn. ***kartr***, m. »lastvogn, arbeidsvogn«. Ordet forekommer alt i Rigsþula (str. 22), hvor det heder om bonden, som dyrker jorden:

Hann nam at vaxa

— —

- - - - — —

ok hlǫður smíða,
karta *at gerva*
ok keyra plóg.

Falk og Torp i sin etymologiske ordbog tror, at ordet *kartr* snarest er laant fra ags. *cræt*, *crat* (engl. *cart*), og sammenstiller dette sidste ord med holl. *krat* »trappeformet agterskot paa en vogn, kurv« og oht. *krezzo* »kurv«. Jeg skulde dog snarere tro, at baade det oldnorske og det angelsaksiske ord er laant fra det i gammelirsk hyppig forekommende *cret* »Wagenkasten« (Windisch, Wörterbuch). — I moderne irsk findes et *cairt* f. »arbeidsvogn«; men dette ord har jeg ikke kunnet finde i gl.irsk, saa det vel er laant fra engelsk. — I alle tilfælde er ordet *kartr* kommet fra de Britiske Øer og vidner, om det end nu er gaat af brug, tydelig om den indflydelse, som Vesterlandene havde paa udviklingen af vore forfædres gaardsbrug.

I vore dage drives der slet ikke agerbrug paa Island, og det, som blev drevet i sagatiden, var heller ikke stort. Islændingerne havde derfor ikke selv nogen nytte af at lære agerbrug af Kelterne. Kvæg holdt de derimod, og mere i gamle dage end nuomstunder, hvor faareavlen har fortrængt alt andet. Men de Islændinger, som først grundede nybygder paa Island, fik ikke bare, som de fleste vel vilde tro, sit kvæg fra Norge. De maa ogsaa ha indført kjør fra Skotland og Irland. Flere ord i islandsk vidner tydelig om dette.

---

[1] Macleod & Dewar overs. »a fine tow«.

I et vers i Eyrbyggja saga k. 63 saavelsom i en versificeret opramsning i Snorres Edda (I, 588) forekommer ordet *tarfr* »okse, tyr«. Dette ord, som endnu bruges paa Island, er laant fra gl.irsk *tarb* »okse (manks *tarrvo*, kymrisk *tarw*)[1].

Ogsaa hester maa Islændingerne ha faat fra Irland eller Skotland. I sagaliteraturen, i det islandske Diplomatarium osv. forekommer nemlig ofte ordet *kapall* »klovhest, pakhest«. Det bruges endnu paa Island og betyder nu en »hoppe«; i Norge findes der derimod ikke spor af det. Ordet *kapall* har under sin lange vandring fra land til land ikke overalt vundet den samme anseelse. Det er nemlig det samme ord som det mere fornemme franske *cheval* og det italienske *cavallo*; men disse ord stammer igjen fra det tarveligere latinske *caballus*, som bare betyder »arbeidshest, øg«. Til Island er, som *p* viser, ordet *kapall* kommet fra keltisk (gl.irsk *capall* »hest«)[2].

Jeg kunde endnu nævne en række keltiske ord, særlig fra Færøerne. Men mellem Færøerne og Shetlandsøerne var der vel i middelalderen stadig lidt forbindelse. Disse ord kan derfor være kommet ind i færøisk efter vikingetiden, saa jeg tar dem ikke med i denne oversigt. De ord, jeg har opregnet, betyder enkeltvis ikke stort. Men samlet viser de meget. De vidner om, at de Nordmænd, som i vikingetiden grundede nybygder i Skotland og Irland, kom i nær forbindelse med de keltiske folk paa de Britiske Øer, at de levede sammen med dem paa landet og lærte af deres gaardsbrug, lærte nye kornsorter og kvægracer at kjende, og fremforalt at de af dem lærte at udnytte det, de dyrkede, paa en bedre maade; — tænk bare paa slige ord som *des, sonn* og *þust*. — Men disse enslige ord viser endda mere; de viser, som jeg alt har nævnt, at der fra de norske nybygder i de keltiske lande gik en rig og frugtbringende kulturstrøm, dels til Norge, men især til Færøerne og Island. — Paa Færøerne maa, som jeg andetsteds skal søge at vise, kulturen ha været overmaade sterkt præget af keltisk indflydelse. Men ogsaa de islandske landnaamsmænd maa ha modtat varig paavirkning fra Irernes og Skotlændernes fædrift og gaardsstel i det hele. —

En lignende opfatning synes P. A. Munch, hvis skarpsindige blik kun lidet af det, som vedkommer vor ældste historie har undgaaet, ogsaa at ha næret. Han siger i fortalen til den Manske kronike, efter at ha talt om de mange landnaamsmænd, som kom til Island fra He-

---

[1] Se S. Bugge, Aarb. f. nord. Oldk. 1875, s. 227.

[2] *Salgofnir*, som (i Helgakv. II 48) er navnet paa den hane, som vækker Einherjerne i Valhal, kommer, som S. Bugge (Helgedigtene, s. 110) har vist, af irsk *gop* »næb«. Men ordet er kun poetisk og vedkommer os derfor ikke her.

briderne: and what is still more remarkable, and, perhaps, gives the best evidence of the state of things here supposed, is, that the rearing and pasturing of sheep, the national and most important branch of livelihood in Iceland has never, not even in the times of the colonization, been like to anything in Norway, the mother country, not even as far as regards the *termini technici*, while on the contrary it has all the chief and characteristic features of the same national occupation in Western Scotland and the Isles.« P. A. Munch slutter heraf, at de nybyggere, som gav det islandske landbrug dets varige præg, havde opholdt sig i længere tid paa kysterne af Skotland og paa Hebriderne[1].

Til Danmark, Norge og Sverige randt der i vikingetiden ogsaa livbringende kulturens stromme fra England og Frankrig. Indflydelsen virkede, som paa saa mange af, for ikke at sige alle det praktiske livs omraader, ogsaa paa agerbrug og fædrift i Norden og særlig i Norge, hvor landbruget før vikingetiden maa ha staat lavere end i Danmark og Sverige. — Landet var jo heller ikke saa tæt bebygget, saa folk havde lettere for at livnære sig ved jagt og fiskeri. — Fra »Valland« (vel fra Frankrig) fik saaledes folk i Norge en ny kornsort, som endnu dyrkes i vore bygder, nemlig *valbygg*, efter Ivar Aasen »byg med toradede aks« (= »flatbygg«). Ordet bruges nu i Buskerud og Hallingdal. Ordet findes ogsaa i Eddadigtene, saa det maa være kommet ind alt i vikingetiden. I det andet digt om Helge Hundingsbane (str. 3) heder det nemlig om den unge Helge, som i kvindeklæder gjør trælletjeneste:

Nu hefir kǫrð dœmi
hildingr þegit,
er vísi skal
***valbygg** mala.*

val- betyder i sammensætninger »vælsk, fra Valland«. Denne betydning har det ogsaa i *valrugr* d. e. »rug fra Valland«. Ordet forekommer i Eiliv Gudrunssons Torsdraapa (Snorres Edda I, s. 302). Dette viser, at man alt ved vikingetidens slutning i Norge og paa Island maa ha faat rug fra Vest-Europa.

Som jeg i indledningen har nævnt, var det Romerne, som i Britannien indførte dyrkningen af al slags frugttrær og kjøkkenurter. I vikingetiden lærte Nordboerne disse vækster at kjende i Vesterlandene. For den tid havde de vel knapt nok havt noget som helst havebrug. I høiden har der udenfor kongsgaarden staat nogle faa løgplanter (*laukr*) eller (mest i Norge) været dyrket lidt kvannerod. Og efter vikingetiden

[1] Chronica Regum Manniæ et Insularum, ed. by P. A. Munch, p. IV.

blev det vel heller ikke i begyndelsen stort mere. Der kom først fart i havedyrkningen, efter at man i det 12te aarh. var begyndt at grunde klostere i Norden. Et par kjøkkenplanter begyndte dog, skulde jeg tro, Nordboerne alt i vikingetiden at dyrke; — ialfald lærte de dem at kjende over i England. Jeg tænker da især paa *næpa*, f. »næpe« (*brassica napa*) og *kál*, n. »kaal«.

Næpen (lat. *napus*) er med Romerne, som kanske igjen havde lært den at kjende af Grækerne (gr. *νᾶπυ* betyder dog »sennep«)[1], vandret til Mellem- og Vest-Europa. Tyskerne kaldte den *napen, nape*; Angelsakserne kaldte den *næp*. At Nordboerne har lært denne rodfrugt at kjende i England og ikke af Tyskerne, viser vokalen *æ* i *næpa*. Ordet findes ikke i digtersproget, men forekommer flere gange i Norges gamle love (jfr. Hertzberg, Glossar under *næpa*). Man kan deraf se, at næpen i det 13de aarh. blev almindelig dyrket i Norge. Meget taler dog for, at Nordboerne alt i vikingetiden har lært denne villige rodfrugt at kjende. Ordet »næpe« synes bare at ha været brugt i Norge og Danmark, ikke i Sverige. De gamle svenske love bruger i tilsvarende betydning *rova* (= dansk »roe«, tysk *Rübe*). Dette synes at vise, at Svenskerne har lært næpen at kjende ad andre veie end Nordmænd og Dansker, vel snarest sydfra.

Sammen med næpen vandrede ogsaa kaalplanten (lat. *caulis*) i Romernes følge til alle de lande, hvor romersk kultur vandt indpas. Angelsakserne, som lærte at dyrke den af Romerne, kaldte den *cawel* efter det lat. *caulis*. De Nordboer, som i vikingetiden kom til England, lærte dér at spise kaal, helst som saadd, sammen med kjød. Oldn. *kál*, »kaal«, som ofte forekommer i sagaerne, er nemlig laant fra angelsaksisk. Flere steder i sagaerne viser ogsaa, at det var i England, vore forfædre lærte kaal at kjende. I Olav den helliges saga heder det saaledes, halvt som et ordsprog: »Han tænker nok alene at spise op al kaalen i England« (*man hann einn ætla at eta kál allt í Englandi*, s. 131). I det hele er det værd at lægge mærke til, hvor ofte *kál* i sagaerne bruges i ordsprog og faste talemaader[2]. Deraf kan man dog ikke slutte, at vore forfædre i vikingetiden har dyrket kaal. Men vel har de alt dengang lært den at kjende og sagtens ogsaa i sine nybygder der vesterpaa begyndt at dyrke den. Ved siden af *cawel, câwl* forekommer nemlig i angelsaksisk en anden form *cál*, som især maa ha været brugt i Nord-England. Dér siger man nemlig endnu *kale, kail* (istd. for *cabbage*). — Men formen *kâl* er, som Pogatscher har víst, laant fra

[1] Hehn, Kulturpflanzen. 2 udg., s. 183.

[2] Jfr. Fritzner, under *kál*.

nordisk *kál*[1], som igjen stammer fra ags. *cawel*. Dette viser, at ordet *kál* alt i vikingetiden er optat i sproget.

Som jeg før har nævnt, var det ikke bare nye nyttevækster, som Angelsakserne lærte af Romerne. Paa alle omraader udviklede de, under indflydelse af romersk kultur, sit landbrug. Da vore forfædre i vikingetiden kom over til England og grundede nybygder dér, lærte de igjen af Angelsakserne, ligesom disse tidligere havde lært af de romaniserede Briter. Herom vidner bl. a. ordet *kylna*, f. »hus, som er indrettet og bruges til tørring af korn eller malt«. Ordet findes bl. a. i stedsnavne fra middelalderen[2] og i Norges gamle love osv. og er, skulde jeg tro, alt kommet ind i vikingetiden. Det bruges endnu i vore bygdemaal (*kjona*, *kylna*) og findes ogsaa i gl. svensk (*kølna*) og i gl. dansk (*kolne*, *kolle*). Selve ordet *kylna* er laant fra ags. *cyl(e)n* »ovn, bagerovn, tørreovn«, som igjen stammer fra lat. *culina* »kjøkken«.

Vigtigt for folk, som arbeider i marken, er det at ha med sig grev eller spade. I islandsk bruges som navn paa dette redskab *páll*, m. Ordet forekommer bl. a. i Gunnlaug Ormstunges saga (k. 2) og i Graagaas og maa derfor vistnok være kommet ind alt i vikingetiden. Det stammer fra angelsaksisk, hvor *pál* foruden »pæl« ogsaa kan betyde »hakke, spade«. Baade Sweet og Pogatscher (§ 195, 3) siger, at ordet i begge sine betydninger kommer af lat. *palus* »pæl«. Dette kan dog næppe være rigtigt. Ordet *pál* i bet. »pæl« stammer fra *palus*; men i bet. »spade« maa det være laant fra det ensbetydende lat. *pala*, hvorfra ogsaa Fritzner har vist, at oldn. *páll* stammer; dog er ordet *pál* i betydningen »hakke« blit hankjønsord under indflydelse fra det ord, som betyder »pæl«.

Victor Hehn, hvis arbeide »Kulturpflanzen und Hausthiere« er et af de vigtigste bidrag til Europas ældre kulturhistorie, siger bl. a.[3]: »so lehrt die Namengebung in der deutschen Sprache, dass von der Epoche der Völkerwanderung an bis tief in die mittleren Zeiten hinein Alles, was der deutsche Garten trug, und ein grosser Theil der Feldverrichtungen aus Italien und Gallien oder Südfrankreich eingeführt war. So weit das Klima es erlaubte, wurde durch eine fortgesetzte Kulturwanderung angeeignet, was Italien entweder ursprünglich besessen oder selbst in früheren Jahrhunderten aus Griechenland bezogen hatte.« Disse ord har ogsaa sin gyldighed for England. Ogsaa did blev den romerske villa med hele dens tilbehør, vækster, dyr og det nødvendige værktøi og redska-

[1] Pogatscher, Zur Lautlehre der griech., lat. u. roman. Lehnworte im Altenglischen, § 200.
[2] Se Rygh, Norske gaardnavne, Indledn.
2 udg., s. 429.

ber, overflyttet. Fra England flod kulturens strøm videre til de nordiske lande. Men oppe i Norden er veirliget koldt og jorden ikke saa villig til at bære som i Sydens lande. Derfor evnede vore forfædre ikke med engang at optage alt hvad Angelsakserne havde lært. Men hvad de lærte, var vigtigt nok og bidrog i mangt og meget til at forandre gaardsbruget. Og vikingetiden var bare begyndelsen. Siden kom de flittige munke, byggede klostere og omgav dem med haver, hvor de dyrkede træfrugter[1], som æbler og plommer, lægeurter og kjøkkenplanter.

[1] Nordboerne har i vikingetiden visselig ikke dyrket træfrugter, ikke engang æbler. De »gyldne æbler«, som nævnes i Eddadigtene, stammer fra fremmede lande eller snarest fra fremmede sagn. Jfr. S. Bugge, »Idunsæbler« (Arkiv V, s. 11 f.).

VII. Myntvæsen.

Nordens folk stod med hensyn til brugen af penge ved vikingetidens begyndelse paa næsten samme udviklingstrin som Germanerne i Tyskland ved vor tidsregnings begyndelse. Tacitus siger (Germania, k. 5) om Germanerne: »Man kan hos dem se sølvkar, som deres sendebud og fyrster har faat i gave, agtet ligesaa ringe som de kar, der gjøres af ler, om end de, som bor nærmest grænsen, for handelens skyld ved at sætte pris paa guld og sølv og anerkjender og udvælger nogle af vore (ɔ: Romernes) myntsorter. De, som bor længere inde i landet, bruger den enklere og ældre byttehandel.« Nordens folk var ved vikingetidens begyndelse heller ikke kommet ud over byttehandelen, om de end længe havde forstaat at sætte pris paa sølv og guld. Endnu langt ned i middelalderen, længe efterat man havde begyndt at mynte penge, brugte de i det daglige liv mest lovlig anerkjendte værdimaalere som korn og vadmel[1]. Paa Island blev der i det hele i middelalderen omtrent aldrig brugt penge i det daglige liv, men vadmel var det almindelige betalingsmiddel.

Allerede længe før vikingetidens begyndelse blev det sædvanligt hos Nordens folk at betale med guld eller sølv, som var formet til spiralringe eller smale, aflange barrer. Ofte var betalingsringene forsynede med merker, vistnok for at angive vægten, og efter disse huggede man dem istykker, naar man skulde betale. Som det heder om høvdingen i Rígsþula (str. 39):

hringum hreytti,
hjó sundr baug.

Længe før vikingetiden vandt fremmede, især romerske mynter indpas i Norden[2], hvor Gotland allerede i den tidlige oldtid var et vigtigt handelscentrum. Romerske guldmynter blev endog meget tidlig (paa folkevandringstiden) efterlignede af Nordboerne i de saakaldte **brakteater**[3], som ogsaa er af guld. Disse rent barbariske efterlig-

[1] En mark vadmel d. e. en mark sølvs værdi i vadmel, o. l.

[2] Jfr. Hauberg, Myntforhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146. (Danske Videnskabs Selskabs Skrifter, Kbhvn. 1900), s. 7 ff. Jeg har under hele den følgende fremstilling benyttet dette udmerkede arbeide.

[3] Rygh, Norske Oldsager, s. 287—294.

ninger har kun billede paa én side og brugtes ikke som penge, men som hængesmykker.

Heller ikke de fremmede mynter, som kom til Norden, forstod vore forfædre i begyndelsen at bruge som betalingsmiddel; de borede i almindelighed hul gjennem dem og brugte ogsaa dem til smykker. Næsten alle de i Norge fundne mynter fra vikingetiden er saaledes gjennemborede. Dette viser, at de i Norge ikke har været brugt i handelsomsætningen. Anderledes var det dog paa Gotland og de andre midtpunkter for Nordens handel i oldtiden. Men selv her havde som oftest hvert enkelt pengestykke ikke nogen fastsat værdi eller kurs. Man betragtede mynterne som metalstykker og veiede dem. Endnu langt ned i middelalderen tales der om »veiede penge« (*ponderati denarii*)[1].

Under vikingetiden kom Nordboerne i umiddelbar forbindelse med fremmede nationer, som havde et gammelt, udviklet myntvæsen. Særlig var dette saa i Frankrig, Tyskland og England. Der kom til Norden uhyre masser af fremmede, baade østerlandske og vesterlandske mynter dels gjennem plyndringstog og udpresninger, men især paa fredlig vis gjennem handel. Det maatte da ligge nær for de nordiske folk ogsaa selv at begynde at slaa mynt.

Forskerne mente tidligere, at de ældste i Norden prægede mynter stammede fra vikingetidens slutning. Men nyere undersøgelser af Hans Hildebrand og Hauberg har vist, at de nordiske folks første udmyntning ligger mindst hundrede aar længere tilbage i tiden[2].

Blant de mellemeuropæiske stæder, som ved vikingetidens begyndelse stod i livligst forbindelse med de nordiske lande, var, som vi har hørt, byen Dorestad i provinsen Utrecht i Nederlandene. Vikingerne hjemsøgte og plyndrede i det 9de aarhundred selv flere gange Dorestad. Omkring 850 havde en dansk konge Dorestad og Rustringen i len af keiseren og endnu i det 10de aarhundred var der danske kolonier i Utrecht og i Flandern[3]. Baade Dorestad og flere af de flanderske byer var gamle myntsteder. I Dorestad lod Karl den store præge mynter med CAROLUS i to linjer paa forsiden og DOR-STAT i to linjer paa bagsiden. Denne type blev alt i Dorestad ved talrige gjen-

---

[1] Se Hildebrand, Sveriges medeltid I 772 og anm. 1.

[2] H. Hildebrand i Kgl. vitterhets hist. och antiqvitets akademiens månadsblad 1885, s. 122 ff. og 'Sveriges medeltid' I, s. 776 ff. Hauberg i Mémoires du Congrès international de Numismatique à Bruxelles og 'Myntforhold', s. 35–41.

[3] Steenstrup i Normannerne II, 55, 157 f.; Danske kolonier i Flandern og Nederlandene i det 10de aarh. (Dansk hist. tidsskr. IV r. VI, s. 494).

tagelser endel forvansket, saa at der af byens navn ofte bare er STAT tilbage[1].

Ogsaa udenfor Dorestad blev denne type efterlignet paa mynter, hvor vi kun med vanskelighed kan gjenkjende det oprindelige *Carolus*-monogram. Ved siden af de forvanskede bogstaver findes der gjerne et par merker, som ikke kjendes fra de ægte Dorestadmynter, nemlig en trekant, en perlering og et med lange knebelsbarter forsynet fremadvendt ansigt. Paa gamle sceattas fra Mercia findes et noget lignende ansigt med langt overskjæg[2]; perleringen gjenfindes paa gamle northumbriske mynter og trekanten findes ligeledes paa angelsaksiske mynter[3].

Triangelen, perleringen og ansigtet gjenfindes paa en flerhed af disse efterligninger af Dorestadmynterne. Forøvrigt forandres typen mer og mer og fjærner sig stedse videre fra de egentlige Dorestadmynter. Paa én type er saaledes byen Dorestads monogram omdannet til en hvælvet bygning med sidestolper, firkantet døraabning og et dragehoved paa hver side af gavlen. En anden mynt viser os en mand, hvis hjelm er prydet med horn. I den ene haand bærer han et spyd og i den anden et korslignende redskab. Paa en tredje mynt ser vi et skib. Paa alle disse mynter kan vi endnu paa forsiden se det forvanskede Carolus-monogram. Men der findes ogsaa andre selvstændige mynttyper. Den ene har paa forsiden to mod hinanden vendte fugle og paa bagsiden et skib. Den anden har paa forsiden et barbarisk udført ansigt, omgit af fire mandlige ansigter; — et lignende ansigt findes ifølge Hauberg paa merovingiske og tidlige engelske mynter. Denne type har paa bagsiden en hjort eller snarere en buk med bagudvendt hoved. En tredje type viser os paa forsiden det samme barbariske ansigt; paa bagsiden ser vi et dyr med takkede horn, nærmest en hjort, med en slange foran, en perlering foroven og en triqvetrafigur nedenunder. En fjerde type viser os paa bagsiden den samme hjortefigur med omgivende merker, kun at perleringen er afløst af det tidligere nævnte mandlige ansigt. Paa forsiden ser vi et vikingeskib med skjolde langs rælingen og en fisk nedenunder. Denne type synes især at ha været almindelig. I det norske Spangereid-fund, som bevares i oldsagssamlingen i Kristiania, findes der af denne type fire mynter, som alle er indbyrdes lidt forskjellige.

[1] Se Afbildninger i Mestorf, Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein, pl. LXII.

[2] Catalogue of Coins in the British Museum, Anglo-Saxon Series I, Pl. III, fig. 16, 18.

[3] Sammesteds I, Pl. XX, fig. 5.

Et hjortelignende dyr findes paa gamle mynter fra Northumberland[1]. Et skib findes ogsaa paa mynter fra Qventovic i Flandern.

I Norden prægede efterligninger af Dorestadmynter.
(Efter Hauberg, tab. I fig. 1—7).

Vi ser da her, for at følge Hauberg, en række mynter, som synes at være præget under indflydelse især fra Dorestad og muligens ogsaa fra et par flanderske stæder samt fra Mercia og Northumberland og som efter forskernes samstemmige mening tilhører slutningen af det 9de aarhundred. Disse mynter kan ikke være præget i Dorestad eller i det hele i Nederlandene. Thi fra nederlandske fund kjender man en mængde af Dorestads egne mynter. Men man har der ikke fundet nogen af de forud beskrevne efterligninger[2]. Disse kan heller ikke, som tidligere forskere mente, stamme fra landene syd for Østersjøen. Fundene viser med sikkerhed, at de er blit til i et af de nordiske lande. Hildebrand har gjættet paa Birka, i hvis jord man har fundet flere af dem. Hauberg har søgt at vise, at de er danske, dels fordi Danmark stod i livligere forbindelse med Vesteuropa, end Birka gjorde, og dels fordi næsten alle de i Birka fundne mynter er gjennemborede og maa ha været brugt til smykker. Desuden gjenfindes en enkelt type, det hjortelignende dyr med ansigt paa den ene og slange paa den anden side (fig. 7) paa Knut

[1] Cat. of. Coins, Ags. Series, I. pl. XX, fig. 5—10.
[2] Hildebrand, Månadsblad, s. 129, Hauberg, s. 37.

den mægtiges mynter. Hauberg mener, at fundene peger paa Skaane som disse mynters hjemsted, og gjætter paa Lund, som senere blev Danmarks hovedmyntsted. Efter min mening ligger det dog nærmere at gjætte paa Hedeby, som ved aar 900 var den største handelsstad i de nordiske lande og hvor den senere udmyntning af halvbrakteater, som jeg nedenfor skal tale om, fandt sted. Jeg skal foreløbig ikke gaa nærmere ind paa dette spørgsmaal, men isteden ud fra andre synspunkter underkaste disse de ældste nordiske mynter en fornyet undersøgelse.

Mynt fra Knut den mægtige. (Hauberg, tab. II fig. 13).

Vi husker, at der ved siden af det forvanskede Carolus-monogram findes nogle merker, som ikke hører hjemme paa de oprindelige Dorestad-mynter. Disse merker er bl. a. perleringen, trekanten og det lille ansigt med knebelsbarter, som alle efter Haubergs mening stammer fra gamle angelsaksiske mynter. Derfra stammer ogsaa, mener han, hjorten og det store, barbarisk udseende ansigt. Denne forklaring forekommer mig dog lidet sandsynlig; thi de angelsaksiske mynter, som skal ha været forbilleder for de nordiske, stammer fra tiden mellem aar 600 og 750, medens deres efterligninger er fra slutningen af det 9de aarhundred. Hvis en dansk eller svensk mand ved aar 900 vilde efterligne angelsaksiske mynter, havde han fra sin egen samtid meget vakrere og klarere mynttyper, som ogsaa blev efterlignet af vikingerne i Øst-Angel og Northumberland. Heller ikke er, synes det mig, ligheden mellem ansigterne meget stor, og hjorten paa de northumbriske mynter mangler de nordiske mynters karakteristiske horn, ligesom benenes stilling er en anden.

Allerede paa folkevandringens tid har, som bekjendt, de nordiske folk frembragt billeder paa gjenstande, som i mange stykker minder om disse ældste nordiske mynter. Jeg mener de saakaldte brakteater, som er hængesmykker af guld (tynde guldplader) og efterligninger af ostromerske medaljer og guldmynter (solidi). Paa en del brakteater kan man tydelig gjenkjende de romerske forbilleder. Andre grupper er derimod mere selvstændige og »havde sikkerlig en for datidens Nordboer velkjendt betydning, om det nu end er umuligt i alle enkeltheder at bestemme denne«[1]. Saaledes har den svenske arkæolog dr. Bernhard Salin paa én brakteatgruppe troet at se Odin, hans hest og ravne og paa en anden gruppe Tor kjørende og en af hans bukke[2]. Vi ser her

[1] O. Montelius i Sveriges historia utg. af E. Hildebrand, I, s. 189.
[2] De nordiska guldbrakteaterna (Antiqvarisk tidskrift för Sverige, XIV nr. 2).

et dyr med horn og bukkeskjæg og lige over dyrets hals og ryg et mandligt hoved. Paa den ene side af dette ser vi et hagekors og paa den anden side en perlekrans af ganske samme art som den, vi finder paa mynterne [1]. Naar perlekransen saaledes er anbragt sammen med hagekorset, som var et af de hedenske Nordboers hellige tegn, saa synes dette at vise, at perlekransen ogsaa har været opfattet som et helligt tegn [2]. Allerede hos Asiens ældste kulturfolk blev cirkelen, som den figur, der er uden begyndelse og ende, brugt til at betegne evigheden og fremstillet ved en ring eller krans. Ofte er ringen en perlering, saaledes som vi ser den afbildet paa gamle cypriske mynter, hvor den har ganske samme udseende som paa brakteaterne og mynterne [3]. Perleringen er med andre ord et ældgammelt symbol, som fra Asien er vandret til Europa og allerede paa folkevandringens tid, ligesom hagekorset, var kjendt af de nordiske folk og af alle disse blev sat først paa brakteater og siden paa vikingetidens mynter.

Ogsaa trekanten er et ældgammelt helligt tegn, som gjenfindes paa brakteater [4]. Paa flere af disse ser vi ligeledes smaa, forfra seede ansigter, som paafaldende ligner mynternes ansigt med de smale knebelsbarter [5]. Det samme ansigt gjenfinder vi udhugget i flad relief paa en dansk runesten fra vikingetiden, hvor allerede Stephens har sét ligheden med mynterne. Oprindelig har vel dette ansigt paa brakteaterne bare været anvendt til udsmykning, men lidt efter lidt har man i det lagt en symbolsk betydning. Deraf kommer det vel, at typen er bevaret fra folkevandringstiden og ned til omkring aar 900.

Et endnu sterkere indtryk af nordisk kultur faar vi gjennem de store billeder paa mynterne. Sammen med det forvanskede Carolusmonogram ser vi, som for nævnt, paa én gruppe af disse en hvælvet bygning, som utvilsomt skal forestille en nordisk hal (en kongehal eller et gudehov). Huset er sét forfra. Vi ser i midten indgangsdøren, der som saa ofte har en søile paa hver side. Paa hver side af denne er der en sidestolpe, som støtter husets tag. Det nordiske hus bestod i old-

[1] Jeg kjender perlekransen paa to brakteater. Den ene er fra Øland (Salin, fig. 64); den anden er fra Bornholm (Japetus Steenstrup, Yak-Lungta-Brakteaterne, tab. I fig. 8).

[2] Det samme tør være tilfældet ogsaa paa de ældste northumbriske mynter. Her finder vi nemlig ved siden af perlekransen ogsaa valknuden, som ogsaa findes paa de northumbriske vikingemynter og dér synes at være et helligt, hedensk tegn.

[3] L. Müller, Religiøse symboler af stjerne-, kors- og cirkelform hos oldtidens kulturfolk (Det kgl. danske Videnskabsselskabs skrifter 5te række III, hefte 1, s. 79 f. og fig. 27—28).

[4] Yak-Lungta-Brakteaterne, tab. IV, fig. 23.

[5] Yak-Lungta, tab. I, fig. 4; Stephens, Runic Monuments II, no. 557 (s. 62). Ansigtet paa runestenen fra Sæding, Nørre-Jylland, er afbildet hos Stephens I, s. 351.

tiden af bare ett rum. Men i store huse lod man taget hvile paa to rader opreiste stolper, omtrent som søileraderne i vore kirker. Disse »søiler« (*súlur*) nævnes ogsaa i Eddakvadene (f. eks. i Hýmiskviða, str. 29). Taget var i almindelighed høit og hvilede paa bjælker, som gik tværsover huset fra den ene langvæg til den anden[1]. Gavlen paa mynten er smykket med dyrehoveder, nærmest dragehoveder. Paa lignende maade var Leirekongernes hal, *Heorot* ell. »Hjort«, prydet med hjortehorn paa hver side af gavlen[2]. Eiendommelig paa mynten er tagets buede hvælving, noget som næppe har havt sit sidestykke i virkeligheden. En saadan hvælvet bygning gjenfindes derimod paa de to gotlandske billedstene, Tjängvidestenen og Ardrestenen, hvor den efter de flestes mening skal forestille Valhal. Om billedet paa mynten har nogen religiøs betydning, vover jeg ikke at afgjøre. I alle tilfælde synes det dog at vidne om kunstnerisk sammenhæng med gotlandsk billedkunst. Ogsaa et andet af mynternes billeder gjenfindes paa gotlandske stene, nemlig det fig. 7 afbildede vikingeskib med rudet seil og skjolde langs rælingen, et skib, hvoraf andre typer findes paa mynterne fra det norske Spangereidfund. Dette skib har vistnok udviklet sig fra den fig. 4 og 5 afbildede skibstype, som stammer fra Qventovics mynter; men det er fra at være et middelalderligt vesteuropæisk skib blit et typisk vikingeskib. Ogsaa her kan vi spore kunstnerisk sammenhæng med Gotland. Intet billede er almindeligere paa de gotlandske stene end netop skibet. »Mest elskade man dock att framställa vikingens färd på hafvet genom att afbilda hans fartyg«, siger en af de bedste kjendere af gotlandsk billedkunst Fredrik Nordin i sin afhandling »De gottländska bildstenarnas utvecklingsformer«[3]. Man kan følge skibets udvikling fra før vikingetiden og ned gjennem det 10de aarhundred. Særlig karakteristisk for disse skibe er stedse det rudede seil og skjoldene langs rælingen, saaledes som vi ser det paa en sten (vistnok fra det 9de aarhundred) fra Högbro; (den er nu i Gottlands Fornsal i Visby). Ligheden mellem det paa denne sten afbildede skib og skibet paa mynterne kan ikke være tilfældig. Der maa være kunstnerisk paavirkning fra den ene af siderne.

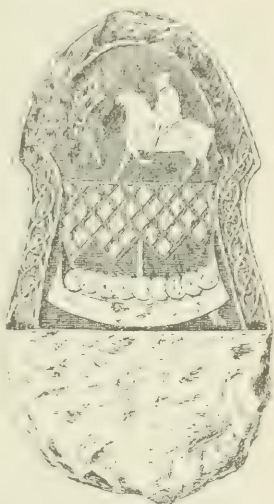
Valhal (?) paa Ardrestenen.

Paa den fig. 5 afbildede mynt ser vi to mod hinanden vendte fugle. Ogsaa dette billede gjenfindes paa gottlandske stene fra vikingetidens

[1] Oscar Montelius, i Sveriges historia, utg. af E. Hildebrand, I, s. 259 f.
[2] Jfr. Beowulf, v. 81 f.: »Salen ragede op høi og vid mellem hornene i dens hjørner«.
[3] I festskrift til Oscar Montelius, s. 149.

begyndelse; jeg mindes saaledes en sten i Gottlands Fornsal. Paa disse stene ser vi ligeledes billeder af hjortelignende dyr[1].

Billederne paa de gotlandske stene har efter de flestes mening en bestemt religiøs betydning, som vi dog nu i de fleste tilfælde ikke magter nærmere at bestemme. Dette leder os til at tro, at ogsaa mynternes billeder er religiøse. Jeg tror saaledes, at den fig. 6 og 7 afbildede hjort med ansigt paa den ene og slange paa den anden side og med triqvetrafigur nedenunder gir et saadant billede. — Slangen og triqvetraen findes ogsaa, om end i noget andre former, paa brakteater. — Og den fig. 3 afbildede skikkelse med hornprydet hjelm og hagekors i sin ene haand forestiller vel en gud. Sammenhængen med gotlandsk billedkunst synes nærmest at pege paa Sverige som disse de ældste nordiske mynters hjemland.

Högbrostenen. (Efter Nordin, fig. 5).

Saaledes gir da ogsaa disse mynter, som ved første øiekast ser saa barbariske og uselvstændige ud, os et indblik i vikingetidens kultur og aandsliv. De nordiske mænd, som ved aar 900 lod præge disse mynter, har endnu ikke forstaat latinsk bogstavskrift. De har uforstaaende forvansket ordene Carolus og Dorstat uden isteden at sætte sit eget eller myntstedets navn. Men de har magtet at gi mynterne et nordisk præg, de har istedenfor fremmede sat hjemlige billeder af sine skibe og husbygninger og fra sin gudetro.

Omkring 940—960 blev der foretaget en ny udmyntning, efter Haubergs mening sandsynligvis i Hedeby.

Disse mynter er meget mere barbariske end den foregaaende type, Paa en enkelt aner man endnu Carolus-monogrammet paa forsiden og ser TAT paa bagsiden. Paa et par mynter ser man ogsaa det før omtalte ansigt; men ellers er typen ganske forvansket[2].

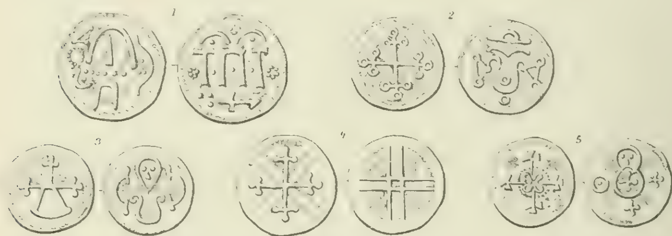
---

[1] Nordin, s. 148: »Där förekomma foglar, stundom tvenne emot hvarandra, hästar, också ställda emot hvarandra, hjortar« osv.

[2] Disse mynter er afbildede hos Hauberg, pl. I.

At denne myntgruppe er yngre end den foregaaende, er sandsynligt. Typen viser nemlig en end yderligere forvanskning af Dorestadtypen. Desuden er ogsaa mynterne af denne gruppe lettere end de af den foregaaende. Allerede de ældste danske mynter havde liden vægt, omkr. 0.75 gr. Men disse er endnu lettere, fra 0.56 til 0.20 gr. De blir tilsidst rene halvbrakteater, hvor stemplet paa forsiden næsten ganske forsvinder. Disse mynter er fundne sammen med tyske mynter fra 950—960 saavel som i fund fra Knut den stores tid. Hauberg har vistnok derfor ret, naar han mener, at udmyntningen er foretaget omkr. 940—960. Baade Hildebrand [1] og Hauberg [2] er enige i at henføre disse mynter til Danmark og da sandsynligvis til Hedeby.

Hedebymynternes udstyr viser, synes mig, hen paa en tid, da kristendommen havde vundet indgang i Danmark. De er ikke prydet med hedenske tegn eller med billeder af Asatroens guder, men med de kristne kors. I det hele eier de ikke paa langt nær den samme kulturhistoriske betydning, som Nordboernes ældste om vikingeliv og Asatro mindende mynter.

Halvbrakteater fra Hedeby (ca. 940—960).
(Efter Hauberg, tab. I).

Om en hoiere og fra Vesterlandene sterkere paavirket kultur vidner de mynter, som Nordmænd og Dansker har præget i England. Her har vi baade en virkelig tilegnelse af det fremmede og selvstændig nydannelse. Vi finder paa disse mynter ikke bare navne paa nordiske konger, men endog, som jeg senere skal vise, nordiske ord, der har traadt istedenfor de tilsvarende latinske og hedenske vikingesymboler. Mærkeligt er det ogsaa, at de ældste mynter, Nordboerne lod præge i England, viser paavirkning ikke fra Angelsakserne, men fra Frankerne.

[1] Månadsblad, s. 134.
[2] S. 40.

I det hele er disse nordiske mynter fra England en af de vigtigste kilder til kundskab om vore forfædres kultur i vikingetiden.

Man havde tidligere lidet kjendskab til denne lange række af mynter, som Nordboerne i Ost-Angel og Northumberland lod præge, før det store fund ved Cuerdale i Northumberland i 1840 blev gjort. Paa dette sted, som allerede ved sit navn (endelsen *-dale* = vort »dal«) synes at minde om Nordboerne, fandt man foruden barrer, armringe og andre prydelser ikke mindre end henved syv tusen mynter. Skatten maa sandsynligvis være nedlagt omkring aar 905 [1].

De ældste af disse »vikingemynter«, som de med rette kan kaldes, stammer vistnok fra en tid noget forud for den første udmyntning i Danmark. Men da vi her har at gjøre med en lang række mynter, har jeg foretrukket først at tale om de danske mynter.

Den første nordiske konge, som lod præge mynter i England, var, synes det, **Halvdan**, en af de navnkundige Lodbrokssønner og en af Normannerhærens førere [2].

Hans første udmyntning stammer vistnok fra den tid, da Normannerhæren, under hans anførsel, havde vintersæde i London (871—872). Paa forsiden af en sølvpenny [3] læser vi: VLFDENE XRX ✠ (d. e. *Vlfdene* el. *Alfdene rex*). — *Alfdene* er angelsaksisk skrivemaade for *Halfdanr*. —

Forsidens udsmykning er ogsaa merkelig og minder ikke om samtidige angelsaksiske mynter, men om gamle angelsaksiske sceattas, en type, som stammer fra romerske solidi fra Valentinian I eller Maximus. Paa bagsiden forekommer for første gang byen Londons monogram.

Halvdans London-mynt.

Monogram paa bagsiden af mynter havde hidtil været en særegenhed for frankiske mynter [4]. Kanske har Halvdan i sit følge havt en frankisk eller snarere en i Frankrig uddannet angelsaksisk myntmester. Ialfald er det merkeligt, at denne mynt synes at vise baade frankisk og angelsaksisk paavirkning. Men Nordboerne har allerede lært selvstændig at udvikle det fremmede. Kong Halvdan sætter sit eget navn i angel-

---

[1] Cat. of Coins in the British Museum, Anglo-Saxon Series I, s. XXIX f.

[2] Om denne Halvdan se Cat. of English Coins in the British Museum, Anglo-Saxon Series I, p. LXVI f., og Steenstrup, Normannerne II, s. 55—90 o. fl. steder.

[3] Denne mynt er først beskrevet i Mr. Kenyon's udgave af Hawkins's »Silver Coins of England«, s. 79, og senere i Cat. of English Coins, Anglo-Saxon Series II, XXXIV ff.

[4] Man har søgt forbilledet i karolingiske mynter fra Ludvig den stammende (861—879). Jfr. Cat. of Coins II, s. XXXIX anm. og Gariel, Monnaies Royales de France sous la Race Carlovingienne.

saksisk skrivemaade paa forsiden, og paa bagsiden anbringer han det engelske myntsteds navn som et frankisk monogram. Hvilken forskjel fra de ældste danske mynters efterligning af Dorestadtypen, hvis indskrifter Nordboerne har troet var en slags dekoration! Om Halvdan selv har kunnet læse, er vel mere end tvivlsomt. Men han har ialfald vidst, hvad latinsk bogstavskrift var for noget og forstaaet, at mynternes indskrifter ikke var dekorationer. For man kan ikke tænke sig, at myntmesteren har sat kongens navn paa mynten uden at raadføre sig med denne. London-monogrammet, som Halvdan indførte, blev siden efterlignet af Alfred den store, der i 886 gjenopbyggede London. Londons indbyggere har vel i mellemtiden fortsat at præge mynter med sin bys monogram paa bagsiden, men med Alfreds istedenfor Halvdans navn paa forsiden[1].

Fra kong Halvdan findes der ogsaa en halvpenny, der ligesom sølvpennyen tilhører Cuerdale-fundet[2]. Den har altsaa været i omløb i Northumberland. Men om den er præget i York, de northumbriske kongers myntsted, kan ikke afgjøres. Dette synes mig dog sandsynligere, end at den skulde være fra London. Thi Halvdans sølvpenny fra London er af en ganske anden type. Denne halvpenny har paa forsiden følgende omskrift: ✠ *Alfdene r(e)x* og paa bagsiden *Rainoald mo(netarius)*. Denne mynt er ganske af samme type som Alfred den stores halvpennyer, og er vistnok en efterligning af disse. Myntprægerens navn *Rainoald* er det samme som det nordiske Ragnvald. *Reginald*, *Rainald* var dog ogsaa et meget almindeligt frankisk navn. Den med vor mynt nærbeslægtede form *Ragnoald* forekommer endog flere gange hos gamle frankiske skribenter som Fredegar o. a.[3] Jeg skulde derfor snarest tro, at Halvdans myntmester i York har været af frankisk herkomst.

Før jeg gaar over til at omtale de senere northumbriske mynter, skal jeg nævne nogle mynter, som Nordboerne lod præge under sit herredømme i Øst-Angel. En af førerne for den store Normannerhær var ved siden af Halvdan kong **Guthorm** (Gudrum). Efter slaget ved Ethandun (878) sluttede, som bekjendt, Nordboerne fred med Alfred den store; deres konge Guthorm blev døbt, antog navnet **Æthelstan** og opholdt sig 12 dage hos kong Alfred. Siden drog han med sine mænd

[1] Cat. of Coins II, pl. IV fig. 14, pl. V fig. 2—8.

[2] Rasleigh, Remarks on the Coins of Northumberland, i Numismatic Chronicle, New Series, vol. IX, s. 68.

[3] Förstemann, Altdeutsches Namenbuch I, 1025 f.

til Østangel, som hvis konge han blev anerkjendt af Alfred. Kong Guthorm døde i 890[1].

Guthorms mynter maa være fra omkr. 880—890. De har nemlig alle som forsidens overskrift kongens daabsnavn Æthelstan (skrevet EDELTAN, EDELSTAN o. l.) med et kors i midten og paa bagsiden myntmesterens navn i to linjer[2].

Guthorm-Æthelstans mynter viser ikke som Halvdans spor af frankisk paavirkning og heller ikke noget, som tyder paa Nordboen og vikingen. De er i sin karakter fuldstændig angelsaksiske; dog staar de ikke i nogen sammenhæng med ældre østangliske mynter, men minder om enkelte af Alfred den stores mynter[3]. Man maa af dette ha lov til at slutte, at Gudrum ved sin daab er traadt i nær forbindelse med Alfred den store og af ham har modtaget varig paavirkning ikke bare gjennem kristendommen, men paa livets forskjellige omraader. Myntmestrenes eller myntprægernes navne synes alle at være angelsaksiske med undtagelse af et par som *Guntere* og *Judelberd*, der er frankiske; dog havde ogsaa de angelsaksiske konger frankiske myntprægere. I det hele vidner Guthorms mynter om ordnede samfundsforhold og synes at pege hen paa en høiere kultur end de øvrige nordiske mynter fra 9de aarhundred.

Fra Østangel kjender man ogsaa en anden række mynter, som Mr. Keary, udgiveren af katalogen over de angelsaksiske mynter i British Museum, (p. XXIX) kalder »anglo-danske«. De fleste af disse mynter har paa forsiden omskriften *Sc. Eadmund re(x)* og Ā i midten af feltet. Paa bagsiden danner myntmesterens navn omskriften og i midten af feltet er der et kors (✠). Disse mynter stammer alle fra Cuerdale-fundet, som blev nedlagt omkring aar 905. St. Eadmund, som var konge over Østangel, blev dræbt af vikingerne i aar 873. I løbet af omkr. fem og tredive aar er det lidet rimeligt, at St. Eadmunds dyrkelse skulde ha strakt sig langt udenfor Østangels grænser. Man maa derfor med Mr. Keary slutte, at disse mynter, der er præget til minde om St. Eadmund, stammer fra Østangel selv. Men gjør de det, maa de være halvt danske, da Østangel jo i slutningen af 9de aarhundred var i Danernes besiddelse. Man har saaledes ret til at kalde dem »anglo-danske«.

St. Eadmund-mynterne tæller i katalogen over angelsaksiske mynter i British Museum 593 nummere med omkr. 100 myntprægere[4]. Det maa

---

[1] Jfr. Steenstrup, Normannerne, II, s. 74—75, 89.

[2] Mynterne er behandlet i Cat. of Coins I, s. 95 f., og pl. XVI, fig. 12 o. fl.

[3] Jfr. Cat. I, pl. XVI og Cat. II, s. 36, og pl. VI f. 11—15; typen er som Alfreds type XIV.

[4] Mynterne er beskrevne i Cat. of Coins I, s. 97—137 og afbildede pl. XVII og XVIII.

derfor ha været en meget stor udmyntning. Kun faa af myntprægernes navne er angelsaksiske (som *Eadwine*, *Eadwulf*). Det overveiende flertal af navnene er frankiske eller franske, som *Adalbert*, *Beringar*, *Dagemund*, *Fredemund*, *Gislefred*, *Milo*, *Remigius*, *Robert*, *Stephan*, *Wandefred*, *Wineger* o. f. Man maa af dette slutte, at der med Normannerhæren, som jo ofte hjemsogte Frankrig, er kommet mange frankiske myntprægere til England. Enkelte af myntprægerne synes endog at ha været af nordisk herkomst[1]. Blant navnene forekommer nemlig *Asten* og *Sten* (skrevet STEN og STIEN). Det første navn er det nordiske *Hásteinn* og det andet det nordiske *Steinn*[2]. Det kan ikke være frankisk; for hverken *(H)astein* eller *Stein* kjendes som frankisk navn[3]. Det kan heller ikke være angelsaksisk; thi da vilde det ha været skrevet *Stan*. Vi har da her det første eksempel paa, at Norboer har tjent som myntprægere. Man faar af mynterne fra Østangel et tydeligt billede af, hvor hurtig Nordboerne maa ha lært at finde sig tilrette i de fremmede forhold og at danne sig efter de fremmede kulturer. Kong Gudrum synes efter sin daab at være blit en ren Angelsakser; han kalder sig paa sine mynter, som før nævnt, aldrig Guthorm, men altid Æthelstan. Han præger sine mynter efter forbillede af sin gudfar Alfred og gir endog sit minde til den store udmyntning med den hellige Edmund's navn, den konge hvem Nordboerne selv havde dræbt. Og Gudrum var visselig ikke den eneste af sit folk, som var paavirket af Angelsaksernes kultur. De to myntprægere Stein og Haastein er et tydeligt vidnesbyrd herom. Ogsaa fra frankisk kultur maa Nordboerne i Østangel ha været paavirket; derom vidner de mange frankiske navne paa St. Edmunds-mynterne. Om den nordisk-angliske kultur, som udviklede sig i Østangel, formaar vi dog kun at danne os et høist ufuldkomment billede. Vi ser, at det fremmede efterlignes; men vi ser ikke, at Nordboerne bygger videre paa det fremmede grundlag og netop derved skaber en ny og selvstændig kultur.

Ganske anderledes merkelige og lærerige er dog de nordiske mynter fra Northumberland. I dette land, hvor Nordboer — først Danske og saa Nordmænd — herskede næsten uafbrudt i henved 70 aar, fra 875 til omkr. 954, udviklede der sig en vikingekultur, hvor fremmed og hjem-

[1] Mr. Keary har uret, naar han tror, at *Heming*, *Sigemund* og *Quaran* sikkert er nordiske. De to første navne kan være nordiske, men behøver ikke at være det. Det sidste navn, der er skrevet *QVRAN* (Cat. I, s. 125 maa, hvis det ikke er feilskrift, være keltisk.

[2] Cat of Coins I, s. 108 og 129, 130.

[3] Jfr. Förstemann, Altdeutsches Namenbuch.

ligt, angelsaksisk, frankisk og nordisk blandedes og gjensidig befrugtede hinanden. Nordboerne begynder som laantagere, men optræder snart fuldt selvstændige og formaar endog at virke tilbage paa angelsaksisk kultur.

Northumberland, den del af England, som sidst gik op i det angelsaksiske fællesrige, indtog paa mange vis en isoleret stilling. I de øvrige angelsaksiske riger var der fra gammel tid sølvpenge i omløb. I Northumberland derimod brugte man kun kobberpenge (*stycas*). Ja end ikke ved omsætning synes fremmede sølvpenge at være trængt ind paa northumbrisk grund, eller omvendt northumbriske kobberpenge i de andre angelsaksiske riger. I dette forhold skede der en gjennemgribende forandring efter Nordboernes erobring af Northumberland. De nordiske konger, som vel førte fremmede myntmestere med sig, begyndte fra første færd af at præge sølvmynter (pennyer ell. denarer), og kobberpengene forsvinder nu fra Northumberland[1].

De første nordiske mynter i Northumberland synes, som før nævnt, at stamme fra Lodbrokssønnen Halvdan. Dennes efterfølger som konge i Northumberland hed **Gudrød** (Gudred). Steenstrup har af historiske grunde søgt at godtgjøre, at denne kong Gudrød ogsaa har baaret navnet **Knut**[2]. Dette navn skulde han da ha faat i daaben paa samme maade som Gudrum i Østangel ved sin daab fik navnet Æthelstan. De dygtigste myntforskere er uafhængig kommet til samme overbevisning[3]. Fra Gudred kjender man nemlig ikke en eneste mynt. Derimod har hovedmassen af mynterne fra Cuerdale-fundet paa forsiden *Cnut re(x)*. Da Cuerdale-fundet er nedlagt omkr. 905, svarer dette udmerket til Gudreds regjeringstid. Desuden kan man ialfald om en del af disse mynter bevise, at de er præget i York, Northumberlands hovedstad. Kong Gudreds efterfølger hed *Sifrod*, og paa nogle af Knuts mynter findes foruden kongens navn ogsaa navnet *Siefredus*. — Der findes fra York en hel del mynter med *Siefredus rex*. — Man har af dette villet slutte, at Knut og Gudrød er identiske. Jeg kan ikke være enig heri. Steenstrup har vistnok godtgjort (II, s. 97), at hedenske Nordboer, som døbtes, stedse i daaben modtog et nyt navn. Gudrøds samtidige, kong Gudrum i Østangel, er vidnesbyrd nok herom. Men Gudrum antog det angelsaksiske og kristne navn Æthelstan. Der kjendes derimod ingen

---

[1] Steenstrup, Normannerne II, 308. Rasleigh i Numismatic Chronicle, New Series, IX, s. 67 f. Cat. of Coins I, s. 201.

[2] Normannerne II, s. 93 ff.

[3] Haigh i Numismatic Chronicle X, s. 10, Rasleigh Num. Chron., New Series IX, s. 68 ff.

eksempler paa at hedenske Nordboer i daaben har faat et nyt nordisk og tidligere hedensk navn. Jeg anser ogsaa dette som i og for sig usandsynligt. Og navnet *Knut* var ved vikingetidens begyndelse kun brugt af Nordboer[1]. En mand ved navn Gudrød kan derfor ikke som andet navn ha baaret navnet Knut. Jeg tror, man maa søge en anden forklaring. Steenstrup siger selv (III s. 32): »Om kongerne i de danske landskaber paa den tid (d. e. ved aar 900) er det vanskeligt at faa klar kundskab. Kong Gudred af Northumberland var død i York 894, og hans magt blev vistnok arvet ialfald delvis af en jarl Sigferth, der kom fra Dublin og som hjalp de danske paa deres hærgetog i Syd-England. Imidlertid er det ikke muligt at se, naar hans herredømme ophørte, og det lader i det hele til, at der har været meget urolige tilstande i Northumberland.«

Steenstrup mener selv, at Gudrød var af dansk æt, søn af kong Hardeknut. Det synes mig da med Gustav Storm[2] at ligge nær at slutte, at Gudrød kan ha havt en søn, som han kaldte Knut efter sin far. Sigfred, som nævnes paa northumbriske mynter dels alene og dels sammen med Knut, tilhørte derimod den Dublinske kongeæt, hvis forbindelse med Northumberland nu begynder. Sigfred tilhørte altsaa en ny (norsk) kongeslægt, der skulde afløse den gamle som herrer over Northumberland. Sigfred forlod Dublin omkr. 892 og var vistnok i den følgende tid optaget af kampe i Vest-England[3]. Uroen i Northumberland synes først at være begyndt efter Gudrøds død[4]. Det er derfor ingen sandsynlighed for at Sigfred er kommet til magten i Northumberland før efter Gudrøds død, da han benyttede sig af de urolige tider, hvor Angelsakserne reiste sig mod Nordboerne. Knut, som arvede magten efter sin far, har da været nødt til at anerkjende Sigfred som medregent. Eller kanske det snarere er gjennem ægteskab, at Sigfred er kommet til magten i Northumberland. Jeg indrømmer, at ogsaa dette bare er en formodning. Men den synes mig dog at have mere for sig end Steenstrups.

En af Knuts mynter.

De fleste af Knuts mynter har paa forsiden omskriften *Cnut rex*, med navnet CNVT anbragt ved enden af armene paa et kors[5]. Dette

[1] Det oldtyske *Cnuz* har næppe noget med Knut at gjøre.
[2] Norsk hist. Tidsskrift, 3 R., B. 3, s. 368.
[3] Steenstrup II, s. 143 og 79.
[4] Æthelwerd, s. 519 (citeret af Steenstrup III, s. 32): *interea facta est discordia nimis et maxime, ex quo supradictus obierat rex* [*Gutfrith*].
[5] Knuts mynter er beskrevne i Cat. of Coins I, s. 204—220.

kors er af byzantisk oprindelse, og paa enkelte kors kan man endnu se, at overarmen ender i et græsk *P* og underarmen i ω d. e. monogrammet *P*ω*MA* (Roma). Der er dog ingen grund til at formode direkte østromersk indflydelse. Det samme slags kors forekommer ogsaa paa Karl den skaldedes mynter[1]. Om frankisk indflydelse vidner ogsaa Karl den skaldedes monogram *Karolus*, som findes paa reversen af flere af Knuts mynter. Dette monogram ser saaledes ud: Knuts mynter viser dog ikke bare frankisk, men ogsaa angelsaksisk indflydelse. Paa bagsiden af flere af hans mynter er omskriften delt i fire dele. Denne skik blev indført af Alfred den store og efterlignedes ogsaa af Gudrum-Æthelstan i Østangel[2].

Enkelte af kong Knuts mynter har paa den ene side dennes navn og paa den anden Alfred den stores (*Elfred rex*). Man har heri sét et minde om det venskab, som forbandt begge konger[3]. Myntstedernes betegnelse paa disse mynter volder ogsaa vanskelighed. Enkelte synes at være præget i York, idet de paa bagsiden bærer omskriften ✠ EBRAICE CIVITAS, hvilket maa læses, ikke som *Ebraice*, men som *Ebrrice civitas*[4], den naturlige skrivemaade for det angelsaksiske *Eoforwic* (York), med tilføielse af den latinske genitivsendelse *e*[5]. Andre af Knuts mynter angiver som myntsted den dengang meget rige nordfranske handelsstad Quentovic (Wicquinghem nær St. Josse sur Mer). Paa endnu andre læser vi CVNETTI, som efter de flestes mening betegner Condé (lat. *Condatum*) i Frankrig, et sted, hvor Normannerhæren i 882—883 laa i vinterleir[6]. Muligens har Knut været en af Normannerhærens førere og personlig ladet mynter præge i Quentovic og Condé. Muligens har han ogsaa i sin tjeneste havt frankiske myntmestere, som har benyttet disse byers stempel. Selve mynternes udstyr viser ialfald frankisk indflydelse. Man faar i det hele det bestemte indtryk, at de Nordboer, som først fæstede bo i Northumberland, var langt sterkere paavirket af frankisk end af angelsaksisk kultur. Dette er i sig selv naturligt. Thi Normannerhæren, som disse Nord-Englands erobrere tilhørte, virkede mere i Frankrig end i England. Samtidig begynder dog ogsaa angelsaksisk indflydelse at gjøre sig gjældende, dels fra den indfødte befolkning i Northumberland og dels fra Alfred den store og hans

[1] Gariel, Monnaies royales de la race Carlovingienne, pl. XXIV, f. 75—84.
[2] Jfr. Cat. of Coins I, s, 204 f. (no. 873—878) og pl. XXIV f. 3—4.
[3] Haigh, s. 16; Steenstrup II, s. 98.
[4] Bogstavet Λ er et omvendt V.
[5] Cat. of Coins I, s. 210—216.
[6] Steenstrup II, s. 206 f.

rige. Fra Knuts efterfølger eller medregent SIFRED (ca. 894—898?) findes der ogsaa mange mynter[1]. En del af dem ligner Knuts mynter; andre er efterligninger efter Alfreds[2]. Kongens navn skrives dels med latinsk endelse og angelsaksisk form *Siefredus*, dels *Sieuert*; paa et par mynter forekommer den nordiske, snarest norske form *Sicurt* (*Sigurðr*)[3]. Navnene Sifred (Sigfred) og Sigurd er grammatisk forskjellige; men heltesagnet viser, at de kunde bruges om én og samme person. Den northumbriske konge har da været kaldt Sifred af sine angelsaksiske, men Sigurd af sine nordiske undersaatter. Naar *Sicurt* forekommer paa mynterne, tør vi kanske deri ogsaa se det første forsøg paa at lade mynterne faa et nordisk præg, noget som siden særlig udmerker de northumbriske mynter. Sifred maa ligesom sin forgjænger ha været kristen. En række af hans mynter har nemlig paa bagsiden *D(omi)n(u)s D(eu)s Rex.* Fra Sifreds eller Knuts regjering stammer vistnok ogsaa en del mynter med de samme omskrifter, nemlig *Ebr(r)ice Civitas* paa forsiden og *Mirabilia fecit* eller *Dominus Deus Rex* paa bagsiden, eller med *Mirabilia fecit* paa forsiden og *Dominus Deus Rex* paa bagsiden. Erkebiskoperne af York prægede før Nordboernes erobring mynter. Hvis disse sidste mynter ligeledes er præget af erkebiskoperne af York under Nordboernes styre, da viser dette en stor hensynsfuldhed fra Nordboernes side og gir os et andet billede af vikingernes kultur end det, man i almindelighed danner sig af dem som vilde og grusomme kirkeranere.

Fra omkr. aar 900 findes der ogsaa en mynt med *Sitric Comes* paa forsiden i to linjer og *Gundibertus Sceldfor* i tre linjer paa bagsiden. *Sitric* er det nordiske Sigtryg, og *Comes* er oversættelse af »jarl«. Denne Sigtryg jarl viser ligesom kong Sigfreds navn hen til den forbindelse med Dublinerriget, som vedvarede langt ud i det 10de aarhundred. Omkr. 892 var der en Sitric Ivars søn, som med en del af Nordboerne i Dublin drog til Skotland[4]. Det er muligens den samme som *Sitric Comes.* Man har ogsaa tænkt paa en Sidroc jarl, som faldt i 871. Men Mr. Keary siger[5]: »Da mynttypen er den samme som Alfred's Oxford type, maa

---

[1] Cat. of Coins, I 222—226.

[2] Cat. I, pl. XXVI f. 5—6, hvor et langt liggende kors er afbildet (‖———┣—), der ogsaa findes paa Alfreds mynter, Cat. II. pl. V f. 11.

[3] Cat, I, s. 225, no. 1048—1050. Professor S. Bugge mener, at Sicurt ikke er en dansk form.

[4] Jfr. Steenstrup, Normannerne II, s. 143 f. Steenstrup synes dog at sammenblande de to navne Sitric og Sigfred. Disse navne kunde vanskelig bruges om én og samme mand. *Siefredus Rex* er vistnok den samme som Sigfred jarl, der var en modstander af Sitric, Ivars søn.

[5] Cat. of Coins, I, s. 230. Om Oxfordtypen se II. s. 36, og pl. V, f. 9—10.

den være i det mindste tyve aar yngre end slaget ved Ashdown«. Hauberg formoder[1], at *Sitric Comes* er den samme som den nedenfor omtalte kong Sigtryg (921? 926). Men da mynttypen ogsaa findes paa Alfreds mynter, ligger det kanske nærmere at antage Sigtryg for dennes samtidige. *Comes* er, som nævnt, en oversættelse af det nordiske »jarl«.

Det angelsaksiske *ealdorman* oversættes paa latin med *princeps* eller *comes*. Om det er herfra eller fra det Karolingiske riges grever, der oversættes med *comes*, at Sigtryg har lært at oversætte jarl med *comes*, vover jeg ikke sikkert at afgjøre. — Snarest vidner det dog om karolingisk indflydelse. — Det frankiske navn Gundibert taler iallfald derfor. Myntstedet *Sceldfor* synes at være byen Shelford i nærheden af Cambridge. Hvordan dette skal forklares, at myntstedet er en by udenfor Northumberland, vover jeg ikke at sige.

Fra de første aartier af det 10de aarhundred ved man næsten intet om Northumberland, og i den følgende tid er der ogsaa meget dunkelt. Der var uro og kamp; konger forjoges og vendte tilbage, og deres kronologi er det næsten umuligt at greie. Dog har der, kan man se, i Northumberland mellem 900 og 950 udviklet sig en selvstændig og eiendommelig kultur, en vikingekultur i dette ords egentligste forstand. Denne kultur er baade nordisk og angelsaksisk og har suget kraft og styrke fra begge. Intetsteds merker man dette bedre end paa mynterne, hvoraf der fra denne tid findes en hel række præget af de northumbriske konger. Jeg skal her først opregne disse mynter og siden knytte mere almindelige bemærkninger til dem.

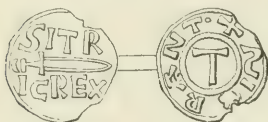
Fra kong Sigtryg (*Sitric*) af Northumberland findes der enkelte mynter. Denne konge, der hørte til den dublinske kongeæt, blev i 920 fordrevet fra Dublin og satte sig fast i Davenport i Cheshire. Efter Eadwards død i 924 kom han til Northumberland og blev konge dér. I 925 fik han Æthelstans søster til ægte, men døde alt det følgende aar[2]. De mynter, som findes fra ham, er kanske delvis præget før han kom til Northumberland; dette er dog tvivlsomt. Keary omtaler[3] en af hans mynter, som findes i British Museum. Den har paa forsiden følgende omskrift: ✠ *Sitric Cununc. A* og paa bagsiden ✠ *Ascolv monetr a*, d. e. *Ascolv monetarius*. I midten af feltet er der paa forsiden en

trebladet figur, en saakaldt »valknude«[4]. Paa bagsiden er der en fane.

[1] Myntvæsen, s. 18.
[2] Steenstrup, Normannerne III, s. 64 og fl. steder.
[3] Cat. I, s. 231 og pl. XXVIII f. 3.
[4] Kr. Erslev, i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed, 1875, s. 135 f.

En anden af Sigtrygs mynter har paa forsiden *Sitric Rex* i to linjer, paa begge sider af et vikingesverd. Paa bagsiden er der i midten en hammer (?) eller bogstavet T samt omskriften ✠ *Sirant*[1].

Rasleigh afbilder to lignende mynter, af hvilke den ene, som kun er halv, paa bagsiden har ARE MO[2]; — der har vistnok oprindelig staat *Sicare mo(netarius)*[3]. Den anden mynt har paa bagsiden en uforstaaelig omskrift: *Caest Daegrt* (?).

Den følgende mynt er af Keary under tvivl henført til kong Erik af Northumberland[4], men tilhører visselig Sigtryg. Paa den ene side er indskriften *Lu(n)do Sitrc* mellem et sverd og en omvendt hammer. Paa den anden side er der i midten et kors omgit af to halvmaaner og to kugler og omkriften *Eric moti*. At denne mynt tilhører Sigtryg er klart. For det første overser Keary, som selv gir et billede af mynten (Cat. I, pl. XXIX f. 13), at der maa læses *Sitrc* (= *Sitric*) og ikke *Sitr*. Desuden findes sverdet altid paa myntens forside, saa at *Eric moti* maa staa paa dennes bagside. *Eric moti* kan heller ikke staa i

forbindelse med navnet paa en konge; *moti* hænger sammen med *moneta* »mynt« eller *monetarius* »myntpræger«. Hvordan *Lundo* er kommet paa mynten, ved jeg ikke; det maa betyde London; men mynten er fra Northumberland. Kanske er en af Sigtrygs mynter præget i London, efterat denne havde faat Æthelstans søster tilægte.

Til Sigtryg hører ogsaa, skulde jeg tro, en mynt med temmelig forvirrede omskrifter. Den har paa forsiden et tilhøire vendt sverd og indskriften ✠ITR ЯB⊏ (= *Sitric rex*?), og paa bagsiden en hammer samt en indskrift, hvoraf vi kun kan læse begyndelsen INEA[5].

Af navnet **Ragnvald** findes der to konger i York. Den ene tog York i 919 og synes at være død i 921[6]. Den anden, som var søn af Godfred, blev døbt i 943 og døde i 944[7]; men hvor længe han da havde hersket, ved man ikke. Det er en misforstaaelse, naar Keary

[1] Denne mynt er omtalt og afbildet i Hildebrands »Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinettet«, 2 udg., s. 4.

[2] Numismatic Chronicle, New Ser., IX s. 80 og pl. II, n. 16—17.

[3] Jfr. *Sicares mot* under Olav Kvaaran.

[4] Cat. I, s. 238.

[5] Rasleigh, s. 81 og pl. II f. 19.

[6] Steenstrup, Norm. III, s. 18 ff.

[7] Jfr. Steenstrup III, s. 81 og anm. 2.

(Cat. I, s. 232) angir, at Ragnvald regjerede 913—914. Den Angelsaksiske kronike omtaler bare, at kong Ragnvald blev døbt i 943 (ell. 942), men ikke at han blev konge i dette aar[1]. Mr. Keary mener (Cat. I, s. LXIX), at mynterne med Ragnvalds navn stammer mere fra den sidste Ragnvald.

Den ene af Ragnvalds mynter har i midten et kors og omskriften *Regnald Cunuc* paa forsiden; paa bagsiden har den: AVRA MONIT·RE·F (feil for *Aura monitres?*); i midten er der et lidet kors ✠[2].

Paa den anden mynt, hvoraf kun et stykke er bevaret, har der ligesom paa en af Sitrics mynter paa forsiden været en valknude og paa bagsiden en fane. Af de to omskrifter læses kun *Regn* og ✠ B·A[3].

Foruden disse to mynter findes der en række mere barbariske, som man ogsaa har henfort til Ragnvald[4]. De ligner mest daarlige efterligninger af St. Petersmynterne, som nedenfor skal omtales. Men legenden er paa forsiden *Raienalt* eller forvanskninger deraf; paa bagsiden synes vi at læse forvanskede former af byen Yorks navn.

Type 1 a har paa forsiden i midten af feltet et tilhøire vendt hoved og paa bagsiden det før omtalte Karolus-monogram.

Type 1 b er lig type 1 a; kun er hovedet vendt til venstre.

Type 2 har paa forsiden en aaben haand med nedadvendte fingre og paa bagsiden Karolus-mon og rammet. Type 3 har paa forsiden i midten en hammer og paa bagsiden en spændt bue med en pil gjennem.

Af navnet **Olav** har der været to konger i Northumberland. Den ene er Olav Godfreds søn, som ogsaa var konge af Dublin og døde i 941 efter kun at ha hersket et aars tid[5]. Den anden er den navnkundige Olav Kvaaran, der døde som Dublins konge paa pilgrimstog til øen Iona i 981. Olav Kvaaran var søn af Northumberlands konge Sitric og toges efter Æthelstans død selv til konge omkr. aar 940, hvor

[1] Two Saxon Chronicles, by Plummer and Earle, s. 110. Ordene er: *Eadmund cyning ônfeng Anlafe cyninge æt fulluhte. 7 þy ylcan geare ymb tela micel fæc he ônfeng Rægenolde cyninge æt bisceopes handa*, d. e. »Kong Eadmund modtog kong Olav ved daaben (ɔ: var hans gudfader), og det samme aar lang tid efter modtog han kong Ragnvald af biskopens haand.«

[2] Cat. I, s. 232 og pl. XXVIII f. 4.

[3] Cat. I, s. 232 og pl. XXVIII f. 5.

[4] Cat. I. s. 232 f. og pl. XXVIII f. 6—9.

[5] Steenstrup III 95 o. fl. steder, Cat. I, s. LXXI.

han i begyndelsen styrede sammen med Olav Godfreds søn og rimeligvis ogsaa med Ragnvald Godfreds søn. Olav Kvaaran blev dog fordrevet omkr. 944, men synes senere at være kommet tilbage og at ha hersket mellem 948 og 952. Tidsregningen for disse aar er dog meget vaklende og usikker[1]. Mr. Keary mener, at alle mynter med navnet Olav (*Anlaf*, *Onlaf*) stammer fra Olav Kvaaran. Dette kan dog ikke bevises, men er kanske sandsynligt.

Tyve 1 af Olavs mynter har ligesom Sigtrygs og Ragnvalds paa forsiden en valknude og paa bagsiden en fane. Paa forsiden læses: *Anlaf Cununc M* og paa bagsiden myntprægerens navn (*Ascolv*, *Famlan*, *Farman*)[2].

Type 2 har paa forsiden en ravn med udspilede vinger og omskriften ✠ *Anlaf Cununc*; paa bagsiden er der i midten et lidet kors og som omskrift er anbragt myntprægerens navn (*Aðelferd*).

Type 3 har ligesom en af Ragnvalds mynter paa forsiden et kors og paa bagsiden et lidet kors ✠. Omskriften er paa forsiden ✠ *Anlaf Cununc* og paa bagsiden ✠ RÄDVLF MONETΓ.

Type 4 har paa begge sider i midten af feltet et lidet kors, paa bagsiden ogsaa bogstavet M. Paa forsiden er omskriften: ✠ *Anlaf Cununc O*, og paa bagsiden: ✠ *Sicares mot.*

Type 5 har paa forsiden et lidet kors som type 4 og omskriften ✠ *Anlaf Rex. Tod.*; paa bagsiden er overst en rose mellem to bøiede grene. Nedenunder læses myntprægerens navn *Radulf* og nederst er anbragt en fuldudsprungen blomst med 8 blade.

Type 6 har paa for- og bagsiden et kors af samme slags, men en smule større end type 4. Paa forsiden er omskriften ✠ *Onlaf Rex* samt *S* ell. *O*. Paa bagsiden læses myntprægerens navn (*Farmon* eller *Ingelgar*).

Type 7 er som type 6 paa forsiden (✠ *Onlof Rex I*); paa bagsiden læses myntmesterens navn i to linjer med tre kors mellem.

Olav Kvaarans efterfølger som konge i Northumberland hed **Erik**, der rimeligvis er den samme som Harald Haarfagres søn Erik Blodøks. Han var i Northumberland i 948 og paany fra omkr. 952, indtil han blev dræbt i 954[3].

[1] Steenstrup III, s. 78, 87 f. og Cat. I, s. LXX f.
[2] Olavs mynter er beskrevne Cat. I, s. 234—236 og pl. XXIX f. 1—9.
[3] Steenstrup III, s. 86 og 88 f.; Cat. I, s. LXXII. Eriks mynter er beskrevne i Cat. I s. 237 f. og pl. XXIX f. 10—13.

Eriks type 1 ligner ganske Olav Kvaarans type 7 og har paa forsiden omskriften ✠ *Eric Rex* eller *Ericus Rex* samt *A*, *Al*, *En*, *Efor*, *Io*. Paa bagsiden læses myntprægernes navne, *Hunred*, *Radulf* og *Ingelgar*.

Type 2 har ligesom en af Sitric's mynter *Eric Rex* i to linjer mellem et sverd. Paa bagsiden er et lidet kors, samt paa én mynt omskriften *Aculf mon.* paa en anden *Ingelgar*. Andre mynter af denne type beskrives af Rasleigh (Numismatic Chronicle, New Series IX s. 84 og pl. II f. 25). De har paa bagsiden omskrifterne: *Leofic. mone.*, *Aculf mon.* *Radulf meoi.* *Ingelgar mi.* samt to andre med Ingelgar og feilskrivning af *mon(etarius)*.

Foruden de her omtalte mynter findes der en del andre, de saak. St. Peters mynter, som maa være præget i York under Nordboernes herredømme. Fundene viser, at de ikke kan være yngre end omkr. 950[1]. De er et sidestykke til St. Edmund-mynterne fra Østangel. De skal være præget af erkebiskoperne i York, der, som vi ved, oftest stod paa Nordboernes side mod Angelsakserne. Dette er dog tvivlsomt; thi disse mynter har billeder, der synes hedensk-nordiske, ved siden af kristne omskrifter. Mynterne har paa forsiden SC PETR MO (= *Sancti Petri moneta?*) eller feilskrivninger af dette. Paa bagsiden læses byen Yorks navn, mer eller mindre feilskrevet (*Eborace*, *Ebrace* o. l.).

Der er af disse mynter forskjellige typer. Jeg gjengir her type 1; paa bagsiden er der et kors, omgit af 4 kugler midt i feltet. Denne mynt svarer ganske til den før omtalte mynt med *Lundo Sitrc*.

Type 2 har paa forsiden foruden indskriften bare et tilhøire vendt sverd. Paa bagsiden ses midt i feltet den samme figur, som er anbragt nedentil paa forsiden af type 1[2].

Type 3 har paa forsiden et til venstre vendt sverd med en krog paa spidsen og paa bagsiden samme figur som type 2.

---

[1] Cat. I, s. 239 ff. og pl. XXX f. 1—10; Rasleigh, s. 97 ff. En mynt, som Rasleigh s. 77 henfører til kong Neil, nævner jeg ikke, da dette vistnok grunder sig paa en misforstaaelse.

[2] Rasleigh anfører s. 81 og pl. II f. 19 en mynt af samme type, som han henfører til kong Sigtryg. Paa forsiden læses: + ITRXBE, og paa bagsiden INEIAI IOIN. Af denne forvanskede indskrift kan man dog intet slutte.

Type 4 har paa forsiden det samme sverd som type 3, og paa bagsiden den før under kong Ragnvald nævnte hammer. De andre mynttyper ligner mere de angelsaksiske. Kun kan nævnes, at paa bagsiden af type 5 er det før nævnte Karolus-monogram anbragt.

Endnu maa nævnes, at sverdet ogsaa forekommer paa en mynt, der paa forsiden har *Sancti Martini* og paa bagsiden *Lincoia civit* (d. e. *Lincolnia civitas* ell. Lincoln) som omskrift og et kors i midten. Denne mynt, der er fra Lincoln, maa stamme fra den tid, da Nordboerne var herrer i Femborgdistriktet.

Undersøger vi nu selve mynttyperne lidt nærmere, vil vi finde at en hel del typer er af angelsaksisk oprindelse og gjenfindes paa de med de northumbriske konger samtidige Æthelstans, Eadmunds og Eadreds mynter. Mr. Keary siger (Cat. II, s. LXVI): »De mynter, som er præget af Ivars hus [ɔ: Sigtryg og hans efterfølgere] er ganske forskjellige fra dem, som prægedes af den mystiske Knut og af Sifred i Northumberland under Alfreds regjering. De er ikke barbariske fabrikationer, som hine ældre northumbriske mynter, men modelleret efter samtidige mynter af Wessex-kongerne Æthelstan, Eadmund og Eadred.«

Det lille kors, det saak. »*cross pattée*« (✠) paa flere af Olavs og Eriks mynter gjenfindes saaledes paa mangfoldige af Æthelstans, Eadmunds og Eadreds mynter[1]. Den merkelige type fra Olav, som jeg tidligere har beskrevet, med »cross pattée« paa forsiden og paa bagsiden en rose mellem to grene og en roset nederst paa feltet gjenfindes paa Eadmunds mynter[2]. Myntprægerens navn paa bagsiden i to linjer mellem tre kors paa Olavs og Eriks mynter gjenfindes paa Eadward den ældres, Æthelstans og Eadmunds mynter[3].

I det hele er den skik at sætte myntmesterens navn paa bagsiden af mynten typisk angelsaksisk. Enkelte typer synes dog at stamme fra ældre angelsaksiske forbilleder, f. eks. det saakaldte »*cross moline*« paa en af Ragnvalds mynter. Dette kors gjenfindes paa mynter fra Æthelwulf af Wessex (838—858)[4]. Hovedet paa et par af Ragnvalds mere barbariske mynter har ogsaa angelsaksiske forbilleder. Men det er saa raat udført, at man ikke kan se, hvorfra det stammer.

---

[1] Cat. II, pl. X—XII.
[2] Cat. II, pl. XI f. 9; jfr. I, pl. XXIX f. 5.
[3] Cat. II, pl. VII, f. 11, pl. X f. 5—7, pl. XI f. 2—6.
[4] Cat. II, pl. III f. 11.

Om kristen indflydelse vidner ligeledes haanden paa et par af Ragnvalds mynter. Denne haand er uden tvivl haanden fra himmelen, det paa denne tid sædvanlige symbol paa den første person i treenigheden. En af mynterne har over haanden tre prikker, som fremstiller skyerne, hvorfra haanden rækkes ud[1]. En noget tilsvarende haand findes paa mynter fra Æthelred II (978—1013, 1014—1016). Denne haand ser saaledes ud: [2]. Paa mynter fra Eadward den ældre (901—925) træffer man en haand af en anden type. At denne haand skal forestille Guds almægtige og beskyttende haand ses og deraf, at der paa enkelte af Æthelreds mynter ved siden af haanden er anbragt de græske bogstaver Alpha og Omega.

Haanden paa Eadwards mynter er saa forskjellig, at jeg maa være enig med Keary, som siger, at haanden paa Ragnvalds mynter ikke kan være en efterligning af Eadwards type. At den skulde være en efterligning af haanden paa Æthelreds mynter, er udelukket, fordi disse er saa meget yngre. Man maa af dette ha lov til at slutte, at Nordboerne i Northumberland ogsaa udenfor mynterne har havt noget kjendskab til den kristne kirkes billedfremstillinger. Nordiske runekors fra England og øen Man peger ogsaa, som andetsteds omtalt, i samme retning.

Fra Eadwards mynter.

Ved siden af disse angelsaksiske eller kristelige forbilleder indførte Nordboerne i Northumberland ogsaa paa sine mynter billeder, som i særlig grad er eiendommelige for dem. Dette er da først tilfældet med »valknuden« paa Sigtrygs, Ragnvalds og Olavs mynter. Professor Erslev har søgt at vise, at dette merke er typisk nordisk og at det foruden paa de northumbriske mynter findes paa enkelte af Knut den stores danske mynter[3]. Valknuden findes dog alt paa de ældste angelsaksiske mynter ligesom ogsaa paa skotske og northumbriske stenkors.

Endnu merkeligere og udpræget nordisk er fanen og ravnen paa Sigtrygs, Ragnvalds og Olavs mynter. Fanen eller »merket« spillede en stor rolle hos de gamle Nordboer. Kongerne havde sit merke, der var udstyret med et eller andet billede omtr. som senere tiders vaaben-

---

[1] Cat. I, s. 233. Didron, Iconographie Chrétienne, s. 174 f.
[2] Efter Hildebrand, Ags. mynt, pl. 3, type B, 2, var. a.
[3] Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed 1875, s. 135 f.

skjold, og som var kjendt under et eget navn. Harald Haardraade havde saaledes merket »Landøde« (*Landeyða*), og Sverre havde merket »Seierfluen« (*Sigrflugan*). Merket blev i kampen baaret foran høvdingen og om det samlede man sig. Særlig fremstillede de hedenske Nordboer paa sine merker billeder, som havde religiøs betydning. Ørnen var Jupiters hellige fugl; derfor blev ogsaa ørnen Romernes krigsmerke og fulgte legionerne paa deres tog. Paa samme vis var ravnen Odins hellige fugl. Ravnene Hugin og Munin sad paa Odins skuldre og fløi ud for at bringe ham kundskab om verden. Ravnen drak de faldne krigeres blod, fortæller Eddadigtene, og af dens flugt tog Nordboerne varsler i kampen. Saaledes siger Odin i Reginsmál 20.

dyggva fylgju
hygg ek ins døkkva vera
at hrottameiði hrafns.

Intet under derfor, at en fane med billede af ravnen blev Nordboernes hovedmerke i vikingetiden[1]. Ravnen var Lodbrokssønnernes merke, og den Angelsaksiske krønike fortæller for aar 878 om et slag, som vikingerne under to af Lodbrokssønnerne tabte: »Der blev den kampfane taget, som de kaldte »Ravn« (*þar wæs se guðfana genumen þe hi ræfen heton*). Mer end hundrede aar senere, i slaget ved Assendun i 1016, havde Knut den store og Danskerne det samme merke. Og en fane med en ravn paa blev baaret foran Orknøjarlen Sigurd Lødvessøn i Clontarfslaget 1014. Vore forfædre troede om ravnen paa merket, at naar den foldede sine vinger ud, varslede det om seier; men lod den dem hænge, varslede det undergang.

Den med frynser eller tunger forsynede fane paa de northumbriske mynter maa forestille kampfanen (*gunnfani*), som blev baaret foran høvdingen i kampen. Lignende faner findes ogsaa, som Worsaae allerede har vist, afbildet paa Bayeux-tapetet og brugtes af Normannerne, da de vandt England.

Paa den normanniske fane ses en liden fugl, der vel, som Worsaae mener, forestiller Odins ravn, medens der i midten af den northumbriske fane synes at være en roset. Derimod er fuglen paa Olavs northumbriske mynter visselig Odins ravn. Worsaae har formodet (Minder, s. 90), at ravnemerket ogsaa kunde være en af tøi udskaaret figur, der fæstedes til en stang. Worsaae slutter dette af Bayeuxtapetet, hvor Harald Godwinessøns fald i slaget ved Hastings er fremstillet. Kongens merkes-

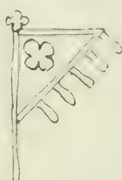
---

[1] Worsaae, Minder s. 80 ff.; Steenstrup I s. 115, III s. 285.

mand bærer en fane, hvortil er fæstet en udskaaret dragefigur, som var det angelsaksiske kongemerke. Lige ved ser man ogsaa nede paa

Efter Worsaae, Minder, s. 88.

Den northumbriske fane.

jorden en lignende dragefigur, som synes at være fæstet til eller at hænge ved et spyd. Worsaae tror, at disse figurer var skaaret ud i tøi. Dette kan man dog ikke se af billedet. De kan ligesaa godt ha været skaaret ud i træ eller støbt i metal. Er dette saa, kunde det kanske tale for Mr. Keary's formodning[1], at ravnen paa de northumbriske mynter ogsaa gjengir et saadant udskaaret krigsmerke, og at disse to slags bannere svarer til de romerske hæres *vexillum* og *aquila*. Dette er dog en ganske løs formodning[2].

Videre kan nævnes billedet , der dels sammen med et sverd og dels alene forekommer paa mynter fra Sigtryg samt paa St. Petersmynterne. Mr. Keary tror (Cat. I. s. 238 anm.), at dette billede forestiller en omvendt mitra. Dette er feilagtigt; det er utvivlsomt en Torshammer. Denne var for Nordboerne et helligt symbol; paa runestene afbildede de den sammen med ordene: »Tor vie disse runer!« De brugte ogsaa smaa Torshammere som amuletter. En mængde slige er fundet baade i Norden og paa de Britiske Øer. De har alle den for billedet paa de northumbriske mynter eiendommelige form.

Ogsaa det andet hammermerke paa de northumbriske mynter fremstiller en Torshammer. Lignende Torshammere, brugt som amuletter, har man nemlig ogsaa fundet i de nordiske lande.

[1] Cat. I, s. LXXX.

[2] At Nordboernes kampfaner skulde ha udviklet sig under paavirkning fra irsk kultur, tror jeg ikke. Irerne havde vistnok i gammel tid kampfaner, f. eks. Feniernes *Gall-grena* (solens billede); men udviklingen er dog, tror jeg, i dette stykke foregaat uafhængig i de to lande. Da kunde man snarere tro paa en nordisk paavirkning paa irsk. Thi det nordiske *merki* er gaat over i irsk *meirge*, »fane, banner«, et ord, som ofte forekommer i den gl.irske litteratur. Et sted findes endog *gall-meirge*, »de fremmedes (d. e. Nordboernes) fane« (Irische Texte, ed. Windisch III, s. 69, l. 23).

Hvad den før omtalte bue med pil igjennem skal betegne, ved jeg ikke. Jeg skal kun minde om, at de hedenske Nordboer svor ved sine vaaben; forsaavidt var alle vaaben hellige og kunde passende anbringes ogsaa paa mynter. Desuden var fra gammel tid bueskydning særlig udviklet i Nord-England.

Torshammer af sølv. Upland. 1/1. (Efter Montelius, i Sveriges historia, utg. af E. Hildebrand I fig. 275).

Vi kommer tilslut til sverdet, der findes paa Sigtrygs og Eriks, samt paa St. Peters og St. Martins mynter, dels alene mellem *Sitric* eller *Eric* og *rex*, dels i forbindelse med Tors hammer. Sverdet har visselig her en symbolsk betydning. Jeg nævner andetsteds, at sverdet hos Nordboerne i Dublin og paa øen Man var et sindbillede paa kongemagten. Dublinkongens kronregaler var, kan man gjerne sige, »Carlus's sverd« og Tors hellige ring. Kanske har man ogsaa i templet i Dublin gjemt et billede af Tors hammer. — Jeg skulde da tro, at sverdet paa de northumbriske mynter er et sindbillede paa kongemagten.

Mr. Haigh og efter ham Mr. Rasleigh (s. 72) gaar endnu videre. De peger paa, at Karolus-monogrammet findes paa mynter fra Knut og Ragnvald samt paa St. Peters-mynterne. De sætter dette i forbindelse med, at sverdet findes paa de northumbriske mynter, og mener at »Carlus's sverd« blev git af Karl den skaldede til Ragnar Lodbrok, og gjemt som en skat af dennes efterkommere, kongerne i Dublin og Northumberland. Jeg skal ikke her gaa nærmere ind paa dette, men kun minde om, at Carlus's sverd, saa vidt man ved, aldrig fandtes i Northumberland. Har Karolus-monogrammet paa de northumbriske mynter overhovedet nogen symbolsk betydning, maa det være som et sindbillede paa kongemagten, men uafhængigt af »Carlus's sverd« i Dublin.

Kaster vi nu et blik paa udstyret af de northumbriske mynter, vil vi se, at vi allerede af dem kan danne os et billede af vikingetidens kultur, slig som den udviklede sig hos Nordboerne paa de Britiske Øer. Straks Nordboerne sætter sig fast i Northumberland, viser de sin selvstændighed. De afskaffer de lidet værdifulde kobberstyccas og indfører isteden lødige sølvpennier og -halvpennier.

I det 9de aarhundred er Nordboerne afhængige af sine frankiske og angelsaksiske forbilleder. Men i første halvdel af 10de aarhundred har de allerede udviklet en selvstændig kultur, hvor fremmed og hjem-

ligt, hedensk og kristent paa en vidunderlig maade er forenet. Tors hammer stilles ved siden af apostelen Peters hellige navn og Odins ravn ved siden af Kristi kors; kampfanen rager op, buen spændes og stridsøksen loftes, mens Gud Fader rækker sin haand ned fra himmelen. Vi faar her som paa runestene fra Isle of Man et tydeligt billede af at hedenskab og kristendom leved og trivedes side om side i vikingernes sind. Snart var de hedninger, snart kristne, paa bunden kanske ingen af delene, men bare stolende paa sin egen kraft og styrke. Vi hører om vikingekonger, som først lader sig døbe, men siden afsværger sin kristendom, og vi ser endog, at oppe i Northumberland gjør erkebiskop Wulfstan af York fælles sag med den hedenske Olav Kvaaran mod de kristne Angelsakser[1].

Gaar vi saa fra udstyret over til at undersøge mynternes omskrifter, vil vi ogsaa der finde mange spor af en selvstændig nordisk vikingekultur, paavirket af, men ikke efterlignende den angelsaksiske.

De northumbriske myntprægere, hvis navne findes paa bagsiden af mynterne, var i begyndelsen Angelsakser eller Franker. Snart begyndte dog ogsaa Nordboer at lære kunsten at præge mynter. Kong Sigtryg havde, som før nævnt, myntmestrene ASEOLV, SIRANT og (SIC)ARE eller ARE samt rimeligvis ERIC.

Ascolv kan være tysk *Asculf*. Dog er dette mindre sandsynligt. Den sidste nordiske konge i Dublin kaldes Haskulf eller Askulf. Allerede P. A. Munch har formodet, at dette navn er det nordiske *Hǫskuldr*[2]. *Ascolv* er da kanske ogsaa dette nordiske navn, der i udlandet er blit omdannet eller omtydet.

Sirant staar vel, som alt B. Hildebrand har formodet[3], istedenfor *Sibrant*, især da et bogstav synes at være borte. Dette navn kan være baade tysk og nordisk. *Sybrandus*, *Sibrandus* (egt. **Sigbrandr*) forekommer i middelalderen i Danmark[4].

Jeg har formodet, at *are* paa en af Sigtrygs mynter staar istedenfor *Sicare*, som var navn paa en af Olav Kvaarans myntprægere (*Sicares mot*). *Sicar* er det nordiske navn *Sigarr*.

Jeg har før nævnt en af Sigtrygs mynter med *Eric moti* paa bagsiden og formodet, at *Eric* var myntmesterens navn. *Eric* er nordisk *Eirikr*.

---

[1] Steenstrup, III s. 79.
[2] Det norske folks historie, II s. 951.
[3] »Anglosachsiska mynt«, s. 4.
[4] O. Nielsen, Olddanske Personnavne, s. 82.

Af Ragnvalds myntprægere kjender vi igrunden kun en eneste, *Aura*. Dette navn er sandsynligvis genitiv af det nordiske mandsnavn *Auri*, en sideform til *Aurir*[1].

Olav Kvaaran havde ogsaa flere nordiske myntmestre, de før nævnte *Ascolv* og *Sicar* samt *Farman* (*Famlan* ell. *Farmon*), det nordiske *Farmaðr* (*Farmann*); navnet betyder egt. »kjobmand, farmand«. Dette navn findes ogsaa paa senere angelsaksiske saa vel som paa Dubliner-mynter. Man skulde næsten formode, at alle disse myntprægere har tilhørt samme slægt. Navnet var nemlig ikke almindeligt, om det end var kjendt ogsaa i Norden.

Olavs øvrige myntprægere, *Æðelferð*, *Radulf*, *Ingelgar* og *Baciaser*, synes ikke at have været Nordboer, uden maaske *Radulf*, der enten er nordisk eller tysk[2]. Af kong Eriks myntprægere kjendes: *Hunred*, *Ingelgar*, *Radulf* og *Aculf*. Af disse kan foruden *Radulf* muligens ogsaa *Hunred* ha været en Nordbo (= oldn. *Húnroðr*); men dette navn kan ogsaa være angelsaksisk.

Af den foregaaende fortegnelse ser vi ialfald, at der i det 10de aarhundredes første halvdel virkelig fandtes nordiske myntprægere i Northumberland. En saadan myntpræger maatte ikke alene kjende den kunst at skjære stemplet hvorefter han prægede sine mynter, han maatte ogsaa ha ialfald det første elementære kjendskab til latinsk bogstavskrift. Thi med latinske bogstaver skulde kongens navn sættes paa forsiden og myntprægerens eller myntstedets paa bagsiden. Dette kjendskab var naturligvis i begyndelsen hoist nodtørftigt. Men det var dog allerede noget at kunne skrive nordiske navne med latinske bogstaver. I begyndelsen efterlignede Nordboerne naturligvis sine angelsaksiske læremestre slavisk og uselvstændig. Men det varede ikke længe, før de forsøgte at gjengi nordiske ord med latinske bogstaver paa mynterne. Allerede skrivemaaden *Sicurt* paa nogle af Sigfreds mynter viser i denne retning. Man kan ikke af mynterne direkte slutte, at Nordboerne i Northumberland forstod at læse og skrive latinske bogstaver. Dertil er der for stor forskjel mellem mynternes og bøgernes skrift. Men det første skridt var dog gjort. Nordboerne begyndte ialfald at bruge latinske bogstaver til at udtrykke ord af sit eget sprog. Og myntprægerne kan ikke ha været de eneste, som forstod denne

[1] Liljegren, Run-Urkunder, no. 1673, opfører *Aurir* som navn paa svenske runestene. Af navnet paa Ragnvalds myntmestre har man ellers kun de to bogstaver af en mands navn (*Ba*) paa en mynt. Keary formoder (Cat. I s. 232), at dette navn er Baciager, Bacialer eller Baciaser.

[2] *Radulf* er oldhøitysk *Radulf* eller nordisk *Ráðulfr* (dansk *Rathulw*).

kunst. Naar, som jeg straks nedenfor nærmere skal omtale, det nordiske ord for »konge« paa Sigtrygs og hans efterfølgeres mynter træder istedenfor det latinske *rex*, saa kan dette ikke ikke være skeet uden efter kongernes bud. Ideen hertil kan være kommet fra kongerne selv eller fra deres nærmeste raadgivere, kanske ogsaa fra myntens øverste tilsynsmand[1], men neppe fra de underordnede myntprægere. Og de mænd, som har fundet paa dette, kan ikke ha været uden kjendskab til latinsk bogstavskrift. De maa ha forstaat, at den latinske bogstavskrift er det letteste og hændigste middel til at udtrykke ord og tanker. Men dette er en ting af stor vigtighed. Her vil jeg kun slaa fast, at medens man ialmindelighed mener, at Nordboerne først ud i det 11te, ja vel først i begyndelsen af det 12te aarhundred lærte at bruge latinske bogstaver, saa kan det godtgjøres, at de første famlende forsøg er gjort langt tidligere, ved begyndelsen af det 10de aarhundred.

De nordiske ord, som forekommer paa mynter, er *cununc, cunuc*, som findes paa Sigtrygs, Ragnvalds og Olavs mynter. Det er det nordiske *konungr*, som paa runestene regelmæssig skrives *kununkʀ*, *kunukʀ*[2]. Om formen *cununc* viser, at nominativsmerket *r* er faldt bort, vover jeg ikke at afgjøre. Dette ord er paa mynterne traadt istedenfor *rex*, som dog ogsaa findes paa enkelte af Olavs og paa alle Eriks mynter. Det tilsvarende angelsaksiske ord *cyning* findes ikke paa nogen angelsaksisk mynt. Det maa altsaa være Nordboerne selv, som har indført brugen af sit hjemlige ord for konge istedenfor det latinske.

Paa en af Eriks mynter, som er præget af Radulf, læses: *Eric rex Io.* Paa en ganske tilsvarende mynt, præget af den samme Radulf, læses *Eric rex Efor*[3]. Mr. Keary har allerede formodet at *Efor* er for *Eoforwic* (York)[4]. Da dette utvivlsomt er rigtigt, maa man slutte at *Io* ogsaa maa være forkortning for en skrivemaade af byen Yorks navn. Men med *Io* begyndte neppe andet end byens nordiske navn *Jórvík*. Vi har da her ialfald indflydelse fra nordisk skrivemaade.

---

[1] Myntens øverste tilsynsmand var hos Angelsakserne kongens *»gerefa«*, som ikke havde andre foresatte end kongen og hans *»ealdorman«*. I selve mynthuset var *»magister monetæ«*, myntmesteren, øverste embedsmand. Under ham igjen stod myntprægerne, hvis navne findes paa mynterne; Hauberg, s. 80 ff.

[2] Dieterich, Runenwörterbuch, s. 114.

[3] Cat. I, s. 237, n. 1110—1111.

[4] Et bogstav forekommer paa de fleste af Sigtrygs og hans efterfølgeres mynter efter ordet for »konge«, vistnok efter angelsaksisk skik. *A* er vel for *Anglorum*, *S* er for *Saxonum* osv. Olav har paa en af sine mynter TOD, en forvanskning af TOT. B. (*Totius Britanniæ*), der ofte forekommer paa Æthelstans mynter (925—940); jfr. Cat. I, 235 anm.

Paa en af Olavs mynter læses, som for nævnt, paa bagsiden: *Sicares mot*. Dette har vistnok af Nordboerne været opfattet som *Sigars mót*, d. e. »Sigars myntbillede« eller »Sigars stempel«.

Ganske paa samme maade bruges *mót* paa norske mynter fra Harald Haardraade og hans efterfolgere. I myntfundet fra Græslid i Tydalen fandtes der en mængde mynter fra disse konger. En hel række af disse, ikke mindre end 335 i tal, var udgaat fra Gunnars verksted og bar med runer indskrifterne: KVNAR A MOT þISA, osv.[1]

Især ligger en form som KVNARS MOT þITA nær ved *Sicares mot*.

mót n. er et oprindelig nordisk ord. Ifølge Fritzner betyder det paa oldnorsk: 1) Billede; *þá spurði hann, hvers mót eða mark á var þeim peningi* (= Vulgata, *cujus est imago hæc et subscriptio*); *skaltu smíða hús eptir því móti, sem ek mun sýna þér*, Flat, I, 439. 2) Udseende, ydre tegn, som bærer vidnesbyrd om noget; 3) beskaffenhed, maade. I gl.svensk betyder *mot* efter Söderwall: 1) form, gjutform, 2) stempel, prägel, bild: *waar nattura kallas päninga, thyat hon er skapat äpter gudz liknilse, ok hawer hans mot*. Ordets oprindelige betydning synes at ha været »billede, udseende«. Det er bl. a. gaat over i lappisk, *muotto*, som betyder »ansigt, kind«. Derimod synes betydningen »billede paa mynt, stempel« ikke at være oprindelig.

Man skulde tro, at *mót* i betydningen »billede paa mynt, stempel« var et fremmedord, da Nordboerne jo ikke kan ha kjendt myntstempler, før de lærte at præge mynter. Men *mót* i betydningen »billede, billede paa en mynt, stempel«, osv. findes ikke paa angelsaksisk, hvor det kun betyder »*tax, toll*«[2]. Ordet forekommer overhovedet ikke i noget germansk sprog udenfor de nordiske. Men hvordan skal det da forklares?

Paa flere angelsaksiske mynter fra Eadmund (940–946), Eadred (946—955), Eadwig (955—959) og Eadgar (959—975) finder man *mot*, f. eks.: *Amundes mot, Sigares mot, Freðices mot, Regðeres mot, Grimes mot, Wulfgares mot, Durandes mot* o. fl.[3] Mr. Keary oplyser[4], at den oprindelige legende i forbindelse med myntprægerens navn var *moneta*, som stod for *monetarius*[5]. Men senere fik *moneta* paa mynterne betydningen »penge, mynt«. Han mener ogsaa, at *mot* i forbindelse med et

[1] G. Stephens, Runic Monuments III, s. 348.

[2] *mot* findes i bet. »mynt« hverken hos Bosworth-Toller eller i Sweet, Student's Dictionary.

[3] Cat. II, 127, 130, 137, 138, 139, 145, 146, 149, 150 o. fl.

[4] Cat. II, s. CV—CVI.

[5] De alleræIdste angelsaksiske mynter har undertiden indskrifter med runer; men dette var længe før Nordboernes ankomst til England. Senere brugtes altid latinske indskrifter.

substantiv i genitiv er en forkortet skrivemaade for *moneta* »mynt, penge«. Denne formodning blir til vished, naar vi ser, at af to mynter fra kong Eadgar har den ene omskriften: *Durandes mot*, medens den anden har: *Durandies moneta*. Her er det klart, at *mot* er en skriftlig forkortning af *moneta*.

Men naar en Nordbo saa dette *mot* paa en mynt, saa maatte han, som ikke var hjemme i latin, naturlig tro, at det var det nordiske *mót*, »billede, udseende«. Af de myntmestere, som paa mynter for angelsaksiske konger brugte forkortningen *mot* i forbindelse med sit eget navn i genitiv, var flere af nordisk herkomst. Blant disse kan nævnes *Sigarr*, som ogsaa prægede for Olav Kvaaran, *Ámundr* (i *Ámundes mot*), *Reiðarr* (i *Regðeres mot*[1]), *Friðrekr*, *Frirekr* (i *Friðeces mot*), *Grímr* (i *Grimes mot*) o. fl.

Om Sigar paa Olav Kvaarans mynt har brugt *mot* som et nordisk ord eller som forkortning af *moneta*, vover jeg ikke at afgjøre. Men da det nordiske *cununc* findes paa mynternes forside, skulde jeg nærmest tro, at *Sicares mot* ogsaa har været opfattet som nordisk; ialfald er *Sicares* genitiv af et nordisk navn.

Fra dette *mot*, som egentlig er en forkortning af det latinske *moneta*, maa det være, at det gammelnordiske *mót* har faat sin betydning »billede paa mynt, stempel«. Naar norske mynter har indskrifterne: KVNAR A MOT ÞISA (Gunnar eier dette stempel), KVNARS MOT ÞITA (Gunnars stempel dette), saa kan betydningen af *mot* her ikke regelmæssig ha udviklet sig af det oldnorske *mót* i dettes oprindelige betydning. Formen *þisa*, som findes paa flere af Gunnars mynter, er ikke neutrum, men femininum. Er dette et minde om at *moneta* er femininum?[2]

Vi har her et af de mange tilfælde, hvor Nordboerne i vikingetiden har misforstaaet det fremmede og i dette lagt en ny betydning, som de saa har udviklet videre.

I det hele viser de northumbriske mynters omskrifter ligesom deres udstyr, at Nordboerne ikke bare tilegnede sig slavisk, men at de selvstændig udviklede det fremmede og lempede det efter sit eget.

Den samme brug af nordiske ord istedenfor latinske paa mynterne findes ogsaa paa mynter fra Dublin. Før jeg gaar over til at tale om

[1] Paa lignende maade maa skrives paa Dublin-mynter *Stegn* for *Steinn*.

[2] Stephens søger (Runic Monuments II, s. 951 f.) at vise, at *mot* paa de gl. engelske og norske mynter er et fællesgermansk ord; men selv om *mot* er germansk, kunde en form *moti* aldrig være det; *moti* maa være en latinsk forkortning. Men derved blir Stephens's forklaring umulig.

dette, skal jeg dog kortelig gjennemgaa myntprægernavnene paa de angelsaksiske mynter.

Allerede Worsaae har gjort opmerksom paa, at mange af de angelsaksiske kongers myntprægere har nordiske navne[1]. Han siger: »I 8de og 9de aarhundred er myntmestrenes[2] navne endnu rent angelsaksiske. Men heni det 10de aarhundred og fornemmelig efter aar 950 begynder rent danske eller nordiske navne at komme frem. Disse nordiske navne findes isærdeleshed paa mynter, der er prægede i den nordlige del af England, iallfald i de af de danske tidlig bosatte strækninger nord for Watlinga-stræt. Men under kong Æthelred den anden (979—1013), som saalænge kjæmpede med Svend Tveskjæg og Knut den store, og altsaa dog inden Englands erobring af de danske var fuldendt, fremtræder som følge af de danskes sterkt stigende magt paa engang nordiske myntmestre i et saadant antal, at man alene paa de hidtil fundne mynter af Æthelred kan udpege navnene paa 40 til 50 forskjellige rundtom i England. Under det danske overherredomme her forekommer naturligvis paa mynter fra Knut den store og Harald Harefod en ikke mindre mængde nordiske navne, ja endog efter danevældets ophor træffes de næsten i samme antal som før paa mynter af Angelsakseren Edward Confessor († 1066).« Worsaae gir derpaa en fortegnelse paa omtr. femti nordiske myntprægernavne fra Æthelred II indtil Edward Confessor (979—1066).

Efter Worsaaes tid er en hel mængde nye mynter fremdragne, og bl. a. alle de angelsaksiske mynter i British Museum katalogiserede. Man har derved faat et langt rigere stof til sin raadighed, end det Worsaae kjendte. Jeg har allerede pegt paa, at der paa St. Edmundsmynterne (fra slutningen af 9de aarhundred) synes at forekomme nordiske myntprægernavne som *Steinn* og *Hásteinn*. Af northumbriske myntprægere fra slutningen af 9de aarhundred kjender vi næsten ingen; ellers vilde vi blant dem sikkerlig ogsaa ha truffet Nordboer. Fra første halvdel af 10de aarhundred kan derimod, som for nævnt, flere nordiske myntprægere i Northumberland paavises. Ogsaa blant myntprægere for angelsaksiske konger træffer vi fra denne tid af adskillige nordiske navne. Jeg opregner her folgende, hvis navne jeg har hentet fra Catalogue of English Coins in the British Museum, Anglo-Saxon Series, vol. II.

Under **Alfred** (871—901) finder jeg kun *Boga* (d. e. isl. *Bogi*, gl. dansk *Bughi*, gl.svensk *Boghi*). Den samme myntpræger finder jeg

---

[1] Minder, s. 156 ff.

[2] Som Hauberg har paavist, tilhører navnene myntprægere, ikke myntmestre.

ogsaa under **Eadward** (901—925), hvor navnet skrives *Bouga*, *Boga* el. *Buga*. Under Eadward den ældre maa der allerede ha været adskillige myntprægere af nordisk herkomst. Foruden denne Boge finder jeg: *Brece* (= gl.dansk *Breke*?), *Clip* (= oldn. *Kleppr*, *Klyppr*, gl.d. **Klepp*), *Framunis* (= *Framríss*), *Gunne* (= oldn. *Gunni*, gl.d. *Gunni*, gl.sv. *Gunne*), *Þurlac* (ogsa skr. *Durlac*) (= *Þorlakr*) samt *Farmen* (= *Farman* paa Olavs northumbriske mynter). Foruden disse navne er følgende muligens nordiske: *Heardher* (= *Hǫrðr* med bevaret nominativsmerke?) og *Irfara*. Dette sidste navn kan ogsaa være angelsaksisk, men er vel snarest nordisk, da det betyder en »Irlandsfarer«, en kjøbmand, som farer paa Irland (jfr. oldn. *Eyfari*, et navn, som bl. a. brugtes i Irland).

Under **Æthelstan** (925—940 el. 941) har jeg fundet følgende nordiske navne: *Are* (= oldn. *Ari*), *Asulf* (= *Ásulfr*), *Boiga* (= den før nævnte *Boga*, som her viser sig at være myntpræger i Derby[1] og af den grund sandsynligvis ogsaa har været en Nordbo), *Clac* (= *Klakr* paa svenske runestene, gl.dansk *Klak*), *Eric* (= *Eiríkr*), *Inga* (= *Ingi*?), *Sigar* (= *Sigarr*, myntpræger i Derby), *Sota* (= *Sóti*?), *Þurlac*, *Þurstan* (angliseret skrivemaade af *Þorsteinn*)[2]. Af nordisk herkomst var desuden muligens *Regnald* (= *Rognvaldr*), da han var myntmester i York[3].

Under **Eadmund** (940 ell. 41—946) findes følgende nordiske navne: *Amund* (= *Ámundr*), *Are* (= *Ari*), *Asulf* (= *Ásulfr*), *Boiga* el. *Boga* (= *Bogi*), *Clak* (= *Klakr*), *Durulf* (= *Þórolfr*?), *Freðic* (= *Friðrekr*), *Farman*, *Hana* el. *Hanen* (= *Hani* el. *Haninn*, med den bestemte artikel), *Sigar*, *Þermod* (= *Þormóðr*), *Regðer* (= *Hreiðarr*, *Reiðarr*).

Under **Eadred** (946—955) finder jeg følgende navne: *Are*, *Besi* (= *Bessi*?), *Boga* el. *Boiga*, *Cali* (= *Kali*), *Clac*, *Copman* (angelsaksisk gjengivelse af *Kaupmaðr*, *Kaupmann*?) *Freðic*, *Grim* (= *Grímr*?, mulig ags.), *Regðer*, *Swerting* (= *Svertingr*), *Þurferð* (ags. skrivemaade for *Þorfrøðr*, forek. som navn paa Nordboer i England)[4], *Þurmod* (= *Þormóðr*), *Þurulf* (= *Þórolfr*).

Under *Eadwig* (955—959) finder jeg: *Amund*, *Boiga* el. *Boga*, *Cytel* (= *Ketill*), *Clac*, *Copman*, *Freðic*, *Grim*, *Þurmod*, *Þurferð*, *Þurulf*.

Tilsammen har der saaledes indtil midten af det 10de aarhundred været omtrent 25 mænd af nordisk æt som myntprægere i angelsaksiske kongers tjeneste. Da næsten ingen angelsaksiske mynter fra denne tid

[1] Cat. II, s. 105.
[2] Alle navne med forstavelsen *Þor-* er nordiske.
[3] Cat. II, s. 106.
[4] Steenstrup III, s. 29, 35, 70 o. fl.

angir myntstedet, er det umuligt at se, hvor myntprægerne har hørt hjemme. Men de fleste af dem har vel været fra Østangel, Femborg-distriktet og især fra Northumberland; thi flere myntprægere ses samtidig at ha staat i de angelsaksiske og de northumbriske kongers tjeneste. Senere hændte det vistnok hyppig, at angelsaksiske mænd bar nordiske navne og omvendt. Men fra tiden før 950, hvor Nordboer og Angelsakser endnu stod skarpt skilte, tror jeg dog vi tør slutte, at naar en mand bærer et nordisk navn, saa er han ogsaa af nordisk herkomst.

Worsaae har allerede git en fortegnelse over myntprægere af nordisk herkomst i England fra 979 til 1066. Han anfører i denne omkr. 50 navne. Denne liste kunde med vort nuværende materiale forøges næsten til det dobbelte, ligesom der ogsaa under Eadgar (959—979) fandtes mange nordiske myntmestre. Jeg tror dog ikke, det er nødvendigt i min fortegnelse at gaa længere end til omkr. midten af det 10de aarhundred. Jeg skal blot nævne, at enkelte navne fra senere tid ligesom det forud nævnte *Irfara* tyder paa forbindelse med Irland, f. eks. *Beolan* ell. *Beola* i York under Eadward II (975—978). Navnet *Beolan* er irsk, men blev ogsaa baaret af den islandske landnaamsmand *Helgi Bjóla* og af en Nordbo i Limerick omkr. 968, *Beolan Litill.* En anden myntpræger i York under Ethelred II og Knut den store bærer det nordiske navn *Ire* (= *Íri,* en Irlænder).

Disse mange nordiske myntprægere i England fra første halvdel af 10de aarhundred viser, at vikingerne herude i fremmed land ikke bare drev krigerens haandverk, hærgede og plyndrede, men at de ogsaa med iver dyrkede fredens sysler. Man faar i det hele af myntforholdene i England under vikingetiden det indtryk, at Nordboerne med alvor har arbeidet paa at lære af Angelsakserne og stræbt efter at indhente disse der, hvor de i kultur var overlegne. Men tilegnelsen har ikke været slavisk og uselvstændig; tværtimod har Nordboerne hele tiden vidst at holde sin egen eiendommelighed frem. Derfor blir ogsaa de northumbriske mynter saa værdifulde, fordi de paa et enkelt omraade viser os vikingetidens eiendommelige kultur, og hvordan denne er opstaat. Ti fra dette ene maa vi igjen ha lov til at slutte til det mere almene, til at slutte, at vikingerne paa alle livets omraader havde øinene aabne for det fremmede og søgte at efterligne, hvor de følte sig underlegne, medens de samtidig værnede om sit eget og ikke gik op i det fremmede, men lempede dette efter sin egen eiendommelighed.

Nordboernes herredømme i Northumberland ophørte, da Northumbrerne i 954 jog Erik bort og tog Eadred til konge[1]. De eneste uafhængige

[1] Steenstrup, III s. 88.

nordiske riger paa de Britiske Øer var nu indtil Sveins og Knuts erobring det norske jarledomme paa Orknøerne og Shetlandsøerne, kongeriget Man og Suderøerne samt kongerigerne i Irland. Kun de sidste vedkommer os her. Nordboerne havde fra omkr. midten af det 9de aarhundred nybygder og riger i Irland. Disse grupperede sig om byerne Cork og Limerick paa syd- og vestsiden af øen samt Dublin og Waterford paa øst- og sydøstsiden. De to første riger var sandsynligvis danske, de to sidste norske.

Irerne, som stod saa høit i alle boglige kunster, stod før vikingernes ankomst forholdsvis lavt i materiel kultur. Deres handel og skibsfart var lidet udviklet, al betaling foregik i varer og ikke i penge. Irerne kjendte overhovedet i gammel tid ikke den kunst at præge mynter. Den overmaade rige gammelirske literatur viser tilfulde dette. I den saakaldte »Rettighedernes Bog« (*Leabhar na g-Ceart*)[1] er der saaledes tale om de forskjellige skatter og afgifter, som tilkom Irlands mange konger og fyrster fra deres undergivne. Alle afgifter, som ydes, opgives her stykkevis, f. eks. kjør, som var den sædvanlige afgift, heste, kapper, sverd o. l. Det samme indtryk faar vi af det samtidige digt om kong Muirchertachs rundgang rundt Erin (vinteren 941—942)[2]. Denne konge kræver paa sin rundgang tribut af Irlands høvdinger, men denne ydes aldrig i myntede penge, altid i kjør, klæder, sølv eller guld og lignende. Fra en noget senere tid er digtet om kong Brian Borumha (÷ 1014), som dennes hirdskald Mac Liag skrev, efterat Brian i 1002 var blit Erins overkonge[3]. I dette digt skildrer digteren de skatter og afgifter, som bragtes Brian i hans kongeborg i Kinncora. De fleste stammer bringer kjør, kapper o. l.; Nordboerne i Limerick og Dublin yder sin tribut i vin; men ingen betaler i rede penge. Vi kan af dette med fuld sikkerhed slutte, at Irerne endnu i det 10de aarhundred ikke kjendte den kunst at slaa mynt. I det hele er det vistnok tvivlsomt, om irsktalende fyrster nogensinde har ladet præge virkelige mynter.

Nordboerne er de første, som prægede mynter i Irland, ligesom de var de første, som drev handel i det store mellem Irland og udlandet. De begyndte dog ikke saa tidlig hermed som deres stammefrænder i Northumberland og de eneste, som med sikkerhed vides at ha præget mynter, er kongerne i Dublin. Flere steder i de gamle irske aarbøger og sagaer viser tydelig dette. I 968 blev saaledes Limerick indtaget og

---

[1] Udg. af O'Donovan. Jfr. Vogt, Dublin, s. 356 f.

[2] Moirthimchell Eirenn uile, dorigne Muirchertach Mac Neill, ed. Dr. E. Hogan S. J. (Dublin, 1901).

[3] Digtet er bevaret i papirhaandskr. i Royal Irish Academy, Dublin. $\frac{23}{G.8}$ f. 53.

plyndret af Irerne. Af det bytte, som Irerne gjorde, nævnes Nordboernes sadler, deres guld og sølv, deres silkeklæder osv.; men penge omtales ikke[1]. I 989 tvang Irlands overkonge Maelsechlainn Nordboerne i Dublin til at betale en haard tribut. Denne krævedes ikke i rede penge, men i guld, »en unce guld af hver gaard« (*uinge óir gacha garda*)[2]. Omtrent ti aar senere blev Dublin plyndret af kong Brian, og mellem det uhyre bytte, som gjordes, nævnes heller ikke penge.

L. J. Vogt har i sin bog »Dublin som norsk by« (s. 364 ff.) søgt at vise, at en del af de for omtalte northumbriske mynter er præget i Dublin. Men denne formodning savner ethvert støttepunkt. De northumbriske mynter danner en sammenhængende række, som ikke vilkaarlig kan skilles. Angelsaksiske og northumbriske mynter er præget af de samme mænd, om hvem man kan paavise, at de ogsaa efter Erik Blodøkses fordrivelse i 954 vedblev at præge mynter i York. Desuden har de northumbriske mynter fra Sigtryg og hans efterfølgere efter *cunune* eller *rex* paa omskriften ialmindelighed endnu et bogstav saasom: *A* (= *Anglorum*), *Tod* (= *Totius Britanniæ*)[3], S (= *Saxonum*), *Efor* (= *Eoforwic*, York) osv. Men ingen af disse bogstaver peger hen paa Dublin. Fundene viser ogsaa tydelig, at disse mynter stammer fra England. Alle myntkjendere er derfor enige om, at man ikke kan paavise, at der før Sigtryg Silkeskjæg (ca. 995—1036)[4] er præget mynter i Dublin.

Naar Nordboerne i Dublin først saa sent begyndte at præge mynter, saa er vist grunden dels, at de tidligere havde levet i næsten uafbrudte kampe, medens der, efterat Brian i 1002 var blit Erins overkonge og indtil Clontarfslaget i 1014 var en forholdsvis rolig tid. Delvis maa grunden ogsaa være, at Nordboenre i Ilrand havde overflod paa fremmede, især angelsaksiske penge.

De første mynter i Irland er alle, ligesom de ældste mynter i Norge, Sverige og Danmark, efterligninger af Æthelred den andens mynter. Dette er ingen tilfældighed; ti under Æthelred begyndte den anden store vikingerid til England, og uhyre pengesummer kom i vikingernes hænder.

En hel række af Æthelreds mynter bærer paa bagsiden omskrifter med byen Dublins navn: *Ælfelm mo(netarius) Dyfeli, Edric mo Dyf, Færemin mo Dyfl* osv.[5] Mr. Keary formoder, at disse mynter bare er efterligninger efter Æthelreds og forløbere for de egentlige nordiske

[1] War of the Gaedhel with the Gaill, ed. Todd, s. 79.
[2] Tighernach's Ann. 989, Chron. Scotorum 987, Four Masters 988.
[3] Cat. I, s. 235 anm.
[4] Dr. Aquila Smith, i Num. Chronicle, 1883, s. 32—40; Keary i Cat. of Coins; Hildebrand i Ags. mynt.
[5] Hildebrand, Ags. mynt, s. 49.

mynter i Irland[1]. Dette er dog lidet sandsynligt: ti man har ogsaa fra Knut den store en del mynter, hvor Dublin nævnes som myntsted, og Knut havde, som bekjendt, aldrig magten i Dublin. Desuden er den myntmester, som har anbragt Dublin paa en af Knuts mynter, den samme som en af dem, der gjorde det paa Æthelreds: *Feiremin mo(netarius) Dyfl*[2]. Lignende misdannelser forekommer ogsaa paa andre mynter. Der findes saaledes en mynt med indskriften *Cnut rex Sr.* (= *Sveonum*) paa forsiden og *Thormod on Siht(un)* paa bagsiden. Denne mynt er præget af Anund Jakobs velkjendte myntmester Thormod i Sigtuna, som ved en feiltagelse har anbragt Knuts navn paa forsiden, skjønt Knut bevislig aldrig har været konge i Sverige. Paa samme maade findes der en mynt med kong Æthelreds navn og som myntmester Odinkar i Lund, uagtet denne mynt er fra kong Hardeknuts tid. En anden mynt har *Magnus rex* og som myntmester Lefwine i Lincoln, skjønt Magnus den gode aldrig har hersket i England[3]. Af den slags mynter kan man derfor intet slutte, i høiden at myntprægeren, naar han er draget fra et sted til et andet, har ført sit gamle stempel med sig og undertiden — vel mest af tankeløshed — fremdeles har brugt dette. Ogsaa paa Sigtryg Silkeskjægs mynter finder man, som jeg nedenfor skal nævne, de samme besynderligheder.

Sigtrygs mynter er, som alt Hildebrand har pegt paa, præget med Æthelred den andens mynter som forbillede[4].

Vogt formoder[5], at Sigtryg paa sin mynt paa hovedet bærer den irske kongehjelm (*cleitme*). Dette er dog usandsynligt. Thi hovedet paa Sigtrygs mynt er ganske det samme som paa Æthelreds. Om den straaleformede dekoration skal fremstille en slags kongekrone eller om det ikke snarere er strittende haar, som Hildebrand formoder[6], skal jeg lade være usagt. Ialfald er det en oprindelig angelsaksisk og ikke en irsk dekoration.

Andre af Sigtrygs mynter har paa forsiden et tilvenstre vendt hoved, kongens brystbillede, og et scepter med tre knapper paa spidsen; paa bagsiden ses et kors med bogstaverne *crux* anbragt mellem korsarmene. Denne type svarer til Æthelreds type *C*[7]. En enkelt mynt, der vel

[1] Cat. II, s. LXXXIII.

[2] Hildebrand, s. 212.

[3] Herbst i Numismatic Chronicle XX, s. 226—231; Steenstrup III, s. 330 f.

[4] **G. Coffey**, Esq., bestyrer af oldsagssamlingen i Dublin, siger: »All the coins of Sitric III are imitations of the coins of Ethelred II.«

[5] Dublin, s. 368.

[6] Ags. mynt, s. 27, type D.

[7] Jfr. Hildebrand, Ags. mynt, tab. 3. De irske mynter er foruden hos Hildebrand, Ags. mynt, s. 483 ff., skildret af Lindsay, A view of the Coinage of Ireland, Cork 1839.

stammer fra Sigtrygs senere aar, har ikke Æthelreds, men Knuts mynter til forbillede[1].

De fleste af Sigtrygs mynter er præget i Dublin og har paa forsiden omskriften: SIHTRIC RE ✠ DYFLIN. Paa bagsiden læses myntprægerens og myntstedets navn. Sigtrygs Dublinmyntprægere er: *Ælfelm* (*Ælfeln*), *Arketel*, *Ascetel*, *Byrhtiod*, *Car*, *Colbrand*, *Eislenoð*, *Fastolf*, *Færeman* (*Faremin*), *Liocolf* (ell. *Ligolf*)[2], *Godric*, *Goldstegn*, *Siult*, *Stegn* (*Steng*), *Stirbirn* (ell. *Styrbyrn*)[3].

Mange af Sigtrygs mynter synes at være præget i England, eller de angir i det mindste ikke Dublin som myntsted. En mynt har saaledes paa bagsiden *Eadril mo Efor*, d. e. »Eadril monetarius i York«. En anden har i angelsaksisk sprog »Arnthor (et nordisk navn) i York gjorde (mig)«. En tredje har en angelsaksisk omskrift med myntmesterens navn Sigeric. Andre myntprægere udenfor Dublin opregnes af Hildebrand (Ags. mynt, s. 488—490).

En del myntmesternavne er ganske uforstaalige, saasom: *Iidremin*, *Ndremin*, *Ndremioeln* osv., ligesom mange af indskrifterne paa mynter, som er tillagt Sigtryg, er rent forvirrede og vistnok er enten forfalskninger eller senere efterligninger.

Af myntmesternavnene gjenfindes flere paa angelsaksiske mynter fra Æthelred og Knut, f. eks. *Ælfelm*, *Arcetel*, *Ascetel*, *Byrhtioth*, *Fastolf*, *Færemin* (?), *Godric* og *Sigeric*. De andre navne kjendes kun fra Dublin og er for størstedelen nordiske, *Car* (= *Kárr*), *Colbrand* (= *Kolbrandr*?), *Goldstegn* (= *Gullsteinn*), *Siult* (= *Sigvaldr*?), *Stegn*, *Steng* (= *Steinn*), *Stirbirn* (= *Styrbjǫrn*).

De fleste af myntprægerne skriver efter sit navn *mo Dyfl* (*Dyfli* o. l.). Car og Steng har derimod: *mo(netarius) Dyflinr*. *Dyflinr* staar for *Dyflinar* og er den gl.nordiske genitiv af *Dyflin*, byen Dublins nordiske navn (gen. *Dyfli(n)ar*). Vi har altsaa her en nordisk ordform. Nordiske ord findes ogsaa paa et par af Sigtrygs mynter, der er præget, ikke i Dublin, men i Winchester. De bærer ialfald Winchesters navn paa bagsiden. Dette betyder muligens ikke andet end, at vedkommende myntpræger i almindelighed pleiede at mynte i Winchester og derfor ogsaa andetsteds har brugt sit Winchesterstempel.

Den ene af disse mynter, hvis type er den ovenfor afbildede, har paa forsiden omskriften: *Sihtric cununq Dyfl* og paa bagsiden: *Godwine*

---

[1] Hildebrand, Ags. mynt, s. 490 og tab. 6, type E.

[2] Efter Mr. Coffey's meddelelse. *Golf*, som Mr. Coffey anfører, er vel en forkortning deraf.

[3] Efter Mr. Coffey.

mo(netarius) Wint. Den anden mynt, hvoraf eksemplarer findes baade i Stockholm, Kjøbenhavn og Kristiania, har paa forsiden omskriften *Sihtric cunnig* (ell. *cungig*) *Dyn.* og paa bagsiden: *Byrhtmer mo Win.*

Her er altsaa det nordiske *cunung* (*konungr*) traadt istedenfor det latinske *rex.* Denne skik, at sætte det nordiske ord for »konge« paa mynterne, maa stamme fra Northumberland. Vi maa huske paa, at Sigtrygs egen far havde været konge i Northumberland og der ladet præge mynter med omskriften *cunune.* Naar kong Sigtryg bruger denne nordiske titel paa mynter, som er præget af angelsaksiske mænd og sandsynligvis i England, saa viser dette, at kongen selv maa ha havt et slags kjendskab til latinsk bogstavskrift. Dette er i og for sig ikke usandsynligt. Thi Sigtryg var selv kristen og en sterkt religiøst interesseret mand. I 1026 var han saaledes paa pilgrimstog til Rom; det skal ogsaa ha været Sigtryg, som sammen med Dublins første biskop Donatus i 1038 lagde grundvolden til Kristkirken i Dublin. Endvidere kan nævnes, at Sigtryg selv havde en datter, som var nonne i et til St. Finnian viet kloster, og en søster ved navn Maelmaire (Jomfru Maria's tjenerinde). Det er saaledes sandsynligt, at Sigtryg kan ha faat nogen boglig opdragelse, og at han ialfald har lært de første begyndelsesgrunde i læse- og skrivekunsten.

Men ogsaa Sigtrygs norske myntprægere i Dublin maa ha havt en smule kjendskab til latinsk bogstavskrift udover det rent slaviske at kunne hugge et stempel. Ti indskriften *mo Dyflinr* viser, som før nævnt, hen paa norsk sprog. Forøvrigt maa ogsaa disse myntmestre ha lært begyndelsesgrundene i skrivekunsten af Angelsakser og ikke af Irer. Det viser bl. a. skrivemaaden *Stegn* og *Goldstegn* for *Steinn* og *Gullsteinn,* samt selve kongens navn *Sihtric.*

I det hele maa riget i Dublin ha staat i nær forbindelse med England og angelsaksisk kultur. En række af Sigtrygs mynter synes jo, som jeg før har nævnt, at være præget i engelske byer.

Hvad vægten af Sigtrygs mynter angaar, saa er den meget vekslende, men holder sig i regelen mellem 1,15 og 1,50 gram. Dette nærmer sig til vægten af Æthelreds mynter; dog synes Sigtrygs at ha været en smule lettere[1].

Foruden de ovenfor nævnte irske mynter, som med bestemthed kan henføres til Sigtryg, anfører Hildebrand og Lindsay en del andre mynter, som synes at være irske og som efterligner Æthelreds type D.

Indskrifterne paa de fleste af disse mynter er dog saa forvirrede, at de overhovedet ikke gir nogen mening. De maa være efterligninger,

[1] Hildebrand, l. c, s. 484 og s. 29 f.

gjort af ukyndige folk. Muligens tilhører virkelig nogle af dem de senere Dublinerkonger. Men i saa fald viser de, at Nordboerne efter Clontarfslaget, da deres politiske uafhængighed delvis ophørte, er gaaet ikke frem, men tilbage i kultur. Ialfald kan man af mynterne slutte, at det nordiske vikingesamfund og vikingekulturen i Dublin havde sin høieste blomstring under Sigtryg Silkeskjæg.

G. Coffey Esq., bestyrer af oldsagssamlingen i Dublin, som har vist mig den store velvilje at gi mig en fortegnelse over nordiske mynter i museet i Dublin, mener ogsaa, at disse mynter med forvirrede omskrifter er senere efterligninger efter Sigtrygs. Medens Sigtrygs mynter er fuldvægtige, er de andre meget lette, ofte næsten halvbrakteater. Han nævner ogsaa, at mange af dem paa bagsiden har et merke, som er eiendommeligt for Irland og som muligens skal fremstille den guddommelige haand. Det ser saaledes ud:

Med Sigtryg ophører Nordboernes selvstændige udmyntning paa de Britiske Øer. Svein Tjugeskjæg og især Knut den store følte sig efter sin erobring af England som angelsaksiske konger. Den lange række mynter, som findes fra Knuts regjering i England, er derfor angelsaksiske, ikke nordiske mynter. Vistnok forekommer der blant myntprægerne endnu flere nordiske navne end før. Men selve mynterne betegner Knut som Angelsaksernes konge[1] og var bestemt for omløb i England, ikke i Danmark. De vedkommer os derfor ikke.

Disse af Nordmænd og Dansker i England og Irland prægede »vikingemynter« er af den aller største vigtighed for vor forstaaelse af vikingetidens kultur. De viser os retningen af kulturens strømme, viser, at i det 9de aarhundred, paa den store Normannerhærs tid, var det mest fra Frankerriget, at Nordboerne modtog kulturpaavirkning, medens den angelsaksiske paavirkning først efter aar 900 blir rigtig sterk. Vikingemynternes historie viser os ogsaa, hvor merkværdig tidlig vore forfædre paa Englands jord maa være blit fuldt delagtige i Vesterlandenes høiere kultur. Og særlig gir de northumbriske mynter og et merkværdigt indtryk af kulturen i vikingenybygderne der vesterpaa.

Ogsaa i de nordiske lande begyndte kongerne ved vikingetidens slutning at slaa mynt. Disse de første udmyntninger foretoges omtrent samtidig i alle tre riger, i Danmark under Svein Tjugeskjæg, i Sverige under Olav Skotkonung og i Norge sandsynligvis under Olav Trygvessøn, idet dog ogsaa Olav Haraldssøn slog mynt. De ligger alle paa

[1] Omskriften er i almindelighed *Cnut rex Anglor(um)*.

grænsen mellem vikingetiden og den første kristne tid og har til forbillede Æthelred den 2dens mynter. En Angelsakser ved navn Godwine er den første myntmester baade hos Olav Trygvessøn, hos Olav Skotkonung og hos Svein. Paa de norske mynter og paa den ene danske mynt fra Svein angis der intet myntsted. Derimod synes Sigtuna lige fra begyndelsen af at ha været de svenske kongers myntsted, idet Olav Skotkonungs ældste mynt paa bagsiden har *Godwine mo(netarius) o(n) Siht(unum)*. I Sverige er der ogsaa med hensyn til vægten mere selvstændighed end i Norge og Danmark, idet vægten i de to sidste lande følger de angelsaksiske forbilleder, medens den i Sverige retter sig efter det hjemlige vægtsystem.

I det hele viser denne ældste myntprægning i Nordens tre lande liden originalitet. Myntmestre, typer, alt er indført fra England. Skriften er latin eller angelsaksisk. Det ser ud, som om Nordmænd, Svensker og Dansker i hjemlandet endnu ikke er kommet saa langt i kultur, som deres stammefrænder i nybygderne i Northumberland var det trefjerdedels aarhundred tidligere. Merkeligt er det især at se, hvor angelsaksisk den store erobrer Knut fremtræder paa sine mynter. Paa enkelte bevislig danske mynter kalder han sig endog *rex Anglorum*. Nordboerne i hjemlandene havde tydeligvis ved kristendommens indførelse endnu ikke rigtig lært selvstændig at tilegne sig meget af det fremmede, men stod endnu undrende og imponerede ligeoverfor Vestens kultur.

Jeg skal derfor ikke gaa nærmere ind paa den ældste udmyntnings historie i de nordiske lande, især da denne alt i forveien er vel kjendt gjennem udmerkede forskeres arbeider: Schive og Holmboe i Norge, Hauberg i Danmark og H. Hildebrand i Sverige.

Maal og vægt.

I nær forbindelse med spørgsmaalet om Nordboernes udmyntning og penge staar deres maal- og vægtsystem. Allerede i den fællesariske tid maa Indoeuropæerne ha forstaat at bruge alenmaal. Vort »alen« (oldn. *ǫln*) er nemlig det samme ord som lat. *ulna* og græsk *ὠλένη*. Egentlig betegner ordet den forreste del af armen, fra albuen til fingerspidsen, hvilket ogsaa er ordets almindelige betydning i græsk. Foruden armen har menneskene fra umindelige tider af brugt foden og tommelfingeren til at maale med. Men arm, fod og fingre har ikke den samme størrelse hos de forskjellige mennesker. Derfor fik begreberne alen, fod og tomme lidt efter lidt sin faste betydning; de gik over til at bli virkelige længdemaal. Dette var dog i Norden foregaat lang tid før vikingetiden begyndte.

Længe før vikingetiden har Nordboerne ogsaa havt sit eget vægtsystem, **marken** (oldn. *mork*), **øren** (oldn. *eyrir*) og **ørtugen** (oldn. *ertog*). Nordboernes ældste vægtsystem var grundet paa det gamle romerske. Den nordiske øres vægt svarer til den romerske *unces*, som var 27,25 gram eller 576 hvedekorn. Hvilken vei det romerske vægtsystem har vandret til Norden, kan vi nu ikke med sikkerhed sige. Sandsynligvis har det dog været over Øst-Europa, kanske gjennem Goternes forbindelse med Romerriget. Man skulde tro, at vikingetogene havde lært Nordboerne at kjende og bruge Vest-Europas vægtsystem og særlig Karl den stores **pund**. Der findes dog, merkelig nok, ingen spor til at Nordboerne i vikingetiden har forandret sit vægtsystem. Jeg er selv ikke sagkyndig paa dette omraade. Jeg har derfor henvendt mig til den bekjendte engelske socialhistoriker F. Seebohm, L. L. D., som har foretat udstrakte undersøgelser angaaende dette spørgsmaal. En del deraf har han meddelt i sit verk »Tribal Custom in Anglo-Saxon Law«. Han har desuden med stor velvilje git mig en række nærmere oplysninger. Han skriver bl. a., at man kan slutte en del af de vægtlodder, som er fundet i knæerne paa en viking, som sammen med sin hest var henlagt paa øen Colonsay, en af Hebriderne. — Det hele findes nu i museet i Edinburgh. — Disse vægtlodder varierer fra 26,30 til 24,74 gram og er altsaa tungere end den merovingiske unce, som veiede 24,54 gr. Seebohm skriver: »Det er klart, at denne viking tog med sig til den anden verden den romerske og ikke Karl den stores unce.«

Til det samme resultat er Seebohm ogsaa kommet efter at have veiet betalingsringe og vægtlodder i de nordiske museer. Det eneste vidnesbyrd vi har om, at Karl den stores pund alt i vikingetiden var kjendt i Norden, er ordet *pundari*, »punder, enarmet vægtstang«, som første gang forekommer i Egil Skallagrimssøns »Sonartorrek«[1]. Dette ord er en afledning af det lat. *pondo*, indekl. »pund«; deraf maa man i middelalderen ha dannet et *pondarius*. Ordet er kommet til Norden fra Frankerriget; men ad hvilken vei, kan nu ikke afgjøres. Ellers er det bare mynterne, som dog af helt andre grunde viser overensstemmelse med angelsaksisk vægt.

[1] I sammensætningen *líðpundari*.

IX. Billedkunst.

A. De gotlandske billedstene.

I aarhundreder før vor sikre historie begynder, var Gotland, kan vi sige, civilisationens yderste forpost mod Norden. Ikke langt derfra mundede jo de store handelsveie ud, som gjennem Mellem- og Øst-Europa førte fra Italien og Sortehavsegnene. — Naar Ptolemaeus i sin geografi (l. II, c. XI) fortæller, at Skandias ø ligger ligeoverfor Weichsels munding, saa vidner dette om, at en af de store handelsveie til Norden gik nedover langs Weichselfloden. — Allerede i de første aarhundreder efter Kristi fødsel havde Gotland sammen med de nærliggende øer Öland og Bornholm stor betydning som midtpunkter for denne handel. Ved Hunnernes indfald afbrødes for en tid al forbindelse mellem Norden og Syd-Europa. Men den knyttedes paany og igjen livligere, efterat Nordboernes nære stammefrænder Herulerne og især Goterne paany havde vundet magten i Donauegnene. Der bodde ved slutningen af det 5te aarhundred med Nordboerne nærbeslægtede stammer lige fra Østersjøens sydøstlige hjørne og ned til Sortehavet og Adriaterhavets bund. Enkelte forskere mener endog, at Gotland oprindelig var befolket af Goter. Øens befolkning kaldtes jo ogsaa i gamle dage *Gutar* ell. »Goter«[1].

Allerede i den saak. »romerske jernalder«, d. e. i de første aarhundreder efter Kristi fødsel, da Romerrigets kulturbringende indflydelse strakte sig helt op til Norden, maa der paa Gotland ha udviklet sig en forholdsvis høi og eiendommelig kultur. En endnu rigere udvikling fik denne kultur i folkevandringstiden. Man har paa Gotland og i de nærliggende dele af Sverige fundet en række prydsager fra denne tid; de er alle ædelt smykket med ornamenter og forsiringer i en eiendommelig afart af folkevandringens stil, som man kunde kalde den gotlandske stil. »Meget af hvad der hører til denne gruppe, maa ansees for at være baade det smukkeste og eiendommeligste, som Norden har frembragt i folke-

[1] S. Bugge, Norges Indskrifter med de ældre Runer I, s. 148 ff.

vandringens stil, om ikke det bedste, som overhovedet er udført i denne stil«[1].

Paa folkevandringstiden maa Gotland alt ha staat i direkte forbindelse med de Britiske Øer. Denne forbindelse blev i vikingetiden stadig livligere og livligere. Der findes saaledes fra det 10de og 11te aarh. næsten ligesaa mange angelsaksiske mynter i Nationalmuseum i Stockholm som i British Museum i London. Og størstedelen af disse er fundet paa Gotland. De fleste af disse mynter er vistnok kommet til Gotland paa fredlig vis, gjennem handel. Gotlændinger tog nok ogsaa del i vikingetogene; men vi hører intet om at de, paa samme maade som Dansker og Nordmænd, krævede skat af Angelsakserne. Samtidig vedblev ogsaa forbindelsen østover med Sortehavet, ja selv med Asien, hvorom de mange paa Gotland fundne arabiske, saakaldte kufiske mynter vidner.

Om Gotlands høie kultur i svunden tid fortæller ikke, saaledes som om Islands, digte og sagaer. — Den eneste undtagelse er den lille i det 13de aarh. nedskrevne *Guta saga*, som taler om øens ældste historie. — Vi maa læse fortidens kultur ud af prydsager og billeder, mindesmærker, som alle vidner ikke bare om en udviklet formsans, men som ogsaa gir os bud fra sagnenes og mythologiens verden og taler til os om det daglige liv. I fremste række kommer da de **gotlandske billedstene**, som jeg i det følgende særlig skal tale om. Jeg skal paa forhaand minde om, at jeg af fag ikke selv er arkæolog. Det er derfor kun enkelte sider af billedstenenes kunst, som jeg kommer til at behandle. Størst hjælp under mit arbeide har jeg havt af Sophus Müllers banebrydende arbeide »Dyreornamentiken i Norden«, hvor han har vist den nordiske ornamentiks sammenhæng med og paavirkning af fremmede motiver. Sophus Müller skjænker ikke de gotlandske billedstene nogen særlig omtale; — de vigtigste af dem er først blit kjendt, efterat han skrev sin afhandling. — I Sverige har man allerede længe havt øinene aabne for disse billedstenes betydning. Riksantikvar Hans Hildebrand siger saaledes om dem: »Bildstenarna äro af ytterste intresse för kännedomen om vår forntids tro och seder«[2]. Først i de sidste aar har man dog, foranlediget ved nye fund, begyndt nærmere at studere dem. Jeg skal særlig nævne dr. Pippings og dr. Brates arbeider om Ardrestenene[3] og

[1] Sophus Müller, Dyreornamentiken i Norden, i Aarb. f. nord. Oldk. 1880, s. 258; jfr. s. 255.

[2] Från äldre tider, s. 6.

[3] H. Pipping: »Om runinskrifterna paa de nyfunna Ardrestenarna«, Upsala 1901; E. Brate: »Ardrestenarna«; Arkiv f. nord. filologi XVIII.

en netop udkommen afhandling af Fredrik Nordin »Till frågan om de gottländska bildstenarnas utvecklingsformer«. — Den sidstnævnte afhandling har jeg først lært at kjende, efterat mit arbeide var afsluttet, og har derfor ikke fuldt ud kunnet benytte den. —

De gotlandske billedstene taler ikke bare til os om Gotland selv, om indbyggernes tro og sæder; de viser os ogsaa for et tidsrum af omtrent et halvt aartusen øens kulturforbindelser med fremmede lande. Men særlig for vikingetiden er de af betydning. De viser os, hvordan vikingetiden ikke kommer som noget fuldstændigt nyt. Kun er det saa, at alle forbindelser med udlandet fra nu af blir mangedobbelt rigere og livligere og paavirkningen varigere og frugtbarere. De gotlandske billedstene viser os fremdeles, at Nordboerne her som paa de fleste omraader havde sit eget hjemlige at bygge paa, hvori de saa paa en ofte beundringsværdig maade forstod at indpasse det fremmede, saaledes at hjemligt og fremmed smeltede sammen og der derved opstod en ny, høiere kultur, den gotlandske vikingetids billedkunst, som hører til det merkeligste af hvad Nordboerne overhovedet i middelalderen har frembragt af bildende kunst.

Oprindelsen til de gotlandske billedstene maa søges paa hjemmets grund. Som professor Montelius har antaget og Fredrik Nordins undersøgelser nærmere har paavist, stammer de fra de reiste kalkstensheller, som findes paa flere gotlandske gravpladser og som er fra den romerske jernalder. Nordin har fundet et par saadanne kalkheller, som var forsynede med en bord af ornamenter og som synes at være fra slutningen af det 4de aarh. efter Kristus. Lidt efter lidt blir stenene høiere og prydligere; stenens flade gjøres jevnere og glattere — den gotlandske kalksten er jo meget let at behandle —, og stenens ene flade side dækkes med siratborder, ornamenter og billeder af mennesker og dyr. Der opstaar nu i løbet af folkevandringstiden en gotlandsk billedkunst, som godt kan taale at sammenlignes med hvad der i samme tidsrum paa Gotland blev frembragt af prydkunst paa smykker, vaaben og redskaber. Ogsaa her virker det fremmede befrugtende paa det hjemlige og først derigjennem opstaar den virkelige kunst. Og gjennem paavirkningen udenfra udvikler den gotlandske kunst sig mere og mere for ved vikingetidens slutning at naa sin høieste blomstring.

Lad os, før vi gaar videre, tænke over, hvordan kunst i det hele pleier at opstaa. Naar vi undtager den ældste kunst, f. eks. den ægyptiske og den babylonisk-assyriske, hvis oprindelse vi ikke kjender, eier historien næppe noget eksempel paa at en kunst er opstaat af sig selv,

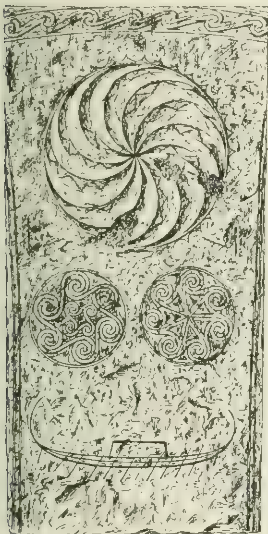
uden paavirkning udenfra. Der maa være spirer og begyndelser hos folket selv. Men der trænges paavirkning udenfra, forat disse skal kunne udvikle sig og blomstre. Vi ser dette til alle tider. Den ældste græske kunst viser umiskjendelig sit slægtskab med forasiatisk og ægyptisk kunst. Renaissancens skulptur er blomstret op under antikens vækkende og livbringende indflydelse. Og heller ikke renaissancens malerkunst er opstaat af sig selv; den har udviklet sig lidt efter lidt, paavirket af den byzantinske kunst og, hvad landskabsmaleriet angaar, af miniaturmaleriet. — Det italienske landskabsmaleri til og med Rafael med dets fremstilling af træer, borge, floder o. l. er tydeligvis oprindelig tænkt i smaat og maa derfor ha udviklet sig fra miniaturmaleriet og de illuminerede haandskrifter, paa samme maade som den flamske malerkunst. — Men hvad skaar gjør vel dette i den græske kunsts eller i renaissancekunstens uvisnelige skjønhed? Og nu, for at sammenligne det mindre med det større, hvorfor skulde den gotlandske kunst ha udviklet sig paa anden maade end al anden kunst? Vidner det ikke høit nok om Nordboernes kultur i vikingetiden, at der overhovedet paa Gotland i det 10de og begyndelsen af det 11te aarhundred virkelig har været frembragt noget, vi kan kalde kunst?

Jeg tror da allerede paa forhaand, at det er sandsynligt, at de mænd som reiste de gotlandske billedstene har været paavirket af fremmed kunst. Og undersøger vi stenene selv, vil vi finde denne vor tro styrket. Jeg følger her, som før nævnt, i Sophus Müllers fodspor. Hans mening er, som bekjendt, at den nordiske ornamentik i den yngre jernalder er sterkt paavirket af den irske, men ogsaa af den karolingiske prydkunst. Man kan i enkeltheder være uenig med Sophus Müller; men alle maa være enige om at han ved at fremholde sammenhæng og forbindelser i ornamentiken har virket i høi grad vækkende og befrugtende.

Den indflydelse fra Irland og fra keltisk kunst, som Sophus Müller mener at spore paa smykker og vaaben, viser sig endnu tydeligere paa de gotlandske billedstene og den viser sig ikke bare i vikingetiden, men endnu tidligere, som det synes allerede i det 7de aarhundred. Allerede Nordin i sin før nævnte afhandling har været inde paa dette. Han siger: »Men redan beträffande de äldre bildstenarna har jag af en dansk forskare, doktor Sophus Müller, blifvit uppmärksamgjord på at möjligen ett inflytande fran de engelska öarna kunde vara at spåra. Hufvudornamenten på dessa fem äldre stenar, solhjulet, om jag så får kalla det, och spiralerna återfinnas ock i de illuminerade handskrifterna. I sådant fall skulle samfärdsel hafva börjat äga rum mellan Gottland och

de engelska oarna redan före de egentliga vikingatagens tid. Jeg skal i det følgende gi flere grunde for rigtigheden af denne opfatning og søge at vise, at der ikke alene for vikingetiden maa ha været handelsforbindelser mellem Gotland og de Britiske Øer, men at Gotlændinger selv maa ha seilet til Skotland, hvor de har sét stener prydede med billeder og ornamenter.

Før jeg gaar over til nærmere at begrunde dette, er det dog nødvendigt først at tale lidt om stenene selv. Yngre end de ældste gotlandske ornamentstene, der kun har en bord i kanten, men ældre end de egentlige vikingetidens billedstene er en liden gruppe ved sin form og udsmykning nær sammenhørende stene fra Havor, Stenbro, Bro, Vallstenarum, Sanda og Martebo. Den sidstnævnte sten har desuden i urnordiske runer en indskrift, som dog synes at være yngre end forsiringerne paa stenen og at være fra 8de aarhundred. De sagkyndige mener, at disse stene alle er ældre end vikingetiden. Snarest er de kanske fra anden halvdel af det 7de eller første halvdel af det 8de aarhundred; dog kan vi ikke med sikkerhed afgjøre deres alder. Om deres bestemmelse kan heller intet med vished siges; sandsynligvis har de vel været reist til minde om afdøde. Høiden er gjerne en halvanden meter. Stenene er rektangelformede, saaledes at bredsiden er kortere end langsiden. Opsiden er i almindelighed svagt afrundet, medens langsiderne er buet en smule indad. Denne form er vistnok, som Nordin mener, naturlig udviklet ud fra kalkhellernes. »Stenarnas kanter äro försedda två med en meanderslinga, en, möjligen två, med sicksackornament, en med ofullständiga spiraler och en med ränder«[1]. Allerede disse border har sit sidestykke i irsk kunst og især i de skotske billedstene; derfra alene kan man dog ikke drage nogen slutninger. Vigtigere er de øvrige ornamenter paa stenene. Disse har alle, for at bruge Nordins ord, dét tilfælles, at det lineære

Brostenen.

[1] Nordin, s. 147.

element spiller en meget betydelig rolle paa dem. Midt paa de fem af stenene er der en stor cirkel, fra hvis centrum der udgaar sterkt bøiede straaler, saaledes som man vil se paa billedet af Bro-stenen.

Midt paa stenen fra Vallstenarum er der en stor cirkel med fire spiraler indeni. Disse spiraler gaar ogsaa igjen, som man vil se, paa Brostenen og ligeledes paa Martebostenen, hvoraf desværre bare en del er bevaret, samt paa Stenbrostenen. Paa nogle af disse stene findes der ogsaa meget enkelt udførte dyre- og menneskeskikkelser.

Selve de med straaler forsynede cirkler, som man har kaldt solhjul, er muligens for en del af gotlandsk oprindelse. Nordin oplyser, at et lignende ornament er fundet paa gotlandske gravkar fra den romerske jernalder. Men naar man overførte dette ornament paa stenens flade, saa skyldes dette, skulde jeg tro, ogsaa fremmed paavirkning. Solhjulet gjenfindes nemlig som et vigtigt led af irsk ornamentik. Og hvad de af en cirkel indesluttede spiraler angaar, saa er de udpræget keltiske og kan ikke stamme fra ældre gotlandsk eller nordisk prydkunst. Lignende spiralværk er nok fundet paa prydsager i Norden; men disse er, efter forskernes samstemmige mening, ikke nordiske, men stammer fra de Britiske Øer og er ved vikingetogene kommet til Norden fra nybygderne paa de Britiske Øer.

Allerede før kristendommens indforelse paa de Britiske Øer havde der hos Kelterne her og særlig i Irland udviklet sig en eiendommelig kunst og stilart, som især findes anvendt paa broncesager, som speil, armbaand, sverdhaandtag, skjolde o. l. Noget af det mest karakteristiske ved denne stil er netop dens udstrakte brug af spiralen som ornament, hvorved den mere end ved noget andet skiller sig ud fra andre stilarter og viser sit keltiske præg. Denne stilart, som enkelte forskere kalder »early Celtic«, tilhører tiden fra omkr. aar 300 før Kr. indtil kristendommens indførelse[1]. Man kan se en prove paa den i den nedenfor afbildede, i Skotland fundne bronceplade med spiraler i rød og gul emalje.

[1] Allen og Anderson, The early Christian Monuments of Scotland, indledn. p. LXVIII ff., Edinburgh 1903. Dette arbeide er udkommet, efterat jeg havde fuldendt mit arbeide; jeg har derfor kun delvis, ved enkelte senere foretagne rettelser faat anledning til at benytte dette baade ved sin tekst og sine illustrationer lige fremragende værk.

Efter kristendommens indforelse naaede den keltiske kunst i Irland en endnu høiere blomstring. Allerede i 6te og 7de aarh. e. Kr. eiede Irerne en merkelig og i enkelte henseender uovertruffet prydkunst, som bl. a. har frembragt illuminerede haandskrifter, der hører til det vakreste af hvad bogprydkunsten overhovedet har frembragt. Denne kunst bredte sig med de irske missionærer og geistlige ogsaa til andre lande, hvor irsk kristendom vandt indpas, særlig til Skotland og Northumberland. Til de vakreste eksemplarer hører »Book of Durrow«, »Book of Lindisfarne« og »Book of Kells«. De to førstnævnte af disse haandskrifter hører til den ældste periode af irsk illustrationskunst. I dem er sammenhængen med den hedenske irske prydkunst særlig fremtrædende. Spiraler danner ved siden af baandslyngninger det vigtigste led i udsmykningen. I den yngre stilperiode, som begynder henved aar 900, kommer ved siden af de lineære elementer ogsaa bladmotiver til[1]. Ved siden heraf begyndte der ogsaa i Skotland at udvikle sig en eiendommelig kunst, som især anvendtes paa reiste stenmindesmerker. Disse findes kun i det egentlige Skotland fra Firth of Forth indtil Shetlandsøerne i nord. Det søndenfor liggende omraade, som i nord afsluttedes med Antoninus's vold, beherskedes af Rom. Her finder vi ogsaa reiste stene, men med latinske indskrifter svarende til dem, som vi fra den tidlige kristendom finder f. eks. i Frankrig og England. Hvor gamle de ældste af de eiendommelig skotske billedstene er, derom er forskerne endnu ikke enige. Dog synes det, som om de stammer fra tiden efter kristendommens indførelse. I det 7de aarhundred fandtes de i alle fald[2]. De bestaar af reiste, raat tilhugne stene, hvori der er indhugget eller indridset underlige symboler, hvis betydning man endnu ikke fuldt har formaaet at forklare. Til de hyppigst forekommende af disse hører symboler som: slange, kam, halvmaane, speil, skive osv. Kunsten i disse ældste mindesmerker kan endnu ikke maale sig med de yngre stenes; dog er enkelte af symbolerne allerede begyndt at udsmykkes med streger, cirkler, spiraler o. l. Aller mest almindelige er vistnok de skive- og speillignende

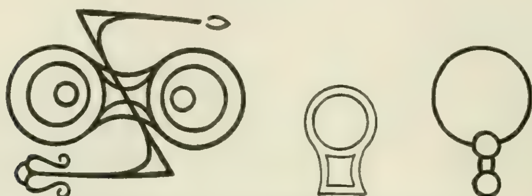
Bronceplade, efter Romilly Allen og Joseph Anderson, The early Christian Monuments of Scotland, p. LXXV, fig. 9.

---

[1] Early Christian Monuments of Scotland, p. LXXVII ff.

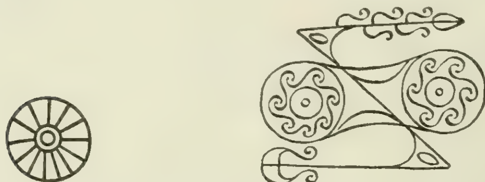
[2] Sammesteds, p. XXXI ff.

symboler. Oftest forekommer de kanske ganske enkelt indhugne uden udsmykning, som de følgende eksempler vil vise.

Efter Early Monuments of Scotland, fig. 303, 314 c, 133.

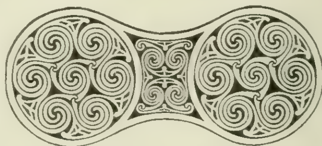
Undertiden er ogsaa symbolerne mere udsmykkede. Dette er i

Sten fra Knockando, Elginshire. (Efter Early Christ. Mon., fig. 132)

Efter Early Christian Monuments, I, no. 121.

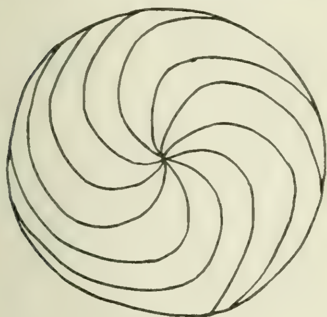
endnu høiere grad tilfældet med de yngre skotske billedstene, som jeg senere skal tale nærmere om. Enkelte af disse er dog temmelig gamle og vistnok ældre end den her omhandlede gruppe af gotlandske billedstene. Paa det nedenfor afbildede symbol ser vi saaledes inde i en cirkel syv spiraler, den ene i midten og de seks andre omkring. Spiralerne er forbundne ved hjælp af ~-formede kurver. Med hensyn til spiralernes anvendelse i keltisk kunst henviser jeg forøvrigt til den bekjendte arkæolog Romilly Allen's udredning derom i det ofte nævnte arbeide »Early Christian Monuments of Scotland (s. 363—403). Mr. Allen summerer sin undersøgelse op i følgende ord: »Spiral work is almost unknown on the early Christian monuments of England and Wales, being found in its greatest perfection on the sculptured stone-work and metal-work of Ireland and Scotland and in the Hiberno-Saxon MSS. of the best period, say from A. D. 600 to 900.«

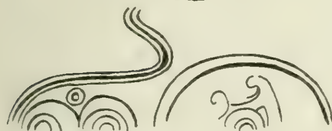

Early Christ. Mon., fig. 67.

Saaledes er der med hensyn til tiden intet til hinder for at de gotlandske billedstene kan være paavirket af de skotske og af irske og skotske metalarbeider. Og ser vi lidt nærmere paa selve ornamenterne, blir, synes jeg, denne formodning til vished. Fælles for de gotlandske og de skotske billedstene er først og fremst de cirkelformede symboler, der smykker stenenes flade. Det foran afbildede »solhjul« fra stenen i Knockando minder om »solhjulet« paa de gotlandske stene. Men mere afgjørende er spiralerne. Allerede paa de ældste skotske billedstene forekommer det foran afbildede symbol med to forbundne skiver og et Z-formet ornament; inde i den ene skive ser man 6, i den anden 7 ved hjælp af S-formede kurver sammenføiede spiraler. Paa Brostenen ser vi ligeledes to skiver, den ene med 6 og den anden med 7 spiraler. — En saadan lighed kan næppe være tilfældig. — Helt irsk i sin karakter er ogsaa den store skive med 4 spiraler paa stenen fra Vallstenarum.

Det samme er tilfældet med ornamenterne paa Martebostenen. Disse er dog desværre, som alt nævnt, kun ufuldstændig bevaret. Med det

Fra Martebostenen (efter tegning i Nationalmuseum i Stockholm).

Efter Early Christian Mon. of Scotland, fig. 109.

Brudstykke af sten fra Drainie. Early Chr. Mon., fig. 129.

underlige ornament nederst tilvenstre paa Martebostenen tør maaske det paa skotske billedstene hyppig forekommende halvmaaneformede symbol sammenlignes. Ogsaa med symbolet paa stenen fra Drainie er der

lighed. Spiralerne nederst tilvenstre paa Martebostenen har ikke liden lighed med dem paa den skotske Inveruryslen.

Sten fra Inverury.
Early Chr. Mon., fig. 180.

At spiralerne paa de gotlandske stene selvstændig har udviklet sig paa Gotland uden tilknytning til fremmede motiver, er lidet sandsynligt. De har ingen tilknytning i Gotland eller overhovedet i Norden. Paa de Britiske Øer kan vi derimod følge tilsvarende spiralers udvikling tilbage til før Kristi tider. De kunstnere, som har hugget Bro- og Vallstenarumstenene og de med disse samtidige gotlandske billedstene, maa, tror jeg, ha været direkte paavirket af de skotske billedstene.

Kunstkyndige gutniske mænd maa alt i det 7de aarhundred ha seilet til Skotland og dér ha sét baade de vakre med emalje og spiralverk prydede metalarbeider og de med underlige symboler indhugne høie stene. Selv eiede de i lige høi grad som sine skotske og irske fæller sans for linjens og for formens skjønhed. Desuden er den gotlandske kalksten lettere at tilhugge end den skotske granit. De gutniske billedstene kom derfor ikke til at bli slaviske efterligninger af de skotske; de blev selvstændige kunstværker, som i skjønhed stod høit over flere af sine skotske forbilleder. Fremmed og hjemligt smeltede paa de gotlandske stene sammen til en ny stilkunst.

Flere forskere har fremholdt en anden opfatning, bl. a. den danske arkæolog amtmand Vedel i en afhandling »Bornholmske undersøgelser«[1]. Han taler her om den »irske stil«, som viser sig paa bornholmske spænder og er raadende i tiden fra omkr. 700 til 850 eller 900, da den fortrænges af den karolingiske stil. Vedel mener at denne indflydelse fra irsk ornamentik ikke kan skyldes direkte paavirkning; Gotlændinger seilede ikke, mener han, saa tidlig som ved aar 700 til Irland. Irske munke og missionærer har indført sit hjemlands prydkunst i Mellem-Europa og den irske stil har efter ham fulgt de fra gammel tid brugte handelsveie fra Syd-Tyskland og Schweiz paa sin vandring til Bornholm og Gotland. Vistnok er det saa, at i de af Irer grundede klostere i Schweiz og Syd-Tyskland trivedes ogsaa irsk illustrations- og prydkunst. Men sager i irsk stil, svarende til de bornholmske, er efter hvad Vedel selv oplyser ikke fundet langs de gamle handelsveie op til Østersjøen. Spænder og andre prydsager kan dog ved handel vandre gjennem mange hænder og behøver

[1] Aarbøger f. nord. Oldk. 1890, se særlig s. 41—45 »Om oprindelsen til den irske stil paa Bornholm«.

ikke at forudsætte nogen direkte forbindelse mellem to lande. Anderledes med høie stenmindesmerker. De føres ikke af kjøbmænd fra land til land. Naar der ogsaa paa dette omraade findes lighed — og det i enkelthederne — mellem gutnisk og irsk-skotsk kunst, da maa vi ha lov til at slutte, at de sjø- og handelskyndige Gotlændinger, som i aarhundreder havde seilet paa Østersjøen, paa folkevandringens tid ogsaa var begyndt at vove sig længer — over Nordsjøen til de Britiske Øer.

Historien melder intet om gutniske mænds tog til Skotland, hverken i vikingetiden eller tidligere. Hvordan skal vi da forklare os, at Gotlændinger ifølge billedstenenes vidnesbyrd alt før aar 700 synes at ha været i Skotland? Af den ældste gruppe af de skotske billedstene findes der mange ikke bare i Skotland selv, men ogsaa paa øerne nord for fastlandet, paa Orknøerne og Shetlandsøerne. Heroppe er det, tror jeg, at gutniske mænd først har sét de billedstene, som de siden efterlignede hjemme paa sin egen ø. Længe før den egentlige vikingetid begyndte, havde mænd fra Hordaland, Ryfylke, Jæderen og de nærliggende bygder faret over Nordsjøen og fæstet bo paa Shetlandsøerne og vel ogsaa paa Orknøerne. Dr. Jakob Jakobsen, som først har paavist dette, sætter tiden for Nordmændenes bosættelse til henved aar 700[1]. Jeg tror den maa sættes endnu tidligere. — Nordmændene fortrængte hurtig den indfødte piktiske og gæliske befolkning, som vistnok enten udvandrede eller smeltede sammen med Nordmændene. De fleste af de billedstene, som man har fundet paa øerne, maa vel derfor alt ha været dér ved Nordmændenes ankomst. — Meget tidlig, alt i det 6te og 7de aarhundred, maa gutniske og østsvenske mænd være kommet paa handelsfærd til Norges kyster. — Alt Tacitus fortæller jo, at Svearne havde flaader ude paa Østersjøen. Og min far, professor S. Bugge, vil andetsteds søge at vise, at der er flere opreiste stener med indskrifter i den ældre rækkes runer i norske kystegne, som vidner om forbindelse med Øst-Sverige eller Gotland. Med Sørlandets og Vestlandets mænd har da, tror jeg, de gutniske sjøfolk git sig i lag og har sammen med dem gjort de første farter over Nordsjøen. —

Saa kom selve vikingetiden. Nye skarer strømmede over havet. Vikingerne begyndte at hjemsøge det skotske fastland og kom ned til Northumberland. De vovede sig rundt Kap Wrath, satte sig fast paa Hebriderne og paa Man og kom helt ned til kysterne af Cumberland og af Irland. De gotlandske billedstener synes at fortælle os, at gutniske mænd i det 10de og 11te aarhundred ogsaa har taget del i disse færder.

[1] Shetlandsøernes stedsnavne, i Aarb. f. nord. Oldk., 1902.

De har optaget nye ornamenter og kunstmotiver og har derved udviklet sin kunst til større og større frihed og selvstændighed. De har bygget paa fremmede motiver, men har omdannet dem i sin egen aand. Istedenfor den keltiske vrimlende mangfoldighed har de som Nordboer søgt at skabe ro, klarhed og kraftig virkning.

Billederne taler her om forbindelser, som historien ellers intet vidner om; de fortæller om gotlandske mænds fredlige handelstog — kanske var der ogsaa vikingetog —, først til Shetlandsøerne og Orknøerne, saa til det østlige Skotland og til Northumberland og siden til Irland og øen Man eller til Hebriderne og de vestlige egne af Skotland. Ved siden af Shetlandsøerne og Orknøerne har kanske den keltiske kunst i Northumberland havt størst betydning. Allerede tidligere har professor S. Bugge, paa grund af fælles særegenheder ved runerne paa Isle of Man, Gotland og Østergøtland og enkelte norske indskrifter, især paa Jæderen, sluttet, at der har været en slig forbindelse mellem Gotland og de af Kelter beboede dele af de Britiske Øer. Han siger: »Den paa øen Man forekommende kortkvisttype af runeskriften er efter min formodning bragt til Vesterlandene af østsvenske mænd, snarest af Gotlændinger og tillige af Østgøter, som var seilet ud fra Braaviken og nærliggende havne. I Skotland mødtes disse østsvenske mænd, tænker jeg mig, med Nordmænd, navnlig Nordmænd fra det sydvestlige Norge. Disse Nordmænd bragte derefter den runeskrift, vi finder paa Man, fra Skotland til Jæderen«[1]. Om disse gamle forbindelser fortæller de historiske kilder os intet. Og dog kan der vel, som Johannes Steenstrup mener, næppe være tvivl om, at **Svenskerne** ogsaa har deltaget i farterne mod vest[2]. Indskrifter fra Mälaregnene fortæller ofte om mænd, som døde i Vesterlandene. Jeg kan ogsaa nævne, at der paa en gammel sten med indridsede symboler fra Knockando i Morayshire i det nordøstlige Skotland findes en indskrift med nordiske runer. Denne synes at maatte læses SIKUIK[3]. Professor S. Bugge mener, at dette sandsynligvis er en sideform til det svenske kvindenavn *Sigri*. De gotlandske billedstener viser os i alle fald, at gutniske mænd i vikingetiden aar ud og aar ind har færdedes paa de Britiske Øer og mødt keltiske mænd, Skotlændere og Irer, og at de fra dem har modtaget rig og frugtbar kulturpaavirkning.

Jeg har her bare talt om billeder og ornamenter. Men de mænd, hvis blik der vesterude paa Shetlandsøerne blev opladt for kunst og skjønhed og som, om end famlende og usikkert søgte at tyde korsenes

[1] S. Bugge, Hønen-runerne fra Ringerike, s. 20.
[2] Normannerne II, s. 326.
[3] Sculpt. Stones of Scotland II, pl. CV.

billedsprog, deres sind maa ogsaa være blit opladt for Vesterlandenes kristne kultur. Her oppe paa Orknøerne og Shetlandsøerne har da Nordmænd og østsvenske og gutniske mænd før vikingetidens begyndelse først mødt keltiske mænd og er blit paavirket af keltisk kultur.

Allerede den bekjendte tyske sprog- og oldtidsforsker, professor H. Zimmer, er ad andre veie kommet til at drage lignende slutninger. Gamle irske legender og sagn viser efter hans mening, at irske munke alt ved aar 700 eller endnu tidligere oppe paa Færøerne, Shetlandsøerne og Orknøerne er kommet i forbindelse med Nordboerne[1].

Om disse forbindelser i vikingetiden og de spor, de har sat efter sig paa billedstenene, er det, jeg i det følgende skal tale. I løbet af den

Tjängvide-stenen.

yngre jernalder naar paa Gotland den bildende kunst en stedse høiere og høiere udvikling. Billedstenenes form blir en anden: oventil faar de gjerne form af en hestesko og skraaner derpaa jevnt udad til begge sider, saaledes som den tidligere (s. 271) afbildede Högbrosten viser.

[1] Ueber die frühesten Berührungen der Iren mit den Nordgermanen (i Berliner-akademiets skrifter).

Nordin mener, at denne billedstenenes eiendommelige hesteskoform har udviklet sig lidt efter lidt ud fra den oprindelige rektangulære form. Muligens turde dog ogsaa den i Irland, paa øen Man og i det vestlige Skotland almindelige korsform ha virket med. Som bekjendt udmerker det keltiske kors sig derved, at der mellem dets arme og skaftet er anbragt dele af en cirkels radius. Paa de før nævnte steder er det regelen, at korsarmene kun er antydet paa stenen, medens cirkelen er frit udhugget.

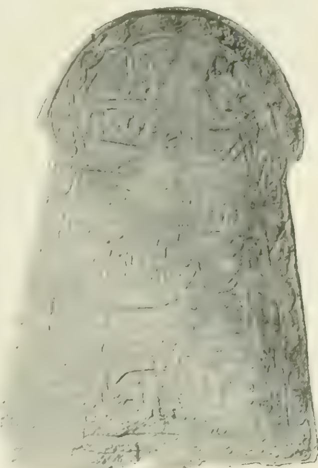
Samtidig med at formen forandredes blev ogsaa de gotlandske billedstenes udstyr stadig mere og mere vekslende og rigt. Stenens flade smykkes med baandslyngninger og mangehaande sirater ikke mindre end med billeder af mennesker, dyr og skibe, vekslende fremstillinger af guders og menneskers liv. Til de bekjendteste af disse stene hører den fra **Tjängvide**; denne sten er forsynet med en runeindskrift, som almindelig sættes til aar 900 eller begyndelsen af 10de aarhundred. Stenen, som nu ikke er fuldstændig bevaret, har, kan man se, havt den vanlige hesteskoform. Rundt kanten har der været en rad med baandslyngninger. En rad med tilsvarende baandslyngninger gaar ogsaa midt over stenen og adskiller dennes øverste del fra dens nederste. Selve stenens flade er prydet med billeder i flad relief. Indenfor selve hesteskoen er der en række billeder, som vistnok danner et afsluttet hele. Nederst tilhøire ser vi en skikkelse ridende paa en ottefodet hest, vistnok, som man almindelig har antaget, Odins hest Sleipner, som fører den døde til Valhal. Imod den ridende kommer en kvinde, som bærer et drikkehorn i sin ene haand, vistnok en valkyrje, som byder den døde helt velkommen til Valhal. Øverst oppe tilvenstre er der noget, som ser ud som en bygning med høie sale og tre hvælvede portaabninger. Dette har man, og sikkerlig med rette, troet fremstiller Valhal[1]. Desuden er der en del figurer, hvis betydning vi nu ikke fuldt kan forklare. Over Sleipner er der, som det synes, en i luften svævende skikkelse. Lige foran hestens hoved og med ryggen til denne er der en kvindeskikkelse. Nederst tilvenstre ser vi en kvinde og en mand med økse, begge med hævede arme, og under disse en ulv. I det nederste felt paa stenen er der et skib med udspændt seil og fuldt af væbnede krigere. Skibet findes afbildet paa de fleste gotlandske stene fra vikingetiden. Paa stenen fra Stenkyrka sær vi et særlig prægtigt skib, ogsaa med firkantet rudet seil og med dragehoved i forstavnen. Langs rælingen ser vi 14 skjolde. Og længst bag, høit over de andre sidder styresmanden[2]. Disse

[1] F. L(äffler) i Stockholms Dagblad, 5 nov. 1900.

[2] Nordin, fig. 6.

skibe er vistnok tro afbildninger af vikingetidens skibe. Symbolsk fremstiller de efter fleres mening den dødes færd til aandernes land [1].

Et fuldstændigt sidestykke til Tjängvidestenen er en sten, som sommeren 1900 blev fundet under gulvet i Ardre kirke paa Gotland [2]. Den har ingen runeindskrift, saa dens alder kan ikke fuldt bestemmes. Men den svarer baade ved sin størrelse, sin form og ikke mindre ved sine billeder ganske til Tjängvidestenen. Man kan dog ikke anse den ene for kopi af den anden. De maa, tror jeg, være gjort af samme kunstner og fra først af ha været tænkt som sidestykker, der skulde svare til hinanden. I det øverste af hesteskoen indesluttede felt paa Ardrestenen ser vi nederst tilhøire en skikkelse ridende paa Odins 8-fodede ganger Sleipner. Øverst tilvenstre ser vi, som det synes, et billede af Valhal.

Billede af Ardrestenen.

I nederste felt ser vi først og fremst et stort vikingeskib. Nedenunder er der, som professor F. Läffler først har oplyst, fremstillinger af Valundsagnet [3]. Vi ser svanemøen, med udbredte vinger; vi ser Nidads to sønner, som ror ud paa fiskefangst, samt Valunds smedje med hammere og tænger og gutternes afhuggede hoveder under gulvet. Desuden er der muligens ogsaa fremstillinger af Sigurdsagnet, f. eks. af Gunnar i ormegaarden, Sigmund og Sinfjotle ude i skogen omskabte som ulver osv. Flere af billederne kan ikke tydes. Billederne er ogsaa paa denne sten i flad relief.

Endelig kan jeg nævne en kun i brudstykke bevaret sten fra Alskog paa Gotland, som synes at være fra omtrent samme tid som Tjängvide- og Ardrestenen. Denne sten synes ikke at ha været hesteskoformet,

[1] Nordin, s. 150.

[2] Pipping, Om runinskrifterna paa de nyfunna Ardrestenarna, Skrifter utg. af k. humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala VII, 3.

[3] Stockholms Dagblad, 5 nov. 1900.

men snarest firkantet[1]. Rundt kanten gaar der vakre baandslyngninger. Billederne, som ogsaa her er i flad relief, har lidt meget. Følgende scener kan dog tydelig sees. — Jeg skildrer dem efter en afhandling af Carl Säve[2] —:

Nederst nede tilvenstre er der en hest, som er spændt for en vogn med to eller tre personer i. Ovenover dette er der fremstillet en kamp. To med skjold og med sverd eller spyd væbnede mænd kjæmper mod hinanden: spyd eller piler suser gjennem luften og tilhøire for den ene af de kjæmpende staar der en mand med løftet øks færdig til at hugge ham ned. »Sist i fältets högra hörn befinner sig«, siger Säve (s. 198), »en grupp af trenne tätt efter hvarandra gående män, som äro klädda i korta rockar, af hvilka den siste bär under armen tvänne käppar (spjut) eller korta stafvar. Det märkvardigaste hos desse män är deras hufvuden. Den sist gående har nämnligen **ett tydligt fogelhufvud**, hvilket dock möjligtvis kan betyda en hatt, med långt fram öfver andletet hängande skygge. Den mellersta mannen tyckes nästan vara hufvudlös, eller ock bär han ett dok eller kläde, som skyler hufvudet ock nedhänger öfver bröstet, ända ned til midjan. Den trädje ock främst gående mannens hufvud er ganska stort ock skjuter så långt framåt, at det ganska mycket liknar et apehufvud.« I en anmærkning siger Säve om manden med fuglehovedet: »På originalteckningen liknade det ända mera ett sådant, än det visar sig på planchen.«

Og at det virkelig er en mand med et fuglehoved, vil den, som ser tegningen, næppe være i tvivl om. Om den tredje figur vilde man kanske ligesaa snart sige, at han havde hundehoved som abehoved. Hvad betyder nu disse tre skikkelser? Da vi paa stenen har fremstillingen af en kamp, hvor tre mænd spiller hovedrollen, ligger det nær at tænke paa, at vi her ogsaa har et billede af de samme tre mænd. Men det maa da være et billede af dem som einherjer paa veien til Valhal. Paa Tjängvide- og Ardre-Valundstenen har vi Valhalsmythen fremstillet, og intet kunde ligge nærmere for en hedensk Nordbo end at fremstille den døde helt, naar han kommer til Odin i Valhal. Dette var jo ogsaa, ved vi, et yndet æmne for skaldedigtningen (jfr. Eiriksmál og Hákonarmál).

Fra Alskogstenen.

[1] Alle tre stene findes nu i Nationalmuseum i Stockholm.

[2] Aarb. f. nord. Oldk. 1852 (pl. V).

En lignende billedlig fremstilling af einherjer har vi vistnok ogsaa paa en sten fra Sanda kirkegaard. Denne billedsten synes dog at være adskillig yngre end Alskogstenen og at stamme fra omkr. aar 1000—1050. Den er ikke hesteskoformet, men har samme form som de smaa Ardrestene, som jeg siden skal tale om, og er vel derfor fra omtrent samme tid som disse. Langs stenens rand er der en bord med en indskrift i runer. Midt paa dens flade er der fremstillet tre mænd, hvoraf bare den ene synes at bære hjelm, medens de andre ikke har menneskelignende hoveder.

Fra Sandastenen paa Gotland.
(Efter Stephens, Runic Monuments II, s. 778).

Af andre gotlandske billedstene kan jeg nævne den fra Hablingbo, hvor vi ser billedet af en mand, som rider paa Odins ottefodede ganger Sleipner og modtages af en valkyrje med et horn i haanden og et drikkekar(?) foran sig, vistnok en fremstilling af den døde kriger, som kommer til Valhal.

Tydeligst fremstillet ser vi kanske heltens vandring til Valhal paa den før nævnte sten fra Stenkyrka, som synes at være en af de prægtigste gotlandske billedstene. I det nederste felt ser vi det store drageskib, fuldt af væbnede mænd, som holder i taugene. I feltet ovenover ser vi fem med sverd og skjold væbnede mænd, som kommer i en baad og ved landgangen modtages af en kvinde med bind om øinene (?) og 7 væbnede mænd. Øverst oppe ser vi nogle kvinder i fodsid dragt med drikkehorn i haanden; de møder en skare mænd.

Disse billedstene er ægte gotlandske i hele sit præg; de gir os sanddru billeder af vikingetidens liv; skibene med de firkantede, rudede seil og dragen i forstavnen, de hjelmdækkede krigere, kvinderne i den fodside dragt osv. De viser os vore forfædres gudetro og vidner om at de heltesagn, vi kjender fra Eddakvadene ogsaa levede paa Gotlands jord. Men ikke mindre tydelig vidner de om forbindelser med de Britiske Øer. Jeg har før talt om de skotske stene med indhugne symboler. Det varede ikke længe før disse primitive billedstene afløstes af andre, mere kunstfærdige, hvor irsk prydkunst tydelig viser sin indflydelse. Vi finder disse stene eller kors, som de ogsaa kan kaldes, fra Firth of Forth i syd til Orknøerne og Shetlandsøerne i

nord[1]. De er prydede med ornamenter og billeder, oftest i flad relief. Vi gjenfinder paa dem de almindelige kristne symboler som korset, fisken, lammet osv. Stadig tilbagevendende billeder paa korsene er: Adam og Eva ved Kundskabens Træ, Daniel i løvehulen, Jonas, som

Stenkyrkastenen paa Gotland. (Efter Nordin, fig. 6).

sluges af hvalfisken osv. Alle disse billeder har i tidens løb faat en stereotyp og skematisk form og er derved halvt gaat over til at bli symboler. Den irske og skotske kunst eier ogsaa i lighed med middelalderens øvrige kristne kunst skikkelser af hedensk klassisk oprindelse, f. eks. kentaurer og sfinkser.

Hvad er det da egentlig, som udmerker den irsk-skotske kunst, som den viser sig paa billedstenene, og gir den dens særpræg? Det er ikke menneske- og dyrefremstillingen; den er klosset og lidet eiendommelig. Det er ornamentiken, den i sandhed overdaadige maade, hvorpaa de irske skindbøger og de østskotske kors, uden dog at være overlæsset, er prydet med ornamenter af vekslende art. Ogsaa i anden dekorativ kunst kan man visselig se baandslyngningen og fletværket brugt; men

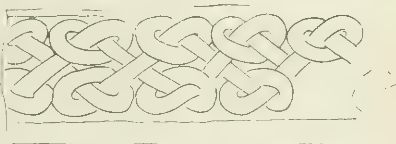
[1] Ogsaa i Irland er der billedkors, men de er fra det 11te og 12te aarh. og er saaledes yngre end de skotske stene.

det spiller der bare forbigaaende rolle og optræder aldrig i saadan mangfoldighed og i saa vekslende en rigdom, som i den irsk-skotske kunst, hvilket enhver vil se, der blader i O'Neill's »Sculptured Crosses of Ireland«, Stuart's »Sculptured Stones of Scotland« eller Sir John Gilbert's »National Manuscripts of Ireland«. Men ved siden af baandslyngningerne er der ogsaa en rigdom af andre motiver, hvor dels rette, dels krumme linjer er anvendt.

Undertiden faar ogsaa i den irsk-skotske prydkunst baandet liv og forsynes med drage- eller slangehoveder, ja endog med ben og lange poter. Paa den anden side faar ogsaa dyrenes lemmer ofte slangeagtige forlængelser, saaledes at fiskenes og løvernes haler eller hjortens horn slynges sammen til et fletværk af baand. Det eneste, som mangler i den rene irsk-skotske kunst, er plantemotiver. Men alligevel er der en slig rigdom paa mønstre, en slig overflod, som fylder hele fladen uden dog at være overlæsset, at denne irsk-skotske kunst efter kjenderes mening regnes blant det bedste af hvad menneskene overhovedet eier af prydkunst. Vi faar her ligesom et billede af den keltiske fantasi, som, naar den faar vokse frit og ubundet, svæver ud i taagen, blir grænseløs og uformelig, men som naar den bindes af linjens faste form, vokser frodig som en urskog, stadig ny og vekslende i form og art[1].

Gaar vi saa over til at betragte de gotlandske billedstene, vil vi der gjenfinde de samme baandslyngninger, som den der engang har sét irsk eller skotsk kunst, aldrig vil tage feil af. Vi vil ogsaa i figurfremstillingen og andet finde ting, som tydelig vidner om, at de mænd, som har reist de gotlandske billedstene fra vikingetiden, selv har været i Vesterlede og sét de skotske kors.

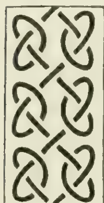
Lad os først se paa baandslyngningerne paa de gotlandske stene. De er i hovedsagen ens paa alle stenene: et baand, som er knyttet i knuder omtrent som en kringle. Den enkleste slyngning finder vi paa den før afbildede Högbrosten. Paa Ardre- og paa Tjängvidestenen er der dels flere sammenslyngede baand, dels er der ogsaa enkelte sammenslyngede kringler. Den vakreste baandslyngning ser vi kanske nederst paa Alskogstenen.

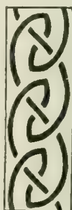
Baandslyngning fra Alskogstenen, efter tegning i Nationalmuseum i Stockholm.

[1] Denne udsigt over den irsk-skotske kunst har jeg nærmest fra J. Anderson, Scotland in Early Christian Times, Lecture III, The art of the Monuments.

Nordisk prydkunst kjender ogsaa ellers baandslyngninger. Men baandslyngningerne paa de gotlandske billedstene er saa eiendommelige, at enhver vil kjende dem igjen som keltiske. Om den samme slyngning, som viser sig paa Alskogstenen siger en af vor tids første kjendere Romilly Allen (Early Christian Monuments of Scotland, s. 233, no. 601): »Stafford-knuder ordnede i en dobbelt rad, med alle knuderne i en række vendt med forsiden bort fra knuderne i den anden række. Dette er det mest virkningsfulde af alle mønstre i den hiberno-saksiske kunst.« Det findes paa tolv skotske stene, paa femten angelsaksiske (alle fra steder, hvor keltisk indflydelse gjorde sig særlig gjældende, og de fleste fra Northumberland). Desuden findes det ogsaa anvendt i Wales.

Efter Early Christ. Mon. of Scotland, no. 601.

Baandslyngningen paa Högbrostenen finder vi ligeledes igjen baade i Skotland, Irland og Wales og saavel paa billedstene som i bøger og paa metalarbeider. De enkelte, sammenslyngede knuder, som vi bl. a. finder paa Tjängvidestenen, har ogsaa sit sidestykke i Skotland, saaledes paa et kors fra Elgin og paa et fra Shetlandsøerne[1]. Denne lighed kan ikke være tilfældig. Den viser klart og tydelig forbindelsen mellem de østskotske kors og de gotlandske billedstene. Begge steder finder vi de samme, for keltisk prydkunst eiendommelige baandslyngninger, og anbragt paa samme vis, mest som border langs stenenes rand. Gotlændingerne kan ikke være blit paavirket bare gjennem irske smykker, som indførtes til Gotland. Ti paa disse findes ikke alle de karakteristiske eiendommeligheder, som binder de skotske stenkors og de gotlandske billedstene sammen. Gotlændinger maa selv i Skotland og paa de skotske øer ha sét de med billeder og ornamenter prydede stenkors.

Efter Early Christ. Mon., no. 544.

Om selve billederne paa de gotlandske stene gjælder det, som før sagt, at de for en stor del viser os Gotlændingernes eget daglige liv, deres gudetro og de sange, som levede paa deres læber. Men ogsaa billeder vidner, tror jeg, om forbindelser vesterpaa og kan derved kanske kaste lys over enkelte religiøse forestillingers opkomst og vandring. Jeg vover dog her kun at udtale mig med den største forsigtighed. Folk paa et primitivt kulturtrin pleier overalt at fremstille mennesker og dyr omtrent paa samme maade. Nordboerne kan ha opfattet billederne paa

[1] Stuart, Sculptured Stones of Scotland, pl. XVI; Early Christ. Mon., s. 6 f. (fig. 4).

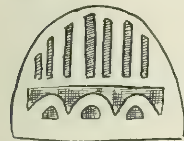
de kristne stene med deres fremstillinger fra bibelen og fra hellige mænds liv som billeder af deres egne guder og sagnhelte. Ti ved siden af billeder hentet fra det daglige liv, ser vi paa de gotlandske stene billeder, som ikke har noget tilsvarende i det virkelige liv, men som nøie svarer til fantastiske billeder paa de skotske billedstene og andetsteds i Vest-Europa. Og disse igjen har sin tilknytning til det øvrige kristne Europas symbolisme. Hele dyresymboliken, som spiller en saa stor rolle i den tidlige middelalders kunst, stammer for størstedelen fra et anonymt skrift om dyrenes natur, oprindelig kjendt under navnet *Physiologus*[1]. Men meget, som i middelalderen har en kristen betydning, stammer igjen fra græsk og romersk kunst, hvor de kanske igjen har sine stamfædre i Orientens lande. Saaledes er ikke denne overføring af billeder, som har faat ny mening, noget enestaaende for Gotland. Den foregaar overalt og til alle tider.

Ser vi nu først paa Tjängvidestenen, saa har vi der ett billede, som sikkerlig er af gotlandsk oprindele, nemlig vikingeskibet med det firkantede, rudede seil. — Jeg skal minde om at skibet med udspændt seil ogsaa med Nordboerne fandt vei til Suderøerne, hvor det findes paa mange gravstene fra den tidlige middelalder[2]. — I øverste felt lægger vi merke til den ottefodede hest, som bærer en rytter med, som det synes, hjelm paa hovedet og et horn i haanden. At dette forestiller Sleipner, kan der naturligvis ikke være tvivl om. Men jeg skal minde om at et lignende motiv ogsaa forekommer paa skotske stene, hvor dog hesten har fire ben.

Sten ved Dunkeld, Perthshire, Skotland. (Efter Early Christ. Mon., fig. 302).

Saavel paa Tjängvidestenen som paa den store Ardresten findes der øverst oppe til venstre noget, der ser ud som en bygning med høie saler og tre hvælvede portaabninger. Dette forklares, som før nævnt, som et billede af Valhal. Hvordan er nu dette billede opstaat? Det har i sin bygning intet tilfælles med Nordboernes bygningsskik i vikingetiden, som vi ellers kjender den. Slige hvælvede bygninger, som endte i en kuppel, fandtes der i vikingetiden knapt nok nord for Alperne[3]. Man maatte til Pantheon i Rom for at se en noget tilsvarende bygning. Dog er det lidet rimeligt, at den gotlandske kunstner ud af sin fantasi har dannet denne bygning. Men paa de irske og

Valhal paa Ardrestenen.

[1] Early Christian Monuments of Scotland, Indledn. p. XL.

[2] Jfr. R. Society of Antiquaries of Ireland; Antiquarian Handbook Series IV, s. 40.

[3] Med undtagelse kanske af domen i Aachen.

skotske kors, endsige paa nordiske mindesmerker, finder man intet tilsvarende. Hvorfra har da kunstneren hentet sit forbillede? Jeg vover at fremsætte en dristig formodning og at svare: fra billeder af templet i Jerusalem. Paa det saak. »Frank's Casket«, et angelsaksisk skrin (i British Museum) med billeder fra det 8de aarhundred saavel som paa Karl den stores i Dorestad prægede mynter findes templet i Jerusalem afbildet paa en maade, som minder om Valhal paa Tjängvide- og Ardrestenen. Billedet af templet findes ogsaa paa de afbildninger af Dorestadmynterne, som blev præget i Norden og var kjendt i Sverige, ialfald i Birka[1]. Man vil lægge merke til, at templet paa disse billeder af dekorative hensyn er fremstillet som en hvælvet bygning. Især svarer templets form paa Dorestadmynterne ganske til billedet af Valhal, med undtagelse af at billedet af Valhal ogsaa har hvælvede portaabninger. Den hedenske Gotlænding, som afbildede Valhal paa samme maade som det kristne Vest-Europa fremstillede templet i Jerusalem, har visselig ikke været sig bevidst, hvilket forbillede han havde for sin fremstilling. Men det er dog merkeligt, et tilfælde, som ser ud som en tanke, at vi finder Jødernes tempel i Jerusalem igjen paa Gotland som billede af Æsernes fornemste bolig, — en lang og i kulturhistorisk henseende interessant vandring.

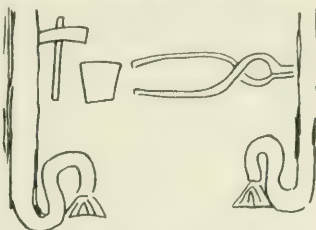

Billede af Frank's Casket. Efter Stephens, Runic Monuments, I, s. 473.

Det store, ulvelignende dyr med lang, busket hale, som vi ser paa Tjängvidestenen, har ogsaa sit sidestykke paa skotske billedstene, hvor et tilsvarende dyr ofte forekommer som symbol[2]. Jeg vover dog ikke at paastaa, at der her er nogen sammenhæng.

Paa den store Ardresten lægger vi ved siden af billederne af Valhal og Sleipner især merke til fremstillingerne fra Valundsagnet. Professor Schück har i sin afhandling om »Sigurdsristningar«[3] fremholdt, at billeder af Valundsagnet ogsaa findes paa angelsaksiske arbeider, bl. a. paa den før nævnte »Frank's Casket«. Paa Haltonkorset nær Lancaster findes — sammen med fremstillinger af Sigurdsagnet — et billede,

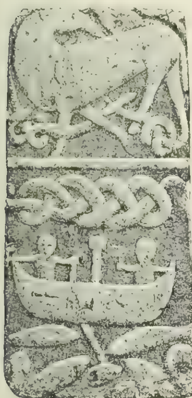
[1] Se afsnittet om mynter.
[2] Early Christ. Mon., s. 75. (Localities of the symbols).
[3] Nordisk Tidskrift 1903, s. 193—226. Studier i nordisk litt.- och religionshist. I, 172 ff.

som endnu stærkere minder om billedet af Valunds smedje paa Ardrestenen[1]. Men billedet paa Haltonkorset — altsaa et kristent kors — har visselig sine kunstneriske forbilleder i den kristelige irsk-angelsaksiske kunst. Med symbolsk betydning forekommer ogsaa tang og hammer paa skotske kors, bl. a. paa et fra Dunfallandy i Perthshire. Herfra stammer, tror jeg, den kunstneriske fremstilling af Valunds smedje baade paa Haltonkorset og Ardrestenen.

Efter Anderson, Scotland in Early Christian Times, 2 Ser., pl. til s. 67.

Professor Schück peger ogsaa, og visselig med rette, paa den lille baad med to mennesker ombord, som paa to steder er afbildet paa Ardrestenen. Paa det ene sted ser vi især tydelig, at der fiskes. Et lignende billede findes paa en sten, som er fundet lige ved det navnkundige kors ved Gosforth i Cumberland. Denne sten er dog ikke, som den lærde professor siger, hugget af en Engelskmand, men af en Kelter; — Cumberlands befolkning var længe efter vikingetiden keltisk. — Heller ikke tror jeg, at billedet paa Gosforthstenen fremstiller Tors fiskefangst. Det er snarere et kristent billede, f. eks. af Peters fiskedræt.

Gosforthstenen.

Gaar vi saa videre til Alskogstenen, vil vi dér finde endnu merkeligere overensstemmelser med de skotske billedstene. Einherjerne fremstilles, husker vi, saavel dér som paa Sandastenen med fugle- og dyrehoveder. Ogsaa paa de manske billedstene, som paa kristne kors fremstiller billeder af æsers og sagnheltes liv, ser vi lignende skikkelser. Paa et af korsene dér ser vi Heimdal, som blæser i Gjallarhornet. Han har knæsid kjortel og sverd ved siden. Paa hovedet har han to horn og, som det synes, et gjedelignende skjæg. Paa et andet kors fra Man ser vi en menneskelignende skikkelse med fuglehoved. Over den ene skulder bærer han en stang med en snare i, som omslutter en liden menneskelignende skikkelse med hundehoved. Professor S. Bugge for-

[1] Schück, fig. 3.

klarer dette billede som Odin og den hængte Randver[1]. Paa den anden side af det kors, hvor Heimdal er fremstillet, ser vi en skikkelse i fodsid dragt, vel en kvinde. Hun har langt, flettet haar og hunde- eller kattehoved[2].

Mænd i fodsid kjortel, med sverd ved siden og med fuglehoved, findes ogsaa paa et kors fra Kirk Michael paa Isle of Man. Den ene af dem vender fødderne op og hovedet ned. Professor S. Bugge, som ogsaa har formodet sammenhæng mellem de gotlandske billedstene og de skotske kors, siger om mændene med fuglehoved paa de manske kors: »Krigerne med fuglehoved skal sandsynlig betegne Einherjerne i Valhal. Forestillingen staar vel tillige i forbindelse med opfatningen af sjæle som fugle. Naar den ene mand vender fødderne op og hovedet ned, er det vel en naiv betegnelse for at denne kriger er falden. Vi har her den forestilling udtrykt, at Einherjerne kjæmper paa valen, men saaledes at de faldne igjen staar op[3].« Professor Bugge mener ogsaa, at fremstillingen af mennesker med fuglehoveder »er et kunstmotiv, som er overført fra keltiske mindesmærker«[4]. Paa de skotske kors fremstilles englene ofte med fuglehoveder og fuglevinger, men med menneskeføder[5]. Paa et kors fra Shetlandsøerne ser man figurer med menneskekrop, men med fuglehoved og fugleføder; de svarer nøie til de gotlandske og manske fremstillinger. Der findes ogsaa paa de skotske kors halvt abe- og halvt menneskelignende skikkelser, som minder om figurerne med abe- eller hundehoved paa øen Man og paa Gotland og vel skal fremstille dæmoner. Jeg tror naturligvis ikke, at de to mænd med fugle- og med hunde- eller abehoved paa Alskogstenen er efterligninger af figurfremstillingen paa Manske kors. Disse er nemlig yngre og skriver sig, mener man, fra midten af det 11te aarhundred eller tiden deromkring. Men jeg tror at baade Nordmændene paa Man og Gotlændingerne har laant den billedlige fremstilling af einherjerne fra billederne af aander og dæmoner paa de skotske billedstene. Paa en skotsk sten finder vi endog

Brudstykke af en sten fra Murthly, Skotland. (Early Christ. Mon. of Scotl., fig. 321).

Fra en sten, Mugle Perthshire, (Sculpt. Stones I, pl. LXXVI).

Hyndla? Jurby, Isle of Man.

[1] Nordiske runeindskrifter paa øen Man, Aarb. f. nord. Oldk. 1899, s. 252.
[2] Sammesteds, s. 260.
[3] Sammesteds, s. 258 f.
[4] Sammesteds, s. 260.
[5] Anderson, s. 121.

noget, som minder om det underlige klæde, der hænger ned over brystet paa den hovedløse figur paa Alskogstenen.

Er det da saa, at Nordboerne i Vesterlandene har lært at fremstille billeder af sit nordiske Valhal, sine einherjer og sine sagnhelte, har vi da ikke lov til at slutte, at selve de religiøse forestillinger ogsaa er blit præget af samlivet med Irer, Angelsakser og Franker?

Billedstenene vidner ogsaa om Gotlands forbindelse med England og muligens med Frankrig. Paa den før nævnte merkelige sten udenfor Sanda kirke er der foruden billederne en række ornamenter. Blant disse opdager vi straks det let kjendelige akanthusblad. Dette karakteristiske ornament stammer, som bekjendt, fra oldtidens kunst. Det blev paany optaget af den karolingiske renaissance og fandt fra Frankerriget udbredelse ogsaa til England. Paa en liden sten, hvoraf kun et brudstykke er bevaret (i Gotlands Fornsal, Visby), ser vi et dyr, som skiller sig ud fra billederne paa de fleste gotlandske stene, nærmest en stiliseret løve. Et lignende fabeldyr gjenfinder vi bl. a. paa Jællingestenen og paa den nedenfor omtalte runesten fra London. Det stammer uden tvivl fra engelsk kunst.

Fabeldyr paa en runesten fra Ekängen (nu i Gotlands Fornsal, Visby).

Foruden disse gamle findes der paa Gotland ikke faa yngre billedstene. De vigtigste af disse blev fundet under gulvet i Ardre kirke, sammen med den store sten med billeder af Valundsagnet, i sommeren og høsten aar 1900. De findes afbildet i en afhandling af docent Hugo Pipping: »Om runinskrifterna på de nyfunna Ardrestenarna« (Skrifter utg. af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala VII, 3). Runeindskrifterne, — der findes saadanne paa alle de yngre Ardrestene, — synes at vise, at de er fra tiden omkr. aar 1000—1050. Derimod er Pipping og dr. Brate, som ogsaa har skrevet om stenene (Arkiv f. nordisk Filologi XVIII, s. 132 ff.), uenige om hvorvidt stenene er kristne eller hedenske. Tre af stenene har den for Gotland eiendommelige hesteskoform. Billederne paa de to af dem er næsten ganske lige, paa den ene side to sammenslyngede slange- eller dragelignende dyr og paa den anden et sammenslynget dyr af samme slags. Den tredje sten

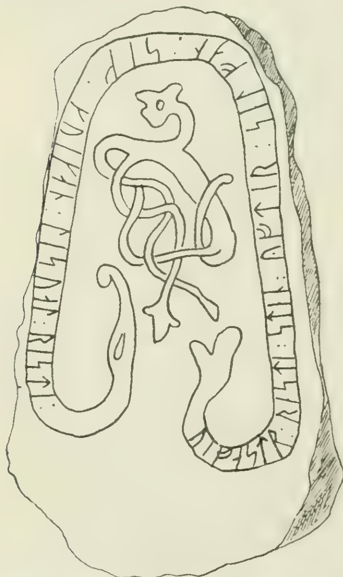
har paa bagsiden kun en runeindskrift; men paa forsiden inde i hesteskoen har den en eiendommelig og virkningsfuld baandslyngning.

Foruden disse tre stene fandt man ogsaa i Ardre kirke fire andre stene, hvoraf kun to er ufuldstændig bevaret. Brate har paavist, at disse fire stykker hører sammen og har dannet en kiste, som har prydet graven. Sandsynligvis er disse stene noget yngre end de tre foran nævnte.

Paa disse smaa Ardrestene ser vi særlig tydelig den vesterlandske indflydelse. I det hele gir disse stene, som maa være reist af kristne mænd, men som bærer hedenske billeder, os et merkeligt billede af Gotlands kultur paa overgangen fra vikingetid til middelalder.

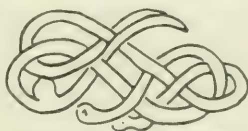
B. Svenske, danske og norske billedstene.

De fleste af de mangfoldige runestene, over tusen i tal, som endnu findes i Mellem-Sverige, stammer vistnok fra det 11te aarhundred. Men de tilhorer alligevel en udvikling, som er begyndt i vikingetiden; jeg skal derfor i al korthed gjennemgaa dem her. De svenske runestene, især de fra Uppland, har mange karakteristiske eiendommeligheder, som gjør, at man hvorsomhelst i verden man end finder en runeindskrift, kan afgjøre om den er hugget af svenske mænd. Dette er f. eks. tilfældet med indskriften paa marmorløven fra Piræus, som nu staar udenfor arsenalet i Venedig. — Det eiendommelige ved disse svenske runestene er at indskriften er anbragt paa et baand, som i to parallele linjer gaar ned langs stenens langside, saaledes at enderne af baandet nederst nede paa stenen er rullet op og ender i et slangehoved og i spidsen af en hale. Dette runebaand er varieret paa de mangfoldigste maader. Undertiden er der istedenfor ett enkelt to baand, eller rettere to baandslanger. Undertiden er ogsaa baandene rullet op i de mest indviklede spiraler og slyngninger. Jeg skulde tro, at vi

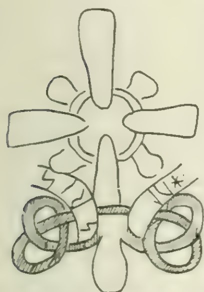
Dybeck, Sverikes runurkunder, Uppland, fig. 63.
Vilberga sn., Linsunda.

allerede i dette tør se indflydelse fra det 9de og 10de aarhundreds skotske og irske kunst, hvor — som jeg før har nævnt — baandslyngningerne spiller en næsten overvældende rolle. Muligt er det dog, at denne paavirkning ikke er førstehaands, men at den er kommet gjennem Gotland f. eks. som mellemled. I ethvert fald vidner, tror jeg, en baandslyngning, som den der er anbragt over selve runebaandet paa runestenen fra Gudö i Boglösa socken, Uppland, tydelig om paavirkning fra irsk eller kanske snarere fra skotsk kunst.

Dybeck, Sveriges runurkunder, Uppland, fig. 82.

Om indflydelse fra keltisk kunst vidner ogsaa, som alt Sophus Müller har fremhævet, den baandløkke, som saa ofte forekommer paa disse stene[1]. Da runestenene fra Svealand i regelen er reist over kristne mænd, findes der gjerne et kors midt paa stenens flade; fra dette udgaar der da en baandløkke, som holder runebaandets ender sammen. Denne baandløkke forekommer, skulde jeg tro, paa næsten halvdelen af de upplandske runestene. Det er, som man vil se, det samme ornament, som ogsaa findes paa Ardrestenene. At det er af keltisk oprindelse, har jeg før nævnt. Det slangehoved, hvori runebaandet ender, tilhører meget ofte Jellingeracens bistre dyr. Vi gjenkjender det lange og smale baand, som gaar ud fra nakken; vi ser kløften bag snuden og baandet, som hænger over denne. At dette dyr tilhører den irske race, har Sophus Müller vist. Baanddyret, som ogsaa findes paa de gotlandske billedstene, forekommer ligeledes meget hyppig paa runestene fra Svealand. Vi ser det midt paa stenens flade. Dets hale er i regelen unaturlig forlænget og de mangfoldigste gange slynget rundt dyrets krop. Dette baanddyr stammer, som vi har hørt, fra irsk kunst. Først i Svealand er det blevet rigtig levende og har der laant de irske Jellingedyrs bistre hoved, som

Dybeck, Uppland, fig. 82. (Baandløkken har jeg selv skraveret).

Dybeck, Uppland, fig. 13.

[1] Dyreornamentiken, Aarb. 1880, s. 311.

man vil se af tegningerne til Dybeck's store værk »Sverikes runurkunder«, Uppland.

Der er saaledes ved runestenene fra Svealand en række af eiendommeligheder, som vidner om paavirkning fra keltisk kunst. Men der er ogsaa meget, som taler for, at runebaandet selv i sin oprindelse er svensk og at det først i sin senere udvikling er blit paavirket udenfra. Sophus Müller mener, at runebaandet egentlig er en pergament- eller skriftrulle. »At dette runebaand forestiller et virkeligt baand af pergament, en skriftrulle, fremgaar af, at pergamentets oprullede ender hist og her er angivne ved en spirallinje. Denne samme afslutning af baandet findes paa danske runestene, og just paa denne maade afbildes bogrullen almindelig i den ældre middelalder. Indskriften er saaledes anbragt paa stenen tilligemed den rulle, hvorpaa man var vant til at se skriften, ganske paa samme maade som man til alle tider lige fra den græsk-romerske oldtid indtil vore dage oftest anbringer en indhugget eller malet indskrift, nemlig paa en tavle, paa et blad eller i en bog«[1]. Denne forklaring synes mig dog noget søgt. Det kjendskab, de svenske runemestere ved aar 1000 havde til pergamentruller, var vist overmaade lidet. Paa den anden side har menneskene en naturlig trang til at indramme indskrifter for derved end tydeligere at skille dem ud fra den flade, hvorpaa de staar. Gjennemgaar man Dybeck's »Runurkunder«, vil man se, at flere af runebaandenes ender slet ikke er spiralformig oprullet, men kun er rammer om indskriften, som f. eks. no. 137 (Kimstad, Skånila sn., Uppland), no. 136 (sammesteds), no. 145 (Yttergården, Orkstads sn., Uppland) o. fl.

Endnu tydeligere viser kanske den nedenfor afbildede runesten fra Synnerby socken i Vestergötland, hvordan rammen om indskriften gaar over til at bli et runebaand.

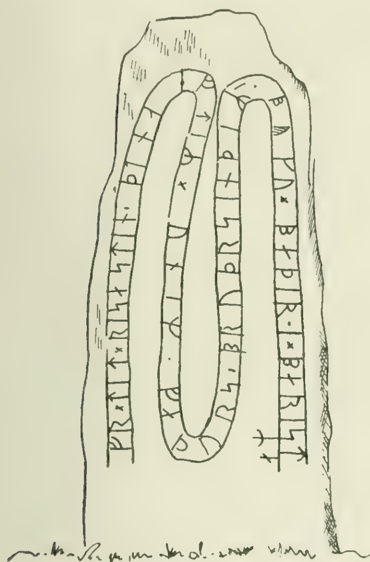
Lidt efter lidt er da rammen blit til et baand med spiralformig opadbøiede ender. Saa er den keltiske indflydelse kommet til. Baandslyngningerne begynder at brede sig mere og mere, baandet faar slangehoved; baandenderne holdes sammen med en forbindingsløkke og midt paa stenens flade anbringes det irske baanddyr, som over Gotland er kommet til Svealand.

Ogsaa paa Sveriges fastland er der enkelte rune- og billedstene, som synes at vidne om en mere direkte indflydelse fra Vesterlandene. Jeg skal nævne en sten fra Sundby kirke, Öster-Rekarne härad, Södermanland. Den skildres af Dybeck paa følgende maade: »Et i Svea rike

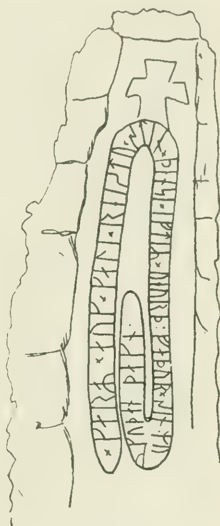
[1] S. Müller, Dyreornamentiken.

hittills okändt slag af Runstenar: en »lagd griftsten« (Liljegren, Runurkunder, sid. 104—106), som för narvaranda finnes kringmurad af tegelsten i golfvet till Sundby kyrkas kor. . . . . .

Stenen, hvilken nog är båda den prydligaste og bäst bibehållna af kända dylika i vårt land, bestar af fin och hård, blågrå öfvergangskalksten.

Dybeck, Uppland, no. 145.

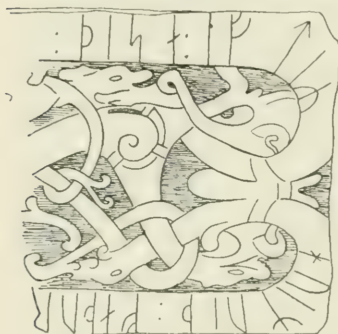
Synnerby vaabenhusmur. Torin, Vestergötlands runinskrifter I, fig. 2.

Kanterna upptagas af två något upphöida djurslingor med inåtgående hufvuden och stjertar, och i dessa slingor är sjelfva runristningen, hvari de runor, som fått plats i stenens fyra hörn, blifvit obetydligt skadade. Å fältet inom slingorna synas, likaledes i upphöjdt arbete, tvänne större drakbilder, samt åtminstone två smärre djurliknelser, det ena med fiskhufvud« [1].

Stenen, som har været en liggende gravsten, maa være lagt over en kristen grav; men professor S. Bugge mener, at indskriften tyder paa, at stenen er gammel, fra lidt efter aar 1000. De dyr, som udfylder denne stens flade, er ikke nærmest i slægt med baanddyret paa de opsvenske stene eller med slangerne og baanddyrene paa Gotland. De

[1] R. Dybeck, Svenska run-urkunder I, no. 9 (s. 11 f.).

minder mere om det fabeldyr, som vi ser paa bagsiden af den store Jellingesten fra Jylland[1]. Særlig ender slangebaandene i den samme slags bladagtige fliger som de, hvori nakketoppen og halen paa dyret paa Jellingestenen afsluttes. Disse bladfliger er ifølge Sophus Müller af angelsaksisk oprindelse. Yderst ude stammer dog dyrene baade paa Jellinge- og paa Sundby-stenen delvis fra den keltiske kunst; men de er kanske nærmest paavirket fra England og ikke fra Irland eller Skotland.

Fra Sundby-stenen. Efter Dybeck, Svenska Run-urkunder I, pl. 9.

Jeg skal tilslut nævne, at der i svensk kunst fra 11te aarhundred og vel snarest fra dettes første halvdel forekommer figurer, som Nordboerne har laant fra Vesteuropas kristne kunst, men som oprindelig stammer fra den klassiske kunst. Paa en sten, som er indmuret i væggen paa Gosslunda kirke i Kållands härad i Vestergötland sés saaledes en kentaur. Udgiveren af Vestergötlands runeindskrifter Karl Torin siger herom:

Efter K. Torin, Vestergötlands runinskrifter 2 saml., no. 49.

Sfinks paa en sten fra Måsta Gärde. (Efter Bautil, no. 363).

»Stenens enkla ristning, utan någon reliefhuggning, liknar fullkomligt våra runstenars, och krigarens svärd och hjelm med nässkydd äro vikingatidens.« Vi tør saaledes gaa ud fra, at kentauren i Gösslunda kirke

[1] Jeg skal nedenfor tale mere om Jellingestenens billeder.

snarest tilhører første halvdel af 11te aarhundred. Men en svensk mand har neppe afbildet en kentaur, bare fordi han gjennem udenlandske præster og missionærer har hørt om dette fabelvæsen. Svenske mænd maa ogsaa selv — og da vel i vikingetiden — i Vesteuropa ha sét billedlige fremstillinger af kentaurer. I den keltiske, men ogsaa ellers i den vesteuropæiske kunst forekommer kentauren hyppig. — At Svenskerne i Vesteuropa har sét kristen kunst, derom vidner ogsaa en sfinks, som findes fremstillet paa en runesten fra Uppland. Ligesom kentauren gik ogsaa sfinksen fra den antike over i den middelalderlige kristne kunst. Vi har saaledes hørt, at den findes paa skotske kors.

Gaar vi fra Sverige til Danmark, vil vi ogsaa der finde enkelte billedstene, som vidner om Danskernes forbindelse med Vesteuropa i vikingetiden. Disse mindesmerker er dog ikke talrige. Ialmindelighed er der ved siden af indskriften ingen billeder eller ornamenter paa de danske runestene. Men der findes undtagelser fra denne regel, først og fremst den store Jellingesten, der staar som et skille mellem to tidsafsnit og to verdensopfatninger, mellem oldtid og middelalder, mellem hedenskab og kristendom.

Wimmer mener, at den store Jellingesten blev reist ved aar 980[1]. Stenen er, som bekjendt, reist af Harald Blaatand og bærer med runer indskriften: »Harald konge bad (bød) gjøre dette mindesmærke efter Gorm sin fader og efter Tyre sin moder, den Harald, som vandt sig al Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne«[2].

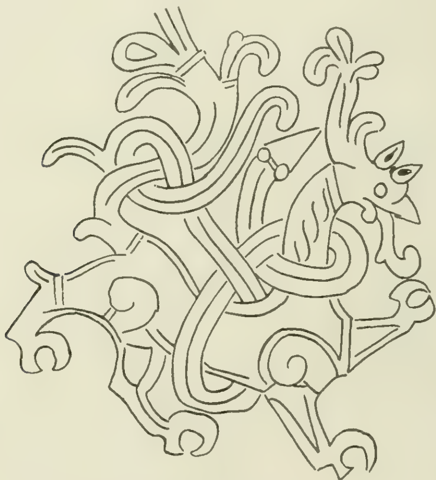
Kristendommen blev vistnok indført i Danmark væsentlig under indflydelse fra Tyskland; men Harald Blaatand havde i sin ungdom selv været i Vesterlandene, og med intet land stod Danmark i livligere forbindelse end med England. Det er derfor intet under, at billederne paa Jellingestenen, som Sophus Müller allerede har paavist, vidner om indflydelse fra angelsaksisk og fra irsk kunst[3].

Billederne paa Jellingestenen er ikke som paa Tjängvide- eller Alskogstenen hovedsagen. De er væsentlig en slags ramme om indskriften. Vi ser paa den ene side Frelseren fremstillet som korsfæstet, men uden antydning af korset, med udstrakte armer og omvundet af baandslyngninger, hvis hensigt vistnok ikke blot er at tjene som ornamentik, men tillige paa en maade at træde istedenfor det manglende kors og at fæstne figuren til grunden[4]. Sophus Müller siger herom: »Den korsfæstede

[1] De danske runemindesmærker I, s. 173.
[2] Wimmer, De danske runemindesmærker I, s. 29.
[3] Dyreornamentiken i Norden, Aarb. 1880, s. 345—346, og »Vor Oldtid«, s. 680.
[4] Wimmer I, s. 25.

Frelser uden angivelse af korset er en ikke ualmindelig fremstilling i irsk kunst. Ligeledes forekommer der paa irske arbeider baade Kristus- og helgenbilleder, indviklet i baand, som snart slynger sig om arme og ben, snart strækker sig tværs over kroppen.«

Paa den anden side af stenen ser vi et grumt dyr med skarpe klør. Halsen er lang og forsynet med manke. Dyret har en opstaaende nakketop; baade denne og halen ender i et bladornament. De baand, som omslynger Kristusfiguren, ender ogsaa i bladfliger. Selve dyret er omslynget af en slange. Bladværket saavel som dyrets stilling minder, efter Sophus Müllers mening, om angelsaksisk, ikke om irsk kunst. — Den angelsaksiske kunst havde tidligere været sterkt paavirket af den irske, men i det 10de aarhundred blev den fuldstændig afhængig af den karolingiske ornamentik, hvor bladmotiverne, i modsætning til irsk kunst, spiller en stor rolle. — Sophus Müller slutter sin skildring af Jellinge-

Fra Jellingestenen.
(Efter Wimmer, De danske runemindesmærker I, s. 20).

stenens billeder med følgende ord: »Dekorationen paa Jellingestenen er saaledes bygget paa fremmede motiver, dels irske elementer, som er noget omdannet i angelsaksisk smag, dels det bladværk, som er karakteristisk for den yngre angelsaksiske kunst.« Jellingestenen er dog i sin form en fuldstændig dansk sten, og selve billederne vidner ogsaa tydelig om at de Danske i vikingetiden ikke slavisk tilegnede sig det fremmede,

men at de søgte at forme det efter sine egne vilkaar og lempe det efter hvad de selv fra før havde og kjendte. Særlig er den maade, paa hvilken billederne er sat paa stenen, ny og virkningsfuld.

Det kan i forbigaaende merkes, at et dyr, som minder om det paa Jellingestenen, er afbildet paa en nordisk runesten, som maa være fra det 11te aarhundred og er fundet paa St. Paul's kirkegaard midt i London[1]. Dette dyr har de samme skarpe klør som dyret paa Jellingestenen. Det har en busket hale, som ender i angelsaksiske bladfliger. Ogsaa ellers udgaar der fra dyrets hale og ben baand, som ender i lignende fliger. — Dette bladornament, som vi siden skal høre mere tale om, er egentlig et lukket akanthusblad og stammer fra den antike kunst. — Dyrets ben er ved spiraler fæstet til kroppen. Foran det store dyr er der et lidet med samme slags hoved, men med slangeagtig krop, som slynger sig rundt dyrets forben. Ligheden med dyret paa Jellingestenen taler ogsaa for, at dette sidste har sit nærmeste forbillede i England og i angelsaksiske fabeldyr. Ogsaa med dyret fra Sundby kirke i Södermanland har dyret paa stenen fra St. Paul's kirkegaard en umiskjendelig lighed. Vi ser de samme karakteristiske spiraler der, hvor

Stenen fra St. Paul's kirkegaard.
(Annaler f. nord. Oldkyndighed, 1852, tab. XII).

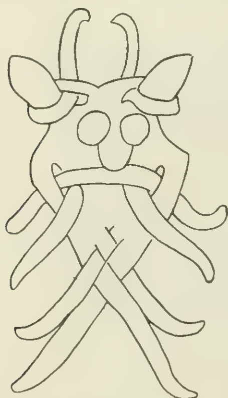
laaret fæster til kroppen, og de samme bladfliger, hvori baandene ender. Disse tre dyr danner med andre ord en gruppe for sig. De er sterkt paavirket af angelsaksisk kunst, men viser ogsaa tilknytning til irsk kunst. Men samtidig er de præget af nordisk aand. Nu er det lidet tænkeligt, at dyret fra St. Paul's kirkegaard og ligesaa at det paa stenen fra Sundby kan være paavirket af Jellingestenens dyr. Men dette kan heller ikke være paavirket af St. Paul's-stenen, som er yngre

[1] Ann. f. nord. Oldk., 1852

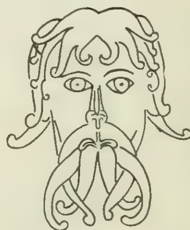
end Jellingestenen. Paa den anden side ligner dyrene paa de tre stene hverandre saa meget, at vi maa slutte til en nærmere forbindelse mellem dem. Det fælles forbillede kan dog ikke være et angelsaksisk ornamentdyr; det maa være et af angelsaksisk prydkunst udgaat, men af nordisk aand præget dyr. Det maa da være skabt af Nordboerne i England. Vi kan af dette, hvis min formodning ikke er for dristig, slutte, at Nordboerne i England alt i det 10de aarhundred havde sin egen prydkunst, som vel var sterkt paavirket af og udgaaet fra den angelsaksiske, men dog ikke fuldstændig afhængig af denne. Ialfald viser stenen fra St. Paul's kirkegaard, at Nordboerne i England i det 11te aarhundred havde udviklet en eiendommelig prydkunst.

Paa flere danske runemindesmerker, paa den store Aarhussten, fra omkr. aar 1000, paa Sjællestenen (omkr. 1000—1010)[1] og paa den omtrent samtidige Skærnsten[2] findes som ornament et hoved som det nedenfor afbildede.

De mindesmerker, hvorpaa dette hoved findes, er saaledes næsten samtidige og reist ikke langt fra hverandre; de to er fra Aarhus amt og

Aarhus-stenen.
(Wimmer, De danske runemindesmærker I, s. 126).

Efter Sophus Müller,
Vor Oldtid, fig. 420.
Evangelisthoved i et isrk haandskrift.

det tredje fra naboamtet Viborg amt. Paa Sjællestenen og paa Skærnstenen synes hovedet at være en kopi efter det her afbildede paa Aarhusstenen. Dette sidste staar nemlig med hensyn til linjernes renhed og

[1] Wimmer I, s. 139.
[2] Wimmer II, s. 170.

til virkningsfuldhed langt over de to andre, som man vel nu vilde kalde daarlige efterligninger.

Sophus Müller har paavist, at haaret og skjægget paa dette hoved ligger i brede, tilspidsede og bøiede baand paa samme maade som i irsk kunst. Han sammenligner det med et evangelistbillede fra 9de aarhundred; hovedforskjellen er, at den danske kunstner har git hovedet store horn og dyreøren[1]. Men skulde det ikke ogsaa være muligt, at vi her tør se en efterklang af den antike kunsts satyrer? Billeder som det paa Aarhusstenen stammer i alle fald fra den irske kunst. Men Danskerne har ikke set dem paa billedkors. Thi hverken paa de irske, skotske eller nordengelske stenmindesmerker ser man lignende hoveder. Den danske kunstner maa ha lært dem at kjende fra bøger eller metalprydelser. I det hele vidner de danske billedstene intet om direkte paavirkning fra de keltiske stenkors, men vel om paavirkning fra angelsaksisk og irsk prydkunst. Muligens har ogsaa den prydkunst, som Danskerne udviklede i England, virket tilbage paa hjemlandet.

I Norge findes der ogsaa nogle faa runestene med billeder. Den ene er fra Alstad, Østre Toten, Kristians amt. Den anden er fra Vang i Valders; den tredje er fra gaarden Dynna i Grans sogn paa Hadeland. Desuden kjender man brudstykker af en billedsten fra gaarden Tanberg, Ringerike, og af en fra Strand i Hallingdal; endelig findes der et par med billeder og ornamenter prydede stene fra Jæderen. Disse stene tilhører saaledes en udvikling, som er begyndt ved vikingetidens slutning, og jeg skal derfor i al korthed her gjennemgaa dem.

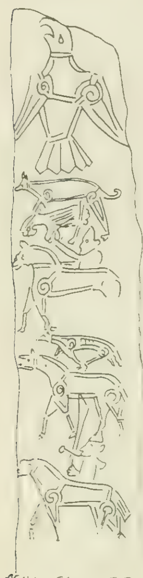
Alstadstenen er skildret af afdøde dr. Ingvald Undset i en indberetning fra aar 1888, som findes i runearkivet paa oldsagssamlingen i Kristiania. Jeg følger her Undsets fremstilling. Paa forsiden af stenen, som er smal og tilspidset øverst oppe, ser vi en jagtscene med jægere tilhest og jagtfalke. Den øverste rytter fører paa sin venstre haand en jagtfalk, som aabenbart er forsynet med hætte. Den fugl, som i toppen en fremstillet flyvende, er da maaske sluppet af den anden rytter.

De to dyr, som jages, er vel de to mindre. Man kan ikke tydelig se, hvad slags dyr det har været. Den anden hest gaar løs, men muligens fører den tredje rytter den ved en snor eller noget lignende.

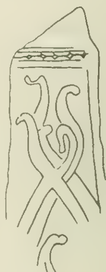
Paa bagsiden sés bare ornamenter, som dog nu er temmelig utydelige. De synes efter Undset nærmest at maatte opfattes som ormslyngninger. Man kan tydelig se, at de ender i bladfliger.

[1] Sophus Müller, Vor Oldtid, s. 670 f.

Jeg tror, at vi i billederne paa Alstadstenen kan se vesterlandsk paavirkning. Ogsaa Undset trodde det samme. Allerede det, at en falkejagt er fremstillet, vidnede efter hans mening sandsynligvis om at Alstadstenens kunstner havde »færdedes ude i Vesterleden«. Dyrenes ledemod, deres »spiralled«, er ogsaa, efter Undset, i vesterlandsk stil.

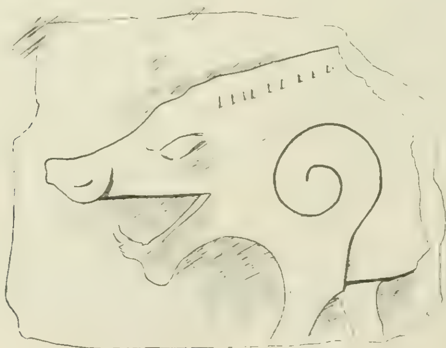
A.
Alstadstenen.

B.

Alstadsten, A. dens forside, B. toppen af dens bagside. (Efter H. Mathiesens tegning i oldsagssamlingens runearkiv).

Vi gjenfinder paa dyrenes og fuglenes krop de samme dobbelte udlinjer, som vi har sét paa dyret fra Jellingestenen; de hører, efter Sophus Müller, oprindelig hjemme i irsk kunst. Lemmerne er ved spiraler forbundet med kroppen. Vi gjenfinder dette paa stenen fra St. Paul's kirkegaard saavelsom paa Jellinge- og Sundbystenen. Saavel paa norske som paa irske billedstene fra øen Man ender dyrenes ledemod i den samme slags spiraler, som man vil se af nedenstaaende tegning. Paa bagsiden af stenen vidner de bladfliger, hvori ornamentikens baand eller ormekropper ender, om paavirkning fra angelsaksisk kunst. Selve ormslyngningerne, som dog er meget

Brudstykke af et vildsvin, fra øen Man.

utydelige, synes at vidne om paavirkning fra irsk kunst. Der findes paa bagsiden af Alstadstenen et ornament som ser saaledes ud:

Paa Vangstenen og paa Dynnastenen ser vi et lignende ornament, hvor dog alle linjerne er rette: Vi gjenfinder det ogsaa paa en gruppe af svenske indskrifter fra Vestergötland; sandsynligvis er det af vesterlandsk oprindelse og stammer egentlig fra de irske eller karolingiske oprindelig klassiske linjemønstre.

Der er saaledes eiendommeligheder baade ved dyrenes og fuglenes tegning og ved ornamenterne, som afgjort tyder paa vesterlandsk paavirkning ved Alstadstenen. Og jeg er enig med Undset i at en Nordmand, som ikke havde været i Vesterlandene, næppe ved aar 1000 vilde fremstille en falkejagt. Jeg skulde snarest tro, at Alstadstenens kunstner har været i England, hvor han ogsaa har sét Nordboernes egen prydkunst. Om direkte paavirkning fra irsk eller skotsk kunst er der intet, som vidner. — Alstadstenens indskrift viser efter professor S. Bugges mening, at den er fra det 10de aarhundred.

Den mand, som har hugget Alstadstenen, har ikke været nogen stor kunstner. Forholdene herhjemme i Norge var sikkerlig smaa og trange. Folk kunde nok gjøre vakre spænder og andre prydsager. Men mennesker og dyr i bevægelse og kunstnerisk udført havde ingen tidligere søgt at fremstille[1]. Derfor blev ogsaa de første forsøg famlende og udfaldet blev barnligt og naivt. Først i stavkirkernes udsmykning forstod Nordmændene at skabe en virkelig vakker og virkningsfuld prydkunst i det store. Dog er alt paa Alstadstenen baandslyngningerne meget vakrere og prydeligere end menneske- og dyrebillederne.

Vangstenen minder meget om Alstadstenen; kun er formen noget anderledes. Vangstenen er bredere og har øverst oppe en underlig bøining. Dens forside, som er prydet med billeder og ornamenter, er skildret af I. Undset i en indberetning, som findes i runearkivet. »Foroven ses et firføddet dyr i løb, gabende med to spidse tænder, med grulige klør, med busket henad ryggen opbøiet hale, med man og to horn. Kroppen synes forøvrigt at erindre baade om ulv og løve.« Dette dyr er tegnet ganske paa samme maade som hestene paa Alstadstenen; kroppen har dobbelte udlinjer, laarene er ved spiraler forbundet med kroppen osv.

[1] Jeg ser her bort fra de meget eldre helleristninger, som ingen forbindelse har med disse billedstene.

Undset taler ogsaa om »ormslyngningerne, der fylder nederdelen af forsiden«. Selv vilde jeg kanske snarere kalde dem baandslyngninger og sige, at disse ender i bladbunter.

Fra en tegning af Vangstenen (efter Aarsberetn. for foreningen til norske fortidsminders bevaring 1854, pl. II).

Ornament fra Vangstenen. (Efter H. Mathiesens tegning i runearkivet).

Disse bladbunter minder om Jellingestenen og om runestenen fra London og er vistnok af angelsaksisk oprindelse. Med Alstadstenen viser slyngningerne paa Vangstenen nært slægtskab. Undset siger: »Ogsaa slyngningerne her paa Vangstenen er sterkt beslægtede, men ei *helt* af samme art med dem paa Alstadstenen.«

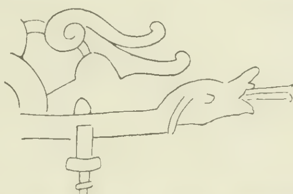
Dynnastenen er efter professor S. Bugges mening fra omkr. aar 1050. Allerede indskriften viser, at den er kristen. Paa forsiden findes endel plumpt udforte figurer. som minder om dem paa Alstad- og paa Vangstenen. Vi ser Jesusbarnet, Stjernen og de hellige tre konger tilhest. Saa følger nogle ornamenter, som minder om dem paa Vangstenen. Nederst nede ses en i to delt fremstilling. I den ene tror man at se Maria med barnet og krybben samt to af de hellige tre konger, som bøier sig fremover med offergaver i hænderne. Paa den anden side sés en hest, som skal vise, at det er en stald[1]. Overst oppe i den bøiede top paa Dynnastenen ser vi nogle ornamenter (bladfliger), som minder om de nedenfor omtalte paa Tanbergstenen.

Undset siger under sin skildring af Alstadstenen: »At Dynnastenens kunstner alt ved aar 1050 saa vel kjendte hellig-tre-kongers legenden. tyder vel paa, at han havde færdedes ude, — i Vesterleden.«

Af stenen fra Tanberg paa Ringerike er bare et ganske lidet brudstykke bevaret. Vi ser hovedet og lidt af kroppen af en snoet slange,

[1] Jfr. H. Mathiesen, i tidsskriftet »Nor«, 2 aarg., s. 42 ff., hvor ogsaa et billede af Dynnastenen findes.

som ikke langt fra hovedet er gjennemboret af et vikingesverd. Vi ser ogsaa paa denne sten de for nævnte angelsaksiske bladfliger, som egentlig er akanthusblade; de minder paafaldende om enkeltheder i ornamentiken paa stenen fra St. Paul's kirkegaard. — Det er saaledes al sandsynlighed for at Tanbergstenens kunstner — eller hans forbillede, om han har havt noget — ved vikingetidens slutning har været i England og at han dér har set baade angelsaksisk og nordisk prydkunst.

Fra Tanbergstenen. (Efter tegning i runearkivet).

Fra Dynnastenen.

Fra St. Paul's-stenen i London.

a b c d e

Akanthusblade i karolingiske haandskr. fra 9de og 10de aarh.
(Efter Durien, Les miniatures de la bibl. de Cambray).

Et brudstykke af en lignende sten som den fra Tanberg er fundet i en røs paa gaarden **Strand** i Aal, Hallingdal. Slyngningerne paa Strandstenen, som ender i spiralagtige bladfliger, viser nært slægtskab med ornamenterne paa de ovenfor nævnte billedstene. Ogsaa paa Strandstenen kan vi saaledes — middelbart eller umiddelbart — spore paavirkning fra angelsaksisk og muligens fra irsk kunst.

Alle disse billedstene fra det indre Norge hører nøie sammen. De danner en egen gruppe, som omfatter Hallingdal, Valders, Ringerike, Toten og Hadeland. Dyrene paa Alstadstenen, Vangstenen og Dynnastenen er fremstillet paa ganske den samme maade; kroppen har dobbelte udlinjer og laarene er ved spiraler fæstet til kroppen. Ornamenterne har paa de tre nævnte stene saavel som paa Strandstenen og Tanbergstenen næsten den samme karakter: de er baand- eller ormslyngninger, som ender i bladbunter. Paa Alstad-, Vang- og Dynnastenene ser vi desuden det eiendommelige ornament med firkanter, som er forbundet ved rette linjer, som ellers ikke kjendes i Norge, men kun i Vestergøtland (~◇—◇—◇ —◇—◇—◇—). Vi maa af dette ha lov til at slutte, at den skik at reise billedstene er begyndt paa et enkelt sted paa Oplandene eller Ringerike og at den derfra har udbredt sig til nabobygderne. Men hvor?

Strandstenen (efter Aarsberetning 1898, fig. 34).

Den ældste norske billedsten med indskrift af denne gruppe er Alstadstenen, som paa grund af sin indskrift synes at være fra det 10de aarhundred. Saa kommer Vangstenen, som er fra omkr. aar 1000, og endelig Dynnastenen fra midten af det 11te aarhundred. Den skik at reise stene, som er prydet med billeder og ornamenter, kan dog ikke være begyndt paa Toten. Allerede Alstadstenens ældste indskrift viser dette [1]. Denne indskrift er paa enkelte punkter uklar og vanskelig at forstaa. Men i hovedsagen kan den dog læses.

Begyndelsen lyder saaledes: IURUN ⁑ RAISÞI ⁑ STAIN ⁑ ÞINA ⁑ AFTIR ⁑ . . . AUNI (slutningen af et mandsnavn) ⁑ IS ⁑ HANA · AHTI · AUK : FURÞI : AF : HRIKARIKI : UTAN ⁑ URULA̧ ⁑ Dette oversættes af professor S. Bugge: »Jorun reiste denne sten efter . . . . ., som eiede hende (d. e. var gift med hende), og førte (den eller stenen) ind fra Ringerike fra Hole« [2]. Derpaa følger nogle runer, som er saa utydelige, at de ikke kan læses. Slutningen af indskriften skal efter professor S. Bugges mening muligens læses paa følgende maade: AUK MUNTA ⁑ STAIN ⁑ LAITIR ⁑ ÞUSI, d. e. »og hun lod her stenen forsyne med billeder«.

Vi ser saaledes af Alstadstenens indskrift, at selve stenen er kommet fra Ringerike og at den saa paa Toten er prydet med billeder. Men

[1] Der er, som vi ved, to indskrifter paa Alstadstenen, en ældre og en yngre, fra henved 1100.

[2] Professor Bugge mener, at ą i *urulą* er præpositionen *á* (paa) og at den styrer det følgende ord.

naar stenen er flyttet denne lange vei fra Ringerike, saa maa det være, fordi der paa Ringerike fandtes en stenart, som alt tidligere var kjendt som særlig skikket til slige skulpturarbeider. Undersøger man nu selve Alstadstenen, vil man finde, at den er hugget af en vakker, finkornet rødbrun sandsten, som hverken findes paa Toten eller Hadeland eller i Hallingdal, men bare i Hole sogn paa Ringerike, — netop der, hvor Alstadstenen blev hentet —[1]. De, som har gaat Svangstrandsveien fra Humledal til Sundvolden, vil ha lagt merke til de prægtige brud, som man kan se oppe i fjeldet, langs veien. Herfra er det da, at den vakre, mere end mandshøie sten er ført den lange vei op til Toten.

Men det er ikke bare Alstadstenen, som er fra Hole sogn paa Ringerike. Dynnastenen paa Hadeland og Strandstenen helt oppe i Aal i Hallingdal er gjort af den samme stenart, foruden naturligvis selve

Kartskitse over billedstenenes udbredelse.

Tanbergstenen paa Ringerike. Vi maa af dette ha lov til at slutte, at den skik at reise billedstene er begyndt paa Ringerike, og at den derfra har udbredt sig til nabobygderne, Hallingdal, Valders, Hadeland og Toten. Paa Ringerike selv har vi jo ogsaa Tanbergstenen, som synes

[1] Nicolaysen, Norske Fornlevninger, s. 307.

at ha havt renere linjer og at ha staat høiere som kunstværk end de andre norske billedstene. Man kunde indvende, at Vangstenen ikke er gjort af sandsten fra Ringerike og at dens indskrift viser os en anden slags runer end de paa Alstadstenen. Men denne indvending siger lidet; for de samme slags runer var ogsaa kjendt paa Ringerike. Den nu tabte Hønen-sten havde saaledes en indskrift med den samme kortkvist-type af runerækken[1].

Ser vi paa omstaaende kartskitse, vil vi lægge merke til, at Ringerike saa at sige danner midtpunktet for de bygder, hvor billed-stenene findes. Derfra gaar veien langs Snarumselven og over Krøderen op til Hallingdal og langs Bægna og over Spirilen op til Valders. Til Hadeland er det let at komme baade over Randsfjorden og landeveien. Ved gaarden Tingelstad paa Hadeland, ikke langt fra gaarden Dynna, begynder Kjølveien, som fra ældgammel tid af har dannet forbindelsen mellem Toten og Hadeland.

Det er et helt lidet kulturbillede, som her oprulles for os. Vi kan tænke os Ringerikingerne for henved tusen aar siden. De levede vel, som folk ellers i Norge paa den tid. Deres blik rak ikke stort ud over hjembygdens aaser og deres ønsker gik vist ikke høiere end til at faa mad nok paa gaarden og ha fede kjør i fjøset og gilde hester paa stalden. Saa begyndte vikingetogene og strømmen greb ogsaa Ringe-rikingerne og førte dem ud til fremmede lande. Og blant Ringerikingerne har der saa været en mand — eller flere — med opladt øie og sind. De har forstaat, at derude i det fremmede var livet rigere og himmelen hvælvede sig høiere end hjemme i bygden, fordi derude fandtes der noget, som gik ud over døgnets stræv. Og intet virkede vel mere paa en Nordbo end de prægtige billeder, som de saa der vesterpaa, de smykkede kirker og de høie stenkors med billeder og ornamenter. Og saa kom disse Ringerikinger hjem til bygden igjen og fortalte om de fremmede lande, og mest kanske om bautastenene, som var smykket med billeder af mennesker og dyr og ormer, som snoede sig paa stenens flade. Der hjemme faldt deres ord i villig jordbund. Og saa var det den røde sandsten med den vakre farve; alt forud vidste man vel, at den var let at hugge i. Slig kom det sig da, at folk paa Ringerike begyndte at smykke sine bautastene med billeder: jagtscener, saaledes som de havde set det paa stenkors og i livet selv i fremmede lande, hvor jagtfalken sad paa rytterens haand med hætte over hovedet, og billeder af orme, som slyngede sig i knuder og lokker og endte i bladfliger.

[1] S. Bugge, Hønen-runerne, s. 20.

Men fra Ringerike gik der veie til bygderne omkring; fra Hadeland og Toten og helt oppe fra Hallingdal og Valders kom bønder paa stævne til Ringerike. Blant dem var der ogsaa mange høvdinger, som var glade i pragt og stas. Saaledes bredte da den skik at reise billedstene sig lidt efter lidt fra Ringerike til nabobygderne. Men dér fandtes der ingen sten, som var saa prydelig og let at arbeide i som den røde sandsten fra Hole. Derfor begyndte man ogsaa paa Toten og Hadeland og i Hallingdal at indføre sandsten fra Ringerike. Stenen blev vel hentet om vinteren og paa slæde ført til sit bestemmelsessted. Det vidner høit om vore forfædres kultur for henved tusen aar siden, at den mere end mandshøie sten blev ført fra Hole til Alstad paa Toten. Ikke bare de store vanskeligheder, som maatte være forbundet med selve det at hugge den store sten ud af fjeldet og at føre den den lange vei op til Toten. Men endnu mere at menneskene herhjemme for tusen aar siden havde saa meget tanker ud over døgnets slid og slæb, at de bare for at reise et vakkert mindesmerke indførte stenen langveisfra, saa vanskeligt og strævsomt som dét var i gamle dage. Der findes i Norges historie i det 10de aarhundred faa navne, som mindet med glæde kan slutte sig om, og endnu færre, om hvem vi kan sige, at de har bragt vort folk videre og udvidet menneskenes synskreds. Hustru Jorun oppe paa Alstad paa Toten har i det smaa været en saadan kvinde. Hun har paa en tid, da faa menneskers sind var opladt til at tænke paa kunst og skjønhed, udført en kulturbedrift, som fortjener at mindes.

Ringerike har saaledes ved aar 1000 været et norsk kulturcentrum, hvorfra kunstsans og vel i det hele høiere dannelse har udbredt sig til nabobygderne. Grunden til dette maa være, at Ringerike har staat i livligere forbindelse med Vesteuropa end de andre bygder paa Oplandene. Som jeg før har nævnt, kan de norske billedstene ikke være blit til uden paavirkning vestenfra. Baade Tanbergstenens og Alstadstenens kunstnere eller disses forgjængere maa ha færdedes ude, i Vesterlandene. Særlig synes det mig, som om disse billedstene fra Ringerike og Oplandene vidner om forbindelse med England. I British Museum i London findes der to brudstykker, sandsynligvis af én og den samme billedsten. De skal være fundet i Londons City. De er skildrede (i The Archæological Journal, vol. XLII, s. 251 ff.) af the Rev. G. F. Browne, som fortæller, at han paa den smale kant af det ene af brudstykkerne fandt bogstaverne KI indhugget i runer, samt et skilletegn. Han slutter deraf, at stenene har hørt sammen med den før nævnte billedsten med runer fra St. Paul's kirkegaard i London. — Runeindskriften paa denne ender nemlig med TUKI. — Han mener,

at brudstykkerne i British Museum har ligget over selve graven, medens stenen fra St. Paul's, som nu gjemmes i Guildhall, har staat ved den dodes hoved. Er det saa, at der paa det ene brudstykke er fundet runer, da maa stenen i alle tilfælde være hugget af en Nordbo. Men det merkelige er, at dens ornamenter paafaldende minder om Vangstenens udsmykning. Vi ser den samme roset omgit af baand og bladfliger. Denne lighed kan ikke være tilfældig. De kunstnere, som har hugget Vangstenen og de andre billedstene i det indre af Norge, maa ha været i England og der ha sét nordisk-angelsaksiske billedstene med samme slags ornamenter, som vi ser paa de to brudstykker i British Museum.

Brudstykker af billedsten i British Museum. (B. er ikke fuldstændig afbildet).

Professor S. Bugge er ad andre veie kommet til lignende slutninger. Han mener, at den eiendommelige kortkvisttype af runerækken, som kjendes fra Hønenindskriften, fra Vangstenen og fra Jæderen, er kommet til Norge fra de Britiske Øer, hvor den bl. a. findes paa øen Man og hvor Nordmændene har lært den af gutniske og østsvenske mænd. Den mand, som har indridset runerne paa Hønenstenen, har, tror han, selv lært denne skrift i Vesterlandene.

At Ringerike ved vor sikre histories begyndelse var et midtpunkt for høiere kultur i Norge, stemmer godt med hvad vi ellers ved. Ringerike er jo en af Norges frugtbareste og bredeste bygder, hvor Tyrifjordens vande tidlig samlede bønderne til en enhed. Her oppe var det, at Halvdan Svarte helst holdt til; ved gaarden Sten blev, som vi ved, hans hoved jordet. Naar vi senere under Harald Haarfagres samling af riget hører lidet til Ringerike, saa er grunden den, at denne landsdel horte til Haralds fædrenearv; her var der ingen misfornøiede herser og storbønder, som flyttede vesterpaa og til Island, fordi Harald tog odelen fra dem. Tværtimod — her havde Harald Haarfagre netop sin bedste

støtte. Men hvor der er fred og gode dage, der finder sagaen faa æmner at fortælle om. Men derfor kan Ringerikinger lige godt ha færdedes vesterpaa, paa vikingetog eller paa handelsfærd. Honenind-skriften synes jo at vise, at mænd fra Ringerike har taget del i Vinlandsfærderne. Har de kunnet gjøre det, har de vel ogsaa færdedes ude, ellers i Vesterlandene. Fortællingen om Olav Haraldsson og Sigurd Syr vidner ogsaa i samme retning, ikke bare om pragt og velvære og kostbare tøier i Sigurd Syrs gaard, men ogsaa om forbindelse med udlandet. Naar saaledes Olav Haraldsson der oppe fra Ringerike blir sendt ud paa vikingetog, saa viser vel dette, at Ringerikinger paa den tid ogsaa fór i Austerveg og Vesterveg.

Jeg skal, før jeg gaar videre, nævne et forhold, som jeg ikke formaar at forklare, men som jeg alligevel nævner paa dette sted, uagtet det strengt taget ikke vedkommer denne opgave. Der maa ved vikingetidens slutning ha været en nærmere forbindelse mellem Ringerike og Oplandsbygderne i Norge og Vestergötland i Sverige[1]. Paa en række af runestene fra Vestergötland ser vi de samme bladfliger, som de hvori baandene eller ormeslyngningerne paa de norske billedstene ender. Det oprindelige akanthusblad kommer her endog særlig tydelig frem. Endnu

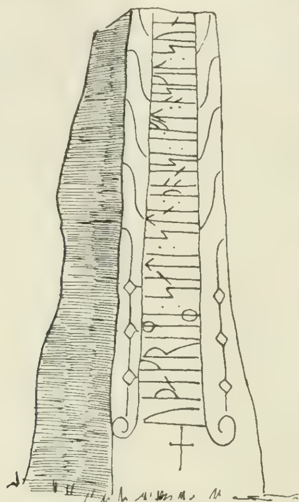

Fra en runesten, Redvägs härad, Vestergötland. (Efter K. Torin, fig. 60).

Fra en runesten, Frökinds hd., Vestergötland. (Efter K. Torin, fig. 77).

merkeligere er det, at vi i Vestergötland finder det samme rudeornament som paa Alstad-, Vang- og Dynnastenene. De vestergøtske runestene viser saaledes forbindelse baade med angelsaksisk kunst og med norske billedstene. Forbindelsen med Ringerike og Oplandene maa alt ha eksisteret i det 10de aarhundred. Den nedenfor afbildede runesten fra Rackeby härad, Kallands socken, Vestergötland, har nemlig, som man vil lægge merke til, en eiendommelig form af *m*-runen (ᛘ). Dette gjør det sandsynligt, at indskriften ikke kan være yngre end 10de aar-

[1] Det er min lærer professor Sophus Bugge, hvem jeg skylder denne tanke.

hundreds slutning. Denne forbindelse mellem Ringerike og Oplandene og Vestergötland kan være kommet istand paa to maader: enten har mænd fra disse egne mødt hverandre i Vesterlandene og dér optaget

(Efter K. Torin, no. 21).

fælles ornamentmotiver, eller ogsaa er vestergötske kunstnere blit paavirket fra Norge eller omvendt. Hvilket der er det rette, det vover jeg ikke at afgjøre[1].

[1] Jeg medtager i denne fremstilling ikke Gosforthkorset fra Cumberland og de manske og jæderske runestene.

X. De norske nybygder paa Færøerne og Island i deres forhold til Vesterlandene og særlig til den keltiske kultur.

For den gamle norrøne litteraturs, for skaldedigtningens og for sagaskrivningens historie er det af vigtighed at undersøge den islandske kulturs oprindelse, om den bare er runden af hjemlige rødder eller om fremmede kulturer, særlig Vesterlandenes, har været med til at udvikle den. Dette spørgsmaal kan ikke løses af sprogforskeren alene. Sprogforskningen og historieforskningen maa haand i haand søge at løse det. I det følgende skal jeg ud fra almindelige historiske forudsætninger søge at kaste lys over det.

Min opfatning er følgende: I) En stor del af de islandske landnaamsmænd, og blant dem næsten alle de ætstørste og indflydelsesrigeste kom fra og havde slægt paa de Britiske Øer, særlig paa de skotske øer og i Irland; II) ved siden deraf randt der en aldrig stansende kulturens strøm fra de keltiske lande over Færøerne til Island. Jeg skal først søge at vise, at Færøerne i gamle dage maa ha været sterkt paavirket af keltisk kultur.

Færøerne eier ingen Landnámabók slig som den islandske. Vor eneste kilde til øernes ældste historie er, kan vi sige, Færeyingasaga, som grupperer sig om Sigmund Brestesøn og Trond i Gata, men knapt nævner den tid, som ligger forud for disse to mænd. Havde vi kjendt mere til Færøernes ældste historie, vilde det visselig ha været muligt at vise, at en stor del af øernes første landnaamsmænd var kommet did over de Britiske Øer. Det lille, som vi ved, lader os dog ane dette. Den første Nordmand, som byggede paa Færøerne, bærer navnet Grim Kamban (*Grímr kamban*)[1]. Grim er et ægte nordisk navn; men tilnavnet *kamban* lader sig ikke forklare af nordisk sprog. Det maa være en forvanskning af et gælisk navn; — jeg bruger »gælisk« som et fællesnavn for irsk og det keltiske sprog i Skotland. — Endelsen *-an* er ialfald tydelig gælisk. Grim Kamban maa følgelig ha været bosat eller ialfald ha staat i forbindelse med de Britiske Øer, ellers kunde han umulig ha faat sit underlige tilnavn.

[1] Flatevjarb. I, s. 122.

Færøernes ypperste æt var Gateskjæggerne (*Gotuskeggjar*), som bodde paa Osterø. De stammede paa morssiden fra Torstein Røde og dennes far Dublinkongen Olav Hvite. Da Aud efter sin søn Torsteins fald drog til Island, kom hun paa veien til Færøerne og bortgiftede dér en af Torsteins døtre, som blev stammor til Gateskjæggerne. Til denne æt hørte ogsaa Færøernes navnkundige helt Sigmund Brestesøn.

Hans far Breste maa ha levet ved midten af det 10de aarhundred. Han var ikke gift, men havde en frille, som hed *Cecilia*[1]. Vi kan ikke tvile paa at dette navn er historisk, saa sandt som noget i de gamle sagaer er det. For Færeyinga saga hører til de aller mest paalidelige sagaer og grunder sig paa gamle fortællinger fra Færøerne selv. Men navnet Cecilie er ikke nordisk. Det hører oprindelig hjemme i Rom og fik sin udbredelse i Europa gjennem dyrkelsen af den hellige Cæcilia. Til Færøerne maa navnet vel være kommet fra de Britiske Øer. Sigmund Brestessøns mor har, skulde jeg tro, været en kristen kvinde fra England.

Paa Sigmund Brestessøns tid levede der ogsaa paa Færøerne en mand, som bærer et keltisk navn, nemlig Gille lagmand (*Gilli logmaðr*)[2]. Navnet *Gilli* er det irske *gilla* »ung mand, tjener«, som i irsk ofte bruges som personnavn i sammensætninger og paa en saadan maade at Nordboerne nødvendig maatte opfatte det som et selvstændigt personnavn[3]. Gille blev alt i det 10de aarhundred brugt som navn af Nordboerne i Irland. Navnet vandt ogsaa ellers indpas i Norden; jeg kan nævne den norske i Irland fødte konge Harald Gille (*Haraldr gilli*), hvis oprindelige navn skal ha været *Gillikristr*.

Et keltisk navn, som efter hvad dr. Jakob Jakobsen velvillig har meddelt mig, endnu bruges paa Færøerne, er *Dunaldur*. »Det er, saavidt jeg ved«, skriver han, »særlig paa øen Hestur, at det har været brugt i den sidste tid (jeg kan ikke bestemt sige, om navnet er uddød nu eller ikke).« I ældre form findes ordet skrevet *Duffnaldur*[4]. Dette navn er det almindelige irske mandsnavn *Domhnall*. I den færøiske ordbog nævnes ogsaa et mandsnavn *Donach*. A. Olrik, i sin anmeldelse af denne ordbog, spørger om det er en skriv- eller læsefeil for *Douach* og lig med *Dufþakr* i Landnaama. Jeg tror, at *Donach* er den rigtige skrivemaade og at det er det almindelige irske mandsnavn *Donnchadh*. Dette navn maa nemlig fra gammel tid ha været udtalt paa en maade,

[1] Flat. I, s. 126.
[2] Flat. I, s. 241, 242 og fl.
[3] Eks. Gilla mac liac, Gilla mó Chóidbeo, Martyrology of Gorman, ed. Whitley Stokes, p. 368.
[4] Jfr. A. Olriks anmeldelse af Sv. Grundtvigs og A. Bloch's Føroyjakvæði og den færøiske ordbog, Arkiv f. nord. filologi VI, s. 248, anm. 2.

som gjorde skrivemaaden *Donach* naturlig. I moderne engelsk er dette navn blit til *Donnough* og i navnelisten til O'Curry's »Manners & Customs of the Ancient Irish« opføres: »*Donnchadh* or *Donagh*«.

Der findes ogsaa paa Færøerne en række stedsnavne af keltisk oprindelse. To øer i øgruppen bærer navnet **Dimun**, Store og Lille Dimun (*Stóra Dímon* og *Litla Dímon*). Dette navn kan ikke forklares af norsk. Det maa, som Whitley Stokes først har vist, være af irsk oprindelse; *dí-* er det samme som irsk *dí* »to« og *mun* = ir. *muin* »nakke, ryg«[1]. Der findes i Irland lignende stedsnavne, og paa norsk har vi »Tviberg«. *Dímun* skulde saaledes egentlig betyde et fjeld med dobbelt top eller ryg. Baade Store og Lille Dimun hæver sig brat op fra sjøen, og om Store Dimun kan det vel siges, at den har en dobbelt top, derimod ikke om Lille Dimun[2].

Et navn som Dimun vilde ingen mand, som kom lige fra Norge og aldrig havde færdedes i fremmede lande, falde paa at gi nogen ø eller noget fjeld. De mænd, som har git de to smaa og klippefulde øer deroppe blant Færøerne dette navn, maa ha boet sammen med irsktalende folk. Og ikke det alene; de maa selv ha forstaat den irske tunge og kjendt irske ords betydning.

Ogsaa et par andre stedsnavne, som Dr. Jakobsen velvillig har oplyst mig om, er tydelig keltiske. Et af disse er sammensat med et personnavn, nemlig *Dungangsvík*. Dr. Jakobsen skriver: »En vik i det sydvestlige hjørne af en indsjø tæt ved bygden Eide (*á Eiði*) paa Østerø heder *Dungansvík*, og dennes ene (østlige) side dannes af et næss, som kaldes *Dungansnes*. Min første tanke gjaldt her det keltiske personnavn Duncan, og jeg tror, der kan være sandsynlighed for en afledning deraf.« Navnets første led kan, ifølge Dr. Jakobsen, ikke være »bestemt form for *dungi*, brugt som høide- eller fjeldnavn«. Der findes ingen høide i nærheden. »Næsset er ganske lavt og skraaner kun ganske lidet opad ud imod pynten.« Dr. Jakobsens formodning er visselig rigtig, navnet er sammensat med *Duncan*, i ældre irsk *Donncuan*.

Af keltisk oprindelse er muligens ogsaa *Kartnans-* eller *Kartnarsáir*, saa kaldes — ifølge Dr. Jakobsen — nogle smaa øer, som skal ha faat navn efter en tjenestekar *Kartnar* (*Kartnir*), som omtales i sagn fra det 17de aarh. — Dr. Jakobsen oplyser, at *rkn* i færøisk ofte gaar over til *rtn*. Man kunde da tænke paa at det oprindelige navn var *Karknan* og at dette var i slægt med det irske helgennavn *Corcán*[3].

---

[1] Revue Celtique III, 187.

[2] Efter meddelelse fra provst Hammarshaimb til min far, professor S. Bugge.

[3] Jfr. Martyrology of Gorman.

Af usammensatte keltiske ord brugt som stedsnavne findes ligeledes et par paa Færoerne. Dr. Jakobsen skriver: »Udfor Sando er der en fiskemed. kaldet *Knokkur* eller rettere »(*úti*) *á Knokki*«, og en fiskemed af samme navn findes vest for Sydstromo. Da fiskemedene i almindelighed opkaldes efter de landmerker, ved hjælp af hvilke de opsoges, og da disse landmerker oftest er høider, ser jeg i de anførte navne det keltiske *cnoc* »høi«.« Vest for Suderø er der ogsaa, ifølge Jakobsen, en fiskeplads ved navn *Knokkurnir*, som efter de indfodtes egen forklaring har navn efter to høider, som tjener som landmerke (fær. *ýti*). Her maa man ialfald sikkert ha det keltiske *cnoc*. Dette ord er, som jeg før har nævnt, ogsaa gaat over i det færoiske sprog (*knokkur*), hvor det betyder »hoved, hovedskal«.

Dr. Jakobsen tilføier: »Den omstændighed, at »Knokkur« paa Færøerne bruges som »sjønavn«, minder mig om en omstændighed, som jeg har anført i »Shetlandsoernes stedsnavne«. Paa Shetland fandt jeg undertiden, at fiskerne paa sjoen anvendte et navn af keltisk (piktisk) oprindelse, om et fremspringende landmerke, (hoide, o. l.), som paa landjorden gik under et andet, et nordisk navn, — altsaa det almindelige gjængse navn, dette sidste.«

Mere tvilsom er forklaringen af *Lobbra*; saa kaldes en arm af Vaagsfjorden (Sudero), paa sydsiden af fjorden. Dr. Jakobsen siger: »Navnet omfatter baade bugten og oplandet deromkring. Der haves: *Lobbrans-bour, -hagi, -eiði, -hólmur.* I sammensætning kommer *n* altid frem, men aldrig naar navnet nævnes usammensat (*í Lobbra, til Lobbra.* — eller som Jakobsen ogsaa oplyser, i almindelighed: *til Lobbrara* [gen. af *Lobbra*], ikke *í Lobbranum, til Lobbrans,* osv.). Nominativ er *Lobbra* med *a*, — ikke *Lobbri.* J. H. Schrøter i Antikvarisk Tidsskrift 1849—51 (sagn ang. Frodebo) og efter ham N. Winther i »Færoernes Oldhistorie« (s. 164) meddeler et sagn om et plyndringstog af Irer i meget gammel tid til Sudero, og at Lobbra skulde ha navn efter en ved denne leilighed dræbt krigshund »*Bran*«, som drev iland i Lobbra. Men hvormeget i dette der er virkelig gammelt folkesagn og hvormeget der skyldes Schrøters fantasi, er ikke let at oplyse nu.«

Jeg tror ikke, at denne forklaring er rigtig. Jeg vover at fremsætte en anden forklaring, hvis rigtighed jeg dog ikke indestaar for. I gl.irsk betyder *lobra* »sygdom«, især »spedalskhed« og *lobrán* »syg«, især »spedalsk«. Vistnok er *b* i senere irsk i dette ord blit aspireret; men det er dog muligt, at *Lobbra* kan hænge sammen hermed. Denne formodning stottes især derved, at man siger »*til Lobbrara*«, som maa være gen. flertal; dette kunde da betyde »til de spedalske«. Er min

forklaring rigtig, har der i nærheden af viken Lobbra paa Sudero været et hjem for spedalske. Og denne sygdom, eller snarere midler til at pleie de spedalske, har Færingerne lært at kjende hos Kelterne. Det er ikke umuligt, at vore forfædre alt i vikingetiden i de keltiske lande lærte at pleie de spedalske, eller snarere at holde dem fjærnt fra andre folk, i egne huse. For i 919, da Dublinhøvdingen Godfred, Ivars sonneson, plyndrede Armagh, sparede han »bonnehusene med Guds folk og **de spedalske** og hele kirkebyen, med undtagelse af nogle huse, som blev brændt ved uagtsomhed«.

Vi kan af disse keltiske person- og stedsnavne slutte, at Færøerne i gammel tid maa ha staat i forbindelse med keltiske lande og derfra modtat baade kultur og kolonister. Allerede før Nordboernes tid havde, ved vi, Irlændere landet paa Færøerne. Den irske geograf Dicuil fortæller i sit navnkundige værk *Liber de mensura orbis terræ*, at irske munke og eneboere i begyndelsen af det 8de aarh. var kommet til Færøerne og havde slaat sig ned der. Dicuils ord synes at vise, at Nordmændenes ankomst skræmte disse irske eneboere bort fra øerne[1]. Dette er dog ikke sikkert. Ti der findes paa Færøerne flere spor af irsk kristendom, og disse maa, skulde man tro, skrive sig fra en tid, som ligger forud for den tid, da Olav Trygvessøn kristnede Færøerne og indførte den romerske katholicisme, som han havde lært at kjende i Irland. De maa være minder fra det 9de og 10de aarhundred, da forbindelsen med de keltiske lande og keltisk kristendom endnu var levende paa Færøerne.

Om irsk kristendom minder saaledes en til St. Brandan indviet kirke (*Ecclesia sancti Brandani*), som senere i middelalderen fandtes paa Sandø (*Sandey*)[2]. Der findes, saavidt vi ved, ellers ingen spor til at den hellige Brandan blev dyrket i Norden. Men denne store sjøfarer, om hvis færder sagn og legende fortalte den ene fortælling mer vidunderlig end den anden, maatte netop være en helgen for de irske munke, som i sine skrøbelige skindbaader vovede sig over det vilde hav til de fjærne Færøer. Den hellige Brandan blev ogsaa meget dyrket baade i Irland og i Skotland, mest kanske paa Hebriderne, og derfra er det vel, hans dyrkelse er kommet til Færøerne.

Irlands apostel den hellige Patrik maa ogsaa i gamle dage ha været dyrket paa Færøerne. Dr. Jakobsen meddeler mig: »Paa den lille ø Mikines (vel rettere skrevet *Mikjunes*, af **Mykjunes*), i daniseret form

[1] Jfr. Zimmer, Die frühesten Berührungen der Iren mit den Nordgermanen, s. 11.
[2] Henrik Kalteisens kopibog, udg. af A. Bugge, s. 202.

»Myggenæs« — den vestligste af Færøerne — holdes endnu den saakaldte *Pátursmessa* eller *Pátursmessudagr* [udt. *pa͡ators-*] som en halvhelligdag [fær. *mishalgjudagur*] den 17de mars. Denne *Pátursmessa* maa være *Pátriksmessa*, opkaldt efter St. Patrik. — »Petersmesse« heder paa færøsk *Pæturmessa* [udt. *pæ͡ators-*], altsaa forskjelligt fra det foregaaende.«

Endnu et minde om irsk kristendom har vi paa Færøerne, nemlig *Baglhólmur*; saa kaldes en græsgrodd, rund holme paa sydøstsiden af Suderø. Dr. Jakobsen mener, og visselig med rette, at dette navn er sammensat med oldn. *bagall*, m. (af irsk *bachall*) »bispestav, krumstav«. De irske munke, som Nordmændene mødte paa Island, lod jo, fortæller Are frode, krumstaver (*baglar*) igjen efter sig. Har der ogsaa paa *Baglhólmur* bodd irske munke og eneboere?

Saaledes vidner baade personnavne og stedsnavne og øernes ældste kirkehistorie om at Færøerne i vikingetiden var sterkt paavirket af keltisk kultur. Endnu vægtigere er dog sprogets egne vidnesbyrd. Der er i færøisk adskillige keltiske laanord, og flere af dem findes ikke i noget andet nordisk sprog. Disse ord er vistnok allesammen optegnet i nyere tid, saa vi kan nu ikke med sikkerhed sige hvad tid de er kommet ind i sproget. Men alt taler for, at ialfald den største del af dem er kommet ind i vikingetiden. Siden forsvandt jo alt keltisk væsen fra Orknøerne og Shetlandsøerne og forbindelsen mellem disse øer og Færøerne ophørte ogsaa lidt efter lidt. For Færøingerne laa det nærmere at seile med sine varer til Bergen. — Did kom de, ved vi, paa Sverres tid[1]. —

De fleste af disse keltiske laanord i færøisk angaar agerbrug og fædrift og i det hele dyre- og plantelivet paa øerne. Jeg skal her opregne dem i alfabetisk orden efter den før nævnte fortegnelse, som min far professor S. Bugge har gjort og som Whitley Stokes har vist mig den godhed at gjennemse. Enkelte af ordene, som ogsaa findes i norsk eller islandsk, har jeg alt havt leilighed til at nævne; men for fuldstændighedens skyld gjentar jeg dem her.

1. *Blak*, n. [udt. *blēak*] »kjernemelk«, af det ens betydende, gl.irske *blathach*.
2. Det før nævnte *dos*, f. »hostak«, som kommer af gæl. *dais*.
3. *Drunnur*, m. »rumpe, bagdel paa dyr«. Ordet findes kun i færøisk. Deraf er afledet *drunnhviti*, navn paa en uveirsfugl (*procellaria pelagica*), og *drunn-skeki*, »den uld, som sidder tilbage paa faarets bagdel, efterat det øvrige er afrykket«. Ordet er dannet af gæl. *dronn*, gen. *droinn* »a rump, the Bard's portion of a mutton«; af dette ord er afledet *ferdroind*, gen. (Brehon Laws III, 354), som bet. »laar«.
4. *Klárur*, m. »en kloss af træ, et bræt, heftet paa en stang, som man banker jorden til med, naar den er tilsaadd«; muligens det samme ord som nyisl. *klára* ell. *klárr* »en hakke, ryddehakke«; af gl.irsk *clár* »bord, bræt«.

[1] Sverres saga, k. 95.

5. *Knollur*, m. »hoved« (kun i fær.), af gl.irsk *cnoc* »haug«. For betydningsovergangen sammenlign vort »koll«, som betyder: 1) hoved, især den øverste del af et hoved, 2) knold, kolle.
6. *Koka*, f. »det indvendige hule i ryggen tæt ved lænderne paa et kreatur« (kun i fær.), af gæl. (forældet) *còca*, adj. »tom, hul«, gl.ir. *coca*; det irske ord er, efter hvad prof. Kuno Meyer oplyser mig om, dannet efter lat. *concavus*.
7. *Korkje*, »stenlav, farvemos«, er et ord, som jeg tidligere har nævnt. Det stammer opr. fra lat. *purpura* og er over Irland vandret til Shetlandsøerne, Færøerne og Norge. Man kunde dog ogsaa, som prof. Kuno Meyer velvillig har meddelt mig, tænke paa en afledning af gl.irsk *corcaim* »jeg farver«.
8. *Lind*, f. »kilde, bæk« (ogsaa i oldn., *lind*, f. og i nyisl.), af irsk *lind*, n. »vand, dam, liden sjø«; med dette ord er bl. a. byen Dublins navn sammensat.
9. *Ravdi*, n. (forek. i oldn. — *refði* — bl. a. i Færeyinga s.), »stav, stok, eller snarere en slags økse, som tillige brugtes som stav«; af irsk *reinise* »klubbe, stav« (?). —
10. *Slavak* (ogsaa i nyisl., *slafak*), n. »bred vandhinde, et slags grønt slim eller tang« (*ulva marina viridis*); af irsk *slabhagan* »en slags spiselig tang«.
11. *Sornur* (= norsk *sonn*) »tørrehus«, af irsk *sorn*, lat. *furnus*.
12. *Tusha* »at prygle, slaa«; *tushan*, f. »slag, hug«. Dette ord synes at staa i forbindelse med oldn. *þust* »terskestav«, som er laant fra irsk *suist* (af lat. *fustis*).

En del af disse keltiske laanord findes bare i færøisk; andre er fælles for færøisk og islandsk, men findes ikke i norsk. Dette taler ogsaa for min formodning om at der fra Irland er gaat en kulturstrøm til Island over Færøerne. — Særlig vigtig i denne henseende er stedsnavnet Dimun (*Dímon*), som ogsaa findes flere steder paa Island. I Landnama II k. 14 nævnes *í Dímunarvági* (nu Eriksvaag i Dala syssel). Denne vaag har faat navn efter en liden øgruppe, de saakaldte *Dímunarklakkar*, som bærer navn efter to karakteristiske topformede klipper eller »klakker«, der staar tæt ved siden af hinanden og rager op i luften som fjelde, høiere end nogen anden ø i Bredefjord«[1]. Kålund mener, at Dimunarklakkerne i gamle dage tilsammen har været kaldt Dimun. Ialfald har vi her en ypperlig illustration af ordets oprindelige betydning paa irsk som »tviberg«.

Endnu flere steder paa Island heder Dimun, saaledes *Dímon*, en høide ved Laugardalr i Árness sýsla (Kålund I, 157), *Dímon*, et fjeld i Þjórsárdalr i Árness sýsla (Kålund I, 199), og endelig *Dímon*, en holme i Bjarnarfjorðr i Stranda sýsla (Kålund I, 628).

Dimun maa saaledes kaldes et almindeligt stedsnavn paa Island. Det nævnes alt i sagaerne, f. eks. i Eyrbyggja, og maa være kommet ind i vikingetiden.

Ogsaa andre islandske stedsnavne tyder paa en forbindelse med Vesteuropa, f. eks. *Vestmannaeyjar*, som blev kaldt saa, fordi nogle irske træler blev dræbt dér. »*Vestmannaeyjar heita þar síðan, er þrælarnir voru drepnir, þvíat þeir voru kynjaðir vestan um haf*«, heder det i

[1] Kålund, Beskrivelse af Island I, 490.

Landnáma (I, k. 7, n. 12). Om de irske munker, som jeg nedenfor skal tale om, minder stedsnavnene *Papey*, *Pappyli*, *Papafjorðr* og *Papós*.

Et underligt stedsnavn, som forekommer flere steder paa Island, er Kumbaravaag (*Kumbaravogr*). Saa kaldes en liden vik i Snefjeldsnes syssel, en i Dala syssel og en i Bardastrands syssel (Kålund I, 431, 491 og 537). Paa alle tre steder findes der tomter efter boder og der gaar sagn om at udlændinger, især irske, skal ha drevet handel dér. Navnet *Kumbaravogr* kan neppe forklares af nordisk. Kålund siger om dette navn: »Ved denne leilighed kan maaske en fra kyndig side mundtlig fremsat formodning berøres. Skulde »Kumbara« i dette hyppig forekommende stedsnavn ikke staa i forbindelse med folkenavnet »Kumrar«, indbyggerne af Cumberland, og skulde disse ikke være henregnet under det, som det synes, meget omfattende »Írar«? Kålunds forklaring er meget tiltalende. Jeg skal ogsaa minde om, at landskabet Cumberland i angelsaksisk heder *Cumbraland*. Dette vilde i nordisk naturlig bli til *Kumb(a)raland*, hvoraf et stedsnavn *Kumbaravágr* igjen kunde afledes. At dette navn stammer fra vikingetiden, er sandsynligt. En form *Kumbrar* eller *Kumbarar* som navn paa indbyggerne af Cumberland maa nemlig være meget gammel, da formen *Kumrar* alt tidlig forekommer.

Jeg skal desuden minde om, at navne paa fjorde og viker overalt hører til de ældste stedsnavne.

En række stedsnavne paa Island er opkaldt efter Irlænderne (*Írar*). Saaledes er der i Rangaavolde syssel en elv, som heder Iraa (*Írá*)[1]. Den nævnes alt i Landnámabók (I, k. 15) og skal ha faat sit navn efter irske mænd, som bodde dér i nærheden. — Som jeg senere skal omtale, maa det ha været irske munker. — To steder i Aanæs syssel forekommer stedsnavnet *Íragerði* (Kålund I, 170 og 178).

I Snefjeldsnes syssel, fra Skogarstrandens kyst til Dalasyssels vestligste pynt ligger der en række øer, som synes at spærre indløbet til Hvammsfjorden. De ordner sig dog ved nærmere eftersyn i to grupper, medens farvandet i midten er noget friere. Dette kaldes Bredesund (*Breiðasund*). Hovedveien mellem øerne fra Bredesund ind i Hvammsfjorden heder *Írska leið* eller »Irske vei«. — Navnet minder vel, som Kålund (I, 455) mener, om at folk fra Irland i tidligere tider har drevet handel dér. —

Den flade kyststrækning mellem Skraumuhlaupsaa og Hørdudalsaa i Dala syssel bærer navnet *Vestliðaeyri*; her skal ifølge sagnet Irerne

[1] Kålund I, 271.

tidligere ha drevet handel, og *Írskubúðir* kaldes endnu nogle tomter, hvorfra handelen skal være foregaat[1].

Paa østsiden af den før nævnte *Papey* er der en haug, som kaldes *Írski hóll*. Her skal ifølge sagnet de irske munker eller »papers« ha sat sit skib op og havt sin bolig[2].

En fjord i Bardastrands syssel kaldes endnu *Patreksfjörðr*. Den skal være kaldt saa af den kristne landnaamsmand Orlyg Hrappsson og har faat navn efter »Patrik biskop« paa Suderøerne[3].

I Vesterskaftafells syssel laa et sted, som nævnes hos Are og i Landnamabok (I k. 6) og kaldes *Minnþakseyrr*. Islands første landnaamsmand Ingolv havde, som bekjendt, en fælle, som hed Hjørleiv. Denne havde med sig nogle irske træler. Mens de seilede langsmed land, fik de vandmangel. Da fandt de irske træler paa at knade sammen mel og smør; »det kaldte de minntak« (*þat nefndu þeir minnþak*). »Men da minntaket begyndte at mugne, kastede de det overbord, og det drev iland paa det sted, som nu heder Mintaksøre (*þar sem nú heitir Minnþakseyrr*).

Ordet minthak er irsk. Første led er det irske *min* (oldirsk *men*), som betyder mel. Ordet findes bl. a. i den saakaldte *lex Adamnani* og bruges der i ganske samme betydning som paa Island om en blanding af mel og smør. Det siges om forbrydere, som sættes ud i en baad paa det aabne hav, at de ikke skal tage andet end minthak med sig. Man bruger endnu i Irland og Wales at knade mel og smør sammen som et middel mod tørste. De irske trælle, som dræbte Hjørleiv, blev siden selv dræbt af Ingolv. Det kan saaledes ikke ha været dem, som gav stedet navnet *Minnþakseyrr*. Andre islandske landnaamsmænd maa ogsaa ha kjendt og forstaat betydningen af ordet *minnþak* eller rettere **minntas*.

Sammensat med irske personnavne eller vidnende om forbindelse med Kelterne er forøvrigt *Brjánslækr* i Bardastrands syssel[4]. Navnet forekommer alt i Landnama (I, k. 2) og maa være opkaldt efter en mand, som bar det irske navn *Brian*. *Dufansdalr*, saa kaldes en dal i Bardastrands syssel (Kålund I, 558). Den nævnes i Landnáma (II, k. 26) og er opkaldt efter Aan Raudfelds frigivne *Dufan*. Dette navn er det irske *Duban* (almindelig i sammensætningen Donnduban), diminutiv af *dub* (sort). *Dufgusdalr*, saa kaldes et dalføre i Hnappadals syssel. I sagaerne, f. eks.

---

1 Kålund, I, 401.
2 Kålund II, 205.
3 Kålund I, 555; Landnáma I, k. 12.
4 Kålund I, 548 f.

i Eyrbyggja, kaldes den med det rigtigere navn *Dufgusdalr*. *Dufgus* er det irske navn *Dubhgus*. I irske navne forekommer den samme metathesis (f. eks. *Tundalus*, rigtigere *Tnúgdal*). *Dufþaksholt*, saa kaldes en gaard i Rangaavolde syssel (Kålund I, 230). Den har sit navn efter loisingen *Dufþakr*, efter hvem ogsaa *Dufþekja* og *Dufþaksskor* er opkaldt [1]. *Dufþakr* er det samme som det almindelige irske navn *Dubhtach*.

Efter landnaamsmanden *Ketill gufa* er opkaldt flere steder i Myre syssel, bl. a. gaarden *Gufuskálar* og elven *Gufá* [2]. *Gufa* er det irske *goba* »smed«. Efter Ketill gufa er ogsa *Gufudalr* og *Gufufjǫrðr* i Bardarstrands syssel opkaldt.

Kaðalsstaðir, saa kaldes en gaard i Myre syssel [3]. Den maa ha sit navn efter en mand ved navn *Kaðall*; to saadanne omtales i Landnáma (II, k. 18 og III, k. 16). *Kaðall* er det almindelige irske navn *Cathal*.

Kalmansá er navn paa en elv i Borgefjords syssel [4]. Den er opkaldt efter landnaamsmanden Kalman, som kom fra Suderøerne (Landnáma II, k. 1). *Kalman* er det irske navn *Colmán*, en almindelig forkortning af *Colombán* [5].

I Rangaavolde syssel laa i gamle dage en gaard *Katanes*, som bl. a. nævnes i Landnámabók (V, k. 2). I Borgefjords syssel kaldes et bredt næs og en gaard paa denne *Katanes*. Af samme oprindelse er navnet *Katadalr*, en dal i Hunavatns syssel [6]. Vi gjenfinder disse stedsnavne i Skotland. Nordboerne kaldte det nuværende Caithness *Katanes*, og efter dette navn maa tydeligvis det islandske *Katanes* være opkaldt. Vi ved ogsaa, at paa *Katanes* i Borgefjords syssel boede en mand af keltisk herkomst med det gæliske navn *Kalman* (Ldn. 1, k. 15). Første led i *Katanes* er vistnok et folkenavn og vel samme ord, som vi gjenfinder i *innsi Cat* »Katøerne«, vistnok det irske navn paa Shetlandsøerne [7], og i *Katanes*, nu Caithness, den nordligste del af Skotland.

Kjaransvík er navn paa en vik og en gaard i Isefjords syssel [8]. De er opkaldt efter Geirmund Heljarskinn's træl *Kjaran* (Landn. II, k. 20), en gjengivelse af det almindelige irske navn *Ciarán*. Efter en mand af

---

[1] Se Landn. V, k. 5 og Kålund I, 280.
[2] Kålund I, 371 f.
[3] Kålund I, 355.
[4] Kålund I, 292 f.
[5] Wh. Stokes, On the Gaelic names in the Landnámabók.
[6] Kålund, I, 266 og 293, II, 12.
[7] Cogadh Gaedhel, 152.
[8] Kålund, I, 613.

dette navn maa ogsaa den lille *Kjaransey* i Myre syssel (Kålund I, 388) ha faat navn.

I Vester-Skaftafells syssel er der en stor vandmasse, en forening af flere elver, som kaldes *Kúðafljót*. I Landnamabok (IV, k. 11) fortælles det, at Vilbald, bror af Aaskell hnokkan drog fra Irland til Island ombord paa et skib, som hed »Kude« (*ok hafði skip þat er hann kallaði Kúða*). Efter dette skib har *Kúðafljót* faat navn. *Kúði* maa være afledet af det irske *cud* (nyir. *cudh*) »hoved«. Af nordisk sprog kan ordet ikke forklares. *Kúði* betegner saaledes et skib med hoved i forstavnen. At *Kúðafljót* har faat navn efter skibet *Kúði* kan man slutte af ordene i Landnámabók: »*Vilbaldr hét maðr . . .; han fór af Írlandi til Íslands, ok hafði skip þat er hann kallaði Kúða, ok kom í Kúðafljótsóss*«.

Oppe i fjeldene i Bardastrands syssel ligger der en liden indsjø, som heder *Kylonsvatn*[1]. I nærheden laa vistnok i gamle dage gaarden *Kylanshólar*. Begge dele har faat navn efter den suderøiske landnaamsmand *Kylan*[2], et irsk navn, ifølge Whitley Stokes = irsk *Coelán* (Cóilan).

Kolkumýrar er navn paa en myrlændt bygd i Hunavatns syssel i det nordlige Island[3]. Bygden har faat navn efter en mand ved navn *Þorbjorn kolkan*[4]. Alle haandskrifter af Landnama har formen *kolkan* med undtagelse af ét, som har *kolkr*. Men i oldskriftsselskabets udgave er dette forandret til *kolka*, med den begrundelse, at »*Kolkumýrar* ikke kan komme af *kolkan*«. K. Rygh (»Norske og islandske tilnavne«) sammenligner *kolkan* med isl. *kolkna* (fryse ihjel). Det vilde dog være underligt at danne et tilnavn af dette ord. Derimod kan baade formen *kolkan* og *Kolkumyrar* saavel som tilnavnet selv lige til forklares af irsk. I irsk bruges meget almindelig baade som mandsnavn *Colcu* eller *Colgu*, gen. *Colcan* ell. *Colgan*[5]. Til de to former af dette navn svarer *kolkan* og *Kolkumyrar* nøie, formelt, om end ikke syntaktisk. Dog er det sidste navn kanske nærmest en nordisk tillempning af irsk. *Colcu* har, skulde jeg snarest tro, været det navn, som Torbjørn fik i daaben.

Kjallaksstaðir er navn paa en gaard i Dala syssel[6]. Den er opkaldt efter den islandske landnaamsmand *Kjallakr* (Landnama II, k. 19). Efter en mand af dette navn maa ogsaa gaarden *Kjallaksá* i Stranda

---

[1] Kålund I, 513.
[2] Landnáma II, k. 1.
[3] Kålund II, 47.
[4] Ldn. III, k. 5.
[5] Se f. eks. registeret til Three Fragments.
[6] Kålund I, 488.

syssel ha faat navn[1]. *Kjallakr* er det almindelige irske navn *Cellach*, senere *Ceallach*.

Blant fjeldene rundt Alvtafjord merkes *Kofri*, »der viser sig som en karakteristisk, bikubeformet tinde« (Kålund I, 586). *Kofri*, m. betyder en slags lue. Ordet er af romansk oprindelse og staar i forbindelse med det franske *couvrir* »bedække«. Deraf kan det dog ikke ligefrem være afledet. Snarest er det kanske en forkortning af gl.-engelsk *coverchief* »hovedtoi, hovedbedækning«. Da navne paa fjelde pleier at høre til de ældste stedsnavne, er det sandsynligt, at fjeldet Kovre's navn ogsaa stammer fra vikingetiden.

Lunansholt heder en gaard i Rangaavolde syssel[2]. Den har navn efter landnaamsmanden *Þorsteinn lunan* (Landnáma V, k. 7); *lunan* er det almindelige irske navn *Lonán*, diminutiv af *lon* »svarttrost«.

Melkorkustaðir hed en alt tidlig ubeboet gaard i Dala syssel. Den har sit navn efter Olav Paa's mor, den irske kongedatter *Melkorka*. Dette navn gjengir, som Whitley Stokes har paavist, det irske *Mael-Curcaigh*, d. e. »(St.) Curcach's tjener«.

I Skagefjords syssel ligger der i nærheden af Svartaadalen en liden fjelddal, som heder Mælifellsdalen. I Svartaadalen bodde landnaamsmanden Hrosskell. Han havde en træl, som hed *Roðrekr*. Denne sendte han op i fjeldet for at finde nyt land. Trælen kom ifolge Landnáma (III, k. 6) saa langt som til en kløft, der efter ham fik navnet *Roðreksgil*. Navnet *Roðrekr* er ikke nordisk, men snarest tysk; det er gaat over i romansk i formen *Rodrigo*. I alle fald vidner navnet om forbindelse med Vesteuropa.

En arm af Arnarfjorden i Bardastrands syssel kaldes endnu *Trostansfjǫrðr*[3]. Ifølge Landnáma (II, k. 26) skal den ha faat sit navn af landnaamsmanden *Geirþjófr Valþjófsson*, efter hvem en anden arm af Arnarfjorden fik navnet *Geirþjófsfjǫrðr*. Første led af stedsnavnet *Trostansfjǫrðr* er det piktiske, i Skotland brugte mandsnavn *Drostan*.

I Sønder-Mule syssel mellem Breddalen og Berufjorden er der et sted, hvor alfarveien mellem de to bygder gaar, som kaldes *Stræti*, hvorefter ogsaa en gaard har faat navn[4]. Dette navn synes efter Landnáma (IV, k. 7) at stamme fra landnaamstiden. Men *stræti* »brolagt vei, stræde« er, har vi hørt, laant fra angelsaksisk *stræt* og stammer

[1] Kålund I, 631.
[2] Kålund I, 207.
[3] Kålund I, 552 f.
[4] Kålund II, 255 f.

yderst ude fra latin (*via strata*). Dette ord vidner saaledes ogsaa om forbindelse mellem Island og de Britiske Øer.

Om tidlig (og irsk) kristendom paa Island minder bl. a. stedsnavnet *Kristnes* (Islendingabok, k. 11), en gaard i Øfjords syssel, hvor landnaamsmanden Helge den magre boede (Kålund II, 111). Ligesaa *Krossavík hin innri* og *Krossavík hin ytri* i Vopnafjord i Norder-Mule syssel (Landnama IV, k. 1) og *Krossavík* i Sønder-Mule syssel (Landn. IV, k. 6). Begge navne stammer fra landnaamstiden. Det samme er ogsaa tilfældet med *Krossáss* ved Oksarfjorden. Det fortælles i Landnamabok, at Torv-Einar havde en dattersøn, som hed Einar. Han drog til Orknøerne for at besøge sine frænder. Men de vilde ikke kjendes ved ham. Einar kjøbte da del i et skib sammen med to andre. De seilede til Island og kom til en fjord. Dér satte de en øks op som merke og kaldte det *Oxarfjǫrðr*; paa det næste sted satte de en ørn op og kaldte stedet *Arnarþúfa*. Paa det tredje sted satte de et kors op og kaldte stedet *Krossáss; svá helgudu þeir sér allan Oxarfjorð*.

Jeg har i det foregaaende opregnet 40 stedsnavne fra de forskjellige dele af Island, som alle vidner om forbindelse med Vesterlandene, fremforalt med de af keltiske mænd beboede dele af de Britiske Øer. Mange af disse navne er vistnok opkaldt efter personer, som vi ogsaa ellers kjender. Men enkelte navne, som Dimun, er dog dannet efter keltiske appellativer; og i enkelte tilfælde, som ved *Trostansfjorðr*, kjender vi ingen landnaamsmand, efter hvem fjorden er opkaldt. Om en nær forbindelse med de Britiske Øer vidner ogsaa stedsnavnene *Kataness* og *Kumbaravágr*.

De islandske stedsnavne taler for den, som ser med et uhildet blik, et andet sprog end for professor Finnur Jónsson, som mener, at Island for allerstørste del blev bebygget og befolket fra Norge og at den keltiske indflydelse paa Island har været overmaade liden[1]. Ingen nægter, at Finnur Jónsson er den første kjender af den gamle norrøne litteratur. Han søger ogsaa at være upartisk og at gi Norge og Island den del, som tilkommer hver af dem, af den gamle litteratur. Men alligevel kan jeg ikke komme bort fra, at Finnur Jónssons syn, trods hans store lærdom og skarpsindighed, er noget snævert. Han har ikke rigtig forstaaelsen af, at en kultur aldrig udvikler sig indenfra alene. Der kræves ogsaa paavirkning udenfra. Skal man kunne forklare den islandske kulturs rige og eiendommelige blomstring, maa man ogsaa ta forbindelsen med de Britiske Øer med i regningen. Hjemme i Norge var der spirer og

[1] Den oldnorske og oldisl. litteraturs hist. II, 188.

begyndelser. Men fra Vesterlandene kom den befrugtning, som bragte spirerne til at vokse og sætte blomst og frugt. For den, som gjennemgaar de islandske stedsnavne, hvoraf de fleste alt findes i Landnámabók, kan det ikke være tvivlsomt, at de Nordmænd, som først byggede paa Island, paa mangfoldige maader maa ha staat i forbindelse med de Britiske Øer.

Undersøger vi Islands ældste historie fra andre sider, vil vi finde denne opfatning bestyrket. Jeg har nævnt, at irske munker var kommet til Island, længe før Nordmændene havde opdaget øen. Are Frode taler ogsaa i sin Íslendingabók (k. 1) om disse irske eneboere. »*Ísland bygþisc fyrst or Norvege á dogom Haralds ens hárfagra . . . . En þat vas DCCCLXX vetrom epter burþ Crists . . . . . . Þá voro her menn cristnir, þeir es Norþmenn calla Papa, en þeir fóro síþan á braut, af því at þeir vildo eigi vesa her viþ heiþna menn, oc léto epter bœcr írscar oc bjǫllor oc bagla: af því mátte scilja at þeir vóro menn írscir*«. Hermed har man sammenstillet Dicuil's ord om Island og Færøerne, *nunc causa latronum Nortmannorum vacuæ anochoritis*, og sluttet, at de norske landnaamsmænd jagede de irske munker og eneboere bort fra Island. Jeg tror dog, at denne slutning er meget forhastet, og skal, haaber jeg, gjøre det sandsynligt, at der ned gjennem hele det 10de aarhundred maa ha boet nogle faa, vist ikke mange, irske munke paa Island. Are rager vistnok med hensyn til troværdighed høit op blant alle tiders historieskrivere. Men selv den bedste kan undertiden tage feil. Lad os se lidt nærmere paa Ares ord. Han siger, at de irske eneboere »lod efter sig **irske** bøger, bjelder og krumstaver, hvoraf man kunde skjønne, at de var irske mænd.« Skal man ta Ares ord efter bogstaven, maa man nødvendigvis slutte, at de islandske landnaamsmænd forstod irsk sprog, ja endog kunde **læse** irske bøger; thi ellers vilde de ikke kunne ha forstaat, at bøgerne var irske. At saa var tilfældet, vil dog de færreste være med paa. Jeg tror tværtimod, at de irske eneboere maa ha levet en stund sammen med de norske nybyggere, og at disse derigjennem har lært, hvad slags folk de var. Derfor taler ogsaa ordet *bagall*, m. »krumstav, bispestav«. Dette ord er et laanord fra det ensbetydende gl.irske *bachall*, som igjen stammer fra det lat. *baculus* ell. *bacillum* »stok«. Hvordan skal de islandske nybyggere ha kunnet lære dette ord at kjende, uden gjennem en forbindelse med de irske eneboere. De maa ha sét Irernes gudstjeneste og modtat endel kulturpaavirkning fra dem. Og ligeledes, hvordan skulde Islændingerne kunne kalde de irske munke *papar*, havde de ikke af dem selv hørt, at de kaldte sig *pápa*, et ord, som paa irsk betyder »geistlig, munk«?

Disse irske eneboere maa ha levet i det sydøstlige Island, hvor endnu i Øster-Skaftafells syssel en del stedsnavne, som før nævnt, minder om dem, nemlig *Papafjörðr*, *Papós* og *Pappýli*, samt *Papey* i nabodistriktet Sønder-Mule syssel. *Pappýli* er vel, som Kålund (II, 276) formoder, istedenfor *Papbýli*, d. e. »Papernes bolig«. Ogsaa en af Orknøerne bærer det samme navn, *Papuli*. I Vester-Skaftafells syssel havde de irske eneboere ligeledes en kirke, paa et sted hvor gaarden ***Kirkjubær*** endnu minder om dem (Kålund II, 315 f.).

Ogsaa fra andre dele af Island synes der at være spor af irske geistlige, ja muligens endog af irsk kristendomsforkyndelse. Jeg har før nævnt elven Ira i Rangaavolde syssel. Her bodde ifølge Landnamabok (I, k. 15) den kristne landnaamsmand *Ásólfr*. Ifølge en afskrift af Landnamabók (*Hauksbók*) kom Aasulv ikke alene, men selv tolvte (*þeir fóru XII samann*). Hans ledsagere var Irlændere (*þeir voru irsker*). Det fortælles ogsaa, at de byggede en kirke og kom i strid med de andre nybyggere, som ansaa dem for troldmænd. Allerede A. D. Jørgensen (»Den nord. kirkes grundlæggelse«, s. 212 f.) har gjort opmerksom paa dette sted og formodet, at vi her har et eksempel paa irsk kristendomsforkyndelse inden den nordiske folkestammes omraade. Den irske kirke udfoldede jo en rig missionsvirksomhed rundt om i Europa. Naar de irske geistlige (culdeerne, som de kaldtes) drog rundt, pleiede de altid at være tolv i følge, ligesom apostlerne. At den kristne Aasulv kom selv tolvte i følge med irske kristne mænd, kan, som A. D. Jørgensen mener, ikke være nogen tilfældighed, men maa tyde paa, at han og hans ledsagere virkelig var irske kristendomsforkyndere.

Men dette eksempel er ikke det eneste. Efterat Grønland var fundet, foregik der i slutningen af det 10de aarh. (985) en stor udvandring did fra Island. Blant udvandrerne var Herjulv den yngre. Ombord paa hans skib var der en kristen Suderøing, som digtede *Hafgerðinga drápa* om det forfærdelige søskjælv, som udvandrerne mødte paa veien. I dette digt, hvoraf en strofe endnu er fuldt bevaret (Landnama II, k. 14), bruges som kjenning for Gud *munka reynir* »munkenes prover«. Dette, saavelsom strofens hele eiendommelighed, viser, at digteren ikke bare har været kristen, men efter al sandsynlighed ogsaa munk. — Denne strofe lyder i oversættelse: »Jeg beder munkenes syndefrie kjender at lade min reise gaa godt. Den høie himmels herre holde sin haand over mig[1].« — Jeg skulde tro, at denne kristne Suderøing har hørt hjemme

[1] Efter Finnur Jónsson's udg. af Landnáma (Kbhvn. 1900), s. 35. Ordet *munkr* forekommer her for første gang i oldn. og oldisl.

i det navnkundige kloster paa Iona. Derfra er han kommet til Irland, hvor han vel maa ha opholdt sig en stund før færden til Island. Er dette saa, har vi her endnu et vidnesbyrd om at geistlige tilhørende den irske kirke har opholdt sig paa Island. De eksempler, jeg i det foregaaende har nævnt, er dels fra den første landnaamstid, dels fra hedenskabets sidste dage, men de vidner tilsammen om, at Islændingerne i den tid, da skaldedigtningen udviklede sig til sin høieste blomstring og da sagafortællingen begyndte at spire, ikke, som mange mener, stod uden forbindelse med kristendom og Vesterlandenes kultur.

Det er i det hele, tror jeg, en feiltagelse at forestille sig Island paa landnaamstiden som et fuldstændig hedensk samfund. De fleste bekjendte sig nok, i navnet ialfald, til asatroen. Men mange troede paa slet ingen ting uden paa sin egen kraft og styrke og ikke saa faa var kristne. Vistnok sad kristendommen ikke saa dybt og de fleste af de kristne landnaamsmænds efterkommere sank igjen tilbage til hedenskabet. Men kristendommen maa dog ha sat sine spor, ellers er det umuligt at skjønne den uden sidestykke lette maade, hvorpaa kristendommen blev vedtat paa Island. Hvor meget vanskeligere gik det ikke baade i Danmark og Sverige og ikke mindst i Norge! Grunden kan være, at jordbunden paa Island var bedre forberedt til at modtage kristendommen.

Landnámabók selv siger jo ogsaa (V, k. 15): »*Svá segja vitrir menn, at nøkkurir landnámsmenn hafi skírðir verit, þeir er bygt hafa Ísland, flestir þeir er komu vestan um haf: er til þess nefndr Helgi magri ok Ørlygr enn gamli, Helgi bjóla, Jørundr kristni, Auðr djúpauðga, Ketill enn fíflski, ok enn fleiri menn, er komu vestan um haf, ok héldu þeir sumir vel kristni til dauðadags: en þat gekk óvíða í ættir, þvíat synir þeirra sumra reistu hof ok blótuðu, en land var alheiðit nær hundraði vetra.*«

Skal vi tro Landnaamaboks ord, maa vi altsaa slutte, at størstedelen af de landnaamsmænd, som kom fra de Britiske Øer, har været kristne. Før vi kan danne os en forestilling om hvor udbredt kristendommen var paa Island i landnaamstiden, er det dog nødvendigt at gjennemgaa selve Landnaamaboken og undersøge hvilke mænd den nævner som kristne. Jeg følger her Landnamabok kapitel for kapitel. Vi kommer da først til den mægtige og vidtforgrenede Ketill Flatnevs slægt, en af Islands høibyrdigste og anseligste ætter. Fra hans far Bjørn Buna er, siger Landnama, næsten alt storfolk paa Island kommet (I, k. 10). Harald Haarfagre satte, ved vi, Ketill Flatnev til høvding over Suderøerne. Men Ketill gjorde sig uafhængig, og hele hans slægt maatte siden udvandre til Island. Paa Suderøerne maa alle Ketills børn være

vundet for kristendommen, med undtagelse af Bjørn Austrøne, som blev hjemme i Norge (Landn. II, k. 11). Blant Helges børn møder vi først landnaamsmanden *Helgi bjóla* (I, k. 11). Vi har allerede hørt, at han var kristen. Hans tilnavn *bjóla* er sandsynligvis hans irske daabsnavn; det er nemlig samme navn som det irske *Beólan* ell. *Beóllan*.

Helges søskendebarn var landnaamsmanden *Ǫrlygr son Hrapps Bjarnarsonar bunu* (I, k. 12). Om ham fortælles det, at »han var opfostret hos den hellige biskop Patrik paa Suderøerne«. Til Island havde han med sig kirketømmer, en jernklokke, et plenarium (d. e. en fuldstændig messebog)[1] og indviet jord. Ørlyg har da, maa vi tro, bygget en kirke i sit landnaam paa Island. Om ham og hans efterkommere heder det, at de troede paa den hellige Kolumba (*þeir Ǫrlygr frændr trúðu á Kolumba*). Kolumba er Skotlands apostel og klosteret paa Iona's stifter den hellige Columba. Vi maa næsten tro, at Ørlyg er blit opdraget i klosteret paa Iona og at det er dettes abbed, som Landnáma kalder »den hellige biskop Patrik paa Suderøerne«.

Ørlyg kom ikke alene, men i følge med mange slægtninger og venner. De maa visselig alle ha været kristne. Først og fremst Ørlygs egen søn *Valþjófr*, som tog hele Kjos og bodde paa Medalfell og blev stamfar til Valtjovlingerne (*Valþjófingar*)[2] Selve navnet *Valþjófr*, som blev temmelig almindeligt paa Island og i Norge, er en omændring af det angelsaksiske *Wealhþeow*, d. e. »Vælsk træl«. Sammen med Ørlyg den gamle kom ogsaa til Island hans fosterbror *Kollr*, som tog land ved Kollsvik samt landnaamsmanden *Þórolfr sporr*, og dennes søn landnaamsmanden *Knjúkr*[3]. Disse maa ogsaa, da de fulgte Ørlyg, ha havt hjemme paa Suderøerne og har vistnok været kristne.

I Ørlyg den gamles æt blev den hellige Kolumba dyrket som en slags afgud. I en anden æt fik ogsaa kristendommen en eiendommelig udvikling. En af landnaamsmændene hed Svartkell og var fra Caithness (*Svartkell hét maðr, katneskr*)[4]. »Hans søn var Torkell, far af Glum, som bad saaledes for sig ved et kors: Gid det altid maa være godt for gamle mænd, altid godt for unge!« (*Hans son var Þorkell, faðir Glúms, er svá baðst fyrir at krossi: gott ey gǫmlum mǫnnum, gott ey ungum mǫnnum!*). Landnaamsmanden Svartkell's sønnesøn maa ha levet, før kristendommen i aar 1000 ved lov blev vedtat paa Island. Desuden, var han først dengang blit kristen, vilde der ikke være nogen grund til

[1] Maurer. Bekehrung I, 98.
[2] Landn. I, k. 13.
[3] Landn. II, k. 25, 26.
[4] Landn. I, k. 13.

at mindes hans dyrkelse af korset. Glums farfar Svartkell maa ha været kristen; men siden har, som naturligt kunde være, hans æt glemt kristendommens lære og bare husket korset som sin tros ydre symbol.

Landn. I, k. 15. Blant landnaamsmændene var der to brødre, som tog hele Akranes. Den ene hed Tormod, den anden Ketill. Af disse maa vel ialfald Ketill ha været kristen; han havde nemlig en søn, som kaldtes »Jørund den kristne« (*Jorundr enn kristni*). Om denne fortælles det: »Jorund den kristne var søn af Ketill, søn af Brese« (*Jorundr hinn kristni var sun Ketils* (*sun*) *Bresa*; er *Bresi* det irske navn *Bress*, gen. *Bresse*? »Han holdt godt fast ved kristendommen til sin dødedag og var eneboer i sin alderdom« (*Hann helt vel kristni til dauðadags ok var einsetumaðr í elli sinni*). Trangen til eneboerliv var, ved vi, særlig udviklet i den irske kirke. Det ligger derfor nær at tro, at Jørund har lært kristendommen at kjende i Skotland eller Irland. Et haandskrift af Landnáma fortæller ogsaa, at Ketill brese havde en datter ved navn Edna, som blev gift med en mand, som hed Konall. — *Eðna* er det irske kvindenavn *Eithne*, og *Konall* er det almindelige irske navn *Conall*. — En søn af denne Konall og Jørund den kristnes frænde var landnaamsmanden *Ásólfr*[1]. Om ham har jeg før talt og sagt, at det er meget som taler for, at han er kommet til Island i følge med irske culdeer og at han har drevet kristendomsforkyndelse dér. Landnamabók fortæller ogsaa, at »der hvor hans ben hviler, staar der nu en kirke, og han er kaldt en meget hellig mand« (*Stendr þar nú kirkja, sem leiði hans er, ok er hann enn helgasti maðr kallaðr*). Denne kirke blev, som et minde om at Aasulv og hans fæller havde tilhørt den irske kirke, indviet til den hellige Kolumba (*ok helgaði Kolumkilla með Guði*). Ogsaa Aasulvs irske ledsageres ben blev siden flyttet til kirke[2]. Det ser næsten ud som om Aasulv har været dyrket som en slags helgen paa Island og som om det første kloster paa Island har staat i forbindelse med hans dyrkelse[3]. Denne skal ifølge legenden være begyndt ikke længe efter kristendommens indførelse. — Dette vidner dog om at der i vikingetiden ved siden af asatroen ogsaa var anden religiøs tro paa Island. —

Til Ketills og Jørunds kristne slægt eller følge hørte ogsaa en mand ved navn *Bekan*, som tog land i Ketils landnaam og bodde paa Bekansstader (*at Bekansstǫðum*)[4]. *Bekan* er, som Wh. Stokes har víst, det

[1] Landn. I, k. 15—16.
[2] Maurer, Bekehrung des norw. Stammes I, 103.
[3] Diplomatarium Islandicum I, 255, 483.
[4] Landn. I, k. 17.

irske *Beccán*, diminutiv af *becc* liden. Da landnaamsmanden Bekan bærer et irsk navn og kom til Island i følge med kristne mænd, folk, som ikke vilde omgaas med hedninger[1], maa vi slutte, at han selv ogsaa har været kristen.

Kristendommen var kun sjelden paa Island saa rodfæstet som i Jorunds og Aasulvs æt. Men selv der, hvor den tilsyneladende kun sad i det ydre, formaaede den dog at sætte varige merker. Vi ser det tydelig af hvad Landnamabok (II, k. 1) fortæller om den suderoiske landnaamsmand Kalman og dennes æt. — Som jeg for har nævnt, er *Kalman* Islændingernes gjengivelse af det irske *Colmán*. — Kalman maa ha været kristen. Han udvandrede i følge med Ketill Breseson, Jørund den kristnes far og Aasulv Alskiks morfar. Men saa kom han til Island og levede mellem hedenske folk. Selv kunde han sagtens hverken læse eller skrive. Han havde vel heller ingen ydre ting, som kunde minde ham om hans tro. Hvad under da, at han faldt tilbage i hedenskabet og endog blev hauglagt! Hans søn Sturla byggede et hedensk tempel, blev gode og ofrede til Æserne. Men kristendommen havde dog ikke ganske mistet sin magt over ætten. Sturla havde en søn Bjarne. Han havde engang en strid med Rolv, Illuges far, om en landtunge. Da mindedes Bjarne sine fædres tro og lovede at gaa over til kristendommen, hvis han vandt. — Vi maa mindes, at dette er før kristendommens indførelse. — Da brød Hvitaa sig et nyt leie, saa tungen blev landfast med Bjarnes eiendom, og Bjarne tilegnede sig denne. Til tak lod Bjarne sig døbe, byggede en kirke og holdt vel fast ved sin kristendom. Merkelig er især Landnaamaboks udsagn om, at Bjarne Sturlasson lod sig døbe (*Bjarni Sturluson tók skírn*). En skulde næsten tro, at der ned gjennem hele det 10de aarh. paa Island har været mænd, som udførte geistlige forretninger. Dette er dog kanske en for dristig slutning.

Den ovenfor nævnte landnaamsmand Kalman havde en bror ved navn *Kylan* (II, k. 1). Dette er, har vi hørt, det irske navn *Coelán*. Ogsaa Kylan har vel været kristen, om dette end ikke udtrykkelig siges i Landnámabók.

Til de mægtigste og høibyrdigste islandske nybyggere hørte landnaamskvinden Aud[2]. Hun var selv datter af Ketill Flatnev og havde været gift med Dublinkongen Olav Hvite. Hendes søn var vikingekongen Torstein Rode. Efter dennes fald forlod Aud Skotland og drog

---

[1] Landn. I, k. 15.
[2] Landn. II, k. 15 f.

til Island. Ombord paa sit skib havde hun, fortæller Landnámabók, 20 frie mænd (*XX karla frjálsa*). Jeg skal her nævne en del af hendes ledsagere: Koll eller Dala-Koll, gift med en datter af Torstein Røde, Erp, søn af den skotske Meldun jarl, som med sin mor, den irske kongedatter Myrgjol, fulgte Aud. — *Erpr* er et nordisk navn; men *Meldun* og *Myrgjol* er keltiske. — Fremdeles *Ketill* og *Hǫrðr* samt Auds frigivne, *Vífill, Hundi* (*skotskr at kyni*) og *Sǫkkolfr*.

Af Torstein Rødes døtre blev Torgerd gift med Dala-Koll, den navnkundige Olav Paas farfar; en anden datter Torhild blev gift med Oistein Meinfret; en tredje Osk blev gift med Hallstein Gode. Selv boede Aud hos sin sønneson Olav Feilan; dennes tilnavn *feilan* er det irske navn *Faelan* og har vel været Olavs daabsnavn. Aud var selv dobt og vilde ikke jordes i uindviet jord. Derfor lod hun sit lig lægge ude i fjæren. Auds æt og de, som kom sammen med hende, var vel ogsaa kristne. Deres tro sad dog ikke saa dybt; for efter Auds død mistede de sin tro, siger Landnámabók. Eller rettere, deres tro gik over til en slags overtro. Aud forrettede nemlig sine bønner paa et sted, som kaldtes *Krosshólar*. Dér havde hun ladet reise et kors. Senere viste hendes efterkommere haugene megen tilbedelse. De indrettede horg eller et hedensk offersted dér og trodde, at de efter sin død kom ind og levede i haugene. Før Auds sønnesøns søn, den navnkundige hovding Tord Geller, tiltraadte sin stilling, blev han ligeledes ført op i holerne. Kristendommen vedblev saaledes ogsaa for Auds efterkommere at ha sin betydning. Og der var vel ingen, som var kommet til Island med et større følge af slægt, venner og frigivne end *Auðr in djúpúðga* eller »Aud den dybtænkte«, som hun kaldtes.

Indgiftet i Ketill Flatnevs æt og selv en af de mægtigste og fornemste landnaamsmænd paa Island var Helge magre (*Helgi enn magri*)[1]. Han var fodt i Irland og opfostret paa Suderøerne; hans mor skal ha været datter af den irske konge *Kjarvalr* (*Cearbhall*). Om Helge fortælles det, at han var meget blandet i troen. Han trodde paa Kristus, men paakaldte Tor ved sjøfærder og foretagender, som krævede mod og aandsnærværelse. For han drog til Island, spurgte han saaledes Tor tilraads; men den gaard, han byggede, kaldte han Kristnes. »Blandet i troen« ligesom Helge selv var vel ogsaa hans nærmeste slægt, f. eks. den hoibyrdige *Hámundr heljarskinn*, som var gift med hans datter Ingunn og kom til Island sammen med ham; ligesaa Helge magres bror, landnaamsmanden *Snæbjǫrn*[2].

[1] Landn. III, k. 12.
[2] Landn. II, k. 30.

Endnu en landnaamsmand var gift med en af Ketill Flatnevs døtre, nemlig *Ketil enn fíflski*[1], d. e. »Ketil faavetting«. De hedenske Islændinger kaldte ham saa, fordi han var kristen (*hann var vel kristinn, því kolluðu heiðingjar hann Ketil enn fíflska*)[2]. Ketil tog land i det sydvestlige Island og bodde paa gaarden *Kirkjubær*. Denne gaard blev kaldt saa, fordi irske munke eller paper før havde boet der. Sagtens har der vel ogsaa fra disses tid staat en af de smaa og primitive irske kirker paa gaarden. Folk trodde, at paa Kirkebo kunde ingen hedning bo. Det fortaltes, at efter Ketills død vilde en af egnens folk ved navn *Hildir* flytte did; men før han kom til gaardstunet, styrtede han død om. Der er al grund til at tro, at Ketills ætlinger ogsaa holdt fast ved kristendommen, da vi aldrig hører om at gaarden blev forladt og da hedninger, som nævnt, ikke turde bo dér. Men ialfald kan ingen tvile paa, at minder om kristendommen og kristen overlevering har levet videre paa Kirkebo, og at gaarden i folkets øine, i sagn og i tale har staat som et helligt sted. Her blev der nemlig senere i middelalderen, i 1186, oprettet et nonnekloster af Benediktinerordenen (Kålund I, 315).

Ved siden af disse kristne nævner Landnamabók ogsaa et par landnaamsmænd, som havde forkastet troen paa guderne og ikke vilde blote, nemlig *Bersi goðlauss* (Berse den gudløse) (II, k. 4) og *Hallr goðlauss*, søn af *Helgi goðlauss*: om disse heder det, at de ikke vilde blote, men trodde paa sin kraft (I, k. 11). Om landnaamsmanden Ingulvs fosterbror Hjørleiv fortælles det ligeledes, at han aldrig vilde blote (I, k. 6). — Ingulv var derimod en ivrig blotmand. Under indflydelse af kristendommen maa det vel ogsaa være, at en landnaamsmand *Ásgeirr kneif* af egen drift (*sjalfráði*) ophørte at blote[3]. — Alle disse mænd har vel, før de udvandrede til Island, opholdt sig i Vesterlandene, hvor de under paavirkning af kristendommen og af Vestens kultur har mistet troen paa sine gamle guder.

Folk kan indvende, at de var ikke mange i tal, disse landnaamsmænd, om hvem det udtrykkelig siges, at de var kristne, imod de mange, som fremdeles blotede til Æserne. Men vi maa ikke her bare dømme efter tal. En mand, som kom alene i en liden skute, kanske fulgt af en træl eller to, og fik lov til at ta land i en høvdings landnaam imod at søgne til hans godord og være hans lydige undergivne, en slig mand og hans tro eller vantro veiede lidet mod en kvinde som Aud eller landnaamsmænd som Helge magre og Ørlyg den gamle. Aud

[1] Landn. IV, k. 11.
[2] Landn. (udg. Kbhvn. 1900), s. 271, l. 24.
[3] Ldn. (Kbhvn. 1900), s. 104, l. 10: *Ásgeirr hafnaði sjalfráði blótum*.

var jo, kan vi næsten sige, forer for et helt stort indvandringstog, hvorat visselig de fleste var kristne, særlig da hendes mange og ofte hoibyrdige keltiske frigivne og hendes egne barnebarn. I det hele gjælder det om alle de kristne landnaamsmænd, som Landnámabók nævner, at de horte til Islands hoibyrdigste og mægtigste. De var hovdinger, som kom fulgt af mange mænd, som havde magt og hvis ord gjaldt noget i bygden. Og de, som Landnáma nævner ved navn, var ikke de eneste. Denne vor fyldigste kilde til Islands ældste historie siger jo med rene ord, at de fleste af de landnaamsmænd, som kom fra Vesterlandene — og de var ikke faa —, at de bekjendte sig til kristendommen. Der er derfor al grund til at tro, at kristendommen lige fra den forste landnaamstid har spillet en rolle paa Island og havt sin betydning for folkets udvikling. Og den ældste islandske kristendom var, — det maa vi ikke glemme —, hverken frankisk eller angelsaksisk; den var keltisk, den sidste spire af den vidtforgrenede og mægtige missionsvirksomhed, som udgik fra og havde sit midtpunkt i Columba's hellige ø Iona. Dernede paa Hebriderne begyndte Nordmænd og gælisktalende Kelter før noget andet sted at smelte sammen til ett folk med én kultur. Som konge over Hebriderne herskede alt ved midten af det 9de aarh. (han døde i 851) en mand, som selv bar et nordisk navn, nemlig *Gofraidh mac Feargusa*[1]. — *Gofraidh* er det nordiske Gudrød (*Goðfroðr*); *Fergus* er derimod et irsk navn. — Og Hebriderne kaldes alt ved denne tid »de fremmedes (d. e. Nordboernes) oer«. Her paa Hebriderne fik paa Harald Haarfagres tid Ketill Flatnevs æt sin indvielse i kristendommens lære, og her, sandsynligvis i selve Ionas kloster, blev Ørlyg den gamle opfostret hos »den hellige biskop Patrik«. Ogsaa senere synes Hebridernes befolkning at ha været halvt nordisk, halvt keltisk, et blandingsfolk, ikke bare i race, men ogsaa i kultur.

I første halvdel af det 10de aarhundred bar, skal vi tro fortællingen om Cellachan af Cashel, dronningen i Dublin eller ialfald en af de forste hovdingers hustruer dér, navnet *Mór*. Hun var datter af en høvding eller konge paa Hebriderne, der ligesom sin datter har et irsk navn (*Mor ingen Ædha meic Echaig ingen righ innsi gall*, d. e. »Mór, datter af Ædh søn af Echu, datter af kongen over Hebriderne«). Samtidig kjæmpede der paa Nordboernes side i Limerick og mod Irerne hovdinger fra Hebriderne. Den ene bærer det keltiske navn *Morann* (»Den skjæggede Morann, søn af flaade-kongen af Lewis«)[2].

[1] Four Masters, A. D. 851.

[2] *Morann menngac . . mac righ loingsi Leoghasa.*

Intet under derfor, at Dublins konge Olav Kvaaran efter det ulykkelige slag ved Tara (980) drog paa pilgrimstog til Columba's hellige ø Iona, og ikke til Armagh eller Clonmacnois eller andre af Irlands navnkundige valfartssteder. Iona var det ældste midtpunkt for Nordboernes kristendom ikke bare i de keltiske lande, men ogsaa paa Island. Senere kom en ny og mægtigere kristendommens bølge fra Norge og skyllede over Island. Men de irske paper, som i sine aabne baade trodsede storm og havets farer, og landnaamsmændene, som paa Suderøerne havde lært kristendommen at kjende, de havde banet veien for Islands fuldstændige omvendelse. Derfor er ogsaa de ældste kirkelige udtryk paa Island, *bagall* og *papar,* af irsk oprindelse.

Vi maa heller ikke tro, at kristendommen i det 10de aarhundred var ganske forsvundet fra Island. Blant de ætter, som bevarede kristendommen, maa især fremhæves Ørlyg gamles, Ketil Breses, Aasulv Alskiks og Ketill den fivlskes[1]. Men sagaerne nævner ogsaa andre Islændinger fra det 10de aarh., som maa ha været kristne forud for den tid, da kristendommen blev vedtat paa Island. Allerede P. A. Munch har sét dette (Det norske folks hist. I_2, s. 278). Han siger bl. a.: »At der dog fandtes flere kristne, om de just ikke nævnes, maa anses som afgjort. Man skulde næsten ogsaa formode, at disse enkeltstaaende kristne just som saadanne var sandere kristne og mere gjennemtrængt af kristendommens aand, end mange af dem, der et aarhundrede senere, efterat kristendommen var blevet offentlig antaget, bekjendte sig til den.« Munch gjengir derpaa efter Vaapnfirdingasaga (s. 6 ff.) den vakre fortælling om handelsmanden Torleiv kristne (*Þorleifr hinn kristni*), som efter hans beregning har levet omkr. 960—970. Torleiv søger at hindre uret, som øves mod ham uvedkommende mænd. Han nægter at betale skat til bygdens hedenske hov (*hoftollr*), men viser alligevel gjæstfrihed og venlighed mod de mænd, som vil indkræve denne efter hans mening uretfærdige afgift hos ham. Han er en mand, som ved sin opførsel endog vækker hedningernes beundring. Blant andre kristne Islændinger kan nævnes en ved navn Kalv (Ljósvetningas., k. 28) og en anden ved navn Torvard, søn af Spakbodvar[2], som begge maa ha været kristne før aar 1000.

Hvad jeg i det foregaaende har anført, er ikke meget. Men det er dog, haaber jeg, nok til at vise, at kristendommen, lige fra den første landnaamstid og indtil den i aar 1000 ved lov blev vedtat, aldrig har

[1] Jfr. P. A. Munch I_2, 563.
[2] Flateyjarb. I, 436.

været helt forsvundet fra Island. Der har ikke, det er sandt nok, været meget missionsvirksomhed. Kristendommen har virket mere i det stille, gjennem samtale, naar folk langveisfra mødtes til gilde, og særlig paa Altinget. Derved har den lidt efter lidt omdannet sind og tanker. Men de kristne forestillinger, som i det 10de aarhundred var tilhuse paa Island, var vist ikke meget rettroende. Der var mere af overtro end af virkelig tro. Det var ydre symboler, som dyrkedes, mens kristenlærens trossætninger glemtes. Men netop derigjennem kom kristendom og hedenskab paa Island ikke til at staa som modsætninger og kunde derved saa meget lettere virke paa hinanden.

Denne blanding af kristendom og hedenskab, som vi saaledes kan følge paa Island, havde sikkerlig i endnu høiere grad hjemme hos Nordboerne paa de Britiske Øer. Jeg er alt kommet ind paa dette æmne under min omtale af de northumbriske mynter. Her skal jeg kun i faa ord gjenta og præcisere min opfatning. De fleste af de Nordboer, som havde bosat sig fast paa de Britiske Øer, særlig paa Hebriderne og i Northumberland, var alt ved aar 900 kommet i nærmere forbindelse med kristendommen. Mange var blit kristne, og i løbet af det 10de aarhundredes første halvdel blev endnu flere det. Men disse vikinger, som var blit døbt ofte i flokkevis og efter én eller to ugers kristendomsundervisning, hvad kjendte de til kristendommens væsen! De hørte nok om Hvite Krist og om korset, om Gud Fader og om enkelte store helgener som Patrik og Columba. Men de maatte, ifølge sit hele udviklingstrin, opfatte dem som guder, af samme art som, om end mægtigere end de gamle Æser. Derfor kom de naturlig til at blande begge trosbekjendelser sammen. Derfor ser vi paa de northumbriske mynter kristne og hedenske symboler side om side. Derfor ser vi paa Gosforth-korset i Northumberland baade kristne og hedenske billeder. Derfor er billedstenene paa Isle of Man kors med kristne indskrifter og ønsker for den afdødes sjælefrelse; men de billeder, som smykker stenene, er hedenske og fremstiller heltens liv i Valhal og hans kamp ved Alfaders side ved dagenes ende. Derfor beder mænd som Helge den magre snart til Kristus og snart til Tor. For det 9de og 10de aarhundredes Nordboer, som havde færdedes i Vesterlandene, var der intet gabende svælg mellem kristendom og hedenskab. Helge magre havde, kan vi næsten sige, optaget Kristus, og Ørlyg den gamles æt havde optaget den hellige Columba blant sine guder, paa samme maade som keiser Alexander Severus, dengang da kristendommen havde gjennemsyret Romerriget, gav Abraham og Kristus plads mellem sine husguder og endog tænkte paa at optage Kristus i gudernes tal. Det

gaar sjelden eller aldrig slig, at et folk med én gang gaar over til en ny tro. Jordbunden beredes lidt efter lidt. Gammelt og nyt blandes sammen, det gamle paavirkes af og omformes under indflydelse af det nye, før det nye naar frem til endelig seir. Saaledes gik det i Romerriget under keisertiden; saaledes gik det i Arabien før Muhameds fremtræden; saaledes gik det i Mellemeuropa før reformationens gjennembrud. Havde ikke Nordboerne, og særlig Islændingerne paa deres fjærne ø, hvor ingen ydre vold kunde tvinge dem, i vikingetiden været paavirket af kristne forestillinger, vilde de ikke saa snart og saa let ha opgit troen paa sine gamle guder.

Jeg har søgt at vise, at kristendom og vesterlandsk kultur har havt sin betydning for Island lige fra den tid, da landet først blev bygget. For at maale rækkevidden af den vesterlandske indflydelse er det dog nødvendigt at undersøge, hvorfra de islandske landnaamsmænd kom. Guðbrandr Vigfússon i »Safn til sögu Íslands« (I, 186) har allerede fremhævet, at en stor del af Islands fornemste landnaamsmænd kom fra Vesterlandene eller havde slægt dér.

Faa aar efter Vigfússon er P. A. Munch i sin fortale til den Manske krønike (*Chronica regum Manniæ*) kommet ind paa den samme tanke. Han siger om Landnamabók, at hvis vi gjennemgaar dette merkelige verk grundig, vil vi finde, at af de fire hundrede vigtigste nybyggere, som delte hele øen mellem sig, kom de største og mægtigste og de, som førte de talrigste familier med sig, ikke direkte fra Norge, men fra de skotske øer, hvorhen de først var udvandret fra sine gamle odelsjorder i Norge. Munch formoder endog, at naar der ikke fortælles noget særskilt om en landnaamsmand i tiden mellem hans udvandring fra Norge og hans bosættelse paa Island, saa kan vi gjætte paa, at han har opholdt sig nogen tid paa de vestlige øer eller i Irland. »For Islænderne er derfor«, siger Munch, »øerne paa Skotlands vestkyst deres races vugge i endnu høiere forstand end moderlandet Norge.«

Senere har J. E. Sars i sin »Udsigt over den norske historie« (I, 179) optat denne paastand. Han siger: »Landnaambok opregner i det hele et antal af 400 landnaamsmænd . . . Alle nybyggerne var paa nogle faa (skotske og irske) og et par svenske eller gautske kolonister nær — Nordmænd eller af norsk æt. Men halvparten af dem, eller vel saa det, kom ikke umiddelbart fra Norge, men fra de norske kolonier i Vesterlandene, hvor de tildels allerede længe forud havde været bosat og havt besiddelser.«

Mod Sars, Munch og Vigfússon har Finnur Jónsson optraadt i sit hovedverk »Den oldnorske og oldislandske litteraturs historie« (II, 188).

Han siger: »Som det tidligere er fremhævet, blev Island for allerstørste delen bebygget og befolket fra Norge. Dette maa fastholdes. Det er fuldstændig urigtigt og uforklarligt, naar G. Vigfússon (jfr. J. E. Sars, Udsigt) ytrer, at godt og vel halvdelen af landet var befolket *vestan um haf,* d. e. af folk, der var komne fra de vestlige øer, efter at have opholdt sig der i en længere eller kortere tid, eller endogsaa var fødte der. Efter en optælling af de i Landnáma nævnte »landnaamsmænd« og de der i hovedteksten givne oplysninger om deres herkomst er der omtr. 90, der udtrykkelig siges at være komne fra forskjellige egne i Norge, mest fra vestkysten lige fra Agder og helt op til Haalogaland og Lofoten. Hertil kommer omtr. 55, der siges at have været »norske« og som maa antages at være komne direkte fra Norge. I andre kilder, ja i enkelte recensioner af Ldn., vil man om nogle kunne finde nærmere og bestemtere oplysninger. Omtr. 160—70 nævnes uden nærmere betegnelse, men ogsaa disse maa henføres direkte til Norge; i andre kilder vil man da ogsaa finde nogle af disse betegnede som indvandrede fra Norge. Det blir ialt godt og vel 300, hvortil kommer 5 svenske og danske udvandrere. I modsætning hertil er der kun ialt 36, der siges at være komne fra Suderøerne, Irland, Katanes og England, hvoraf dog flere var ret tilfældige vikinger. Der er altsaa omtr. 1/9 af det hele antal, der bevislig er kommet i beroring med de vestlige lande før bosættelsen paa Island.« Til Finnur Jónsson har nu sidst Mr. W. A. Craigie sluttet sig i en artikel »Notes on the Norse-Irish Question«[1], hvor han tar til gjenmæle mod min afhandling »Nordisk sprog og nationalitet i Irland«[2]. — Jeg vilde ønske, at en mand, der som Mr. Craigie forener kundskaber i oldnorsk og desuden er bosat i England, vilde bruge disse sjeldne egenskaber netop til at opspore forbindelser mellem den islandske og Vesterlandenes kultur, istedenfor uden videre at slutte sig til dem, som søger at gjøre forbindelsen saa betydningsløs som muligt.

Vi ser saaledes, at spørgsmaalet om hvorfra Island blev bebygget endnu ikke er løst. Jeg skal i det følgende søge at gi min egen mening om sagen. Dette gjør jeg bedst og sikrest ved at opregne de landnaamsmænd, som maa være kommet fra Vesterlandene eller havt forbindelser der. Min fortegnelse er ikke alfabetisk. Jeg følger Landnámabók.

Før Island blev bebygget, kom en mand ved navn *Garðarr Svavarsson* til øen. Han var svensk af æt, men maa ha havt forbindelse med de Britiske Øer. Den gang han fandt Island, var han nemlig paa vei til

[1] Arkiv for nordisk filologi XIX, 173—180.

[2] Aarbøger for nordisk oldkyndighed, 1901.

Suderøerne for at hente sin hustrus fædrenearv (Ldn. I, k. 1). Jeg nævner Gardar i denne forbindelse, da hans søn Une (*Uni*) efter Harald Haarfagres tilskyndelse senere kom til Island og søgte at gjøre sig til herre over øen. Sammen med Gardar var paa hans første reise en mand ved navn *Náttfari*, som siden bosatte sig paa Island (III, k. 19).

De to første mænd, som virkelig bosatte sig paa Island, var fosterbrødrene **Ingulv** og **Leiv** eller **Hjørleiv**. Om den sidste fortæller Landnáma (I, k. 5): »Hjørleiv herjede videnom i Irland og fik dér meget gods. Dér tog han ogsaa 10 træler, som hed Duvtak (*Dufþakr*), Geirrød (*Geirrøðr*), Skjaldbjørn (*Skjaldbjǫrn*), Haldor (*Halldórr*) og Dravdrit (*Drafdritr*); flere er ikke nævnt ved navn.« Navnet *Dufþakr* er, som jeg før har nævnt, det irske *Dubhtach*. Første del af *Drafdritr* er ifølge Whitley Stokes sandsynligvis det irske *drabh* »affald, skolmer«. De andre navne er helt nordiske. Vistnok blev Hjørleiv siden dræbt af sine træler og derpaa blev hans træler dræbt af Ingulv; men Hjørleiv maa dog regnes med blant landnaamsmændene, og at han har havt forbindelser i Vesterlandene, derom kan der ikke være tvil. Ogsaa Ingulv var i sin ungdom sammen med Hjørleiv paa vikingetog og havde visselig været i Vesterlandene.

Jeg har før nævnt landnaamsmanden *Hallr goðlauss*, søn af *Helgi goðlauss* (Ldn. I, k. 11) og sagt, at tilnavnet »den vantro« synes at tyde paa forbindelse med Vesterlandene. Ligeledes har jeg talt om Ketill Flatnev, hvis æt hørte til de anseligste paa Island. Knapt nogen af landnaamsmændene stod i saa nær forbindelse med de Britiske Øer, særlig med Suderøerne og Irland, som denne æt. Den første af Ketill Flatnevs barn, som nævnes i Landnama, er *Helgi bjóla* (I, k. 11). Som jeg alt har nævnt, er hans tilnavn det irske *Beolan*.

Fra de Britiske Øer kom ogsaa Helges søskendebarn, den før omtalte **Ørlyg Hrappssøn**, som havde været opfostret hos »den hellige biskop Patrik paa Suderøerne«. Ørlyg havde, siger Landnama, mange barn; to sønner og én datter nævnes ved navn (I, k. 12). Blant disse opføres *Valþjófr* som en selvstændig landnaamsmand (I, k. 13).

Sammen med Ørlyg kom der ud fire andre landnaamsmænd, nemlig hans fostbroder *Kollr*, *Þorbjǫrn* (ell. *Þórólfr*) *sporr* og brødrene *Þorbjǫrn talkni* og *Þorbjǫrn skúma*, sønner af *Bǫðvarr blǫðruskalla*. Alle disse mænd maa ogsaa være kommet fra Suderøerne. Som særskilt landnaamsmand opføres (II, k. 25) Torbjørn (ell. Torulv) spor's søn *Knjúkr* (ell. *Nesja-Knjúkr*). Han har vel været voksen alt, da hans far kom til Island.

I nærheden af Ørlyg og hans søn Valtjov bodde der en mand fra Caithness i Skotland ved navn **Svartkell** (*Svartkell hét maðr, katneskr*).

I følge med Floki Vilgerðarson, som var en af de første, som opdagede Island, var der en mand ved navn *Þorólfr smjọr*. Floke var en stor viking og havde bl. a. en suderøisk mand ombord paa sit skib. Torolv nedstammede fra Færøernes første landnaamsmand Grim med det irske tilnavn *kamban*, til hvem Færøingerne efter hans død blotede. Torolv maa, baade fordi han fulgte Floke og paa grund af sin herkomst, ha staat i forbindelse med de Britiske Øer. Torolv smør havde en søn ved navn *Auðunn rotinn*, som blev gift med en datter af Helge magre og bosatte sig paa Island (III, k. 16). En søn af Torolvs søn Solmund ved navn *Þorsteinn* horte ogsaa til de islandske landnaamsmænd (I, k. 14). Hele denne slægt har visselig havt slægt paa og forbindelse med de skotske øer.

Ikke langt fra disse mænd, i Borgefjordssyssel, bosatte der sig ogsaa flere andre, som kom fra de Britiske Øer. Først den irskfødte *Arangr* (*Arangr hét maðr, írskr at kyni*, V, k. 14). — Navnet kommer vistnok af det irske *abac* »dverg«. — Dernæst to brødre, som tog hele Akranes, nemlig *Þormóðr* og *Ketill* (I, k. 15). De var sønner af en mand ved navn *Bresi* (det keltiske *Bress*?) og »drog fra Irland til Island«. I følge med dem (jfr. II, k. 1) var ogsaa en mand ved navn *Kalman*, som siges at ha været irsk af æt og først at ha boet paa en gaard ved navn Katanes (*Kalman var ok írskr .... ok bjó fyrst í Katanesi*). Denne Kalman (irsk *Colmán*) har vel været en Gæler, som oprindelig hørte hjemme i Caithness eller Katanes i Skotland.

Dattersøn af Ketill Bresesøn og søn af en irsk far var den før nævnte kristne *Ásolfr alskik*, som kom til Island i følge med 11 culdeer (I, k. 15). — Tilnavnet *alskik* er ikke nordisk; men jeg er ikke istand til at forklare det. —

I Ketill Bresesøns landnaam tog ogsaa en mand ved navn *Bekan* land (I, k. 16). — *Bekan* er, som jeg før har nævnt, det irske navn *Becan*. —

Paa disse kanter, i Skallagrim Kveldulvssøns landnaam, tog en mand ved navn *Þorgeirr meldun* land (I, k. 19). Han maa ogsaa være kommet fra Skotland eller Irland og, skulde jeg tro, være dobt dér. Hans tilnavn *meldun* er nemlig det almindelige irske navn *Mael-Duin*.

Blant dem, som tog land i Skallagrims landnaam, var ogsaa en mand ved navn *Óleifr hjalti* (I, k. 20). — Forklaringen af denne mands tilnavn er ikke sikker. Men det kan muligens, uagtet *Hjaltr* forekommer i

betydningen »Hjaltlænding«, betyde det samme. — Er denne forklaring rigtig, er den ætstore og kloge Oleiv, som han kaldes i Egils saga (k. 29), kommet til Island fra Shetlandsøerne.

Efter at ha talt om disse landnaamsmænd gaar jeg over til at tale om de mænd, som bosatte sig i *Vestfirðinga fjórðungr*. Blant disse kan nævnes den før omtalte *Kalman*. Videre dennes bror *Kylan* (II, k. 1). — Navnet *Kylan* er en gjengivelse af det irske navn *Coelán*.

Jeg har ogsaa tidligere talt om landnaamsmanden *Bersi goðlauss* (II, k. 4) og nævnt, at hans tilnavn synes at vise, at han paa en eller anden maade har staat i forbindelse med Vesterlandene.

Blant de mange Nordmænd, som under Harald Haarfagres regjering udvandrede til Suderøerne, var ogsaa en af hans hirdmænd ved navn Vale den sterke (*Vali enn sterki*) II, k. 6). Tre af Vales sønner udvandrede igjen fra Suderøerne og drog til Island; deres navne er *Atli*, *Alfarinn* og *Auðunn stoti*. De maa allerede ha været ældre folk, da de drog til Island. Som landnaamsmand ved siden af Atle nævnes nemlig dennes søn Aasmund (*Ásmundr*). I modsætning til Ketill Flatnevs efterkommere maa Vale den sterkes æt ha været hedensk. Aasmund blev nemlig efter sin død hauglagt og lagt i et skib med en træl ved sin side. Ogsaa med Irland maa Vales æt ha staat i forbindelse. *Auðunn stoti* var nemlig gift med Myruna, datter af Maddad Irekonge (*Auðunn átti Mýrúnu, dóttur Maddaðar Írakonungs*)[1]. — *Maddaðr* er samme ord som det irske *maddadh* »hund«, hvoraf det almindelige irske navn *Madadhán* er afledet. Med *Mýrúna* kan det irske mandsnavn *Muirenn* maaske sammenlignes. —

I Hauksbóks version af Landnáma heder det om Audun: *hann átti Mýrúnu dóttur Biadmaks Írakonungs. Biadmakr* er ogsaa et irsk navn, det samme som det irske mandsnavn *Blathmac*.

En mand, som gjennem hele sin slægt stod i forbindelse med Vesterlandene, var Bjørn austrøne (*Bjorn enn austrœni*), søn af Ketill Flatnev (II, k. 11). — Bjørn blev, har vi hørt, hjemme i Norge, da hans far drog til Suderøerne, og var den eneste af Ketills barn, som ikke var døbt. Han maa dog tas med i denne forbindelse. Efter at hans far havde gjort sig uafhængig paa Hebriderne, blev Bjørn gjort utlæg og maatte flygte fra Norge. Han drog da over til Hebriderne, hvor han skal ha opholdt sig i to aar (Eyrbyggja saga, k. 6). Men Bjørn likte sig ikke paa Hebriderne, mest fordi hans frænder var gaat over til kristendommen, og udvandrede derfor til Island, hvorhen hele hans slægt

---

[1] Landnámabók (Kjøbenhavn 1900), s. 30, l. 15 f.

snart skulde følge ham. Ogsaa paa en anden maade stod Bjørn austrøne i forbindelse med Vesterlandene. Hans hustru hørte vistnok hjemme paa Suderøerne. Hun hed *Gjaflaug*, var datter af en mand ved navn *Kjallakr* og søster til Bjørn den sterke. Dennes søn *Kjallakr* udvandrede ogsaa til Island[1]. — Navnet *Kjallakr* er, har vi hørt, det samme som det irske *Cellach* eller *Ceallach*. Bjørn austrønes efterkommere glemte heller ikke sin herkomst. De var vikinger og herjede paa de Britiske Øer, hvor Bjørns sønnesøn Ottar bl. a. vandt en irsk kongedatter og blev gift med hende. — Hun kaldes *Niðbjǫrg*, et nordisk navn, og var datter af kong *Bjólan* (det irske *Beolan*) og *Kaðlin*, som efter Whitley Stokes's forklaring er det irske *Catilín* (= *Catharina*). Denne *Kaðlin* skal ha været datter af Ganger-Rolv. Er der noget sandt i denne fortælling, skulde jeg næsten tro, at kong Bjolan er den samme som *Beolan Litill*, der var høvding i Limerick og blev dræbt i 969[2]. Denne mands navn er irsk; men tilnavnet er nordisk (oldn. *lítill* = »liden«). Og Nidbjørg maa, det viser navnet, netop ha været datter af en slig halvt nordisk, halvt irsk høvding.

Jeg har flere gange tidligere talt om landnaamskvinden **Aud**, Ketill Flatnevs datter og Dublinkongen Olav Hvites hustru. Hun kom til Island sammen med sin sønnesøn *Ólafr feilan* og dennes tre søstre. Desuden skal hun ombord paa sit skib (hun maa dog visselig være kommet med flere skibe) ha havt 20 fribaarne mænd (II, k. 15). Alle disse, foruden en række frigivne, fik land af Aud, og alle kom de fra Skotland, hvor Aud havde holdt til indtil hendes søn Torstein Rødes fald. Flere af dem, som fik land af Aud eller kom i hendes følge, men blev selvstændige landnaamsmænd eller gaardeiere, nævnes ved navn i Landnámabók.

Først og fremst *Kollr*, ogsaa kaldet *Dala-Kollr* (II, k. 16 og 18). Han var Auds betroede mand og var selv gift med en af Torstein Rødes døtre, Torgerd. Dala-Kolls sønnesøn var den navnkundige høvding Olav Paa, hvis mor var den irske kongedatter *Melkorka* (= irsk *Mael-Curcaigh*). Videre Auds frigivne *Erpr*, søn af *Melldun*, jarl i Skotland (*Melldun* er, som vi har hørt, det irske *Mael-Duin*).

Blant Auds skibsfæller og blant dem, som fik land af hende, var ogsaa en ved navn *Ketill*, som bodde paa *Ketilsstaðir* i *Hǫrðadalr* (i Dala syssel), og en anden ved navn *Hǫrðr* efter hvem denne dal er opkaldt (II, k. 17). Endvidere Auds frigivne *Vífill*, som kaldes *kynsæll*

[1] Ldn. (Kbhvn. 1900), s. 160, l. 30.
[2] Cogadh Gaedhel, s. 84—86.

ok ríkr (»ætstor og mægtig«). En anden af sine frigivne ved navn *Hundi*, som var skotsk af æt (*skotskr at kyni*) gav Aud »Hundadal«. — Navnet *Hundi* er nordisk, men kan være oversættelse af et irsk navn. En tredje løising hed *Sokkólfr*; ham gav Aud *Sokkólfsdalr* (II, k. 17).

Jeg har nævnt, at en af Torstein Rødes døtre var gift med Dala-Koll; de to andre blev gift med Øistein Meinfret og Hallstein Gode; om disse mænd ogsaa har staat i forbindelse med de Britiske Øer, ved jeg ikke. Aud opfostrede selv sin sønnesøn *Ólafr feilan*, som vel var et barn, da han kom til Island; — tilnavnet *feilan* er det irske navn *Faelan*. *Olar feilan* blev gift med *Álfdís in bareyska*, datter af *Konall Steinmóðsson*, søn af *Olvir barnakarl* (II, k. 19). *Konall* er, som jeg alt har nævnt, det irske *Conall*. Han eller hans far maa en tid ha boet paa Shetlandsøerne; til denne øgruppe hører nemlig *Barrey*, efter hvem *Álfdís* har faat sit tilnavn *in bar(r)eyska*. Senere maa Konal være flyttet til Island; hans slægt opregnes nemlig i Landnamabók (II, k. 19 og V, k. 11).

Til Auds kreds hørte ogsaa den før omtalte *Kjallakr* (irsk *Cellach*), hvis fars søster var gift med Bjørn den austrøne og som selv var stamfar til en talrig æt (II, k. 19).

Til Islands høibyrdigste landnaamsmænd hørte de to brødre *Geirmundr heljarskinn* og *Hámundr heljarskinn*, hvis far var konge over Hordaland. Begge brødrene maa, før de kom til Island, ha opholdt sig paa de Britiske Øer. Landnáma fortæller nemlig (II, k. 19): »Geirmund Heljarskinn var hærkonge; han herjede i vesterviking.« Desuden havde han en træl med det irske navn *Kjaran* (= irsk *Ciarán*, II, k. 20). Haamund Heljarskinn var gift med Helge den magres datter Ingunn og kom sammen med sin maag til Island fra Suderøerne. Brødrenes æt maa ogsaa fra gammel tid af ha havt forbindelse med de Britiske Øer. Det fortælles nemlig, at de var sønner af Hjor Halvssøn med Ljuvvina, som var datter af Bjarmernes konge. Dette sidste er umuligt, da ingen Nordmænd endnu havde besøgt Bjarmeland paa den tid, da Geirmund og Haamund blev født. *Ljúfvina* er et frankisk eller angelsaksisk navn, — hvilket, kan ikke afgjøres. Det er det samme som det i Tyskland og Frankrig i det 9de og 10de aarh. forekommende kvindenavn *Leobuina* og svarer til det meget almindelige angelsaksiske mandsnavn *Leofwine*[1]. — Denne kvinde, som kaldes Geirmunds og Haamunds mor, synes efter dette at ha hørt hjemme enten i England eller Frankrig.

[1] S. Bugge, Bidrag til den ældste skaldedigtnings hist., 62.

Af Grettessaga (k. 3) ser vi ogsaa, at Geirmund Heljarskinn pleiede at opholde sig paa Suderoerne. Han kaldes »den navnkundigste af vikingerne vesterpaa« (*frægastr af víkingum fyrir vestan haf*). Sammen med Geirmund udvandrede der ogsaa andre mænd fra Suderøerne til Island, nemlig Ulv den skeloiede (*Úlfr enn skjálgi*), hans frænde, som var gift med Helge magres søster, og Steinulv den laage (*Steinólfr enn lági*), son af Rolv herse paa Agder (II, k. 19). I nærheden af Geirmund bosatte hans svigerson, den før nævnte Ketill gufa sig, samt *Geirleifr*, Ulv Skjaalges broderson (II, k. 25), dennes fosterbror *Armóðr enn rauði* og Geirmunds frænde *Ørn* (II, k. 26) Alle disse mænd har sikkerlig staat i forbindelse med Vesterlandene. Geirmund selv optraadte med fyrstelig pragt og kaldes med rette den mægtigste af alle landnaamsmændene[1]. En af de ivrigste asadyrkere paa Island var landnaamsmanden Torolv Mosterskjæg (*Þórólfr Mostrarskegg* II, k. 12). »Han var en stor blotmand og trodde paa Tor.« Før han udvandrede til Island, havde han været en mægtig hovding og tempelforstander paa Mosterøen. Men selv en mand som Torolv Mosterskjæg stod i forbindelse med de Britiske Øer. Han var ven af Ketill Flatnev og af dennes slægt, og da Bjørn maatte forlade Norge, skaffede han ham et langskib og gav ham sin egen son *Hallsteinn* med paa reisen. Hallstein herjede siden i Skotland og blev gift med en datter af Torstein Rode. Efterat hans far var udvandret, kom han selv til Island og tog land ved Torskefjord og blev en mægtig høvding (II, k. 23).

Jeg har før nævnt landnaamsmanden *Ketill gufa* (II, k. 24). Han havde, før han kom til Island, været i vesterviking og havde med sig flere irske træler, ni i tal. — De har dog alle nordiske navne. — Tilnavnet *gufa* synes paa grund af betydningen ikke at kunne være det islandske *gufa* »røg, damp«; det maa, som jeg før har nævnt, snarere være det irske *goba* »smed«.

Til de mange landnaamsmænd, som havde været i vesterviking, hørte ogsaa *Án rauðfeldr* (II, k. 26). Paa sine vikingetog kom Aan til Irland, hvor han blev gift med *Grelǫð*, datter af *Bjartmarr jarl.* — Navnet *Bjartmarr* er nordisk; *Grelǫð* kan være en omtydning af et irsk navn. —

Ikke langt fra Aan Raudfeld laa landnaamet til en anden mand, som ogsaa maa ha staat i forbindelse med de Britiske Øer, nemlig *Geirþjófr Valþjófsson* (II, k. 26). Allerede mandens eget og hans fars navn vidner derom.

[1] Jfr. Munch I_1, 527 f.

Valþjófr er, har vi hørt, Nordboernes gjengivelse af det angelsaksiske *Wealhþeow* »den vælske træl«. Professor S. Bugge mener, at alle nordiske navne paa *-þjófr* er dannet som efterligninger af angelsaksiske navne paa *-þeow*. Geirtjov tog land ved Arnarfjorden, hvor han gav flere steder navn. Selv bodde han ved den efter ham opkaldte *Geirþjófsfjǫrðr*. Lige ved er der en anden arm af Arnarfjorden, som Geirtjov gav navn og kaldte *Trostansfjǫrðr*. Jeg har allerede nævnt dette navn og sagt, at det er sammensat med det piktiske navn *Drostan*. Men dette viser jo tydelig, at Geirtjov, som gav fjorden dette navn, selv maa ha været i Skotland.

Til de Nordboer, som fæstede bo paa Suderøerne og vandt magt og ære dér, hørte Øivind Austmand, som var gift med *Rafarta*[1], datter af den irske konge *Kjarvalr* (= ir. *Cearbhall*). Han havde to sønner, som begge drog til Island. Den ene var den navnkundige Helge den magre (*Helgi inn magri*), som var gift med Ketill Flatnevs datter (III, k. 12). Den anden hed *Snæbjorn*[2]. Om ham har Landnáma ikke saa meget at fortælle som om hans bror. Men ogsaa han maa ha været en anselig mand. At han hørte hjemme paa Hebriderne er sikkert; dér bosatte nemlig — efter Landnáma — hans far sig med sin irske hustru.

Helge magre var en af de mægtigste islandske landnaamsmænd og kom med et stort følge af slægt og venner til Island. Han havde to sønner, Rolv og Ingjald, som begge fik land af sin far, og tre døtre. Den ene var, har vi hørt, gift med Haamund Heljarskinn; den anden blev gift med Gunnar, søn af lovgiveren Ulvljot, og en tredje med Torgeir. I Helges følge var desuden *Auðunn rotinn*, som nedstammede fra Færøernes første kolonist *Grímr kamban*. Allerede denne sidstes tilnavn viser, har vi hørt, hen til de keltiske lande. Anduns far hed Torolv Smør og var en viking, som ogsaa var kjendt paa de Britiske Øer. Han var bl. a. paa vikingen Flokes skib, da denne opdagede Island (I, k. 2). At Andun Roten har havt forbindelser i Skotland og Irland, kan der saaledes ikke være tvil om (III, k. 16).

Til Helges nærmeste venner hørte de to brødre *Ásmundr* og *Ásgrímr*, sønner af Ondott Kraaka. De var Harald Haarfagres svorne fiender og hørte til den kreds af norske høvdinger, som efter slaget ved Hafrsfjord holdt til paa Suderøerne. Senere drog de begge til Island, hvor Helge magre gav dem land (III, k. 15).

---

[1] Med kvindenavnet *Rafarta* kan sammenlignes det irske mandsnavn *Rob(h)artach* (Three Fragments, 174, 196).

[2] Ldn. II, k. 30.

Landnama siger ofte ikke, hvorfra de forskjellige landnaamsmænd stammede, men nævner undertiden, at de var »store vikinger«. Dette er saaledes tilfældet med *Hella-Bjorn*, som var *víkingr mikill* (II, k. 31). Vi kan naturligvis af dette ikke med sikkerhed slutte, at manden har været paa de Britiske Oer; men dette er dog sandsynligt. For vikinger, som pleiede at ligge i Østersjøen, laa det fjærnt at udvandre til Island. Anderledes var det derimod for dem, som drog til de Britiske Oer.

Til de mange, som deltog i slaget ved Hafrsfjord mod Harald Haarfagre, hørte ogsaa **Anund Træfot** (*Ǫnundr tréfótr*, II, k. 32). Om ham fortælles der mere i Grettes saga (k. 1). Hans mors æt var fra Oplandene; men paa farssiden hørte han hjemme i Rogaland og Hordaland. »*Ǫnundr var víkingr mikill, ok herjaði vestr um haf*«, siger sagaen. Især var det ved Suderøerne han og hans fæller pleiede at ligge. Efter slaget ved Hafrsfjord drog Anund og hans fælle *Þrándr mjǫksiglandi* igjen til Suderøerne og opsøgte Geirmund Heljarskinn og tilbød ham sin hjælp mod Harald Haarfagre. Men Geirmund turde ikke indlade sig paa dette, og enden blev, at de alle udvandrede til Island.

Samtidig med Anund Træfot kom ogsaa flere andre af hans venner til Island. Grettes saga viser os, at de alle tidligere havde holdt til paa Hebriderne. Disse landnaamsmænd nævnes paa forskjellige steder i Landnamabók; men for oversigtens skyld samler jeg dem alle paa dette sted. Først har vi *Bálki Blæingsson*, som tog land ikke langt fra Anund Træfot (II, k. 32). Ifølge Grettes saga var han Anunds fælle og herjede sammen med ham vesterpaa (Grettes s., k. 1). Det samme var tilfældet med Orm den rige (*Ormr auðgi*)[1], som bosatte sig paa Vestmannaøerne.

Anunds fælle i slaget ved Hafrsfjord var den før omtaldte *Þrándr mjǫksiglandi*. Han var halvbror af Oivind Austmand og havde det meste af sin slægt paa Suderøerne. Did drog han ogsaa, har vi hørt, efter Hafrsfjordkampen. Senere kom ogsaa han til Island (V, k. 11). Han fik tilnavnet *mjǫksiglandi*, fordi efter sin fars død »*sigldi hann or **Suðreyjum** pá sigling er hann var mjǫksiglandi af kallaðr*«; *mjǫksiglandi* d. e. »den hurtig seilende«.

Til Anund Træfots venner paa Suderøerne hørte ligeledes *Ófeigr grettir*, sønnesøn af den navnkundige viking *Ǫlvir barnakarl* (V, k. 11). Ufeig drog til Island i følge med sin broderson *Þormóðr skapti*. Til denne høibyrdige æt hørte ogsaa Olav Feilans før nævnte hustru Alvdis

[1] Han kaldes ogsaa *enn ánauðgi* III, k. 5.

den barroiske. Endelig kan nævnes landnaamsmanden *Hallvarðr súgandi* (II, k. 29), som var med i slaget ved Hafrsfjord og siden var i vesterviking med Anund Træfot og Baalke Blæingssøn.

Indgiftet i Ølver Barnakarls æt var *Þorbjorn loruhkarl*, som havde ægtet hans sønnedatter Una (III, k. 11), samt Naddodd, Islands første opdager, som var gift med hans datter. Naddodd var en stor viking og holdt bare til paa Færøerne og i Vesterlandene. Hans to sønner, *Brondólfr* og *Már*, udvandrede ogsaa til Island, visselig fra Suderøerne, hvor hele denne kreds af mænd synes at ha havt sit hjem. Sønneson af Ølver var *Hrolleifr*, som ogsaa udvandrede til Island (V, k. 13).

En anden viking, som tog land i nærheden af Anund Træfot og dennes venner, var *Þorbjorn bitra*. Han var viking, men samtidig en ildgjærningsmand (*hann var víkingr ok illmenni* II, k. 32). Han voldte ogsaa paa Island megen fortræd og blev tilsidst dræbt. Hvorfra han stammede, siges ikke; men sandsynligheden taler for, at han ogsaa havde været i Vesterviking.

Ikke bare fra de keltiske lande, ogsaa fra England kom landnaamsmænd til Island. Blant disse kan nævnes *Auðunn skokull*, sønneson af den engelske jarl Hunda-Steinar og af Aluv, Ragnar Lodbroks datter (III, k. 1). Sammen med Audun kom til Island hans fælle *Þorgils gjallandi*, far af Torarin gode.

En af de mægtigste og anseligste landnaamsmænd var Ingemund den gamle (*Ingimundr enn gamli*), sønneson af hersen Ketill Raum[1]. Ingemund blev opfostret i Haalogaland, men drog siden paa vikingetog. Der sluttede han venskab og forbund med den tapre viking Sæmund den suderøiske (*Sæmundr enn suðreyski*). De vendte begge i følge tilbage til Norge, hvor Ingemund hjalp Harald Haarfagre ved Hafrsfjord. Sæmund derimod holdt sig udenfor kampen og vakte derved kongens vrede og maatte udvandre til Island (III, k. 6). Did kom senere ogsaa Ingemund selv, fulgt af sin maag *Jorundr háls*, og af sine venner *Eyvindr sorkvir*, *Ásmundr* og *Hvati*.

Alle disse mænd har sandsynligvis ligesom Ingemund selv staat i forbindelse med Vesterlandene. Blant Ingemunds træler nævnes én, som blev landnaamsmand, nemlig *Friðmundr*, som bosatte sig i Forsæludalen (Ldn. II, k. 3). Navnet *Friðmundr* er vistnok ikke nordisk, men angelsaksisk eller frankisk (*Fredemund*). Det kjendes nemlig ellers ikke hverken fra Norge eller Island.

[1] Ldn. III, k. 2.

I slægt med den før nævnte Sæmund den suderøiske var landnaamsmanden *Hrolleifr*, som kom til Island i følge med sin mor Ljot (III, k. 4). Rolleivs far hed *Arnaldr* og var bror af Sæmund. O. Rygh mener[1], at *Arnaldr* neppe er et oprindelig nordisk navn. Det er snarest en gjengivelse af det fremmede »Arnold«.

Ikke langt fra Ingemund bosatte der sig en høiættet mand ved navn *Ævarr* (III, k. 5). Han var dattersøn af Harald Guldskjæg i Sogn og for til Island fra vikingefærder (*Ævarr fór til Íslands or víkingu*). Vi kan deraf med sandsynlighed slutte, at han har været paa de Britiske Øer. Uden at besøge Ornkøerne og Shetlandsøerne kom vel ialfald ingen mand fra vikingetog til Island. Ævar kom fulgt af sine to sønner samt af sin frænde *Gunnsteinn*. Ævars søn *Véfreyðr* blev igjen vesterpaa, men kom ogsaa siden til Island og bosatte sig paa en gaard for sig selv. — Paa disse kanter bosatte ogsaa den før nævnte *Þorbjǫrn* med det irske tilnavn *kolkan* sig (III, k. 5).

En mand, som ogsaa maa ha staat i forbindelse med de Britiske Øer, var landnaamsmanden *Eilífr ǫrn*. Han havde nemlig en søn med det keltiske navn *Koðrán* (III, k. 6). Det samme var tilfældet med landnaamsmanden *Þórðr*, som paa farssiden nedstammede fra Ragnar Lodbrok. Selv var han gift med Torgerd, datter af Tore Hima og Fridgerd, som igjen var datter af den irske kong Kjarval (III, k. 10). Vi maa af dette ha lov til at slutte, at Tord før han kom til Island har opholdt sig paa de Britiske Øer, hvor han har faat sin halvt norske, halvt irske hustru. Hans fædreneæt synes nærmest at ha været svensk.

Ikke langt fra Tord bosatte der sig ogsaa en anden svensk mand, *Friðleifr* (III, k. 11). Hans fars æt hørte hjemme i Götaland; men hans mor var flamsk. Hun hed *Bryngerðr*, — forresten et nordisk navn. — Fridleiv og hans far maa ha hørt til de svenske vikinger, som i følge med Dansker og Nordmænd gjorde tog til Vesterlandene. Selv har han vel et eller andet sted i Skotland mødt Nordmænd og er i følge med dem udvandret til Island. Det samme var, skulde jeg tro, ogsaa tilfældet med en anden svensk landnaamsmand, som bosatte sig nær ved Fridleiv og Tord, nemlig *Þórðr knappr* (III, k. 11). Han skal ha været søn af den svenske konge Bjørn paa Hauge, som igjen nedstammede fra Ragnar Lodbrok. Tord Knapp kom til Island paa samme skib som en mand ved navn *Nafar-Helgi*.

Disse svenskfødte mænd er sandsynligvis kommet til Island i følge med et par Nordmænd, som bosatte sig i nærheden af dem og som

[1] Gamle Personnavne i norske stedsnavne, s. 8.

bevislig kom fra de Britiske Øer. Den ene bærer navnet *Bárðr suðreyingr* »Baard fra Suderøerne«. Den anden var *Flóki Vilgerðarson*[1], den samme Floke, som selv var blant Islands ældste opdagere og var en stor viking (*hann var víkingr mikill*)[2]. Dengang da Floke opdagede Island, kom han først til Shetlandsøerne; men han har vel ogsaa været paa Hebriderne; for der var, fortæller Landnama, en suderøsk mand ombord paa hans skib.

Fra Vesterlandene kom sandsynligvis ogsaa *Úlfr víkingr* og *Ólafr bekkr*, som drog til Island paa samme skib[3]. Hvis tilnavnet er nordisk, maa det betyde »bænk« eller »bæk«, hvilket synes lidet passende for et tilnavn. Derimod passer gammelirsk *becc* »liden«, hvoraf *Beccan* (*Béccán*) kommer, udmerket som tilnavn.

Til dem, som var knyttet til Aud og hendes slægt, hørte ogsaa *Kampa-Grímr* eller »Skjægge-Grim«. Han var gift med en datter af Torstein Røde og drog fra Suderøerne til Island (III, k. 18). Kampa-Grims datterdatter var gift med en mand ved navn *Þorgeirr Kaðalsson* (II, k. 18). Den samme *Kaðall* var det vistnok, hvis datter Tordis blev gift med landnaamsmanden Haamund Heljarskinn's søn Tore (II, k. 16). Jeg har ikke kunnet finde denne Kadal's slægt. Men han eller hans far maa være kommet fra eller havt slægt i Skotland eller Irland. *Kaðall* er jo, som vi har hørt, det irske *Cathal*.

De mænd, jeg i det sidste har nævnt, bosatte sig i det østlige Island. Her bosatte ogsaa to brødre sig, som var sønner af *Þorsteinn hǫfði*, herse i Hordaland. Den ene hed *Eyvindr*, den anden *Ketill* (III, k. 19). Ogsaa disse brødre maa ha staat i forbindelse med Vesterlandene. En af Ketills sønner bar nemlig det keltiske navn *Konáll* (= irsk *Conall*).

Fra Orknøerne og Shetlandsøerne kom, har vi hørt, flere landnaamsmænd til Irland. Til disse hørte *Þórir snepill* og dennes skibsfælle *Gautr* (III, k. 17). Tore var en søn af *Ketill hrímill*, som var en stor viking og udvandrede til Shetlandsøerne i følge med jarlen Torv-Einar[4]. Paa Shetlandsøerne maa følgelig Tore Snepil ha holdt til, før han drog til Island.

Fra Orknøerne kom den samme Torv-Einars datterson **Einarr**, som dog ikke længe havde opholdt sig paa øerne, og dennes fæller, de indfødte Orknøinger *Vestmaðr* og *Vémundr* (III, k. 20).

[1] Ldn. III, k. 11.
[2] Ldn. I, k. 2.
[3] Ldn. III, k. 10.
[4] Ldn. (Kbhvn. 1900), s. 80, l. 6–7: *Ketill hrímill var víkingr mikill, hann fór til Hjaltlands með Torf-Einari.*

Flere landnaamsmænd, om hvem det siges, at de kom fra Norge, maa dog ha staat i forbindelse med de Britiske Oer. Dette er saaledes tilfældet med *Hróaldr bjóla* og hans fosterbror *Eyvindr vopni* samt dennes bror *Refr* (IV, k. 1). Det fortælles, at Øivind og hans bror blev uenige med Harald Haarfagre og drog fra Strinden til Island. Men Roalds tilnavn *bjóla* er det irske *Beolan*. Derfor maa han og sandsynligvis ogsaa hans fosterbror tidligere være kommet til Skotland eller Irland, hvor Roald er blit døbt og har antat navnet Beolan

En af landnaamsmændene hed *Þorsteinn* og bar det merkelige tilnavn *trumbubein* (IV, k. 7). Hans tilnavn er vistnok afledet af ordet *trumba*, f. »trompet«, som anses for at være laant fra det ensbetydende romanske *tromba*. Vi maa vel af dette kunne slutte, at *Þorsteinn trumbubein* eller en af hans nærmeste havde været i Vesterlandene, i Frankrig eller England.

Fra England kom sandsynligvis ogsaa landnaamsmanden *Þórðr skeggi*. Han var sønnesøn af Bjørn Buna, Ketill Flatnevs far, og bror af landnaamsmanden, den kristne Orlyg. Selv var han gift med to angelsaksiske kvinder, *Vilborg Ósvaldsdóttir* og *Ulfrún Játmundardóttir* (IV, k. 7). Baade *Ósvaldr* og *Játmundr* er angelsaksiske navne (= ags. *Ôsweald* og *Eadmund*). I Hauksbók kaldes *Ósvaldr* »konge« (*konungr*), medens *Játmundr* kaldes *Englakonungr* (»Englændernes konge«)[1].« Hvis denne fortælling er rigtig, kan *Ósvaldr* muligens være den samme som den *Ôsweald*, som omkr. 870 var konge over Ost-Angel. — En Vest-Sakser Osweald, som levede omtrent samtidig, kalder sig »kongesøn« (*filius regis*). — Navnet *Eadmund* var meget almindeligt hos Angelsakserne. Man kunde gjætte paa, at *Játmundr Englakonungr* kanske er den samme som Øst-Angels konge St. Eadmund, der blev dræbt i 870[2]. I alle tilfælde synes disse navne at vise, at landnaamsmanden Tord Skjegge, før han udvandrede til Island, har været i England, hvor han vel har hørt til den store Normannerhær, som under kong Gudrum satte sig fast i Øst-Angel.

Fra Bjørn Buna nedstammede ogsaa en mand ved navn **Asbjørn**, søn af *Heyangrs-Bjǫrn*, herse i Sogn; — han har sit tilnavn efter *Heyangr*, en arm af Sognefjorden. — Asbjørn vilde udvandre til Island, men døde underveis. Hans hustru **Torgerd** tog land der og bodde paa gaarden Sandfell sammen med sin søn **Gudmund**. Desuden havde hun to andre sønner Torgils og Assur (IV, k. 11). Da Asbjørn hørte til

[1] Landn. (Kbhvn. 1900), s. 9.
[2] Se Searle, Onomasticon Anglo-Saxonicum, under *Eadmund* og *Osweald*.

Bjørn Bunas æt, maa ogsaa han ha staat i forbindelse med Skotland og Suderoerne. Ogsaa to andre sønner af *Heyangrs-Bjǫrn* udvandrede til Island, nemlig *Helgi* og *Bárðr*.

Til Ketill Flatnevs og Bjørn Bunas vidt forgrenede æt hørte endvidere Ketills dattersøn, *Ketill enn fíflski*. Jeg har alt før nævnt, at han var kristen og udvandrede til Island fra Suderoerne (IV, k. 11). Da Ketill og Høiangers-Bjørns efterkommere bosatte sig nær hverandre, er de, skulde jeg tro, alle kommet omtrent samtidig fra Suderøerne.

En landnaamsmand, som ligeledes maa ha havt forbindelser i Skotland eller Irland, er *Eysteinn son Hrana Hildissonar par(r)aks* (IV, k. 11). Jeg har alt nævnt tilnavnet *par(r)ak* og sagt, at det er et laanord fra gæl. *barrach* »reb, taug«.

En af de meget faa landnaamsmænd, om hvem det fortælles, at de igjen forlod Island, var *Þorsteinn leggr*, søn af Bjørn Blaatand. Han tog alt landet nord for Horn indtil Jøkulsaa. Men efter tre aars forløb blev han kjed af at være paa Island og vendte tilbage til Suderøerne, hvorfra han var udvandret (IV, k. 8).

To mænd, om hvem det udtrykkelig siges, at de udvandrede til Island fra Irland, er brødrene *Vilbaldr* og *Áskell hnokkan* (IV, k. 11, V, k. 8). *Vilbaldr* er forresten et angelsaksisk navn (= ags. *Wilbeald*), medens navnet paa det skib, hvori han kom, *Káði*, som vi har hørt, er irsk. Hans brors tilnavn *hnokkan* er efter Whitley Stokes's forklaring det irske *cnocán* »en liden haug ell. kolle«. Brødrene var sønner af *Dufþakr* (= ir. *Dubhtach*), søn af *Dufniall* ell. *Dufmall* (= ir. *Domhnall*?), søn af den irske konge *Kjarvalr*, med hvem ogsaa flere andre landnaamsmænd stod i forbindelse.

Fra Vesterlandene kom vel ogsaa landnaamsmanden *Hrafn hafnarlykill*, d. e. »havnenøgle«, som var *víkingr mikill* (IV, k. 12).

Ifølge Landnáma (V, k. 2) var der i Romsdalen en navngjeten mand ved navn Ufeig. Han blev uenig med Harald Haarfagre og blev tat af dage. Ufeigs hustru *Ásgerðr* udvandrede med sine barn, to sønner og én datter, og sin bror landnaamsmanden *Þórólfr* til Island (V, k. 2). Det kan dog ikke være saa, som man skulde tro af Landnáma's fremstilling, at Aasgerd og hendes følge er kommet lige fra Romsdalen til Island. De maa ha hørt til de mangfoldige Norske, som halvt havde sin bolig i Skotland eller paa Hebriderne, men som paa grund af Haralds Vesterhavstog blev nødt til at drage til Island. Aasgerd bosatte sig paa en gaard, som fik navnet *Katanes* efter Katanes ell. Caithness i Skotland. Og en af hendes og Ufeigs sønner kaldes *Þorsteinn flǫskuskegg* »flaskeskjæg«, af det fremmede, fra romansk stammende *flaska*.

Fra Vesterlandene (*af Vestrlǫndum*) kom ogsaa brødrene *Hildir* og *Hallgeirr* og deres søster landnaamskvinden *Ljót* (V, k. 4—5). Disse søskende havde en træl med det irske navn *Dufþakr*. Hallgeirs datter bærer det romanske navn *Máþil*. Dette navn stammer fra lat. *Amabilis* (elskelig), navn paa en mandlig helgen i Riom; senere brugtes det ogsaa, i formen *Aimable*, af kvinder. Deraf er det til *Máþil* svarende engelske kvindenavn *Mabel* opstaat.

En landnaamsmand kaldes i Landnáma (V, k. 7) *Þorsteinn lunan* og det siges, at han var norrøn og en stor farmand. Torstein maa længe ha opholdt sig blant keltisktalende folk; hans tilnavn *lunan* er nemlig det irske navn *Lonán*.

Blant de nybyggere fra de Britiske Øer, som satte bo i det sydlige Island, var der ogsaa to brødre *Hroðgeirr enn spaki* og hans bror *Oddgeirr* (V, k. 9). Om disse siger den »yngre Melabók«, at de var Vestmænd (*váru Vestmenn*)[1], det vil sige, at de var kommet fra de Britiske Øer.

Vestenfra (*vestr um haf*) kom to brødre *Ráþormr* og *Jólgeirr* til Island og tog land dér. Raadorms fosterbror kaldes *Þorkell bjálfi*. Han maa ogsaa ha hørt hjemme i Vesterlandene. Han var nemlig gift med *Þórunn en eyverska*, d. e. den, som er indvandret fra øerne ell. de Skotske øer[2].

Fra Orknøerne indvandrede ogsaa landnaamsmanden *Þorbjǫrn jarlakappi* til Island (*han fór or Orkneyjum til Íslands*, V, k. 11). Tilnavnet *jarlakappi* »jarlekjæmpe« viser, at han havde staat i Orknøjarlernes tjeneste.

Til de landnaamsmænd, som kom til Island, efterat landet alt for det meste var bebygget langs kysten, men hvis æt alligevel kom til at bli en af de mægtigste paa øen, hørte *Ketilbjǫrn*, en navngjeten mand fra Namdalen (V, k. 12). Hans mor Æsa var datter af jarlen Haakon Grjotgardsson. Selv var han en af de rigeste mænd paa Island. Han reiste et tempel ved sin gaard og bød sine sønner at gjøre tværtræerne i hovet af sølv. Da de ikke vilde gjøre dette, tog han sølvet med op i fjeldet og skjulte det, saa ingen siden har kunnet finde det. — Vi maa dog ikke tro, at Ketilbjørn havde faat disse rigdomme ved bare at sidde fredlig hjemme i Namdalen og arve gaard og grund efter sin far. Ketilbjørn var gift med en datter af den før nævnte landnaamsmand Tord Skjegge og dennes angelsaksiske hustru og saaledes selv

[1] Jfr. Landnámabók (Kbhvn. 1900, udg. af Finnur Jónsson), s. 258, l. 40.
[2] Efter K. Rygh, Norske og isl. tilnavne. Ldn. V, k. 8.

indgiftet i Bjørn Bunas og Ketill Flatnevs æt. Landnámabók viser os tydelig, at Ketilbjørn var gift, før han kom til Island. Vi maa da slutte, at han tidligere havde været paa de Britiske Øer, og at han der havde vundet sin hustru og sine rigdomme.

I nærheden af Ketilbjørn bosatte der sig flere andre mænd, som kom i hans følge eller hørte til hans slægt og vel ogsaa havde været paa de Britiske Øer, først hans halvbror *Hallkell*, som selv tog sig land, og to mænd *Ásgeirr* og *Eilífr auðgi*, som fik land af Ketilbjørn.

Eiliv audge var søn af landnaamsmanden *Onundr bíldr* (V, k. 9), fra hvem mange stormænd nedstammede. Ogsaa han maa vistnok ha havt forbindelser paa de Britiske Øer eller snarest selv været indvandret fra Hebriderne. Anund havde nemlig en bror ved navn *Þorgrímr bíldr*, som ogsaa kom til Island og tog land ikke langt fra Ketilbjørn og sin brodersøn Øivind. Men denne Torgrim havde en frigiven, som selv fik land paa Island og hed *Steinrauðr son Melpatrix af Írlandi* (V, k. 13). — *Melpatrikr* er det meget almindelige irske navn *Mael-Pátric* »Patriks tjener«. — Vi maa af dette slutte, at *Þorgrímr bíldr* havde været paa Hebriderne eller i Irland.

Til den kreds af Nordmænd, som hørte hjemme paa Hebriderne, hørte ogsaa landnaamsmanden *Grímr*. Han nedstammede fra Vemund den gamle, hvis søster var gift med Bjørn Buna. Selv havde han, før han drog til Island, været i vesterviking. Paa Suderøerne fældede han jarlen Asmund Skerjablese og blev gift med dennes hustru Alov (V, k. 12).

Paa Hebriderne eller i Irland maa ogsaa landnaamsmanden *Álfr enn egðski* ha opholdt sig eller havt slægtsforbindelser. Landnama (V, k. 13) fortæller vistnok, at han for Harald Haarfagres skyld forlod Agder i Norge. Men han har neppe udvandret derfra og lige til Island. Hans brodersøn og arving var nemlig *Þorgrímr Grímólfsson*, hvis mor var *Kormloð, dóttir Kjarvals Írákonungs*. — Denne irske kongedatters navn *Kormloð* er det samme som det almindelige irske kvindenavn *Gorm(f)laith*. — Alv og hans bror Grimulv har da rimeligvis hørt til de mange høvdinger fra det sydlige og sydvestlige Norge, som havde sit hjem halvt i Norge og halvt paa Suderøerne eller i Irland.

I slægt med Islands første landnaamsmand Ingulv var en kvinde ved navn *Steinuðr*, som fik land i hans landnaam (V, k. 14). Hun skal ha været gift med Skallagrims bror Herlaug. Dette er dog tvivlsomt og bekræftes ikke af andre kilder. I alle tilfælde maa Steinunn ha havt slægt i de keltiske lande. En af hendes sønner hed nemlig *Njáll*, det samme navn som det almindelige irske *Niall*.

Selv et saa fuldstændigt og merkelig udtømmende arbeide som Landnamabók har naturligvis ikke rukket at ta med alle de islandske landnaamsætter. Om enkelte af disse slægter, som Landnáma intet nævner om, gir andre sagaer os oplysninger. Jeg skal her særlig pege paa en enkelt, nemlig Kormaks saga. I denne saga, hvis hovedperson er digteren **Kormak** (*Kormakr*), som levede ved midten af det 10de aarh., er versene gamle og næsten alle ægte, medens prosaen er yngre og temmelig daarlig. Prosaen fortæller, at digteren Kormaks stamfar ogsaa hed Kormak; han levede paa Harald Haarfagres tid og var en mægtig og ætstor høvding i Viken. Hvor meget sandt der er i denne tradition, skal jeg lade være usagt. Selve navnet *Kormakr* er i alle fald det irske *Cormac*. Det forekommer i vikingetiden ikke i nogen anden islandsk æt. Dette viser, at Kormaks æt maa ha havt slægtsforbindelser i Irland. Digteren Kormaks digte og hans karakters eiendommelighed bestyrker ogsaa denne opfatning[1].

Jeg har i det foregaaende nævnt de islandske nybyggere, som efter al sandsynlighed er kommet fra eller har staat i forbindelse med Vesterlandene. Fortegnelsen indeholder mindst 115 forskjellige personer, eller omtrent en fjerdedel af alle de islandske landnaamsmænd og ældste nybyggere, som vi kjender. Dette er dog noget andet end Finnur Jónssons magre 36. Men tallene siger i sig selv lidet. Vi maa ikke se bare paa kvantiteten, men ogsaa paa kvaliteten. Næsten alle de høibyrdigste og indflydelsesrigeste landnaamsmænd havde slægt paa de Britiske Øer eller kom selv derfra.

»Nær alt storfolk paa Island stammer fra Bjørn Buna«, siger jo Landnáma. Jeg skal blant disse foruden Aud og hendes slægt paany minde om Helge magre, om brødrene Geirmund og Haamund Heljarskinn, om Anund Træfot, Trond mjoksiglande, om Ketilbjørn osv. Knapt nogen af de store ætter stod ganske uden forbindelse med Vesterlandene. Den ivrige blotmand Torolv Mosterskjæg sendte sin egen søn til Suderøerne sammen med Bjørn Austrøne. Skallagrim og hans mange slægtninge og venner havde, kunde man indvende, intet at gjøre med Vesterlandene. Men hvoraf kommer det da, at Skallagrims egen søn Egil mere end nogen anden Islænding opholdt sig paa de Britiske Øer? Der var nok mange smaafolk, hvem ingen ænsede, som kom til Island lige fra Norge. De vidste intet eller kun lidet om England og Irland. Men stormændene, hvis magt og ord naaede vidt, de havde næsten alle været dér vesterpaa. De havde sét og hørt om irsk kristendom, og mangen

[1] Jfr. S. Bugge, Om versene i Kormaks saga, i Aarb. for nord. Oldk. 1889, s. 2 ff.

en af dem havde lyttet til irske skaldekvad. Mange havde ogsaa sét Englands kongeborge og kjæmpet mod Angelsakser og Franker. Det er ikke muligt at komme bort fra det faktum, som Vigfusson og P. A. Munch tidligst har havt øinene aabne for, at Islands bebyggelse skyldes ikke bare Norge alene. De Britiske Øer, særlig Skotland og Hebriderne, og i anden række Irland, har ogsaa virket med. Irsk kultur har lige fra den første landnaamstid sat sit præg paa Islands aandelige og materielle kultur. Og hvordan var det i det hele muligt at seile til Island fra det sydvestlige Norge uden at komme indom de Skotske øer, Shetlandsøerne og Orknøerne? Her bodde visselig Nordmænd; det er sandt nok. Men øernes oprindelige piktiske og irske befolkning var i slutningen af det 9de aarh. endnu næppe helt gaat op i den norske. Desuden viser kirkelige og arkæologiske mindesmerker, stedsnavne, sprog osv., at de norske nybyggere paa disse øer var overmaade sterkt paavirket af keltisk og delvis ogsaa af angelsaksisk kultur. Dette kan ikke ha undladt at virke paa de Nordmænd, som drog videre til Island.

Jeg skal til slutning nævne, at angelsaksisk og frankisk kultur lige fra den første landnaamstid ogsaa maa ha havt sin betydning for Islands udvikling. Flere landnaamsmænd maa, har vi hørt, gjennem ægteskab eller paa anden vis ha havt forbindelser med England. Enkelte navne, som stammer fra England, har ogsaa vundet indpas paa Island, saaledes som *Valþjófr*, *Vilhaldr*, *Ósvaldr* og *Mábil*. Om en eneste landnaamsmand fortælles det, at han havde slægt i Flandern. Frankisk synes trællenavnet *Roðrekr* at være. Flere af landnaamsmændene synes at ha tilnavne af romansk oprindelse. Jeg skal nævne *Þorgrímr kuggi*[1] (det samme tilnavn havde ogsaa en søn af den islandske høvding Tord Geller[2]), samt *Þorgeirr floskubak* (II, k. 32), *Þorsteinn floskuskegg* (V, k. 2) og *Þorsteinn trumbubein* (IV, k. 7). Videre *Þórunn grøningjarhjúpa*, en kvinde, fra hvem flere islandske stormænd nedstammede[3]. Sidste led i hendes tilnavn, *-hjúpa*, er afledet af *hjúpr*, — saa kaldtes et kort klædningsstykke, som dækkede overkroppen. — Dette ord er af romansk oprindelse og det samme som fransk *jupe*[4]. — Jeg har ogsaa nævnt et par gamle islandske stedsnavne, som synes at maatte udledes af romanske ord, nemlig fjeldet *Kofri* og *Strati*, som strækningen mellem Berufjord og Breddalen kaldes. Denne indflydelse fra England og Frankrig kan

[1] Ldn. III, k. 8.
[2] Ldn. II, k. 32.
[3] Ldn. I, k. 10; V, k. 8.
[4] Jfr. afsnittet om klædedragt.

dog ikke paa langt nær ha været saa sterk som den keltiske. Men begge dele gaar naturlig sammen, og ogsaa den angelsaksiske og frankiske indflydelse er vel for det meste kommet til Island over de Skotske øer[1].

---

[1] Jeg har i dette afsnit talt om en række fremmede person- og stedsnavne paa Island, særlig navne af keltisk oprindelse. I Norge er antallet af slige navne langt mindre, særlig er der faa keltiske. Det almindelige irske mandsnavn *Niall* vandt ogsaa indpas i Norge (*Njáll*) og blev bl. a. brugt af Øivind Skaldaspillers bror (Flateyjarb. I, 41). Navnet er endnu, i formen *Njell* ell. *Njedl*, almindeligt i Ryfylke. I Romedal i Hedemarkens amt er der en gaard, som heder Irstad (i ældre form *Írastaðir*, Norske gaardnavne III, 132). O. Rygh formoder, at dette navn er afledet af mandsnavnet *Íri*, egl. »en Irlænder«. Af angelsaksiske navne vandt *Valþjófr* og andre navne paa *-þjófr* i vikingetiden indpas i Norge.

Gunhild kongemoder havde en skosvend, som i Flatøbogen kaldes *Kisprigr* (I, s. 61). Heimskringla har den rigtigere læsemaade *Kifsingr*. Dette navn er sands. fremmed og staar i forbindelse med ags. *cifes*, f. »konkubine«; heraf kunde et *ciefesing* afledes. — Jfr. oldn. *kefsir*, tysk *Kebsweib*.

Jeg skal til slutning minde om **Portør**, saa kaldes en havn mellem Kragerø og Risør. Stedet kaldtes i gamle dage *Portyrja* og nævnes ofte i sagaerne (Fornmanna s. VII, 213 o. fl.). Første led af dette navn er ags. port »havn«, som igjen er laant fra lat. *portus*. Navnet vidner om gammel handel og skibsfart paa England.

XI. Efterskrift.

Jeg har i dette arbeide søgt at vise, hvordan Nordboerne i vikingetiden paa livets forskjellige omraader er blit paavirket af Vesterlandene og deres høiere kultur. Mit arbeide lider af mange og store mangler, det føler jeg bedst selv. Mange slutninger er visselig forhastede og meget har jeg ikke tat med. Det er bare et begynderarbeide; først en lang tids forskning vil evne klart at vise, hvordan Vesterlandene i vikingetiden har virket paa Nordboerne og omformet deres daglige liv, sæder og skikke, samfundsforhold osv. Jeg haaber dog, jeg har magtet at vise saa meget, at en indflydelse fra Vest-Europa virkelig har fundet sted. Vi har sét denne indflydelse i statsforfatningen. Samfundets rygrad forandres ikke; — først langt ude i middelalderen, og selv da ingenlunde fuldstændig, bringes de nordiske samfund i overensstemmelse med almindelig europæisk statsskik. Men styrelsens ydre form ændres paa mange maader. Særlig viser forandringen sig i kongemagtens ydre fremtræden, i hofholdningen, i skatter, toldpaalæg o. l. Retsvæsenet vedbliver derimod at være ægte nordisk; romerretten øver næsten ingen indflydelse. Vi har endvidere sét indflydelsen paa krigsvæsenet, særlig hos Nordboerne i Vesterlandene og med hensyn til vaaben og udrustning, ligeledes paa agerbrug og fædrift; — nye agerbrugsredskaber kommer i brug; fremmede kornsorter og kvægracer indføres. Huset smykkes med nye gjenstande, baade til nytte og pryd. Klædedragten forandres: fremmede moder, klædningsplag og tøier kommer i brug. Prydkunsten paavirkes sterkt og varig; den optager fremmede motiver og ornamenter og udvikler dem selv videre. Handelen ledes ind paa nye veie, nye og for ukjendte varer føres til Norden. Der begynder at anlægges byer efter udenlandske forbilleder. Menneskene lærer baade i godt og ondt; de tilegner sig fremmede laster, men lærer ogsaa mere hoviske sæder og faar høiere og finere dannelse. En Nordbo i det 10de aarhundred er noget helt forskjelligt fra en Nordbo før vikingetidens begyndelse; — jeg taler ikke om folkets store masse, men om dets øverste lag. — Hans syn paa livet er et andet. Han har faat nye fornødenheder, nye livsvaner. Hans hjem ser anderledes ud. Hans forhold til kongen er et andet, og ved hirden hersker ikke længer de patriarkalske, fra fædrene nedarvede sæder, men ny pragt, nye ceremonier.

Verdenshistorien arbeider med gamle tanker og præger dem i ny form», siger den tyske retshistoriker Brunner (Deutsche Rechtsgeschichte II, s. 5). Historien er som en fugl Føniks, der dør for atter at fødes paany i forynget og forskjønnet skikkelse, ny, men dog den gamle. Den, som vogter menneskenes udviklingsgang gjennem aarhundredernes og aartusenernes løb, vil se, at den samme ting stadig gjentar sig paa den samme maade. Det er intet enestaaende i verdenshistorien dette, at Nordboerne drager paa udfærd til fremmede lande og dér faar nyt livssyn og nye livsvaner. Tværtimod. For bare at holde os til de germanske folk, saa gik det Frankerne og Angelsakserne paa samme vís, da de drog til fremmede lande og grundede nye riger. Hos Angelsakserne som hos Nordboerne vedblev samfundets rygrad, forfatningen, retsordningen osv. at være germansk. Men ellers paa alle livets forskjellige omraader virkede det fremmede, den fra Rom overleverede kultur omdannende og udviklende. De germanske folk har eiet evner, som Romerne manglede, fremforalt deres hævden af individets frihed og selvstændighed. Men Germanernes samfund var i sit væsen forskjelligt fra Romernes. Germanerne var frie bønder. Deres samfund var bondesamfund. Midtpunktet i Romernes som i Grækernes samfund var derimod byen. Men først et byliv kan udvikle handel og industri, tilfredsstille menneskenes stadig voksende krav til nye livsfornødenheder, den nødvendige drivfjær for ethvert fremskridt. Derfor var det først, da de germanske folk kom ind under Roms — og kristendommens — indflydelse, at de blev i alle sine livsforhold virkelige kulturfolk. Germanernes møde med romersk kultur og deres optagelse af kristendommen er det, som gir middelalderens historie dens præg.

Man kan indvende, som man ogsaa har gjort i anledning af Sophus Bugges Eddastudier, at en tid af omtrent hundrede aar er for liden til at forandre et folks tænkesæt og levevis. Men er det saa? Er ikke Japaneserne f. eks. siden 1868 blit et nyt folk? Desuden har jeg alt i indledningen søgt at vise, at forbindelsen mellem Norden og udlandet gaar meget længere tilbage end til omkr. aar 800. Allerede ved aar 700 eller endnu tidligere maa Nordboerne, især Nordmændene, være kommet under indflydelse af keltisk kristendom og keltisk kultur og fremfor alt være paavirket af irsk kunst og ornamentik. — Endnu tidligere er der vistnok gjennem Friserne kommet paavirkning til Danmark fra Frankerriget. Jeg har i indledningen nævnt fremmedord af romersk oprindelse, som synes at være kommet til Norden før vikingetiden. Det tør saaledes være sikkert, at Nordboerne ialfald fra omkring aar 700 har været udsat for en stadig paavirkning fra Vest-Europa. Fra

Frankerriget er kulturens strømme naadd til Danmark. Nordmænd og vistnok ogsaa Gotlændinger har paa Shetlandsøerne og Orknøerne truffet irske munke og modtat paavirkning fra keltisk kultur. Der synes ogsaa at ha været handelsforbindelse mellem Norge og det sydøstlige England, og det samme var vel tilfældet med Danmark.

Jeg har tidligere havt liden leilighed til at komme ind paa Spørgsmaalet om fra hvilke kanter Vesterlandenes indflydelse var sterkest. Jeg skal derfor her søge at gjøre rede for de slutninger, jeg i saa henseende drager af min undersøgelse. Før vikingetidens begyndelse var der, som vi har sét, især paavirkning fra keltisk kultur og fra Frankerriget. I det 9de aarhundred er, skulde jeg tro, den irske og den karolingiske indflydelse fremdeles sterkest. De islandske landnaamsmænd synes at ha været sterkt paavirket af irsk kristendom og irsk, men forholdsvis lidet af angelsaksisk og karolingisk kultur. Mange navne paa Island vidner om denne indflydelse. Ogsaa Gotland maa fremdeles i det 9de aarhundred ha modtaget en sterk kulturpaavirkning fra de keltiske lande. At paavirkningen fra det Karolingiske Rige i det 9de aarhundred var særlig sterk, har vi tilstrækkelige vidnesbyrd om baade fra Norden og fra udlandet. Derom vidner i Norge Harald Haarfagres styre; — dog maa ogsaa angelsaksisk indflydelse ha gjort sig gjældende, især ved hirdskikkene. — De ældste mynter, som blev præget af Nordboerne, er efterligninger af karolingiske, i Dorestad prægede mynter. De vikinger, som i det 9de aarhundred — og især efter 850 — kom til Vesteuropa, maa ogsaa i begyndelsen ha været sterkere paavirket af det Karolingiske Riges end af Angelsaksernes kultur. I det nuværende Frankrig og i Belgien var det jo, at den store Normannerhær fortrinsvis sad. Normannerhæren fik snart, efter frankiske forbilleder, sit rytteri; den lærte beleiringskunst og fik krigsmaskiner. Her var det ogsaa, at vikingerne lærte at bygge faste stæder, som de omgav med mure og grave, og at bygge virkelige borge. Men ikke bare i krigskunst, ogsaa paa alle de andre af livets omraader maa de Nordboer, som stod i Normannerhæren, ha lært af og modtat paavirkning fra Frankerriget. Vi ser det bedst med de Nordboer, som efter 870 erobrede og grundede nybygder i Northumberland. De nordiske konger her begyndte snart at præge mynter. Men disse mynter er ikke, som man skulde vente, efterligninger af ældre northumbriske eller af andre angelsaksiske mynter. Alle nordiske mynter, som før aar 900 er præget i Northumberland, er efterligninger efter karolingiske mynter. Kongen anbringer paa forsiden sit navn som monogram efter forbillede af Karl den skaldedes *Karolus*-monogram. Paa bagsiden finder vi endog undertiden istedenfor byen

Yorks navn franske byer angivet som myntsteder, nemlig Quentovic og Condé. De »anglo-danske« St. Edmunds-mynter fra Ost-Angel vidner ogsaa om den nære forbindelse mellem Nordboerne og Frankerne. Det overveiende flertal af de mænd, som har præget disse mynter, maa ha været Franker og ikke Angelsakser. Ogsaa de Nordboer, som grundede nybygder i Irland, maa ha modtat kulturpaavirkning fra Karolingerriget. Dublinkongen Olav Hvite havde en søn, som faldt ved aar 866; han bar navnet *Carlus*, d. e. *Carolus*, og maa ha været opkaldt efter Karl den store eller Karl den skaldede. Hos Nordboerne i Limerick og paa Man og Hebriderne vinder navnet *Magnus* (*Maghnus, Manus, Maccus*) indpas[1]. Dette navn stammer, som bekjendt, fra Karl den stores tilnavn (*Carolus*) *Magnus*. Jeg har tidligere nævnt, at kongemagten i Dublin som sit symbol havde et »Carlus's sverd« og at dette ogsaa vidner om paavirkning fra det Karolingiske Rige. Derfra synes ogsaa Nordboernes krigsvæsen i Irland at ha været paavirket.

Fra slutningen af det 9de aarhundred begynder den angelsaksiske indflydelse at bli sterkere og sterkere. Den strækker sig over alle livets omraader og omfatter baade Danmark, Sverige og Norge.

Det er umuligt for os nulevende mennesker at lodde, hvor dybt Vesterlandenes indflydelse paa Nordboerne i vikingetiden gik ned i samfundet. Herom kan vi kun udtale gisninger. Sterkest var naturligvis paavirkningen hos de Nordboer, som boede og færdedes i Vesterlandene. Kong Gudrum af Øst-Angel, som sluttede den bekjendte fred med Alfred den store, fremtræder næsten som en angelsaksisk hersker. Han blev i 878 døbt af Alfred og modtog af ham i daaben navnet Æthelstan. Paa sine mynter kalder han sig ikke med sit nordiske, men med sit kristne angelsaksiske navn. Hans mynter er i sit hele præg angelsaksiske, ligesom hans myntmestere var Angelsaksere. Man ved intet om, at kong Gudrum efter sin daab og efter fredslutningen med Angelsakserne har optraadt som vikingehøvding. Han synes at ha levet fredlig, som en kristen konge. Paa samme maade maa det ogsaa ha været i Northumberland, hvor dog det nordiske element var sterkere. Om den nære forbindelse med Angelsakserne vidner enkelte mynter, som paa den ene side har kong Knuts og paa den anden Alfred den stores navn. Alt i slutningen af det 9de aarhundred fandtes der, ifølge Asser, munke af nordisk herkomst i engelske klostere[2]. Og det 10de aarh. saa Nordboer i England som abbeder, ja endog som erkebiskoper. I Northumberland finder vi alt i første halvdel af det 10de aarh. Nordboer som myntprægere, der

[1] Jfr. Cogadh Gaedhel, s. 79–81.

[2] Jfr. Freeman, The Norman Conquest I, s. 214 f.

endog har lært med latinske bogstaver at sætte sit eget navn paa mynterne. I Irland gik det lige ens, og det er vel kjendt hvor snart Nordboerne i Normandie begyndte at føle sig som Franskmænd og at indforlive sig i fransk kultur og dannelse. Alt ved Rollos død er, kan vi se, en stor del af Nordboerne kristne og føler sig som Franskmænd[1].

I Norden selv gik naturligvis paavirkningen langsommere og trængte ikke saa dybt ned. Bonden og leilændingen, som blev hjemme i bygden, levede endnu langt ned i middelalderen omtrent paa samme vis som før vikingetiden. Kristendommen bragte dem nok en ny tro, men omvendelsen var vist mest bare i det ydre; det indre menneske blev ikke omdannet. De, som sterkest paavirkedes af det fremmede, var de mænd, som selv havde været i Vesterlandene og dér havde mødt Franker, Angelsakser og Irer. Hos dem var det, at Asatroen og Valhalslæren, slig som den fremtræder i Eddadigtene, udformede sig, medens folket hjemme i bygden fremdeles havde sin gamle tro og sit gamle livssyn. Disse Vesterlandsfarere var det ogsaa, som til Norden først bragte fortællinger om pragten ved de angelsaksiske kongers og de karolingiske keiseres hof. De fortalte om Karl den stores rige, om keiserens næsten guddommelige magt, om hans grever og hele styresæt og hvordan han ved skatter og toldpaalæg sikrede sig indtægter, saa han kunde holde en stor hird og optræde med al den pragt og værdighed, som det sømmede sig for en fyrste. De bragte med hjem sans for vin og for finere levemaade; de krævede til sit bord hvede og honning og begyndte saa smaat hjemme paa gaarden at dyrke kjøkkenurter og nytteplanter. De indførte hos stormændene fremmede klædningsskikker og brugen af frisiske, nederlandske og andre udenlandske tøier. De smykkede sit hus, som de havde sét det hos stormænd i Vesterlandene. Indflydelsen fra Vesteuropa kom da først og fremst til at virke paa høvdingeklassen og særlig paa kongen og hans omgivelser. Dybest ned gik vel den vesterlandske paavirkning paa Orknøerne og Shetlandsøerne, som kunde kaldes vor kulturs Cypern og Kreta. Dybt ned maa den ogsaa ha gaat paa Island, hvor særlig irsk kultur synes at ha øvet sin indflydelse paa hele folket. I Norge ser vi, hvordan kongen og hans hird paavirkes fra udlandet. Harald Haarfagre og hans nærmeste omgivelser synes at ha modtat impulser baade fra frankisk, angelsaksisk og irsk kultur. Haralds søn Erik dør i England som en halvt angliseret

---

[1] Asser, s. 91: . . . . *monasterium in loco, qui dicitur Æthelingaeg . . . In quo etiam monasterii unum Paganicae gentis edoctum in monachico habitu degentem, iuvenem admodum, vidimus, non ultimum scilicet eorum.*

vikingekonge, og hans anden søn Haakon er opfostret i England og har dér lært kristendom og angelsaksisk kultur og aandsliv at kjende. I Norge er der ogsaa, især i den sydvestlige del af landet, flere spor til en livlig forbindelse med og paavirkning fra Irland. I Viken og og paa Ringerike synes der at ha været kulturpaavirkning baade fra England og fra Frankerriget.

I Sverige var det kanske mer gjennem handelsforbindelser end gjennem vikingetog, at vesteuropæisk indflydelse kom til at gjøre sig gjældende. Til Birka ved Mälaren naaede kulturstrømme over Dorestad fra det Karolingiske Rige. Men særlig var Gotland sterkt paavirket af vesteuropæisk kultur, tidligst kanske af irsk, men senere ogsaa af angelsaksisk og frankisk. Gotland var, skulde jeg tro, den del af Norden, som i det 9de og 10de aarhundred stod høiest i kultur, ialfald med hensyn til kunst og materiel kultur. Men de gotlandske billedstener saa vel som den merkelige »Gutasaga« synes ogsaa at vidne om, at digtning og i det hele aandeligt liv trivedes dér.

Til Danmark kom der vist ikke megen paavirkning fra irsk kultur. Men forbindelsen med England og Frankrig øvede sikkerlig sin store og indgribende indflydelse. Jeg skal minde om de ældste nordiske mynter, som blev præget i Roskilde eller Hedeby, og om bygningen af Danevirke. Harald Blaatand, som selv havde opholdt sig i Frankrig, var ikke alene kristen, men synes ogsaa at ha været gjennemtrængt af vesteuropæiske forestillinger om kongemagtens værdighed. Og Haralds egen sønneson, Knut den mægtige, viser ikke en eneste af barbarens egenskaber. Han understøtter kirken og geistligheden, er interesseret i sin tids videnskabelighed, elsker sang og musik, han styrer Angelsakserne som en indfødt konge og synes paa alle omraader at ha staat paa høiden af sin tids dannelse. Saa langt var Nordboerne naadd ved vikingetidens slutning.

Kaster vi saa tilsidst et blik tilbage, saa ser vi, at forbindelsen med Vesterlandene har bidraget til at omforme livet og gi det et nyt præg. Menneskene har faat nye krav og nye livsfornødenheder. Men de har ogsaa lært at tilfredsstille dem. Samfundet er midt oppe i udvikling og forandring. Men forandringen omformer ikke samfundets rygrad. Retsvæsenet, tingordningen, hele samfundets kjerne vedbliver at være nordisk. Og i skibsbygning og sjømandskab er det Nordboerne selv, som lærer til de fremmede nationer. Men der er noget ubestemmeligt noget, som kaldes høiere kultur, og det fik Nordboerne først i vikingetiden.

Tegnér siger etsteds:

»All odling står på otri grund til slutet,
Blott barbari't var en gång fosterlandskt.«

Saa vidt gaar jeg ikke. Meget af det bedste hos Nordmænd, Svensker og Dansker har sine rodder i hjemmets jord. Men vikingetiden, som bragte os i forbindelse med Vesterlandene og derigjennem med kristendom og middelbart med romersk kultur, skylder vi, at vi staar paa samme kulturgrund som Europas øvrige civiliserede nationer.

Tillæg.

Gaarden matrikul-no. 64 i Buksnæs herred og præstegjæld, Hols sogn, er Petvik. Dette er den største og bedste gaard i præstegjældet. Den er i nærheden af et fiskevær, og er et gammelt handelssted. Denne gaard nævnes oftere end nogen anden gaard fra disse kanter i diplomer fra middelalderen fra 14de aarhundred af. Den har i middelalderen været eiet af fornemme folk. Dens navn skrives i middelalderen dels *Pettavik*, dels *Pettuvik*. Navnets oprindelige form maa være *Péttavík*, og dette navn kan betyde »Piktervik, en vik, til hvilken Pikter kommer«. Jfr. det i Norge forekommende stedsnavn *Danavík*.

Registre.

1. Navne- og Sagregister.

2. Ordregister.

(ags. = angelsaksisk; e. = engelsk; fi. = finsk; fr. = fransk; frank. = frankisk; fær. = færøisk; gld. = gammeldansk; glsv. = gammelsvensk; i. = irsk; isl. = nyislandsk; jy. = jydsk; ksl. = kirkeslavisk; kymr. = kymrisk; l. = latin; m. = manks; no. = nynorsk; nt. = nytysk; oht. = oldhøitysk; on. = oldnorsk og islandsk; os. = oldsaksisk; run. = runeindskrifter; russ. = russisk; sh. = shetlandsk; sv. = nysvensk; svab. = svabisk).

Trykt den 3. mai 1905.

Rettelser.

S. 8 L. 20 f. o. Brihtnod, læs: Brihtric.
S. 38 L. 11 f. o. Clonmacis, læs: Clonmacnois.
S. 40 L. 13 f. o. Glandalough, læs: Glenndalough.
S. 73 L. 11 f. o. aar 994, læs: aar 945.
S. 169 L. 11 f. n. Rathan, læs: Rathen.
S. 219 L. 12 f. n. Mosel, læs: Maas.
S. 283 L. 19 f. n. Karolus-mon og ram-, læs: Karolus-monogram.
S. 355 L. 19 f. n *Dungangsvík*, læs: *Dungansvík*.
S. 379 L. 5 f. n. *blǫðruskalla*, læs: *blǫðruskalli*.
S. 382 L. 8 f. o. Bjorns sonnesøn Ottar, læs: Helge, søn af Ottar, Bjørns søn.
S. 384 L. 9 f. o. *Armóðr*, læs: *Ármóðr*.
S. 393 L. 17 f. n. Aasmund, læs: Asbjørn.

